ప్రాచీన గ్రంథావళి 3

సంపాదకుడు పురిపండా అప్పలస్వామి

వ్యావహారికాంధ్ర
మహాభారతం

విరాట ఉద్యోగ పర్వాలు

మూడో సంపుటం

పురిపండా అప్పలస్వామి
కవితాసమితి అధ్యక్షుడు

ప్రాచీన గ్రంథావళి
రాజమహేంద్రవరము

VYĀVAHĀRIKĀNDHRA MAHĀBHĀRATAM

(CANTOS VIRATA & UDYOGA)

Vol 3

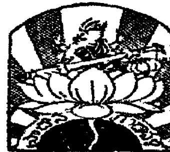
By

PURIPANDA APPALASWAMY

First Edition – November 1952

Second Edition – November 1962 – Price Rs 6–50

Printed at Saraswathi Power Press, Rajahmundry

PRACHEENA GRANDHAVALI

RAJAHMUNDRY

Editor PURIPANDA APPALASWAMY

సంపాదకుల మనవి

ఆధునిక సాహిత్యమంతా వెర్రితలలు వేస్తున్నదనుకునే అనారోగ్య చేతస్కులం కాంమేము. పరిణామ దృష్టికల ఏ క్రాంతిదర్శీ అలా అనుకోడు, అనుకోకూడదు. అయితే మన ప్రాచీన సాహిత్యమూ, సంస్కృతీ సమాధిచేసి అభ్యుదయం సాధిస్తామనుకోడం మాత్రం నేల విడిచి సాముచెయ్యడమే అవుతుంది రోదసి ప్రయాణం చేసినా, గ్రహమండల యాత్రచేసినా ఈప్రాచీన వసుంధరే ప్రాతిపదిక మనిషికి. భూతకాలం లేందే వర్తమానం లేదు. అలాగే ప్రాచీనతలేందే ఆధునికతలేదు. ఈనమ్మకమే ఈ ప్రాచీన గ్రంథావళి నెలకొల్పడానికి ప్రేరణ కలిగించింది మాకు.

ప్రాచీన సంస్కృతీ ప్రాచీన, విజ్ఞానమూ, ప్రాచీన సాహిత్యలావణ్యమూ అక్షరాశ్యులైన ఆంధ్ర ప్రజలకందరికీ కరతలామలకం చెయ్యడమే మాగ్రంథావళి సంకల్పం. మాసంకల్పం సఫలం కావాలంటే ముక్కోటి ఆంధ్రుల చేయూత అవసరం.

ఆంధ్రజాతికి అభిమాన గ్రంథం మహాభారతం భారతీయుల విజ్ఞాన సర్వస్వం మహాభారతం. భారతంలో లేంది భారతంలో లేదు. వింటే భారతమే వినాలి. ఈమహాభారతంతో మా గ్రంథావళికి శ్రీకారం చుట్టగలిగినందుకు సంతోషిస్తున్నాం. పద్దెనిమిది పర్వాలూ ఏడుసంపుటాల్లో సిద్ధంగా వున్నాయి ఎనిమిదోగ్రంథం భగవద్గీత. తక్కినవి క్రమంగా సమర్పించగలం.

అభ్యుదయ ఘంటాపథంలో మంగళకరమైన ప్రాచీన దివ్యజ్యోతితో తెలుగుతల్లికి నీరాజనమెత్తుతున్న మాసదుద్యమం సఫలం కావాలని ఆంధ్రప్రజానీకం ఆశీర్వదించాలి.

సంపాదకుడు

విన్నపం

విశ్వచైతన్యం కలిగించి మానవాభ్యుదయానికి మార్గదర్శకాలైన మహాగ్రంథాల్లో మహాభారతం ప్రథమశ్రేణిది. రామలింగారెడ్డిగారి భాషలో ఐతే భారతాన్ని మించిన గ్రంథం ప్రపంచవాఙ్మయంలో మరొక్కటిలేదు. నిజమే, డాంటేరాసిన 'డివైన్ కామెడీ', హోమరు రాసిన 'ఇలియడ్', ఫిరదౌసీరాసిన 'షహనామా' — ఇవేవీ భారతం ముందు నిలవవు.

వ్యాసమహర్షి, ఆయనశిష్యులూ సంస్కృతంలో రాసిన జాతీయ ఇతిహాసం మహాభారతం. ఇది మానవమాత్రులందరికీ అందుబాటు కలిగించాలన్న ప్రయత్నం శతాబ్దాలనాటిది అందుకనే ఇంచుమించు మన ప్రాంతీయభాషలన్నిటిలోనూ దీని అనువాదం జరిగింది ద్వీపాంతర భాషల్లో సహా — నిన్నమొన్న రష్యావాఙ్మయంలో కూడా దీని భాషాంతరీకరణం జరిగింది.

ఈఅన్నిటిలోకీ తలమానికమైంది తెనుగుభారతం. ఇది మన కవిత్రయంవారి చేతిచలవ; ఆంధ్రుల చిరతపఃఫలం. తెనుగుభారతం ముందు బంగాళీమొదలైన భారతాలు ఏనోన్ని రెట్లు తీసికట్టు.

సంస్కృతభారతం బంగారంముద్ద ఐతే తెనుగుభారతం ఆ బంగారంతో తీర్చిదిద్దిన బంగారంపద్మం అన్నారు కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారు. అంచేతనే తెనుగు మహాభారతమే అనుసరించాను నేను.

చిరకాలానుగతమైన పరాధీనత నిన్నగాక మొన్న వదిలింది మనల్ని. నవభారతం నవాభ్యుదయకరంగా చక్కదిద్దుకుంటున్న దినాలివి. మార్క్సుచెప్పినమేరకి సంపదమాత్రమేకాదు, మనవిజ్ఞానం, వాఙ్మయంకూడా బహుళజనప్రాప్తం కావాలి. అది వ్యావహారికభాషవల్లనే సాధ్యపడుతుంది కనకనే మహాభారతమేకాదు—మన ఉద్గ్రంథాలన్నీ వ్యావహారికాంధ్రంలో పునఃపాకం కావాలని ఆవేదన పడుతున్నాం. ఆ ఆవేదనఫలితమే ఈ వ్యావహారికాంధ్ర మహాభారతం.

ఈ భారతమహాసముద్రం ఈది గట్టుచేరడం — సాహసమే అని భయపడ్డాను మొదట. కాని, మిత్రుల ప్రోత్సాహం, సోదరకవులూ, పండితమిత్రులూ ఇచ్చిన ఉషారూ ముందుకి వురికించి దీక్షాబద్ధుణ్ణి చేశాయి నన్ను. ఎందాక కృతకృత్యుణ్ణయిందీ దేశీయులే చెప్పి ఆశీర్వదించాలి.

వ్యావహారికాంధ్ర మహాభారతం అవతరణకి ముఖ్యకారకులు నాఆప్తమిత్రులు శ్రీ బిరుసుమంతి సింహాచలంగారు. సారథీ, సచివుడూ, సఖుడూ, బాంధవుడున్నూ నా కీయన. ఈయన సహకారమే లేకపోతే ఇంతలో వెలుగు చూసేది కాదిది.

రాతప్రతి చదివి ఎంతైనా ఉత్సాహపరిచారు గతమార్చిలో నరసాపురంలో కూడిన కవిపండిత సభలోని మిత్రులు - ముఖ్యంగా శ్రీ కాటూరి వేంకటేశ్వరరావుగారూ, శ్రీ శివశంకరస్వామిగారున్నూ. రాస్తున్నట్టు తెలిసి స్వాగతం పలికారు కృష్ణాపత్రికవారు తాముకూడా ఇదే అభిప్రాయంతో వుండిస్నీ నేను రాస్తున్నట్టు వినడంతోనే ఆశీర్వదించారు మిత్రులు శ్రీ శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు. అవసరమైన గ్రంథసామగ్రి అందించారు మా మొహమ్మదు ఖాసింఖానుగారూ, శ్రీ గ్రంథి వేంకటరమణయ్యబాబు గారున్నూ. చిత్తురాతప్రతి కొంత సాపు రాసిపెట్టారు శ్రీమతి అత్తిలి స్వరాజ్యలక్ష్మిగారు. విరాళాలు వసూలుచేసి ఎంతోసహాయంచేశారు శ్రీ సామవేదం శ్రీనివాస అప్పలాచార్యులుగారూ, శ్రీ దాసరి రామారావు నాయుడు గారూ, శ్రీ బి. జి. ఎం. ఏ. నరసింగరావుగారూ, శ్రీ రోళ్ల సత్యనారాయణనాయుడుగారూ, శ్రీ విన్నకోట రామమూర్తి గుప్తగారూ మొదలైన హితాభిలాషులు. అందమైన చిత్రాలువేసి యిచ్చారు శ్రీ వి. ఆర్. ఎం. శర్మగారు. ఎప్పటికప్పుడు ప్రోత్సహిస్తూనే వచ్చారు మా కవితాసమితి నేస్తులూ, మా విశాఖ రచయితలసంఘం స్నేహితులూన్ను. ముద్రణకాలంలో అన్ని సౌకర్యాలూ కలిగించారు శ్రీ కృష్ణాఎస్ట్రోఛాంబర్సు, కె. వి. అప్పారావు చెట్టిగారూ, వారిసతి అలివేలు మంగయమ్మగారున్నూ. అందంగా అచ్చుపని పూర్తిచేయించారు సరస్వతీ పవర్ ప్రెస్ ప్రొప్రయిటర్లు శ్రీ అద్దేపల్లి నాగేశ్వరరావు గారు వీరందరికీ నా వినయాంజలి.

ఇది విరాట ఉద్యోగ పర్వాల సంపుటం, మూడోది. సహృదయుల ఆదేశం ప్రకారం ఇదే ముందు వచ్చింది. తక్కినవి క్రమంగా అర్పించుకుంటున్నాను.

మకాం రాజమహేంద్రవరం
నందన హేమంతం

పురిపండా అప్పలస్వామి

వి ష య సూ చి క

అంకితం

అమ్మా,

'అమ్మా' అని నిన్ను నోరారా పిలిచి,
చివరిసారి నీ దర్శనం చేసి,
వెళ్ళి వస్తానని నోరారా చెప్పి,
ఇవాళకి
ఆరేళ్ళు దాటుతున్నాయి
భారతం సంపూర్ణంగా నానోటవినకండానె
వెళ్ళిపోయావు
తీర్చుకోలేని ఈలోపం నిరంతరం
వేధిస్తూనే వుంది నన్ను
ఏంచెయ్యనూ !
నాకు తెలుసు,
ఎక్కడ వున్నా నన్ను వింటావు నువ్వు.
ఇదిగో
తెలుగు భారతం.
ఆశీర్వదించు,

నందన హేమంతం 1952

విరాట పర్వం

విరాటపర్వం

మొదటి ఆశ్వాసం

అజ్ఞాతవాసం

పాండవులు పన్నెండేళ్ళ వనవాసమూ సముచితంగా ముగించారు. పన్నెండోఏటి చివర ధర్మదేవత ప్రత్యక్షమయాడు. అజ్ఞాతవాసానికి విఘ్నం కలగకుండా వరమిచ్చాడు.

ఇక పదమూడోఏడు అజ్ఞాతవాసం చెయ్యాలి. అంతవరకూ తమతోపాటు అగ్నిహోత్రాలూ అవీ వెంటపెట్టుకొని ఎంతోమంది బ్రాహ్మణులు అరణ్యవాసం చేస్తున్నారు వారందరికీ సవినయంగా నమస్కారంచేసి, ఇకముందు తాము నిర్వహించవలిసిన కార్యాన్ని గూర్చి ప్రస్తావించారు పాండవులు.

" దుర్యోధనుడి కుటిలకృత్యాలు మీకందరికీ తెలిసినవేకదా! పాపం, మీరుకూడా మాతోపాటు అడవుల్లోతిరిగి అష్టకష్టాలూ అనుభవించారు. ఇన్నాళ్ళూ ఎలాగో కాలం గడిచిపోయింది. ఇది పదమూడో సంవత్సరం. మేము అజ్ఞాతవాసంలోకి పోవాలి. దుర్యోధనాదులు మాకు భంగం కలిగించడానికి కాచుకొని వుంటారు. వాళ్ళకేమాత్రం ఆచోకీ తెలిసినా ప్రమాదం తప్పదు. అందుచేత మే మీ నిగూఢకార్యాన్ని నిర్విఘ్నంగా ముగించేటట్లు అనుగ్రహించాలి మీరు " అన్నారు.

చెపుతూ చెపుతూ ధర్మరాజు కంఠం గద్గదిక పడింది.

" ఈకష్టాలు గట్టెక్కి, బంధువులతోనూ, మీవంటి సహృదయులతోనూ సుఖంగా గడిపేదినం మళ్ళీ ఎప్పుడు వస్తుంది మాకు! నిజా

నికి మాలాంటి అభాగ్యులు మరెక్కడా ఉండరనుకుంటాను'' అని కంటతడి పెట్టుకున్నాడు.

ధర్మరాజు దుఃఖంచూసి అందరూ వోదార్చడం మొదలు పెట్టారు.

పురోహితుడు ధౌమ్యుడిలా అన్నాడు

''ఒక ధర్మనిర్ణయంచేయవలిసివచ్చినా,సత్కార్మాలునిర్వహించ వలిసి వచ్చినా, ధృఢబుద్ధికీ, చాతుర్యానికీ, ధైర్యానికీ చెప్పవలిసి వచ్చినా నిన్ను చెప్పి మరొకర్ని చెప్పాలి. అలాంటి ప్రసిద్ధిపొందిన నువ్వు కష్టాలు వచ్చాయికదా అని విచారిస్తే మరి సామాన్యుల సంగతి చెప్పేదేముంది! శత్రువినాశనానికి కాలం కలిసివచ్చేవరకూ అణగారి వుండడమనేది దేవతల్లాంటి వాళ్ళకే తప్పలేదు.

''పూర్వంఇంద్రుడునిషధపర్వతంమీదప్రచ్ఛన్నంగా గడిపాడు. విష్ణువు వామనాకారం ధరించి అదితిగర్భంలో అణిగివున్నాడు. బ్రహర్షి ఔర్వుడు తల్లి తొడల్లో దాగున్నాడు. సూర్యుడు ధేనువు శరీరంలో తలదాచుకున్నాడు ఇవన్నీ మనం వింటూనే వున్నాం కదా! అలా అడిగిమడిగి వుండి, సమయం రాగానే విజృంభించి శత్రు నాశనం చేశారు వాళ్లు. మీరూ అలాగే ఈ ఆపదలు సహించుకుని, అదును రాగానే శత్రుసంహారం చేసి అవమానం తీర్చుకోండి.''

ధౌమ్యుడి మాటలు ధర్మరాజును సేదదేర్చాయి.

''అన్నయ్యా! నీ ఆజ్ఞకి కట్టుబడిపోయాడే కాని లేకపోతే అవాళే మదపుటేనుగు తామరవనాన్ని ధ్వంసం చేసినట్టు నిమిషాల మీద కౌరవులందరినీ చిందరవందరచేసి విడిచిపెట్టేవాడు మన అర్జునుడు'' అన్నాడు భీముడు.

''అవును'' అన్నట్టు తలపంకించాడు ధర్మరాజు.

పాండవుల యింగితం గ్రహించి బ్రాహ్మలంతా ఆశీర్వాదం చేశారు. పునర్దర్శనం అభిలషిస్తూ ఎవరిపూళ్ళకి వాళ్లు వెళ్ళిపోయారు.

బాహ్యాపరివారంకూడా యథోచితంగా సెలవుతీసికొని తమ తమ నివేశనాలకి వెళ్లిపోయింది.

తరవాత ఆస్థలం విడిచిపెట్టి పాండవులు ధౌమ్యుడితోకూడా రథాలమీద ఒకక్రోసెడు దూరం వెళ్ళిపోయారు. ఆరాత్రి అక్కడ గడిపారు

మర్నాడు తెల్లవారాక ముందు చేయబోయే కార్యక్రమం గురించి ఆలోచన సాగించారు.

ధర్మరాజు మనం ఐదుగురమూ ద్రౌపదిని వెంటపెట్టుకుని ఎక్కడికి వెళ్ళినా మనల్ని ఎవరైనా గుర్తుపట్టేస్తారు. ఈసంవత్సరమూ ఎలా గడపడమో నాకు బోధపడకండావుంది.

అర్జునుడు అన్నయ్యా, మీధర్మవర్తనానికి మెచ్చి ధర్మదేవత ప్రసాదించిన వరం మనకు వుండనే వుందికదా ! అంచేత మనం ఎలా ఎక్కడవున్నా మనల్ని ఎవరూ పోల్చుకోలేరు కౌరవదేశంచుట్టూ పాంచాల, చేది, మత్స్య, సాళ్వ,విదేహ, బాహ్లీక,దశార్ణ , శూరసేన, కళింగ, మగధ దేశాలు వున్నాయి. ఇవన్నీ సుభిక్షమైనవీ,జనాకీర్ణమైనవీ, అతి స్థిరమైనవీ, వాసయోగ్యమైనవీ అని వింటున్నాము.వీటిలో మీకు ఎక్కడనచ్చితే అక్కడ తలదాచుకుందాం.

ధర్మరాజు అవును,నిజమే.ధర్మదేవత అనుగ్రహించినవరమే మనకు రక్షరేక అయితే నిర్భయంగా నివసించదగిన చోటు చెప్పండి పోదాం. నామట్టుకు చూస్తే మత్స్యదేశాధిపతి విరాటుడు ధర్మపరుడూ, ఉత్తముడూ, సజ్జనపాత్రుడున్నూ. అతడిదగ్గిర మనమంతా తగిన పనుల్లో కుదురుకోడం మంచిదని తోస్తూంది. కాబట్టి మనలో ఎవరెవరు ఏయేపనుల్లో ఎలా ఉండదలచిందీ చెప్పండి.

అర్జునుడు అన్నయ్యా, మహనీయమైన ఆకారం, గర్వించదగ్గ వైభవం, సౌకుమార్యం, సరళత్వం, మార్దవం, మహిమతోకూడిన

ప్రభుత్వం, భోగం, కీర్తి-ఇన్నీ కలిగి ప్రజలను పాలించడమే కాని ఇతరులను కొలిచి ఎరగని మీరు విరాటరాజు కొలువు ఎలా నిర్వహిస్తారు?

తమ్ముడి విచారం గ్రహించి గాంభీర్యం వహించి యిలా అన్నాడు ధర్మరాజు.

"సన్యాసివేషం వేసుకువెళ్ళి అతడి కొలువులో ప్రవేశిస్తాను నేను. పుణ్యకథలు చెపుతూ వేడుక కలిగిస్తాను. జ్యోతిషం, శకునశాస్త్రం సమయానుకూలంగా చర్చిస్తాను. వేదాలూ, స్మృతులూ, పురాణాలూ-వీటిల్లో నాచాతుర్యంచూపించి అతడి ఆదరణా, సభికుల గౌరవాదరాలూ సంపాదిస్తాను. ద్యూతక్రీడలో నా నైపుణ్యమంతా చూపించి సంతోషపెడతాను వెండివీ, బంగారానివీ, నవరత్నాలు తాపినవీ రకరకాల పాచికలు నాదగ్గిరవున్నాయి. అవన్నీ చూపించి ఉత్సాహం పుట్టిస్తాను. అన్నివిధాలా అతడికి అనుకూలంగా ప్రవర్తించి అతడి అనుగ్రహం గడిస్తాను.

"పేరు కంకభట్టు అని చెపుతాను. నాపూర్వవృత్తాంతం అడిగితే, ఇంతవరకూ ధర్మరాజుదగ్గిర స్నేహపాత్రుడిగా వుండేవాణ్ణంటాను.

"అంచేత నాగురించి విచార మక్కరలేదు. కాని పాపం, భీముణ్ణి చూస్తే గుండె తరుక్కుపోతూవుంది"

"గంధమాదనంలో యక్షుల్ని జయించి సౌగంధిక పుష్పాలు ద్రౌపదికి తెచ్చియిచ్చాడు. కిమ్మీరదానవుణ్ణి కొట్టి కామ్యకవనం నిష్కంటకం చేశాడు. జటాసురుణ్ణి చంపి మనఅందరిప్రాణాలూ కాపాడాడు. బకాసురుణ్ణి సంహరించి ఏకచక్రపురం రక్షించాడు. దర్పం మూర్తీభవించినట్లు ఆబాల్యంగా ఒకర్ని లక్ష్యపెట్టకుండా పెరిగాడు. ఇలాంటివాడు ఇతర్ల మనస్సుకి నచ్చినట్టు ఎలా సేవచేస్తాడోమరి!"

భీముడు నేను వంటలవాణ్ణయి వెళతాను. పంచభక్ష్యపరమాన్నాలూ షడ్రసోపేతంగా వంటచేసి పెడతాను. చవులూరేటట్టు

పచ్చళ్లూ, రకరకాల కూరలూ, వేపుళ్లూ రోజుకోరకంగా, వింత వింతగా తయారుచేసి అతణ్ణి మెప్పిస్తాను. ఇంతెందుకూ, నన్ను మించిన వంటవాడు తన రాజ్యంలో లేడనిపిస్తాను.

వంటకట్టెలకోసం కత్తీ, గొడ్డలీ ముట్టుకోను, కాళ్లతోనూ, చేతులతోనూ విరిచి, చీల్చి పొయ్యిలో పెడతాను. వంటశాల అధికారితో స్నేహంగా ప్రవర్తిస్తాను. అతడికిఅనుకూలంగాఅన్నిపనులూ నెరవేరుస్తాను. ఎంతకష్టమైనా యిట్టే సహిస్తాను మల్లవిద్యలోకూడా నా ప్రావీణ్యం ప్రదర్శిస్తాను లంఘించడం, పరిగెత్తడం, బరువులెత్తడం - ఇలా చిత్రచిత్రాల బలప్రదర్శనం చూపించి 'ఓహో' అనిపిస్తాను. మల్లులతో పోట్లాడతాను, ఒక్కణ్ణే అనేకమందిని వీగగొట్టి ఆశ్చర్యం కలిగిస్తాను. ఎనుపోతు, మదపుటేనుగు, పెద్దపులి, సింహం - వీటిని అదిమిపట్టి కాళ్ళతో నలిపేస్తాను. నాబలం చూసి భయపడేటట్టు చేస్తాను. అన్నివిధాలా అతడిమనస్సు రంజింపజేస్తాను పేరు వలలుడు అని చెపుతాను. ఎక్కడ ఉండేవాడివని అడిగితే, ' ధర్మరాజు దగ్గిర వంటపుట్టిగా ఉండేవా ' ణ్ణంటాను.

భీముడు చెప్పింది విని సమ్మతించాడు ధర్మరాజు. తరవాత అర్జునుణ్ణిచూశాడు. దుఃఖం కంఠాగ్రంగావచ్చింది. నిగ్రహించుకుంటూ అన్నాడు

" ఖాండవవనం దహించాడు. దేవదుర్లభుడైన మహేశ్వరుణ్ణి సందర్శించాడు. ఉద్దండులైన వేలాది రాక్షసుల్ని సంహరించి దేవేంద్రుణ్ణి సంతోషపరిచాడు అతడి అర్థాసనం అధిష్ఠించాడు. ఇంతటి మహానుభావుడు ఒకమానవమాత్రుడిదగ్గిరసేవకావృత్తిఎలాచేస్తాడు! "

అర్జునుడు నాగురించి విచారించనక్కరలేదు అదృష్టవశాత్తూ మీఅందరికంటే నాకొక అనుకూలమార్గం వుంది. అమరావతికి వెళ్లినపుడు ఊర్వశి ' నపుంసకుడవు క ' మ్మని నన్ను శపించింది. అప్పుడు

దేవేంద్రుడు కరుణించి ఈశాపఫలం అజ్ఞాతవాస సంవత్సరంలో నాకు అనుభవానికి వచ్చేటట్టు అనుగ్రహించాడు అజ్ఞాతవాసంముగియగానే శాపవిమోచనం కలుగుతుంది. అంచేత నేను పేడి రూపం ధరిస్తాను. చీరె కట్టుకుంటాను. రైక వేసుకుంటాను. గాజులూ తొడుగు కుంటాను —— ఇలా పొత్తికి వీలులేకుండా తయారై వెళతాను. రాజ కన్యకలకు నృత్యం, సంగీతం నేర్పుతానంటాను. పేరు బృహన్నల అని చెపుతాను. 'ఇంతకు ముందు ఎక్కడ వుండే దానివి?' అని అడిగితే 'పాండవాంతఃపురంలో ద్రౌపదీదేవి దగ్గిర నాట్యాచార్యపదవిలో ఉండే దాని' నంటాను.

ధర్మరాజు ఇది బాగానేవుంది మరి నకులుడి సంగతి? అంద మైన ఆకారమూ, విశాలమైన వక్షస్థలమూ, సభ్యతాసందర్భమూ చెప్పకండానే ఈయన 'ఫలానా' అని పట్టియిస్తాయి అందులో పరాయివాళ్ల సేవ పగవాడికి కూడా కోరదగింది కాదు. అదా పట్నవాసం, అజ్ఞాతంగా ఎలా నెగ్గుకువస్తాడో మరి! తలుచుకుంటేనే దుఃఖంగా వుంది నాకు.

నకులుడు నేను అశ్వశిక్షకుణ్ణయి వెళతాను. అశ్వశాస్త్రం నాకు కరతలామలకం కదా! విరాటుడి గుర్రాలన్నిటినీ ఉచ్చైశ్శ్రవాల లాగ తయారుచేస్తాను.

వయసుకు వచ్చిన పెంటిగుర్రాల్ని పొర్లుకుపట్టించడం, కొదమ గుర్రాల్ని అదును తెలుసుకొని నడకలు నేర్పడం, కళ్లేలకీ లొంగని వాటిని నూలుపోగుకి సైతం నిలబడేటట్టు తర్బీదు చెయ్యడం, బిరు సెక్కిన పెంకెగుర్రాల్నయినాసరే చెప్పుచేతల్లో నడిపించడం—ఇలాంటి వాటన్నింటిలో నన్ను మించిన చెయ్యివుండకూడదు అస్త్రబాలను నేనే వెయ్యికళ్లతో కనిపెట్టి పనివాళ్లకి విశ్రాంతికలిగిస్తాను. పేరు దామగ్రంథి అంటాను. ధర్మరాజుదగ్గిర అశ్వశిక్షకుడిగా ఉండేవాణ్ణనీ చెబుతాను.

ధర్మరాజు ఇదీ బాగానేవుంది. ఇక సహదేవుడు? తల్లి కుంతీదేవి అరచేతి నిమ్మపండులా పెంచింది. కపటమంటేనే తెలీదు పాపం! నిరహంకారి. నీతివర్తనుడు. నిజానికి విధి ఎంతపనైనా చేస్తుంది! ఇంత సుకుమారుడు సేవకావృత్తి ఎలా నిర్వహిస్తాడు?

సహదేవుడు నేను గొల్ల వేషంలో వెళతాను. పశుశాస్త్రంలో నాది పైచెయ్యికదా! ఆలకాపరిగా కుదురుకుంటాను. గొడ్డుపోయిన గోవునైనా కామధేనువులాగ తయారుచేస్తాను. ఎండు బక్కలవంటి వాటినైనా ఈగవాలితే జారిపోయేటంత పుష్టిగా చేస్తాను. తెవుళ్ళ గొడ్లని కోడెదూడల్లాగ నిగనిగలాడేటట్టు చేస్తాను. పెంకెవాటినీ, దొంగగొడ్లనీ కొంటెవాటినీ కనుసన్నలో మెలిగేటట్టు, సాధువులలాగ, గంగిగోవుల్లాగ చేసి మరీ విడిచిపెడతాను. విరాటరాజు ఆలమందలు తామరతంపరగా వృద్ధిఅయేటట్టు చేస్తాను, అతడిమెప్పు సంపాదిస్తాను. పేరు తంత్రీపాలుడంటాను. నిన్న మొన్నటి వరకూ ధర్మరాజుగారి ఆలమందలకు అధికారిగా వుండేవాణ్ణని చెబుతాను.

తరవాత ధర్మరాజు చూపులు ద్రౌపది దిక్కుతిరిగాయి. మొహం చిన్నబుచ్చుకున్నాడు. దుఃఖం దిగమింగుకున్నాడు తుదకి యిలా అన్నాడు

“ ఈమె ఏపనీ చేయడం చేతకాని ముద్దరాలు మెత్తనిమనిషి. చెడ్డ అంటేనే తట్టుకోలేదు. జాలిగుండెకలది. ఒంటరిగా వుండడమంటేనే భరించలేదు. తనకు తానుగా ఏదీ సవరించుకోవడమన్నా తెలీదు. స్త్రీజనానికంతటికీ తలమానికంగా వుండవలిసిన ఈమె ఇవాళ దాసిగా ఎలా మసులుతుంది? ”

ద్రౌపది నేను సైరంధ్రిగా తయారౌతాను. అంతఃపురం దగ్గిరికి వెళతాను. నన్నుచూసి విరాటరాజు రాణీ తప్పకుండా పిలుస్తుంది. సవినయంగా వెళ్ళి ఆమె కొలువులో చేరుకుంటాను. ‘ ఈమె స్వాధి’

చెయ్యరాని నీచకార్యాల వంక పోదు' అని నన్ను ఆమె గౌరవించే విధంగా ఆమె కనుసన్నలలో నడుచుకుంటాను. కొత్తకొత్త పరిమళాలతో కలపం తయారుచేసి ఆమెకి పూస్తాను. కస్తూరిచక్కగాసిద్ధపరచి అందంగా తిలకం దిద్దుతాను. రకరకాలుగా, చిత్రచిత్రాలుగా వింత వింతల పూలదండలు కట్టి యిస్తాను. వివిధ శిల్పాలతో నా నేర్పంతా చూపించి ముప్పూటలా మెప్పిస్తాను. పేరు 'మాలిని' అంటాను. 'ఇంతకుముందు ఎక్కడ వుండేదాని' వని అడిగితే 'ద్రౌపదిదగ్గిర' అని చెపుతాను.

ధర్మరాజు ఇదిగో, మనవంశమంతటిలోనూనడవడికలో ప్రసిద్ధి వడసిన పుణ్యసతివి నువ్వు. దుర్మార్గులూ, తుచ్ఛులూ వుంటారు. వాళ్లని ఒకకంట కనిపెడుతూ మసలవలిసి వుంటుంది మరి.

ఈమాటకు ద్రౌపది మనస్సు చివుక్కుమంది. అనాదరంగా ఒక మందహాసం చేసింది

"పాతివ్రత్యం, సౌజన్యం, గౌరవం—ఇవి సైరంధ్రీజాతికి సహజ గుణాలు అంచేత మీ కాసందేహం అక్కరలేదు. మితభాషిత్వం, వ్రతాదీక్షా, పాపభీతీ నన్ను కంటికి రెప్పలా కాపాడుతూనే వుంటాయి" అంది.

ధర్మరాజు సరే, మనమందరం యిలాజాగ్రత్తగాగుప్తజీవనం చేస్తాం మనఅగ్నిహోత్రాలు ధౌమ్యులు భద్రపరుస్తారు.వంటలవాళ్లూ, పాకాధ్యక్షులూ, ద్రౌపది పరిచారికలూ కాంపిల్యనగరం పోయి వుంటారు. రథాలు తీసుకుని ఇంద్రసేనుడు మొదలైన సారథులు ద్వారకాపట్నానికి వెళతారు. వీళ్లని ఎవళ్లైనామనవిషయంప్రశ్నిస్తే "ద్వైతవనంలో మమ్మల్ని విడిచి వెళ్లారు. అంతే. అంతకు మించి ఏమీ ఎరగం" అని చెబుతారు.

ధర్మరాజు ఆదేశం ప్రకారం అభ్యంతర పరివారమంతా సెలవు తీసుకుంది.

తరవాత ధౌమ్యుడిలా అన్నాడు "తెలిసినవారికైనా సరే క్షేమంకోరే హితులు బుద్ధులు చెప్పడం మానరు మీరా, కౌరవరాజ వంశంలో పుట్టారు. అరికాలు కింద పెట్టకండా అల్లారుముద్దుగా పెరిగారు మహారాజులై రాజ్యపరిపాలనా చేశారు. రాజాధిరాజుల మన్ననలూ పొందారు. ఇలాంటి మీరు ఒక మానవమాత్రుడి దగ్గిర సేవకులుగా ప్రవేశించడం, మానావమానాలు తట్టుకొని అడకువగా నడుచుకోడం అంటే నభూతో నభవిష్యతి అన్నమాట. కాలాన్ని విస్మరించి ఏమాత్రం తొందర పడినా ఇంతశ్రమా బూడిదలో పోసిన పన్నీరౌతుంది. ప్రమాదమూ సన్నిహితమౌతుంది అంచేత నాకు తెలిసిన నాలుగుసంగతులూ మీకు చెప్పడం నా కర్తవ్యం ధర్మాలన్నిటిలోకీ సేవాధర్మం కష్టతరమైంది. అందులోనూ రాజులసేవ కత్తులతో సాములాంటిది. కాబట్టి సాధారణమైన సేవాధర్మాలు మీకు సంక్షేపంగా చెబుతాను. సావధానంగా వినండి.

సేవాధర్మం

"అనుమతి పొందిగాని రాజసన్నిధికి వెళ్ళరాదు. దంభమైన దుస్తులు ధరించకూడదు. తనకు అర్హమైన స్థానంలో నే కూర్చోవాలి. 'రాజుగారి దయ వుంది కదా మనకేం' అని మర్యాద తప్పి వ్యవహరించడం తగదు. రాజగృహం కంటె అందంగా తనగృహం నిర్మించుకోకూడదు. రాజు ధరించినలాంటి దుస్తులు ధరించకూడదు. రాజు ఎదుట దర్పంగా మాట్లాడకూడదు. రాజుకి ప్రియమైన వాటిని సేవకుడు కాంక్షించకూడదు. మాట మించినస్తే పుత్రులని, మిత్రులని, ఆప్తులనీ విచారించరు రాజులు. స్వార్థం తప్పిస్తే రెండో ఆలోచనే వుండదు వారికి. అంచేత సేవకుడికి దిన దిన గండంగా వుంటుంది. రాజకార్యానికి అడ్డుతగలకూడదు మాటకు ఎదురాడకూడదు రాజు దగ్గిరవున్న పదిమందికీ అనిష్టమైనకార్యం ఎంతటివాడికైనా దుష్టు

తెస్తుంది. రాజు కన్నెదుట నిలవబడకూడదు. కేవలం వెనకనీ తగదు. పార్శ్వములలో ఉచిత స్థానంలో నిలవాలి. ఆవలింతా, తుమ్మూ, నవ్వడం, ఉమ్మడం – ఇవి రాజు సమక్షంలో చేయరానివి. రాజు దగ్గిర వున్నంతసేపూ ఎప్పుడేమంటాడో, ఎటుచూస్తాడో, ఎవరి మీద ఎప్పుడేభావం కలుగుతుందో అని కనిపెడుతూ వుండాలి. కోటలోని మాటలు బైట వెల్లడించకూడదు. రాజశత్రువుల దూతల దగ్గిరా, రాజు నిరాకరించినవారి దగ్గిరా, అధికారుల దగ్గిరా, పాప కృత్యాలు చేసేవారి దగ్గిరా రాజసేవకుడు సంచరించకూడదు

“రాజు దగ్గిర వుండే ఏనుగైతే నేం, దోమ ఐతేనేం దాంతో విరోధం పెట్టుకోకూడదు. నలుగురితో మంచిగా పోవడం, అడకువగా మసలుకోవడం సేవకుడన్నవాడికి ప్రధానకర్తవ్యం రాజు అనుగ్రహించని దే ఉన్నతాసనాలూ, ఉత్తమవాహనాలూ అధిష్ఠించకూడదు. రాజాదరానికి వుప్పొంగడం కాని అనాదరానికి దుఃఖించడం కాని తగదు. ఈ రెంటికీ అతీతుడుగా వున్నప్పుడే సేవకునికి క్షేమం కలుగుతుంది. రాజు ఒకణ్ణి శిక్షించడానికిగాని రక్షించడానికగాని ఊహిస్తూన్నప్పుడు అది తెలిసిన సేవకుడు ముందుగా వెల్లడించడమంటే తన పీకలమీదికి తాను తెచ్చుకోవడమన్నమాట. రాజు ఆజ్ఞాపించిందే తడవుగా ఎండనకూడదు, వాననకూడదు, ఆకలనకూడదు, దప్పి అనకూడదు, కార్యనిర్వహణానికి నడుం కట్టాలి. రాజధనమంటే నల్ల తాచులా చూడాలి. అలా కానినాడు ప్రాణాలమీదికి వస్తుంది. అంతఃపురంచుట్టరికం ఎంతటి వాడికైనా ప్రాణాంతకం తెస్తుంది. రాణివాసానికి రాకపోకలు సాగించే స్త్రీజనంతో సంపర్కం అంతకంటె కూడా అపాంతరం తెచ్చి పెడుతుంది. అంచేత వీటి నన్నిటినీ మనస్సులో పెట్టుకొని ఈసంవత్సరకాలం చాకచక్యంతో మసలవలిసి వుంటుంది మీారు.”

ధౌమ్యులు చెప్పినసేవాధర్మాలు విని కృతజ్ఞత తెలిపారు పాండవులు

"తల్లీ తండ్రీ, బంధువులూ, దైవం ఏదన్నా మీరుతప్ప మాకు మరొకరు లేరిక్కడ. వాత్సల్యముతో మీరుచేసిన ఉపదేశం శిరసా వహిస్తాము" అని నమస్కరించారు.

"ఈసంవత్సరంపాటు ఓర్పుతో సహించుకొని బైటపడండి. ఆపదలు గట్టెక్కిన తరవాత మీ అవమానానికి ప్రతిక్రియ సాధించవచ్చు" అని చెప్పి ఆశీర్వదించాడు ధౌమ్యుడు.

తరవాత నియమపూర్వకంగా అగ్ని వెలిగించాడు. ఇష్టఫలసిద్ధి కోసం పూజాకర్మ నిర్వహించాడు ప్రయాణసమయానికి మంగళప్రదమైన మంత్రాలు జరిపించాడు. సతీసమేతంగా అగ్నిహోత్రుడికీ, పురోహితుడికీ ప్రదక్షిణంచేశారు పాండవులు. ధౌమ్యులుచెప్పిన శుభక్షణంలో అతనితోకూడా కలిసి బైలుదేరారు. ప్రయాణారంభంలో అనేక శుభశకునాలూ కనుపించాయి వారికి.

ఇలా బయల్దేరి దశార్ణదేశానికి ఉత్తరంగా, పాంచాలదేశ జనపదాలకీ దక్షిణంగా, సాళ్వ, శూరసేనదేశాలకు మధ్యగా పోయి యమునానది దక్షిణతీరం చేరుకున్నారు పాండవులు అక్కడినుండి పశ్చిమాభిముఖంగా పయనించారు దారిలో కందమూలాలూ, పళ్ళూ మొదలైన అడివి ఆహారాలు భుజిస్తూ. రకరకాల మృగాలను వేటాడుతూ, మనోహరాలైన పూలచెట్ల నీడల్లో ఆయాసం తీర్చుకుంటూ, పద్మపరాగంతో పరిమళిస్తూవున్న సరోవరాల్లోనూ, నదీసంగమాల్లోనూ స్నానాలు చేస్తూ, అనేకవిధాలయిన చెట్టుచేమలను సందర్శిస్తూ, రకరకాల పిట్టల కలకలారావాలకు ఆనందిస్తూ అడివిమార్గం గుండా మాత్స్యదేశంలో ప్రవేశించారు. అక్కడ ధౌమ్యుణ్ణి విడిచిపెట్టారు. అతడు ఒక పుణ్యాశ్రమంలో తలదాచుకున్నాడు.

గ్రామాల ప్రాంత పొలిమేరదాకా అడివిదారినే పట్టి నడిచి ఉప ప్లావ్య నగరానికి కొద్దిదూరంగా ఒక అరణ్యం ప్రవేశించారు. ఎకా ఎకిని నడిచి నడిచి అందరూ అలసిపోయారు.

ద్రౌపది మరింత అలిసిపోయింది.

"అబ్బా! దాహం! కాళ్ళు పీక్కు లెక్కి పోయాయి. గోళ్లు నెత్తురు చిమ్ముతున్నాయి. మతి స్వాధీనం తప్పుతున్నాది. ఇదిగో అదిగో అని యిందాకా నడిచాను. ఇంకా ఎంతదూరముందో? అడుగు తీసి అడుగు వెయ్యలేను మరి."

అని చతికిల బడిపోయింది. జాలీ, దుఃఖం కలిగిస్తూంది ఆమె అవస్థ. ధర్మరాజు నకులుణ్ణిచూశాడు "ఇవాళే ఉపప్లావ్యం చేరాలని ఒక్కవూపున ఇంతదూరమూ వచ్చేశాం. పాపం, పువ్వులతవంటి సుకు మారి అలిసిపోయింది. ఈమెని కొంతదూరం మోసుకుని రా బాబూ!" అన్నాడు. నకులుడి అవస్థా అంతంతగానే వుంది. అన్నగారి మొహం చూస్తూ అలాగే నిలబడిపోయాడతడు. అది గ్రహించి సహదేవుడి దిక్కు చూశాడు ధర్మరాజు. లాభం లేకపోయింది. అతడూ అలాగే వున్నాడు ఈసారి అర్జునుణ్ణి పిలిచాడు ధర్మరాజు

"కిరీటీ! చూడూ, ద్రౌపది అలిసిపోయింది. మరి నడవలేని స్థితిలో వుంది నిజానికి మేమందరమూ అదేస్థితిలో వున్నాం. అయితే ఇక్కడెక్కడా విశ్రమించడానికి వీలులేదు. ఎలాఅయినా ఈమెని కొంచెం మోసుకొని పట్నంప్రాంతానికి చేరుకోవాలి" అన్నాడు.

ద్రౌపదిని రెండుచేతులలోకీ తీసుకున్నాడు అర్జునుడు. అతడికి కొంత సంతోషమూ కలిగింది. మోసుకుని అన్నదమ్ములవెంట నడిచాడు. కొంతదూరం వెళ్ళేసరికి ఉపప్లావ్యం కనుగోచరమైంది.

"ఈ బాణాయుధాలతో మన ఈ ఆకారాలు చూస్తే ఎవ రైనా యిట్టే పసికట్టవచ్చు. అంచేత యిక్కడే ఆగి, ఆయుధాలన్నీ

ఎక్కడో గుప్తంగా భద్రపరిచి మన వేషాలు మార్చుకుందాం'' అన్నాడు ధర్మరాజు ఆయన మాటప్రకారం అందరూ అక్కడ ఆగారు. చల్లని ఓ యిసుకతిన్నెమీద ద్రౌపదిని దించాడు అర్జునుడు.

శమీవృక్షం

"మన ఆయుధాలన్నీ ఒకఎత్తూ, ఈగాండీవం ఒక ఎత్తూనూ. దీన్ని పట్నంలోకి తీసుకువెళ్లడమంటే దుర్యోధనుడికి దొరికిపోడమన్నమాటే'' అన్నాడు ధర్మరాజు అర్జునుడిచేతి గాండీవంచూస్తూ.

"ఇది పెద్ద కొండచిలవలాగ భయంకరంగా జనాన్ని బెదరగొడుతుంది. విడిచిపెట్టడమంటే మనస్సుకి అదేదో బాధగానే వుంది. ఏమైనా దీన్ని దాచిపెట్టడమే క్షేమం. అయితే మనం ఇవన్నీ ఎక్కడ దాచడమో నిర్ణయించాలి ముందు.''

అని ఆపరిసరాలు వెదకడం మొదలు పెట్టాడు అర్జునుడు. చేరువగా ఒకస్మశానం చూశాడు ఆపక్కనే ఒకజమ్మిచెట్టు కనిపించింది. ఎన్నాళ్లనాటిదో ఆ వృక్షం! ఆకాశమంత ఎత్తుంది. కొమ్మలు దిక్కులు కొలిచేటంత పొడవుగా వున్నాయి ఒకదాంతో ఒకటి పెనవేసుకొని సూర్యకిరణం దూరడానికి వీల్లేనంత జీటుగానూ వున్నాయి. అవి గాలికినాట్యంచేస్తున్నట్టున్నాయి. పట్టపగలే చిమ్మచీకటిగావున్న గుబురుల్లో గూబలూ, కాకులూ చెవులు చిల్లులు పడేటట్టు వికారంగా రొదచేస్తున్నాయి. తొర్రలలోక్రూరసర్పాలుబుసలుకొడుతున్నాయి.

ఇలా పెద్ద పెనుభూతంలా వున్న ఆ శమీవృక్షాన్ని అన్నగారికి చూపించాడు అర్జునుడు.

"అన్నయ్యా! ఈ మహావృక్షం చూడండి. ఘోరమయిన రుద్రభూమిలో వుండడమే కాకుండా, భూత, ప్రేత, పిశాచ, డాకినీ మూకలకు నివాసస్థలంలా, భయంకరంగా వుంది. మానవమాత్రుడెవ్వడూ దీనిచుట్టుపక్కలకి రాడు. పొరపాటునవచ్చాడోఎక్కడానికి

అసలే సాహసి చమ అంతివరకూ ఎందుకూ, చూస్తేనే బేజారై పరిగెడతాడు ఇంతకీ ఇక్కడికిరావడానికిఎవరికన్నా అవసరమేం వస్తుంది గనక? మన ఆయుధాలు దాచడానికి ఇంతకంటె అనువైన స్థలం మరొకటి దొరకదు. అన్నివిధాలా అనుకూలంగా వుంది ఆయుధాలన్నీ కట్టకట్టి చర్మం చుట్టి తాళ్ళెంట్రుకలూ పెట్టి ఒకశవంలాగతయారుచేద్దాం. బాగా ఎత్తున కొమ్మలజీబుల్లో పెట్టి కడదాం. దాంతో మనం నిశ్చింతగా వుండవచ్చు తిరిగి వచ్చాక తీసుకోవచ్చు '' అన్నాడు.

అందరూ ఇది బావుందంటే బావుందన్నారు ధర్మరాజూ సంతృప్తిపడ్డాడు.

గాండీవం చేత్తో నిమురుతూ ''అయ్యో'' అన్నాడు అర్జునుడు, '' దేవతలనూ, దానవులనూ, యక్షగంధర్వులనూ నీతోనే జయించాను. శత్రుభయంకరమైన మహాయుధానివి ఇవాళ ఒక చెట్టుకి వేలాడ గడుతున్నాను నిన్ను! ఇంతకంటెదురదృష్టమింకేముంటుంది!'' అన్నాడు పెద్ద నిట్టూర్పు విడిచాడు వింటినుండి నారి తప్పించాడు. అన్నగారి ముందు పెట్టాడు.

ధర్మరాజూ తన కోదండం ఎక్కుదించాడు. అతని ఇంగితం ప్రకారం భీముడూ, నకుల సహదేవులూ తమ తమ ధనుస్సులు ఎక్కుదించారు ఎవ్వరి మొహంలోనూ చిక్కటే రక్తంలేదు.

ధనుస్సులూ, బాణాలూ, అమ్ముల పొదులూ, కత్తులూ, కవచాలూ, ముద్గరాలూ ఈ మొదలైన ఆయుధాలన్నీ భద్రంగా పాముపెట్టెలో పెట్టి కట్టినట్టు స్వయంగా కట్టకట్టాడు ధర్మరాజు. ధర్మదేవత వరం తనకు అంగరక్షగా వుంది. లవలేశమూ జంకకండా ఆయుధాలకట్ట పట్టుకున్నాడు. నిర్భయంగా చెట్టుమీదికెక్కాడు.

బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులనూ, ఇంద్రాది దిక్పాలులనూ, సూర్య చంద్రాది నవగ్రహాలనూ ధ్యానించాడు. వనదేవతలనూ, పితృ

దేవతలనూ స్మరించాడు. భూమ్యాకాశాలను స్తుతించాడు ఆయుధాల మోపు నిరపాయంగా ఒక పెద్ద కొమ్మకు వేలాడ దీశాడు అంజలి బద్ధుడై ఆయుధాల అధిదేవతలను ప్రార్థించాడు.

"నాకూ, తప్పితే అర్జునుడికీ—మాయిద్దరికీ తప్పించి మూడో కంటివాడికి కనబడకూడదు మీారు. ఇతర్లకి ఘోరమైన విషసర్పాల వలె బుసలు కొడుతూ భయపెట్టాలి. మాలో ముఖ్యంగా భీముడు ధృతరాష్ట్ర సంతాన మంటేనే ఎగిరి పడతాడు. అతడి చిత్తం ఎప్పుడెలా వుంటుందో తెలీదు. ఏ నిమిషాన్నయినా మదమెత్తి పరిగెత్త వచ్చు అతడి కోపానికి మీారు లొంగిపోకూడదు. ఎలాఅయినాసరే ఈ విషమసంవత్సరంలో అతణ్ణి వంచించాలి మీారు" అని నిమీాలిత నేత్రుడయాడు.

దిగివచ్చి వృక్షానికి ప్రదక్షిణపూర్వకంగా నమస్కారం చేశాడు. భీముణ్ణి కౌగిలించుకుని వీపు నిమిరాడు. తమ్ములందరినీ వోదార్చాడు. ఆపక్కనే చచ్చిపడివున్న ఓ పశువుచర్మం సహా దేవుడిచేత వొలిపించాడు. ఎండకూ, వానకూ ఆయుధాలు చెడకండా కట్టమీాద పొదివించాడు అంతతోనూ తృప్తికలగ లేదతడికి. గింజ లేరుకు జీవించే మనిషి శవమొకటి సమీాపంలో చూసి దానినికూడా ఆయుధాలమీాద వేసి కట్టించాడు.

[illegible] శవం కంపుకి ఈపరిసరాలకి ఎవ్వరూ చేరరని ఆరుగురూ నవ్వుకున్నారు. అక్కడా అక్కడా తిరుగాడుతూవున్న గొడ్లకాపర్లనిచూసి వాళ్ళకి వినబడేట్టు "ఇది మాఅమ్మ. నూరేళ్ళపండు. చచ్చిపోయింది. మా కులాచారం అనుసరించి మా పెద్దల రివాజుప్రకారం ఇలా వేలాడ దీశాం" అని చెపుతూ పురాభిముఖంగా బయల్దేరారు.

అజ్ఞాతవాసంలో తమ రహస్యవ్యవహారానికి అనుకూలంగా జయుడూ, జయంతుడూ, విజయుడూ, జయత్సేనుడూ, జయద్బలుడూ

అని క్రమంగా ఐదుగురి పేర్లూ సంకేతించుకున్నారు. మార్గంలో పుణ్యనదీ స్నానం చేసి శ్రమ తీర్చుకున్నారు. దేవ పితృ తర్పణాదులూ, మంగళ జపహోమాది అనుష్ఠానాలూ నెరవేర్చుకున్నారు.

తరవాత ధర్మరాజు తూర్పుముఖంగా చేతులు జోడించి ధర్మదేవతను ధ్యానించాడు.

"తండ్రీ! దయతో నువ్వు ప్రసాదించిన వరం సమయానుగుణ్యంగా అనుగ్రహించు. ఈ రాజకుమాళ్లు పొరపాటు చేయకుండా రక్షించు."

తమ్ముల మొహం చూచాడు. దుఃఖం పుప్పెనలా ముంచుకు వచ్చింది. నేత్రాలు అశ్రుసిక్తాలయినాయి. రుద్ధకంఠంతో మళ్ళీ ప్రార్థించాడు.

"గగనపథంలో దర్శనమిచ్చావు నువ్వు యక్షుడి చేతుల్లో పోయిన వీరి ప్రాణాలు కటాక్షించుమని వేడుకున్నాను నేను. వాత్సల్యంతో వొదార్చావు నన్ను. దయార్ద్ర హృదయంతో చల్లని మాటలు చెప్పావు" అని లోగడ తాను బ్రాహ్మణుడి అరణి తేవడంకోసం వెళ్ళినపుడు ధర్మదేవత ప్రత్యక్షమై చెప్పిన మాటలు విన్నవించాడు. అంజలి బంధం లలాటాన గీలించి, వినయాతివినయంగా పదే పదే మొక్కాడు.

ధర్మదేవత అనుగ్రహించాడు చూస్తూవుండగానే ధర్మరాజుకి సన్యాసిరూపం ఏర్పడింది. శరీరానికి కాషాయవల్కలాలూ, చేతికి దండకమండలాలూ కుదురుకున్నాయి. అందరూ ఆశ్చర్యపడుతూనే వున్నారు. ఇంతలో తక్కినవాళ్లకి, వాళ్లు సంకల్పించుకున్న వేషాలకి అనుగుణ్యంగా అవసరమైన అన్ని పరికరాలూ ఎదట ప్రత్యక్షమయాయి.

కంకభట్టు

ధర్మరాజు పరమానందభరితుడయాడు. "క్రమంగా వొకరి తరువాతి వొకరు రావలిసింది" అని చెప్పాడు పాచికలసంచి చంకని తగిలించుకున్నాడు. విరాటరాజు కొలువుకి బయల్దేరాడు.

అదృష్టవశాత్తూ అవాళ విరాటరాజు బైటనే కొలువుతీర్చి కూచున్నాడు. సన్యాసివేషంలో వస్తూన్న ధర్మరాజుని దూరంనుంచే చూశాడు.

"ఎవరో ఈ మహానుభావుడు! ప్రపంచమంతటినీ పరిపాలించ గలిగిన పరిపూర్ణ తేజస్సుతో ప్రకాశిస్తున్నాడు త్రిమూర్తులతో సాటిరాదగిన ఈ యతీంద్రుడు ఇలా ఎందుకువచ్చాడో!

"రాజులా కనిపిస్తున్నాడు. రాజేకాదు, మూర్ధాభిషిక్తులయిన మహారాజులచేత పాదసేవలు చేయించుకోదగిన సార్వభౌముడులా వున్నాడు ఆశ్చర్యం! కరచరణాదులకు రత్నభూషణాలు లేవెంచేత? ఉభయపార్శ్వాలా భద్రగజాలేవి? 'లెండి, దూరంపొండి' అంటూ ముందుగా జవానులు రారేం? ముత్యాల తెల్లగొడుగూ, చామరాలూ ఏవీ? – ఏమీ అర్థం కావడంలేదు.

"ఇంతకూ మనదగ్గిరికి దయచేయడంలో ఆంతర్యం? నన్నేం ఆజ్ఞాపించినాసరే 'దాసోహం' అంటాను. ఏదికోరితే అది సమర్పిస్తాను కనకాంబరాలూ, నవరత్నాలూ–ఊఁహూఁ, అవసరమైతే నా మత్స్యరాజ్య సింహాసనం ఇతని పాదాలముందు పెడతాను సపరివారంగా, మంత్రులతోకూడా ఈయనసేవకు సిద్ధపడతాను."

అంటూ దిగ్గున సింహాసనం దిగాడతడు. కొలువులోని సమస్త జనంతోనూ ఎదురువెళ్లి నమస్కారం చేశాడు. ఆశీర్వాదం పొంది సగౌరవంగా సన్యాసిని తోడితెచ్చాడు. ఉన్నతాసనం సమర్పించాడు.

"మహాత్మా, ఎక్కడినుండి దయచేశారు? ఏవూరు? మీనామధేయ మేమిటి? కులమేది? మహాత్ము లూరకరారుకదా! దయచేసి దాపరికం లేకుండా సెలవియ్యండి" అన్నాడు.

"దాపరికం లేకుండా చెప్పడం అంత తేలికైనపనా!" అని మందహాసం చేశాడు సన్యాసి.

"శరీరం పంచభూతాలతో కూడుకున్నది మనస్సా చంచలమైనది. ఇలాంటి స్థితిలో సత్యమే పలకడమంటే సాధ్యం కానిపని.

"రాజా, నేను సన్యాసిని. కులమేమని చెప్పనూ! పూర్వాశ్రమంలో ద్విజుణ్ణి. కురుదేశం నివాసభూమి సన్యాసులకు పేరుతో ప్రయోజనం సున్న ఐనా కంకభట్టు అని పిలవవచ్చు మీరు. ధర్మపరుడైన ధర్మరాజు మిత్రుడు వేషాలు వేరు, అంతే. ఆయనా నేనూ ఒకటే అన్నా అతిశయోక్తి కాదు. అంత అవినాభావ సంబంధం మాకు

"ఉత్తమమైన అనేకవినోదాలు నాకు కరతలామలకాలు. ద్యూతక్రీడలోనూ ప్రవేశముంది. రాజకీయ పరిజ్ఞానం కూడా లేకపోలేదు ఆబాల్యంగా ధర్మపరుల సహవాసమూ చేశాను. చూడలేనివాళ్లు నాధనమంతా అపహరించి అవమానించారు. విరక్తిపుట్టి గృహత్యాగం చేశాను. నైచ్యంగా మెలగడం నాతత్వానికి సరిపడదు రాజులలో విరాటరాజు సాధుజన మిత్రుడని విన్నాను. నీకొలువుకు ఆసపడి వచ్చేశాను. ఒక్క సంవత్సరంపాటు కఠోరమైన వ్రతమొకటి నిర్వహించుకోవాలి నేను. నీ కొలువులో నిరపాయంగా పూర్తి చేస్తాను అనంతరం నన్ను పరాభవించిన వారిమీద పగ తీర్చుకుంటాను'' అన్నాడు.

విరాటుడు ఇంద్రుడితో సమానులైన మీరు నాకొలువు చేయడం ఏమంత న్యాయం! నారాజ్య సింహాసనమే మీకు సమర్పిస్తాను. సబాంధవంగా, సపరివారంగా మీకనుసన్నలలో మసులుకుంటాను. నాకుమల్లేనే నాఅనుచరులందరూ మీ ఆజ్ఞలు శిరసా వహిస్తారు. ఉత్తమాసనాలూ, ఉన్నతవాహనాలూ, రుచిరాన్నాలూ, స్వర్ణాంబరాలూ, రత్నభూషణాలూ, ఛత్రచామరాలూ అన్నీ మీవే. అనుగ్రహించండి.

"రాజా, వ్రతనిష్ఠతోవున్న సన్యాసికి ఇవన్నీ దేనికి? హవిష్యాన్నం తప్ప ఇతరం ముట్టని నాకు రుచిరాన్నా లెందుకూ!

కటికనేలనే శయనించే నాకు తూలికాతల్పాలతో ఏం ప్రయోజనం? ”
అని మందహాసం చేశాడు కంకభట్టు.

విరాటుడు మీఅభిలాషే నాఅదృష్టమనుకుంటాను ఏఅరమరలేకండా మీరిక్కడ వసించవలిసిందగా ప్రార్థిస్తున్నాను నాకు మల్లేనే నాపరివారం మిమ్మల్ని మన్నిస్తుంది. మీఆజ్ఞలకు ఎదురుండదు మీరు పెద్దలు. మీ ఉపదేశమే మాకు పదివేలు. జూదమంటే నేనూ చెవికోసుకునేవాణ్ణే కాలక్షేపానికి మనకు లోపముండదు.

అని చేతిలో చేయి కలిపాడు. చిరకాల పరిచితులవలె ఉభయులూ స్నేహాలాపాలు ఆరంభించారు.

వంటపుట్టీ వలలుడు

మరో దిక్కునుండి వంటపుట్టీ వేషంతో ప్రవేశించాడు భీముడు మెల్లగా. అతడు ఒక చేత్తో గరిటా,ఇంకో చేత్తో కర్రలూపట్టుకున్నాడు. వీపున చిత్రాసనం, చంకని కత్తీ, మొలని చాకూ పెట్టుకున్నాడు. ధోవతిమీద దట్టీ బిగించి కట్టుకున్నాడు మదపుటేనుగులాగ నడుచుకుంటూ వస్తూంటే చూచినజనం నిచ్చెరపోతున్నారు

అల్లంత దూరంలో చూశాడు విరాటరాజు, ఉలికిపడ్డాడు. భయమూ, ఆశ్చర్యమూ కలిగాయి కేడికి విశాలమైన వక్షస్థలమూ, గరిడీలు తిరిగిన భుజాలూ ఉన్నతమైన ఆగాంభీర్యం తన్మయత్వం కలిగించాయి.

“ ఈయనెవరో! ఈయనా మనుష్య మాత్రుడిలా కనిపించడం లేదు. ఇంద్రుడో, చంద్రుడో మానవాకారంలో వున్నట్టున్నాడు. ఏప్రాంతం వాడో! ఎరిగినవా ళ్ళెవళ్ళైనా వున్నారో ఏమో! ” అని భావించడం మొదలు పెట్టాడు ఇంతలో దగ్గిరికి వచ్చి జయజయశబ్దం చేశాడు భీముడు. సవినయంగా నమస్కారం చేశాడు.

“ మహారాజా, వంటలవాణ్ణి వర్ణ నాలుగోది పేరు వలలుడంటారు. మీదగ్గిర వంటపుట్టీగా వుందామని వచ్చాను. మరోపని

చేతకాదు. రాజులికి వంటచేసి పెట్టడంలో నా అంతవాడు మీకు మరోచోట దొరకడు. కూడూగుడ్డా యిస్తే చాలు. మీ చెప్పుచేతల్లో నడుచుకుంటాను" అన్నాడు.

నమ్మలేక పోయాడు విరాటరాజు. "అయ్యా! వంటలవాడ వంటే ఎలా నమ్మడం? మహారాజ లక్షణాలతో ప్రకాశిస్తున్నావు. వంటపుట్టీ ఖర్మమెందుకు నీకు? సేనాధిపత్యమే యిస్తాను. నాఏనుగు సేన అంతటికీ అధిపతిగా ప్రతిష్ఠిస్తాను" అన్నాడు.

మోటమనిషిలా మొహం అడ్డం తిప్పుకున్నాడు వలలుడు. "అదేవిటి అలా సెలవిస్తున్నారు! వంటపుట్టీవాడికి ఈతంటా అంతా ఎందుకూ? వంటతప్ప మరోపని చేతకాదు నాకు. నాపనిలో మాత్రం నన్నుమించిన వాడులేడు ధర్మరాజుగారి దగ్గిర వంటపుట్టిగా వుండే వాణ్ణి. ఆమహారాజు నా వంట మెచ్చుకోని దినం లేదు. మిమ్మల్నీ అలాగే సేవించుకుంటాను. కాదూ పోదూ అంటే మరొక్కపని మాత్రం చేతనవును మల్ల విద్యలో కొంచెం ప్రవేశముంది అపుడపుడు వేడుక కలిగించగలను. ఎనుపోతూ, పెద్దపులీ, సింహం, ఏనుగూ___ వీటితో పోట్లాడగలను. ఇక వస్తాదులసంగతి వేరే చెప్పనేలక్కర్లేదు. అంచేత మీదయ కలిగిందా నేను కోరినపని ఇప్పించండి. లేదంటారా మరోతావు చూసుకుంటాను" అన్నాడు.

"అయ్యయ్యో, అదికాదు మా ఉద్దేశం" అన్నాడు విరాటుడు, "ఎలా ఐనా నువ్వు వుండడమే మాకు కావలిసింది. దివ్యమైన నీ ఆకారం చూసి తగిన పని యిస్తామన్నాం కాని మరొకటి కాదు. నీకెలా యిష్టమైతే అలాగే వుండవచ్చు వంటశాలాధిపతిగా నిన్ను నియమిస్తున్నాను. మా వంటవాళ్లంతా నీ మాట ప్రకారం నడుచుకుంటారు. ఇక సరేనా!" అన్నాడు.

'ధన్యోస్మి' అనుకున్నాడు వలలుడు.

ఆ చా ర్య బృ హ న్న ల

మరికొంత సేపట్లో పేడి రూపంలో అర్జునుడూ వచ్చాడు. కాళ్ళ రీవి కనపడకుండా ఆడారి గూడకట్టూ, శరీరచ్ఛాయకి అడ్డంగా రంగు రవికా, చేతులు పొంకం బైటపడకుండా సంకుగాజులూ, మెడ పొత్తికి రాకుండా బంగారం పట్టెడా, మొహం గుర్తుకు రాకుండా ముంగుర్లూ, తలకట్టు తెలియకుండా మధ్యపాపటా, చెవుల సొంపు బైటపడకుండా పగడప్పోగులూ—మంచుకప్పిన మార్తాండుడిలాగ, నివురుగప్పిన నిప్పులాగ, వేషం వేసిన విష్ణుమూర్తిలాగ ఆడారివేషంలో అదోలా వున్నాడు అర్జునుడు అలాఅలా నడుస్తూ, ఓర చూపులతో గునుస్తూ, తారాడుతూండడం చూశాడు విరాటరాజు

"ఇదేమిటి ఈవింత! వేషంచూస్తే మూడు మూర్తులా ఆడదే కాని రూపం దానికి భిన్నంగా వుంది ఈరాజసంకీ, రీవికీ స్త్రీత్వాన్ని ఎలా ముడిపెట్టడం? మహాపురుషుడెవడో విలాసంగా ఈవేషం వేసుకుని వుండాలి అంతే ఏమంటారు?" అన్నారు తనవాళ్ళను చూసి

అందరికీ ఆశ్చర్యంగానే వుంది తెల్లబోయిచూస్తూన్నారు ఇంతలో మెల్లిమెల్లిగా జనాన్ని తప్పించుకుంటూ అతడే ముందుకు వచ్చాడు. తలవంచుకుని నమస్కారం చేశాడు.

"మహారాజా! నృత్యం నేర్పడం నావృత్తి. మిమ్మల్ని సేవించుకుందామని వచ్చాను. పేరు బృహన్నల. చూస్తూనేవున్నారుకదా, రూపం! పేడిని" అన్నాడు.

విరాటరాజు ఏమిటీ! మన్మథుణ్ణో, జయంతుణ్ణో, మించిన ఈ ఉదారమూర్తికి పేడితనమా! నమ్మలేం ఆజానుబాహువులూ, విశాలమైన వక్షస్థలమూ, ధనుర్విద్యా పారంగతులకు వుండవలిసినట్టున్నాయి. చూడడమే తడవుగా నాకు అనిపిస్తూనేవుంది, మా

దగ్గరవున్న ఉత్తమమైన ధనుర్బాణాలూ, స్వర్ణకవచమూ, వాహనాలూ, ఆభరణాలూ యిచ్చి సత్కరించాలని, ఈ మత్స్యదేశానికే అభిషేకం చేయాలని సంకల్పం కలుగుతూంది. ఏంలాభం? కథే అడ్డం తిరిగింది.''

బృహన్నల ఆడదీ మొగాడూ కాని నపుంసకజన్మనాది మహారాజా! పూర్వ శాపంవల్ల సంక్రమించిన ఈ పేడితనం అనుభవించక తప్పదు. పూర్వకృతం అనుల్లంఘనీయం కదా!

మరోపనికి ఎలాగూ పనికిరాను అంచేత బాల్యంనుండీ నృత్యకళ అభ్యసించాను. దండలానకం (కోలాటం) కుండలి (గొబ్బి) ప్రెక్కణం (అభినయనృత్యం) పేరణం (కుండ మొదలైన పాత్రలమీదనిలిచి చేసే నాట్యం) మొదలైన నృత్యభంగిమలన్నీ నేర్చుకున్నాను. ఏమాత్రం చాతుర్యంలేని కన్యనైనా సరే వీటన్నిటిలోనూ ప్రావీణ్యం కలిగించగలను. ప్రసిద్ధమైననాట్యవిధానాలు రాజకన్యలకు నేర్పుతూ నగళ్లలో నాట్యాచార్య పదవిలో యిన్నాళ్ళూ గడిపాను.

శ్రద్ధగా విన్నాడు విరాటరాజు. అతడి హృదయం కరణార్ద్రమైంది. గౌరవమూ ఏర్పడింది. బృహన్నల అచ్చమైన పేడిగా తెలుసుకున్నాడు. తనకూతురు ఉత్తరకు తగిన గురువు లభించినందుకు సంతోషించాడు. ఇక తరవాయి ఎందుకు? వెంటనే ఆమెను పిలిపించాడు.

ప్రారంభయవ్వనంలో నవనవలాడుతున్న ఉత్తరకుమారి మన్మథుడి పూలబాణం లా కొలువుకూటానికి వచ్చింది. వెంటవచ్చిన చెలికత్తెలను అల్లంతలో వుండమని తండ్రిగారి సమక్షానికి వెళ్ళి ప్రౌఢాంగనలా ముచ్చటగా నమస్కారం చేసింది.

రెండుచేతులతోనూ కుమార్తెను దగ్గిరికి తీసుకున్నాడు తండ్రి. మొహం దగ్గిర మొహం పెట్టి లాలించాడు వేళ్లతో బుగ్గలు పుణికాడు. ముంగుర్లు సవరించాడు. ''బృహన్నలా! ఈ అమ్మాయి నాట్యకళకు పనికి వస్తుందా?'' అని అడిగాడు.

బృహన్నల చిత్తం 'తస్యై రూపవతీశ్యామా-' అన్నారు మహారాజా! నృత్యకళకు అమ్మాయివంటి ఉత్తమ పాత్రలు దొరకడం దుర్లభం.

విరాటరాజు అవును సరిగాచెప్పావు ఉత్తర అంటే మాకు బహిః ప్రాణం. నువ్వు చతురమతివి. నీకు వేరే చెప్పనక్కరలేదు ఐనా చెబుతున్నాను. చిన్నమొన్నటి వరకూ ఆటపాటలతోనే గడిచిపోయింది అమ్మాయికి. క్రమశిక్షణ ఎరగదు ఇకమీదట ఈమె భారమంతా నీదేమరి.

అని కర్పూరతాంబూలమూ, చీనాంబరాలూ, మణిమయాభరణాలూ యిచ్చి సత్కరించాడు కూతురు చేతులు బృహన్నల చేతిలో పెట్టాడు.

''అమ్మా, బృహన్నలాచార్యులకు నమస్కరించు. ఇవాళనుండీ ఈయనే నీగురువు తల్లీ, తండ్రీ, హితుడూ, చెలికత్తే- అన్నీ గురువుగారే అని భావించు నీకింకోలోపం లేదుమరి. గురువు ఏలాచెబితే అలా నడుచుకోవాలి మాట జవదాటకూడదు గురువుగారికి భోజనమూ, తాంబూలమూ, చందనమూ పూలూ - ఏలోపం రానివ్వకండా చూడాలి. ఇంకోమాట - మన ఇంట్లో ఎక్కడా ఆచార్యులకు అడ్డుండకూడదు వెళ్లు బుద్ధిగా విద్యనేర్చుకుని కళాప్రపూర్ణవై గురువుపేరు నిలబెట్టు'' అని చెప్పి గురుశిష్యులను సఖీజన సహితంగా అంతఃపురానికి సంపేశాడు.

దామగ్రంథి

మరికొంతసేపటికి నకులుడు ప్రత్యక్షమయాడు. దైవికంగా ఆ సమయానికి గుర్రాలు పరికిస్తున్నాడు విరాటరాజు. నకులుడూ పరిశీలనగా పరికించడం మొదలు పెట్టాడు. పద్మాలు సూర్యుణ్ణి పరికించినట్టు జనందృష్టి నకులుడిమీదికి తిరిగింది.

"ఇతడెవరో అశ్వలక్షణం తెలిసినట్టున్నాడు. ఆ పరిశీలనే చెబుతూంది. రూపురేఖలు పరాక్రమశాలిలా వున్నాయి ఆ నమ్రత చూస్తూన్నకొద్దీ గౌరవ భావం కలుగుతూంది" అన్నాడువిరాటరాజు.

దగ్గిరికి వచ్చి వంగివంగి నమస్కారం చేశాడు నకులుడు.

"అశ్వవిద్యలో కొంత ప్రావీణ్యం కలవాణ్ణి మహారాజా! పేరు దామగ్రంథి రాజవాహనాలైన గుర్రాల లక్షణాలు పరిశీలించగలను. ఏగుర్రం ఎలాంటిది? దేనికి ఎలాంటి శిక్షణకావాలి? వాటి వాటి చిత్తవృత్తు లెలాంటివి? దేనికి ఎలాంటి ఆహారం అవసరం? ఏ రోగానికి ఏచికిత్స చేయాలి? దేని ఆయుఃప్రమాణం ఎలా వుంటుంది? దేనికి ఎలాంటి నడక నేర్పాలి? ఇలాంటి అశ్వశాస్త్రరహస్యాలన్నీ కూలంకషంగా అభ్యసించాను. అనుగ్రహిస్తే అశ్వపాలకుడిగా ఏలినవారి సేవచేసుకుంటాను" అన్నాడు.

విరాటరాజు రాజపుత్రుడిలా కనిపిస్తున్నావు అశ్వపాలకుడిగా ఎందుకూ, నాసమస్త సంపదలకీ పాలకుడిగా నియమిస్తాను.

దామగ్రంథి ఏలినవారి అనుగ్రహానికి కృతజ్ఞుణ్ణి. కాని తలకు మించిన పనికి తలపడడం ధర్మంకాదు ప్రభూ!

ఆబాల్యంగా నన్నుధర్మరాజుంగారు పెంచారు. ఆ ప్రభువే నన్ను అశ్వశాస్త్రంలోపారంగతుణ్ణిచేసి వారి అశ్వపాలకుడిగా నియమించారు. నావిషయంలో ఆమహారాజుచేతికి ఎముకే వుండేదికాదు. తన తమ్ములలో ఒకడిగా ఆదరించేవారు ఇన్నాళ్ళకి కానిరోజులు వచ్చాయి. ఆధర్మప్రభువు వైభవాలు విడిచిపెట్టి రాజ్యపరిత్యాగం చేశాడు. బంధుకోటిని పరిజనాన్నివిడిచిఅజ్ఞాతవాసానికి వెళ్ళిపోయాడు. కడుపుచేత్తో పట్టుకొని దేశదేశాలు తిరిగాను. మత్స్యరాజేంద్రులు ధర్మరాజు వంటి ధర్మప్రభువులని విన్నాను. ఆసపడి వచ్చేశాను. ఏలినవారి వృష్టిలోని సమయం వచ్చినపుడు జారిపోను మహారాజా!

పరాయివాళ్లు రాజ్యం మీదికి వస్తే ప్రాణం అడ్డుపెడతాను. ఉన్నదున్నట్టు మనవి చేశాను. దయుతలిస్తే బతికిపోతాను. ప్రభువులు నన్ను అనుమానిస్తే మాత్రం సెలవు తీసుకుంటాను.

విరాటరాజు వద్దు వద్దు. అశ్వపాలకుడిగానే నీ అభిలాష ఐతే అలాగే వుండవచ్చు అశ్వశాల లన్నిటికీ నువ్వే అధికారివి. మా అశ్వపరివారమంతా నాకుమల్లేనే నీ అధికారంలో వుంటుంది.

సగౌరవంగా అతణ్ణి కొలువులోకి తీసుకున్నాడు విరాటరాజు.

తంత్రీపాలుడు

ఇకతరవాయి ఎందుకన్నట్లు గొల్లవేషంలో సహదేవుడూ వచ్చాడు ఓపక్క కన్నెలమోపూ, మరోపక్క దామెన తాడూ వేసుకున్నాడు. మొలకు చుట్టి చుట్టి తాళ్లు కట్టుకున్నాడు మంచి మునకాలకర్ర చేత్తో పట్టుకున్నాడు. జనాన్ని మాచి బెదిరి బెదిరి నడుస్తున్నాడు. మూడుమూర్తులా గొల్లవాడిలా వున్నాడు ఇాతయినా మబ్బుకప్పి పొద్దుగూక దన్నట్టు ఆపద్మనేత్రాలూ, మొగంతీరూ అగ్ని దేవుడో, చంద్రుడో యూ. వయాసంలో యిలావచ్చాని అనిపిస్తానే వుంది. భయపడుతూ భయపడుతూ రాజువద్దిరకవచ్చాడతడు ' దణ్ణాలు దణ్ణాలు స్వామీ! గొల్లవాళ్ళ పిల్లాణ్ణండి. పేరు తంత్రీపాలుడండి. ఏలినవారి సేవచేసుకు బతుకుదామని వచ్చానండి నేను ఆలకాపరిగా వుంటే మందలో మరి తెగులన్నమాట వుండదండి. చూడీ, పాడీ తప్పకండా, కొంటే గోడూ లేకండా ఆవులన్నీ నిత్యకళ్యాణం పచ్చతోరణంగా వుంటాయండి తప్పిపోకండా, మెకాలపాల బడకండా సొమ్ములు కాస్తానండి. అటుమీాద మీాదయండి. కొండంత ఆసతో వొచ్చానండి స్వామీ!'' అన్నాడు.

విరాటరాజు గొల్లవాడివని ఎలా అనుకోడం ఏన్ను! చంద్ర సూర్యవంశాల రాజకుమాళ్ళలె కన్పిస్తున్నావు అవసరమైతే

నా రాజ్యాన్నే పాలించగలవని నీ ముఖలక్షణాలు చెబుతున్నాయి. పశుపాలనవంటి తక్కువపని నీకు తగదు. ఉత్తమమైన ఆయుధాలూ, వాహనాలూ యిస్తాను. మత్స్యదేశంలో నువ్వు కోరుకున్న స్థలంలో నిన్ను మండలాధిపతిగా నియమిస్తాను. సమ్మతించు.

తంత్రీపాలుడు దాసుణ్ణిస్వామీ! కులంతక్కువోణ్ణి. కుర్రాణ్ణి. రాసకార్యాలమొహం తెలీనివాణ్ణి. మా తాతముత్తాలనుండీ కౌరవుల దగ్గిర సేవకులంగాపసువులు కాసుకుంటూ నేబతికాఋండి నేనుధర్మరాజు గారి ఆలమందలు కాసేవాణ్ణండి. ఆమహారాజు నేనంటే ప్రాణం పెట్టేవా రండి. నా చెయిసోంవల్ల మందలు తామరతంపర ఐపోతాయండి నా చెయి తగిల్తేచాలు స్వామీ, గొడ్డుపోయుందైనా సరే ఆబోతు పంచితం మూసూస్తేచాలు, దానిగాలి తగిల్తేచాలు చూలునిలుస్తుం దండి. పొర్లుకురాని ఆవంటూ వుండదండి. ఉంగిడీ * అదుదూ. తిక్కా-——ఇలాంటి తెగుళ్లు నాపేరు చెబితే చాలండి పరుగుచ్చుకుంటాయి. ఇంతెందుకండి, పసివిజాతికి కావలసినవన్నీ నాకు కొట్టినపిండండిసామీ! ఇంకోపనంటే నావొల్లకాదండి. పసువుల పనంటారా కొమ్ములు తిరి గిన వాణ్ణయినా లెక్కచెయ్యనండి. అంతా మనవి చేసుకున్నాను. తర వాత తమచిత్తం నాభాగ్యమండి.

ఆలోచించాడు విరాటరాజు. చివరికి సరే, అన్నాడు "పెద్ద పనులు నచ్చకపోతే, పశుపాలనే అంత ఆప్యాయమైతే సరే. అలాగే కానీ. నేను కాదనను. మా ఆలమందలన్నిటిమీదా అధికారిగా నియమిస్తున్నాను నిన్ను. ఆలకాపర్లందరూ నీకింద పనిచేస్తారు నన్ను చూసినట్టుగానే నిన్ను చూసుకుంటారు" అని సగౌరవంగా ఆదేశిం చాడు.

ఇలా నిర్విఘ్నంగా పాండవులు ఐదుగురూ విరాటరాజు కొలు వులో కుదురుకున్నారు.

---

* ఉంగిడీ=జొన్నచేల్లో చిగురించిన మొలకలుతింటే పశువుకు వచ్చేరోగం.

సైరంధ్రి మాలిని

ఇక మిగిలింది ద్రౌపది. తన దేశాచారం ప్రకారం ముచ్చటగా అల్లుకున్న జడ విప్పేసుకుని, కడివాటుగా మెట్టముడుచుకుం దామె. మాసినచీరె కట్టుకుంది ముదూగు వల్కలం పైట వేసుకుంది. పరిచారికా లక్షణాలు అవయవాలలో అచ్చుపడేటట్టు మనోభావాలు మార్చుకుంది.

మబ్బుకప్పిన చంద్రకళలాగా, మంచుముసిరిన పద్మపుష్పం లాగా, పొగచూరిన దీపకళికలాగా, ధూళికమ్మిన పూలతీగలాగా పాండవుల పట్టమహిషి సైరంధ్రీవేషంలో ఉపప్లావ్యం రాజవీధిని బైలు దేరింది.

పౌరజనం ఆమెని చూసి అమ్మలక్కలతోకూడా విరగబడ్డారు. "అరుంధతీ అమ్మవారా? రోహిణీదేవా? ఎవ్వరీమె? మానవ లోకంలో ఇంత దివ్యసుందర విగ్రహం ఎక్కడచూశాం?" అంటూ చుట్టూ మూగారు.

"ఎవరుతల్లీ నువ్వు?" "ఎక్కడినుండి వచ్చావు?" "ఏంపని మీద వచ్చావు తల్లీ?" అని ప్రశ్నమీద ప్రశ్నకురిపించారు.

"సైరంధ్రిని కూడూగుడ్డా యిచ్చి పోషించే దొరసానిదగ్గిర పనిపాట్లు చేసుకుని దినం గడుపుకుందామని వచ్చాను" అని మర్యాదగా జవాబు చెప్పిందామె.

"చిత్రం! ఈవిడేమిటి కడుపుకూటికి పని చేయడమేమిటి? నమ్మలేం" అంటూ, ఆశ్చర్యపోతూ ఆమెవెంట ముసురుకుంటూ బయల్దేరారు జనం.

అలా ఆమె రాజమందిరం వరకూ వెళ్ళింది. ఆసమయానికి రాణివాసం మేడమీద విలాసంగా విహరిస్తూవుంది రాజమహిషి సుదేష్ణాదేవి. కిటికీలోంచి ఆమెకంట పడింది, సైరంధ్రి.

"చక్కని చుక్కలా వుంది, ఎవరో ఆవిడ. ఎక్కడి నుండి వచ్చిందో? ఎక్కడికెళుతూవుందో? పాపం. ఏదో ఆపదలో వున్నట్టు

దీనంగా మాట్లాడుతూవుంది. వింటూపోతూచూస్తున్నారు జనం. వెళ్లండి వెళ్లండి. ఇలా పిలుచుకురండి కనుక్కుందాం."

అని ప్రౌఢలైన పరిచారికలిద్దర్ని పంపింది. చువ్వల్లా వెళ్లారు వాళ్లు.

"అమ్మా, మహారాణీగారి సెలవయింది. అంతఃపురంలోకి రా" అని పిలిచారు.

ఆడబోయినతీర్థం ఎదురయినట్టయింది సైరంధ్రికి. వినయం మూర్తీభవించినట్టు వాళ్ల వెంట బయల్దేరిందామె.

ఆమె పాదంపెట్టిన చోటల్లా కుంకం పూసినట్టయింది. శరీర కాంతి తళతళలకు గోడలు మణికుడ్యాలలా కనిపించాయి. చూపులు వాలిన చోటల్లా పూలహారాలు పరిచినట్టయింది. తిలకట్టు ప్రతిఫలించిన పైకప్పు నల్లచందువాలా కనపడింది. ఈవిధంగా విరాటరాణివాసానికి కొత్తశోభ కలిగిస్తూ సుదేష్ణాదేవి సమక్షానికి వెళ్లి సవినయంగా నిలబడింది సైరంధ్రి.

ఆదరంగా మందహాసంచేసింది సుదేష్ణ. ఎదురువచ్చి చేరదీసింది. ఆమెఆపాదమస్తకం పదేపదే చూసింది. "ఎవరమ్మా నువ్వు" అంది, "కులమేమిటి? పేరేమిటి? ఏంపనిమీద ఇలా వెళుతున్నావు? ఎక్కడినుండి వచ్చావు?" అని అడిగింది.

సైరంధ్రి సైరంధ్రిని మహారాణీ! పేరు మాలిని. ఐదుగురు పతుల ఇల్లాలిని. ఒకానొక కారణంగా బలవంతులైన పగవాళ్లు భర్తల ఎదటనే నన్ను శిగపట్టి ఈడ్చారు. అదేకారణంగా పతులతో సహా వ్రతనిష్ఠతో అరణ్యవాసం చేశాను. అడివితిళ్ళతో దినాలు గడుపుతూ బ్రహ్మచర్యం సాగించాను. మరోసంవత్సరములో వ్రతం సమాప్తమవుతుంది. నువ్వు ధర్మవర్తినివని విన్నాను నా నేర్చినట్టు నీ కొలువుచేసి బతుకుదామని వచ్చేశాను.

సుదేష్ణ చిత్రం! విద్యాధర, గరుడ, యక్ష, కిన్నెర, దేవతా స్త్రీలలో ఎవరో అయి వుంటావు నువ్వు సందేహంలేదు. మా పట్నానికి ఎందుకు వచ్చావో నిజంచెప్పు

మాలిని నిజమే చెబుతున్నాను మహారాణీ! మొదట్లో సత్యభామాదేవిదగ్గిర పనిచేశాను. తరవాత ద్రౌపదీదేవిదగ్గిర వుండేదాన్ని. పనిపాట్లలో ఒకనాడూ 'తృటి' అన్నమాట అనిపించుకోలేదు. ఆ యిల్లాలికి నేనంటేనే ప్రాణం. మా ఇద్దరికీ భేదమే లేదు. ఆ మహాదేవి నన్నెపుడూ నీచపనికి నియమించి ఎరగదు. అలాగే నువ్వూ ఏలుకుంటావని ఆసపడి వచ్చాను.

గంధం చక్కగా తీస్తాను, సుగంధద్రవ్యాలు అమరుస్తాను. తిలకం దిద్దుతాను పువ్వులు కూరుస్తాను రకరకాల దండలు కడతాను. తల ముడుస్తాను. కనుసన్నలో మసులుకుంటాను.

ఆశ్చర్యపోయింది సుదేష్ణ.

"అంతా బావుంది. కాని, నిన్నుచూస్తే మారాజు ఉవ్విళ్లూరుతాడే! అనితర సులభమైంది నీమూర్తి. అలాంటప్పుడు నిన్ను నేనెలాభరించేది? పీత చూలు పెట్టుకున్నట్లు నా నాశనం నేనే కోరుకోనా?" అంది.

మాలిని దేవీ! పొరపడుతున్నావు. నాభర్తలైదుగురూ మహాబలవంతులైన గంధర్వులు. అనుక్షణం కనిపెడుతూనే వుంటారు నన్ను. తప్పుగా నన్ను చూసినవాణ్ణి, వాడెంత బలపరాక్రమాలు కలవాడైనాసరే, నూరుమంది వాడికి మద్దత్తు వచ్చినాసరే, దుమ్ము దుమ్మా, కీలుకీలూ మచ్చుకిలేకండా చంపేస్తారు. దీనికి తిరుగుండదు, అంచేత పరాయిమగాడు నామీద కన్నే వేయడు.

ఇంతకూ నేనంత తేలిక మనిషినని ఎలాభావించావు? మాకుల పెద్దలు తీర్చిదిద్దిన సంప్రదాయం నిష్కళంకమైనదని నమ్ము. రాజ

మహిషివి. ఇంత నీచభావానికి తావివ్వవచ్చునా తల్లీ! అలాంటి అను మానం నీకక్కర లేదు రాణివాసాల సదాచారాలు తెలిసినదాన్ని. భయభక్తులతో నీమనసుపట్టి మసులుకుంటాను పిన్నాపెద్దా ' జా ' నన్నట్టు నడుచుకుంటాను. నాదొక్కటే ప్రార్థన ఎంగిలి ముట్టను. కుచ్ఛితం పనులుచేయను. మర్యాదగా నన్ను చూసేవాళ్లని మా వాళ్లూ మన్నిస్తారు.

అంతావిన్నది సుదేష్ణ. గౌరవమూ అనురాగమూ కలిగాయి సైరంధ్రిమీద. ఆమెని అనుమానించినందుకు నొచ్చుకుంది. '' ఏమీ అనుకోవద్దు '' అని వూరడించింది. ఆదరించి పరిజనంలో చేర్చుకుంది.

ఆ అంతఃపురం ఆచారాలకు అనుగుణ్యంగా పనిపాట్లకి పూను కుంది సైరంధ్రి మాలిని.

ఇలా సతీసమేతంగా పాండవులు ఉపప్లావ్యనగరంలో అజ్ఞాత వాసం మొదలుపెట్టారు.

విరాటపర్వం

రెండో ఆశ్వాసం

ప్రవేశించిన ఉత్తరక్షణం నుండీ రాజుకి ప్రియపాత్రుడయాడు కంకభట్టు వివిధ వినోదాలతో వేడుకపుట్టిస్తూ అందరినీ ఆనంద పరిచే వాడు. పాచికలాటలో గెల్చుకున్న ధనం రహస్యంగా సహోదరులకు పంచిపెట్టేవాడు అమ్మేమిషమీద వంటలో మిగిలిన మాంసాలు అన్నదమ్ములకు అందించేవాడు వలలుడు. సంగీతసందర్భాలలో లభించిన బహుమానమూ, వస్త్రాలూ సోదర్లపరం చేసేవాడు బృహన్నల. గుర్రాల గ్రాసంలో మిగిలిన సొమ్ము అన్నదమ్ముల కిచ్చేవాడు దామ గ్రంధి అన్నలకు పాలూ పెరుగూ లోపం రాకండా చూసేవాడు తంతీపాలుడు. తన్ను పదికళ్లతో కనిపెడుతూన్న భర్తల్ని కళ్లారా చూసుకుంటూ సమయోచితంగా నడుచుకునేది మాలిని.

సౌజన్యమూ, మర్యాదా, ఓర్పూ, మెలకువా, న్యాయమూ— ఎందునా లోపం రానీయకండా పరివార మంతటితోనూ జనమంచిగా మసులుకుంటున్నారు పాండవులు.

మల్ల విద్య

ఇలా నాలుగు మాసాలు గడిచాయి. శరదృతువులో బ్రహ్మోత్సవం వచ్చింది. దేశదేశాలనుండి మంచిమంచి వస్తాదులు వచ్చి రాజ సభలో గుమికూడారు. ఎవరి ప్రతాపం వారు చెప్పుకుంటున్నారు. అందరి మధ్యా మహామల్లుడొకడు లేచాడు. విశాలమైన ఉన్న వక్షస్థలం గండశిలాలు మెలికలుతిరిగిన శరీరం——మదపుటేనుగులా భయంకరంగా వున్నాడతడు.

"ప్రపంచంలో వున్న రాజసభలన్నీ గాలించివచ్చాను, మహారాజా! నాముందు జబ్బచరిచే మొగాడు కనపడలేదు" అని రంకె వేసి సవాలు చేశాడు. సభలో పిడుగు గర్జించిన ట్లయింది.

అంతటా నిశ్శబ్దం. అంతమంది వస్తాదులలోనూ ఒక్కడికీ సాహసం కలగలేదు ఒక్కడూ తలన్నా ఎత్తలేదు.

చిన్నబుచ్చుకున్నాడు విరాటరాజు తన కళ్లెదుట సవాలు చేస్తున్న వాణ్ణి ఎదిరించడానికి తనసభలో ఒక్కడూ కనిపించలేదు. ఎంత అవమానం! చిక్కితే నెత్తురుచుక్క లేదు అతడి మొహంలో.

అంతాకనిపెట్టాడు కంకభట్టు "రాజా, వీడితో పోట్లాడగల వాడు ఒక్కడే వున్నాడు. ఇంద్రప్రస్థ నగరంలో వాణ్ణి నేనెరుగుదును. మల్లవిద్యలో ముక్కాకలు తీరినవాడు. మనదగ్గిరే వంటపుట్టిగా వున్నాడు, వలలుడు. సందేహమక్కరలేదు. ఆదేశించండి" అన్నాడు.

రాజు చెప్పడం తడవుగా వలలుణ్ణి ప్రవేశపెట్టారు దౌవారికులు. భయభక్తులతో వచ్చి నిలబడ్డాడు వలలుడు. మల్లుల మీదికి చూపు పారగానే అతడి శరీరం వుప్పొంగింది. కుతూహలమూ రేకెత్తింది.

"ఇదిగో, ఈ నిలుచున్న మల్లుడితో పోట్లాడాలి. సిద్ధపడు" అన్నాడు రాజు. క్రీగంట కంకభట్టుని చూశాడు వలలుడు. "కానీ" అన్నట్టు కనుసన్న చేశాడుభట్టు.

"చిత్తం, మహారాజా! ధర్మరాజుగారి కొలువులో వున్నపుడు మహారాజు వేడుకకోసం దేశదేశాల మల్లులతో పోట్లాడేవాణ్ణి. అలాగే ఏలినవారి వేడుకకోసం నా ఓపినంతవరకు పోట్లాడతాను" అని సవినయంగా అన్నాడు వలలుడు. సింహనాదం చేశాడు మదగజంలా అడుగులు వేసుకుంటూ రంగస్థలంలో ప్రవేశించాడు. భుజాస్ఫాలనం చేసి రాజుకి నమస్కరించాడు.

మల్లుడూ అంతకు ముందే సిద్ధంగా వున్నాడు. ఇద్దరూ పరస్పరం చూసుకున్నారు. కింది మన్ను తీసి లలాటాలకు రాసుకున్నారు. తలలమీద చల్లుకున్నారు. రెండు చేతుల మునివేళ్లతో పరస్పరం ఒకళ్ళొకళ్ళదిక్కు చల్లుకున్నారు. వంచిన ఎముక జబ్బులు చరుచుకున్నారు. ఇద్దరి చప్పుడూ ఒకటిగా ప్రతిధ్వనించింది. ఇద్దరూ ముందుకు వంగి వింతగా నిలువబడి కలియబడ్డారు.

చేయీ చేయీ కలిపిన దాల్ పేచీలోనే తోరహత్తము (అంజమెడపట్టు) చూపెట్టాడు వలలుడు. తలుచుకుంటే ఆ పేచీలోనే మల్లుణ్ణి "హతోస్మి" అనిపించేవాడు. కాని విడిచిపెట్టి మళ్ళీ కలియబడ్డాడు.

ముందుకువంగి నిలబడే వలలుణ్ణి అంగుళమైనా కదపలేక పోయేవాడు మల్లుడు. వలలుడు తోరుచుకుంటూవస్తే నిలవరించాలేకపోయేవాడు. కుదవేసి పట్టుకొని గుంజిగుంజి వదలిపెట్టేవాడు వలలుడు. రాజు వేడుకకోసం తేలిక పేచీలతోనే ఆడించాడు కొంతసేపు. తరవాత కచ్చ పిడికిలితో పట్టుకొని అంతవాణ్ణీ అమాంతంగా మీదికెత్తి పట్టుకున్నాడు. కాళ్లూ చేతులూ కిందికి వేలాడుతూ గున్న ఏనుగులా కనిపించాడు మల్లుడు. వలలుడి ముష్టిబలానికి సభాజనమంతా తెల్లపోయింది. చివరికి నేలమీద విసిరికొట్టాడు వలలుడు. ముక్కుంటా నోటంటా నెత్తురు కక్కుకున్నాడు మల్లుడు. కింద పడీపడడంతోటే సింహంలా లంఘించి మల్లుడి వీపుమీద మండీ వేశాడు వలలుడు. ఎదురు పేచీకోసం బలమంతా చిక్కబట్టాడు మల్లుడు. రెండు చేతులా నేల అప్పళించాడు. లాభంలేకపోయింది. వీగిపోయాడు.

సభ సభంతా గొల్లుమన్నారు. హర్షధ్వానాలు మిన్నుముట్టాయి. సింహాసనం దిగివచ్చి వలలుణ్ణి కౌగిలించుకున్నాడు రాజు. బహుమూల్యమైన బహుమానాలు బహూకరించాడు. అవంతా అక్కడే పంచిపెట్టి వంటింటికి వెళ్ళిపోయాడు వలలుడు.

అవాళనుంచీ వలలుడు లేని మల్లవినోదంలేదు విరాటరాజు కొలువుకూటంలో. రాణివాసం వినోదంకోసం మల్లక్రీడలు ఏర్పాటు చేసేవాడు రాజు. మల్లులు లేనపుడు పెద్దపులులతోనూ, మదపుటేను గులతోనూ పోట్లాడేవాడు వలలుడు. వలలుడంత బలశాలి తనదగ్గిర వున్నందుకే మురిసిపోయేవాడు విరాటుడు.

సింహబలుడు

ఇలా మరికొంత కాలం గడిచింది. తమదిక్కు ఒకరు వేలు చూపించకండా మెలకువతో దినాలు గడుపుకుంటున్నారు పాండవులు. సంవత్సరం దగ్గిర పడుతున్నది. కళ్ళుమూసుకుంటే పక్షం దినాలూ రెక్కలు కట్టుకు వెళ్ళిపోతాయి.

ఇంతలో ఒకనాడు మత్స్యదేశానికి సేనాధిపతీ, రాజు బావమరిదీ, రూపాభిమానీ, బలగర్వితుడూ, దుస్సాహసీ, అలంకారప్రియుడున్నూ అయిన సింహబలుడు అక్క సుదేష్ణాదేవికి నమస్కరించడం కోసం అంతఃపురానికి వేంచేశాడు. ఆసమయానికి సుదేష్ణ సమీపంలో పనిచేసుకుంటూ వుంది సైరంధ్రి. చూశాడు సింహబలుడు. చకితుడూ అయాడు. వెళ్ళినచూపులు వెనక్కురావడం దుస్సాధ్యమైంది. అదును కనిపెట్టి బాణాలు పదునుపెట్టాడు మన్మథుడు. తన స్వాధీనంలోనుండి జారిపోతూవుంది ధైర్యం సింహబలుడికి.

సైరంధ్రి సౌందర్యం వురితాళ్ళయింది. సింహబలుడి హృదయం మృగమై చిక్కుకుంది. గిజగిజలూ ఆడిపోయింది. కాముడు కారుణ్యం లేని కిరాతకుడు. తహతహ లాడాడు సింహబలుడు.

"దేవదుర్లభమైన ఈ సౌందర్యం మానవమాత్రుడు చూసి వుండడు. పూర్వపుణ్యం వల్ల కాని ఇంత అంద అందక త్తె ప్రాప్తం కాదు ఈమే పక్కని వుంటే పార్వతీప్రియుణ్ణే గెల్చేవాడు మన్మథుడు. ఈమె కంటపడిందంట్లే శచీపతిలాంటివాడు కీచుకీచు మంటాడు.

ఈమెకు సాటి లేరని భాషాణిభుడితోనే పందెం వేయవచ్చు. ఈమె భర్తముందు లక్ష్మీనాథుడి సంపద లెక్కా పత్రా! మన్మథ బాణాలు ఐదింటిని కరిగించి, పోతపోసి, జీవంపోసి వుండాలి ఈమెని. కాకపోతే ఈఅపూర్వసృష్టికి అవకాశ మెక్కడ? ఈమెని చూస్తే మన్మథుడే విరహతాపంతో విలవిల లాడిపోయి, చివురు గోరుగూ, పూల బాణాలూ నిజ్జగా పరుచుకుంటాడు. ఈమెని కన్న పుణ్యదంపతు లెవరో? పేరేమిటో? ఈమెని చేపట్టినభాగ్యశాలి ఎవరో? ఇల్లెక్కడో? ఈమెని పొందగల మార్గం? కార్యసంధానం చేసేవా ళ్లెవరు? ఏమిటి సాధనం?"

ఇలా పరిపరివిధాల భావించడం మొదలెట్టాడు. తానే చొరవ చేసుకుందా మనుకున్నాడు చుట్టూ జనాన్ని చూసి శంకిస్తూనూ వున్నాడు. మన్మథుడు బాణంమీాద బాణం వేస్తూనే వున్నాడు. సింహబలుడు మతిచెడి కళవిలబడిపోతూనూ వున్నాడు మాలిని మలిన వేష ంలో వుందనికాని, తన వైఖరిచూసి అసహ్యించు కుంటూనూ వుందని కాని కామాంధుడు కావడంచేత కానలేక పోతున్నాడు.

"జంకన్నా లేకండా ఎలాచూస్తున్నాడో" అనుకుంది సైరంధ్రి, నుంచ్నెమటలు పోశాయి "అయ్యో, విధి ఎంతైనా చేస్తుంది" అనుకుంది, నివ్వెర పోయింది. "ఇక్కడ నాకు దిక్కే లేదుకదా" అనుకుంది, నిలువునా కంపించింది. "ఏం చెయ్యడానికీ పాలుపోకండావుంది" అనుకుంది, తెలతెల్లపోయింది.

ఈస్వేదమూ, స్తంభమూ, కంపమూ, వైవర్ణ్యమూ ఇదంతా తన్ను చూసి కలిగిన కామవాంఛాఫలితమే అనుకున్నాడు కీచకుడు. మురిసిపోతూనూవున్నాడు తినఅక్కా తదితర పరిజనం తన్ను కని పెడుతూవున్నారన్న ఇంగితజ్ఞానం కూడా లేకండా మన్మథుడి చేతి కీలుబొమ్మలా అయిపోయాడు.

ఆఖరికి అప్పగారిని అడిగితేనేగాని అసలుసంగతి తెలియదను కున్నాడు. ఎలాగో మాలినిమీదిచూపులు మళ్ళించుకున్నాడు. తిన్నాగా వెళ్ళి అప్పగారికి నమస్కారం చేశాడు.

అంతకు ముందే తమ్ముడుకోసం బంగారం పీఠం వేయించింది సుదేష్ణ. ప్రేమతో కుశలప్రశ్న లడిగింది.

ఇదంతా తలకెక్క లేదతగాడికి. క్షణమొక యుగంలావుంది.

"ఆ అమ్మాయి ఎవరో ముందు చెప్పూ" అన్నాడు. "ఇంతకు ముందెప్పుడూ నీ లోగిళ్ళలో చూడలే దీమెని.ఎక్కడనుంచి వచ్చింది? ఏం పనిమీద వచ్చింది? ఎవరి యిల్లాలు? దీనిపేరేమిటి? దీనికీ నీకూ ఎలాటిస్నేహం?" అని ప్రశ్నమీద ప్రశ్న గుక్కతిప్పుకోకండా అడిగేశాడు.

అతడు కామాతురుడుగా వున్నాడని అంతకుముందే గ్రహిం చింది అక్కగారు. ఎలాఅయినా అతగాడి మనస్సు మళ్ళించాలనీ అను కుంది. అతడి మాటలు వినిపించుకోకండా, ఆమాటా ఈమాటా చెప్పి విషయం ఇంకోదిక్కు తిప్పాలని ప్రయత్నించింది. కాని లాభం లేకపోయింది.

కామం సోకినవాణ్ణీ కాలం తీరినవాణ్ణీ అరికట్టడం అసాధ్యం. అక్కడినుంచి లేచిపోయాడు సింహబలుడు మాలిని దగ్గిరికే మళ్ళీ వచ్చాడు. ఆపక్కా ఈపక్కా తారాడుతూ మెల్లిమెల్లిగా మరింత దగ్గిరికి వెళ్ళాడు.

"ఎవ్వరుపిల్లా నువ్వు, నీపేరేమిటి?" అన్నాడు. "నీఅంత అందకత్తెని నేనెక్కడా చూడలేదు. ఎక్కడినుంచి వచ్చావు? ఎవరి యిల్లాలివి? తల్లిదండ్రులెవరు?" అని ప్రశ్నించాడు.

వినీ వినిపించుకోనట్టు, తనపనేమో తానేమో అన్నట్టు వూరు కుంది సైరంధ్రి.

"ఇదిగో, కొంచెం కన్నెత్తి చూస్తే తరిగిపోతావో! ఏదీ చిన్న చిరునవ్వు! మాటాడితే పలువరస చూసేస్తారో! ఏదీ, చెయ్యి కొంచెం పట్టుకోనా!" అంటూ తన అనురాగమంతా వెల్లడించడం మొదలు పెట్టాడు సింహబలుడు.

అప్పటికీ మాటాడలేదు ద్రౌపది. కాళ్లూ చేతులూ అందడం లేదు కీచకుడికి.

"దిష్టిసోకిపోతుందేమో అని కళ్లారా నిన్ను చూడ్డానికే భయ పడుతున్నాను మనసులోమాట నాలికచివరిదాకావచ్చి ఆగిపోతూ వుంది నీమెత్తని చెయ్యి పట్టుకుందామనుకుంటేనే వడికపోతున్నాయి నా చేతులు. నీమనస్సేమో ఎంతసేపటికీ అందకండా వుంది. ఏం చెయ్యనూ!

"ఇదిగో, చల్లకివచ్చి ముంత దాచడ మెందుకూ? నిజం చెప్పే స్తున్నాను. ఇలాగే మరికొంతసేపు వూరుకుంటివా, మన్మధుడు మరి బతకనివ్వడు నన్ను తరవాత నువ్వెంత చేస్తేమాత్రం లాభం? నన్ను పొందడమే దుర్లభ మైపోతుంది నీకు" అన్నాడు.

ప్రతీమాటా శూలంలావుంది సైరంధ్రికి. దుస్సహమైనపరాభవ వికారం పైకి కనపడనీయకండా ఆపుకుంటూ "వీడు దురభిమానంతో వున్నాడు. తొందరపడక సామోపాయంతోనే తప్పించుకోవాలి," అని నిశ్చయించుకుంది. "అన్నా" అని సంబోధించింది. "తగు మనిషివి. తోడబుట్టువు లున్నవాడివి. ఇలా అనవచ్చునా? నా దురవస్థ చూస్తూనే వున్నావు. ఈమాసిన గుడ్డలూ నేనూ ఎంత అస హ్యంగా వున్నాను. నన్ను చూసి యిలా అవమానం చేయడం న్యాయమా? కులంతక్కువ దాన్నాయె పతివత్నినాయె నన్నిలా అడగడం ధర్మమా?" అంది

మదనోన్మాదంలో కిందా మీదా తెలీని కీచకుడికి ఆమాటలు తలకెక్కడమే లేదు. ప్రణయం వొలకపోస్తూనే వున్నాడతడు.

"నెత్తమ్మిరేకుల మెత్తదనమంతా తెచ్చి పోతపోసినట్టు అందంగా వున్నాయి నీపాదాలు చక్రవాకాల పొంకమంతా తెచ్చి కుప్పపోసినట్టు బింకంగా వున్నాయి నీస్తనాలు కళంకం తొలిగించిన చంద్రబింబంలోని కాంతి ముద్దకట్టినట్టు ఎంచక్కా వుంది నీమొహం. తుమ్మెదల నలుపంతా తెచ్చినారుపోసినట్టు నవకంగా వుంది కచభారం అనన్య సామాన్యంగా వున్న ఇవన్నీ అనుపమానమైనభోగాలకు గనులే కదా! ఎందుకూ లేనిపోని తిప్పలు పెడతావు? నువ్వు కలంతక్కువ దాసిని కాదనడానికి నువ్వేసాక్షి. పరస్త్రీసంగమం పాపమంటావా, అది నేను చూసుకుంటాను. ఆపాపమైనా భరిస్తానుగాని ఈమన్మథ వేదన సహించలేదు" అన్నాడు.

మరింత చుర్రుమంది మాలినికి. "వీడు నీచుడు. గదమాయిస్తేనే కాని మెత్తనిమాటలతో పోడు" అనుకుంది "దేవతల్లాంటి ఐదుగురు గంధర్వులున్నారు నాకు భర్తలు. అమిత బలవంతులువారు బలదర్పంతో కళ్ళుపొగరెక్కిన ఎంతటి శత్రువులనైనా హతమార్చడంలో అసమానులు. నామాట నీతలకు పట్టడంలేదు. నిమానప్రాణాలు వాళ్ళచేతుల్లో మాసిపోవడం మాత్రం తప్పదు" అంది.

వికటంగా నవ్వాడు కీచకుడు "ఐతే, నాబలం నీకు తెలియదన్నమాట నీభర్తలే కాదు, ముల్లోకాల్లోనూ నా ఎదటనిలవగలిగిన మొనగాడు ఇంతవరకూ కనబడలేదు. ఇకముందు కనపడడు కూడాను" అన్నాడు.

ఈసారి ధిక్కారంగా అంది సైరంధ్రి "ఇది కూడునూ, కూడదూ అన్న జ్ఞానంలేని మూఢుడిలా వున్నావు పరస్త్రీలకాసపడి రావణుడంతివాడు సమూలంగా నాశనమయాడు తెలుసా!" అంది.

ఆమెమాటలు అర్థంకాలేదు కీచకుడికి. మనస్సు బాధపడుతూనే వుంది. మదనాగ్ని జ్వాలలు శరీరందహించేస్తున్నాయి. నిట్టూర్పు మీద

నిట్టూర్పు నిప్పులు చెరుగుతున్నాయి. చిన్నబోయిన మొగంతో మళ్ళీ అక్కగారి దగ్గిరికి బైల్దేరాడు. "అక్కా, ఆమె పేరడిగితే చెప్పావు కావు. మరి నీదగ్గిర దాచడ మెందుకూ? ఆమె నాకు కావాలి లేకపోతే బతికను. మరి నీదయ. ఇంతసేపూ యిక్కడే వుందికదా! ఏదీ ఎక్కడికి వెళ్ళింది?" అని అడిగాడు.

అప్పటి అతగాడి స్థితీ, తొందరపాటూ చూసింది సుదేష్ణ. తలపంకించింది. ఆమె కేమీ పాలుపోడంలేదు.

"పిచ్చిబాగా నెత్తికెక్కింది వీడికి కూడదంటే వినుపించుకొనే మనిషి కాడు. ఏం దారి భగవంతుడా!" అనుకుంది. "తమ్ముడూ, నువ్వు కోరడమే తరవాయిగా బంగారంబొమ్మల్లాంటి అందకత్తెలు హంసనడకలతో వచ్చి నిన్ను సుఖపెట్టడానికి సిద్ధంగా అంతమంది నీ మందిరంలో వున్నారు వాళ్ల కాలిగోటికైనా పోలని ఈ సైరంధ్రి నీ కెందుకు చెప్పూ! ఒక అందమా ఒక ఇదీనా? ఏముంది గనక! వద్దు నా మాటవిను" అంది.

సింహబలుడు నా దగ్గిర వున్నవాళ్ళే కాదు, దేవేంద్రుడికొలువు కూటంలో వున్న సుందరీమణులందరూ కలిసినా సైరంధ్రి కాలిగోటికి సరిరారు నీకు తెలీక అన్నావు గాని, బేడిసలకు పుట్టి మన్మథ బాణాలతో ఆడుకుంటూ వున్నట్టున్న ఆ నేత్రాలూ, తామరతూళ్ల దగ్గిర పారం చెప్పుకుని, పూలతీగెలను, లెక్కకి తేలినట్టున్న ఆ మెత్తని చేతులూ, చివుళ్ళ దగ్గిర సంధి చేసుకుని, పద్మాలను పరిహసిస్తున్న ఆపాదాలూ, కోయిలల దగ్గిర నేర్చిన విద్య వీణలకు నేర్పుతూన్నట్టున్న కంఠస్వరం, ఆ రూపురేఖలూ, ఆ తీరూ, ఆ నాగరికతా, ఆ సోయగం సైరంధ్రి దగ్గిరతప్ప ఇంకో ఆడదని దగ్గిర వెదికినా దొరుకుతాయా! అంచేత నయానో భయానో ఎలాగో సైరంధ్రిని నాకు ఒప్పగించకపోతే మాత్రం నా ప్రాణాలు నాకు దక్కవు."

సుదేష్ణ నాయనా, పరసతీ సంగమంవల్ల ఆయురైశ్వర్యాలూ, కీర్తి ప్రతిష్ఠలూ అన్నీ నశించి పోతాయి. తెలిసినవా ళ్ళెవరూ ఈపని చెయ్యరు. నీకు తెలియని ధర్మా లేమున్నాయి గనక!

ఇంతకూ జారిణీ సంయోగం ఏ మంత సుఖం చెప్పూ? భర్తకు తెలిస్తే ప్రాణం మీదికి వస్తుందన్న భయంతో గుండెలు కొట్టుకుంటూ వుంటాయి. ఇతర్ల కంటబడితే మర్యాద భంగమని జంకు పీకుతూనే వుంటుంది. సాటివాళ్ళకు తెలిస్తే లోకువ కట్టేస్తారన్న తత్తరపాటుఏదీ తోచనివ్వదు. బంధువులు చూశారా కులం వెలిపడుతుందన్న శంకతో ముచ్చెమటలు పోస్తాయి బుద్ధిమంతుల కిది ఎంతమాత్రం తగదు.

అదీకాక, దీనికి ఐదుగురు భర్తలు గంధర్వు లున్నారు. వాళ్లు మహాబలవంతులట. వాళ్లను తలచుకుంటేనే నాప్రాణా లెగిరిపోతాయి. అంచేత, తమ్ముడూ, ఈ అవివేకంవద్దు నామాట విను. దాన్ని కోరకు. పెడదారి పట్టి చెడిపోడం దేనికి! రుచికదా అని అపత్యం చెయ్యవచ్చా?

ఈ ఉపన్యాసమంతా అయోమయంగావుంది కీచకుడికి. మన్మధుడు శరపరంపర ప్రయోగిస్తూనే వున్నాడు ఉద్రేకం క్షణక్షణ ప్రవర్ధమానంగా మితిమీరుతూనూ వుంది.

"అక్కా, ఒక్క మాట చెపుతాను. నాలుగు సముద్రాలనడుమ నాతో చెయ్యి చేసుకునే మొగాడు లేడన్నది జగమెరిగిన సత్యం. దానిభర్తలు ఎంత వృద్ధులు లైతేనేం, ఇంద్రుడు వజ్రాయుధంతో పర్వతాలను కూలవేసినట్టు నా బాహువులతో వాళ్ళను హతమారుస్తాను అంచేత ఆభయం నీకక్కర లేదు. ఇక నీతులు బోధించడం విడిచిపెట్టు నాసౌఖ్యం విచారించు, కాదన్నవా నాప్రాణాలు నిజంగా నాకు దక్కవు. ముమ్మాటికీ నమ్ము నా క్షేమమే కోరేదానివైతే ఈ ధర్మ పన్నాగాలు ఏకరువు పెట్టకు. బుద్ధిలేవని తిట్టకు. వేగం దాన్ని

పంపించు'' అని ప్రాధేయపడుతూ దిగ్గునలేచి ఆమెపాదాలమీద సాష్టాంగ పడ్డాడు.

సుదేష్ణ హృదయం చివుక్కుమంది. తరవాత వచ్చేది ఎలా వున్నా సైరంధ్రిని అప్పగిస్తే కాని ఉపదేశాలతో కదలడనుకుంది. ''ఎటుచూసినా వీడికి కాలం మూడినట్టేవుంది ఇటు గంధర్వులచేత తప్పినా అటు మన్మథుడిచేత నయినా చావు తప్పదు ఏందారి!'' అనుకుంటూ తమ్ముణ్ణి లేవనెత్తింది. ఉబుకుతూ వున్న కన్నీళ్ళు దిగమింగుకుంటూ ఇలా అంది

''ఇంత ప్రాధేయపడడమెందుకు తమ్ముడూ? ఎలా అయినా దాన్ని ఒప్పించక పోను లే విచారపడకు లే ఇక్కడ మసలకు మరి. కల్లు పేరు చెప్పి ఇవాళే నియింటికి పంపిస్తాను దాన్ని నీఅభిమతం నెరవేర్చుకో. వెళ్లు.''

కీచకుడి ఆనందానికి మేర లేదు. అక్కదగ్గిర సెలవు తీసుకున్నాడు. ఈలవేసుకుంటూ వెంటనే ఇంటికి వెళ్ళిపోవచ్చాడు.

వచ్చి రకరకాల పానీయాలు తయారు చేయించాడు. వాటిక తగిన వంటకాలు వండించాడు ఒక రమ్యస్థలం ఏర్పాటు చేసుకున్నాడు. అందులో తానొక్కడే వుండి చుట్టుపక్కల ఎవర్నీ వుండకుండా ఆజ్ఞాపించాడు.

మాలినిమీది మోహం హృదయంలో చిచ్చు పెడుతూవుంది. దాగట్లో వెలక్కాయలాగ తల్లడిల్లి పోతున్నాడు. ఏవేవో తలపోస్తున్నాడు. గుటకలు మింగుతున్నాడు. సైరంధ్రికూడ తనమీద వలపుతో ఇలాగే అటమటించి పోతూవుంటుందని భావించుకుంటున్నాడు.

''దానికళ్లు క్రీడిస్తూవున్న వాలుగు చేపల్లా వున్నాయి. సానపెట్టిన మదనబాణాల్లా వున్నాయి. నిశ్చలంగావున్న పద్మపత్రాల్లా వున్నాయి. తళుక్కుమన్న తొలకరి మెరుపుల్లా వున్నాయి.

అలాంటి కళ్ళతో చూపులు గుండెల్లో నాటుకుపోయేట్టు చూసింది నన్ను. నామనస్సు యిస్త్రే లాగేసుకుంది. ప్రేమ కురిపించేసింది. వలపుతో మిలమిలలాడిపోయింది.

"ఐతే, ఇంతఅయినా అక్కడ తనకి కొత్తకావడం చేత సిగ్గు పడే పోయిందో, కాక, నన్ను కొంచెం ఏడిపిద్దామని బుద్ధే పుట్టిందో తన మనస్సు మాత్రం విప్పి చెప్పిందికాదు."

"ఆ వయ్యారి నా ఎదట నిలబడితే కళ్ళకి కనకాభిషేకంలా వుంటుంది కళ్ళెత్తి నన్ను చూసిందో నాశరీరానికి అమృతసేచనంలా వుంటుంది. చిన్న చిరునవ్వు నవ్వి ముచ్చటగా మాటాడిందా, నా చెవులకి పండుగులా వుంటుంది నన్ను చేరవచ్చిందా, ఓ, హృదయా నికి బ్రహ్మానందం కలుగుతుంది. ప్రేమతో నన్ను భోగించి ఏలు కొన్నదా అంటే జన్మసాఫల్యమే ఐపోతుంది."

ఇలా పరిపరివిధాల మనస్సుకు తోచినట్టల్లా భావిస్తున్నాడు కీచ కుడు. ప్రతినిమిషానికీ మన్మథతాపం అధికమై పోతూవుంటే, ఎన్నో విధాల ప్రలాపిస్తున్నాడు. ఎంతట సుదేష్ణ పంపిస్తుందా, ఎంతట సైరంధ్రి వస్తుందా అని ఆమెరాక కోసం ఎదురు చూస్తున్నాడు.

ఇక అక్కడ, కొంతసేపయాక సుదేష్ణ సైరంధ్రిని పిలిచింది. దాహం నటిస్తూ ఇలా అంది

"చూడు మాలినీ, దుర్దాహంగావుందినాకు. అబ్బా, గొంతుక ఆరుకు పోతూవుంది. మంచి శ్రేష్ఠమైన మదిరారసం తాగాలనిపిస్తూ వుంది. మా తమ్ముడు సింహబలుడింట రుచికరమైన రకరకాల మద్యా లెపుడూ నిలువవుంటాయి. ఇక్కడున్నట్లు వెళ్ళి తీసుకురావలి. చూస్తాకదా ఎంతవేగం వస్తావో!"

సైరంధ్రి హృదయం దబదబా కొట్టుకుంది. శరీరం ముచ్చె మటలుపోసింది. నిలుచున్నది నిలుచున్నపాటున వుండిపోయిందామె.

"పులిమీద పుట్రలా ఇదేం ఖర్మం! అక్కడికి వెళ్ళనంటే చిక్కు. వెళితే ప్రాణాంతకం. ఏందారి భగవంతుడా" అని భావిస్తూ వెనకాముందూ అవుతూన్న మనస్సుతో తడపడిపోయింది.

"అమ్మా! కల్లుకోసం నన్ను పంపకండి. మరెవర్నయినా పంపండి మర్యాద భంగంకాని పనులకేకదా నేను సమ్మతించాను. ఇలాంటిపనికి నన్ను నియోగించడం ధర్మమా! మీరాణివాసం నిష్కళంకమైనదని నచ్చి, దగ్గిర నాథర్తలు లేకపోయినా నిశ్చింతగా కాలం గడుపుతున్నాను. తమపంచన చేరిననాథులకు దుష్టుల బారినుండి రక్షించి పుణ్యం కట్టుకోడమే పెద్దధర్మం. అంతేకాని కంచే చేనుమేస్తే ఇక దిక్కేముంది? మొదటే చెప్పాను, నీచ మైనపనులు ఆదేశించవద్దని. అలాంటపుడు ఎవరి ఇంటికో, దేనికో నన్ను పంపడం న్యాయమేనా?" అంది.

అంతావిన్నది సుదేష్ణ తాను చెప్పుతున్నది అనుచితమని తనకూ తెలుసు మనస్సు శంకిస్తూనే వుంది తమ్ముడి అవస్థ తలుచు కుంటే మాత్రం ఆమెబుద్ధి నశిస్తున్నది. లాలించి చెప్పడం మొద లెట్టింది.

"అయ్యో, ఆసవంకోసం ముచ్చట పడ్డాను. తక్కువదా న్నెవర్ని పంపడం ఇష్టంలేక నిన్నుకోరాను. ఈపాటిదానికి నువ్వు గోరంతలు కొండంతలు చేస్తున్నావు. నీకేదో మహా నీచప్పని చెప్పినట్టు విచారిస్తున్నావు స్నేహంతో చెప్పినపనికి ఇలా ఎవరైనా భావిస్తారా! ఇంతకూ అది పరాయి ఇల్లుకదనా! నిన్నెవ రెరుగరని! వచ్చినప్పటినుంచీ నీమంచితనం, నీనడవడికా అందరికీ నేను చెబుతూనే వున్నాను కదా!" అంటూ మెల్లి మెలిగా లాలించీ, బెల్లించీ మరీ మరీ చెప్పడంతోటే "ఇక అధికంగా ఆమెతో వాదించి లాభంలే"దనుకుంది సైరంధ్రి మనస్సులో బాధపడుతూనేవుంది. సంకోచిస్తూనే వుంది.

"మీరంత ఇదిగా చెబుతున్నారు. ఎలా కాదనేది! సరే. వెళతాను" అంది.

ఎక్కడలేని సంతోషం పుట్టుకువచ్చింది సుదేష్ణకు. వెంటనే బంగారం మధుపాత్ర అందించింది సైరంధ్రికి. పుచ్చుకొని దైన్యం మూర్తీభవించినట్టు బైల్దేరిందామె. ఇందాక నీచుడైన కీచకుడు కర్ణ శూలాల్లాగ ఆడిన మాటలూ, పిడుగుపడ్డవాడిమీద కొరకంచు పెట్టినట్టు సుదేష్ణ యిలా అనుచితమైన పనికి నియోగించడమూ ఆమె మనస్సు పరిపరివిధాల బాధపడింది. నడుస్తూనే వుంది కాని దుఃఖ పడుతూనేవుంది 'మాయావిధీ' అని నిందించుకుంటుంది. 'ఇపుడు నాకెవరు దిక్కు?' అని కుంగిపోతుంది. కన్నీళ్లు తుడుచుకుంటుంది. తడబడుతుంది. అంతలోనే కుదుటబడి "నన్నెవడు ముడతాడో చూస్తాను!" అనుకుంటుంది. మళ్ళీ వెనక్కు తగ్గుతుంది.

దైన్యం కలిగేసరికి ఆమె మొహం వెలవెలపోతూవుంది. భయం కలిగేసరికి నిలువునా వడికిపోతూవుంది. భీతి హెచ్చినకొద్దీ అడుగులు తడబడుతూన్నాయి. తడబడుతూన్న కొద్దీ ఆపాదమస్తకం ముచ్చెమటలు పోస్తున్నాయి. క్రమంగా ఆమెకి వణుకుపట్టుకుంది జంకు మితిమీరింది. దిగులుపుట్టింది. దుఃఖం పొర్లివచ్చింది. ఇలా దురవస్థపడుతూ ఆపదలో హరిస్మరణమే గత్యంతర మనుకుంది. అంతఃపురం వెలువడి ఆకసంమీద లోకబాంధవుణ్ణి సూర్యుణ్ణి చూచింది. అంజలిబంధం శిరస్సున గీలించింది. "తండ్రీ! పాండవులనే తప్ప అన్యుల తలంచని దాననే ఐతే కీచకుడివల్ల ఏ ఆపదా రాకండా రక్షించు" అని మనసా ప్రార్థించింది.

నిండు దుఃఖంతో ప్రార్థిస్తున్న ఆమెని కాపాడడంకోసం దయ తలిచాడు సూర్యుడు మహా బలవంతుడైన ఓ రాక్షసుణ్ణి సృష్టించి పంపాడు. వాడు ఆకాశమార్గంలో అదృశ్యుడై ఆమెకి అండగా నిలిచాడు. అలా సూర్యుణ్ణి ప్రార్థించి బైలుదేరింది సైరంధ్రి. పెద్ద

పులివున్న పొదలో చొచ్చిన లేడిపిల్లలా మెల్లి మెల్లిగా తుదకి సింహ బలుడి మందిరంలో ప్రవేశించింది.

అల్లంత దూరంలో చూశాడు కీచకుడు. గుండెల్లో బాధా, శరీరంలో తాపం తగ్గేటట్టు నాలుగుగ్లాసులు గొంతుకలో పోసుకు న్నాడు వొళ్లు గరిపొడిచింది. తొందరపాటూ హెచ్చింది. సంతోషం పట్టలేక పోతున్నాడు తడబడి పోతున్నాడు ఎదురు వెళ్ళాలను కుంటున్నాడు. మెళ్ళో హారాలు సర్దుకుంటున్నాడు. అలంకరించు కుంటున్నాడు. ముందూ వెనకలై పోతున్నాడు.

ఇంతలో సైరంధ్రివచ్చి, "అప్పగారికి దాహంగా వుంది. కల్లుకోసం నన్ను పంపించారు ఇప్పించండి" అంది.

ఇంతసేపూ ఆమె మొహంమీదే కళ్లు పెట్టుకుని వున్నాడు కీచకుడు. ఆమె మాటలతో తెలివి వచ్చినట్టయి ఇలా అన్నాడు

"అప్పగారి దాహం తీర్చడానికి వచ్చావు. ఆమె తమ్ముణ్ణి మరి, నా దాహంమాట ఏంచెప్పావు? నీ కడకంటిచూపుల్లేక నాశరీరం దహించుకుపోతున్నాది నీ తియ్యని మాటలకోసం చెవులు తహతహ లాడిపోతున్నాయి నీ విలాసాలు వర్ణించడానికని కోర్కెలు తల్లడిల్లి పోతున్నాయి. నీతో కేళీవినోదాల్లో తేలిఆడడానికి మనస్సు తపించి పోతున్నాది. నువ్వనుగ్రహించకపోతే మరి పరిత్రాణం లేదు నాకు నీకు దాసుణ్ణవుతున్నాను. ఎలుకో ఇంకా ఎందుకూ సిగ్గు చెప్పూ?"

ధీరురాలు సైరంధ్రి ఈమాటలు వినిపించుకోలేదు. తొణకనూ లేదు. "ఆలస్యమైతే అమ్మగారు కోప్పడతారు. ఆసవం ఇప్పించండి. వెళ్లాలి. నాకోసం చూస్తుంటారు" అంది తలవంచుకొని. "పరవా లేదు. కల్లు మరొకరిచేత పంపిస్తాను బలేగావుంటుంది నువ్వుకూడా కొంచెం పుచ్చుకో. నీ ముఖాసవం మాత్రం నన్ను తాగనీ.

ఈ మన్మథ వేదననుంచి నన్ను రక్షించు. రథాలూ, గుర్రాలూ, ఏనుగులూ, నా సర్వసంపదా నీ అధీనం చేస్తాను. రత్నజహ్వారీ మేడలూ, మిద్దెలూ, దాసదాసీజనం అన్నీ నీ పాదాలముందు పడే స్తాను నా వేశ్యలూ, నాభార్యలూ అంతా నీ చెప్పుచేతల్లో తిరిగే టట్టు చేస్తాను. నేను ని దాసుణ్ణే అయిపోతాను. నా వ్యవహారాలన్నీ నువ్వే చక్కబెట్టవచ్చు నా మాట వినుకో."

అంటూ మోహం ఆపుకోలేక ఆమెమీదికి కలియబడ్డాడు కీచకుడు. తన్ను అంటిపెట్టుకువున్న రాక్షసుడి బలసత్వాలు తనకు సంక్రమించగా సింహబలుణ్ణి అమాంతంగా తోసేసి అక్కణ్ణుంచి పరిగెత్తింది సైరంధ్రి ఆమె భయానికి మేరలేదు. కీచకుడు వెంట పడ్డాడు ఎక్కడికిపోవడం? దైవికంగా ఆ సమయానికి విరాటరాజు కొలువుతీరివున్నాడు అక్కడికే పరిగెత్తిందామె. అసలే గర్వోన్మ త్తుడు కీచకుడు ఇప్పుడు కామాతురుడుకూడా కావడంచేత చూస్తూన్న జనాన్ని లెక్కచెయ్యకుండా, రహస్యం బైటపడు తుందన్న సంకోచమూ లేకుండా సైరంధ్రి వెంట పడ్డాడు.

పూలతీగను వెంటాడే మదపుటేనుగులాగ, దేవకన్యను పట్ట బోతున్న క్రూరరాక్షసుడిలాగ, నాగకొదమకోసం పరిగెత్తే రాబందు లాగ, మైనగోరపిల్లమీదికి లంఘించే గండుపిల్లిలాగ మహోగ్రభసంగా వెంటపడ్డాడు తుదకు ఆమెజుత్తు పట్టుకున్నాడు కోపంతో మండి పడుతూ ఆమెని తన్ని కిందపడవేశాడు.

అంతలో ఆమెకు అండగా వున్న అదృశ్య రాక్షసుడు అమాం తంగా వొక్కటి మోదాడు సింహబలుణ్ణి దెబ్బతో వెల్లకిలా బడ్డా డతడు. పడిన్నీ తన పాటు ఎవరికీ తెలియకుండా చప్పున లేచాడు. ఈ కనబడని దెబ్బకి కళ్లుపచ్చబడ్డాయి. ఒడుపు తప్పిన నాగుబాములా కోపంతో బుసకొడుతూ నిలబడిపోయాడు.

ఆసమయానికి రాజసభలో కంకభట్టూ, వలలుడూకూడా వున్నారు సైరంధ్రికి జరిగిన అవమానమూ, కీచకుడి దౌష్ట్యమూ చూసి వలలుడి కళ్ళల్లో చింతనిప్పులు కురిశాయి. ఒళ్ళంతా ముచ్చె మటలు పోశాయి అవయవా లదిరాయి పళ్లు పటపటమన్నాయి. కనుబొమలెగిరి ముడిపడ్డాయి మహా భయంకరమూర్తిగా కనిపిస్తు న్నాడతడు. భూమ్యాకాశాలుపట్టి తాళాలు వాయిస్తాడా అన్నట్టు న్నాడు. కులపర్వతాలు పడగొట్టి ఒకదానిమీద ఒకటి పడేట్టు పదా ఘాతం చేస్తాడా అన్నట్టున్నాడు. సప్తసముద్రాలూ ఇక్కడా అక్కడా పెట్టి అడుగు బురద అలుముకుంటాడా అన్నట్టున్నాడు. దిక్కులు నాలుగింటిని కలియగట్టి పిసికి ముద్దచేసి పిడకలు చేస్తాడా అన్నట్టున్నాడు బ్రహ్మాండ భాండం అమాంతంగా పగల గొడతాడా అన్నట్టున్నాడు ఉగ్రమూర్తి అయి ప్రళయాగ్నిలో పుట్టుకువచ్చి నట్టు భీకరంగా కనిపిస్తున్నాడు.

ఇలా మహాకోపాటోపంతో, అజ్ఞాత వాసానికి భంగం వస్తుం దన్న మాటా మరిచిపోయి సింహబలుణ్ణి హతవార్చడానికి ఉంకిస్తు న్నాడతడు కీచకుడి బంధువ్వూ, అతణ్ణి ఆదేశించవలిసిన వాడూ ఐన విరాటుడుకూడా చంపదగ్గవాడే అని నిశ్చయించుకున్నాడు. ఎదురుగా వున్న ఓ పెద్ద వృక్షాన్ని చూసి సాకూతంగా అన్నగారిదిక్కు- చూశాడు.

కనుసన్నతో వారించాడు కంకభట్టు. మరిన్ని గూఢార్థంగా ఇలా అన్నాడు

" ఈచెట్టే ఎక్కడ కనపడింది వలలుడికి! ఇది కాయలూ పళ్లతో కలకలలాడుతున్నది ఆశ్రితులకు విశ్రాంతి కలిగిస్తూవుంది. వంట కట్టెలకోసం దీన్నే కొట్టాలా? పనికిరానివి మరోచోట లేవు కనక నా ! "

కంకుడు సమయస్ఫూర్తిగా చేసిన ఈసూచన మంత్రంలా పని చేసింది వలలుడిపట్ల మండుతూన్న అగ్నిహోత్రం చిప్పున చల్లారిన ట్టయింది. అంత ఉగ్రమూర్తీ యథాటూపంలోకివచ్చి వూరుకున్నాడు.

అన్నదమ్ముల ఈవైఖరంతా స్పష్టంగా కనిపెడుతూ మెల్లిగా లేచింది సైరంధ్రి. పరాగం పూలతీగలాగ కప్పిన ఆమె దేహం ధూళితో నిండిపోయింది. చంపకపుష్పం నుంచి సౌరభం బుగులు కున్నట్టు ముకుపుటాలనుండి వేడినిట్టూర్పులు వెలువడుతున్నాయి. కలువరేకులనుంచి మంచుబిందువులులాగ కనుకొలకులనుండి కన్నీళ్లు రాలుతున్నాయి. చంద్రబింబం మీాద కళంకంలా మొహంమీాద ముంగుర్లు పడుతున్నాయి. సకలజనవంద్య అయిన ఆ యిల్లాలు అలా కీచకుడిచేత భంగపడి తిన్నగా విరాటరాజు కొలువుమధ్యకి వెళ్లింది. దైన్యంగా నిలబడింది.

తీరనికోపం ఒకవంకా, అజ్ఞాతవాసం భంగపడుతుందన్న భయం వొకవంకా ఆమెమనస్సుని వుగ్రూతలూపుతున్నాయి. సభా జనాన్ని చూసే మిషమీాద భర్తల్ని చురచురా చూసింది. రాజూ, సభికులూ విన్నట్టుగా చలిస్తూన్న కంఠంతో ఇలాఅంది

"ధర్మాధర్మాలు నిరూపణం చేయగల ధీమంతులూ, సాధు రక్షణా, దుష్టశిక్షణా చేయగల సమర్థులూ, విలువిద్యలో సాటిలేని శక్తిమంతులూ, శత్రుసంహారంలో తిరుగులేని శౌర్యవంతులూ ఐన గంధర్వులైదుగురూ నన్నిలా వొకడు అవమానిస్తూ వుంటే చూస్తూ వూరుకున్నారంటే ఏమనుకోను! మరి ఏ ఆడది మానం కాపాడుకుని బతుకుతుందిక! అయ్యయ్యో! ధర్మం విచారించి 'ఇదికూడదు' అన గలవ్యక్తి ఇంతటి రాజసభలోనూ ఒక్కడూ లేకపోయాడు!

"పతివ్రతని. ఏపాపమూ ఎరగనిదాన్ని. ఇంతమందీ చూస్తూ వుండగా కీచకుడు ఇలా చెయిచేసుకుని, ఏస్త్రీని ఎవ్వరూ ఎక్కడా చేయని అవమానం చేస్తూంటే, అయ్యో దైవమా, ఎవరికీ జాలన్నా వేసింది కాదుకదా!

"ఇంతకూ మత్స్యదేశానికి ఈయన ప్రభువు ఈయన్నే అనాలి. రాజ్యంలో ఎవరన్నా దుష్కార్యంచేస్తే రాజన్నవాడు విచారించి

దండిస్తాడు ఈయన మిడుతూ మిడుతూ చూస్తూ వూరుకున్నాడు. ఇదెక్కడి రాజధర్మం!''

ఈమాటలు వినిన్నీ సింహబలుణ్ణి ఏమనడానికీ శక్తి లేనివాడు కావడంచేత విచారపడుతూ ఆమెనుచూసి తలవంచుకున్నాడు విరాట రాజు. రోషంతో బుసకొడుతూ నిలబడివున్న సింహబలుణ్ణి మంచి మాటలాడి ఎలాగో పంపించి వేశాడు.

రాజుతోపాటు అక్కడవున్న సభాజనమంతా తలవంచు కున్నారు ''ఇంత లక్షణవతి, ఈమె సైరంధ్రి ఎలా అయిందో!'' అని విచారపడ్డారు కొందరు ''ఇలాంటి శరీరానికి ఈ పాట్లురాశాడు పాడు దైవం!'' అని ఖేదించారు కొందరు ''రాజు కళ్ళ ఎదటే ఎంతపని చేశాడో దుర్మార్గుడు!'' అని నిందించారు కొందరు ''సుదేష్ణ ఉపేక్షే ఈవిడకీ పాట్లు కలిగించాయి'' అని నొచ్చు కున్నారు కొందరు. సభ సభంతా ఇలా గుసగుసలతో విచార పడుతూ నిస్తేజమైంది.

లజ్జా దుఃఖాలతో కుంగిపోతూవుంది కంకభట్టు హృదయం. ఉప్పొంగుతూవున్న రోషాగ్ని నిగ్రహించుకుంటున్నాడతడు లలాటం మీద చెమటబిందువులు తుడుచుకుంటున్నాడు చివరికి ధైర్యం చిక్కబట్టుకున్నాడు. గాంభీర్యం వహించాడు. తన సహజ కంఠ స్వరంతో ఇలా అన్నాడు.

''సాధ్వీ, రాజూ, ఈ ప్రజలూ, అందరూ నీపాట్లు చూడనే చూశారు మళ్ళీ ఈమాటలన్నీ అవడమెందుకు? అంతఃపురానికి వెళ్లిపో ఇది సమయం కాదని గంధర్వులు వూరుకున్నారేమో! నీకూ వాళ్ళకూ ఏదయినా శపథముందేమో! అందుకే వాళ్ళుమాటాడ రేమో! అంచేత భర్తలనెందుకూ నిందించడం? ఎంతైనా ఆడదన్నది బిడియం విడిచి ఇలా సభల్లో కిందామీదా లేకుండా పెద్దల్ని ధిక్క రించవచ్చా?''

సైరంధ్రి కదలలేదు. ఏదో బదులు చెప్పబోయింది. మళ్ళీ అందుకున్నాడు భట్టు

"బరి దిగిపోయి కులసతుల మర్యాదకూడా కిందుచేసి ఇలా యిక్కడ నాట్యం చేయడం దేనికి? చాలు, వెళ్ళు" అన్నాడు.

దాంతో సాభిప్రాయంగా ఇలా అనేసిం దామె

"కంకభట్టూ, నిజమే నువ్వన్నది. నామగడు నటుడే. పెద్ద వాడిలాగే తక్కినవాళ్ళూనూ, మగలలాగే నేనున్నా. కనక ఆట కత్తెనేమరి. అంచేత నాట్యం చేయడం కొత్తకాదు నాకు. నామగడు కేవలం నటుడే అనుకున్నావేమో, జూదగాడు కూడాను. జూదగాడి పెళ్లానికి మర్యాదమాత్రం ఎలా తెలుస్తుంది?" అని చప్రున అక్కడి నుండి బైలుదేరి రాణివాసం దిక్కు నడిచింది.

"నన్నిలా ఆదుర్మార్గుడి యింటికి పంపించిన ఈజగజంత సుదేష్ణకి ఇదంతా చెప్పి దుమ్మెత్తిపోస్తాను" అనుకుంటూ అంతః పురం ప్రవేశించింది. అశ్రుసిక్త నేత్రాలతో ఆర్తురాలై, మూర్తీ భవించిన దైన్యదేవతలాగ, తడబడుతూ, తూలిపోతూ సుదేష్ణ ఎదటికి వెళ్ళింది.

ఆమెని చూడ్డంతోటే గతుక్కుమనిపోయినట్లు నటించింది సుదేష్ణ. ఏమీఎరగనట్టు కపట విచారం చూపిస్తూ, గొంతుక అదోలా మార్చుకుని అంది

"అయ్యయ్యో, ఏమిటిది? మాలినీ, నీవొళ్లంతా ధూళిధూస రితమై పోయిందేం? ఏడుస్తున్నావు? మొహం చిన్నపోయింది పాపం! ఈ చెమట? నుదుటిమీద జుత్తంటుకుపోయింది! కన్నీళ్ళతో కళ్ళెలా అయిపోయాయో! ఇదంతటికీ ఏమిటిసంగతి? పాపాత్ముడెవడైనా నీమీదికి సాహసించాడా? చెప్పు, ఆదుర్మార్గుణ్ణి ఇపుడే కొరత వేయిస్తాను. ముక్కముక్కలుగా ఖండింపిస్తాను. వాణ్ణి సర్వనాశనం చేయించేస్తాను. చెప్పు, ఏంజరిగిందో?"

"తెలిసీ, తెలియనట్టు నటిస్తే నేనేం చెప్పేది? ఐనా చెపుతాను వినండి. నన్ను కల్లుకోసం కీచకుడి ఇంటికి పంపించారుకదా! మీమాటప్రకారం వెళ్ళి అడిగాను. అతడు నన్ను చెరపట్టడానికి మీద పడ్డాడు. నేను తప్పించుకుని రాజసభదిక్కు పరిగెత్తాను అతడూ వెంటబడ్డాడు. అంతమందిలోనూ నన్ను జుత్తుపట్టుకుని తన్నాడు" అని జరిగిందంతా చెప్పి వలవలా ఏడ్చింది సైరంధ్రి.

అంతావిన్నది సుదేష్ణ ఓదార్చడం మొదలుపెట్టింది. "విచారించకు ఇప్పుడే వాడికి తగినశాస్తి చేయిస్తాను." అంది ఈ కల్లబొల్లి మాటలు పట్టించుకోలేదు సైరంధ్రి. "మీ రంత కష్టపడనక్కరలేదు. నాదుఃఖం, ఊళ్ళోవాళ్ళదుఃఖం అంతా నాభర్తలే తీర్చేస్తారు. చూస్తూ వుండండి తొందర పడకండి" అంది.

ఈమాటలకి సుదేష్ణా, తక్కిన పరిజనమూ భయభ్రాంతులయారు ఎంతో వోదార్చారు. ఎన్నో మంచిమాటలాడారు ఎంత చేసినా స్నానమైనా చెయ్యకండా అభోజనం కూచుంది సైరంధ్రి. ఏంచెయ్యడానికీ తోచక బెంగపెట్టుకు వూరుకుంది సుదేష్ణ. ఈ పాపాత్ముడు చావ వలసిందే అనుకున్నారు తక్కినవాళ్ళు.

అవమానంతో దహించుకుపోతూవుంది సైరంధ్రి తాను పడుకునే చోటికి పోయి పక్కమీద శరీరం వాల్చింది కన్నీళ్ళు చెవికొలకుల్లోనుంచి దిగజారి తలగడ మీద మడుగులు కడుతున్నాయి. దుఃఖం కుమిలి కుమిలి వస్తూవుంది. ఆలోచన మీద ఆలోచన.

"సింహబలుడు బలవంతుడు. వాణ్ణి చంపడం వలలుడికే సాధ్యం" అనుకుంటుంది. దెబ్బతిన్న తాచులా నిట్టూరుస్తుంది. దైవబలాన్ని తలచుకుంటుంది.

ఇంతలో పొద్దుగూకింది. రాత్రిపడింది. క్రమంగా అంతఃపురమంతా నిద్రలో మునిగిపోయింది. అంతటా నిశ్శబ్దం.

పక్కమీంచి లేచింది సైరంధ్రి సచేలస్నానం చేసింది ఉతికిన చీర కట్టుకుంది వంటింటి దిక్కు బైల్దేరింది. గాఢనిద్రలో వున్న వలుణ్ణి సమీపించింది

"వాడు నన్నంత పరాభవంచేసి, తలపువ్వు వాడకండా ఇంటికి పోయి, హాయిగా నిద్రపోతూవుంటే—చీమకుట్టినట్టయినా లేదు నీకు! సుఖంగా నిద్ర పోతున్నావు అన్నగారు వారించినంత మాత్రాన నామీద దయలేకపోయింది కదూ నీకు!" అని మెల్లగా తట్టింది.

"ఎవరది?"

"నేను."

గొంతుక పోల్చి పట్టాడు వలలుడు. ఆమె వచ్చిన కారణం చెప్పన అవగతమూ అయిపోయిం దతడికి.

"కీచకుడి దౌష్ట్యం వర్ణించి, వాణ్ణి నాచేత చంపించాలని వచ్చింది ఈమె నోటే అంతా విందాం" అనుకన్నాడు "ఇంత రాత్రపుడు ఇలా వచ్చావేం? ఎవరూ చూడలేదుకదా!" అన్నాడు.

సైరంధ్రి తెలిసిన్నీ మళ్ళీ నన్నే అడుగుతున్నావు. ఇంతలోనే మరుపు వచ్చిందో! నా నోటితో చెప్పాలి, అంతేనా! సరే. మంచిది. చెబుతాను, విను.

రాజుబావమరిది కీచకుడు అప్పగారికి మొక్కడానికి వచ్చాడు. నన్ను చూసేసరికి వాడికి పిచ్చెత్తింది. తన గొప్పంతా ఏకరవు పెట్టాడు. అసహ్యంవేసి పొమ్మన్నాను. పిచ్చి మరింత తలకెక్కింది వాడికి. కోపంతో కసిరాను. 'దేవతల్లాంటి ఐదుగురు గంధర్వులున్నారు నాకుభర్తలు అమిత బలవంతులు. బలదర్పంతో కళ్ళు పొగరెక్కిన ఎంతటి శత్రువులనైనా హతమార్చడంలో అసమానులు. నా మాట నీలకు పట్టడంలేదు నీమానప్రాణాలు వాళ్ళచేతుల్లో పోవడం మాత్రం తప్పదు' అనీ చెప్పాను. వాడు మరీ బింకాలుసలికాడు.

నేనూ తగిన సమాధానం చెప్పాను. కోపంతో అప్పటికి వెళ్ళిపోయాడు తరవాత పాపాత్మురాలు సుదేష్ణ కల్లుకోసం వాడింటికి వెళ్ళమంది నన్ను. వెళ్ళనని ఎన్ని చెప్పినా ఆ నంగనాచి అన్నిటికీ అన్ని సమాధానాలూ చెప్పింది నిర్బంధించింది. మితిమీరి మొండిపట్టుపట్టడం మంచిదికాదని 'నన్నేవళ్ళేం చేస్తారు?' అని మీబలాన్ని నమ్ముకుని కల్లుకోసం వెళ్ళాను వాడింటికి. నన్ను చూసిందేతడవు తప్పుడు కూతలు కూశాడు వాడు మీదపడ్డాడు విదిలించుకుని వచ్చేస్తుంటే వెంటబడ్డాడు. మీరున్నచోటికి పారిపోవచ్చాను. ఆ పాపాత్ముడు నిప్పులు కక్కుతూ అక్కడికీ వెంటబడ్డాడు. అక్కడజరిగిన దంతా కళ్ళారా నువ్వు చూడనే చూశావు. మీఅన్నగారి పెద్దతనమూ చూశావు మరేం చెప్పమంటావు?

మీబలమూ, మగతనమూ గడ్డిపోచకు పనికిరాలేదు నిండు సభలో దుశ్శాసనుడు ఆపాట్లు పెట్టాడు. నిర్భయంగా సైంధవుడు ఇంత పనిచేశాడు ఇవాళ ఇంతమంది సభికుల ఎదటా ఇంతపని జరిగింది. దురవస్థ నాకు కొత్తగనకనా!

'ఆవు అరిచినా, ఆడది అరిచినా పరాయివాడైనా పరుగెత్తా' లంటారు. నన్ను కీచకుడు తన్నుతూవుంటే మీఅన్న మిడుతూ మిడుతూ ఎలా చూడగలిగాడా అంటా?

వలలుడు అదికాదు. నెత్తిమీద పిడుగుందని కానకండా కీచకుడు నిన్ను పరాభవించడమూ, నేను కోపంతో మండిపడడమూ చూసిన్నీ మేరుపర్వతమంత ధైర్యశాలి కనక నిగ్రహించుకున్నాడు అన్నయ్య నన్నూ వారించాడు అలా కాకపోతే కీచకుడూ లేడు, గీచకుడూ లేడు. వాణ్ణీ వాడిబావ విరాటుణ్ణీ సపరివారంగా ధ్వంసం చేసేవాణ్ణి నేను. అప్పుడేమయేదో ఆలోచించు జనం మనల్ని గుర్తు పట్టేస్తారు. అజ్ఞాతవాసం భంగమైపోతుంది. మళ్ళీ పన్నెండేళ్లు అరణ్యా

వాసం మళ్ళీ అజ్ఞాతవాసం ఇదంతా నువ్వూ నేనూ తెచ్చిపెట్టిన ఆపదగా నిందల పాలయ్యేవాళ్ళం అంచేత సత్యవ్రతనిష్ఠుడైన అన్నయ్యను పొగడవలసిందేకాని నిందించడం తగదు. ఇంతకూ కీచకుడి చావు ఇపుడుమాత్రం ఏమంత మించిపోయిందని? చిటికలో చంపి నీకాళ్ళముందు పడేస్తాను సరేనా! ఒక్కటే, మనల నెవ్వరూ తెలుసుకోకుండా ఎత్తువేయాలి. అంతే. వాణ్ణిచంపడంలో ఏముంది? నల్లి

సైరంధ్రి నాకామాత్రం తెలియకకాదు. నాపాట్లన్నీ బూడిదలో పోసినపన్నీరై ఇలా ఒక మూర్ఖుడిచేత మానమర్యాదలు మంటగలిసి పోయాయన్న బాధ హృదయాన్ని కలిచేస్తూవుంది. అంచేత భరించలేక అన్నానేకాని సమస్త జన సంస్తవనీయుడైన మీఅన్నను నిందించాలని కాదు నిజానికి ఆయన ధర్మమే మనల్ని గూడుగా రక్షిస్తూవుంది. మనకేకాదు ప్రపంచానికే అది రక్షరేక. ఆయన సామాన్యుడా? అజాత శత్రువై దిగ్విజయం సాధించాడు రాజమాత్రుడికి సాధ్యంకాని రాజసూయ మహాయజ్ఞం నిర్వహించాడు ధర్మవ్రతంలో అతడి కతడేసాక్షి అనిపించుకున్నాడు. ఒకనాడూ అసత్యమాడిన పాపానపోలేదు. నిత్య సత్యవ్రతుడు. గాంభీర్య ధైర్యాలకు అపరావతారమే ఆయన పరోపకారపరాయణుడు. దయాసముద్రుడు వంశోద్ధారకుడు. కీర్తిమంతుడు కలిమికి తగినత్యాగం, బలిమికి తగిన బలగం ఆమహానుభావుడిది లోకం ఆశ్చర్యపడేట్టు జీవించడం అతడికే చెల్లింది.

ఆయన చరిత్ర ముల్లోకాలకూ ఒరవడి పెడుతుంది. ఆయన కడకంటి చూపు వాలినచోటల్లా బంగారమే కురిసింది. ఆయనకీర్తి సప్తసాగరాలూదాటి పయనించింది ఆయన ప్రతాపదీప్తి శత్రువుల గర్వాంధకారం పటాపంచలు చేసింది. ఆయన పాదాలమీద వాళ్ళ కిరీటరత్నాల కాంతులు తళతళలాడాయి దేశదేశాల రాజులతో ఆయన వాకిలి నిరంతరం కిటకిటలాడింది. ఏనుగుల మదజలంతో

పంకిలమై, రాజుల రత్నభూషణాల రజస్సుతో అడగారుతూవుండే ఆవాకిలి ఎవరెరగరని !

అంతటి మహనీయుడూ ఇవాళ కూటికీ గుడ్డకీ ఒకణ్ణి ఆశ్రయించి చెప్పినపనల్లా చేస్తూ వూరూ పేరూ లేకండా బదుకుతున్నాడంటే నాకడుపు చెరువైపోతూ వుంటుంది.

నువ్వుమాత్రం సామాన్యుడివా ! ప్రపంచభారాన్నే భుజాల మీద ధరించగలవాడివి భూభారం వహించిన కులపర్వతాలికీ దిగ్గజాలికీ, నాగకూర్మాలికీ నిజంగా నీకుడిభుజం ఊరటపట్టు నీ పలుకే భూజనానికి పండుగ. నీకనుబొమలు ముడిపడితే పగవారికది కాల పాశమేకదా ! విశ్వవిజయాకరములూ, లోకభీకరములూ అయిన నీ చేతులలోనేకదా బకుడూ, హిడింబుడూ, కిమ్మీరుడూ, జరాసంధుడూ హతమైపోయారు. అలాంటి నువ్వు వంటకట్టెల కోసం బల ప్రయోగం చేస్తూవుంటే చూసి నాలో నేను కుళ్లిపోతున్నాను.

అదీకాక, విరాటుడు వేడుకకోసం ఏనుగూ, ఎనుపోతూ, పెద్దపులీ, మదపుటేనుగూ మొదలైన జంతువులతోనూ, ముష్కరులైన మల్లులతోనూ అదేపనిగా నిన్ను పోట్లాడిస్తూవుంటే,—'జగన్మాన్యమైన నీ మహనీయ శరీరం ఇలా నీచక్రియకు పాలు పరిచాడుకదా పాడుదైవం' అని కుంగిపోతాను. నీ పోట్లాట వినోదంగా చూచేందుకు రాణివాసం కాంతల్ని రమ్మంటాడు విరాటుడు సుదేష్ణవెంట నేనూ వస్తాను. నువ్వు కష్టంగా పోట్లాడేటపుడు దుఃఖపడతాను. గెలుచుకున్నపుడు ఆనందిస్తాను. అలాంటపుడు నన్ను చూసి సుదేష్ణా తక్కిన పరిచారికలూ గుసగుసలు మొదలుపెడతారు. తదేకదృష్టితో నిన్ను చూస్తూ నే ఏమరుపాటుగా వాళ్ళసంగతి కనిపెడతాను నేను.

'వలలుణ్ణి మాలిని ఎలాచూస్తోందో ! ఏళ్ళిద్దరికీ ఏదో సంబంధం వుండేవుంటుంది. ఏళ్లు రావడమూ ఒక్కసారే వచ్చారు. ఏ పుట్టలో

ఏపాపముందో!' అంటూ, అవుననీ కాదనీ గొణుగుకుంటారు. అంచేత నిజమే, నా పరాభవానికి నువ్వు ఉద్రేకిస్తే ప్రజలు మనల్ని గుర్తుపట్టేస్తారు కాబట్టి రహస్యభంగం కాకుండా నీకు నచ్చినవిధంగా వాడిపని పట్టించు.

ఇక మీ పెద్దతమ్ముడు—ఎదిరిస్తే ఈశ్వరుణ్ణే పీకగొట్టగల శౌర్యశాలి ఇంద్రుడి అర్ధాసనానికి అర్హుడైన మహనీయుడు. యముడింట్లో చొచ్చిన వాణ్ణయినా తలుచుకుంటే రక్షించగల సమర్థుడు ఊర్వశి అంత అందకత్తె వలచివస్తే చలించని ధీరుడు ఇందులో ఏవొక్కటి వున్నాచాలు, లోకం జేజేలు పడుతుంది అలాంటివి ఇన్నీకల మహామహుడు, భరతకుల దీపకుడు, సురపతి కుమారుడు, తేజోనిధి, విద్యాపారగుడు, మానధనుడు. ఇంతటివాడూ ఎంతటిపాట్లు పడుతున్నాడు పాపం! రంగంలో నిలబడి ఆడపిల్లలికి నృత్యం నేర్పుతూ బతకడం ఎంతదైన్యం! చూస్తే గుండె తరుక్కుపోతుంది. దేవేంద్రుడంతటివాడి కొడుకు కడుపుకూటికి నీచప్పని చేయడం! తలరాత ఏం చెయ్యాను గనక! 'ఇంతటి మేటి మగడికి పేడితనం రాసిపెడతావా' అని దైవాన్ని తిట్టుకుంటాను. పెల్లుబికేవ దుఃఖంతో నాలో నేను కుసిల్లిపోతాను ఈ నరకంలోనుంచి ఎప్పుడు బైటపడతామా అని మొత్తుకుంటాను—ఏం చెయ్యనూ?

మరి నీ రెండోతమ్ముడు!—ఎదురైనవాళ్లు తిరిగి తిరిగి తన్ను చూడదగినంత అందకాడు తనవర్తనం విని మునులైనా అనుకరించదగినంత శీలవంతుడు రణంలో తనబంటుతనంచూసి శత్రువులైనా పొగడదగినంత పరాక్రమశాలి. తన వితరణం విని కల్పవృక్షం కూడా తలవూపదగినంత దానశీలుడు—ఇంతటివాడు అశ్వపాలకుడై దుస్థితి పాలవుతూవుంటే ప్రతిదినంచూసి కన్నీళ్ళు మింగుతూ కుమిలిపోతాను.

మీచిన్నతమ్ముడుమాత్రం!—మచ్చలేని ఆరూపం, గర్వంలేని

ఆభుజబలం, దయామిశ్రితమైన ఆశూరత్వం ప్రతికూలవాదరహితమైన ఆవిజ్ఞానం, ఉదాత్తమూ, సన్మానజనకమూ ఐన ఆత్యాగం—దేనిలో తక్కువని! ఎండకన్నెరగని సుకుమారుడు, పాపం! సొమ్ములు కాపరికారిగా ఎండనక, వాననక, గట్టనక, పుట్టనక, అడవులపాలై తిరుగుతూ వుంటే నాకే అన్నమాటేమిటి, పగవాళ్ళకైనా గుండె తరుక్కుపోతుందికదా!

మనం అరణ్యవాసానికి బైల్దేరేముందు అత్త కుంతీదేవి అతణ్ణి నాకు అప్పగించి, 'అమ్మా, నిన్ను నమ్ముకొని చిట్టిబాబుని అడవికి పంపిస్తున్నాను' అంటూ బావురుమని కంట తడిపెట్టుకుంది. 'పసివాడు. అవునూ కాదనలేడు మంచీ చెడ్డా ఎరగడు వెన్నలాంటి మనస్సు. నేనే పిలవాలికాని 'ఆకలి' అని చెప్పడం ఎరగడు. ఇలాంటి నా కూన అడవికి పోతున్నాడంటే కడుపు చెరువైపోతోంది ఐతే నువ్వున్నావుకదా అని కుదుట బడుతున్నాను. నాబాబుకి ఎప్పుడేం కావాలో వెయ్యికళ్లతో కనిపెట్టాలి తల్లీ, నీ మేలు మరచిపోను' అని నాచేతిలో పెట్టిందతణ్ణి. వనవాసం పన్నెండేళ్ళూ మీచిట్టితమ్ముణ్ణి అలాగే చూసుకుంటూ వచ్చాను. ఇపుడు అజ్ఞాతవాసంలో ఇన్ని పాట్లు పడుతున్నాడు పాపం! ఏమీ చెయ్యలేక కుంగిపోతున్నాను. ఇక నా మాట—కొడుకులకంటే ముద్దుగా, అరిచేతినిమ్మపండులా పెంచాడు మాతండ్రి ద్రుపదమహారాజు. కోడళ్లందరినీ ఒక ఎత్తూ, నన్నొక ఎత్తూ చూసుకుంది అత్త కుంతీమహాదేవి మీ ఐదుగురూ ప్రాణాలకంటే అధికంగా ఆదరించారు. కన్నతల్లిలా భావించారు ప్రజలు. బంగారం కొండల్లాంటి ఐదుగురు కొడుకుల్ని కన్నాను. భరత వంశంలో నా ఇల్లే ఇల్లు అనిపించుకున్నాను. బంధుజనంచేత ప్రశంసలూ పొందాను రాజసూయమహాయజ్ఞంలో ముక్కోటి దేవతలనూ తృప్తిపరిచాను. వారి అనుగ్రహమూ సంపాదించాను. కల్యా

ణాత్మనీ అయానూ. పుణ్యావర్తనలో నా అంతది లేదని మహారాణుల కైవారాలందుకున్నాను. ఇలాటి నేను ఇలా దుఃఖపడుతూ, నీచత్వానికి ఒడబడి. జానెడుపొట్టకోసం పనికత్తెనై సుదేష్ణ కనుసన్నలలో చెప్పిన నీచప్పనులన్నీ చేస్తూ కుళ్లిపోతూవుంటే మీ రాతిగుండెలు ఇంతయినా కరగడంలేదు. ఏం చెయ్యనూ! పదిమందికి చెప్పి చేయించుకున్నానే కాని ఒకర్తె పనిచేసి ఎరగను. ఏదన్నా చెప్పవలసివస్తే జంకుతూ జంకుతూ, పనినేర్పించే మిష పెట్టి చెప్పేది మీతల్లి, నీకు తెలుసుకదా! ఆమెదగ్గిర ఓనాడూ భయపడలేదు నేను మీదగ్గిరా భయపడలేదు. నిజానికి దేవుడన్నా భయంలేదు నాకు. కాని, కలుషాత్మురాలు ఈసుదేష్ణ దగ్గిరమాత్రం పసిపాట్లల్లో గడగడలాడిపోతాను నేను. రాజూ రాణీలకు నేను తీసిందే కాని మరొకళ్లు తీసిన గంధం నచ్చదుకదా! చెమటలు కక్కుకుంటూ అంతగంధమూ నేనే తీస్తాను. మళ్లీమళ్లీ మెత్తగా నూరతాను. మీ అమ్మ కుంతీదేవికిరాసినట్టు భయభక్తులతో సుదేష్ణకు రాస్తాను. నా ఖర్మాన్ని తిట్టుకుంటాను.

మెత్తగా నలుగు నూరినూరి, చందనం తీసితీసి, కొత్తకొత్త కలపాలు తీర్చితీర్చి, ఆమెచెప్పిన పనల్లా చేసిచేసి — చూడు, ఎలా కాయలు కాసి పోయాయో నాచేతులు!

అంటూ రెండుచేతులూ చూపించి, వలలుడి గుండెలమీద మొహం పెట్టి వెక్కివెక్కి ఏడ్చింది అతడిహృదయమంతా అశ్రుసిక్తమైంది. ఆమెతోపాటు అతడూ దుఃఖించాడు జగదేకవీరుడైన అతడి నేత్రాలనుండి కన్నీళ్లు ఆమెశిరస్సుమీద రాలాయి. ఎట్టకేలకు ఆపుకున్నాడు. ఆమెకన్నీళ్లు మునివేళ్ళతో తుడిచాడు శిరస్సునిమిరి ఓదార్చాడు. ఆమె రెండుచేతులూ తీసుకొని మొహంమీద పెట్టుకున్నాడు. నిట్టూర్చాడు. ఉబుకుతూవున్న దుఃఖం తలమునక

లాతున్నది. అతడి అవస్థ చూసి పైటకొంగుతో మెల్లి మెల్లిగా అతడి కన్నీళ్లు తుడిచింది సైరంధ్రి.

''ఇంతమందిమీ ఇన్ని బాధలు పడడానికి ఒక్క మీఅన్నే కదా కారణం! జ్ఞాతులు పన్నిన మాయజూదంలో పడి మన కులానికే ఈపాట్లు తెచ్చిపెట్టాడాయన.

''అయ్యో, అడిఆసలు పెట్టుకుని చావకుండా బతుకుతున్నాను నేను. ఏంచెయ్యనూ! ఏనాడెవర్ని ఏబాధలు పెట్టానో! అనుభవించక ఎలాతీరుతుంది! అదేకాకపోతే మీకంఠంలో ప్రాణాలుండగా ఒక మూర్ఖుడు ఇలా నిండుసభలో జుత్తుపట్టుకు తంతాడా నన్ను!

''మీరు మాత్రం ఏంచేస్తారు! ఇదంతా ఖర్మ! చేసుకున్నది అనుభవించక ఎలాతీరుతుంది? కాబట్టి మీ అభ్యుదయంకోసం ఈకష్టాలెలాగో సహించుకుంటాను దానికేం, కాని కళ్లు పొగరెక్కి ఎంత చెప్పినా వినక చెరపట్ట చూస్తున్నాడీ దురాత్మకుడు ఏందారి? ఇదిగో, నువ్వు వాణ్ణి హతమార్చకపోతే మాత్రం, మరి నాఆశ వదులుకోవలిసిందే మీరు. నుయ్యో, గొయ్యో చూసుకుంటాను. విషమన్నా తాగేస్తాను. నీకళ్లముందే వురిపోసుకుంటాను. నిజం, నీమీద వొట్టు పెట్టుకు చెబుతున్నాను'' అంది.

ఆమెతల నిమురుతూ చిన్నమందహాసం చేశాడు వలలుడు. ''వాణ్ణి చంపడంకోసం వొట్టుకూడా వేసుకోవాలి? నాకళ్లముందు నిన్ను పరాభవించిన వాడు మళ్ళీ బతికిపోడం కూడానా? వాణ్ణప్పుడే చంపకపోయిన తప్పేచాలు నాకు. ఇంతెందుకు నిజంచెబుతాను విను. ఆరు మూడయేది, మూడు ఆరయేది, రేపు రాత్రిమాత్రం వాడి చావు తప్పదు. స్వయంగా అన్నగారే వచ్చి అడ్డుపడ్డాసరే, నువ్వే వచ్చి జాలిగా బతిమాలుకున్నాసరే వాణ్ణి చంపడం మానను. ఇది శపథమే అనుకో. అంచేత ఆచింత మరిపెట్టుకోకు'' అన్నాడు.

ఆమె విచారం కొంత తగ్గించాలని మళ్ళీ అందుకున్నాడు: "పూర్వం సుకన్యా, సీతాదేవీ, లోపాముద్రా, దమయంతీ అడవుల్లో ఎన్ని బాధలు పడ్డారు! అన్ని బాధలూ నిగ్రహించి తుదిని సుఖపడ్డారు కదా! అలాగే నువ్వూ ఈకష్టాలు గట్టెక్కి మహావైభవం అనుభవిస్తావు. దుర్యోధన, దుశ్శాసన, కర్ణ, శకుని, సైంధవాదులైన దురాత్ముల్ని ప్రేతలోకానికి పంపే వరకూ నిద్రపట్టదు నాకు. అవమానంతో కుంగి పోతూవుంది నాహృదయం కోపంతో దహించుకు పోతూవుంది. కౌరవుల దినాలు దగ్గిరపడుతూన్నట్టే అజ్ఞాతవాసంకూడా దగ్గిర పడుతోంది. పదకొండు నెలలు గడిచాయి. పన్నెండో నెలనడుస్తోంది. ఇది తీరగానే నీకష్టాలూ తీరపోతాయి కీచకుడి పని రేపు పట్టిద్దాం. నువ్వు ఒపబడినట్టే నటించు నర్తనశాల సంకేతంగా ఏర్పర్చు వాణ్ణి అక్కడికి ఒంటరిగా రమ్మను రాగానే అయ్యగారి పని పట్టిస్తాను. నిన్ను మెప్పిస్తాను దీనికి తప్పించి మరోమార్గం లేదు. – అదిగో తెల్ల వార వస్తోంది జనం మేల్కొని చూశారా అంటే మన రహస్యం బైటపడుతుంది. కథ అడ్డం తిరుగుతుంది. నీ పక్కమీదికి వెళ్ళిపో" అని చెప్పి ఆమెని కొన్ని అడుగులు దిగబెట్టి తిరిగి వచ్చాడు. తన పక్కమీద శరీరం వాల్చాడు.

తన పడకచోటికి వచ్చింది సైరంధ్రి. మనస్సంతా కలత కలతగావుంది. పక్కమీద కళ్ళుమూసిందేకాని నిద్రరావడంలేదు.

ఇంతలో పరాభవ దుఃఖంతోవున్న సైరంధ్రిని చూసినిట్టూర్పు విడిచినట్టు, వికసించిన పద్మాలలోంచి సౌరభం వెలువడింది. చీకట్లు విడిపోయాయి. పద్మవనాల్లోకి తుమ్మెదలు చొరవడ్డాయి. లతల్లోంచీ చెట్లలోంచీ పువ్వులు రాలిపడ్డాయి తమ విరహవేదన చకోరాలు కలువల కంటగట్టాయి. సుఖంగా ఒకళ్ళనొకళ్ళు పెనవేసుకు నిద్రపోయిన దంపతులు మేల్కొన్నారు. కిటికీలలోంచి మెల్లిమెల్లిగా

వీస్తున్న వేకువపిల్లగాలుల తాకిడికి కోర్కెలు గిలిగింతలు పరిచాయి వాళ్ళని. పరస్పరం ప్రేమగా చూసుకున్నారు వాళ్లు వలపు మొలక లెత్తగా తిరిగి సుఖకేళిన్నీ అనుభవించారు. ఎరటి కొలనులలోని పద్మాల పరిమళమూ, తమ నిట్టూర్పుల సౌరభమూ వారి శరీరాల స్వేదగంధం తుడిచివేశాయి. చుక్కలన్నీ మాసిపోయి, పువ్వులు దులిపి శుభ్రపరిచిన పక్కలా వుంది ఆకాశం భళ్లున తెల్లవారింది. పద్మాల తపః ఫలమో అన్నట్టు తూరుపుకొండమీద సూర్యోదయమూ అయింది.

తెలతెల వారగానే నిమిషాలమీద కాల్యకృత్యాలు తీర్చుకున్నాడు సింహబలుడు లిప్తలమీద సర్వాభరణాలూ సింగారించుకున్నాడు సైరంధ్రికోసం మనస్సు పట్టపగ్గాలు లేకండా వుంది మోహంతో తడబడిపోతున్నాడు ఒకటీ వినబడ్డంలేదు. ఒకటీకనబడ్డం లేదు కాలహరణం చెయ్యకుండా సుదేష్ణ మందిరానికి బైలుదేరాడు.

"వెళుతూనే దాన్ని చూస్తాను. మచ్చికమాటలాడి మరులు పుట్టిస్తాను. వశపరచుకుంటాను ఒడుపుగా కౌగిటిలోకి లాక్కుంటాను. బ్రహ్మానందం అనుభవిస్తాను" దారికడాకూ ఇలా ఉవ్విళ్ళూరుతూ రాణివాసంలో ప్రవేశించాడతడు.

పనిపాట్లలో మునిగివుంది మాలిని. చూశాడు కీచకుడు ఎక్కడలేని సంతోషమూ పుట్టుకువచ్చింది మంచీ చెడ్డా విచక్షణ మాయమైంది, చుట్టుపక్కల జనం వున్నారన్న జ్ఞానం హరించిపోయింది. కిరాతుడి మాటులోకిపోయే మృగంలా తిన్నగా ఆమె దగ్గిరికే వెళ్ళాడు. చూసీ చూడనట్టు నటించింది సైరంధ్రి. జంకనన్నా జంకలేదు వలలుడి మాటలు మననం చేసుకుంటూ తన పనేమో తానేమో అన్నట్టుందామె.

ఎవ్వరినో పిల్చి ఏదో అంటున్నాడు కీచకుడు. కాలి బొటన వేలు కిందరాస్తున్నాడు. వికారంగా వొళ్లు విరుచుకుంటున్నాడు. ఊరికే వెకిలిగా నవ్వుతున్నాడు. చేతితో తాళం వేస్తున్నాడు కూని రాగాలు తీస్తున్నాడు. ఈలవేస్తున్నాడు. తుదకి మెల్లి మెల్లిగా ఆమె దగ్గరగానూ చేరాడు. 'కన్నెత్తి చూడదేం!' అని ఇదయిపోతు న్నాడు. తడబడిపోతున్నాడు. రెప్పవాల్చక ఆమెనే చూస్తున్నాడు. ఇంకా దగ్గిరికి జరిగాడు.

''ఇదిగో చూడూ, ఎప్పుడూ నీ చివురుపాదాలు సేవించే యోగ్యత కలగడమంటే నిజంగా భాగ్యమేసుమా!'' అన్నాడు. ''అయితే నన్నే వొల్లకుండా ఇలా ఏడిపిస్తున్నావా, లేకపోతే కామ సౌఖ్యాల వైరాగ్యమే పుచ్చుకున్నావా? నాలాంటి వాణ్ణి కొంచెం దయతలిస్తే నీసౌభాగ్యం సన్నగిల్లి పోతుందా, చెప్పూ?

''అమాయకురాలివి కాదని నాస్నేహమెందుకు తోసేస్తావు? నన్నేలుకో. అఖండవైభవంతో తులతూగు. అష్టయిశ్వర్యాలూ అనుభవించు మాపట్నంలోని స్త్రీలందరూ నీపాదసేవ చేస్తారు.

''మహాయుద్ధాలుచేసి రాజులనందరినీ చిటికలో వీగగొట్టాను. ప్రజాకోటిని నావైభవంతో ఆదరిస్తున్నాను. ఈరాజ్యపరిపాలన యావత్తూ నేనే సాగిస్తున్నాను. పేరుకిమాత్రం విరాటుణ్ణి రాజుగా పెట్టి ఇంతకూడు పడేస్తున్నాను. విన్నావూ, అంచేత ఒక్క నిన్నే కాదు, పదివేలమందిని నేను చెరపట్టినా 'కూడదు' అని అడ్డుచెప్పే మొనగాడెవడూ లేడిక్కడ. విరాటుడి ఎదటే అంతమందీ చూస్తుం డగా నిన్ను తంతే 'కాదు, కూడదు' అని ఒక్కడైనా కిక్కురు మన్నాడూ? కొమ్ములు తిరిగిన మొగుళ్లు ఐదుగురున్నారన్నావు. వారిసంగతి అప్పుడే చూసేశాను. మరెవ్వరున్నారు? నువ్వెక్కడికి వెళ్ళినా మరి విడిచి పెట్టను. ఎలా తప్పించుకుంటావో చూస్తాను'' అన్నాడు.

"సుతిమించే వున్నావు. తొందరపడి కలియబడ్డాడా ప్రమాదం తప్పదు" అనుకుంది సైరంధ్రి. అతని మాటలు విని మెత్తబడ్డట్టు నటించింది. ఒడబడి పోయినట్టు కళ్ళెత్తి చూసింది. మనసిచ్చి మాటాడినట్టూ మొదలు పెట్టింది.

"కూడదని ఎంతచెప్పినా మాటిమాటికీ తొందర పడిపోతు న్నావు. ఎదటి వాళ్ళ మనస్సుకూడా ఇదవుతూ వుంటుందని గ్రహించ లేకపోతున్నావు. ప్రణయంపేర బరిదిగిపోడం మంచిదేనా! కోర్కె పుట్టింది కదా అని మంచీచెడ్డా అక్కర లేదా! మగవాళ్లు ఆపుకోలేక, తామేమో తమవలపేమో చూసుకుంటారు. ఎంతకలిగినా ఆడది అణుచుకుంటుంది ధైర్యంచిక్కబడుతుంది తొందరపడిపోదు అంచేత రహస్యభంగంకాకుండా కోర్కె తీర్చుకోడం మంచిదంటాను" అంది.

సంకేతం

ఈ మాటలు అమృతసోనల్లాగ మైకం కలిగించాయి కీచకుడికి. ప్రపంచాలు జయించినంత సంతోషంగావుందతడి కిప్పుడు

"నీమీద మోహం నన్ను మతిలేకుండా చేసింది. ఇదంతా ఆలోచించడానికి నాకు ధైర్యముంటేనా! నన్నిన్ని బాధలు పెట్టావు. నువ్వేలాగ చెబితే అలాగే చేస్తాను. ఎప్పుడు, ఎక్కడ, ఎలా కలుసు కోడమో సంకేతం నువ్వే నిర్ణయించుమరి!" అన్నాడు.

"ఇంకేముంది, ఎలక బోనులో పడింది" అనుకుంది సైరంధ్రి. నిజంగా ప్రేమ కుమ్మరిస్తున్నట్టే మళ్ళీ అందుకుందామె. "నర్తన శాల. ఉత్తర మొదలైనకన్యలు పగలు నృత్యంచేసి వెళ్ళిపోవస్తారు. రాత్రిళ్ళు రహస్యకార్యాలు నెరవేర్చుకునేవాళ్ళ కది ఆటపట్టుగా వుంటుంది. ఇవాళే, రాత్రి మాటుమణిగిపోయేక. నువ్వు వొంటరిగానే రావాలి. నా అభీష్టం తప్పక నెరవేర్చుకుంటాను" అంది.

భూమిమీదే వున్నాడో, ఆకాశంమీదే వున్నాడో నిర్ణయించుకోలేనంత ఉషారుకలిగింది కీచకుడికి "ఓ, ఈమాత్రం దయ చూశావంటే, నువ్వేం చెయ్యమంటే అదేచేస్తాను. నువ్వీమాట మీద నిలబడాలి సుమా మరి" అన్నాడు.

తలవూపింది సైరంధ్రి "నువ్వు ఒక్కడివే రావాలి రెండో కంటివాడికి మనసంగతి తెలియకూడదు. అలాకాకపోతే ఒక్క నిమిషమైనా నిలబడనక్కడ. మరి వెళ్ళు. మనమిలా మాట్లాడుతూవుంటే బావుండదు. ఎవరన్నా పసికట్టేస్తారు. ఇంకా ఏన్నో పనులూ వున్నాయి నాకు" అంది. ఎక్కడలేని సంతోషంతో, మాట్లాడకండా యింటికి వెళ్లిపోయాడు సింహబలుడు.

పనిపాట్లు ముగించుకుంది సైరంధ్రి సమయం కనిపెట్టి వంట శాలకు వెళ్ళింది. వలలుణ్ణి చూసి వికసించిన మొహంతో ఇలా అంది "నాపని నేను ముగించాను. ఇకనీపనే మిగిలింది. పిట్టకన్నా తెలియకండా వాడిపని కాజెయ్యడానికి చీకటి రాత్రి కూడా బావుంది."

మందహాసం చేశాడు వలలుడు. "సరేకాని, ఆనీచుడూ నువ్వూ ఏమిటి మాట్లాడారో ముందుచెప్పు" అని అడిగాడు.

తాను పనిచేసుకుంటూ వుంటే సింహబలుడు సింగారించుకుని రావడం, రాత్రిమాటలు తలుచుకుంటూ తాను తొణుకూ బెణుకూ లేకండా వుండడం, సామ దాన భేద దండోపాయాలు చూపి వాడు మాటాడడం, తాను వొడబడి నట్టు నటించి, నాట్యశాల సంకేతంగా చెప్పి ఒంటరిగా రమ్మనడం, దాని కతడు సమ్మతించి వెళ్లడం—అంతా పూసగుచ్చినట్టు చెప్పింది సైరంధ్రి.

మహానందం కలిగింది వలలుడికి "ఎలా కసి తీర్చుకోవడమా అనే బాధపడుతున్నానింతసేపూను. శుభవార్త తెచ్చి బ్రహ్మానందం కలిగించావు. అసాధ్యమైన సమస్య ఇట్టే గట్టెక్కించావు అన్నగారు

మెచ్చుకున్నట్టు కార్యసాధన చేయడమంటే ఇనపగుగ్గిళ్లు నమలడమన్న మాట!

"ఇంతకూ అన్నప్రకారం వస్తాడో రాడో! వచ్చినా వొంటరిగా వస్తాడో, ఎవళ్ళనైనా వెంటబెట్టుకువస్తాడో! వెర్రి వెర్రి వేషాలు వేసి రహస్యం చెడగొడతాడేమో! ఐనా నువ్వు నచ్చినట్టు చెప్పావు కదా! వాడికులుకూ, మా రాడకపోవడం చూస్తే వాడికి సందేహమే కలగలేదనాలి. అంచేత తప్పకండా వస్తాడు. మదించి వున్నాడాయె, ఒంటరిగానే వస్తాడు. నర్తనశాలలో ప్రవేశించి నీకోసం వెదుకుతాడు. నన్ను చూస్తాడు పోట్లాడతాడు. నా చేతుల్లో చస్తాడు. నువ్వు సంతోషిస్తావు. అంతే. దీనికి తిరుగులేదు మరింకా ఆలోచనెందుకూ! అయ్యగారు కొవ్వెక్కి వున్నాడు. మదనోన్మాదంతో వస్తాడు. నీకోసం తడివితే నేను దొరుకుతాను రసికుడికి. పాపం, తెల్లబోతాడు, ఆ తెల్ల మొహంమీద నర్తనశాల అదిరి పోయేటట్టు ఒక్కటి వేస్తాను, పెద్దపులినిగానే బాణంతో తీసికొట్టినట్టు. తెలిసి పరిగెత్తాడా, కాకి మీదికి పోయిన డేగలాగ వెంట దరిమి పట్టుకుంటాను పిప్పి పిప్పిచేసి నలగ్గొడతాను. ఆలా కాకండా, నాతో సమానమైన భుజబలమే వాడిలో వుండి, నామీదికి చెయిచేసుకుని, నాకు మరింత కోపం తెప్పించాడా—భూమీ ఆకాశాలు గడగడలాడు పోయేటట్టు, దిక్కులు కంపించేట్టు, సముద్రాలుకలగుండు పడేట్టు, కులపర్వతాలు అల్లాడి పోయేట్టు నా రౌద్రమంతా చూపి వాణ్ణి చిత్రవధ చేస్తాను" అన్నాడు.

అతడి తీవ్రకోపం రహస్యభంగానికి కారణమౌతుందని భయపడింది సైరంధ్రి. "నేను తెచ్చిపెట్టిన ఈ కయ్యానికి నువ్వలా ఉగ్రుడవే ఐతే అది మనరహస్యానికి భంగం కలిగిస్తుంది. మన కార్యం సఫమే అయినా అది దుష్ఫలమే అవుతుంది పదివాళ్ళలోనా నగుబాట్లు.

మీ అన్నయ్యా బాధపడతాడు. లోకులూ నిందిస్తారు. కాబట్టి రహస్యం చెడకండా వీలైతేనే ఈపనికి పూనుకుందాం. లేకుంటే వద్దు" అంది.

వలలుడు మదించి వాడు నన్నెదుర్కొన్నపుడు, బాహాబాహీని ఇద్దరమూ పోట్లాడుతూ వుంటే, రహస్యం గిహస్యం నాకు జ్ఞాపకం వుంటాయా! ఐనా వీలైనంతవరకూ ప్రమాదం రానివ్వను. సరేనా!

సైరంధ్రి అలాగే చెయ్యాలి. ఎంతమాత్రమూ ప్రమాదం రానివ్వకూడదు. ఇక వెళతాను. ఎంతసేపయో వచ్చాను ఆలస్యం చెయ్యకూడదు. సుదేష్ణ నాకోసం వెదుకుతుంది. వస్తాను.

ఇలా చెప్పి వెళిపోవచ్చింది సైరంధ్రి. చెయ్యబోయే కార్యం మననం చేసుకుంటూ వంటలో నిమగ్నుడయాడు వలలుడు.

అక్కడ సింహబలుడు మన్మథ వేదనతో కొట్టుమిట్టాడిపోతూ న్నాడు. పరిజనాన్ని ఎవర్నీ దగ్గిరకి రానీయకండా ఒక ఏకాంతస్థలం ఏర్పర్చుకున్నాడు. సైరంధ్రి చక్కదనం భావించుకుని భావించుకుని, ఆమె రూపురేఖలు తలచుకుని తలచుకుని, ఆమె వయ్యారం ఊహించుకుని ఊహించుకుని, ఆమెమాటలమాధుర్యం మననంచేసుకుని మననం చేసుకుని, రేగుతూన్న కోర్కెలతో పెనగులాడి పెనగులాడి—తుదకు తన మనస్సు తన స్వాధీనం తప్పిపోతూవుంటే—నానా హంగామూ అయిపోతూ వున్నాడు. చలించిపోతున్నాడు. బాధపడిపోతున్నాడు. ఖేదిస్తున్నాడు. నిట్టూరుస్తున్నాడు. ఉసూరుమంటున్నాడు. శరీర మంతా అవశమైపోయి నిరాశ పడిపోతున్నాడు. ధైర్యం తూలిపోయి బెగ్గడిల్లిపోతున్నాడు మతిచెడిపోయి ఏదేదో చేసేస్తున్నాడు. విభ్ర మావస్థలో పడిపోయి ఏడ్చేస్తున్నాడు. పిచ్చిపిచ్చి ఊహాలతో మేడలు కడుతున్నాడు.

"చెప్పినట్టు సైరంధ్రి వస్తుందా? వచ్చి, నిన్నటిలా తోసె య్యక నన్ను పొందుతుందా? తీరా రాబోయేసరికి మరేదీ ఆటంకం

రాదుకదా! గంధర్వులు ఐదుగురు వున్నారంది. కొంపదీసి నిజం కాదుకదా! దాని తొట్రుపాటుచూసి సుదేష్ణ వినోదానికని మరేపనో చెప్పి ఆపెయ్యదుకదా! మాయలూ మర్మాలూ నేర్పి మన్మధుడు సమయానికి రాకండా చెయ్యడుకదా! అప్పటికి తప్పించుకుందామని అలా చెప్పి నన్ను పంపించెయ్యలేదుకదా! అదే నిజమై ఈరాత్రి రాకనే పోయిందా మరినేను బ్రతకడంకల్ల. ఏమిటి సాధనం?" అని విసవిస పోతాడు.

"అలా ఎందుకు రాకపోతుంది! అంత క్రూరాత్మురాలా! నాలాగే అదీ వలపుతో విలవిల లాడిపోతూ వుంటుంది. ఇంతకీ దాని నిజానికి నిలకడేమిటి? అనవసరంగా ఇలా బాధపడిపోడం కంటె జవాబూ గివాబూ లెక్క-చెయ్యకండా వెళ్ళి ఎత్తుకువస్తాను దాన్ని. కామశాస్త్ర ప్రావీణ్యమంతా చూపిస్తాను. బ్రహ్మానందం అనుభవిస్తాను" అని బైల్దేరపోతాడు.

"ఏమైనా తుదముట్టా చూద్దాం వంటింటి కుందేలు ఎటు పోతుంది గనక" అని ధైర్యం తెచ్చుకుంటాడు.

అంతకంతకు తాపం అధికమైపోతూవుంది. ఎదురుగా ఆమె కనబడినట్టయి పట్టుకోబోతాడు కనపడక పోగానే కటకట పడతాడు. అక్క-డే తారాడినట్టయి మాటాడించబోతాడు. లేకపోగానే కళ్ళనీళ్లు పెడతాడు. దగ్గిరికి వచ్చినట్టయి కౌగలించబోతాడు శూన్యం చూసి దుఃఖపడతాడు. వచ్చి వొడబడినట్టయి మీద పడబోతాడు బయలు పరికించి తెల్లబోతాడు. కేళీవినోదాలకు పూనుకున్నట్టయి అభిమత క్రీడలకు తలపడతాడు. ఏమీలేకపోగానే విలవిలలాడిపోతాడు. ఇలా పరిపరివిధాల మన్మధుడిచేతి కీలుబొమ్మలా ఐపోయి, జర్జరిల్లిపోయి, ఎక్క-డాలేనిబాధా పడిపోయి, నానాయిదీ ఐపోతున్నాడు. తుదకి పరిచారికలు బతిమిలాడినమీదట ఎలాగో స్నానం, భోజనం ముగించాడు.

వేదన ఆపాదమస్తకం దహించేస్తూనేవుంది. ఉపశమనంకోసం పూలతోటకి బయలుదేరాడు. కమలవనందగ్గిర చల్లగాలికి నిలబడ్డాడు. మనస్సు మరింత చలించింది. మామిడిగున్న దగ్గిరికి వెళ్ళాడు. మరింత తాపం హెచ్చింది. పూలతీగల్లో చొరబడ్డాడు. పిచ్చి మరింత తల కెక్కింది. ఎక్కడ నిలవడం? ఏమిటి సాధనం?

పొదనుండి పొదకి, చెట్టునుండి చెట్టుకి, కొలనునుండి కొలనుకి వెళ్ళి వెళ్ళి, తిరిగి తిరిగి, పూదేనెకి జంకుతూ పుప్పొడికి భయపడుతూ, లేతగాలికి అడిలిపోతూ వేగిపోతున్నాడు. దాగట్లో వెలక్కాయలా తోటంతా తిరుగుతున్నాడు.

ముందు తన ప్రేయసిని తాగనిచ్చి మిగిలిన పూదేనె తాగుతూన్న గండుతుమ్మెదనూ, రెక్కలు విరిల్చి ప్రియురాలి చుట్టూ తిరిగి దాన్ని సంయోగానికి ఒప్పించిన రాజహంసనూ, పరస్పరం ఫలరసం ఆరగించి కులుకుతూవున్న చిలుకజంటనూ చూసి చూసి, కారుచిచ్చులా రేగుతూన్న కోర్కెలతో కీచుకీచు మని పోతున్నాడు.

శరీరమంతా వుడుకెత్తి పోయింది. మనస్సంతా నీరసించి పోయింది. ధైర్యమంతా సన్నగిల్లి పోయింది. తుదకి ఒక పూల పొదరింటి దగ్గిర చంద్రకాంత శిలాతల్పంమీద చతికిల బడ్డాడు సైరంధ్రిని ఊహారాజ్యంలో ప్రతిష్ఠించుకున్నాడు. పట్టపగ్గాలు లేకుండా మనస్సు వెర్రిపరుగులు పెడుతోంది. ఎన్నెన్ని భావాలు! ఎన్నెన్ని ఉద్రూతలు!!

"చేతిలో చెయ్యిపెట్టుకుంటాను. ప్రేమాలాపాలాడుతూ దగ్గిరికి లాక్కుంటాను. స్తనాలు గుండెలమీద అదుముకుంటాను. గాఢంగా కౌగిలించుకుంటాను. వేళ్ళతో ముంగుర్లు సవరిస్తాను. పెదవి కరిచి వలపు రెచ్చగొడతాను. మనస్సుతో మనస్సు పెనవేసుకుంటాను. భోగించి సుఖపారవశ్యం కలిగిస్తాను. మళ్ళీమళ్ళీ తనివిపుట్టిస్తాను. మళ్ళీ

మళ్ళీ సంమోగానికి పూనుకుంటాను. వితవింతగా సంతోషపెడ తాను మచ్చికచేసి, ఆసక్తి పుట్టించి వచ్చినట్టు క్రీడిస్తాను''

అంటూ పరిపరివిధాల భావరతులలో మునిగి తేలుతున్నాడు. శిశిరోపచారాలు సాగిస్తున్నాడు. దీనికి అంతమంటూ కనబడక అటమటించి పోతున్నాడు.

''మాయదారి పొద్దు గుంకదేం? అసలు కదలదేం? ఈపాటికి గూకిపోవాలికదా! నామీద పగబట్టిందేమో! ఇకమీద భూమ్మీద పగలేకాని రాత్రిలేకండా చేశాడేమో బ్రహ్మదేవుడు! కాకపోతే నా కోసమే పగలింత పొడిగిందో ఇవాళ!''

ఇలా మాటిమాటికీ పలవరిస్తున్నాడు గుంకించరాని పొద్దును మిడుతూమిడుతూ చూస్తున్నాడు. చలవరాతి పక్కమీద దొర్లుతున్నాడు ఉసూరు వుసూరు మంటున్నాడు. కుమిలి కుమిలి వుడుకెత్తిస్తూన్న తాపానికి విరుగుడులేక, రేగిరేగి విచ్చలవిడి రెచ్చిపోతూ వున్న కోరికల ప్రతీకారంలేక, ముంచెత్తి ముంచెత్తి తల మున్కలవుతూన్న మోహానికి ఉపశమనంలేక వుప్పొంగి వుప్పొంగి కుదిపేస్తూవున్న దుఃఖానికి విరామంలేక, ధైర్యం అసలే లేక, ఇంద్రియాలు వశం తప్పిపోయి, తల్లడిల్లిపోతూ, తహతహ లాడిపోతూ మదన దేవతకి బలి అయి పోతున్నాడు సింహబలుడు. చివరికి ఎలాగో పొద్దుగూకింది. కీచకుడి హృదయం వికసించింది. పద్మాలుమాత్రం ముకిళించుకు పోయాయి. ప్రియుడు దరికివస్తే ప్రియురాలు రాగవతి కావడం సహజంకదా అన్నట్లు, సూర్యుడు దగ్గిరికి రాగానే ఎరుపెక్కి జనాదరణ పొందింది పశ్చిమదిశాంగన.

ఒక్కటొక్కటే పొడచుకువచ్చాయి చుక్కలు. విరహంతో రోదనం చేశాయి చక్రవాకాలు. దట్టంగా ఎరుపెక్కుతూ వచ్చింది భూదేవి. ప్రకాశవంతమై అందగించాయి దీపాలు. సందడి మాటు

మణిగాయి నగరవీధులు. మదం హెచ్చుతూవచ్చాయి విటులచిత్త వృత్తులు. జారచోరులకు సంతోషం హెచ్చేటట్టు అస్తమించాడు అర్ధ చంద్రుడు. ఇది మిద్దా ఇది పల్లం అని తెలియరాకండా, ఇది మరుగూ ఇది ఒయలూ అని గుర్తు లేకండా, కళ్లుమూసినా విప్పినా భేదం లేకండా దట్టంగా కమ్ముకువచ్చాయి చీకట్లు.

న ర్త న శా ల

సన్నసన్నగా వలలుడి దగ్గిరకి బైలుదేరింది సైరంధ్రి. 'సమయ మైంది' అని హెచ్చరించింది. అప్పటికే సిద్ధంగావున్నాడు వలలుడు. పెళ్లికి పిలిచినట్టు ఉత్సాహంగా బయల్దేరాడు. ముసుగు సవరించు కున్నాడు తనవెంట కొంచెం దూరంగా నడుచుకు రమ్మన్నాడు సైరంధ్రిని. పోట్లాటకు వెళుతూన్నట్టు ఉద్రేకంగాని, తడబాటుగాని తన నడకలో వ్యక్తంకాకండా నడిచి నర్తనశాల చేరుకున్నాడు.

వివేకంలేనివాడి హృదయంలా వుంది నర్తనశాల మునివాకిలి. ఘోరారణ్యప్రదేశంవలె నిర్మానుష్యంగా వుంది. కాపురుషుడి సంపద వలె అనుపయోగ్యంగా వుంది అభ్యసించని శాస్త్రంవలె దుర్గమంగా వుంది. స్వప్నంలోని పదార్థంవలె అగోచరంగా వుంది. విషమకావ్యం వలె అస్పష్టాలంకారంగా వుంది. మూర్ఖుడి రాజ్యంవలె జార చోర హృద్యంగానూ వుంది. నాలుగువేపులా జాగ్రత్తగా పరికించాడు వలలుడు.

చీకటి గడ్డకట్టినట్టు పెద్దపెద్ద రాతిగోడలతోనూ, స్తంభాల తోనూ, చుట్టుపక్కల ఏమీ కనపడని ముంగిలిద్వారంతోనూ, పిరికి వాళ్ళు తొంగిచూడ్డానికి శక్యంకాకండా భయంకరంగానూ, నివాసా నికి నిరుపయోగంగానూ వుంది నర్తనశాల. తన బాహుబలగర్వం ముందుకి దారితీస్తూవుండగా, సైరంధ్రి చేయిపట్టుకుని, జంకూకొంకూ లేకండా, భయంకరమైన మదపుటేనుగులాగ లోపల ప్రవేశించాడు వలలుడు. మధ్యభాగంలో ఉత్తరకుమారి విశ్రమించే మంచం చక్కగా

వుంది. దానికి కొంచెం దూరంలో 'సైరంధ్రిని ఒదిగి వుండమన్నాడు వలలుడు. తాను మంచంమీద కూర్చున్నాడు. సింహబలుడి కోసం ఎదురు చూస్తున్నాడు.

ఇక్కడ సింహబలుడు—బాగా సింగారించుకున్నాడు. మదన వికారంతోనూ, ఉల్లాసంతోనూ శరీరం రెండింత లవుతూంది. కల్లు త్రాగిన వాడిలా కై పెక్కుస్తూవుంది వేగిరపాటు. తేలిక నడకలతో బయలుదేరా డతడు.

సింహమున్న గుహలోనికి పరిగెత్తుకువచ్చే ఏనుగున్నలాగ వలలుడున్న నర్తనశాల చేరుకున్నాడు కీచకుడు. వలపు స్థాయి తప్పి తల గిర్రుమంటూవుందతడికి. మదనోన్మాదం మతిచెడగొడుతూవుంది. 'బలవంతుణినాకేం' అన్న గర్వాంధకారం హృదయాన్ని ఆక్రమించు కుంది. తన అహంకారమే ముందు దారితీస్తూవుంటే జంకూకొంకూ లేకండా లోపల ప్రవేశించాడు.

'ఏమో, ఇంతకీ అది వచ్చిందో లేదో, అనుకుంటూ మంచం తడివాడు. ఓ, ఏమి అదృష్టం! ఇంకెవరు సైరంధ్రే. ఎంతసేపై కని పెట్టుకువుందో! తనకోసం ఎంత ఇదై పోతూవుందో!—సంతోషంపట్ట లేకండా వున్నాడు కీచకుడు వీపుమీద చెయ్యివేశాడు. స్పర్శా సుఖంతో వొళ్లు గరిపొడిచిం దతడికి.

కోపంతో శరీరం కంపించింది వలలుడికి. కీచకుడి మాటల వయ్యారం, చేష్టలశృంగారం కొంచెం చూద్దామని కుతూహలమూ కలిగింది. సిగ్గుపడుతూన్నట్టు కదలకండా కూచున్నాడు.

సింహబలుడు పిల్లా, అందమైన వస్తువులన్నీ ఎంచిఎంచి నీ కోసం తెచ్చాను, పుచ్చుకో. అందకత్తెలు వలపు పట్టలేక ఎన్నెన్నో ఒలంచాలు నా కాళ్ళముందు పెడతారు. అలాంటి నేనే ఇవాళ నీకు లంచమిస్తున్నాను. చిత్రం కదూ!

నామీద కన్నేసిన ఆడది మరొకర్ని కడకంటాకూడా చూడదనుకో! నాఅందం కంటబడ్డకాంత నామీద పడకుండా వుండడమన్నది ఇంతవరకూ జరగలేదు.

నా విలాసం తలుచుకున్న ఆడదాన్ని మన్మథుడు బతకనిస్తాడా మరి! నా వివేకం రుచిమరిగిన వయ్యారి జీవితాంతందాకా మరిచిపోదు. నా రసికసంభాషణ స్త్రీజాతికి నిజంగా ప్రేమపాశమే అనుకో. ఇంతటి రసికాగ్రేసరచక్రవర్తిని నన్ను నువ్వొక్కతివే దాసుణ్ణి చేసుకున్నావు. ఎంతటిదానివి కావు!

ప్రతీపలుకూ బల్లెపు పోటులావుంది వలలుడికి. అయినా నిగ్రహించుకుంటూ, గూఢార్థంగా కొంచెం తన ప్రేయసికి వినిపిద్దామనుకున్నాడు. కంఠం మృదువుగా మార్చుకున్నాడు.

"ఇంత రసికుడివి, నిన్ను నువ్వు పొగుడుకోవాలా, మరి నేనేనా తక్కువదాన్ని! తెలీక అంటున్నావు గాని నాలాంటి ఆడది ఎక్కడన్నా దొరుకుతుందా! నా దేహంతో నీ దేహం కలిసినపుడు తెలుస్తుంది, నీ కెలావుంటుందో మరి! సామాన్యస్త్రీల వంటిదే అనుకుంటున్నావేమో నా శరీరం! తప్పు తప్పు. నన్ను ముట్టుకున్న తరవాత మరో ఆడదానిజోలికి వెళతావా నువ్వు! నేను జన్మమెత్తినందుకు నీ కామవికారం పూర్తిగా శమించేటట్టు చేస్తాను తగినఫలం అనుభవిస్తావిప్పుడు" అన్నాడు.

అంటూనే గభీమని లేచి కీచకుడి గుండె లదరిపోయినట్టు రోషణభీషణంగా ఒక అట్టహాసం చేశాడు. రెండుచేతులతోనూ వాడి తలకాయ పట్టి కిందికి దబాయించాడు.

చిత్రవధ

తుళ్ళిపడ్డాడు కీచకుడు. ఐనా చలించలేదు. సైరంధ్రి చెప్పిన గంధర్వుల్లో ఒకడైవుంటాడని నిశ్చయించుకున్నాడు. కోపంతో

చప్పున తిరగబడ్డాడు. బుజాలు పట్టుకొని వలలుణ్ణి కిందవేశాడు. రెండు తొడలతోనూ అదిమి పట్టుకున్నాడు. దాంతో దెబ్బతిన్న నల్ల తాచులా లేచాడు వలలుడు కోపంతో శరీరం పుప్పొంగింది. దిగ్గున మీదికివచ్చి గట్టిగా పట్టుకున్నాడు కీచకుణ్ణి.

ఉభయులూ రోషంతో నాగుబాముల్లా బుసలుకొడుతున్నారు. ఎవరికి ఎవరూ తీసిపోకండా పెనగులాడుతున్నారు భయంకరంగా పోట్లాడుతున్నారు. తనగుట్టు బైటపడుతుందేమో అని సింహబలుడూ అజ్ఞాతవాసం భంగపడుతుందేమో అని వలలుడూ భయపడుతూ చప్పుడుకాకండా, పల్లెత్తుమాటాడకండా పోట్లాడుతున్నారు దొంగ పోట్లు పొడుచుకుంటున్నారు కొట్టుకుంటున్నారు కంపపడుతున్నారు. మీదపడుతున్నారు బాహాబాహి, కచాకచి మల్లయుద్ధం చేస్తున్నారు. దెబ్బకి దెబ్బ, పోటుకి పోటు, తోపుకి తోపు. ఒకళ్ళని మించిన బలం ఇంకొకళ్ళది. ఒకళ్ళన్ని మించిన కోపం ఇంకొకళ్ళది.

పడుతూలేస్తూ, పోట్లాడి పోట్లాడి కొంతసేపయాక క్రమంగా వలలుడి బలం పెరుగుతూ వచ్చింది. కీచకుడి బలం క్షీణించడం మొదలు పెట్టింది. అది కనిపెట్టాడు వలలుడు. వేడిగాడ్పుకి వుడికిన సింహంలాగు చప్పున కలియబడి కిందపడగొట్టాడు కీచకుణ్ణి తిరిగి వాడు లేచేలోపున పిడుగువంటి పిడికిలితో ఆయువుపట్లలో పొడిచాడు. మిడిగుడ్లుపెట్టి, విల విలా తన్నుకుని ప్రాణం వొదిలేశాడు సింహబలుడు.

పువ్వులూ పళ్ళూ నిండిన వృక్షాన్ని కూల వేసినట్టు మణి భూషణాలతో వున్న కీచకుణ్ణి అమాంతంగా పడగొట్టాడు వలలుడు. ఇంతలో వికృతవధ చెయ్యాలన్న కుతూహలం కలిగిందతనికి. శిరస్సూ, కాళ్ళూ, చేతులూ బలంగా పొట్టలోకి అదిమి తొక్కి చివరికి ఓ తిత్తిగా తయారు చేశాడు కీచకుణ్ణి అంతతోనూ పోనియ్యక, నేల వేసి నలగగొట్టి నలగగొట్టి బాగా ఓ మాంసం ముద్దగా చేసి విడిచిపెట్టాడు.

తన బలం నమ్ముకుని, కీచకుడి చావుకోసం కాచుకు కూచుంది సైరంధ్రి. 'ఇంది' అని ఆమెతో చెప్పి చప్పున రహస్యంగా నిప్పు తెచ్చి వెలిగించి చూపాడు. ఉలికిపడింది సైరంధ్రి. ఆశ్చర్యమూ, భయమూ, ప్రేమా ముప్పిరిగొన్న మనస్సుతో వలలుణ్ణి కౌగిలించుకుంది. చిత్రంగా మాంసం ముద్దలా పడివున్న శవాన్ని చూసి తల పంకించింది. ముక్కుమీద వేలు పెట్టుకుంది.

"దీనికోసం ఇంత చేశావు. ఇక సుఖపడు. అలా పెట్టిన పాట్లన్నీ పూరికే పోతాయామరి!" అంది.

"అన్నమాట నిలబెట్టుకున్నాను ఈమె పరాభవాన్నీ, పరితాపాన్నీ తొలగించాను" అని తృప్తిపడ్డాడు వలలుడు.

"ఏం, కంటకం తొలిగిపోయిందా? నాబలం నచ్చిందా? కోపం శాంతించిందా? దుర్మార్గుడిగతి ఏమైందో చూడు! సంతోషంగా వుందా? నిన్ను పాపపుకళ్లతో చూసిన మొగాడు ఎంతటి మొనగాడైతేనేం, నాచేతుల్లో వాడి ప్రాణాలు దక్కవనిమాత్రం జ్ఞాపకం పెట్టుకో" అన్నాడు.

సంతోషంతో గద్దదిక పడింది సైరంధ్రి కంఠం.

"నిన్న సభలో అంతకోపాన్ని నిగ్రహించుకున్న ధైర్యశాలివి. రహస్యభంగం కాకండా ఇపుడు ఇంతపని నిర్వహించిన కార్యదక్షుడివి. మనవాళ్ల నెవ్వరినీ పిలవకండా ఒక్కడివే యింతా సాధించిన సాహసుడివి. లోకదుర్జయుడైన ఈసింహబలుణ్ణి చిటికెలో కడతేర్చిన పరాక్రమశాలివి. నీ ఉత్తమనాయకత్వాన్ని తలుచుకుంటేనే శరీరం పులకరిస్తుంది నాకు. నా ఆశ్చర్యానందాలు నీకెలా విన్నవించనూ!" అని దగ్గిరగా చేరి అతని రెండుచేతులూ పట్టుకుంది.

ఆమెచేతులు ముద్దుపెట్టుకున్నాడు వలలుడు. "ఇక ఇక్కడ మసలకూడదు" అనిచెప్పి త్వరత్వరగా అక్కడనుండి వెళ్లిపోయాడు.

విరాట పర్వం

మూడో ఆశ్వాసం

నర్తనశాలనుండి వచ్చి వంటింటి వాకిట్లో శరీరం కడుక్కున్నాడు వలలుడు. నెత్తురువాసన పోయేటట్టు మంచిగంధం పూసుకున్నాడు. నిశ్చింతిగా పక్కమీద చదికిలబడ్డాడు.

ఇక్కడ సైరంధ్రి—ఈసరికి వలలుడు వంటిల్లు చేరుకుని వుంటాడని నిర్ధారణ చేసుకుంది. పైకివచ్చి కావలివాళ్లని పిలిచింది.

"నాభర్తలైన గంధర్వులు సింహబలుణ్ణి చంపేశారు. ఈ పాపాత్ముడు తన పాపఫలం అనుభవించాడు" అని చెప్పింది. దాంతో వాళ్లంతా లేచి గొల్లుమన్నారు దివిటీలు ముట్టించి అడావుడిగా నర్తనశాలలోకి పరిగెత్తారు. ఈ గందరగోళమంతా విని కీచకుడి తమ్ములు నూటఐదుగురూ పరిగెత్తుకు వచ్చారు. ముద్దలా వికారంగావున్న శవాన్ని చూసి భయభ్రాంతులై ఆర్తనాదం చేశారు. అన్నశవంమీద పడి మొత్తుకున్నారు. కొందరు మూర్ఛపోయారు. కొందరు నిలవలేక గుండెలు బాదుకున్నారు.

ఇంతలో తక్కిన బంధువులు కూడా వచ్చి మూగారు. "ఇదేం చిత్రం! కాళ్లేవి? చేతులేవి? తలకాయేది? ఇలాంటిపీనిగని ఎక్కడన్నా చూశామా!! గంధర్వులచేత చచ్చేవాళ్లంతా ఇలా వికారపు చావు చస్తారేమో? కాకపోతే కోపంతో ఈయన్నే ఇలా చేశారో మరి! అంతబలమూ? ఎందుకూ పనికివచ్చింది కాదుకదా! అంతా వ్యర్థమైపోయింది. ఇంతకీ, మైకం కప్పినపుడు ముందు వచ్చేది కనపడదు. ఒళ్లు కొవ్వెక్కినవాడికి వినాశం తప్పదు. ఎవరేం చెయ్యగలరు!"

ఇలా అందరూ పరిపరివిధాల దుఃఖించారు. రోదనధ్వనులతో గొల్లుమంటూవుంది నర్తనశాల. ఇంతలో ఒక ఉపకీచకుడు తక్కిన వాళ్లని ఓదార్చడం మొదలు పెట్టాడు.

"మనమెంత మొత్తుకున్నా మన అన్న మనకు మరిరాడు. ఏంచేస్తాం! పుట్టినవాళ్ళం చావక తీరదుకదా! కలకాలం ఎవరుండి పోతారని! అంచేత మరి ఆలస్యం చెయ్యకండా సంస్కారానికి పూను కోండి" అన్నాడు.

అతడి మాటప్రకారం అందరూ శవదహనంకోసం ఆయత్త పడ్డారు. ఇంతలో ఇదంతా కుతూహలంగా ఓ పక్కనుండి చూస్తూన్న సైరంధ్రి వాళ్ళకంట పడింది. దాంతో ఎక్కడలేని కోపం ముంచు కొచ్చింది వాళ్ళకి.

"పాపిష్టి ముండ. ఇదే ఇంతపని చేసింది. దీన్నికూడా అన్న గారి శవంమీద పెట్టి తగలబెడదాం" అన్నారు కొందరు. అనడమే తడవుగ ఆమెని పట్టుకుని పెడరెక్కలు విరిచికట్టారు కొందరు. ఏమయినా రాజుగారి అనుమతి పొందడం మంచిదన్నారు కొందరు వెంటనే విరాటరాజు దగ్గిరికి వెళ్లారు. అప్పటికే ఈవార్త విని విచా రిస్తున్నాడు విరాటరాజు.

"సింహబలుడి శవంతో పాటు సైరంధ్రినికూడా దహనం చేస్తాం. మీతో చెప్పడానికి వచ్చాం. అనుమతించవలిసింది" అని వాళ్లు అనడంతోటే, 'ఎలాగూ వద్దన్నా వినేట్టులేదు వీళ్ల వైఖరి' అనుకుని "మీ ఇష్టం" అన్నాడు రాజు అదే అంగీకారంగా భావించుకున్నారు వాళ్లు హడావుడిగా తిరిగి వచ్చారు.

"దీని మీద ఇంత మోహం పెట్టుకున్నారు అన్నగారు. ఇలా అయినా ఆయనకి కొంత శాంతి కలిగించినవాళ్ళ మౌతాం. ఈ ముండకూడా మనకి వొదిలిపోతుంది" అంటూ సైరంధ్రిని సింహబలుడి

శవంమీద వేసి కట్టారు. అశుచీ పాపాత్ముడూ, నీచుడూ అయిన కీచకుడి కళేబరంతో కూడా నిత్యశుచీ, పుణ్యశీలా, ఉత్తమురాలునూ అయిన ఆమెని తీసుకుని స్మశానానికి బైలుదేరారు కీచకులు. ముందూ వెనకా లెక్కలేనన్ని కాగడాలు పట్టుకున్నారు. ఏడుపులతోనూ, పెడబొబ్బలతోనూ వెంట నడిచారు బంధువులు

భయభ్రాంతురాలై పెద్దపెట్టున ఏడుపులు ప్రారంభించింది సైరంధ్రి. కన్నీళ్ళతో ఆమె మొహమంతా తడిసిపోతూ వుంది.

"అయ్యో, దిక్కుమాలినదాన్నయిపోయాను. నా మొర వినండి. ఓయీ జయా, జయంతా, విజయా, జయత్సేనా, జయోద్బలా! మీరుంటూండగానే నిర్భయంగా ఈ కీచకులు నన్నిలా హింసిస్తున్నారు ప్రాణేశ్వరులారా! గంధర్వులారా! సింహబలుడి శవంమీద కట్టి తీసుకు పోతూన్నారు నన్ను రండి. రక్షించండి!!"

అంటూ కేకలువేస్తూ ఏడ్చింది. ఈ కేకలు వంటింటిలోని వలలుడి చెవిలో పడ్డాయి. ఎక్కడలేని రోషం వచ్చిందతడికి. "వీళ్ళు మళ్ళీ ఇంతపని చేశారా!" అనుకుంటూ ఎవరికీ కనపడకండా చప్పున ప్రాకారం గోడదాటి స్మశానభూమి దగ్గిరకి వచ్చాడు. ఇటూ అటూ చూసి పెద్దవృక్షం మొకటి పట్టుకున్నాడు. భుజమ్మీద వేసుకుని కాలాంత రుద్రుడిలా దారికడ్డంగా నిలబడ్డాడు.

శవాన్ని మోసుకువస్తూన్న వాళ్ళు అల్లంతదూరంలో ఈ భయంకరాకారం చూసి తటుక్కున నిలబడిపోయారు. "అమ్మయ్యో, గంధర్వులు వచ్చిపడ్డారు" అని గడగడలాడిపోయి శవాన్ని అక్కడే దింపేసి పరిగెత్తారు. కొందరు గోతుల్లో దాక్కున్నారు. కొందరు కనపడ్డ చెట్లల్లా ఎగబాకారు. కొందరు నీళ్ళల్లోకి దుమికారు. కొందరు కదల్లేక చదికిలబడ్డారు. కొందరు పట్నం దిక్కు తోకముడిచారు వాళ్ళందరినీ వెంటాడాడు వలలుడు. వెదికి వెదికి అందర్నీ పట్టుకు

న్నాడు ఒకణ్ణీ మిగలనీయకుండా నూటఐదుగురు ఉపకీచకుల్నీ చేతులకొద్దీ బాదిబాది చంపేశాడు. తిరిగి వచ్చి సైరంధ్రి కట్లువిప్పి నిశ్చింతగా సుదేష్ణ మందిరానికి వెళ్ళిపో'' అని చెప్పాడు. తాను మరొకదారిని వంటింటికి వెళ్ళిపో వచ్చాడు.

కీచకులందరూ గంధర్వులచేత ధ్వంసమై పోయారని విని నిశ్చేష్టుడై పోయాడు విరాటరాజు. తమ్ముల మరణానికి దుఃఖిస్తూన్న సుదేష్ణను ఓదార్చాడు.

''సైరంధ్రిని ఎలా అయినా ఇక్కడినుంచి పంపించెయ్యాలి. మగవాళ్ళు ఆమెదగ్గిరికి వెళితే ఏం ముప్పు వస్తుందో! అంచేత నేనై చెప్పడానికి జంకుగా వుంది. నువ్వే నా మాటలుగా చెప్పు. ఎలా అంటే బావుంటుందో, అలా మంచిమాటలాడి వెళ్ళిపోమను. ఆమె రూపమూ జగన్మోహనంగావుంది పురుషులా భోగైకపరాయణులాయె. మన్మథుడు తనపని ఎప్పుడూ మానడు. అంచేత పట్నంలోని వాళ్ళకి పక్కలో నాగుబామే ఇది. ఇలాంటిదాని పొత్తు పెట్టుకుని మనమెలా బతకడం!'' అన్నాడు.

సుదేష్ణకీ ఈమాట నచ్చింది. ఆమెని పంపెయ్యాడానికే నిశ్చయించుకుంది.

సైరంధ్రి దుఃఖాంధకారంతో మచ్చరించినట్లు పటాపంచలై పోయాయి చీకట్లు. భళ్ళున తెల్లవారింది. పద్మినీ హృదయానంద కరుడైన సూర్యుడు సహస్రకిరణాలతో ఉదయించాడు. అప్పటికి సైరంధ్రి సచేలస్నానం చేసుకుంది రాగద్వేషాది వికారాలు త్యజించిన ప్రసన్న చిత్తంవలె కీచకవిధ్వంసంతో ప్రసన్నురాలైన ఆమె మందగమనంతో పట్నంలో ప్రవేశించింది.

రాజవీధిని రాజహంసలా ఆమె నడుచుకు వస్తూవుంటే, ''మన కీచకులపాలిటి మారిలా పుట్టిందిరా బాబూ, ఇది'' అని నిలిచి

చూశారు కొందరు. 'ని కొవ్వుమాత్రం కరగదా' అని కనపడకండా దాక్కున్నారు కొందరు ఎదురయ్యేసరికి 'అమ్మో' అని మొహం తిప్పుకున్నారు కొందరు. అల్లంత దూరంలో చూసి మరోదారిని పరిగెత్తారు కొందరు ముఖాముఖి తారసిల్లేసరికి గజగజలాడి తప్పుకున్నారు కొందరు. పులిని చూసిన లేడిపిల్లల లాగ చెల్లాచెదరై పోయారు కొందరు. ఇళ్ళల్లోంచి తొంగిచూసి 'రాకాసిరా నాయనా' అని గుండెలు బాదుకున్నారు కొందరు.

వాళ్ళందరిని చూస్తూ, నవ్వాపుకుంటూ రాజవీధిని నడిచి రాజమందిరం ప్రవేశించింది సైరంధ్రి. వంటింటి ముందునుంచి వెళుతూ వాకిట్లో నిలబడివున్న వలలుణ్ణి చూసీచూడనట్టు నటించి తనలో తా ననుకుంటున్నట్టు,

"కీచకులు తెచ్చిపెట్టిన ఉపద్రవం తప్పించి నన్ను రక్షించిన ధర్మాత్ముడికి గంధర్వపతికి జయుంతుడికి పదివేల నమస్కారాలు" అంది గూఢార్థంగా. వలలుడూ చాకచక్యంగా అందుకున్నాడు.

"ఆపదలో అడ్డుపడని భర్త భర్తామురి! అలా అడ్డుపడకపోడం మగతనమూ కాదు, మర్యాదా కాదు. నీ భర్తలలాంటివాళ్ళు కాబట్టే నువ్వూ వాళ్ళ నలా చూసుకుంటున్నావు. దీనికి వాళ్ళని పొగడడం ఎందుకూ?" అన్నాడు.

అక్కడినుంచి మెల్లి మెల్లిగా నర్తనశాలదిక్కు వెళ్ళిందామె. రాచకన్యల నాట్యం చూసే నెపంమీద బృహన్నలను తొంగి చూసింది. ఆమె చూడ్డమే తడవుగా అక్కడి కన్యకలూ, బృహన్నలా గబగబా వచ్చి ఆమెచుట్టూ మూగారు.

"కీచకులచేత ఏబాధా లేకండా వచ్చావమ్మా! నిన్ను బాధించినవాడికి మంచి పనయింది లే! ఈ లోకంలోనుంచే వెళ్ళిపోయాడు. అంతతో అయినా పూరుకోక పాపం, కీచకు లెంతగా బాధించారో

నిన్ను! నిన్నెపుడూ కనిపెట్టుకుని వుంటూవుండమూ నీభర్తలు! శత్రువుల్ని ఇలా చంపేస్తారేం!'' అంటూ వాళ్ళు విన్న దాన్నిబట్టి ఆమెని వోదార్చడం మొదలెట్టారు.

''ఇపుడే నీమాటవిని నోచ్చుకుంటున్నాం మేము. ఆ పాపాత్ములు నిన్నేం బాధలు పెట్టారో పాపం! అసలు జరిగిన సంగతేమిటో, అంత మందీ ఎలా చచ్చారో, నీనోట వింటేనేకాని నిజం తెలీదు. వివరించి చెపుతావూ, వింటాం'' అన్నాడు బృహన్నల.

కొంచెం చిలిపిగానూ కొంచెం తీక్ష్ణంగానూ చూసింది సైరంధ్రి. ఇక్కడ ఆడపిల్లలికి ఆటనేర్పుతూ కడుపులో చల్లకదలకండా కూచున్న బెత్తమ్మవి నువ్వు, సైరంధ్రి ఏమైపోతే నేం నీకు! కాకపోతే నన్నిలా నవ్వుతూ అడుగుతావూ!'' అంది.

''నువ్వు కష్టాలు పడుతూంటే నాకుమాత్రం దుఃఖంగా లేదూ! ఐతే, నిరర్థకమైన ఈ పేడిజన్మెత్తిన నావంటివారి సానుభూతి వల్ల ప్రయోజన మేమిటి? నిన్నెరగను కనక నా! అగ్నిహోత్రంలాంటిదానివి. నీపాట్లు చూస్తూంటేనే నాగుండె చెరువైపోతూంటుంది. నాస్వభావం నీకుమాత్రం తెలియుందిగనక నా!'' అని తక్కిన అన్నదమ్ములవలె మారువేషంలో వుండడమే కాకండా ఊర్వశీ శాపం వల్ల ఆడారితనమూ అనుభవిస్తూన్నాను గనుక ఏమీచేయలేని స్థితిలో వున్నానని ధ్వనించేటట్టు అన్నాడు బృహన్నల.

తనలో తాను చిరునవ్వు నవ్వుకుంది సైరంధ్రి. 'అవును, నాకు మాత్రం తెలీదూ! ఇంత చెప్పాలా!' అంది. అక్కణ్ణుంచి సుదేష్ణదగ్గిరికి బైలుదేరింది. సోదరుల మరణదుఃఖంతో విలపిస్తూవుంది సుదేష్ణ. ''నేనన్నంత పని అయింది చూశావా'' అన్న సంతోషం హృదయంలో వుబుకుతూవున్నా పైకి వ్యక్తం కానియకండా, ఏమీ ఎరగని దానిలా వెళ్ళి నిలబడింది సైరంధ్రి.

ఆమెని చూడ్డంతోనే ఎక్కడలేని దుఃఖం వచ్చింది సుదేష్ణకు. వెంటనే భయమూ కలిగింది. వినయంగా పలకరించింది. ఆదరంతో చేరదీసి పక్కని కూచోబెట్టుకుంది. "చూడూ, మాలినీ నువ్వు అంద కత్తెవి. మగవాళ్ళ మనస్సు పట్టలేనివాళ్ళు ఇవంతా ఆలోచించి రాజు భయపడుతున్నాడు. అంచేత నువ్వెక్కడికన్నా వెళ్ళిపోవలి సిందని నచ్చ చెప్పమన్నాడు" అంది.

తమ్ముళ్ళచావు పేగుల్లో కరేలు మన్నట్టయి మళ్ళీ అందామె, "బలవంతులైన మొగుళ్ళున్నారని పంతంపట్టి చంపస్తావు నువ్వు జనం నీదగ్గిర చేరడానికి భయపడతారు అంచేత మారాజ్యం విడిచిపెట్టి నీ ఇష్టం వచ్చిన దగ్గిరికి వెళిపో"

దానికి సైరంధ్రి నెమ్మదిగా ఇలా అంది. "అమ్మా, మరి పద మూడుదినాలు మాత్రం అనుగ్రహించండి. దాంతో నావ్రతం పూర్తయి పోతుంది. నాభర్తలు మీకు మేలేచేస్తారు నమ్మండి. మీ ఉపకారం మరిచిపోరు ప్రత్యుపకారం చేసి ఋణం తీర్చుకుంటారు మీరు భావిస్తున్నట్టు వాళ్లు క్రూరస్వభావులు కారు. దయార్ద్రహృదయులు. మత్స్యరాజేంద్రులకు పరమాప్తులై ప్రవర్తిస్తారు. ఏదో అవసరార్థం చెపుతున్న మాటలని తోసెయ్యకండి. ఈ మాత్రం ప్రార్థన మన్నించండి"

కొంచెం ఆలోచించి తుదకి సమ్మతించింది సుదేష్ణ. "సరే, అంతవరకూ వుండుమరి. నీకునచ్చినట్టే నడుచుకో. నాపిల్లల్నీ, రాజుని నీవాళ్ళుగా చూసుకోవాలి. నేనుమాత్రం నీకు ఏలోపమూ రాకండా చూస్తాను" అని మచ్చికగా మంచిమాటలాడింది. తరవాత యథా ప్రకారంగా పనిపాటల్లో మగ్నమైంది సైరంధ్రి.

"పరసైన్య భయంకరుడూ, బలగర్వితుడూ, గండరగండడూ, విక్రమ దుర్దముడూ ఐన విరాటరాజు శ్యాలుడిది వింతచావు చచ్చాడు. అంతవాణ్ణలా చంపినవాళ్లు ఎంత పరాక్రమవంతులో మరి!"

"ఒక ఆడదానికోసం సింహబలుడు గంధర్వులచేత చిత్రవధ అయిపోయాడు. నిష్కారణంగా విరాటరాజు బలం కూలిపోయింది. పాపం, సూతకులం సర్వనాశనమైపోయింది." ఇలా ఈ వార్త ఆనోటా ఆనోటా పడి దేశదేశాలు పాకింది.

ఇక అక్కడ దుర్యోధనుడు—పాండవుల వునికిపట్టు కనిపెట్టి, వాళ్ళ అజ్ఞాతవాసం భంగంకలిగించి, తిరిగీ అడవులపాలు చెయ్యాలన్న దురభిప్రాయంతో నలుదిక్కులా వేగులవాళ్ళను పంపించాడు. వాళ్లు ప్రపంచమంతా తిరిగితిరిగి, గాలించి గాలించి ఎక్కడా పాండవుల పత్తాఫికరూ కనిపెట్టలేక, తుదకి నిరాశచేసుకుని తిరుగుముఖం పట్టారు. బయలుదేరేముందు ఏర్పాటుచేసుకున్న ప్రకారం సంకేత స్థలం దగ్గిర అందరూ కలుసుకుని మరి చేసేదిలేక, చిన్నపుచ్చుకున్న మొహాలతో హస్తినాపురం వచ్చేశారు.

వచ్చి, వెంటనే కోటలోకి బైల్దేరారు నిత్యకల్యాణం పచ్చతోరణంగా వుంది కోట మునివాకిలి వరసగా ఏనుగులు కురిసిన మద జలధారలు కల్లాపులా వున్నాయి. సమ్మర్ధంవల్ల రాలిన రాజుల రత్న భూషణాల రజస్సు ముగ్గులు పోసినట్టుంది. సందడిలో తెగిపడ్డ రత్న హారాలు పుష్పోపహారాల్లా వున్నాయి. మేమంటే మేమని విదేశదొరలెత్తిన పావడాలు తోరణాల్లా వున్నాయి ఇలా సహజవైభవోపేతంగావున్న వాకిలిలో సమ్మర్దాన్ని వొత్తిగించుకుంటూ లోపల ప్రవేశించారు వేగులవాళ్ళు.

నాగేంద్ర పతాకంతో మహోన్నతమైన స్వర్ణసింహాసనంమీాద కొలువు తీర్చివున్నాడు దుర్యోధనమహారాజు. ద్రోణుడూ, భీష్ముడూ, కర్ణుడూ, కృపాచార్యుడూ, సుశర్మా, దుశ్శాసనుడూ వారి వారి ఉచితాసనాల్లో అలంకరించివున్నారు. సైన్యాధిపతులూ, పండితులూ, పురప్రముఖులూ ఎవరిస్థానాల్లో వారు కూచునివున్నారు. సామంత

రాజులు సుసజ్జితులై అంజలిబంధం శిరస్సున గీలించివున్నారు. వారి తలలమీది పువ్వులకోసం వచ్చిన తుమ్మెదలు వారి ముకుళితహస్తాలను తమ్మి మొగ్గలని భ్రమిస్తున్నాయి. కలువలవంటి వారికన్నులకు రాజు నవ్వు వెన్నెలలావుంది.

వేగులవాళ్ళు వచ్చి జయజయ శబ్దపూర్వకంగా సాష్టాంగదండ ప్రణామాలు చేశారు ముకుళించిన హస్తాలు ముందుకుచాచి ఇలా విన్నవించారు "మహాప్రభూ, ఏలినవారి ఆజ్ఞప్రకారం పాండవులను వెదకడానికి బయలుదేరాం మొదట వారు వెళ్ళిన మహారణ్యాలు వెదికాం జానెడంతనేల విడిచిపెట్టకండా పొదపొదా, చెట్టుచెట్టూ, గుహాగుహా – ఇదీ అదీ అనకుండా ప్రతీదుర్గమప్రదేశమూ గాలించాం. తుదకి ఓచోట రధాలు వెళ్ళినజాడ కనిపించింది. ఆజాడ పట్టుకు బయల్దేరాం. అది తిన్నగా ద్వారకానగరం వెళ్లి ఆగింది. కేవలం సారధులుమాత్ర మక్కడ కనిపించారు. పాండవులూ అక్కడే వుంటారని అనుమానించి పట్టణమంతా వలవేసినట్టు వీధివీధీ, సందుసందూ, గొందిగొందీ కలియవెదికాం. కాని ఎక్కడా నడీనన్నా కనిపించలేదు మహారాజా!

" అక్కణ్ణుంచి అందరం విడిపోయి సమస్తదేశాలూ పల్లెలనక, పట్నమనక, తోటలనక, బాటలనక వెదికాం. పిసరంత ఉపేక్ష చేయకండా ప్రాణాలమీద పందెం వేసుకు తిరిగాం. బయలైనా బద్ధకించలేదు, మరుగులాగే వెదికాం, అంగుళంనేల వ్యర్థంపోనియ్యలేదు. నేలనాలుగు చెరగులూ గాలించినా వాళ్ళజాడ కనపడలేదు దేవరా! ఇది నివేదించుకుని, ప్రభువుల ఆదేశం శిరసావహించాలని సిద్ధంగా వున్నాం.

" మా సంచారంలో తెలిసిన మరోసంగతి మనవి చేసుకుంటున్నాం ప్రభూ! మత్స్యదేశాధిపతి బావమరది సింహబలుణ్ణి ఒక అందకత్తెకోసం గంధర్వులు రహస్యంగా చంపేశారు. ఆ చంపడం కూడా

విడ్డూరంగా వుంది మహారాజా! ఆయుధాలు ప్రయోగించలేదు కాళ్ళూ చేతులూ, తలా పొట్టలోకి తోసేసి పీనిగని మాంసంముద్దలా తయారు చేశారట! ఆతగాడి నూటఐదుగురు తమ్ముళ్ళీ ఒక్కణ్ణయినా మిగల్చకండా ఆరాత్రే చంపేశారు. చంపినవాళ్ళ పత్తాఫికరూ లేదు. విరాటరాజు మనశ్శత్రువు గనక ఈ సంగతి నివేదించుకున్నాం దేవా!'

అంతా సావధానంగా విన్నాడు దుర్యోధనుడు. అతడికేమీ పాలుపోలేదు కొంతసేపు "సరే, ఇప్పటికి వెళ్ళం"డని వేగులవాళ్ళని పంపేశాడు. తరువాత మంత్రులవేపు చూశాడు.

"అజ్ఞాతవాసం పూర్తిచేసుకని, రాజ్యంకోసం ఆసపడి మన మీద పడకముందే వాళ్ళని కనిపెట్టి తిరిగీ అడవులకు వెళ్ళగొట్టాలి. వాళ్ళ వునికి తెలుసుకోడమంటే దుస్సాధ్యంగానే వుంది. ఏ విధానం అనుసరిస్తే వాళ్ళని కనిపెట్టగలమో మీ మీ బుద్ధులకొద్దీ ఆలోచించి చెప్పండి" అని అడిగాడు.

రాజిలా అనీ అనడంతోటే చప్పున లేచాడు కర్ణుడు "రాజా, ఇదేమంత సమస్యని! మారువేషాలు వేయించి మరింతమంది వేగుల వాళ్ళని నాలుగుదిక్కులూ పంపించామా అంటే ఇవాళా రేపటిలోనే దొరికపోతారు పాండవులు. ఎటుపోతారు?" అన్నాడు.

దురుసుగా తల ఎగరవేసుకుంటూ అందుకన్నాడు దుశ్శాసనుడు "అసలు వెదికించడంకూడా ఎందుకంటాను! ఒక వునికీ, ఒక వూరటా లేకండా నానాతిప్పలూ పడుతూ తిరిగి తిరిగి జవసత్వాలు వుడిగిపోయి ఏ అడివిమృగాల పాలోబడి ఏనాడో చచ్చేవుంటారు వాళ్ళు. వాళ్ళు చచ్చినచోట గరిక మొలిచి మచ్చు మాసిపోయి వుంటుంది. అంచేత ఇక వాళ్ళగొడవ కట్టిపెట్టి విచ్చలవిడిగా రాజ్య వైభవాలు అనుభవించడమే మంచిది" అన్నాడు.

చిన్న మందహాసం చేస్తూ గొంతుక సవరించుకన్నాడు ద్రోణుడు "దైవబలం సంపన్నులూ, శాస్త్రసమగ్రులూ, దివ్యసమానులూ పాండవులు మృగాలపాల పడివుంటారంటే విన్నవాళ్ళు నవ్వుతారు. వాళ్ళని కనిపెట్టేవిధానం ఏదన్నా వుంటే చెప్పండి, లేదా వూరుకోండి. ఈ పొల్లుమాటలతో ఏమిటి ప్రయోజనం!" అన్నాడు.

"క్షేమయిన మాట అన్నాడు ద్రోణాచార్యులు" అంటూ అందుకున్నాడు భీష్ముడు, "నిజానికి పాండవులకు దైవబలమూ, భుజబలమూ, బాహుబలమూ – మూడూవున్నాయి. ఆ మహాత్ములికి అరిష్టాలు వస్తాయనడం అసందర్భం వాళ్ళ మహానుభావత్వంవల్ల వాళ్ళను కనుక్కోవడమూ కష్టమే వాళ్ళెంతో పీట్ముా అంతే నాకు. ఐతే, కార్యనిరూపణం చెయ్యవలసిందని రాజు కోరాడు గనక వున్నది వున్నట్టు చెప్పడం నా కర్తవ్యం. నా మాటల్లో నిజానిజాలు నచ్చితేనే అనుసరించవచ్చు.

"ధర్మరాజు మహాపుణ్యపురుషుడు. అంచేత అతడు ఎక్కడ వుంటే అక్కడ గురుజనులమీద భక్తీ, పరోపకారబుద్ధీ, సత్యవాక్పాలనా, అహింసాపరాయణత్వమూ, నీతివర్తనమూ, సర్వమానవ సమానత్వమూ, ఐకమత్యమూ, దాతృత్వమూ మొదలైన ధర్మగుణాలు ప్రజల్లో నెలకొని వుంటాయి. ముఖ్యంగా అతడున్నచోట గోధనం ముమ్మరమైన పాడితో తామరతంపరగా వుంటుంది. అంచేత ఇపుడు ఏ దేశం ఎలావుందో కనిపెడితే పాండవులు ఎక్కడవున్నదీ తేలిపోతుంది" అన్నాడు.

భీష్ముణ్ణి సమర్థిస్తూ ప్రారంభించాడు కృపాచార్యుడు "అవును. ఎన్నివిధాల వెదకాలో అన్నివిధాలా చప్పున వెదకాలి. ఆలస్యం చేసినకొద్దీ అమృతం విషమే అవుతుంది. భీష్ముల ఉపదేశం అనుసరిస్తే ఇట్టేదొరకిపోతారు పాండవులు. ఒప్పదం ప్రకారం పన్నెండేళ్ళ

వనవాసం పూర్తి చేశారు వాళ్ళు అజ్ఞాతవాసంకూడా అదిగో ఇదిగో అన్నట్టుంది. రాజంటే, ఏనుగు మీదికి సింహంలా వున్నారు వాళ్లు. ఇలాటి సందర్భంలో మనం అశ్రద్ధ చేయడం అవివేకమే అవుతుంది. చిన్న పామైనా పెద్దకర్రతో కొట్టాలంటారు పెద్దలు అలాంటపుడు ప్రబల వీరులైన పాండవులను ఉపేక్షించడంకూడదు. మనబల మిపు డెంతుందో మరంత సమకూర్చుకోవాలిమనం. యుద్ధమేవస్తే మన పక్షం వచ్చేవాళ్ళకి ఇపుడే వార్తలు పంపించాలి. సకలవిధాలా సైన్య బలం సర్వసన్నద్ధం చేసుకుని అప్రమత్తతగా వుండడమే కర్తవ్యం.

''అజ్ఞాతవాసం ముగించి వాళ్ళు కయ్యానికి కాలుదువ్వకండా సంధికివస్తే సంతోషమే. కాదని కయ్యానికే దిగితే, తగిన పారం చెప్పడానికి తత్పరులమై వుండాలి. దుశ్శాసను డన్నట్టు వాళ్ళు లేరే అనుకోండి. ఐనా మనబలం మనం బలపరచుకుని పరాయిరాజ్యాలు మనపిడికిలిలో పెట్టుకోవడంలో నష్టమేముంది,లాభ మేకాని!''అన్నాడు

మంత్రుల మంతనాలన్నీ సమన్వయంచేసుకున్నాడు దుర్యో ధనుడు. ఆలోచించి, ఒక నిశ్చయానికి వచ్చి తన అభిప్రాయం చెప్పడం మొదలుపెట్టాడు.

''సింహబలుడు, భీముడు, శల్యుడు, బలరాముడు – వీళ్ళు నలు గురూ సమానబలం కలవాళ్ళు.ఉద్ధతులు. మల్లయుద్ధంలో నిపుణులు. ఒకళ్ళనొకళ్ళు గెలవాలనుకునే వాళ్ళున్నా. భుజశక్తిలో ఈ నలుగు రితో సమానమైన వాళ్ళు మరెక్కడా లేరు. వీళ్ళల్లో ఐతేనే ఒకళ్ళ నొకళ్ళు గెలవడం సంభవం. శల్యుడూ, బలరాముడూ సింహబలు డికి దూరంలో వున్నారు. ఇకమిగిలింది భీముడు. అతడే సింహబలుణ్ణి చంపి వుండాలి. ఇంకొకడికి ఈపని సాధ్యంకాదన్నసంగతి మీకు తెలుసు. కాగా భీముడు మత్స్యదేశంలో వుండి వుండాలి 'అందకత్తె' అంటే ద్రౌపది అయివుంటుంది.

రహస్యంగా గంధర్వులన్న మిష పెట్టి చీకటిలో కీచకుల్ని భీముడే చంపి వుంటాడు నిజం. తాతగారూ చెప్పినలక్షణాలన్నీ మత్స్య దేశంలో వున్నట్టుకూడా వింటున్నాం. ఇవన్నీ చూస్తే పాండవులు ప్రచ్ఛన్నంగా ఉపప్లావ్యంలో ఉన్నారనే తోస్తున్నది.

"విరాటుడు మనకు శత్రుకోటిలోనివాడుకదా! అనేకసార్లు మన మీదికి కాలుదువ్వడం కద్దు. అంచేత మన మతనిమీదికి దండెత్తి పోయి అతడి ఆలమందల్ని దోచుకుందాం. అప్పుడు పాండవు లతని సహాయంకోసం రాకపోరుకదా! ఇంకేముంది! అజ్ఞాతవాసం భంగ మైందని నిరూపిస్తాం. మళ్ళీ పన్నెండేళ్ళు అరణ్యానికి వెళ్ళగొడతాం. నిష్కంటకంగా చతుస్సముద్రముద్రితమైన భూమండలం హాయిగా పరిపాలిస్తాం. ఒకవేళ పాండవులక్కడ లేరే అనుకోండి. ఐనా మనకి నష్టమేముంది! విరాటరాజ్యం కొల్లగొడతాం. అదీ మనకు లాభమే కదా! ఇప్పటికిదే నా నిశ్చయం. మీకూ ఇది నచ్చిందంటే దీనికి తగిన ఏర్పాట్లు వెంటనే చేయండి" అన్నాడు.

ఒకళ్ళమొహాలు వొకళ్ళు చూసుకున్నారు మంత్రులు. త్రిగర్త దేశాధిపతి సుశర్మ కర్ణ దుశ్శాసనులతో సంప్రదించి వాళ్ళ అంగీకా రంతో లేచి నిలబడ్డాడు.

"మహారాజా, కేకయులతోనూ సాల్వాడితోనూ కలిసి లోగడ నన్ను వీగగొట్టాడు కీచకుడు. వాడు బతికి వుండగా మళ్ళీ యుద్ధం జతపడిందికాదు మాకు. పరాభవం బాధిస్తూనేవుంది. మత్స్యదేశా నికి చేరువగానే నాజీతపుటూళ్ళున్నాయి. మాటిమాటికీ వాటిని పాడు చేస్తూంటాడు విరాటుడు. అతడిపని పట్టించి నా అక్కసు తీర్చుకోడా నికి తగిన సమయం వచ్చిందిపుడు. ఉపప్లావ్యం ముట్టడించి అతడి సప్తాం గాలూ* కొల్లగొట్టి తెస్తాను. దీంతో వాడి తెవులు కుదురుతుంది. అతడి ఆలమందలన్నీ రొప్పుకొస్తాను. అడ్డపడతారుకదా, పాండవుల్నీ

* రాజు, మంత్రీ, మిత్రం, కోశం, రాష్ట్రం, దుర్గం, సైన్యం ఇవి సప్తాంగాలు.

పట్టుకుంటాను, అంచేత మత్స్యదేశం ముట్టడికి అనుమతించండి నన్ను" అన్నాడు.

కర్ణుడూ శ్రుతివేశాడు సుశర్మకి. "సుశర్మ మాటలు సమంజసంగా వున్నాయి. పెద్దల ఉపదేశమూ, మహారాజు నిర్ణయమూ, సుశర్మ సంకల్పమూ మనకు విజయాన్నే సూచిస్తున్నాయి" అన్నాడు.

సభ అంతటినీ ఓసారి చూసి, దుశ్శాసనుణ్ణి ఉద్దేశించి ఇలా ఆదేశించాడు దుర్యోధనుడు

"పెద్దల అనుమతి తీసుకుని సత్వరం సైన్యం సన్నద్ధం చెయ్యి. రెండుపక్కలనుంచీ మనముట్టడి జరగాలి. ముందు సుశర్మ సైన్యాలు పంపుదాం. మర్నాడు మనం బయద్దేరుదాం" అన్నాడు.

చేతులు జోడించి "చిత్తం" అన్నాడు దుశ్శాసనుడు.

తనవాళ్ళందరూ ఏకగ్రీవంగా, దృఢసంకల్పులై కార్యాచరణకు పూనుకునేట్టు సంఘటితపరచవలెనన్న సంకల్పంతో సభలోనివాళ్ళనందరినీ గౌరవాదరాలతో కలయ చూశాడు దుర్యోధనుడు.

"ముందు సుశర్మ సైన్యాలు వెళ్ళి ఆలమందల్ని ముట్టడిస్తాయి. విడిపించడంకోసం సకల సైన్యాలతో పరుగెత్తుకువస్తాడు విరాటుడు. మనం మర్నాడు వెళ్ళి తక్కిన మందలు పట్టుకుంటాం. వాటిని విడిపించడానికి వస్తారు పాండవులు. సుశర్మ సైన్యాలు దక్షిణ దిక్కునుంచి ఆక్రమిస్తాయి మనం ఉత్తరదిక్కునుంచి ముట్టడిస్తాం మీలో ప్రతి ఒక్కరూ మీమీసేనలు తర్లించుకురావాలి. కబురందడానికిముందే వెళ్ళి గోధనం పట్టుకోవాలి. బహుళాష్టమినాడు దక్షిణగోగ్రహణం చేస్తాడు సుశర్మ. నవమినాడు మన ఉత్తరగోగ్రహణ మన్నమాట" అన్నాడు.

సమ్మతి సూచకంగా సంతోష ధ్వానులు చేశారు సభికులు. సామంతులూ, సైన్యాధిపతులూ సమరోత్సాహం ప్రకటించి కత్తులు ఝళిపించారు.

ఇందరూ ఇన్ని ఆలోచనలు చేశారు. కాని అజ్ఞాతవాసం అంతం కావచ్చిందనే ఆలోచన ఒకరికీ లేకపోయింది.

గోగ్రహణం

రాజుకార్యం నెత్తిని వేసుకుని అప్రమత్తుడుగా బయల్దేరాడు సుశర్మ. రథాలూ రథ్యాలూ, శరాలూ శరాసనాలూ, అస్త్రాలూ శస్త్రాలూ, కవచాలూ, బిరుదులూ, నిస్సాణాలూ—సర్వసమృద్ధమైన సమర సన్నాహంతో అన్యదేశాన్ని ఆపోశనం పట్టెయ్యడానికి పురకలు వేస్తూ హుటాహుటిని నడిచింది త్రిగర్త సైన్యం. తొందర ప్రయాణమే ఐనా సైన్యాలకు అలయిక కలగకండా, ఉత్సాహం తగ్గకండా అతిభద్రంగా నడిపించుకు వెళ్లాడు సుశర్మ. వార్త పొక్కడానికి వీలులేకండా, మకాం చేసిన ప్రదేశాల్లో వాద్యాలు మొదలైన ఆర్భాటాలు నిషేధించాడు. దారికడాకూ ఆలమందలే కలగంటున్నాడతడు ముందుగా గూఢచారుల్ని పంపి ఆవులుండే స్థలాలు తెలుసుకున్నాడు. చప్పున వెళ్లి వందలాది మందల్ని ఒక్కుమ్మడి కార్చిచ్చులా ముట్టడించి తోలుకు రావడం మొదలు పెట్టాడు.

దాంతో కాపలా కాస్తున్న గొల్లలందరూ పొలోమని తిరగబడ్డారు. కర్రలూ, కత్తులూ పట్టుకొని అడ్డుపడ్డారు.

అది చూసి గుర్రపు దళానికి సంజ్ఞ చేశాడు సుశర్మ. వెంటనే గొల్లల మీదికి పరిగెత్తారు అశ్వసైనికులు. ఆటాడినట్టు వేటాడి నరకడం మొదలు పెట్టారు వాళ్ళని. చెల్లాచెదరై పోయారు గొల్లలు. నరుకులు తిని పడిపోయారు కొందరు. పోట్లతో ప్రాణాలు విడిచారు కొందరు. నెత్తురు కార్చుకుంటూ పట్నంలోకి పరిగెత్తారు కొందరు. నెత్తురు శరీరాలతో రోజుకుంటూ రాజసభలో ప్రవేశించి నిలువునా కూలబడ్డారు కొందరు. వాళ్ళనిచూసి భయంతోనూ వేదనతోనూ

రాజసభఅంతా తెలతెల్లపోయింది. వగర్చుకుంటూ జరిగిందంతా నివేదించారు గొల్లలు.

"మహాప్రభో, అవి రథాలుకావు. అవి గుర్రాలుకావు అవి ఏనుగులు కావు నేల ఈనినట్టు ఎక్కడినుండి వచ్చిపడ్డారో త్రిగర్తులు. ఏలినవారి అలమందల్ని తోల్కుని పోతున్నారు. అడ్డుపడ్డ వాళ్ళని నరికి పారేశారు. ఆలస్యంలేకండా అడ్డుకోవాలి మహారాజా! లేకపోతే చెయిదాటి పోతాయి సొమ్ములు" అన్నారు.

విని అదరిపడ్డాడు విరాటరాజు. కోపంతో కనుబొమలు ముడి పడ్డాయి. "ఏమిటీ, మన ప్రతాపం మరిచాడో సుశర్మ! నా మందల మీదికే ఎసరు పెట్టాడూ! మంచిది! ఆ కాస్త కొవ్వేదో ఇప్పుడే కరిగి పోతుంది" అని మంత్రుల్ని చూసి "చప్పున ముట్టడించాలి మనం. లేకపోతే చెయిదాటిపోతాయి పశువులు. అవమానం, కీడూ రెండూవస్తాయి. తక్షణం మన సమస్త సైన్యాలూ రథగజతురగాలతో సహా వాళ్ళమీదికి పరిగెత్తించండి" అన్నాడు "శస్త్రాస్త్రాలూ, కవచకార్ముకాలూ ఎవరికి తగినవి వారికి త్వరత్వరగా పంపండి" అని ఆదేశించాడు. సారథిని పిలిచి హెచ్చరించాడు.

"వెళ్ళు, నిమిషాలమీద రథం తయారుచెయ్యి గాలిలాగ పరిగెత్తే గుర్రాలు పూన్చు. వాటికి దృఢమైన కవచాలుతొడుగు సమరోత్సాహివికదా నువ్వు. ఇదిగో, యుద్ధం వచ్చింది మరి! నీ ధైర్య సాహసాలతో శత్రువుల్ని చకితుల్ని చేయాలిప్పుడు" అన్నాడు.

తానూ వీరోచితంగా అలంకరించుకున్నాడు. బంగారంచెక్కిన కవచకిటాలు ధరించాడు. కత్తిపట్టుకుని బయలుదేరడానికి సిద్ధపడ్డాడు. దండయాత్రా సూచకాలైన భేరీకాహళాది తూర్యరవాలు సముద్ర ఘోషలా చెలరేగి దిక్కులు ప్రతిధ్వనించాయి రథం సిద్ధంచేసి నిమిషాలమీద తీసుకువచ్చాడు సారథి. నొగా, కాడీ దృఢంగా బంధిం

చాడు రథమూ, రథాంగాలూ అందంగా అలంకరించాడు సలక్షణమైన పంచకల్యాణి గుర్రాలు పూన్చాడు. రకరకాల ఆయుధాలు, శరాలు, శరాసనాలు అప్రయత్నంగా అంది వచ్చేటట్టు రథంమీద అమర్చి పెట్టాడు.

రథమెక్కి ప్రయాణభేరీ మ్రోయింపిచాడు విరాటరాజు. ఇంతలో బంగారం కవచాలతోనూ, రకరకాల శస్త్రాస్త్రాలతోనూ, రథ, గజ, తురగ భటాదిసేనా సమూహంతోనూ వచ్చి కలిశారు విరాటరాజు తమ్ములు శతానీకుడూ, మదిరాశ్వుడూ, సూర్యదత్తుడూను.

తెల్లని జోడుగుర్రాల రథంమీద, భీషణమైన శంఖారావం చేస్తూవచ్చాడు విరాటరాజు పెద్దకొడుకు శంఖుడు మిగిన్నీ రకరకాల వాహనాలమీద సమారోహంగా వచ్చారు అనేకులైన సామంతులూ, దండనాయకులూ, యోధాగ్రేసరులూ, దొరలున్నూ. వీళ్ళందరితోనూ బయలుదేరి సైన్యాన్ని సమాయాత్తం చేసుకుంటూ విరాటుడు ఊరిబైట కొంచెంసేపు ఆగాడు

అంతలో వలలుణ్ణీ, దామగ్రంథినీ తంత్రీపాలుణ్ణీ కొంత దూరంలో నిలబెట్టి రాజుదగ్గిరికివెళ్లి అభివాదనం చేశాడు కంకభట్టు,

"రాజా, లోగడ ఓ ఋషిదగ్గిర సమంత్రికంగా, సాకల్యంగా నేనూ నేర్చుకన్నాను విలువిద్య సమరంలో నేనూ కొంతసామర్థ్యం చూపించగలను. సబాంధవంగా మీరు యుద్ధానికి వెళుతూంటే మీ వుప్పు తింటూ నేనుమాత్రం ఇంటిదగ్గిర ఎలావుండగలను! నాకూ ఓ రథం, ఆయుధాలూ అనుగ్రహించండి" అన్నాడు. రాజు దానికి సమ్మతించకంతోటే వలలుణ్ణీ, దామగ్రంథి తంత్రీపాలుల్నీ చూపించాడు.

"మన వలలుడి సంగతి చెప్పనే అక్కరలేదు. బలానికి తగిన బంటుకూడాను. దామగ్రంథీ తంత్రీపాలుడూ కూడా అసమానంగా యుద్ధం చెయ్యగల యోధులు. ధర్మరాజు దగ్గిరవున్నపుడు వీళ్ళు

పోరాడడం కళ్ళారా చూశాను. అంచేత తగిన రధాలిచ్చి వీళ్ళనీ యుద్ధానికి తీసుకువెళ్ళడం మంచిదని నా ఉద్దేశం'' అన్నాడు.

విరాటరాజుకి పరమానందం కలిగింది. వెంటనే శతానీకుణ్ణి పిలిచి చెప్పాడు ''తమ్ముడూ, వీళ్ళ నలుగురికీ మంచిరధాలు నాలుగు తెప్పించు. తగినకవచాలూ, కార్ముకాలూ ఇప్పించు వీళ్ళూ మనతో యుద్ధానికి వస్తారు'' అన్నాడు.

అన్నగారి మాటప్రకారం శతానీకుడు వాళ్ళను తీసుకువెళ్ళి రధాలతోకూడా ఆవశ్యకమైన సమస్త సంబారాలూ సమకూర్చాడు. నలుగురూ యోధోచితమైన వీరగంధం పూసుకన్నారు. వీరమాలికలు వేసుకున్నారు కవచకిరీటాలు మొదలైన వీరభూషణాలు తొడుగుకున్నారు రథాలెక్కి తమకుతామే సారధ్యం చేసుకుంటూ విరాట సేనతో బైలుదేరారు.

కోపమూ, ఉద్రేకమూ ఉత్సాహమూ తొందరపెడుతూన్న హృదయంతో సంరంభంగా సైన్యం తర్లించుకుంటూ త్రిగర్తుల మీదికి బైల్దేరాడు విరాటరాజు.

అలా విరాటసైన్యం హుటాహుటిని పరిగెడుతూవుంటే—— మదపుటేనుగుల చెవులు విసిరేగాలికి అరణ్యాలు నేలమట్టంగా పడిపోయాయి. రధఘోష ప్రతిధ్వనిస్తూన్న కొండలు భయంతో పెడబొబ్బలు పెడుతున్నట్టున్నాయి. గుర్రాల డెక్కలవల్ల రేగిన ధూళిపడి సముద్రం వండుకట్టుకు పోయింది. పదాతిదళం పాదాల తాకిడికి బరువెక్కిన భూమిని మొయ్యలేక నువ్వంటే నువ్వని ఆదికూర్మమూ, నాగేంద్రుడూ బరువులు మార్చుకున్నారు.

రెండు మహాసముద్రాలు భయంకరంగా గర్జిస్తూ పరస్పరం ఢీకొన్నట్టు ఇలావచ్చిపడ్డ విరాటసైన్యమూ, త్రిగర్తసైన్యమూ ఫాలో అంటే ఫాలో అని కలియబడ్డాయి.

యోధుల ధనుష్టంకారధ్వనులూ, ఖణేలు ఖణేలుమనే కత్తుల రాపిళ్ళూ, మువ్వలతో ఘల్లుఘల్లని కదంతొక్కుతూన్న గుర్రాల సకిలింపులూ, గంటల గణగణలతో చెలరేగుతున్న మదగజాల ఘీంకారాలూ కలిసి విజృంభించిన కోలాహలాన్ని ఉభయసైన్యాల భేరీ, నౌబత్తు, కాహళాది తూర్యారవాలు వినపడకండా చేశాయి.

ఇంతలో ఓ చోట ధనుర్బలంతో ధనుర్బలం తలపడింది. ఇరు పక్షాల బాణాలు ఒకదాన్నొకటి తాకి భగ్గున మండిపోయ్యేవి అభేద్యములైన కవచాల్ని పగులగొట్టేవి. చురుక్కుమనిపించేవి. కవచాల మీదపడి శరీరాన్ని చురచుర కాల్చేవి. తలకాయలు కిందపడగొట్టేవి. ఇటునుండి అటు దొలుచుకు పోయేవి. నలుగురేసి ఐదుగురేసిమందిని ఒక్కసారి దూసుకుపోయేవి.

మరోచోట కాల్బలంతో కాల్బలం తలపడింది. బంటుకి బంటు, పదిమందితో ఒకడు, ఒకడితో పదిమంది సంకులసమరం ప్రారంభించారు.

దెబ్బతిని మోకరిల్లి పడినవాళ్ళను చూసిన్నీ జంకకండా దెబ్బల ముందుకు లంఘించేవారు కొందరు. వాళ్ళను 'సెబా' సని పోటుమీదపోటూ, వేటుమీదవేటూ వేసేవారు కొందరు. కిందపడ్డ వాళ్ళని తొక్కుకుంటూ ముందుకు వురికేవారు కొందరు. చొచ్చుకు పోయిన చోటల్లా నెత్తురుప్రవాహాలు పారిస్తూ ప్రతీ భటుడూ సాహసంతో సమరం సాగించాడు.

ఒకచోట గుర్రపుదళాన్ని గుర్రపుదళం తలపడింది. ఒకడు పది మందిమీదికి ఆక్రమిస్తే, విడిపోయి చెరొకపోటూ పొడిచేవారు. పది మందీ ఒకడిమీద ఆక్రమించినా కదలకండా వేటుమీద వేటు అందిచ్చేవారు. మూకమీద మూకగా వురికి ఒకళ్ళ నొకళ్ళు నరుక్కునేవారు. తండోపతండాలుగా ముందుకీ వెనక్కీ పెనుగులాడుతూ కీలుబొమ్మల్లా పలువిధాల పోట్లాడారు అశ్వసైనికులు.

ఇంకోచోట ఏనుగుసేనతో ఏనుగుసేన తలపడింది. ఏనుగుల కపోలాల మదజలమూ, తొండాల తుంపుర్లూ పడి దుమ్మంతా అడగారింది రణరంగం. కొండలవంటి వాటి వీపులమీదనుండి ఎత్తయిన జెండాలు ఆకాశం కొలుస్తున్నట్టున్నాయి. ఏనుగుల మెడల్లోని ఘంటారవాలూ, ఘీంకారాలూ దిక్కుల్ని అవతలకు నెట్టుతున్నట్టున్నాయి. రోషంతో ఎరుపెక్కినవాటి నేత్రాలూ, దేహాలికి పూసిన సిందూరమూ సూర్యకాంతిని మించినట్టున్నాయి. రౌద్రం మూర్తీభవించినట్టు, ప్రళయం రేకెత్తినట్టు, కొండలు ఢీకొన్నట్టు భయంకరంగా పోరాడాయి ఇరుపక్షాల ఏనుగులు. యోధుల శరవర్షంతో కొండలు కుప్పపడినట్టు పీనుగుగుట్టలై పడ్డాయి మదగజాలు.

రథాలతో రథాలు తలపడ్డాయి మరోదగ్గిర. నొగతో నొగ పగిలేటట్టు తాకించి ఎదిరిరథంమీదికి లంఘిస్తూ, గుర్రాలు కూలిపోగా విరథులయిన్నీ కత్తులతో, కటార్లతో, ఈటెలతో, ముద్గరాలతో పోరాడారు రథయోధులు. సారథి పడిపోగా, స్వయంగా రథం నడుపుకుంటూ, దెబ్బతిని రథంమీద పడిపోయిన్నీ చర్రున లేచి కొట్టినవాణ్ణి తిరిగి కొడుతూ, మడంతిప్పని వీరత్వంతో రథయుద్ధం చేశారు వాళ్ళు.

ఇంతలో భీషణమైన బాణవర్షంతో శత్రుసైన్యాన్ని ముంచెత్తుతూ, ఉరుములవంటి ధనుష్టంకారంతో భూమ్యాకాశాలు ప్రతిధ్వనింపజేస్తూ, స్వర్ణకవచంలోని మణులతో మెరుపులవలె మిరుమిట్లు గొలుపుతూ, ప్రళయకాల కాలమేఘంవలె త్రిగర్తులమీద వచ్చిపడ్డాడు శతానీకుడు. వచ్చాడో లేదో ఘోరాస్త్రాలు కుమ్మరించి రథికుల్నీ సారథుల్నీ కలుపుకొని నూరురథాలు గుంకపిండి చేశాడు.

అన్నగారి బలోన్మాదానికి దోహదం కలిగిస్తూ, ఆ కర్ణాంతంగా లాగిన ధనుస్సునుండి వేసే శాణం తీసే బాణం నిరూపించడానికి వీలులేకండా శరసంధానంచేస్తూ ప్రళయరుద్రుడిలా వురికిపడ్డాడు మది

రాశ్యుడు. ఉరికిందే తడువుగా నాలుగువందల రథాలు పిప్పిచేశాడు. ఏనుగులూ, గుర్రాలూ రోజుకుంటూ పరిగెత్తేటట్టు తరిమాడు.

అతడివెంట అమానుషంగా రథాన్ని మండలాకారంగా నడిపిస్తూ, 'వీరుడంటే వీడేరా' అన్నట్టు ఏనుగుల్ని వెంటాడి పదులూ వందలూ పడగొట్టాడు సూర్యదత్తుడు

అతడివెంట పెళ్ళికొడుకులా కలకలాడుతూ శత్రువులకళ్లకు చిమ్మ చీకట్లు కమ్మేట్టు అస్త్రప్రయోగం చేస్తూ పైనుండి రథం పరుగెత్తించుకుని వచ్చి, ఎక్కడచూస్తే అక్కడ తానై రణరంగమంతా వీరవిహారం చేశాడు శంఖుడు.

దాంతో, మందరగిరితో మథించినపుడు సంక్షోభపడిన క్షీరసాగరంలా కలగుండుపడింది త్రిగర్తసైన్యం. తక్కిన విరాట సామంతులుసహా ఎవరికి తగినట్టు వారు శత్రువులమీదికి ఘోరంగా ఆక్రమణం చేశారు. సహోదరులూ, కుమారుడూ, మంత్రులూ, సామంతులూ, బంధువులూ - ఈబలగమంతా ఇలా పోరాడడం చూసి వీరావేశంతో జలదరించాడు విరాటరాజు

''సారథీ, అదిగో, ఆ బలమైన సేనావ్యూహం మధ్య కనిపిస్తూన్న సుశర్మ పతాకానికి సూటిగాపోనీ మనరథం'' అన్నాడు.

పగ్గాలు సడిలించి రథం పరిగెత్తించాడు సారథి. పరిగెడుతూన్న రథంమీంచి ఇరుపక్కలా ఐదువందలరథాలు పడగొట్టాడు విరాటరాజు.

రంగంలో రాజుకూడా వురికడంచూసి ఎక్కడలేని ఉత్సాహం మితిమీరింది సైనికులకు. ఈటెలూ, కత్తులూ, గదలూ, తోమరాలూ ఎవరికి దొరికిన ఆయుధాలతోవారు ఒక్కపెట్టున త్రిగర్తసైన్యంమీద తిరగబడ్డారు. ఈ వుప్పెనకు తట్టుకో లేక చెల్లాచెదరయి పోయింది త్రిగర్త సేన.

ఇదంతా చూస్తున్న సుశర్మకళ్ళ చింతనిప్పులు కురిశాయి. తమ్ముడూ తానూ ధనుస్సులు సారించి విరాటసైన్యంమీదికి పరిగెత్తిం చారు రథాలు. తామరకొలను చొరబడ్డ మదపుటేనుగులాగ శత్రు సైన్యంలో చొరబడి సుశర్మ విజృంభిస్తూ వుంటే రథాలూ, గుర్రాలూ, ఏనుగులూ, పదాతిదళాలూ చిందరవందరలై పోయాయి ఏలిక రెచ్చిపోడంచూసి ఉత్సాహోద్రేకాలు రెండింతలైనాయి త్రిగర్తసేనకి. విరిగిన సైనికులు తిరిగి తిరగబడ్డారు. ఉభయసైన్యాలూ హోరాహోరి పోరాటం సాగించాయి.

వీరావేశంతో సుశర్మనుచూశాడు విరాటుడు ఒకసేవకుణ్ణి కోప్పడ్డట్టు నిర్లక్ష్యంగా గదమాయించాడు. హడావుడిగా వెళ్ళి కలియబడ్డాడు. ఉభయులూ మూర్తీభవించిన రౌద్రంలా వున్నారు. ఉభయులూ బలగర్వంతో ఎగిరి పడుతున్నారు ఉభయులూ పరస్పర విజయకాంక్షతో పురకలు వేస్తున్నారు.

ఉభయులూ విసురుతూన్న ఈటెలు పరస్పరం ఢీకొని నిప్పులు కక్కుతున్నాయి. కన్నువిప్పి కన్నుమూసే టంతలో సుశర్మ మొహం మీదా గుండెలమీదా పదిబాణాలు తగిలించాడు విరాటరాజు. మరి పదింటితో గుర్రాలను కొట్టాడు. దాంతో బాణంతీసి బాణం సంధించ డానికి అవకాశమివ్వకండా ధగద్ధగ మంటూన్న యాభై బాణాలు విరాటరాజు మీద కుప్పించాడు సుశర్మ.

తమతమ ప్రభువులు కలియబడి ఇలా యుద్ధం చేస్తూంటే రెండు పక్షాలలోనూ పదింతలు, వేయింతలై మితిమీరింది ఉత్సాహం. రథంతో రథం, ఏనుగుతో ఏనుగు, గుర్రంతో గుర్రం, భటుడితో భటుడు బాహాబాహి, కచాకచి-సంకుల సమరం సహస్రముఖాల రెచ్చింది. దుమ్మురేగి భూమీ ఆకాశం ధూసరితమైంది. తనవాడెవడో పయి వాడెవడో తెలియకండా పట్టపగలే చిమ్మచీకటి కమ్మింది.

గాయాల్లోంచి కారే నెత్తురుతో, రేగిన దుమ్ము అడగారిపోయింది అదంతా ఎర్రగా ప్రకాశిస్తూ వేకువలో అరుణోదయ మైనట్టుంది

ఇలా సంగ్రామం ఘోరంగా జరుగుతూనేవుంది ఇంతలో సాయంకాలమైంది. ఎర్రగా చివురించిన మామిడి గున్నలా అస్తాచలం మీద కనిపించాడు సూర్యుడు.

దినమంతా పోట్లాడి అలిసిపోయిన సైన్యాలు చీకటి పడితేనే గాని యుద్ధం విరమించరని సమయంకనిపెట్టి వెళ్ళిపోయినట్టు అస్తా గతుడయాడు లోకబాంధవుడు.

మునిమాపులో కని-చీకట్లోనహా పోరాడి పోరాడి కటికె చీకట్లు కమ్ముకు రాగానే చేసేదిలేక ఎక్కడి వాళ్ళక్కడ నిలబడి పోయారు సైనికులు. అలా కొంతసేపు నిలిచిపోయింది యుద్ధం

తరువాత "నా మనుమలైన పాండవులు యుద్ధానికి ఉత్సహిస్తు న్నారు. చీకట్లో రాణించరువాళ్లు. అందుచేత వెళ్ళాలి మనం"అని బైలు దేరి వచ్చినట్టు పూర్వగిరిమీద తొంగిచూశాడు చంద్రుడు వెన్నెల చూసి రెండు పక్షాలవాళ్లూ మళ్ళీ కలియబడ్డారు. విరాటరాజు వీరా వేశంతో సుశర్మ మీదికీ అతడి తమ్ముడిమీదికీ తలపడ్డాడు. అంతలో త్రిగర్తుల రథాలు అనేకం అతణ్ణి చుట్టుముట్టాయి సుశర్మా, అతడి తమ్ముడూ రెండు పక్కలా రెండు రథాలతో ఎదిరించారు. విరాట రాజు సారథిని, గుర్రాల్ని చంపేశారు. విరథుడై నిస్సహాయుడై పో యాడు విరాటరాజు. రభసంగా అతణ్ణి వెంటాడి పట్టుకున్నాడు సుశర్మ. ఆవేశంతో సింహనాదం చేశాడు. విరాటుణ్ణి తన రథంమీదికి లాక్కు వచ్చాడు.

అదిచూసి భయపడిపోయి పటాపంచలై పరిగెత్తాయి మత్స్య సైన్యాలు. త్రిగర్తసైన్యంలో విజయదుందుభులు మోగాయి. విజయగర్వంతో ఉప్పొంగిపోతూ విరాటరాజును బంధించి తీసుకు పోతున్నాడు సుశర్మ.

ఇదంతా చూస్తున్న కంకభట్టు వలలుణ్ణి పిలిచాడు "ఇంత వరకూ మన మిత్రుణ్ణి ఆశ్రయించి బతికాం. ఇప్పుడితడు శత్రువులపాలు కాకండా విడిపించడం మనధర్మం. పరుగెత్తు పరుగెత్తు" అన్నాడు.

అన్నగారలా అనడంతోటే శరీరం పుష్పాంగింది వలలుడికి. "ఇదిగో మద్దిచెట్టు దీంతో సుశర్మని చిదకగొడతాను. రాజుని విడిపించుకు వస్తాను. త్రిగర్తులందర్నీ పీచు రేగగొడతాను మీరిక్కడే వుండి చూస్తూండండి" అన్నాడు.

సంకోచసూచకంగా చిరునవ్వు నవ్వాడు కంకభట్టు. "చెట్టే వూడపీకి పరిగెత్తావా, వీళ్లంతా తెల్లపోతారు నిన్నా పోల్చుకోవడానికి అడ్డుండదు మరి. అంచేత అలాంటిపని కూడదు. సామాన్యమైన ధనస్సుతోనే వెళ్లు వేగం. నీకు చక్రరక్షకులుగా తమ్ములిద్దరూ వస్తారు" అన్నాడు.

మదగజానికి అంకుశంలా అన్నగారి పలుకులు అడ్డువచ్చాయి వలలుడికి. చెట్టుదిక్కు ఎత్తినకాలు వెనక్కు లాక్కున్నాడు. "సరే, మీ మాట కానియ్యండి" అన్నాడు. శరీరం విదిలించుకున్నాడు. ముడివడ్డ కనుబొమ్మలతో సుశర్మపోయినదిక్కగా వేగంతో పరిగెత్తించాడు రథం. దామగ్రంథీ, తంత్రీపాలుడూ అతణ్ణి అనుసరించారు ఉత్సాహంతో కంకభట్టూ వాళ్లని వెంబడించాడు.

ఇలా నాలుగు రథాలూ పరిగెత్తుకు రావడంచూసి వెనక్కు తిరగబడ్డారు త్రిగర్తులు. పొడిచినపోటు పొడవకండా, వేసినవేటు వేయకండా సారథుల్నీ గుర్రాల్నీ కలిపి పిసికి వెయ్యిరథాలు గుండ చేశాడు వలలుడు. ఏడువందల రథాలు పడగొట్టాడు దామగ్రంథి. మూడువందలు చిదగ్గొట్టాడు తంత్రీపాలుడు. వెయ్యిమంది యోధుల్నీ తెగేసి, సుశర్మని వెంటాడి దారుణంగా కలియబడ్డాడు కంకభట్టు. కలియబడీ పడడంతోటే పిడుగుల్లాంటి పదిబాణాలతో

కొట్టాడు సుశర్మని. చప్పున రథంమీంచి దుమికి ఖడ్గంతో పడగొట్టాడు గుర్రాల్ని. దాంతో ఆశా, ఉత్సాహమూ లేక త్తి సుశర్మ రథంనుండి ఓ గదాదండం తీసుకున్నాడు విరాటుడు. అంత ముసలివాడున్నూ అమాంతంగా యువకుడిలా కిందికి లంఘించాడు. గదతో విసిరి కొట్టాడు సుశర్మని.

ఇంతలో సుశర్మ రథంమీదికి వురికాడు వలలుడు. మీదపడి అతణ్ణి పెడరెక్కలు విరిచికట్టాడు. భయంకరమైన సింహనాదం చేశాడు. త్రిగర్త సైన్యాన్ని గడగడలాడించాడు. సుశర్మ దొరికిపోడంతోటే అతడి చక్రరక్షకుడు శోణాశ్వుడూ మొదలైన ఆప్తపరివారమూ, తమ్ముడు సువర్మ మొదలైన బంధువర్గమూ – అంతా పిక్కబలం చూపెట్టి పలాయనం చిత్తగించారు. వాళ్లని వెంటాడి ఆలమందలతో పాటు రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ మళ్లించుకువచ్చాడు వలలుడు.

తమ్ముల్ని వెంటబెట్టుకొని విరాటరాజు దగ్గిరికి వచ్చి జయజయ ధ్వానం చేశాడు కంకభట్టు. వాళ్ళ నలుగురినీ మహాదరంతో కౌగిలించుకున్నాడు విరాటరాజు.

"కంకభట్టూ, నా ప్రాణమానాలు రెండూ కాపాడావు. దీనికి సరైన ప్రత్యుపకారం నేనేమి చెయ్యగలనో తెలియడంలేదు. నేటినుండి నా రాజ్య సింహాసనం నీదే అని భావిస్తున్నాను. ఈ శరీరమూ, ఈ సంపత్తీ అన్నీ నువ్వే ప్రసాదించావు కాబట్టి, నీకే సమర్పించుకుంటున్నాను. ఈ సమగ్ర మత్స్యదేశాన్ని పరిపాలించి నన్ను అనుగ్రహించు" అన్నాడు.

సస్నేహంగా మందహాసం చేశాడు కంకభట్టు. "రాజా నన్నింతగా ప్రశంసించడం దేనికి! ఇంతకూ నేనేమంత మహాకార్యం చేశానని! నన్నెప్పుడూ నువ్విలా చూస్తూనే వున్నావు. నాకదే పదివేలు. శత్రు సంహారం చేసి మనం రాజధానికి వైభవంగా తిర్గి వెళ్ళడమే నాకు సకలసంపదలూ లబ్బినట్టు" అన్నాడు.

భట్టు ఉదార హృదయం చకితుణ్ణి చేసింది విరాటుణ్ణి ఒళ్లుపులక రించినట్లయింది. "ఉపకారమో, బంటుతనమో, దయాభావమో, కీర్తి కాంక్షో, స్నేహమో, సౌహార్దమో – శత్రుభీకరంగా నువ్వివాళ చేసిన యుద్ధానికి కారణం! ని రుణమెలా తీర్చుకోనూ! కార్చిచ్చు లాంటి శాత్రవసైన్యాన్ని జంకైనా లేకండా ముట్టడించాడు వలలుడు. ఎంతమందిని, ఎంతమందిని హతమార్చాడు! అద్భుతమైన ఇలాంటి పరాక్రమం కనీవినీ ఎగగం నిజానికి ఇవాళ గెలుపంతటికీ ఇతడే కార ణం. దామగ్రంథిని ఏదో అనుకున్నాను నేను తాటిపళ్లని కిందరాల్చి నట్టు త్రిగర్తుల తలకాయలు వందలాదిగ తెగేశాడు నిర్విరామంగా మరి తంత్రీపాలుడుమాత్రం! ఎక్కడచూస్తే అక్కడే కనపడ్డాడు. అం తటిసేనలోనూ యితడిచేత దెబ్బతిననివాడే లేడు మీ మేలు మరవలేను. నిజంగా స్నేహితుడికి ఆపదలో అడ్డుపడ్డవాడే మనిషి మనిషేకాదు, దేవత నవరత్నాలు చెక్కిన స్వర్ణాభరణాలూ, రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, దేవకన్నెలవంటి యౌవనవతులూ నానావైభవ సంప త్తులూ____మీరు కోరితే అవి సమర్పించుకుంటాను. ఏమిచ్చి మీ రుణం తీర్చుకోగలను!" అన్నాడు

"మమ్మల్ని ఇంత ఆదరించారు. ఇంతకంటే మాకింకేం కావాలి!" అన్నాడు వలలుడు.

"రాజా, నాదొక్క ప్రార్థనమాత్రముంది మన్నించకతీరదు" అన్నాడు కంకభట్టు

"ప్రార్థన ఏమిటి? నువ్వన్నది నేను ఆదేశంగానే పాలిస్తాను" అన్నాడు విరాటరాజు

"చంపదగ్గ శత్రువు చేతికి చిక్కినపుడు పొమ్మనడమే ఉత్తమ లక్షణం. అందుచేత ఈ సుశర్మని సపరివారంగా విడిచిపెట్టడమే నా అభి మతం. తరువాత, పట్నానికి వేగిరావుల్ని వెంటనే పంపించాలి. వాళ్లు వెళ్ళి రాజధానిలో నీ విజయవార్త చాటిస్తారు. పట్టణమంతా విజయ

తోరణాలతో అలంకరిస్తారు. మంగళతూర్యారవాలు, పరిమళద్రవ్యాల కల్లాపులు, గీతావాద్యాలు, నృత్యాలు మొదలైన సంరంభంతో విజయోత్సవం సంసిద్ధం చేయిస్తారు'' అన్నాడు కంకభట్టు.

కంకభట్టు ఉపదేశం వెంటనే అమలుపరిచాడు విరాటరాజు. సిగ్గుతో తలవొంచుకుని కుసిల్లి పోతూన్న సుశర్మని కట్లు విప్పించాడు. వెనక చూడకండా ఇంటిదారి పట్టాడు సుశర్మ

శుభవార్త తీసుకని పట్నం పరిగెత్తారు బేగీరావులు. తెల్ల వారే సరికి పట్నం నాలుగుమూలలా విజయవార్త గుప్పు మని పించారు. పట్టణమంతా ముస్తాబు చేయించారు. సకలశోభాయ మానంగా విజయోత్సవం సంసిద్ధ పరిచారు.

ఇక యుద్ధభూమిలో – గుత్తులుదగ్గిరికి నరకేసిన పాదాలు పడి, చివురాకుల సెజ్జలా వుందొాకచోట. తెగి అడ్డదిడ్డండా పడివున్న తొడలతో, మదపుటేనుగులు దూరిన అరటితోటలా వుందొాకచోట. పెల్లగిల్లి కుప్పలుగా పడ్డ పేగులు ఆకలితో హంసలమంద వూడ పెరికి పోగులు పెట్టిన తామర తూళ్లలా వున్నాయొకచోట తెగిపడ్డ చేతులు వుంగరాలతో ప్రకాశిస్తూ, పాముల మందలావున్నా యొక చోట. తేలుతూ నవ్వినట్టున్న శిరస్సులతో నెత్తురు మడుగులు, కలు వలతో వున్న కోనేళ్లలా వున్నాయొకచోట. గుర్తించడానికి వీలు లేకండా తునకలై పడివున్న కళేబరాలతో, కాలయముడి వంట శాలలా వుందొాకచోట.

కంకభట్టాదులూ, విరాటరాజూ, సకల సామంత సేనాసమే తంగా వీటినన్నిటినీ పరికిస్తూ, దాటి వచ్చారు. వెన్నెట్లో పాలనురు గులా అందంగావున్న ఒక ఇసుకతిన్నెమీద ఆరాత్రి మహోల్లాసంగా వెళ్ళబుచ్చారు.

విరాటపర్వం

నాలుగో ఆశ్వాసం

ఉత్తర గోగ్రహణం

మర్నాడు సూర్యోదయ మయేసరికి నేల ఈనినట్టు కౌరవ సైన్యం వచ్చిపడింది మత్స్యదేశంమీదికి భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ, కృపాచార్యుడూ, శకునీ, దుశ్శాసనుడూ, అశ్వత్థామా మొదలైన మహారథులతో సహా బ్రహ్మాండమైన రావణువను తర్లించుకు వచ్చాడు దుర్యోధనుడు. ఈ సైన్యమంతా ఉత్తరదిశగావచ్చి స్మశానభూమి చేరువగా విడిసింది.

వచ్చీ రావడంతోటే విరాటరాజు ఆలమందలు పట్టుకున్నారు సైనికులు. అడ్డువచ్చిన సామ్ముల కాపర్లని కృపుడూ, అశ్వత్థామా, శకునీ, కర్ణుడూ, దుశ్శాసనుడూ, దుర్ముఖుడూ, మొదలైన వాళ్ళు బాణాలతో మోదారు.

అదికౌరవసేన అని తెలియడంతోటే రథం వేసుకుని రోజుకుంటూ నగరానికి పరిగెత్తాడు పసువు-కాపర్ల పెద్ద వెళ్ళడమే తడవుగా అంతఃపురంలోవున్న ఉత్తరకుమారుడి దగ్గిరికి పరుగెత్తాడు అతడి తత్తరపాటు చూసి అంతఃపురంలోని స్త్రీజనమంతావచ్చి మూగారు.

"మహాప్రభో, ఉప్పెనలా వచ్చిపడ్డారు కౌరవులు. మన ఆలమందల్ని పట్టుకుపోతున్నారు చప్పునవచ్చి అడ్డుపడాలి. మీ భుజబలం చవిచూపి వాళ్ళందరికీ పాఠం చెప్పాలి. బైల్దేరండి. రథం సిద్ధం చేయించండి కవచం వేసుకోండి. ధనుర్బాణాలు తీసుకోండి తూణీరం గదా, ఖడ్గం, బల్లెం, చక్రం – అన్నీ తెప్పించండి.

"మహాబలవంతులనీ, అసహాయశూరులనీ, వంశోద్ధారకులనీ, భూచక్రాన్నంతటినీ ఏలుకోతగ్గవారని, ప్రజల తపఃఫలంవల్ల జన్మిం చారనీ, శరణాగతరక్షకులనీ పదివేలమందిలోనూ పొగుడుతూంటారు మహారాజు మిమ్మల్ని అదంతా ఇపుడు నిజమనిపించాలి" అన్నాడు గొల్లలపెద్ద.

ఉత్తరకుమార ప్రజ్ఞలు

స్త్రీజనంముందు తన్నిలా ప్రశంసించి కవ్వించడంతోటే ఒకటి రెండైపోయాడు ఉత్తరకుమారుడు. ఎక్కడలేని పుబలాటమూ పొడుచుకువచ్చిందతిడికి

"కౌరవుల్నీ గివురవుల్నీ నిమిషంలో పీగ్గొట్టి ఆవులు లాక్కొ స్తాను. ఐతే నాకు సారథిమాత్రంలేడు. అదే విచారంగావుంది తగిన సారథే వుంటేనా ఒక్కణ్ణీ బదకనివ్వను వాళ్ల కెంతకావరం! మా ఆవులు తోలుకుపోడమే? తగిన సారథి నెవణ్ణయినా మంచివాణ్ణి వెదికి తీసుకురండి. దుర్యోధనుడూ, భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ, అశ్వ త్థామా-వీళ్లంతా నన్ను అర్జునుడని భయపడేటట్టు చెండాడతాను. చిటికెవేసినంతలో అందర్నీ గెలవకపోతే నాపేరే ఉత్తరకుమారుడు కాదు. నాన్నగారూ, ఊళ్ళోవాళ్ళూ అందరూ 'భళీ' అనేలాగ పశు వులు మళ్ళించుకువస్తాను. నాకిదోలెక్కా! కాని ఏంలాభం! సారథి లేడు" అన్నాడు.

అందరితోపాటు సైరంధ్రికూడా అక్కడేవుంది. ఉత్తరకుమా రుడు ప్రజ్ఞలు విని నవ్వాపుకోలేక అక్కడినుంచి వెళ్ళిపోయింది. వెళ్ళి బృహన్నలతో ఈ వృత్తాంతమంతా చెప్పింది. అత డంతా విన్నాడు. లెక్కవేసి అజ్ఞాతవాసంగడువు గడిచిపోయిందని నిరూ పించుకున్నాడు.

"నువ్వు వెళ్ళి బృహన్నలకి సారథ్యం చెయ్యడం తెలుసునని చెప్పు. ఖాండవవనం కాల్చినపుడు అర్జునుడి సారథ్యం చేసి మెప్పించాడనీ, అనేకసార్లు ఇతడు సారథిగా వుండడం చూశాననీ, బృహన్నల సారథిగా వుంటే కౌరవుల్ని ఇట్టే కడతేర్చవచ్చుననీ, సంశయించవద్దనీ చెప్పు. ఎలాఐనా నచ్చచెప్పి నన్ను పిలిచేటట్టు చెయ్యి" అన్నాడు.

ఉత్తరకుమారి దగ్గిరికి వెళ్లింది సైరంధ్రి. "అన్నయ్య సారథి కోసం వెదుకుతున్నారు. తెలిసిన సంగతి చెప్పాలికదా అని వచ్చాను. మన బృహన్నలకి మంచి సారథ్యం తెలుసు. అర్జును డంతవాడు మెచ్చుకున్నాడతణ్ణి. ఖాండవవనదహనంలో బృహన్నల సారథ్యమే అర్జునుణ్ణి గెలిపించింది. నేను బాగా ఎరుగుదును. అంచేత అన్నయ్యగారితో ఈ విషయం చెప్పాలి మనం" అంది.

ఇద్దరూ కలిసి ఉత్తరుడి దగ్గిరికి వచ్చారు అతడి కిదంతా చెప్పారు. విని పక్కున నవ్వాడు ఉత్తరకుమారుడు.

"మాలినీ, నన్ను పరిహాసం చేస్తున్నావు కదూ! పేడివాళ్లని కన్నెత్తి చూడడమంటేనే అసహ్యం నాకు. అలాంటిది యుద్ధానికి ఈవిగ్రహాన్ని ముందుపెట్టుకు పోయీాదా! రాకరాక అంత కౌరవసేన రావడం, పశువుల్ని పట్టుకుపోడం, పరాక్రమం చూపడానికి నేను బయల్దేరడం, నారథానికి బృహన్నల సారథి కావడం!! విన్నవాళ్ళని నవ్వండని చెప్పనక్కరలేదు మరి. ఇంతకీ ఉపప్లావ్యంలో సారథే కరువై పోయాడా!" అన్నాడు.

"ఒక్క కౌరవుల్నే కాదు, ముక్కోటిదేవతలనే జయించవచ్చు బృహన్నల సారథిగా వుంటే" అంది సైరంధ్రి, "అతగాడి అసాధారణమైన ధీరత్వం తెలుసు గనకనే చెబుతూన్నాను. శాపం వల్ల పేడితనం వచ్చినంత మాత్రాన వీరత్వం ఎక్కడికిపోతుందని! అంచేత సందేహించక బృహన్నల సారథ్యం ఒప్పుకోండి."

మనస్సు ముందూ వెనక లవుతున్నా, అప్పటిక మరో సారథి లేకపోడంవల్ల ఎలాగో అంగీకరించాడు ఉత్తరుడు. "సరే, ఐతే పిలవండి" అన్నాడు.

"నేను పిలుచుకు వస్తాను" అని బయల్దేరింది ఉత్తర. ఉత్తుంగమైన స్తనభారంవల్ల అల్లాడిపోతోంది ఆమె లేతనడుము. సమయం చూసి వెంటాడుతూన్న కామాంధకారంలావుంది కబరీభరం చూపు తళుకులు రెట్టింపు చేస్తున్నాయి ఆమె కర్ణభూషణాల ముత్యాల కాంతులు. అందెలధ్వని వినివచ్చి, నడకలు నేర్చుకోవడానికో అన్నట్టు ఆమె వెంట నడిచాయి రాజహంసలు. ఆమె అడుగులుపెట్టిన చోటల్లా పద్మరాగమణులు తాపినట్టయింది. త్వరత్వరగా వెళ్ళి మెరుపుతీగ మబ్బుల్లోకి వెళ్ళినట్లు నర్తనశాలలో ప్రవేశించిందామె గురువుగారికి నమస్కరించి చెప్పడం మొదలుపెట్టింది ఆమెమాటల్లో వినయమూ, చనువూ, ప్రార్థనా, తడబాటూ – అన్నీవున్నాయి.

"మా అన్నయ్యగారి సారథి ఒక యుద్ధంలో చచ్చిపోయాడు ఆవాళనుంచిన్నీ తగినవాడు దొరకక మరొకణ్ణి పెట్టుకోలేదు. అదలా వుండగా, ఇవాళ కౌరవులువచ్చి మా ఆవుల్ని పట్టుకున్నారు. నాన్న గారు నిన్నటినుంచీ త్రిగర్తుల మీదికి యుద్ధానికి వెళ్లారు. అన్నయ్య కౌరవుల మీదికి బైల్దేరడానికి సిద్ధంగా వున్నాడు. ఐతే సారథిలేక విచారిస్తున్నాడు ఇంతలో మీసంగతి చెప్పింది సైరంధ్రి. అంచేత పిలుచుకుని రమ్మని పంపించాడు. మీదగ్గిరవున్న చనువుచేత నామాట కొట్టెయ్యరన్న నమ్మకంతో వచ్చాను. అన్నకు సారథ్యంచేసి మీ పరాక్రమమంతా ప్రకటించాలి. ఈ ఆపదకు అడ్డుపడాలి. కాదంటే నా మీద మీకు వాత్సల్యం లేదనుకుంటాను మరి" అంది.

ఆమె మాటలు ఎంతో ముచ్చట వేశాయి బృహన్నలకి. ముసి ముసిగా నవ్వుకున్నాడు "అమ్మాయీ, నేనేమిటి సారథ్యమేమి"

చెప్పూ! నీ మాటలు వింటేనే నాకు భయంగా వుంది. అయితే నువ్వు కావాలీ అంటే ఈ సారథ్యమే కాదు, ఎంత అసాధ్యమైన పనికయినా పూనుకుంటాను. పద ఆపైన ఎలావుంటే అలావుంటుంది'' అన్నాడు. మెత్తమెత్తగా అడుగులువేసే మదపుటేనుగులాగ నడుచుకుంటూ నర్తనశాలనుండి ఉత్తరుడిదగ్గిరకి వచ్చాడు.

అంతదూరంలో చూసి ఎదురు వచ్చాడు ఉత్తరుడు. ''బృహన్నలా, కౌరవులికీ మనకీ యుద్ధం వచ్చింది నారథానికి నువ్వు సారథిగా రావాలి వేళ లేదు కవచం వేసుకో కాదనడానికి వీల్లేదు. రథమెక్కు నీ సంగతంతా మాలిని చెప్పింది'' అన్నాడు ఆదరంగా.

''అయ్యో, ఆటకో పాటకో నన్ను పిలిస్తే బావుంటుంది కానీ, అమ్మయ్యో, పోట్లాటకే! సారథిగా నే! బలమూ, పౌరుషమూ, వున్న మగవాణ్ణెవణ్ణైనా పిలవాలి, కాని నన్నురమ్మంటే ఏం దారి!'' అన్నాడు బృహన్నల.

రెండుచేతులూ పట్టుకొన్నాడు ఉత్తరుడు అలా అనకు. ఖాండవ వనం కాల్చినపుడు అర్జునుడికి సారథ్యంచేసి గెలిపించావు కదా! అంత వాడివి ఇప్పుడిలాఅంటే ఎలా? నేనంటే నీకెంతస్నేహం. అదంతా మరిచి పోయావా! లే. రణోత్సాహంతో బయల్దేరు. వేళ లేదు'' అన్నాడు.

అతడి మాటకి అడ్డంరావడానికి భయపడుతూన్నట్టు నటించాడు బృహన్నల. ఎలాగో చివరికి 'సరే' అన్నాడు.

ఇంతలో మంచి కవచం ఒకటి తెప్పించాడు ఉత్తరుడు. ''తొడుగుకో'' అన్నాడు. అది పుచ్చుకొని ఏమీ ఎరగని వాడిలా అటుతిప్పీ ఇటుతిప్పి చూశాడు బృహన్నల. చేతులు కాళ్ళకు పెట్టుకనీ, మెడ నడుముకి తగిలించుకునీ అక్కడి స్త్రీజనాన్నంతా నవ్వించాడు. దాంతో అదితీసుకొని ఉత్తరుడే తొడిగించాడు బృహన్నలకి. తానూ ఒక మంచి బంగారుకవచం వేసుకొన్నాడు. మనస్సు ఆవులమీదికి వురకలువేసు

తోంది. "ఊం, గుర్రాలు పూన్చు, జెండా తగిలించు. ఆలమందలతో ఇదిగో అన్నట్టు రావాలి మనం నా విజయానికి పౌరులు జేజేలు పెట్టాలి. తెలుసా!" అన్నాడు.

"నువ్వేది చెపితే అదే చేస్తాను. నువ్వెన్న దగ్గిరే వుంటాను. నువ్వెటు వెళితే అటే వెళతాను. నన్నూ, నా శక్తినీ చూసి నా చేత పని చేయించుకోవాలి నువ్వు. అంతే" అన్నాడు బృహన్నల. మనస్సు ఉత్సాహోద్రేకాలతో వుర్రూతలూగుతోంది లోలోపల.

బంగారం జాలర్లతో తళుక్కు తళుక్కుమంటూన్న పంచ కల్యాణి గుర్రాలు రథానికి పూన్చాడతడు. రత్నాలు చెక్కిన సింహ పతాకం రథం మీద తగిలించాడు. ఇలా సకల సన్నాహాలతో సంసిద్ధపడుతూన్న బృహన్నల దగ్గిరకి ఉత్తరకుమారీ, ఆమె చెలికత్తెలూ వచ్చారు.

"కౌరవుల్ని ఓడించి, వాళ్ళ పాగాలలో మంచి మంచి అందమైనవీ, రంగురంగులవీ ఎంచి బొమ్మపొత్తికలకోసం తెచ్చిపెట్టాలి మాకు" అన్నారు.

"మహారథులైన కౌరవ వీరుల్ని ఉత్తరకుమారుడు జయించడమూ, నేను మీ బొమ్మలకి గుడ్డలు తెచ్చి యివ్వకపోడమూనా! తప్పకండా తెస్తాను" అన్నాడు బృహన్నల.

ధనస్సూ, తూణీరమూ, కృపాణమూ, ముద్గరమూ, మొదలైన ఆయుధాలు పదిలంగా రథంమీద పెట్టాడు. నొగలుమీద కూచుని పగ్గాలు చేత్తో పుచ్చుకున్నాడు.

ఇంతలో నే ఉత్తరుడూవచ్చి రథంమీద కూచున్నాడు. రథం రాజవీధిని నడుస్తూ వుంది. పుణ్యాంగనలూ, వృద్ధజనమూ, బ్రాహ్మణులూ బృహన్నలని చూసి "ఖాండవదహనంలో అర్జునుణ్ణి మల్లేనే ఇవాళ మా రాజకుమారుణ్ణి విజయలక్ష్మి వరించాలి నీ వల్ల" అని దీవించారు. మంగళాక్షతలు చల్లారు. పట్నం దాటి రథం పరిగెడుతూ

వుంది అనర్గళంగా రథం నడుపుతూన్న బృహన్నల నైపుణ్యానికీ, వాయువేగంతో సాగిపోతూన్న రథగమనానికీ మెచ్చుకుంటూ కూచున్నాడు ఉత్తరుడు. ఇంతలోనే రథం స్మశానప్రాంతానికి వచ్చేసింది.

అలమందిలు అదిలించుకుంటూ, నేల అణగారిపోయేట్టు నడుచుకు పోతూవుంది కౌరవసైన్యం ధూళిరేగి భూమీ ఆకాశం నిండి పోతోంది. కారుమబ్బులవంటి నల్లరేగడి నేలలనుండి రేగుతూన్న ధూళి ఆకుగుబురుల్లా వుంది. సంజఎరుపులాంటి ఎర్రమట్టినేలలనుండి రేగినధూళి చిగురాకు గుత్తులులా వుంది హంసరెక్కలవంటి సుద్దమట్టి పర్రలనుండి రేగి ధూళి పూసిన పూలపొదలలా వుంది పసుపురంగు నేలలనుండి రేగినధూళి ప్రకాశిస్తూన్న పుప్పొడిలావుంది ఇలా ఇవన్నీ కలిసి పైకి లేస్తూవుంటే అందమైన ఓ పూలవనం భూమిమీంచి లేచి స్వర్గానికి వలసపోతూ వున్నట్టుంది.

అల్లంతదూరంనుండి ఇదంతా చూశాడు ఉత్తరుడు. ప్రాణాలు నిలువునా ఎగిరిపోయినట్లయిందతడికి. శరీరం కంపంపుచ్చుకుంది. మనస్సు చెదిరిపోయింది వెర్రిచూపులు పుట్టుకొచ్చాయి. గొంతుక ఆర్చుకుపోయింది. తడబాటు ఆరంభమైంది.

"బృహన్నలా, ఆగు. ఏమిటీసైన్యం! సైన్యమా సముద్రమా ఇది? భీష్మ, ద్రోణ, కృప, అశ్వత్థామ ఆది మహారథులతో భయంకరంగావుంది. గ్రీష్మకాల సూర్యుడివంటి దుర్యోధనుడి ప్రతాపంతో నిర్నిరీక్ష్యంగా వుంది. దారుణ మారణాస్త్రాల చతురంగబలంతో మహోగ్రంగా వుంది. అగ్నికీలలవంటి పతాకజాలంతో అదలు పుట్టిస్తోంది. కత్తిపట్టడం చేతకాని పసివాణ్ణినేను. శకునీ, జయద్రథుడూ, దుర్ముఖుడూ, కర్ణుడూ, వికర్ణుడూ — అమ్మయ్యో! ముక్కాకలుతీరిన యోధులు! వీళ్లముందు నే నేమిటి, నిలవడమేమిటి! బుద్ధి గడ్డితిని తెలీక వచ్చేశాను. ఏందారీ! ఊఁహూఁ, ఎదిరించలేను. చూస్తేనే

భయమేస్తోంది. ఆగు. రథం పోనీకు గుండె బేజారై పోతోంది. కాళ్లు వడుకుతున్నాయి. వద్దు. ఎంతమాత్రం యుద్ధం చెయ్యలేను నేను. రథం మళ్ళించు. ప్రాణముంటే బలుసాకు తిని బతకవచ్చు'' అన్నాడు.

అతడి వైఖరి చూసి చిరునవ్వు నవ్వాడు బృహన్నల. ''ఆసైన్యసముద్రంలోకి తీసుకుపోయి నిన్ను ముంచెయ్యడానికి నేనంత వెర్రివాణ్ణనుకున్నావా? దొరికిందే తడువుగా పశువులు తోలుకు పోతున్న వాళ్ళని వెంటతరిమి ముందు ఆవుల్ని విడిపించుకు వద్దాం. ఆవుల్ని వొదిలి మనం ఇంటికి ఏ మొహంతో వెళతాం? రాణివాసంలో ఆడవాళ్ళముందు అన్ని ప్రజ్ఞలు పలికావు. ఇట్టే సొమ్ములు మళ్ళించుకు వస్తానన్నావు మహావీరుడిలాగ రథమెక్కి బయల్దేరావు తీరావచ్చి గుర్రాలూ, ఏనుగులూ చూసి తోకముడిస్తే ఎలాగ?'' అన్నాడు.

దానికి మరింత వడికిపోయాడు ఉత్తరుడు ''ఆవుల సంగతి దేవు డెరుగును. ఆడవాళ్ళముందు అంటే అన్నాం, కాని యుద్ధంగిద్ధం నా చేతగాదు. వెళిపోదాం పద'' అన్నాడు.

రథం ముందుకు నడుస్తూనేవుంది. నచ్చచెప్పడం మొదలెట్టాడు బృహన్నల. ''చెయ్యీ చెయ్యీ కలిపి ఇంతో అంతో పోట్లాడి, ఎదిరిబలంతో మనబలం తీసికట్టని తేల్చుకున్న తరవాత నంటే పోనీ అనుకోవచ్చు అదైనా శూరుడన్నవాడెవడూ ఏకోశానా సమ్మతించడు. ఇంతవరకూ కన్నెత్తి నిన్ను చూడనన్నా చూడలేదీ సైన్యం. ఊరికే ఎందుకిలా భయపడుతున్నావో నాకర్థం కావడం లేదు. క్షత్రియుడన్నవాడు దిక్కులు పిక్కటిల్లే శంఖధ్వనికి జంక కూడదు. సేనల పరవళ్ళకు రేగిన ధూళికి బేలపడకూడదు. ఒక్కుమ్మ డిని ఎత్తివచ్చిన చతురంగబలానికి చలించకూడదు రథాలూ, ఏనుగులూ, మారణాస్త్రాలూ, మైనపడుతున్నా పారిపోకూడదు. ఇన్నిటిని నిర్జించి యుద్ధం చేస్తేనే కీర్తిలక్ష్మి వరిస్తుంది. అంతేకాని, దూరంనుంచే తోకముడిస్తే లోకం నవ్వుతుంది'' అన్నాడు.

మరింత ప్రాధేయపడ్డాడు ఉత్తరుడు. "నీకు తెలీదు. నామాట విను. త్రిగర్తులమీదికి, ఉన్న సైన్యమంతా వేసుకు వెళ్ళారు నాన్న గారు. పట్నంలో మన కొక్కడూ సహాయం రాలేదు. నేనొక్కణ్ణే యింత సేనమీద ఏం చెయ్యగలను? అసందర్భంగా నువ్వేం చెబితే ఏం లాభం? వాళ్ళు మనల్ని చూడకముందే రథం తిప్పు" అన్నాడు.

"అదేమన్నమాట!" అని అదిలించాడు బృహన్నల. భయపడి పశువులు వొదిలేసి మనం పారిపోతే శత్రువులు చప్పట్లు కొడతారు. ఊళ్లో వాళ్ళు 'ఛీ' అంటారు. తీరావచ్చి తోకముడవడమంత నీచం మరిలేదు. ఇంతకీ సైరంధ్రి నావిషయం చెప్పిందికదా! నువ్వు దువ్వి నన్ను తీసుకు వచ్చావు. నన్నేదో అనుకొని ప్రశంసించి దీవించింది పౌరజనం. ఇంతా అయాక కౌరవులు ఆవులు తోలుకు పోతూంటే చూస్తూ తిరిగి పోతానా నేను! నీకాభయమెందుకూ! రా! ధైర్యం తెచ్చుకో. మన ప్రతాపం మచ్చుచూపి మన పశువులు మనం మళ్ళించుకు పోదాం" అన్నాడు.

మరింత బిక్కమొహం వేశాడు ఉత్తరుడు. గుండెల్లో నెత్తురు చుక్క లేనట్లయింది. "ఊళ్ళోవాళ్లు 'ఛీ' అంటారూ! మహ బాగానే వుంది నీసంగతి! అంత కొవ్వెక్కివుంటే నువ్వు వెళ్ళి కలియబడు. నన్ను మాత్రం ఆపకు" అంటూ ధనుస్సూ, బాణాలూ రథంమీద పడేసి దభీమని కిందకి గెంతి పుంజాలు తెంపుకు పరుగెత్తాడు.

సిగ్గువిడిచి ఇలా వూళ్ళోకి పారిపోతూన్న అతణ్ణి చూసి అసహ్యించుకున్నాడు బృహన్నల రథం నిలిపేశాడు పగ్గాలు నొగలికి తగిలించాడు. కిందికి వురికి ఉత్తరుడి వెంట పడ్డాడు. విడిపోయిన జుత్తు పిరుదుల వరకూ వేలాడుతున్నాది. ఎర్రటి ఉత్తరీయం కొనలు రెండూ గాలికి కొట్టుకుంటున్నాయి.

ఇదంతా కంటపడింది కౌరవులికి. బృహన్నల నిజస్వరూపం నిరూపించలేని వాళ్లు ఆ ఆడారివేషం చూచి అవహేళన చేశారు. ఆ ఉన్నత విగ్రహం, ఆ ఆజానుదీర్ఘబాహువులూ, దర్పంగా వున్న ఆ గమనం చూసి సంశయమనస్కులయారు బుద్ధిమంతులు.

"రూపమూ ఆడదిలా వుంది. ఆకారమూ పురుషుడిలా వుంది. వేసవికాలపు లతవలె వుంది ఆ అందం. ఎవరో మహానుభావుడు నివురు గప్పిన నిప్పులా ఈ వికృతవేషంలో ఉన్నట్టుంది. ఆ బాహువులూ, నడకా సరిగ్గా అర్జునుడిలాగే వున్నాయి. అతడే ఇలా పేడిరూపం వేసుకుని విరాట రాజింటవున్నాడన్నమాట. అవును. మూడుమూర్తులా అర్జునుడే. సందేహం లేదు అర్జునుడే కాకపోతే కౌరవసేనమీదికి వొంటరిగా వచ్చే మొనగాడెవడుంటాడు!

"ఉన్న సైన్యమంతా తీసుకుని విరాటుడు దక్షిణదిక్కు సుశర్మ మీదికి వెళ్ళివుంటాడు. ఇక అని వార్యంగా ఉత్తరుడు మన మీదికి బైలుదేరివుంటాడు మరెవ్వరూ లేక సారథిగా వచ్చి వుంటాడు అర్జునుడు. సైన్యం వచ్చి ఆలమందలు పట్టుకున్నా రనగానే యువకోచితమైన చాపల్యంచేత కిందా మీదా తెలియని అహంకారంతో బైల్దేరి వచ్చేశాడు ఉత్తరుడు తీరా సేనా వాహిని చూడ్డంతోనే భయంపుట్టి పరుగుచ్చుకున్నాడు. అంతే. తనసారథి పరాక్రమం తనకేం తెలుసు పాపం!" అని నిశ్చయం చేసుకున్నారు పెద్దలు.

త్వరత్వరగా పరిగెత్తే ఏనుగుగున్నలాగ చప్పున వెళ్ళి - ఒక నూరడుగులు దాటకండానే ఉత్తరుణ్ణి పట్టుకున్నాడు బృహన్నల. దాంతో ఉన్నప్రాణం కాస్త ఊడిపోయినట్లయింది ఉత్తరుడికి. కొయ్యబారిపోయాడు. పెదవు లెండిపోయాయి. ముచ్చెమటలు పోశాయి.

వణుకు పట్టుకుంది గుండెలు తటతటా కొట్టుకున్నాయి కంఠం గద్గదిక పడింది. దీనంగా తేరిపారచూశాడు, వదిలిపెట్టమన్నాడు. కాళ్లా వేళ్ళా పడ్డాడు. "వొదిలెయ్యి నన్ను. ఊరుచేరగానే వంద మొహరీలిస్తాను. అష్టవైడూర్యాలిస్తాను రథాలిస్తాను. గుర్రాలిస్తాను. పది ఏనుగులిస్తాను. ఒక గ్రామమిస్తాను. మా అమ్మ నాకోసం చూస్తుంటుంది. ఆమె మొహమన్నా చూడనీ నన్ను" అని మొత్తుకున్నాడు. చేతులు జోడించాడు. లాభం లేకపోయింది.

నవ్వాపుకో లేకపోతున్నాడు బృహన్నల. రథం దగ్గిరికి ఈడ్చుకు వచ్చాడు ఉత్తరుణ్ణి

"భయపడకు. పోనీ, నువ్వు యుద్ధం చెయ్యనక్కరలేదులే. సారధిగా కూచో. అంతేచాలు. తక్కినపని చక్కబెడతాను నేను. చిచ్చుల పిడుగులా వాళ్ళమీదపడి గుండపిండి చేస్తాను ఈ సేననంతటినీ తరుముతాను. దుర్యోధనుడి గుండెలు జారగొడతాను. నీమీద ఈగనన్నా వాలనివ్వను" అని నచ్చచెప్పాడు. ఇష్టం లేకపోయినా వొప్పించాడు. నొగలమీద కూచోపెట్టాడు. తాను రథంమీద కూచున్నాడు. స్మశానంచివర జమ్మివృక్షందగ్గిరికి ముందు పోనీయమన్నాడు రథం.

వడుకుతూనే, నొగలమీద పగ్గాలు సడిలించాడు ఉత్తర కుమారుడు. పేడిరూపంతో ప్రచ్ఛన్నంగా వుండిన్నీ, రణోత్సాహంతో భీషణంగావుండి, శమీవృక్షందగ్గిరికి వెళుతూన్న బృహన్నలను చూసి కౌరవసేనలో కలకలం బయలుదేరింది. అపశకునాలూ పొడసూపాయి వాళ్ళకి.

అదంతా పరికించాడు ద్రోణాచార్యులు. "సూర్యుడు మలిన పడ్డాడు. నక్కలుకూస్తున్నాయి. అకాల మేఘాలు ముసురుతున్నాయి అప్రయత్నంగా వాద్యాలు అపస్వరాలు పలుకు తున్నాయి.

అకారణంగా ఏనుగులు మోకరిస్తున్నాయి గుర్రాలు కన్నీళ్ళు విడుస్తున్నాయి. పతాకాలు వంగిపోతున్నాయి గుండెల్లో బిగులు బిగులాతోంది. ఆయుధాలు మంటలెక్కుతున్నాయి దిక్కులు పొగలు కమ్ముతున్నాయి—ఈ ఉత్పాతాలు మనకు విజయం సందిగ్ధమని సూచిస్తున్నాయి. అంచేత సేనావాహిని మొగలుతీర్చి అప్రమత్తులు కండి. ఎవళ్ళవాహనాలు వాళ్ళు, ఎవళ్ళఆయుధాలు వాళ్ళు సిద్ధం చేసుకోండి. పశువులు చెదరకండా బెదరకండా కాసుకోండి'' అని హెచ్చరించాడు.

బృహన్నల అక్షరాలా అర్జునుడని గుర్తించిన వాళ్ళలో ఒకడు కావడంచేత అతడి అజ్ఞాతవాసం భంగపడుతుందేమో అన్న సందేహం మెరుపులా మెరిసింది ద్రోణుడికి. సాభిప్రాయంగా భీష్ముణ్ణి చూశాడు

''వీడేదో బుద్ధిలేనివాడు కాకపోతే కౌరవుల ఎదటికి వస్తాడా ఇలా? మానులా వున్నాడు. అహంకారం తప్ప మరోటి కనపడనట్టుంది వీడికి! వీడి ఉద్దేశమేమిటోకాని వీడి ఆకారంమాత్రం అచ్చంగా అపర దేవేంద్రుడిలా వుంది'' అన్నాడు.

అతడి సందేహం తీర్చే అభిప్రాయంతో, దుర్యోధనుడితో చెప్పి నట్టు నెపంపెట్టి గూఢార్థంగా అందుకున్నాడు భీష్ముడు

''రాజా, శత్రువులకు అనుకూలమైన హద్దులు దాటిపోయాయి. ఇక మనపరాక్రమం నిరాఘాటంగా నిరూపించవచ్చు. మరి భయం లేదు'' అన్నాడు.

అవగతమైంది ద్రోణుడికి అజ్ఞాతవాసం గడువుదాటిపోయిందనీ, ఆ భయ మేమీ మరి అర్జునుడికి లేదనీ, ఇక తన పరాక్రమం నిరాఘాటంగా నిరూపించవచ్చునీ తెలుసుకున్నాడు. సంతోషించాడు సంతోషం మొహంలో వెల్లడి కాకండా నిగ్రహించుకున్నాడు ఇక సందేహించడ మెందుకని గంభీరంగా ఇలా అనేశాడు

"ఆకలితో గుహలో పొంచివున్న సింహం ఏనుగుగుంపు చూసి క్రోధంతో లంఘించినట్టు, అరణ్యవాసంవల్ల రగులుతూవున్న హృదయంతో ఇదిగో, మనమీదికి వచ్చిపడుతున్నాడు అర్జునుడు. మన ఇంతసేనలోనూ అత న్నెదిరించగల మొనగాడు వున్నాడా అంటే నామట్టుకు ఒకడూ కనిపించడంలేదు. ఈశ్వరుణ్ణి కీచుకీచు మనిపించిన ధనుర్ధరుడతగాడు. అంచేత అతడు మనల్ని గెలవడం, ఆలమందలు పట్టుకుపోడం ఈ రెండూ తప్పవు."

ద్రోణుడి మాటలికి కస్సుమంటూ లేచాడు కర్ణుడు. "పెద్దవాడి వని పస్తాయిస్తున్న కొద్దీ నోటకవచ్చినట్టల్లా వదురుతున్నావు. ఇంతమంది లోనూ నువ్వొక్కడివే మహా మొనగాడివి! పాండవపక్షపాతంవల్ల పగవాళ్ళని పొగిడి సర్వసైన్యాన్నీ నిరుత్సాహపరుస్తున్నావు. నిజానికి అర్జును డెంత వూడపొడిచిందేమిటో నా కర్థం కావడం లేదు. రానీ, ఆ బంటుతన మేదో నేనే తేల్చేస్తాను. నా బాణాలికి పని కల్పించి మన వాళ్ళంతా 'భళీ' అన్నట్టు చూపిస్తాను" అన్నాడు.

కర్ణుడి మాటలు కర్ణపేయంగా ఆనందించాడు దుర్యోధనుడు. "అసలు మనకు అంతశ్రమ అవసరం లేదంటాను నేను. ఏమంటారా, ఆ వచ్చేవాడు అర్జునుడే ఐతే అంతకంటే మనకు కావలిసిందే లేదు. దీంతో పాండవులు మళ్ళీ పన్నెండేళ్ళు వనవాసానికి పోవలసిందే. దీనికి తిరుగులేదు. కాదు మరెవడో అంటారా, నా బాణాగ్నికి శలభంలా బలై పోతాడు. దీనికింత వాగ్వాద మెందుకూ!" అన్నాడు.

రాజుమాటలికి అందరూ బావుందంటే బావుందన్నారు. భీష్మద్రోణాదుల్లో ఎవళ్ళభావాలు వాళ్ళ మొహాల్లో దోబూచులాడాయి.

శమీవృక్షం దగ్గిర రథం నిలపమన్నాడు బృహన్నల. ఆదర దృష్టులతో గంభీరంగా చూశాడు ఉత్తరుణ్ణి

"ఇదిగో, ఈ చెట్టుమీద గాండీవముంది. అదైతేనే గాని నా చేతులికి ఆగదు. మన దగ్గిర వున్న ఈ చిన్న ధనస్సులు దుర్బలమైనవి. నీ చేతిబలానికే సరిపోయేవి అసలు నేను ఎక్కు పెట్టేసరికే ముక్కలై పోతాయి. ఇలాంటివి నూరువేల ధనుస్సులైతే ఒక్క గాండీవంతో సమానం కావచ్చు. ఈ చిన్న వాటితో ఒక గట్టి కవచాన్నిగాని, ఒక ఏనుగునుగాని, మరి దేన్నిగాని తెగెయ్యడమే సాధ్యం కాదు కదా! తగిన ఆయుధం చేతిలో లేకపోతే యుద్ధంలో పేరా వూరా! అంచేత, ఈ చెట్టుమీదికి వెళ్ళి గాండీవం పట్టుకురా. ధర్మరాజూ, భీముడూ, నకుల సహదేవులూ అందరూ వాళ్ళ ఆయుధాలిక్కడే దాచిపెట్టారు. ఆ కట్లు విప్పు. అందులో గాండీవం మాత్రం పుచ్చుకుని తక్కినవి ఎప్పటిలాగే కట్టివెయ్యి" అని అచ్చంగా శవంలా వున్న ఆయుధాల మోపు చూపించాడు.

అది చూసి ఉలిక్కిపడ్డాడు ఉత్తరుడు. రాజకుమారుణ్ణి అయినా విచారించకండా, నన్నిలాంటి నీచప్పని చెయ్యమంటున్నావు! శవాన్నెవరైనా ముట్టుకుంటారా! దోషం కాదా!" అన్నాడు.

అతడి వీపుతట్టి బుజ్జగించాడు బృహన్నల "భయపడుతున్నావు. ఇతర్లకి తెలియకుండా వుండాలని ఇలా శవంలాగ చేశారు పాండవులు. ఆయుధాల మోపు కాని అది శవం కాదు. వెళ్ళు శవమైతే నిన్ను పంపుతానా! సందేహించకు. చెట్టెక్కి గాండీవం అందించు" అన్నాడు.

చేసేది లేక మెల్లి మెల్లిగా చెట్టుమీదికి వెళ్ళాడు ఉత్తరుడు. రథంమీద నిలబడి "వేగం కాని" అన్నాడు బృహన్నల. ఎలాగైతేనేం ఆయుధాలు కట్లు విప్పాడు ఉత్తరకుమారుడు. కళ్ళు జిగేలుమన్నాయి అప్పుడే ఉదయిస్తూన్న గ్రహాలవలె దశదిశలా కాంతులు ప్రకాశించాయి ఆయుధాలు. అంతేకాక, అవి పెద్దపెద్ద పాముల్లాగా

కనిపించాయి భయంతో గజగజ లాడిపోయాడు ఉత్తరుడు. పదేపదే బృహన్నల హెచ్చరించడంతో ఎలాగో ధైర్యం చిక్కబట్టుకున్నాడు.

అన్నిటిలోకీ పెద్దవిల్లుచూసి "సారథీ!"అని బృహన్నలను కేక వేసి అడిగాడు. "ఇదిగో, పెద్ద కొండచిలువలా వుంది ఈవిల్లు పాండవుల్లో ఎవరిది చెప్పు" అన్నాడు తక్కినవికూడా ఒక్కొక్కటీవర్ణిస్తూ ఏదేది ఎవరెవరిదో చెప్పమని అడిగాడు.

ఆదరపూర్వకంగా చెప్పడం మొదలుపెట్టాడు బృహన్నల. "ఇదిగో, కొండచిలువలా వుందన్నావే అదే గాండీవం. అర్జునుడికి పంచప్రాణాలూ అదే. దేవతలవేదీ, దానవులయేదీ–ఇది చేతిలో వుంటే వీగగొట్టాడన్నమాటే అతడు. మహోజ్జ్వలమూ, మహోగ్రమూ, ఐన గాండీవం సామాన్యమైంది కాదు దివ్యాంశసంభూతమైంది. శత్రు నిర్భేద్యమైంది. పురాణ పురుషుల చేతులమీద నలిగింది.

"ఈ మహాధనస్సు లక్ష సంవత్సరాలు ధరించాడు బ్రహ్మ. ప్రజాపతి అరవైనాలుగు వేల సంవత్సరాలు ధరించాడు. దేవేంద్రుడు ఎనభై అయిదు సంవత్సరాలు ధరించాడు చంద్రుడు అయిదువందల సంవత్సరాలు ధరించాడు. వరుణుడు నూరుసంవత్సరాలు ధరించాడు. అతడి దగ్గిర వేడుకపడి అగ్నిదేవుడు పుచ్చుకున్నాడు. అగ్నిదేవుడు అర్జునుడికిచ్చాడు. అర్జునుడు అరవైఐదు సంవత్సరాలు ధరిస్తాడు.

"ఇక బంగారం ఎద్దులుచెక్కి నల్లకలవల రంగుతోవున్న ధనుస్సు ధర్మరాజుది. బంగారం వానరాలుచెక్కి తాటిచెట్టులా వున్న విల్లు భీముడుది బంగారం ముత్యాలతో రెల్లునిప్పు వెన్నెతో వున్నది నకులుడిది. బంగారు నెమళ్ళుచెక్కి చేవదేరి మెరుస్తున్నది సహదేవుడిది. అదిగో, మహోజ్జ్వలంగా మెరిసిపోతూ వుందే, ఆ గద–అదంటే భీముడికి ప్రాణం" అని చెప్పాడు.

మరిన్నీ తిక్కనబాణాలూ, కత్తులూ, కవచాలూ, వేరువేరుగా తొందరతొందరగా వివరించి చెప్పాడు. ఇంత వివరించి చెప్పినా బృహన్నలే అర్జునుడని తెలుసుకోలేక పోయాడు ఉత్తరుడు

"అయితే, ఆయుధాలిక్కడ దాచిపెట్టి పాండవులు ఎక్కడికి వెళ్ళిపోయారు? అంతా తెలిసినట్టే వుంది నీకు. దాచకండా నాతో చెప్పవూ! ఆ మహానుభావులికి మేనల్లుణ్ణి నేను. అయ్యో, ధర్మరాజు ఎక్కడున్నాడో! భీముడూ అర్జునుడూ ఎటు పోయారో! నకులసహదేవులు ఏమయి పోయారో! రాజలోకానికి కులదీపికలాంటిది ద్రౌపదీదేవి ఏం పాట్లు పడుతున్నాదో పాపం!

"అంత ప్రతాపశాలిన్నీ ధర్మరాజు, దుర్యోధనాది నీచుల కపట జూదంలో పడి అష్టకష్టాల పాలయాడు. ఎక్కడున్నారో కాని కబురన్నా లేదు. అంతటి రాజ్యవైభవం విడిచిపెట్టి ఎలా వెళ్లారో!"

అని స్నేహమూ, విచారమూ, గౌరవమూ ద్యోతకమయేటట్టు ప్రశ్నించాడు.

"వాళ్ళకోసం విచారపడకు" అన్నాడు బృహన్నల. దైవికంగా వచ్చిన ఆవదలు అన్నీ సహించుకుంటూ పన్నెండేళ్లు వనవాసం చేశారు. పదమూడో ఏడు అజ్ఞాతవాసంకదా! ఆయుధాలిక్కడ పెట్టి మారువేషాలతో మనపట్నంలోనే ఇంతకాలమూ వున్నారు వాళ్ళెవరో చెబుతాను విను. నాన్నగారి ఆస్థానంలో వున్నారే కంకభట్టు ఆయన ధర్మరాజు. మనవంటలవాడు వలలుడే భీముడు. అశ్వపాలకుడుగావున్న దామగ్రంథి నకులుడు. సొమ్ములకాపరి అయిన తంత్రీపాలుడు సహదేవుడు తెలిసిందా! అల్లుడూ, మరిదాచడమెందుకూ నేనే అర్జునుణ్ణి. సైరంధ్రిగావున్న మాలిని ద్రౌపది. ఆమెకోసమే కదూ సింహబలుణ్ణి తమ్ములతోసహా, గంధర్వులని మిషపెట్టి చంపేశాడు భీముడు!" అన్నాడు.

ఉత్తరుడి ఆశ్చర్యానికి అంతంలేదు అయినా మరొక్క ప్రశ్న కూడా వేశాడతడు.

"అయితే అర్జునుడికి పదిపేర్లున్నాయి. ఆపదీ ఏమిటో, అవెలా వచ్చాయో చెప్పూ! అప్పుడు నమ్ముతాను" అన్నాడు.

చిరునవ్వుతో "చెబుతాను విను" అంటు అందుకున్నాడు బృహన్నల "అర్జునుడు, ఫల్గుణుడు, పార్థుడు, కిరీటి, శ్వేతవాహనుడు, భీభత్సుడు, విజయుడు, జిష్ణుడు, సవ్యసాచి, ధనంజయుడు- నా పదిపేర్లూ ఇవి

పచ్చని శరీరకాంతి కలిగివుండడంచేత అర్జునుడన్నారు. ఉత్తర ఫల్గునీ నక్షత్రంలో పుట్టడంచేత ఫల్గును డన్నారు. మాతల్లి కుంతీదేవి పేరు పృథ. పృథపుత్రుణ్ణి కనక పార్థుడన్నారు ఇంద్రుడిచ్చిన కిరీటం అభేద్యంగా నా తలమీద సూర్యబింబంలా ప్రకాశిస్తూ వుంటుంది యుద్ధాల్లో. అంచేత కిరీటిఅన్నారు. నారథానికి ఎపుడూ తెల్ల గుర్రాలే వుండడంచేత శ్వేతవాహనుడన్నారు భీభత్సంగా యుద్ధం చేయడంవల్ల భీభత్సుడన్నారు. ఎంతవాడితో పోరాడినా విజయం నాదే కావడం చేత విజయుడన్నారు. నాకళ్ళముందు ధర్మరాజు శరీరంమీద గాయం కలిగించినవాణ్ణి, అత డెవడైనాసరే బతకనివ్వనని ప్రతిజ్ఞ చేయడం చేత జిష్ణుడన్నారు. రణరంగంలో గాండీవం రెండు చేతులా ప్రయోగిస్తూ, మీదుమిక్కిలి ఎడమచేతితో ఎక్కువ ప్రావీణ్యం చూపడం చేత సవ్యసాచి అన్నారు. ప్రపంచమంతా దిగ్విజయంచేసి ధనం కొల్ల గొట్టుకురావడంచేత ధనంజయుడన్నారు. ఇవికాక ఇంకో పేరుకూడా వుంది. కృష్ణుడిసహాయంతో ఖాండవవనం దహించానుకదా! ఎందరో దేవతలు ఎదిరించారు. అందరినీ ఓడించాను. ప్రసన్నులై బ్రహ్మ, మహేశ్వరుడూ ప్రత్యక్షమయ్యారు. పేదకు పెన్నిధి దొరికినట్టనిపించింది నాకు. దయార్ద్రహృదయులై అసదృశములైన దివ్యాస్త్రాలు అనుగ్రహించారు వారు. 'కృష్ణ' డని పదకొండో పేరుకూడా పెట్టారు.

డాంతో ఇంద్రాది దేవతలుకూడా ఎన్నో బాణాలు అనుగ్రహించారు. అంతేనా, ఇంకావిను. వరాలుపొంది గర్వించి దేవతలకు కంటకులుగా వున్న నివాతకవచులు అనే రాక్షసుల్ని–మూడుకోట్లమందిని–ఒక్కణ్ణే హతమార్చాను. ఆయుద్ధంలో దేవేంద్రుడి రథంమీద కూర్చున్నాను మాతలి సారథ్యంచేశాడు. దుర్జయులైన హిరణ్యపురం రాక్షసుల్ని సముద్రతీరంలో సంహరించాను. అప్పుడే సంతోషించి కిరీటమిచ్చాడు దేవేంద్రుడు. దేవతలు శంఖమిచ్చారు అదే దేవదత్తం. ఇలా మరె వళ్ళకీలేని బలసంపద నాది. దుర్యోధనుణ్ణి గంధర్వరాజు పట్టుకున్న ప్పుడు, పద్నాలుగువేల గంధర్వులతో సహా అతణ్ణి వోడించాను. దుర్యోధనుణ్ణి విడిపించుకు వచ్చాను. అంచేత నువ్వు భయపడకు. సందేహించకు. ఈ కౌరవసేనని ఇట్టే పడగొడతాను. భీష్మ, ద్రోణ, కృప, అశ్వత్థామ, కర్ణ, దుర్యోధనులు చూస్తూవుండగా ఆలమందలు మళ్ళించుకు పోదాం'' అని త్వరత్వరగా చెప్పాడు.

ఆనందాశ్చర్యాలతో చెట్టుదిగాడు ఉత్తరుడు బృహన్నలకి సాష్టాంగ దండప్రణామం చేశాడు. అంజలిబంధం కపాలాన గీలించాడు.

''మహాభాగా, తెలుసుకోలేక అపరాధం చేశాను. క్షమించు. నువ్విలా ప్రత్యక్షం కావడం నా పూర్వభాగ్యం. నా కళ్ళపొరలు విడిపోయాయి. బ్రహ్మానందంగావుంది. అజ్ఞానంవల్ల నేనే మేమో అన్నాను. క్షమించానంటే బదికిపోతాను'' అన్నాడు.

రథం దిగివచ్చి అతడి శిరస్సుమూచూశాడు అర్జునుడు. కౌగి లించు కున్నాడు. అతడి రెండుకళ్ళనుండీ అశ్రువులు జలజలారాలాయి. శరీరం పులకరించింది ఉత్తరకుమారుడికి ఇలా అన్నాడు. ''మామా! ధన్యుణ్ణయాను. భయం పటాపంచలైంది. పద. రథ మెక్కు. నీ బాహుచ్ఛాయని సింహంలా రథం నడుపుతాను ఝంఝా మారుతంలా శత్రువులమీద పడతాను. ఆజ్ఞాపించు నన్ను. కౌరవుల్ని

ముట్టడించు. గోవుల్ని మళ్లించు. అర్జునుడికి యుద్ధంలో సారథ్యం చెయ్యాలని ఎన్నో కలలుకన్నాను. ఇన్నాళ్ళకి నాభాగ్యం పండింది.''

''అల్లుడూ, నువ్వంటేనే నాకెంతో ప్రేమ'' అన్నాడు అర్జునుడు, ''ఈగ వాలనివ్వను నీమీద వెయ్యికళ్ళతో చూస్తాను నిన్నే కాదు, గుర్రాలమీదకూడా ధూళికణం పడనివ్వను పద. కౌరవుల పని కానిద్దాం.''

''నువ్వు అర్జునుడవని తెలియడం తోటే నా మనస్సులో భయం, సందేహం, అన్నీ వదిలిపోయాయి. ఐతే, పురుషులలో మేటి పురుషుడవైన నీకు యీ పేడితనం ఎలావచ్చింది?'' అని వినయంగా అడిగాడు ఉత్తరుడు.

''మా అన్నగారి ఆజ్ఞప్రకారం ఒకసంవత్సరం బ్రహ్మచర్య వ్రతం సాధించవలిసి వచ్చింది ఊర్వశి శాపకారణంగా పేడితనమూ వచ్చింది వ్రతదీక్ష నిన్నటితో పూర్తయింది. పేడితనమూ ఇప్పుడు లేదుమరి'' అన్నాడు అర్జునుడు.

ఆనందాశ్రువులతో గద్గదకంఠుడయ్యాడు ఉత్తరుడు.'' ఇలాఇన్నీ వివరించి చెప్పడమంటే అయాచిత ప్రేమతో నన్ను అనుగ్రహించడమన్న మాట! జగదేక వీరుడవైన నీప్రాపు దొరికిందినాకు. ఇక దేవతలనైనా లక్ష్యపెట్టను. నువ్వేం చెబితే అదిచేస్తాను. ఆజ్ఞాపించు'' అన్నాడు.

''గాండీవమూ, బంగారం మొదళ్ళబాణాలతో నిండివున్న జంట తూణీరమూ, నాకవచమూ, ఖడ్గమూ తీసుకురా. తక్కినవి యథాప్రకారం కట్టకట్టి చెట్టుమీద పెట్టు'' అన్నాడు అర్జునుడు.

ఆప్రకారం తక్కినవి భద్రపరిచి, గాండీవం మొదలైనవి తీసుకుని అతడి ఎదట పెట్టాడు ఉత్తరుడు.

వాటి అధిదేవతలకు నమస్కరించి ఆయుధాలు భక్తితో పరిగ్రహించాడు అర్జునుడు.

కవచతూణీరాలు వేసుకున్నాడు. గాండివం చేతపట్టుకున్నాడు. ధ్యానమాత్రంలో ఇంద్రుడిచ్చిన కిరీటమూ, కుండలాలూ వచ్చాయి. ఆజాను లంబితమైన కేశపాశం కురచపడిపోయింది కిరీటంపెట్టుకున్నాడు కుండలాలు తగిలించుకున్నాడు హస్తాలకు వీరకంకణాలు అలంకరించు కున్నాడు. నడుముకు దట్టీ బిగించుకున్నాడు.

ఇలా తయారై మందహాసంతో రథమెక్కుతూవుంటే దర్శనీ యమైన ఆ మూర్తిని చూడడానికి వెయ్యికళ్ళు కావా లనిపించింది. వరప్రభావం వల్ల తనుంత తాముగా ప్రభవించిన కిరీటకాంతులు గగన వీధుల్ని మహోజ్జ్వలం చేశాయి.

రథమెక్కి ఎక్కడ పెట్టవలసిన ఆయుధం అక్కడ పెట్టుకుని గాండీవం ఎక్కుపెట్టి ముష్టి సవరించి, గుణం సారించి ధనుష్టంకారం చేశాడు అర్జునుడు. ఆ గుణధ్వనికి పక్షులు అరుచుకుంటూ ఎగిరిపో యాయి మృగాలు కలగుండుపడి అటూ ఇటూ పరిగెత్తాయి వృక్షాలు చలించాయి దిక్కులూ, ఆకాశమూ దద్దరిల్లాయి. కౌరవ సైన్యం తుల్లిపడింది.

అనంతరం అగ్నిదేవుణ్ణి ధ్యానించాడు అర్జునుడు. విశ్వకర్మ నిర్మితమూ, మాయామయమూ, మహోగ్రమూ ఐన వానర పతాకం పంపించాడు అగ్నిదేవుడు. వానర పతాకాన్ని ఆశ్రయించుకొని వికృత మయిన భయంకరభూతగణమూ వెంట వచ్చింది. ఉత్తరుడి సింహ ధ్వజం శమీవృక్షంమీద పెట్టించాడు అర్జునుడు కపిధ్వజం రథానికి కట్టించాడు. స్మరణమాత్రంగా వచ్చిన దేవదత్తం సవినయంగా పుచ్చుకున్నాడు.

సన్నద్ధుడై నొగలమీద కూర్చున్నాడు ఉత్తరుడు. పగ్గాలు చేత్తోపుచ్చుకున్నాడు గుర్రాలవీపులు నిమిరాడు. వాటి జవసత్వాలు ప్రశంసించాడు.

కనుసన్నతో హెచ్చరించాడు అర్జునుడు. "ఆలస్య మౌతోంది పశువులు దూరం పోయివుంటాయి జమ్మికి ప్రదక్షిణంగా రథం పోనీ. చిటికలో కలుసుకోవాలి మనం" అన్నాడు.

పగ్గాలు సడిలించి గుర్రాలు అదిలించాడు ఉత్తరుడు. కదిలింది రథం. హృదయంలో రణోత్సాహం వురకలు వేస్తోంది అర్జునుడికి. పిడుగులు గర్జించినట్టు ఒక్కసారి పూరించాడు దేవదత్తం. ఘోరంగా వున్న ఆ మహాధ్వనికి సప్తసముద్రాలూ కలగుండు పడ్డాయి. కులగిరులు జలదరించాయి భూగోళం దద్దరిల్లింది. దిక్చక్రం గడగడలాడింది. స్వర్గ లోకం తుల్లిపడింది. పాతాళం ఘూర్ణిల్లింది. గ్రహతారకలు గడగడ లాడాయి. బ్రహ్మదేవుడు సంక్షోభించాడు. చచ్చినట్టు చాపచుట్టగా పడిపోయాయి గుర్రాలు. నిశ్చేష్టుడై నొగలమీద బోర్లాపడి, మూర్ఛ పోయాడు ఉత్తరకుమారుడు.

చప్పున లేచివచ్చి గుర్రాల్ని లేవదీశాడు అర్జునుడు. శరీరాలు నిమిరాడు. ఉత్తరుణ్ణి లేవనెత్తాడు. తలనిమిరాడు. దుస్తులు సవరించాడు. తెలివిపుచ్చి కౌగిలించుకున్నాడు. ఆదరించాడు.

"శంఖారవాలూ, ఢంకానగారాలూ, గజఘీంకారాలూ యుద్ధమెరిగిన రాజకుమాళ్ళకి సుపరిచితాలే కదా! ఇంతభయపడి పోయావేం?" అని అడిగాడు.

"ఎన్నోవందల శంఖాలు విన్నాను ఢంకానగారాలు విన్నాను. ఏనుగుల ఘీంకారాలూ విన్నాను. అమ్మయ్యో, అవేవీ ఇంత ఘోరంగా లేవు. మహాధ్వాన మిది. చిత్తమోహనం! అద్భుతం!! దుర్భరం!! ఇది వినేసరికి చెవులు బద్దలై పోయాయి. దిక్కులు గిర్రుమన్నాయి. గుండెనీరై పోయింది. ఇక మహోగ్రమైన కపిధ్వజం చూస్తే కళ్ళు చీకట్లు కమ్ముతున్నాయి. అఖండమైన నీ తేజస్సు

చూస్తూంటేనే పరవశత్వం కలుగుతోంది నేను చలించి పోయానంటే ఆశ్చర్యమేముంది!'' అన్నాడు తడబడిపోతూ ఉత్తరుడు.

ధైర్యం చెప్పాడు అర్జునుడు. పదేపదే శంఖంపూరించి భయం పోగొట్టాడు. పగ్గాలు సడిలించి గుర్రాలు అదిలించాడు ఉత్తరుడు. వాయువేగంతో పరుగెత్తింది రథం. చక్రధ్వానం, ధనుష్టంకారం, శంఖధ్వనీ – భీషణంగా చెలరేగాయి.

మహావేగంతో పరిగెత్తుకు వస్తూన్న రథాన్ని దుర్యోధనుడికి చూపించాడు ద్రోణుడు.

''చెవులు బద్దలుచేస్తూ సంక్షోభం కలిగిస్తోంది గుణం మోత. బ్రహ్మాండం పగిలిస్తూ భూతకోటిని నిశ్చేష్టితం చేస్తోంది శంఖారవం. ఆకాశమంతా ఆవరిస్తూ భీతిపుట్టిస్తోంది పతాక వేగం. కళ్ళు మిరుమిట్లు కలిగించే ప్రకాశంతో విభ్రాంతి కలిగిస్తోంది కిరీటకాంతి. ఇంకా సందేహామేమిటి? ఆవిల్లు గాండీవం. ఆ శంఖం దేవదత్తం. ఆ ధ్వజం కపిధ్వజం ఆ కిరీటం ఇంద్రదత్తం. అవును ఈ ఉగ్రత్వం మరీ వేటికీ వుండదు. చిచ్చుల పిడుగులాగ, మహోద్రేకంతో వచ్చి పడుతున్నాడు శత్రుభయంకరుడు అర్జునుడు మనలో మనం వూరికే వివాదపడితే తీరేది కాదిది. మాటలు క్రియల్లో కనపడేటట్టు యుద్ధానికి తలపడాలి'' అన్నాడు. కృపుడూ, అశ్వత్థామా మొదలైన యోధుల్నీ సంబోధించి హెచ్చరించాడు. ''ఇదిగో, మన సేనలో అపశకునాలు కనిపిస్తున్నాయి. అంచేత మనవిజయంమాట సందేహామే కనక మన మొకపని చెయ్యాలి. రాజును ముందు పంపేద్దాం గడబిడపడి ఆలమందల్ని బెదరగొట్టకుండా వాటివెనకని పోనిద్దాం సైన్యాలు. బలమైన వ్యూహాలుగా ఏర్పడి మనమందరం వెనకనడిచి వెళదాం. అర్జునుడు దగ్గిరపడేసరికి అడ్డుపడి యుద్ధానికి తలపడదాం'' అన్నాడు.

ద్రోణుడి మాటలువిని భీష్మ, కృప, కర్ణ, వికర్ణులను సాభిప్రాయంగా చూశాడు దుర్యోధనుడు.

"జూదంలో వోడిపోయి, పన్నెండేళ్లు అరణ్యవాసం, ఒక సంవత్సరం ఊళ్లో అజ్ఞాతవాసం చెయ్యడానికి సమ్మతించికదా పాండవులు వచ్చారు. పదమూడేళ్లూ నిండకుండానే ఇపుడు అర్జునుడు మనముందుకు వచ్చాడా, తిరిగి యథాప్రకారం అడివికి పోక తీరదు. ఇదే నేను మొదటినుంచీ చెబుతున్నాను ఐతే, గడువు తీరలేదని మనం పొరపాటన్నా పడుతూండాలి, లేదా లోభం ఆపుకోలేక అర్జునుడు దుస్సాహసమైనా చేస్తూండాలి. అంచేత గడువు తీరిందీ లేనిదీ యథార్థం తేల్చవలసిన వారు తాతగారు

"ఆ వచ్చేది కేవలం ఉత్తరుడుకాక, అర్జునుడు కావడమే మనకు కావలిసింది ఏమంటారా, సుశర్మని అటుపంపి, మనం ఇటు రావడం పాండవులు విరాటనగరంలో ఉంటే కంటపడతారనే కదా! ఇలా, ఒక నిశ్చయంతో చేసినపనికి ఇపుడు కలవరపడడం దేనికి!

"ఇంతకీ శత్రువుల చిరకాల సంచితమైన గోధనం దోచుకున్నాం. అర్జునుడు వచ్చేదీ వాడిబాబు దేవేంద్రుడు వచ్చేదీ, మన ప్రతాపం మచ్చుచూపించి మరీ విడిచిపెడతాం వచ్చిందే కీర్తికారణమైన రణరంగానికి. మరి దిగులుపడడం దేనికి? అనవసరమైన సందేహాలికి స్వస్తి చెప్పండి. ధైర్యం వహించండి ఆయుధాలు ధరించండి వాహనాలు హెచ్చరించండి. మొనగాళ్ళయి నిలవండి. విజయలక్ష్మిని వరించండి, అంతేగాని శత్రు వనేసరికి తెల్లబోయి, ఒకరిమొహం వొకరు చూస్తూ నిలవడం వీరలక్షణంకాదు" అన్నాడు.

ద్రోణాచార్యులను అధిక్షేపించే అభిప్రాయంతో మళ్ళీ ఇలా అందుకున్నాడు

"గ్రహాల సకిలింపులూ, అనుకూల వాయువులూ మనకే విజయం సూచిస్తున్నాయి కాకపోయినా ఒక్క అర్జునుడేమిటి ఇంత బలాన్ని గెలవడమేమిటి? ఎవరన్నా వింటే నవ్విపోతారన్న ఆలోచనైనా లేకపోయింది ద్రోణాచార్యుడికి నా మొహం ఎదట అదేపనిగా వాణ్ణి పొగుడుతున్నాడు సైన్యానికి పిరికిమందు పోస్తున్నాడు.

"రోషమో, రాజ్యాభిలాషమో—ఈ రెండే కారణాలు అర్జునుడిలా సాహసించడానికి. అంతే మరో కారణం కనబడదు. ఆపాటి దానికి భట్రాజులాగ పొగడడం లంకించుకున్నాడీయన.

"'ఆచార్యులు' అంటే ఏమిటి? మీనమేషాలు లెక్కపెట్టుకుంటూ, ఓదగ్గిర కూచోవలిసినవారన్నమాట యుద్ధం సంగతి వారి నడిగితే ఎలా? బుద్ధిమంతులు ఇంట్లో కూర్చొని భోజనాల దగ్గిర కబుర్లు చెబుతారు తాలింఖానాలలో డాబులు పలుకుతారు శాస్త్రాలకాలక్షేపాల దగ్గిర నీతులువల్లిస్తారు. అంతే. యుద్ధంపేరు చెబితేమాత్రం వీపు చూపెడతారు. అంచేత యుద్ధంలో మనదగ్గిరికే రానివ్వకూడదు వారిని. ఎక్కడవున్నా మనక్షేమమే కోరుతారు వారు. గనక, వారిని సైన్యాల వెనక వుంచడమే నయం మనకి" అన్నాడు.

దుర్యోధనుడిమాటలు దుస్సహమై కస్సుమనిలేచాడు అశ్వత్థామ. "గొల్లవాళ్లని బెదిరించి, ఎలాగో గోవులు పట్టుకున్నంత మాత్రాన ఈ పెద్దకబుర్లెందుకో! ఇంతకీ, శత్రువులినా జయించలేదాయె. హస్తినాపురమా చేరుకోలేదాయె. శత్రురాజ్యం పొలిమేరన్నా దాటలేదాయె అప్పుడే ఈ ఆత్మశ్లాఘమెందుకని!

"యుద్ధంలో రాజ్యం గెలుచుకున్నవాడు కూడా, బుద్ధిమంతుడైతే ఇలామాట్లాడడు. జూదంలో గెలుచుకున్నదీ ఒక గెలుపేనా! ఇదిగో, సమయంవచ్చింది కదా ఇప్పుడు! చెప్పిందంతా చేసి చూపెడితే సరి! అవాళ ద్రౌపదిని సభలోకి ఈడ్చుకురమ్మన్నావే—పాండవులతో

యుద్ధంచేసి వోడించే అలా అన్నావా మరి! ఆ ఇల్లాలిని అలా అవమానించడం శకుని నీతి కాబోలు! ఇపుడు వస్తున్న ఆ అర్జునుడి మీదికి ఆ మామగారినే ఉసిపెట్టు.

"అపుడలా అవమానించావు కనకనే ధృతరాష్ట్రసంతతికి ధూమకేతువులాగ వచ్చిపడుతున్నాడిపుడు అర్జునుడు. ద్రోణాచార్యుల్ని అధిక్షేపించడం సులభమే దేవదానవులందరికీ దుర్జయుడైన అర్జునుణ్ణి ఎదిరించడం మాత్రం సులభంకాదు. లోకాతీతుడైన ఏకైక వీరుడతగాడు. శత్రువులయినా అతణ్ణి ప్రశంసిస్తారు అలాంటిది కన్నకొడుకు కంటె అధిక వాత్సల్యంతో చూస్తూన్న గురువు ప్రియశిష్యుణ్ణి పొగిడాడంటే తప్పేముంది? అంతమాత్రానికి చిన్నాపెద్దా విచక్షణ లేకండా తృణీకరించడం సహించలేం. ఇక సిగ్గువిడిచి యుద్ధంచేస్తే ద్రోణుడు చెయ్యనీ. నేనుమాత్రం సహించలేను.

"ఇంకా విను–ప్రళయరుద్రుడు, బడబానలం, మహామృత్యువు–ఎవరువచ్చినా ఎదుర్కోగలడు అర్జునుడు అతడి కళ్ళెర్రపడితేచాలు, అతడి బాణాల ముందు సర్వమూ సంహారం కావలిసిందే. మాయ పాచికక్కడ సాగవు భుజాల్లో బలం వుంటే, గుండెల్లో దన్నుంటే చూపించాలి గాండీవంతో అడ్డపాచికలు వెయ్యడు గాండీవి. ఉరులు పోసిన అంపవాన కురిపిస్తాడు. ఆవులకోసం విరాటుడు వస్తే ఎదిరిస్తాం. అర్జునుడే వస్తేమాత్రం మా తరంకాదు" అన్నారు.

దాంతో ఎక్కడాలేనిక్రోధంతో మిసిపడుతూ కురువీరుల్ని సంబోధించాడు కర్ణుడు. "పాండవులిక్కడ వున్నారన్న అభిప్రాయంతోనే గోగ్రహణానికి సమ్మతించి మీరందరూ వచ్చారు. తీరావచ్చాక ఇప్పుడు అర్జునుణ్ణిచూసి పిరికిమాత్ర పుచ్చుకుని అతణ్ణి తెగ పొగిడేస్తున్నారు. రాజుని దుమ్మెత్తి పోస్తున్నారు. ఏం న్యాయమిది!

"ఇదిగో, నేనొక్కటే చెపుతున్నాను మీకు భయంగావుంటే మీరెవ్వరూ రాకండి. ఒక్కడిబతుక్కీ ఎందరు కావాలని! నేనొక్కణ్ణే చాలు. మీ కాసందేహం అక్కర్లేదు. ఆ కపిధ్వజం అల్లంతదూరానే విరగేస్తాను. ఆ భూతాల్నీ గీతాల్నీ పీచురేగగొడతాను రథం తునాతునకలు చేస్తాను. సారథిని చెండాడతాను. శరపరంపరతో అర్జునుణ్ణి తూటాడతాను. ధనుష్టంకారంతో దశదిశలూ దద్దరిల్ల జేస్తాను. బాణపాతంతో శత్రువు గుండెలు పగిలిస్తాను. అనర్గళమైన నా భుజ పరాక్రమంతా ప్రయోగిస్తాను. ఘోరంగా నా రౌద్రరూపం ప్రదర్శిస్తాను మీరన్నట్టే మనల్ని తృణప్రాయంగా భావించి క్రోధ జ్వాలలతో వస్తూన్న అర్జునాగ్ని అసాధ్యమైనదే అనుకోండి. నా శరవర్షంతో ఇట్టే నుసి చేస్తాను. చూస్తూవుండండి.

"పదమూడేళ్ళు పూనికపట్టి వస్తూన్నాడు తాను. తన బల దర్పాలు పేరు మోసి వున్నాయి ఇక కౌరవ సైన్యంలోకల్లా శక్తి సామర్థ్యాలు కలవాణ్ణి నేను అంచేత మా ఇద్దరికీ సమఉజ్జీ అన్నమాట.

" అదీకాకండా, అనుదినమూ అనూహ్యామైన మన్ననతో ఆద రిస్తూన్న మహారాజు రుణం తీర్చుకోడానికీ, 'యుద్ధంలో అర్జునుణ్ణి పడగొడతా' నని రాజుతో చేసిన శపథం సాధించుకోడానికీ, 'కర్ణార్జు నుల్లో ఎవ్వడధికుడా?' అంటూన్న లోకుల అనుమానం తీర్చి వెయ్య డానికీ, పరశురాముడి కృపవల్ల సంపాదించిన విలువిద్యాపాటవం ప్రక టించడానికీ తగిన సుదినం దొరికింది నాకు. మీకు యిష్టం ముందా నుంచుని నా యుద్ధం చూడండి. లేదంటూరా, పశువుల వెంట వెళ్ళిపొండి" అన్నాడు.

దాంతో చుర్రుమంది కృపాచార్యుడికి. "కర్ణా, కయ్యానికి కాలు దువ్వడమేకాని కర్తవ్యం తెలీదు నీకు. అర్థసిద్ధికి యుద్ధం నికృష్టసాధనమన్నారు నీతిశాస్త్రవేత్తలైన పెద్దలు. దేశ, కాల,

పాత్రల నెరిగి చేసిన యుద్ధంలో అర్థసిద్ధి సాధ్యపడుతుంది. అంతేకాని, మోటతనంగా తన బలమూ, ఎదిరి బలమూ తెలుసుకోకుండా తెగ పడితే అర్థానికి బదులు అనర్థం ఏర్పడుతుంది. అర్జునుడు ఒక్కడేకదా పరవాలే దనుకుంటున్నావు కాబోలు! వైరివాడిని నిజంగా పొరపడు తున్నావు. దేవేంద్రాది దేవతలతో పోరాడి ఖాండవం దహించింది ఒక్కడేకదా! యాదవబల మంతటిని తోసిరాజని సుభద్రని హరించింది ఒక్కడేకదా! దిగ్విజయంచేసి కౌరవ వంశానికి గౌరవం తెచ్చింది ఒక్కడేకదా! సపరివారంగా చిత్రసేనుణ్ణి జయించి రాజుని విడిపించింది ఒక్కడేకదా! నివాతకవచుల్నీ, కాలకేయుల్నీ సంహరించిందీ కూడా ఒక్కడేకదా!

"అవాళ ద్రౌపదికోసం అంతమంది రాజులూ ఎగబడి అతడి చేత దెబ్బలుతిని తోకముడిచినప్పుడు నువ్వూ వున్నావా లేవా అక్కడ! ఇదొక్కటీచెప్పు! పాండవులలో ఒక్కొక్కడూ విజృం భించి వీరవిహారంచేసి రాజలోకంలో మహోత్సాహం కలిగించారుకదా! నువ్విక్కడ ఇవాళ మీసాలు నులుపుతున్నావు. రాజు తలవూపుతు న్నాడు కదాఅని వృథాగర్వంతో పరవళ్ళు తొక్కుతున్నావు.

"అర్జునుడితో యుద్ధం చెయ్యడమంటే చేతులతో సముద్రం ఈదడమన్నమాట, అగ్నిహోత్రంలో వురకడమన్నమాట, వాసుకి కోరలు పెరకడమన్నమాట తెలిసిందా! సుడిగాలితో చెలరేగు తూన్న దావానలం ఒక్కడెవడన్నా ఆర్పడం సాధ్యపడుతుందా! అంచేత, ఈ దుస్సాహసం విడిచిపెట్టు. ఏవిధంగానైనా సరే రాజుని మనం కాపాడుకోవాలిప్పుడు.

"రాజూ, భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, అశ్వత్థామా, నువ్వూ, నేనూ ఇంతమందిమీ కలిసి మొనలుతీర్చి అర్జునుడుమీదికి కలియబడదాం.

అంతేకాని ఒంటరిగా అతణ్ణి మూడుకళ్లవా ఎదిరించినా పరాభవం తప్పదు '' అన్నాడు.

తోకతొక్కిన తాచులా మళ్లీ కస్సు మన్నాడు కర్ణుడు. “ పాండవ పక్షపాతివని తెలిసితెలిసి నిన్ను పిలుచుకువచ్చిన రాజు ననాలి! బతికినన్నాళ్ళు భార్యా, బిడ్డలూ, నువ్వూ, సబాంధవంగా సుష్టుగా రాజుసొమ్ము దిగమింగడమే నీపని యుద్ధంపేరు చెబితే మాత్రం నోరు పెగల్దు. యుద్ధ సమయాల్లో పనికిమాలిన ఆబోతు లాగ అచ్చేసి వదిలిపెట్టేశాడు నిన్ను రాజు అట్టేమాటాడక ఇంటి మొహం పట్టు వెళ్లు యజ్ఞాలూ, గిజ్ఞాలూ ఎక్కడన్నా జరుగుతూంటే చూసుకో పప్పూ కూడూ కడుపారాతిందువుగాని. నీ బాపనబుద్ధేఅంత!

“ నా బలమంటే ఏమిటో తెలియకండా వుంది నీకు. నేను విల్లెత్తితేచాలు, పద్నాలుగు భువనాలూ పల్లటిల్లిపోతాయి అర్జును డొకలెక్క అనుకుంటున్నావేమో! ఒక రథికుడికి ఎంతమంది కావా లని! '' అన్నాడు.

ఇందరూ ఇన్నివిధాల చేస్తూన్న తర్జనభర్జనలు సవిమర్శకంగా వింటున్నాడు భీష్ముడు. దుర్యోధనుణ్ణి ఉద్దేశించి గంభీరంగా ప్రారంభించాడు. “ నీతికిఅనుగుణ్యంగా చెప్పాడు ద్రోణుడు. అశ్వత్థామ పలుకులూ ఉచితంగానే వున్నాయి. కృపాచార్యుడూ సుసంగతంగానే చెప్పాడు. రాజుగారి మన్ననకల మనిషికనక కర్ణుడు రణోద్రేకంతో మాటాడడం సబబేఅయితే కావచ్చు కాని, పెద్దల్ని ధిక్కరించడం మాత్రం ఏంన్యాయం! దేశ కాల పాత్రలు తెలుసుకున్నవాడు యుద్ధం చేసి చూపెడతాడు. అంతేకాని, మాన్యులైన వారిని కర్ణకఠోరంగా అవమాన పరచడం దుసుసుతనం. బలవంతిమైన శత్రువు పైబడ్డపుడూ, పరాయిదేశంలో పనిపడ్డపుడూ ఆలోచించి అడుగు వెయ్యడం బుద్ధిమంతుల లక్షణం. ఉత్తములైన వీరులు పగవాళ్ల సుగుణాలు ప్రశం

సిస్తారు సమయం వచ్చినపుడు తమప్రతాపం ప్రకటిస్తారు తుదీ మొదలూ తెలియకుండా ఎంతటి వాళ్లనీ తృణీకరిస్తున్నాడు కర్ణుడు. ఆచార్యులైన వాళ్లు ఆరాధ్యులేగాని గర్హింప దగ్గవారా మరి?''అని రథం దిగివచ్చాడు. కృపుణ్ణీ, అశ్వత్థామనీ చేతులుపట్టుకుని ప్రార్థించాడు. "పని ఎంతో వుంది మనకి. అదిగో, అర్జునుడు వచ్చిపడుతున్నాడు. మనలోమన విరోధానికి సమయం కాదిది. అందరం ఐకమత్యంతో కలిసే యుద్ధం చేద్దాం. పెద్దపనుల్లో భేదం కూడదని పెద్దల మతం. ఓపక్క వేదం, ఓపక్క ధనుర్వేదం ధరించిన మహానుభావులు మీరు. కురుబలానికి ఏ వొకటి వచ్చినా అది ప్రసిద్ధులైన మీ నెత్తినే పడుతుంది. మనలో వొకడు తెలీక ఏదో అన్నాడు. క్షమించండి. మీరిలా కోపగించుకుని రాజకార్యానికి హాని కలిగించకండి'' అన్నాడు.

"క్షమించడాని కన్నా రాజకార్యానికన్నా మే మెవరం? ద్రోణాచార్యుల్ని శాంతి పరచడమే మమ్మల్ని శాంతి పరచడం మాపాటివారికి ఇంతగా చెప్పడం కూడా ఎందుకు?'' అన్నారు కృపుడూ, అశ్వత్థామాన్నూ.

అనంతరం సాకూతంగా దుర్యోధనుణ్ణి చూశాడు భీష్ముడు. కర్ణుణ్ణీ, పితామహుణ్ణీ ఉభయుల్నీ వెంట పెట్టుకుని ద్రోణాచార్యుల దగ్గిరికి వెళ్లి నమస్కరించాడు దుర్యోధనుడు. సవినయంగా క్షమాపణ వేడుకున్నాడు. అశ్వత్థామనీ, కృపాచార్యుల్నీ ప్రార్థించాడు. అంతతో ప్రసన్నుడయ్యాడు ద్రోణుడు. కౌరవ యోధుల నందరినీ గంభీరంగా కలయచూశాడు.

"భీష్ముడు చెప్పినపుడే కోపం వదిలి పోయింది. ఇక కార్యోన్ముఖులం కావాలి మనం. రారాజుమీద ఈగ వాలకుండా జాగ్రత్తపడాలి. బాధపడి బాధపడి బాగా కసితో వున్నాడు అర్జునుడు.

పిసరంతకూడా మనల్ని విడిచిపెట్టడు. కనురెప్ప వెయ్యకండా అప్రమత్తులం కావాలి. దుర్భేద్యమైన వ్యూహం పన్ని అందరం ఒక్క చోట ముసురుకోవాలి. ఇందాక రారాజు కోరాడు, పాండవుల అజ్ఞాతవాసం గడువు గడిచిందీ లేనిదీ నిరూపించమని. భీష్ముడే దీన్ని పరిష్కరించాలి '' అన్నాడు.

ద్రోణుడిమాటలికి ప్రసన్నుడయాడు భీష్ముడు. ''రెండేళ్ళ కొక అధికమాసం వస్తుంది. అలా వచ్చినవన్నీ కలిపి లెక్కవేస్తే నిన్నటితో సరిగ్గా పదమూడేళ్లూ పూర్తవుతున్నాయి. ఇది తెలిసిన వాడు కనకనే 'పందెం పూర్తిచేశా' మని ప్రకటించడానికే ఇవాళ ప్రత్యక్షమయాడు అర్జునుడు. పాండవులు ధర్మపరులు. ధర్మరాజు నాయకత్వంలో ధర్మం తప్పడం అసంభవం. ఇన్నాళ్ళూ ఇన్ని పాట్లూ పడి, ఇపుడు తమకించి నెత్తికి పిడుగు తెచ్చుకుంటారనడం అవివేకం. అలాగే అయివుంటే ఆనాడే తిరగబడి మూర్ఖత్వానికి పూనుకునే వాళ్ళు వాళ్ళు తప్పనిసరిగా ధర్మపాశబద్ధులై ఇంతకాలమూ ఓర్చుకున్నారు. ఇక ఎలాగూ వాళ్ళ పరాక్రమం వాళ్ళు చూపించక మానరు. మనమూ దానికి సిద్ధపడవలిసిందే మరి. వచ్చేవాడు అసాధ్యుడు. అవశ్యం మనమే గెలుస్తామని చెప్పలేం. రాజ్యంకోసం పెనగులాడే రెండుబలాలూ గెలవడం జరగదు కదా! జయాపజయాలికి సమ్మతించే దిగాలి యుద్ధానికి. అంచేత ఆలోచించి ఈ పరిస్థితిలో సంధి చేసుకోడమే సరైన మార్గమని నా అభిప్రాయం '' అన్నాడు.

సంధమాట ఎత్తేసరికి చిన్నబిమపుచ్చు నవ్వాడు దుర్యోధనుడు. ''అబ్బే, పాండవులకీ మనకీ సంధి ఎలా కుదురుతుంది? నేనా, రాజ్యంలో పిసరంత పంచివ్వను. పంచివ్వకపోతే సంధికే రారు వాళ్లు. అంచేత యుద్ధంతప్ప మరో మార్గం లేదు '' అన్నాడు.

వాళ్లిద్దరి మాటలూ విని ఇలా అందుకున్నాడు ద్రోణుడు. "ఇది ఇలా చెయ్యాలి అని నిర్ణయించవలసి వస్తే దానికి రాజుకంటె సమర్థులు ఇంకొకరులేరు ఐనా, నాకు తెలిసినంతమట్టుకు ఒక విధానం చెబుతాను. మన సైన్యం నాలుగు భాగాలు చేయాలి వెంటనే ఒక భాగం తీసుకుని ముందుగా వెళ్ళిపోవాలి రాజు. రాజు వెనక మరో భాగం ఆలమందలు తోలుకొంటూ నడవాలి. మిగిలిన సగంతో మనం గట్టి వ్యూహం పన్ని వెనకనుంచి మెల్లి మెల్లిగా నడవాలి. అర్జునుడు ఎక్కడ కలిస్తే అక్కడ అతడి మీదికి తిరగబడి నిలవరించాలి ఇలా అయితే రాజు సురక్షితంగా రాష్ట్రం చేరుకుంటాడు. ఆవులూ చెదర కుండా మత్స్యదేశం సరిహద్దు దాటిపోతాయి. ఈలోగా అర్జునుడికి ఎవరు సాయం వచ్చినా మనం నిలవరించ గలుగుతాం" అన్నాడు.

భీష్ముడూ దానికి సమ్మతించాడు నాలుగు భాగాలుగా సైన్యం విభాగించాడు. ఒక భాగంతో రాజుని ముందు పంపేశాడు. మరో భాగం పశువుల వెనక నడిపించాడు మిగిలిన సైన్యంతో వ్యూహం నిర్మించాడు. నడుమ ద్రోణుడూ, వలపట కృపుడూ, దాపట అశ్వత్థామా, ముందు కర్ణుడూ వుండేటట్టు ఏర్పరిచాడు. మధ్యమధ్య వికర్ణుడూ, దుశ్శాసనుడూ, శకునీ, సైంధవుడూ, సోమదత్తుడూ, బాహ్లీకుడూ, భూరిశ్రవుడూ మొదలైన వాళ్ళను నిలిపాడు. ఇలా దిట్టమైన కట్టడిచేసి సైన్యంలో మహోత్సాహం రేకెత్తించాడు. వెనక భాగంలో పెద్ద తాటిచెట్టు జెండాతో నిలబడి తాను సైన్యం నడపడం మొదలు పెట్టాడు.

ఒకపక్క ఇంత మహారాణువా, ఇంకోపక్క ఒకే ఒక్క వీరుడూ-ఇలా యుద్ధానికి సిద్ధపడుతూ వుంటే, ఈ చిత్రం చూడాలన్న కుతూహలంతో, దేవతలూ, ఋషులూ, సిద్ధులూ సేవిస్తూ వుండగా సుదర్శనవిమానంమీద ఆకాశవీధిని వేంచేశాడు దేవేంద్రుడు ఆ విమానంలోనే స్వర్గవాసులైన చక్రవర్తులూ, రాజులూ, ఎవళ్ళకి తగి

సట్టు వాళ్లు ఛత్ర చామరాలతో కొలువు తీరి వున్నారు. ఇంద్రుడి పక్కని పెద్ద గద్దెమీద మహోజ్జ్వలంగా కూచుని చూస్తున్నాడు పాండురాజు. దేవకన్యలు అతడికి చామరాలు వీస్తున్నారు.

ఇంతలో పిడుగులా వచ్చేస్తున్నాడు అర్జునుడు భీషణధ్వనితో దేవదత్తం చెవులు మొత్తుతూ వుంటే పెడమొహం పెడుతూవుంది కౌరవసేన రథచక్రాలవల్ల రేగిన దుమ్ము పైన పడుతూ వుంటే వెలవెలపోతూవుంది. కపిధ్వజం కాంతులు మిరుమిట్లుగొలుపుతూవుంటే తేరి చూడలేకపోతూవుంది. ఆకారం భయం కలిగిస్తూవుంటే తల్లడిల్లి పోతూవుంది. ఇలా కదిలిపోతూన్న కౌరవ సైన్యాన్ని ఒక తీగ సాగినట్టు మెరుస్తోన్న రథంతో వెయ్యిప్రళయ మేఘాల గర్జనలు అదలిం చేటంత సంరంభంతో వచ్చి కలుసుకున్నాడు అర్జునుడు. కలుసికుని తల ఎత్తి బలగమంతా కలియచూసి ఉత్తరుడితో ఇలా అన్నాడు. "ఇది వొక పెద్దగుంపు దీనిముందు ఆవులతో అదిగో, అదొక అల్పసైన్యం. అవతల అక్కడ మరికొంతసేన. ఇలా వంతులు వంతులైన సైన్య భాగాల్లో వృధాభిమానీ, దుర్గర్వీ, వదరుపోతూ అయిన దుర్యోధనుడు ఎక్కడవున్నాడో కనిపెట్టాలి. ఈ సేనకి దాపలగా వడివడిగా నడిపించు మన రథం. ఎవరడ్డపడ్డాసరే, అతడిమీదికే వురుకుతాను. అతడు మన చేతిలో చిక్కితే చాలు ఈ బలగమంతా విరిగిపోతుంది. ఆవులు మళ్లించడం మనకు తేలిక దాంతో కథే వుండదు మరి. ఈ పెద్ద సైన్యంలో అతడు కనిపించకపోతే దీన్ని ఇక్కడే వదిలి ముందుకు వెళదాం. చెల్లాచెదరైపోకండా పశువులు మళ్లించుకోవడం మన మొదటిపని. అది చక్కపెట్టేసరికి అక్కడే బైటపడతాడతగాడు.

చెప్పీ చెప్పడంతోనే రథం కుడిపక్కకు మళ్ళించాడు ఉత్తరుడు. బాణంవేస్తే పడేటంత ఎడంలో పక్కనుండే నడుస్తోంది రథం. బలగ మంతటినీ డేగలా కలయచూడాడు అర్జునుడు. ముందూ వెనకా,

ఉభయపార్శ్వాలా, నడిమిభాగాలా ఈయన ఫలానా, ఆయన ఫలానా అని ఎరుకపరుస్తూ ఉత్తరుడికి చెప్పాడు.

" దుర్యోధనుడిది పాముపతాకం. అతడిందులో లేడు. ఆవులు తోలుకు పోతున్నా డనుకుంటాను. మనకి కావలసిన పదార్థం పెద్ద మొనలో లేదు. అంచేత దీంతో చెయ్యిచేసుకోడం వ్యర్థప్రయాసం. వీళ్ళు మనకు అడ్డు పడకముందే త్వరత్వరగా పోయి పశువులు మళ్ళించాలి. సరిహద్దు దాటిపోకండా దుర్యోధనుణ్ణే పట్టుకోవాలి రథం ముందుకు పరిగెత్తించు " అన్నాడు.

రథం ఉత్తరుడు అదిలించేలోపున ద్రోణ, కృప, భీష్ములికి ముగ్గురికీ వారి పాదాల ముందు పడేటట్టు రెండేసి బాణాలు వేశాడు వారి చెవి పక్కలనుంచి పోయేటట్టు రెండేసి బాణాలూ వేశాడు. అదిచూసి ద్రోణుడు పరమానందభరితు డయాడు. పక్కనున్న ఆప్తజనంతో, "చూశారా అర్జును డెంత బుద్ధిమంతుడో!" అన్నాడు, "పాదాల దగ్గిర రెండు బాణాలు వేయడ మంటే నమస్కారం చేస్తున్నా డన్నమాట చెవి పక్కనుంచి రెండు బాణాలు వేయడమంటే చాలాకాలానికి కలుసుకున్నాం గనక కుశలప్రశ్న చేస్తున్నా డన్నమాట.

"ఎక్కుపెట్టిన గాండీవం మెరుపుతీగలా వుంది. కదలాడుతూ కపిధ్వజం కలిగిస్తోన్న ధ్వని పురుముల్లా వుంది. ధూళి చిమ్ముతూ పరిగెడుతూన్న రథం ప్రళయమేఘంలా వుంది శత్రువులు అనే ఎండ మీదికి దండెత్తి, వాళ్ళ దుర్గర్వ మనే తీవ్రతాపం చల్లార్చడానికి ధ్వజ మెత్తిన వానదేవుడులా వున్నాడు అర్జునుడు. పదమూడేళ్ళు బాధపడ్డ కసితో మండి పోతూ వచ్చాడు. ఈ పెంటకుప్ప నంతా నిమిషాలమీద ధ్వంసం చేస్తాడు. తప్పదు. వనవాసమూ అజ్ఞాతవాసమూ గడిపి నవాభ్యుదయం పొందిన ఈతడు, రాత్రి వెళ్ళబుచ్చి మహోజ్జ్వలంగా ఉదయించే సూర్యబింబంలా కనిపిస్తూన్నాడు " అన్నాడు.

కృపుడూ భీష్ముడూ కూడా అర్జునుడు వేసిన నమస్కార బాణాలకీ, కుశల ప్రశ్న శరాలకీ సంతోషించారు.

ఇంతలో ఆ సైన్యాన్ని దాటుకుపోయి ఆలమందల దిక్కు పరిగెత్తింది అర్జునుడిరథం. అదిచూసి తక్కిన యోధులతో ఇలాఅన్నాడు భీష్ముడు "అయ్యో, చిరకాలానికి చూశాం అర్జునుణ్ణి ఇతడు సజ్జన ప్రియుడు, స్నేహపాత్రుడు, బంధుహితుడు, శత్రుభయంకరుడు. ఇలాంటి సహృదయుడు లభించడమే దుర్లభం. ఈమూర్తి, ఈదీప్తి ఎంత ఉదారంగా వున్నాయి! నిజానికి సర్వ ప్రపంచానికీ చక్రవర్తి కాదగినవాడు. ఎంత నైపుణ్యం! వెనక నుండి వచ్చినీ పక్కనుంచి మనల్ని దాటిపోనిచ్చాడు రథం. కలియ బడడం ఇష్టంలేక కడకంటిని చూస్తూ కదిలిపోయాడు. ఇక్కడ కలియవెదికి మాట్లాడకండా ముందుకి వెళుతున్నాడూ అంటే రాజుకోసంగాలించి ఇక్కడ లేకపోగానే, అతడికోసమే పరిగెడుతున్నాడన్నమాట. సందేహం లేదు. క్రోధమంతా రాజుమీదేవుంది. మనకీ రాజుకీ మధ్యభాగంలో ఇతడు ప్రవేశించాడా, ఇక రాజుప్రాణాలుదక్కవు. ఒంటరిగా ఇతణ్ణి దుర్యోధనుడు నిలవరించలేడు. రుద్రుడికే సాధ్యం కాదా పని. తక్కిన వాళ్ళ లెక్కేముంది! వెంటనే మనమంతా రాజుదగ్గిరికి పరిగెత్తాలి. లేకపోతే ప్రమాదం తప్పదు అర్జునుడు రాజుమీద చెయిచేసుకుని ఒక ప్రమాదమే తటస్థిస్తే మనప్రయోజనం మరేముంది! ఈ ఆలమందలెందుకు, సిరులెందుకు, సంపదలెందుకు?" అని హెచ్చరించి, ఎలాఅయినా రాజును రక్షించాలన్న ఆతురతతో రథాన్ని పరిగెత్తించాడు భీష్ముడు.

సేనాధిపతి పరిగెత్తడంచూసి తక్కిన సైన్య మంతాకూడా ముందుకు వురకలు పెట్టింది. ఇదంతా చూసి, ముందు నడుస్తూన్న సేనకూడా గోవుల్ని తరుముకుంటూ, గోపాలకులతోసహా ముందుకు పరుగుచ్చుకుంది. అర్జునుడి రథం శరవేగంతో పరుగులు పెట్టి రెండు

కోశుల మేరలో ఆలమందని సమీపించింది "పశువులదగ్గిరికివచ్చేశాం" అన్నాడు అర్జునుడు. "మరి ముందుకు పోవద్దు. వెనకసైన్యం కూడా దగ్గిరపడుతున్నాది ఈ రెంటికీ మధ్య నిలబడి ఈ వస్త్రాన్న వాళ్ళకు కొంచెం బుద్ధిచెపుదాం. ఆగర్వాంకాస్త వదలగొట్టి పశువుల్ని మళ్ళిద్దాం. ఎలాగూ దుర్యోధనుడు మనచేత చిక్కకపోడూ" అన్నాడు.

చెప్పడమే తడువుగా ఉత్తరుడు సైన్యానికి అడ్డంగా తూర్పు ముఖంగా తిప్పాడు రథం. రెండుసేనలకీ మధ్యగా పోయి సమీపించ డంతోనే విజృంభించాడు అర్జునుడు. చేయెత్తి "నిలవండి, నిలవండి" అని అదల్చడమేమిటి, శరపరంపర చిమ్మచీకట్లు కమ్మడమేమిటి. ఈ అంధకారమూ, భయాంధకారమూ కలిసి కౌరవసేనల గుండెలు బేజారు చేశాయి ముందుకు వెళ్ళాలో, వెనక్కి పోవాలో, నిలబ డాలో, పరిగెత్తాలో, ఏమీ తోచక అర్జునుడి హస్తలాఘవానికి తెల్లపోయి బొమ్మల్లాగ నిలబడిపోయారు సైనికులు. ఆవుల వెనక వున్న సైన్యంమీదికి రథం పరిగెత్తించి, దాన్ని తూర్పుదిక్కు చెదర గొట్టాడు అర్జునుడు. అదేసమయంలో తెల్లవస్త్రం తీసి ఎగరవేశాడు. దేవదత్తం పూరించాడు పతాకంమీది వానరం గర్జించింది. దాని భూతగణాలు కోలాహలం చేశాయి. ధనుష్టంకారం, రథచక్రాల ఘుర్ఘురధ్వనీ, ఎదిరి రథాల కలకలం, ఆకాశం మీద దేవతల కల్లోలం - అన్నీకలిసి భూనభోంతరాళాలు గగ్గోలు పరిచాయి. దాంతో, ఆలమందలు బెదిరిపోయి తోకలెత్తుకు దక్షిణంగా అర్జునుడు వచ్చిన దారిని పరుగుచ్చుకున్నాయి. అంతవరకూ ఆవులతో వెళు తూన్న ఆలకాపర్లుకూడా ఇదే సమయమని వాటి వెంట వూరిదారి పట్టారు. అది చూశాడు అర్జునుడు. "ఆ వస్త్రాన్న బలగం పశువుల్ని అడ్డుకోకండా చూసుకోవాలి. వీటి వెంబడిని పోని రథం" అని సార థిని హెచ్చరించాడు. రథం గోపాలకుల్ని సమీపించింది. భయపడకండి.

పశువుల్ని వూళ్లోకి భద్రంగా తోలుకుపొండి" అని కేక వేసి హెచ్చరించాడు.

ఇంతలో రథాలతోనూ, ఏనుగులతోనూ, ముంచెత్తిన మేఘాలలాగ వచ్చిపడింది కౌరవసేన. వచ్చిందే తడువుగా శరవేగంతో మహావాయువులా ఎదిరించాడు అర్జునుడు. కౌరవసేన చెల్లాచెదురు కావడంతోటే ఆవులు చెదరకండా ఆసేనకి అడ్డంగా నిలబడ్డాడు. ఆవులన్నీ ఆలకాపర్లతోసహా చెక్కుచెదరకండా విరాటనగరం చేరుకున్నాయి.

విరాటపర్వం

ఐదో ఆశ్వాసం

ఇలా శత్రుసైన్యమంతా చేవదప్పి డీల్లపడి చూస్తూండగా, అనర్గళమైన బాహుపరాక్రమంతో విజృంభించి పశువులు మళ్ళించాడు అర్జునుడు. అనంతరం అల్లంతదూరంలో చూశాడు దుర్యోధనుణ్ణి. చూసిందే తడువుగా అక్కడికి పోనిమ్మన్నాడు రథం.

గుర్రాలు అదిలించాడు సారథి ఉత్తరకుమారుడు. దుర్యోధనుడికి సూటిగా బరిమీద పాములా పరిగెడుతున్నాది రథం. ఇంకేముంది! నిమిషాలలో కౌరవసేనకి సర్వనాశనం జరిగిపోతుంది. కౌరవ వీరులంతా మూడువేల రథాలతో వురకలు వేస్తూ పరిగెత్తారు. వేయి రథాలతో పరిగెత్తాడు భీష్ముడు. మరో వేయిరథాలతో పరిగెత్తాడు కర్ణుడు. వీరంతా ఒక్క వ్యూపున ముందుకుపోయి, రాజుకు అడ్డుపడి అర్జునుడి రథానికి ఎదురుగా నిలబడ్డాడు.

ఆవులు చెయిజారిపోయి నందుకు వుసూరు మన్నాడు దుర్యోధనుడు. ముందుకి మరి కాలు సాగలేదు. తమ్ములతోనూ, వేలాది రథాలతోనూ వెనక్కు తిరిగి నిలబడ్డాడు. తక్కిన సైన్యమంతా వచ్చి అండగా, ఓ పెట్టనికోటలా నిలపడింది.

ఇదంతా చూశాడు అర్జునుడు. అతడిపెదవుల్లో చిరునవ్వు మొలకెత్తింది. కళ్ళల్లో గర్వరేఖ తాండవించింది. హృదయంలో వీరరసం తొణికిసలాడింది. కౌరవయోధుల్ని ఒక్కొక్కరినీ ఉత్తరుడికి ఎరిగించాలన్న కుతూహలమూ కలిగింది. "సారథీ, అదిగో, పతాకం మీద బంగారు వేదిక మెరుస్తూవుందే, ఆయన ద్రోణాచార్యులు. సింహం తోక ధ్వజాగ్రం మీద కనిపిస్తూవుందే, ఆయన అశ్వత్థామ. జెండా

మీాద బంగారం వృషభం ప్రకాశిస్తూ వున్న ఆయన కృపాచార్యులు. శంఖంలా మెరుస్తూన్న పతాకం కనపడుతోందిచూడూ, అతదే కర్ణుడు. మహోగ్రమైన తాళధ్వజం కనబడుతూ వుందే ఆయనే మా పితామహుడు భీష్ముడు. అల్లదిగో, రత్నాలు చెక్కిన పాము. జెండామీాద వుందే అతడే దుర్యోధనుడు.

"ద్రోణాచార్యులికి ప్రదక్షిణంగాపోని మన రథం. కౌరవరాజు కుమారు లందరికీ అస్త్రవిద్య నేర్పిన గురుదేవు డీయన. ఈయన్ని పరాభవించడం కూడదు మహాస్త్రాలు తెలిసిన మహనీయుడు. ధనుర్వేదం కూలంకషంగా మధించిన మహాత్ముడు. దూరలక్ష్యాన్ని అనాయాసంగా భేదించగల ధనుర్ధరుడు దర్శనమాత్రం చేతనే శత్రువుల గుండెల్లో దిగులు పుట్టిస్తాడు. ఈయనమీాదికి కలియబడ కూడదు మనం. దుర్యోధనుణ్ణి హతమార్చడానికి నేను ఉంకించినపుడు తెలియాలి, ఈయన నా మీాద బాణప్రయోగం చేస్తాడో లేదో. ఆయన ముందు చెయిచేసుకోని, అప్పుడు మనం కలగచేసుకుందాం.

"అశ్వత్థామ కూడా మహా తేజశ్శాలి. గురుపుత్రుడు. యుద్ధంలో ధనుర్బాణాలు పట్టుకుంటే దేవతలన్నా తేరిమూడలేరు వరప్రసాదం వల్ల పుట్టిన మహానుభావుడు. కౌరవసేనంతటికీ మకుటంలాంటివాడు. కృపాచార్యులో, అస్త్రవిద్యలో ద్రోణాచార్యులంతవాడు. మహా ధైర్యశాలి మా జనకమిత్రుడు. మాను బాల్యగురువు వీరిద్దరూ మన్నించదగ్గవారు. వీరితో కయ్యానికి కాలుదువ్వకూడదు మనం. ఎదురైనప్పుడల్లా తప్పించుకు పోనివ్వాలి రథం.

"ముఖ్యంగా కర్ణుడి సంగతి—యోధాగ్రేసరుడు వీడు తేజశ్శాలి. దృఢవేధి యుద్ధమంటే ముందూ వెనకా చూడడు అఖండమైంది వీడి పరాక్రమం. పరశురాముడిదగ్గిర విలువిద్య నేర్చాడు, ఎందరు ముట్టడించినా లక్ష్యపెట్టే ఘటంకాదు. శౌర్యవీర్యాల్లోనూ,

ధనుర్విద్యలోనూ నన్ను మచ్చరిస్తాడు. దుర్యోధనుడు పంచప్రాణాలూ వీడిమీదే పెట్టుకున్నాడు. పదేపదే నా మీదికి పురికొల్పుతుంటాడు. వీడికీ నాకూ భేటీ పడిందివాళ జాగ్రత్తగా కనిపెడుతూ మా ఇద్దరి తారతమ్యాలూ తేల్చాలి నువ్వు చలించకు. ఎదిరించి ముఖాముఖి పడ్డప్పుడు నేను పూరేకుంటానో, చిచ్చులపిడుగులా వాడి మీదికి పురకనే పురుకుతానో, ఏం చేస్తానో చెప్పలేనిప్పుడు. నువ్వుమాత్రం నన్ను గమనించి నిస్సంకోచంగా రథం పోనిస్తూ వుండాలి.

"ఇక దుర్యోధనుడు-ఉగ్రస్వభావుడు, హస్తలాఘువంలో మహా పరాక్రమశాలి. దురభిమాని. మూర్ఖుడున్నూ. ఇతణ్ణి కలియబడ్డప్పుడు నిజంగా నాకు పండుగే అనుకో. ఎల్లాఅయినా ఇతడి రథం మన పాలబడే ఉపాయం చూడాలి ఎవ రడ్డుపడ్డా సరే, మెరుపు మెరిసినట్టు మనరథం ఉరికించాలి అతడి మీదికి.

"మరి, మా పితామహుడు భీష్ముడు-శత్రువుల గర్వారణ్యాం ఇట్టే భస్మీభూతం చేస్తుంది ఈయన ప్రతాపాగ్ని. అగాధమైన విజ్ఞాన మీాయనిది. మహాయుధవిద్యల రహస్యాలన్నీ కరతలామలక మీాయ నికి. విలుకాండ్రలో ఈయన్ని చెప్పి మరొకర్ని చెప్పాలి. రకరకాల లక్ష్యాలు భేదించడ మంటే ఈయనికి వేలపిండి పరశురాముడంత చండశాసనుణ్ణి మూడుచెరువుల నీళ్ళు తాగించాడు. ఈయన చుట్టు పక్కలికి చేరకూడదు మనం. కోపగించాడా, రాజుదగ్గిరికి గాని, సైన్యందగ్గిరికి గాని చేరకండా మనల్ని ముప్పుతిప్పలూ పెడతాడు. ఇకపద" అని హెచ్చరించాడు చెప్పవలసిన పన్నీ చెప్పి సమరో న్ముఖు డయాడుతాను.

ఇంతలో కర్ణుణ్ణిచూసి చిన్న మందహాసం చేశాడు అశ్వత్థామ. "కర్ణా, ఇంతసేపూ నిన్ను నువ్వు పొగుడుకున్నావు. ఎన్నో పెద్ద కబుర్లు చెప్పావు. ఇదిగో పులిలాగ రానే వచ్చాడు అర్జునుడు. కల

బడూ మరి! చూసన్నా సంతోషిస్తాం. భయమేస్తోందా? వెళ్ళు, శకునిగార్ని పిలు. సలహాఅన్నా చెబుతాడు. రాజు నీ నెత్తిమీదే కార్యభారమంతా పెట్టాడాయె మరి! అదంతా పూరికే పోతే ఎలా?'' అని ఎత్తి పొడిచాడు.

ఈమాటలు కర్ణకఠోరంగా వేధించాయి కర్ణుణ్ణి. ''పిరికీ, అంటే 'ఓ' అంటూ డీయనగారు. నన్నుఎత్తిపొడుస్తున్నాడు తాటాకు చప్పుళ్ళకి పరిగెత్తే కుందేళ్ళేవీ లేవిక్కడ. ఇతణ్ణి నమ్ముకునే నేను యుద్ధానికి వచ్చానుకాబోలు? నోటికి అడ్డమంటూ వుండాలి. అర్జునుడు వచ్చేదీ వాడి అబ్బవచ్చేదీ నాబలమేదో ఇప్పుడే చూపిస్తాను'' అంటూ రథం ముందుకు వురికించాడు అతడికంటె ముందు ద్రోణుడూ, అతనితోపాటు కృపాచార్యుడూ భీష్ముడూ మొదలైనవాళ్లు బయలుదేరారు. వాళ్ళవెంట అశ్వత్థామా బయల్దేరాడు. అదిచూశాడు దుర్యోధనుడు రభసంగా తానూ బయలుదేరాడు. రాజుకూడా సిద్ధపడడంతోనే దుశ్శాసనుడూ, దుష్ప్రహుడూ, దుర్ముఖుడూ మొదలైన కౌరవ కుమారులూ, శకునీ, సైంధవుడూ మొదలైన బంధువులూ, బాహ్లీకుడూ, సోమదత్తుడూ మొదలైన సామంతరాజులూ, తక్కిన యావన్మందియోధులూ ఏనుగుమందలతోనూ, రథాలమూకలతోనూ పదాతిదళాలతోనూ గట్టుతెగిన సముద్రంలాగ పోలో అంటే పోలో అని ఒక్కసారి అర్జునుణ్ణి ముట్టడించారు ఆ సంరంభానికి భూమి గడగడలాడింది ధూళిరేగి సూర్యబింబాన్నీ, ఆకాశాన్నీ కప్పేసింది. యుద్ధావాద్యాలతో దిక్కులు ప్రతిధ్వనించాయి. మహాయుధాల ఉగ్రకాంతులు ఆకాశంనిండా ఘోరంగా ధగధగలాడి వేయికళ్ళ దేవేంద్రుడికి కూడా చూడశక్య కాకండా అయాయి.

తుఫానులో పెద్ద ఉప్పెనలా వచ్చిపడుతూన్న కౌరవసైన్యాన్ని చూసి అట్టహాసం చేశాడు అర్జునుడు. ఒక శ్లోకచుక్క చప్పున పుట్టి

భయంకరంగా చెలరేగినట్టు విజృంభించాడు. గాండీవధ్వని బ్రహ్మాండ భాండం పగిలిస్తోంది. ధనుస్సు నారినుండి, పిడినుండి, రెండుకొనలనుండి అతడి చేతులనుండి-తీక్ష్ణబాణాలు పుంఖానుపుంఖంగా ఒక్కుమ్మడిని విరజిమ్ముకు వెలువడుతున్నాయి.

ముందుకు వచ్చిన పదాతులు కుప్పలుతిప్పలుగా కూలుతున్నారు. ఏనుగుల మీదినుండి రథం ముందుకు వురకలు వేస్తూవుంది. తనదృష్టి, తనముష్టి ఎటువెళితే అటు అర్జునుడి బాణాలు పదిమందిని, పదిహేను మందిని, ఒక్కొక్కటీ దూసుకుపోతున్నాయి అదిచూసికూడామడమ తిప్పని వీరులు జట్లు జట్లుగా వచ్చి మంటలో పడుతూన్న మిడతల లాగ అర్జునుడి బాణాగ్నిలో బలిఅయిపోతున్నారు ఈసుళ్ల పుట్టలా మీదికి వస్తూనేవుంది సైన్యం. రెప్పపాటులో అందరినీ హతమారు స్తూనే వున్నాడు అర్జునుడు. క్షణక్షణానికీ సేన మితిమీరుతూనే వుంది. క్షణక్షణానికీ గాండీవం రెచ్చిపోతూనేవుంది.

శత్రుబలగంనుండి రకరకాల మారణాస్త్రాలు వడగళ్ళవానలా వచ్చి పడుతూనే వున్నాయి. అన్నిటినీ ముక్కముక్కలు చేస్తూనే వున్నాడు అర్జునుడు. విరామంలేని తన బాణాలు వేసి, గోటితో ఈనెలు-చీరినట్టు చీల్చేస్తున్నాడు కొన్నిటిని. బాడిసతో నరికినట్టుతున కలు చేస్తున్నాడు కొన్నింటిని. రంపంతో కోసినట్టు పొట్టుపొట్టు చేస్తు న్నాడు కొన్నిటిని. రోటితో దంచినట్టు పిండిపిండిచేస్తున్నాడుకొన్నిటిని.

ఇంతయినా అతడి జెండా చెక్కుచెదరలేదు. అతడి సారథి మీద ధూళిపడలేదు. గుర్రాలమీద ఈగవాలలేదు. రథం దాట్ల మీద దాట్లతో ముందుకు పరిగెడుతూనేవుంది.

రకరకాల కవచాల్ని చీలికలు చీలికలు చేస్తున్న అతడి బాణాల వాడికి శత్రువులు అద్భుతపడిపోతున్నారు. ఇదంతా లిప్తల మీద సాధిస్తున్నాడు సవ్యసాచి అర్జునుడు.

ప్రశంసలతో కరతాళధ్వనులు చేస్తోంది ప్రేక్షకలోకం. శక్తివంతమైన అర్జునుడి బాహుద్వయంలో తాండవమాడుతోంది గాండీవం. చూపులమల్లే విరజిమ్ముతూన్న వాడి బాణాలు శత్రుసేనని దూది పింజలలా తుత్తినియలు చేస్తున్నాయి. క్షతగాత్రులై నెత్తురుమయంగా వున్న సైనికులు, పూసిన రక్తాశోకవృక్షాలవలె కనిపిస్తున్నారు.

క్రమంగా పదాతిదళం చిందరవందర కావడంచూసి రథ గజ తురంగాలతో తుఫాను మేఘాల్లావచ్చి అర్జునుడి రథంచుట్టూ ముట్టడించారు, వందలూ వేలూ ఉక్కుతునకల్లాంటి యోధులు. గుర్రాల గజ్జల మోతా, ఏనుగుల ఘంటాధ్వానం, రథాల ఘుర్ఘురధ్వనీ మేఘగర్జనలా భీషణంగా వుంది. దాంతో దేవత పూనినట్టు వీరావేశంతో రెచ్చిపోయాడు వివ్వచ్చుడు అర్జునుడు. విరామం లేకండా దీర్ఘనాదంతో మోగడం మొదలుపెట్టింది గాండీవగుణం. చంద్రవంకలా వుండవలసిన గాండీవం చక్రంలా మెరుస్తోంది. ఎక్కడా సూది మొనంత తెరిపి లేకుండా పుంఖానుపుంఖంగా, సంతతధారాపాతంగా, ఉగ్రాతి ఉగ్రంగా-ఒకేసారి నలుదిక్కులా తీక్ష్ణబాణాలు విరజిమ్ముతూ, సహస్ర కిరణాలు జగమంతటా ఒకేవిధంగా వ్యాపింపజేసే సూర్యభగవానుడిలా వున్నాడు అర్జునుడు.

మానవుల దృష్టి ఎలా అయితే, ఒక లక్ష్యం మీదనే కాని, అన్యథా పడదో అలాగే అర్జునుడి బాణం వొకటీ గురితప్పి వ్యర్థం కావడంలేదు.

ఏనుగులమీద, గుర్రాలమీద, రథాలమీద, సారథులమీద, కవచాలమీద, రథికులమీద, ఎక్కడపడితే అక్కడపడ్డ ప్రతిబాణమూ దూసుకుపోడమే కాని చిక్కుకోడమంటూ లేదు.

బాణాల మీద బాణాలు రథాల్ని పడగొడుతున్నాయి. పతాకాల్ని విరగ్గొడుతున్నాయి. గుర్రాల్ని తెగేస్తున్నాయి. ఏనుగుల్ని కూలవేస్తున్నాయి.

మహోగ్రమైన ఈ రణోత్సవంలో ఎడమ చేతినుండి కుడి చేతికీ, కుడి చేతినుండి ఎడమ చేతికీ గాండీవం మారుస్తున్నాడు సవ్యసాచి శరసంధానం కూడా సవ్యాసవ్యహస్తాలతో సమానంగా చేస్తున్నాడు. అతడు జమిలితూణీరం ఎందుకు వేసుకున్నాడో ఇప్పుడు బోధపడుతూవుంది.

సదునని లేదు, ఎగుడు దిగుడని లేదు, మెరకని లేదు, పల్లమని లేదు, తిన్నన అని లేదు, వంకర అని లేదు – అంతటా మనోవేగంలాగ, అనర్గళంగా పరుగులు పెడుతోంది అర్జునుడిరథం. అంతలో చప్పున సైన్యమంతా రెండుపాయలైనట్టు మధ్యనుండి చీల్చుకుపోయింది. మళ్ళీ అడ్డంతిరిగి దాన్ని నాలుగుపాయలైనట్టు చేసింది. మూలమూలకు కేబీసుగా పోయి ముక్కలు ముక్కలుగా చేసింది చక్రాకారంగా తిరిగి చిక్కచిక్కగా చేసింది. ఇలా మహాసముద్రంలో తిమింగలం విహరించినట్టు కౌరవసేనావాహినిలో వీరవిహారం చేస్తోంది అర్జునుడిరథం

అర్జునుడి బాణాలతో తునకలౌతూన్న రత్నపతాకాలూ, మణికిరీటాలూ, స్వర్ణఘుంటికలూ కౌరవుల సర్వనాశనం సూచిస్తూ తెగిపడుతూన్న ఉల్కలవలె కింద పడుతున్నాయి.

'తమ వీపులమీది రౌతుల్ని కనికరించి రక్షించు' అని మొక్కుతున్నట్టు ముందుకు వంగి పడుతున్నాయి ముంగాళ్లు తెగిన గుర్రాలు. ఆకాశం మీద నల్ల మబ్బులు గుబుర్లు కట్టినట్టు కనిపిస్తున్నాయి గుట్టలు గుట్టలుగా కూలిపడ్డ ఏనుగులు. పలుపులూ, పగ్గాలూ తెగి, విచ్చలవిడి పారిపోతూన్న గుర్రాలు అర్జునుడి కృపకు పాత్రములై బతికిపోతున్నాయి. పాపం, వేలాడుతున్న పేగులతో హృదయవిదారకంగా రోదనం చేస్తూ పరుగిడితున్నాయి కొన్ని. అర్జునుడి బాణాలతో తునాతునకలై గాలిలో ఎగురుతూన్న గొడుగులూ, జండాలూ, చామరాలూ, ఆకాశంమీద తాండవమాడుతున్న కబంధాలికి అలంకారాలుగా అందగిస్తున్నాయి.

హుంకరించి ఒకసారి అర్జునుడి ఎదటికి వెళ్లిన యోధుడు రెండోసారికి కనిపించడంలేదు. సముద్రంలో బడబాగ్ని ప్రకోపించినట్టు, మహామారి శివమెత్తినట్టు, కాలంపండిన లోకాలమీద కాల యముడు సంహారక్రీడకు పూనుకున్నట్టు కౌరవసైన్యాన్ని సర్వసంహారం చేయడం మొదలు పెట్టాడు అర్జునుడు

గుర్రాల డెక్కలతో రేగిన ఎర్రటి దుమారమూ, శత్రువుల దేహాల్లో చొచ్చి రక్తసిక్తమై ఎగిసిపడుతూన్న అర్జునుడిశరపరంపరా, క్షతగాత్రులమీద సుళ్లుతిరిగి పదునెక్కి, సూర్యకిరణాల్లో తళతళమనే నెత్తురుతుంపర్లతో ఎరుపెక్కిన గాలితెరలూ, ధారాపాతంగా ప్రవహించిన రక్తంతో కుంకం పండినట్టయిన భూప్రదేశమూ-అన్నీ కలిసి అకాలసంధ్యలా అపూర్వశోభ కలిగించాయి. దానికి అనుగుణ్యంగా అర్జునుడి బాణాలతో తుళ్లిపడుతూన్న ఏనుగుల కుంభస్థలాల్లోని ముత్యాలు చుక్కల్లా కనిపించాయి. ఏనుగుల కపోలధారలు ఆస్వాదిస్తూ అర్జునుడిబాణాలకు బెదరి ఎగురుతూన్న తుమ్మెదబార్లు, పైకలేస్తున్న సాయంకాలపు పొగలలావున్నాయి. శత్రుబాణాల్ని అర్జునుడి బాణాలు ఢీకొని రేపుతూన్న మంటలు, సంధ్యాగ్నులలా వున్నాయి.

అర్జునుడి బాణాలకు ముక్కలౌతూన్న శత్రువుల ఎముకల ధ్వని, రేగుతూన్న అతడి క్రోధాగ్ని చేస్తూన్న చటచ్ఛటధ్వానంలా వుంది. అక్కడక్కడ పేరుకున్న రక్తంమడుగులు కొనేళ్ళలా వున్నాయి అందులో పడి తేలుతూన్న వింజామరలు హంసలలా వున్నాయి. తెల్లగొడుగులు తెల్లపద్మాలలా వున్నాయి. అర్జునుడు తుత్తునియలు చేస్తూన్న శత్రుబాణాల ఇనుపముక్కలు అందులో పడుతూ, పద్మాలకోసం ముసురుతూన్న తుమ్మెదలలా వున్నాయి.

సైనికుల తలలు చిదిగి పడివున్న మెదడుముద్దలూ, మాంసం ముక్కలూ, తెగి నలుదిక్కులా అంతంతలో సాగిపడివున్న కరచర

బాణాలూ కలిసి, అక్కడక్కడ విత్తనాలు చల్లడానికి పదునుపట్టి సిద్ధంచేసిన వరిమళ్ళలా వున్నాయి. యోధుల కిరీటాలనుండి తుళ్ళిపడు తూన్న వజ్రాలు, నైపుణ్యంగల రైతు చల్లుతూన్న విత్తనాలలా వున్నాయి.

ఇలా, మనోహరంగా వుండిన్నీ రణక్షేత్రం ఎంతో బీభత్సం గానూ వుంది. అంతటి సైన్యసాగరంలోనూ కిరీటి ఏక మాత్రసహా యుడై పోరాడుతూ వుండినా, చిత్రయుద్ధంలో కౌశలమూ, ఎదిరి బాణాలు సగంలోనే ఖండించే సామర్థ్యమూ, అన్నిటిని మించిన ధర్మబలమూ తనకే వుండడంవల్ల అతడికిగాని, అతడి సారథికిగాని, రథానికిగాని, గుర్రాలికిగాని, తుదకి పతాకానికిగాని పూతికపుల్ల యినా సోకలేదు. ఇలాతఃపువ్వు వాడకండావున్న గాండీవిని చూసి కౌరవులంతా నివ్వెరపోయారు. భయభ్రాంతులూ అయారు.

అర్జునుడిరథం అడుగు పెట్టిన చోటల్లా గుర్రాలూ, ఏనుగులూ, రథాలూ పీనుగుపెంటలై, గుండపిండిగా కూలిపోతూన్నాయి. తమ దిక్కువస్తే తమగతీ అంతే అని భయపడి పుంజాలుతెంపుకుని ఏనుగుల్నీ, గుర్రాల్నీ వచ్చినదారే పట్టించారు కొందరు. బాణాలు దూసుకుపోయి కిందపడి తన్నుకుంటూన్న వాళ్ళని చూసి నిలువునా జలదరించి, "యుద్ధం దేవుడెరుగును" అని పిక్కబలం చూపించారు కొందరు. "పొద్దుగూకితేగాని విరమించడు కాబోలు దేవుడా, ఏందారి?" అని దిగాలుపడి కూలపడ్డారు కొందరు. "అందర్నీ హత వారిస్తేగాని ఆగి పోడురా బాబూ" అని హతాశులై మొత్తు కున్నారు కొందరు.

విరామంలేకండా మారణహోమం చేస్తూన్న అర్జునుడి వీరా వేశం చూసి తమమీాది కేం వస్తుందో అని తల్లడిల్లి రెప్పవెయ్య కండా మిడుతూమిడుతూ చూశారు దేవతలు.

సైన్యం క్రమంగా సన్నగిల్లుతూండడం చూసి మించివచ్చిందని కలవరపడ్డారు కౌరవనాయకులు. లేని ఆవేశం తెచ్చుకున్నారు.

అందరూ కలిసి ఒక్క పెట్టుని తిరగపడ్డారు అర్జునుడి మీదికి. ఈసారి పెద్దలమీదికే గాండీవం సారించాడు విజయుడు. ఎత్తిఎత్తడంలోనే మొట్టమొదట డెబ్భయిబాణాలు వేశాడు ద్రోణుడిమీద. అరవై బాణాలు వేశాడు భీష్ముడిమీద. ఏడుబాణాలు అశ్వత్థామమీద. పది కృపుడిమీద దుశ్శాసనుడిమీద పన్నెండు. దుశ్శాసనుడిమీద పదిహేను. శకునిమీద ఎనిమిది ఆపైన కర్ణుడిసారథినీ గుర్రాల్నీ కొట్టాడు. అతడి కవచం చీల్చిచెండాడాడు. కీళ్ళుకీళ్ళు మంటెత్తించాడు. శరీరమంతా జర్జరితం చేశాడు. ఉత్తరక్షణంలో దేవదత్తం పూరించాడు. దాంతో యోధులంతా సైన్యాలతో సర్వసేనాని భీష్ముడి వెనక్కి పరుగుచ్చుకున్నారు.

ఆవేశం తెచ్చుకున్నాడు భీష్ముడు. చెల్లాచెదురై పోతూన్న సైన్యాన్ని ప్రబోధించాడు ఒక్కణ్ణీ పోనీయకండా మళ్ళించాడు. భీష్ముడి ప్రాపున ద్రోణుడూ, కృపుడూ, అశ్వత్థామా, కర్ణుడూ, వికర్ణుడూ మొదలైన ప్రముఖులంతావచ్చి సిద్ధపడ్డారు. అందరూ కలిసి ఏనుగులతోనూ, గుర్రాలతోనూ రథాలతోనూ దుర్యోధనుడిముందు మొనలుతీర్చి అర్జునుడికి ఎదురుగ్గా నిలబడ్డారు.

అంతా చూశాడు అర్జునుడు విడియుద్ధం చెయ్యాలన్న కుతూహలంతో ఉత్తరుణ్ణి హెచ్చరించాడు "పీపుతట్టి గుర్రాలు కొంచెం నిలబెట్టు. ఎదురుగుండా చూశావా, కారుమబ్బుదొంతర్లలాగ ఎలా వుందో, ఏనుగులూ, భటులూ, పతాకాలూ బార్లుతీర్చిన మహావ్యూహం! అదిగో కర్ణుడిజెండా. వాడూ మహా మిడిసిపడుతున్నాడుయుద్ధం కోసం. ముందు వాణ్ణి కొంచెం చూడాలి మనం చప్పున వెళ్ళి వాడి పని పట్టిద్దాం. వీణ్ణెవడూ గెలవలేడని నమ్ముకుంటూన్న దుర్యోధనుడికి కనువిప్పు కలిగిద్దాం, పద" అన్నాడు.

అర్జునుడి బలం మీద పరిపూర్ణమైన నమ్మకముంది ఉత్తరుడికి. గుర్రాల్ని ఓసారి దువ్వాడు. నిర్భయంగా కర్ణుడి మీదికి పాములా పరిగెత్తించాడు రథం.

ఆబోతుమీదికి పొంచి పడుతూన్న పెద్దపులిలాగ కర్ణుడిమీదికి వస్తూన్న అర్జునుణ్ణి చూశారు చిత్రాంగదుడూ, చిత్రరథుడూ, సంగ్రామజిత్తూ, దుష్ప్రహుడూ, చిత్రసేనుడూ, వివింశతీ, దుర్ముఖుడూ, దుర్జయుడూ, వికర్ణుడూ, శత్రుంతపుడూ, దుశ్శాసనుడూ మొదలైన కౌరవకుమార్లు. ధనుస్సులు ఎక్కుపెట్టి రథాలతో మొనలు తీర్చి ముందుకి వురికి అర్జునుడిమీదికి తలపడ్డారు వీళ్ళంతా పేలపిండిలా కనిపిస్తున్నారు అర్జునుడికి. వీణవాయించినట్లు ధనుష్టంకారం చేశాడు. గాండీవం వీణలా వుంది ఎదిరిస్తూన్న కౌరవకుమార్లు వెనక సుతివేసే వాళ్లలా వున్నారు మహావైణికుడిలా వున్నాడు అర్జునుడు.

ఇంతలో, అందరికంటె ముందుకు వచ్చి కలియబడ్డాడు వికర్ణుడు. వాడివాడి బాణాలు ప్రయోగించాడు దాంతో ఎర్రగా చూశాడు అర్జునుడు. పూని ఒక బాణం వేసిందే తడవు, రెండుముక్కలైంది వికర్ణుడి విల్లు. దెబ్బతో పరుగు తీశాడతడు ఇది చూసీచూడగా శత్రుంతపుడు ముందడుగు వేశాడు. తాబేటిగోళ్లవంటి దిట్టమైన బాణాలు ప్రయోగించాడు వచ్చీరావడంతోనే అతడిసూతుణ్ణి కొట్టాడు అర్జునుడు. దూసుకుపోయేటట్టు అయిదు బాణాలతో కొట్టాడు శత్రుంతపుణ్ణి వాటితో అతడు కిందపడి చచ్చివూరుకున్నాడు అతణ్ణి కానిచ్చి అనంతరం, ఇలా వొక్కొక్కడితో కాలహరణం చెయ్యడం వ్యర్థప్రయాసం అనిపించి, వాళ్లందరిమీదా ప్రవాహంలా శరవర్షం కుమ్మరించాడు అర్జునుడు. ఆ బాణప్రకోపానికి అరచేతిలో ప్రాణాలు పట్టుకుపరిగెత్తారు వాళ్లు. అదిచూసి ''ఈపాటిదానికి ముందుకెందుకు వచ్చారో అబ్బాయిలు'' అని వెర్రిధైర్యంతో తిరగబడ్డాడు కర్ణుడితమ్ముడు సంగ్రామ

జిత్తు. వడివడిగా వాడిబాణాలు వేశాడు. కనుకొనలు కెంపెక్కాయి అర్జునుడికి ఒక్క బాణంతో తలనరికి కింద పడగొట్టాడు సంగ్రామజిత్తుని.

అర్జునుడూ కర్ణుడూ

తమ్ముడి మరణం కళ్లారా చూశాడు కర్ణుడు. కళ్లముందు చిమ్మచీకట్లు కమ్మినట్టయింది. ఏనుగుకి బరికోలచూపించినట్టు కలియ బడ్డాడు అర్జునుడిమీద. వచ్చీ రావడంతోనే అర్జునుడి గుర్రాల్ని కొట్టాడు. ఉత్తరుణ్ణి కొట్టాడు. అర్జునుడిమీద పన్నెండు బాణాలు వేశాడు. కళ్లు మొయ్యా కోపం వచ్చింది అర్జునుడికి జూలుదులిపిన సింహంలా ఒళ్ళు దులుపుకున్నాడతడు పాముని పొదివిపట్టిన గరుత్మం తుడిలాగ బాణాలమీద బాణాలతో కర్ణుణ్ణి ఆక్రమించాడు.

కర్ణార్జును లిద్దరూ పరస్పరం కలియబడేసరికి కౌరవులంతా ఎక్కడివాళ్లక్కడ కుతూహలంతోనూ, ఆశ్చర్యంతోనూ కదలకండా నిలబడి చూడడం మొదలు పెట్టారు. ప్రళయమేఘంనుండి పర్వతం మీద శిలావర్షం కురుసినట్టు శరపరంపరతో కర్ణుణ్ణి ముంచెత్తాడు అర్జునుడు. ఝంఝూవాయువులు మేఘాల్ని పటాపంచలు చేసినట్టు అన్నిటికీ అన్ని ఎదిరిబాణాలు వేశాడు కర్ణుడు. అర్జునుడి బాణాలనుండి శిఖసాగిన అగ్నిహోత్రంలా ధనుర్బాణాలతో బైటపడ్డ కర్ణుణ్ణిచూసి కౌరవసేనలో తూర్యారవాలు మిన్నుముట్టాయి. కర్ణుడి బాణాలు అర్జునుడిమీద పడుతున్నప్పుడల్లా సంతోషంతో పొంగిపోతూ, అర్జునుడిబాణాలు కర్ణుడిమీద పడ్డప్పుడల్లా దిగులుతో కుంగిపోతూ పోటూపాటుల సముద్రంలా అవుపడింది కౌరవసేన.

కర్ణుణ్ణికవ్వించి ఎత్తిపొడిచాడు అర్జునుడు. "నాఅంతవాడు లేడని సభల్లో వాగుతావు ఇదిగో, ఇప్పుడుపడింది భేటీ. దీంతో బండారం బయటపడుతుంది. స్వోత్కర్ష చెల్లిరాదిక్కడ ఈ మొనగాళ్ల ఎదట పలికిన ప్రగల్భాలు పూరికేపోవు మరి! తమ్ముడిగతి చూశావుకదా!

కాళ్లకి బుద్ధిచెప్పకండా మాత్రం నిలబడు. లకు చెప్పవచ్చు ఒక్కటైనా చేస్తే తెలుస్తుంది. అవాళ ద్రౌపదిపరాభవం చూసి విరగబడి నవ్వావు. దానిఫల మిప్పుడే చవిచూస్తావు. అపుడు ధర్మపాశ బద్ధుణ్ణయి బాణం పట్టలేదు నేను. బదికిపోయావు నువ్వు. ఇప్పు డెటు పోతావో చూస్తాను!'' అన్నాడు.

తృణీకారంగా నవ్వాడు కర్ణుడు ''ఓహో, అపుడు ధర్మబద్ధుడవై బాణంపట్టలేదూ? ఇపుడు బ్రహ్మాండం బద్దలుకొడతావూ! అన్నగారిమీద నెపంపెట్టి పిరికితనం కప్పిపుచ్చడం బాగానేవుంది! నీ బంటుతనమేదో చూస్తాంగా మరి! పందెంప్రకారం ప్రవర్తిస్తే రాజ్యంలో వంతు ఇవ్వకపోతారా అన్న పేరాసతో అడివికి బయల్దేరారు గాని, అసలు ధర్మమూ, ధైర్యమూ, అంటే ఏమిటో ఎరుగు దురామీరు! ఈమధ్య ఎక్కడెక్కడో, ఏవేవో ఘనకార్యాలు చేశావనీ విన్నాను. అవేవో నాఎదట చూపిస్తే నమ్ముతాను ఏమంటావా, నీ పిరికితనం మొదటినుంచీ తెలుసుకదా నాకు!'' అని శరవర్షం కురిపించాడు. శిరఃకంపంచేసి అర్జునుడూ గాండీవం పైకెత్తాడు. రకరకాల వాడి బాణాలు పుంఖానుపుంఖంగా ప్రయోగించాడు.

కర్ణార్జునులు ద్వంద్వయుద్ధంచేసి దేవాసురసంగ్రామంలా వుంది. ఉభయుల బాణపరంపరలలో సూర్యకిరణాలకు చోటులేకండా చిమ్మచీకట్లు కమ్మాయి. వివిధాస్త్రాలతో ఆకాశం నిండిపోయి, గాలి కదలికకీ వీలులేకండా పోయింది. కర్ణుడిసైన్యంకూడా వచ్చి అర్జునుణ్ణి ముట్టడించింది. దానిమీదనుంచి రథం వలయాకారంగా దాటిస్తూ, గుర్రాల్నీ, ఏనుగుల్నీ, రథాల్నీ కుప్పకుప్పలుగా కూలగొట్టాడు అర్జునుడు. ఇదే సమయమని మరింత విజృంభించి వెంటపడ్డాడు కర్ణుడు. 'ఇకవీణ్ణి ఉపేక్షించకూడదు' అని ఆకర్ణాంతంగాలాగి ఒక్కబాణంతో కర్ణుడి ధనస్సు ముక్కలుచేశాడు అర్జునుడు. దాంతో ఉగ్రుడై భయం

కరమైన శక్తి తీసి విసిరాడు కర్ణుడు. కౌరవులు గొల్లుమన్నారు. దేవతలు హాహాకారాలు చేశారు. తళతళా మెరిసిపోతూ, నిప్పులు కక్కుతుంటూ వస్తూన్న శక్తిని దివ్యాస్త్రాలువేసి మార్గమధ్యంలోనే తునకలు చేశాడు అర్జునుడు. దేవతలు గొల్లుమన్నారు. హాహాకారాలు చేశారు కౌరవులు.

కర్ణుడంటే ప్రాణంపెట్టే యోధులు కొందరు ఏనుగుమందతో వచ్చి అర్జునుడిమీద పడ్డారు. క్రోధంతో ఎరుపెక్కిన నేత్రపల్లవాల తోనూ, దంతకాంతుల పూలగుత్తులతోనూ, కుంభస్థల ఫలాలతోనూ మహారణ్యంలా వున్న ఆ ఏనుగుమందను ఝంఝా ప్రభంజనంవంటి తీక్ష్ణ బాణాలతో మొదలంటా పడగొట్టాడు అర్జునుడు వెంటనే మరో ధనుస్సు పుచ్చుకున్నాడు కర్ణుడు. పుచ్చుకోడమే తడువుగా ఉత్తరుడి మీద ఆరుబాణాలు వేశాడు గుర్రాలమీద నాలుగూ, రథంమీద ఎనిమిదీ, ధ్వజంమీద పదీ వేశాడు. అరవై బాణాలతో అర్జునుణ్ణి కొట్టాడు

రోషం భీషణంగానూ, పతాకం శిఖగానూ, బాణాలు జ్వాలలు గానూ – అగ్నిహోత్రుడిలా విజృంభించాడు కర్ణుడు. కపిధ్వజం మెరుపు గానూ, రథచక్రధ్వానం వురుములుగానూ, శరపరంపర వర్షధారలు గానూ వానమేఘంలా ముంచెత్తాడు అర్జునుడు వర్షఋతువులో వన్నె తరిగిన తామరపువ్వుల్లాగ చిన్నపోయాయి కౌరవుల ముఖపద్మాలు.

అంతతో వూరుకోక వాడికోలలు గుప్పించాడు కర్ణుడు. దాంతో కళ్ళల్లో చింతనిప్పులు కురిపించాడు అర్జునుడు. గాండీవం ఆకర్ణాంతంగా లాగి శరంమీద శరం ధారాపాతంగా సంధించాడు. కర్ణుడి శిరస్సుమీద, లలాటంమీద, మెడలమీద, బాహువులమీద, గుండెలమీద, తూట్లు పడేటట్టు, కొండమీద పిడుగులు కురిసినట్టు, దృఢమైన వాడిబాణాలు గుప్పించాడు. నిర్విరామంగా శరీరమంతా

మంటలెత్తిస్తూన్న అర్జునుడి బాణాలు దుర్భరమైన మరణవేదన కలిగించాయి. కళ్లు చిమ్మచీకట్లు కమ్మాయి. ఇక గత్యంతరం లేకపోయింది. కాళ్ళకి బుద్ధిచెప్పి రణరంగనుండి పారిపోయాడు కర్ణుడు. హేళనగా కేకలు వేశాడు ఉత్తరకుమారుడు. దేవదత్తం పూరించాడు అర్జునుడు. "కౌరవయోధులలో వీడొక గండరగండడు. వీడికిలా శృంగభంగమైంది. మనకిక ద్రోణాచార్యుల వేడి తగులుతుంది" అన్నాడు. వీరావేశంతో కౌరవసైన్యాన్ని కలయచూశాడు.

బాగా అలిసిపోయాడు ఉత్తరకుమారుడు. ఇక సహించలేనంతగా వుంది అతగాడిపని భయమూ వేస్తున్నది. చెమట్లు పోస్తున్నాయి. "అనుక్షణం అధికమవుతూవున్న నీశౌర్యం, తేజం, బలం చూస్తే నాగుండె బేజారైపోతోంది. కరచరణాలు ఆడడంలేదు. ఇక సారధ్యం చెయ్యడం నా తలకుమించిన పని. నాజన్మలో ఇలాంటిదెక్కడా చూడలేదు నేను. వినాలేదు. ఆశ్చర్యంతో నా హృదయం వివశత్వంపొందుతూ వుంది. సకలేంద్రియాలూ నిలిచిపోయినట్లయిపోతున్నాయి" అన్నాడు.

నవ్వుతూ అతణ్ణి చూశాడు అర్జునుడు "అన్నిటికీ నేనున్నాను కదూ! అల్లుడూ, నీకెందుకా భయం! గుర్రాల్ని దువ్వి రథం నడుపూ. అదిగో, ఆ ఎర్రటిగుర్రాల రథంమీద—నిడుపాటి చేతులూ, లావాటి మెడా, విశాలవక్షస్థలమూ—ఆయనే ద్రోణాచార్యులు, గురుదేవుడు. అసాధ్యుడు. కన్నకొడుకువలె నన్ను ప్రేమిస్తాడు. గురువుల మీదికి కత్తికట్టవలిసి వచ్చింది. రాచధర్మం ఎంతనిష్ఠురం! ఆయనకు సూటిగా రథం పోనీ" అన్నాడు.

అర్జునుడూ ద్రోణుడూ

పగ్గాలు సడిలించాడు ఉత్తరుడు. గుర్రాలు అదిలించాడు. ద్రోణుడి మీదికి రథం పరిగెత్తించాడు. ఏనుగుతో ఏనుగు ఢీకొన్నట్లు అర్జునుణ్ణి ఎదిరించాడు అమానుషవిక్రమంకల ద్రోణుడు. మొదటి

చూపుల్లోనే సవినయంగా నమస్కరించాడు అర్జునుడు "అడవుల్లో ఇంతకాలమూ నానా బాధలూ అనుభవించాము సమయం వచ్చింది గనక బైటికి వచ్చాను ఆపదలో వున్నవాళ్ళని అనుగ్రహించడం ధర్మం. అనుగ్రహించకండి. ముందు మీరు శాణప్రయోగం చెయ్యందే నేను సాహసించడానికి భయపడుతున్నాను" అన్నాడు. మాటాడకండా మంచిమంచి ఇరవై బాణాలు వేశాడు ద్రోణుడు, కౌరవసేనలో కరతాళధ్వనులు చెలరేగాయి ద్రోణుడి బాణాలు అన్నింటిని అల్లంతలో ఖండించాడు అర్జునుడు. చుర్రుమంది ఆచార్యులికి. వందలూ వేలూ బాణాలు గుప్పించాడు. అన్నిటికీ అన్నీ వేశాడు అర్జునుడు.

గురుశిష్యులు ఇద్దరూ మహారధులే ఇద్దరూ అస్త్రశస్త్ర పారంగతులే. ఇద్దరూ అద్భుతమైన బాహుబల సంపన్నులే ఇద్దరూ విఖ్యాతి పొందిన విక్రమవంతులే. ఇద్దరి బాణాలూ ఆకాశంలో దట్టంగాకమ్ముకున్నాయి. గురుశిష్యుల ద్వంద్వయుద్ధం సరికొత్తగావుంది. చూస్తూ గజగజలాడారు కౌరవరాజకుమాళ్ళు. "అర్జునుణ్ణే తప్పిస్తే ద్రోణాచార్యుల్ని ఎదుర్కొనే విలుకాడు ముల్లోకాల్లోనూ లేడు. ఒకవేళ ఎదిరిస్తే శివుడుమాత్రం ఎదిరించవచ్చేమో! అంతే" "ద్రోణుడు వేస్తున్న బాణాలన్నీ ఒకేఒక్క బాణంలాగ వరసకట్టి వెళుతూంటే, వాటిని చిన్నచిన్న రేణువుల్లా తూలగొడుతున్నాడు అర్జునుడు!" "నల్లని రెక్కలతో అర్జునుని బాణాలు వానకారు మేఘాలలా వున్నాయి. తెల్లని రెక్కలతో ద్రోణుడి శరాలు వర్షాకాలానికి మానససరోవరం లేచిపోతోన్న హంసలలా వున్నాయి" అని పరస్పరం చెప్పుకుంటూ చూస్తున్నారు సైనికులు. గురుశిష్యులు ఉభయులూ శ్రుతిమధురంగా ధనుష్టంకారం చేస్తున్నారు. ఒకరు వేసిన బాణాలు మరొకరు ఖండిస్తున్నారు. సవ్య అపసవ్య హస్తాలతో ఇద్దరూ ప్రేక్షకలోకాన్ని చకితపరుస్తున్నారు. ఇద్దరూ దివ్యాస్త్రాలు ప్రయోగిస్తున్నారు. గురుదేవుడు

ద్రోణుడు ఇంద్రాస్త్రం వేస్తే దాన్ని ఇంద్రాస్త్రంతోనే ఖండించాడు శిష్యుడు అర్జునుడు. ఆగ్నేయాస్త్రం వేస్తే దాన్ని ఆగ్నేయాస్త్రం తోనే తునకలుచేశాడు. వాయువాస్త్రం వాయువాస్త్రం తోనే ముక్కలుచేశాడు. వారుణాస్త్రం వారుణాస్త్రంతోనే విరగ్గొట్టాడు. ద్రోణార్జునుల శరపరంపర భూనభోంతరాళాలు నిండి గాఢాంధకారం కమ్ముకుంది ఏ బాణం ఎక్కడపడుతున్నదో కనపడడంలేదు చూసే వాళ్ళకి. ఇంతలో ద్రోణుడి సైన్యం కూడా వచ్చి అర్జునుణ్ణి ముట్టడించింది. పెచ్చురేగి రెప్పపాటులో ఆ బలగమంతటినీ మచ్చు లేకండా చేశాడు అర్జునుడు.

క్షతగాత్రుల రక్తం సముద్రంలా పొంగి పొర్లుతోంది. తెగిన చేతులనుండి రత్నకంకణాలూ, చెవులనుండి మణికుండలాలూ, తలల నుండి వజ్రకిరీటాలూ పడి సముద్రానికిమల్లేనే ఆరక్తసాగరానికిరత్నా కర నామం సార్థకం చేస్తున్నాయి తన సైన్యమంతా రూపుమాపి తనకు అసాధ్యుడై, ఘోరంగా పోరాడుతూన్న శిష్యుణ్ణి చూసి విస్తు పోయాడు ద్రోణాచార్యులు.

"మొట్టమొదటే చెప్పానుకదా! 'అర్జునుడు అసాధ్యు' డని. ఫాలాక్షుడైనా ఇతణ్ణి తేరిచూడడం కష్టం మేఘాలరాజు ముద్దుకొడుకు వీడు. శరవర్షం కురిపించడంలో చిత్రమేముంది! నిజానికి గురువును మించిన శిష్యుడు" అని ప్రశంసించాడు. "ఇంతసేపూ అర్జునుణ్ణి నిలవరించాడంటే, ఇంత సేనలోనూ ద్రోణుడొక్కడే విలుకాడు" అని తల లూపారు దేవతలు.

అర్జునుడూ అశ్వత్థామా

ఇంతలో తీవ్రమైన శీఘ్రబాణాలు ప్రయోగించి ద్రోణుణ్ణీ,అతడి గుర్రాల్నీ, సారథినీ, పతాకాన్నీ, రథాన్నీ, ముంచెత్తాడు అర్జునుడు. శరసంధానంసహా చెయ్యలేని స్థితిలో వుండిపోయాడు ద్రోణుడు. హాహా

కారాలు చేసింది కౌరవసైన్యం. తండ్రి అలిసిపోయాడని తెలిసిపోయింది అశ్వత్థామకి. ఎన్నో అన్ని రధాలతో పరిగెత్తుకువచ్చి అర్జునుణ్ణి ముట్టడించాడు వచ్చీరావటంతోనే అశ్వత్థామ గుర్రాల్ని కొట్టాడు అర్జునుడు సమయం కనిపెట్టి అర్జునుడి వింటినారి వ్రూడగొట్టాడు అశ్వత్థామ కన్ను తిప్పేటంతలో ఎనిమిది బాణాలతో కొట్టాడతణ్ణి అతడు నారి కూర్చుకునేటంతలో సింహనాదం చేశాడు. "వాహ్! ఇంతమందిలోనూ ఈ పాటి చేసిన మొనగాడు లేడింత వరకూ. వీరుడంటే అశ్వత్థామే వీరుడు" అని ప్రశంసించారు దేవతలు.

చిరునవ్వుతోనే గాండీవం సవరించాడు అర్జునుడు విల్లెత్తింది తడువుగా అశ్వత్థామనీ, అతడివెంటవున్న రధాల్నీ నురుమాడడం ప్రారంభించాడు. అశ్వత్థామైనా ఏమంత తగ్గిపోలేదు ఉభయుల బాణాలు ఒకదానొకటి ఢీకొంటూ మంటలతో చిచ్చులపిడుగుల్లాగ ఉగ్రంగా ఆకాశం నిండిపోతున్నాయి. అశ్వత్థామ అర్జునుల ద్వంద్వ యుద్ధం ఇంద్ర వృత్రాసురుల యుద్ధం లా వుంది. శరాన్ని శరం ఢీకొని ఛటచ్ఛట శబ్దాలతో నిప్పులు చిమ్ముతూ వెదుళ్ళవనంలో నిప్పంటుకున్నట్టుంది. సైన్యమంతా ఆశ్చర్యపడి చూడడం మొదలు పెట్టింది.

అర్జును డెంత వేగం వేస్తుంటే అశ్వత్థామా అంత వేగం వేస్తున్నాడు బాణాలు. కొంతసేపయేసరికి అశ్వత్థామ తూణీరాలు ఖాళీ అయిపోయాయి. ఆటకట్టయిపోయింది అతగాడి పని. అక్షయ తూణీరాలు కావడంచేత అర్జునుడి బాణాలకు అంతమంటూ కనపడలేదు ఇక రెప్పపాటు ఆలస్యం అయితే అశ్వత్థామకి ప్రమాదం తప్పదు.

అర్జునుడూ కృపుడూ

చప్పున ముందుకి ఉరికాడు కృపాచార్యుడు వచ్చాడో లేదో, బాణంమీద బాణం ప్రయోగించాడు దురుసుగా. అశ్వత్థామనుంచి కృపాచార్యుడి మీదికి తిరిగింది అర్జునుడిరధం. వాడివాడి బాణాలు వడి

వడిగా వచ్చిపడ్డాయి కృపుడిమీద అతడి కోపాగ్ని ఊదినట్లయింది నిలువు నిలువెల్లా మండిపడి లేచాడు అగ్నిశిఖలాంటి మెరిసే బాణం ఒకటి తీసి కపిధ్వజాన్ని కొట్టాడు. జ్వాలలవంటి శరజాలంతో అర్జునుడి రథాన్ని ముంచెత్తాడు. దిక్కులు అదిరేలాగ సింహనాదం చేశాడు దాంతో కళ్ళు మొయ్యా కోపంవచ్చింది అర్జునుడికి. కళ్ళెర్రచేశాడు. ఉత్తరక్షణంలో కృపుడి వృషభపతాకం తెగేశాడు. సూర్యకిరణాల వంటి ఉజ్జ్వలబాణాలతో అతడి శరీరం తూట్లు పడేటట్టు కొట్టాడు. అదిచూసి కృపాచార్యుల రథరక్షకులైన చంద్రకేతుడూ, చిత్రాశ్వుడూ, మణిమంతుడూ, మంజుమాలీ, హేమవర్మా, సురధుడూ, సుషేణుడూ, అరిష్టుడూ, సుకేతుడూ, ఒక్కసారి కలియబడ్డారు వాళ్లు వచ్చీరావడంతోనే అంతమందనీ వెడల్పు మొనలుగల అన్ని బాణాలూ ఒకేముష్టితో పట్టుకొని, ఒకేసారి వేశాడు అర్జునుడు రెప్పపాటు కాలంలో అందరి తలలూ కిందపడ్డాయి. నెత్తురుధారలు ఘోరంగా ప్రవహించాయి. వెంటనే మళ్ళీ కృపాచార్యుల రథందిక్కు తిరిగింది గాండీవం ఒక బాణంతో కృపుడి కాడి విరిగింది. రెండింటితో చక్రాలు ముక్కలయాయి మూడింటితో చాపదండంతోసహా నొగలు తునకలైంది నాలుగింటితో గుర్రాలు కూలిపోయాయి. ఒకబాణంతో కృపుడివిల్లూ ముక్కలయింది. మరోదాంతో సారధితలా తెగింది. ఇదంతా ఒక లిప్తలో జరిగిపోయింది. అర్జునుడి కళ్ళల్లో నవ్వు తొణికిసలాడింది. ఉత్తరక్షణంలో ఒక తీక్ష్ణబాణం కృపుడి గుండెల్లో నాటుకుంది రథమూ లేదు గుర్రాలూ చచ్చాయి. ధనుస్సూ విరిగింది. హృదయమూ మండుతోంది——కిందూమీదూ కనపడలేదు కృపాచార్యుడికి. ఆవేశంతో శక్తి తీసి విసిరాడు అర్జునుడిమీద. నిప్పులు కక్కుతుంటూ భయంకరంగా వస్తోంది శక్తి. పదిబాణాలతో దాన్ని సగంలోనే ముక్కలుచేశాడు అర్జునుడు. సహించలేకపోయాడు కృపాచా

ద్యుడు కత్తీ, డాలూ తీసుకున్నాడు. రథంమీంచి కిందికి దుమికాడు. పరిగెత్తాడు అర్జునుడిమీదికి. అల్లంతలోనే కత్తీ డాలు ముక్కలు చేశాయి అర్జునుడిబాణాలు. అంతలో నిరుపాయుడూ, నిరాశ్రయుడూ అయిపోయాడు కృపుడు నిమిషంలో తనప్రాణాలు తనవికావు. భయంతో పరిగెత్తాడు, అశ్వత్థామరథంమీది కెక్కి దాక్కున్నాడు. సైన్యమంతా పరిగెత్తుకుపోయి భీష్ముడి రథంవెనక చేరుకుంది.

రౌద్రరసవినోది అర్జునుడు. అంతతో తృప్తిపడ లేదతడు. గాండీవం పలికిస్తూ ఆ సేనలమీదికి పరిగెత్తాడు. భటుడని కాదు, రౌతని కాదు, రథికుడని కాదు, నాయకుడని కాదు—అందరితోనూ సంకులసమరానిక పూనుకున్నాడు శవంమీద శవం, రథంమీద రథం కూలి కూలి, విరిగివిరిగి కుప్పలుతిప్పలు పడుతున్నాయి చేతుల తీట తీరేటట్టుగా ఆ సైన్యసమూహాన్ని వేటాడుతున్నాడు అర్జునుడు. మాంసం ముద్దలు పంకంగానూ, విరిగిన రకరకాల ఆయుధాలు చేపలుగానూ, చామరాలు నురుగులుగానూ, తెగిన వీరుల శిరస్సులు కమలాలుగానూ, నెత్తురు వరదగానూ రణరంగమంతా రక్తపునదులు ప్రవహించాయి.

ఇలా సకలసైన్యాన్ని అల్లకల్లోలంచేసి, తుదకి భీష్ముడిదిక్కు బయలుదేరాడు అర్జునుడు అది చూసి కొండతో ఢీకొన్న పొట్టేలులాగ పటాటోపంతో వచ్చి అడ్డుపడ్డాడు కర్ణుని కొడుకు వృషసేనుడు. రావడంతోనే అతడి విల్లు రెండుముక్కలయేటట్టు ఒకటీ, గుండెలు తూట్లు పడేట్టు అయిదూ బాణాలు వేశాడు అర్జునుడు దాంతో మరి నిలబడితే ఒట్టు. రథం దూకి పరుగుచ్చుకున్నాడు వృషసేనుడు.

ఇంతలో దుశ్శాసనుడూ, శకునీ, దుర్ముఖుడూ, వివింశతీ, వికర్ణుడూ అడ్డంగా వచ్చారు రావడమూ గాండీవం గర్జించడమూ, ఫెళఫెళా బాణాలు బయలుదేరడమూ, వాళ్ళందరి రథాలూ, గుర్రాలూ,

జెండాలూ, కవచాలూ తూంట్లుపడి శరీరాలు మంటలెత్తడమూ ఒకే సారి జరిగిపోయింది. అందరూ కాళ్ళకు బుద్ధిచెప్పారు. కకావికలై పోయారు.

నవ్వు ఆపుకోలేకపోయాడు అర్జునుడు. "అదిగో, స్థిరంగా మేఘ మండలంలో మెరుస్తున్న మెరుపులాగ బంగారం తాళధ్వజం అతడే పితామహుడు. మన దివ్యాస్త్రాలు ఈయనకీ కొంచెం మచ్చు చూపిద్దాం. మెల్లిమెల్లిగా ఆయన దగ్గిరికి రథం నడిపించు" అన్నాడు ఉత్తరుడితో.

అర్జునుడూ భీష్ముడూ

ఉత్తరుడు తనకు సూటిగా తెస్తున్నాడు రథం. ఇంక తనవం తనుకున్నాడు భీష్ముడు. తన శంఖం ఒకసారి పూరించాడు అర్జునుడి మీదికి పోనిచ్చాడు రథం. బిగులుబిగులుమంటూన్న కౌరవసైన్యం మళ్ళీ ఉత్సాహంతో కోలాహలం చేసింది. దిగ్దంతుల చెవులదిరేటట్టు దేవదత్తమూ పూరించాడు అర్జునుడు. రంకెలు వేస్తూ డీకొన్న ఆబోతుల్లాగ తాతామనవలిద్దరూ కలియబడుతూంటే అనిమిషత్వం సార్థకమైనట్టు చూశారు దేవతలు.

ముందు శరసంధానం చేశాడు భీష్ముడు. పతాకంమీది వానరం మీద ఎనిమిది బాణాలు వేశాడు. దాని చుట్టూ వున్న భూతగణం మీద ఎన్నో బాణాలు గుప్పించాడు. గుర్రాలమీదా, సారథిమీదా పది కొట్టాడు. కౌరవసేనలో ఓ, మేరమీరింది సంతోషం. బాకాలు పూరించారు వాళ్ళు. పెడబొబ్బలు పెట్టారు. అదే తడవుగా గాండీవ మెత్తాడు అర్జునుడు. విడుపూ విరామం లేకండా కుప్పలుతిప్పలుగా, పుంఖానుపుంఖంగా పదులూ, వందలూ, వేలూ కురిపించాడు బాణాలు. గాండీవం చక్రంలా, కాగిన బంగారంసలాకలా మెరిసిపోతూవుంది దట్ట మైన పొగమంచులా భీష్ముణ్ణి కమ్ముకున్నాయి అర్జునుడి బాణాలు.

వాటన్నిటినీ అంతలోనే పటాపంచలు చేసి సూర్యుడిలా ప్రకాశించాడు భీష్ముడు. మంచి మంచి దివ్యాస్త్రాలు ప్రయోగించాడు అర్జునుడు. అన్నిటికీ అన్నీ ప్రతిశరాలు వేశాడు భీష్ముడు. అర్జునుడు ఏ మహాస్త్రం వేస్తే ఆ మహాస్త్రంతోనే దాన్ని దూరదూరాన ఖండించాడు. కోపం పట్టలేకపోయాడు అర్జునుడు. ఒక గట్టి బాణంతో పితామహుడి విల్లు రెండుముక్కలు చేశాడు. భీష్ముడికి కనుకొనల్లో కెంపులు మెరిశాయి. క్రోధంతో జూలు దులిపిన సింహంలా తక్షణం లేచాడు. మరోధనుస్సు తీసుకున్నాడు. బాణంమీద బాణం ప్రయోగించాడు.

ఇంతలో పెడబొబ్బలు పెడుతూ అతని రథరక్షకులూ వచ్చి కలిశారు. వాళ్ళనీ రెప్పపాటులో తుదముట్టించాడు అర్జునుడు. వచ్చిన భీష్ముడి బాణాన్నిటినీ సగంలోనే ఖండించాడు. అతడి గుర్రాలనీ కొట్టాడు. మనవణ్ణే మించినట్టున్నాడు తాత. తాతని మించినట్టున్నాడు మనవడు. అబ్బుర పడిపోతున్నారు ద్రోణుడూ మొదలైన మహారథులు. ఉభయుల్నీ పొగుడుతున్నారు సిద్ధులూ, ఖేచరులూ, దేవతలూను.

ఇలా పోరాడి పోరాడి సమయం కనిపెట్టి, చప్పున ఒక గట్టి బాణంతో అర్జునుడి ఎడమ భుజంమీద బలమైన దెబ్బ కొట్టాడు భీష్ముడు. కళ్లనిండా కోపం వచ్చింది అర్జునుడికి. చిటికలో భీష్ముడి విల్లు తునకలు చేశాడు. మరోవిల్లు అందుకునే లోపున మంచిమంచి బాణాలు గుండెలమీద కొట్టాడు. ఆ దెబ్బలకి తూలిపోయాడు పితామహుడు. రథంనొగలు పట్టుకోకపోతే అమాంతంగా కిందే పడేవాడు. దాంతో రథాన్ని అవతలికి తప్పించుకుపోయాడు సారథి.

అర్జునుడికిమాత్రం ఇంకా యుద్ధంలో తనివితీరినట్టు లేదు. మూకలుమూకలుగా వున్న కురుసైన్యాన్ని మరొకమారు తలమెత్తి కలయచూశాడు. గాండీవం తుడిచాడు. గుణం సారించాడు. జంట

తూణీరాలు బిగించుకున్నాడు ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ మొదలైన వాళ్ళంతా మొద్దులమల్లే పులుకూ పులుకూ చూస్తూన్నారు. వాళ్ళ మీాదికి రథం పరిగెత్తించాడు అర్జునుడు. అలా వస్తూన్న రథాన్ని చూసి కర్ణుణ్ణి కవ్వించాడు అశ్వత్థామ. "కర్ణా! ఇదిగో, అర్జునుడు మళ్ళీ వస్తున్నాడు. ఏమిటి సాధనం! నువ్వుతప్ప మరొకడు లేడిక్కడ. తోకముడవకండామాత్రం ఎదిరించాలి" అని వెకారించాడు. ఉరిసిన పుండుమీాద ఉప్పూఖారం చల్లినట్టయింది కర్ణుడికి. "తోకముడుస్తానో, పీకనులుపుతానో, కళ్ళే ఉంటే చూస్తూ ఉండు" అన్నాడు. అతడు ముందుకి దూకబోయేసరికి యోధులూ, భటులూ అనేకులు వచ్చి కర్ణుడిముందు వ్యూహంగా నిలబడి అర్జునుణ్ణి ఎదిరించారు మదపుటేనుగు తుంగమడుగులో చొరబడ్డట్టు ఆ వ్యూహాన్నంతటినీ చాపకట్టగా పడగొట్టాడు విజయుడు.

పోరాడుతున్నకొద్దీ రెట్టింపవుతున్నవి అర్జునుడి బాహుబలమూ ధైర్యమూను, కౌరవయోధులు మాత్రం అలిసిపోయారు, దిగజారిపోయారు. కరణచరణాలు ఆడలేదు వాళ్ళకి. ఎక్కడివాళ్ళక్కడ యుద్ధం మానేసి నిలబడిపోయారు అవశమైన చూపులతో అర్జునుణ్ణే చూశాడు ఉత్తరుడు. "విరామంలేని యుద్ధం ఎలా భరించడం? నాలుక ఆర్చుకుపోతోంది నాకు. నీ ఆగ్రహానికా అంతంలేకండా ఉంది. ఈ సైన్యాలా, నువ్వు పచ్చడికింద కొడుతూన్నకొద్దీ మొండిగా మళ్ళీ మళ్ళీ వస్తున్నాయి. ఏంచెయ్యను? మరి నీ రథం నడపడం నాతరం గాదు", అన్నాడు.

నవ్వుతూ లాలించాడు అర్జునుడు. "అన్నిటికీ నేనుంటూండగా నీకువచ్చే లోపమేమిటి చెప్పూ? అంతగా కావాలంటే గుర్రాల్ని నేనూ కొంచెం సాయంపడతాను. మరికొంచెం తట్టుకోవాలి. అందరి పనీ అయింది. దుర్యోధనుడుమాత్రం మిగిలాడు. మహాభిమాని అతగాడు. మనల్ని లక్ష్యపెట్టడు. ఇప్పటి అతగాడి వైఖరి చూస్తే మన

మీదికి కలియబడేటట్టే వుంది. తమ్ముళ్ళూ, ఆప్తబంధువులూ రెండు పక్కలా మహోదురుసుగా నిలబడ్డారు అదిగో, ఆమూక చూడు. పద. అక్కడికి పోనీ రథం '' అన్నాడు.

అనడమే తడువుగా దుర్యోధనుడిమీదికి పరిగెత్తింది రథం. మధ్యని అడ్డుపడుతూన్న కురువీరుల్ని చురుక్కు చురుక్కుమనిపిస్తూ వెంటతరుముతూ, చిరునవ్వునవ్వుతూ సమీపిస్తున్నాడు అర్జునుడు.

అర్జునుడూ దుర్యోధనుడూ

దూరంనుంచే చూశాడు దుర్యోధనుడు. పెద్దపులిని కోలతో వేసినట్టు చర్రున కలియబడ్డాడు అర్జునుడిమీద. వచ్చిందే తడువుగా కనుబొమలు ముడిపెట్టి రెండుబాణాలు తగిలించాడు గుండెలమీద అర్జునుడు. బొటబొటా నెత్తురు కారుతూ వుంటే మదం కారుతూన్న మదపుటేనుగులాగ కనిపించాడు దుర్యోధనుడు క్రోధంతో తిరగబడి తీవ్రమైన ఒక బాణంతో అర్జునుడి లలాటంమీద కొట్టాడు. రక్తం చిమ్ముతోన్న లలాటంతో బాలభానుడివలె ప్రకాశిస్తూ, కరవాలవంటి వాడిబాణాలు విరజిమ్మాడు అర్జునుడు అన్నిటిని ఖండిస్తూనే వున్నాడు దుర్యోధనుడు. దగ్గంగా దారుణాస్త్రాలు ప్రయోగిస్తూనే వున్నాడు. వాటి నన్నిటినీ దూరదూరానే తునకలుచేస్తూ. అంపవాన కురిపించాడు అర్జునుడు. ఏనుగుతో ఏనుగు పోట్లాడు తున్నట్టుంది, దుర్యోధనుడూ అర్జునుడూ చేస్తూన్న ద్వంద్వయుద్ధం.

ఇంతలో కావలిరథాలు వెంటబెట్టుకుని 'హస్తిన' అనే పెద్ద మదపుటేనుగుమీద వచ్చి కలియబడ్డాడు వికర్ణుడు. ఐరావతం ఎక్కిన దేవేంద్రుడు వర్షధారలు కురిసినట్టు, హస్తినమీదినుంచి బాణవర్షం కురిపించాడతడు. వికర్ణుడి సాహసానికి కౌరవులంతా కరతాళధ్వనులు చేశారు. అర్జునుడి కళ్ళల్లో చింతనిప్పులు రేగాయి. ఆకలితో

వున్న కాలయముడిలా విజృంభించాడు. గాండీవం ఆకర్ణాంతంగా లాగి మంచి బాణమొకటి విడిచిపెట్టాడు నిప్పులు కక్కుతూ వెళ్ళి 'హస్తిన' కుంభస్థలంమధ్య తగిలి తోకదిక్కు దూసుకుపోయింది బాణం. వజ్రాయుధంతో కూలిపడ్డ మహాపర్వతంలాగ ఉత్తరక్షణంలో భూమి అదిరేట్టు కిందపడింది హస్తిన. రక్తధారలతో కెంపులహారం వేసుకున్నట్టున్న హస్తిన కళేబరం, నానాముఖాలా మండుతూన్న పర్వతంలా వుంది. హస్తిన కూలిపోవడంతోనే పిక్కబలం చూపెట్టి వివింశతి రథంమీద దాక్కున్నాడు వికర్ణుడు.

ఏనుగుని కొట్టిన మరుక్షణంలో ఆలాంటిదే మరోబాణం తీసి దుర్యోధనుడి గుండెలమీద తగిలించాడు అర్జునుడు. హస్తిన పడడం, రాజు దెబ్బతినడం చూసేలోపున కావలిరథాల్నీ, వెంట వచ్చిన రక్షకబలాన్నీ బాణంమీద బాణం వేసి పడమోదాడు. దాంతో కకావికలై పరిగెత్తారు కౌరవయోధులు. ఎటుచూచినా తానొక్కడే మిగిలాడు దుర్యోధనుడు. తనచుట్టూ బట్టబయలు చూసి గుండెలు జారినట్టయిందతడికి మరుక్షణంలో తనప్రాణాలు తనవికానట్టున్నాయి. వెంటనే కాళ్ళకు బుద్ధిచెప్పాడు. వెనక్కి చూడకండా పలాయనం చిత్తగించాడు.

రాజూ, పారిపోయాడు. అతిరథ మహారథులైన నాయకులూ, చెల్లాచెదరు అయిపోయారు. ఇక సైన్యాలగతి చెప్పేదేముంది? కళ విళపడి ప్రాణభయంతో చెట్టొక పిట్టలా చెదిరిపోయారు. పోతుటేను గుతో పరిగెడుతూన్న ఏనుగుమందని వెంటాడే సింహంలా రాజుతో కలిసి పారిపోతూన్న కౌరవుల వెంటపడి సింహనాదం చేశాడు అర్జునుడు. అలా వెంటాడుతూ ఒక మంచి బాణం తీసి పెడతల మీద కొట్టాడు కర్ణుణ్ణి. మరోటి తీసి దుశ్శాసనుడి వీపుమీద తగిలించాడు.

గాయం తడవుకుంటూ కళవళపడ్డాడు కర్ణుడు. "అర్జునుడు వెంట పడ్డాడు. కౌరవవంశానికల్లా మూలకందమైన రాజును రక్షించుకోవాలి ముందు. నిలవండి. ఎదిరించండి" అన్నాడు. అతడి మాటలు వినడానికే అవకాశం లేనట్టుంది తక్కినవాళ్ళకి. వినీవిననట్టే వెళ్ళిపోతున్నారు అశ్వత్థామా, కృపుడూ, ద్రోణుడూ, భీష్ముడూ మొదలైన వాళ్ళంతా. హతాశుడై బతిమిలాడాడు దుర్యోధనుడు. "నన్ను ఆదుకోవలసిన మీరూ అందరితోపాటు వదిలేసి వెళ్ళిపోతున్నారు. మీ పరాక్రమానికిది తగినపనేనా!", అన్నాడు.

దాంతో ముందుకి పోతూన్న వాళ్ళంతా వెనక్కి తగ్గారు. రాజుని అనునయించడం మొదలుపెట్టారు.

పారిపోతూన్న రారాజుని వెంటపడి ఎలుగెత్తి పిలిచాడు అర్జునుడు. "నిలు, దుర్యోధనా నిలు. రాచవాడన్నవాడు ఎవడూ పారిపోడు. నువ్వు రాజువుకూడా కదా? కుంతీ పుత్రులలోకల్లా చిన్నవాణ్ణి నేను యుద్ధానికి పిలుస్తూంటే లజ్జ విడిచి పరిగెడుతున్నావు. మానవంతుడినన్న నీ ప్రసిద్ధి మంటగలిపీ, బలదర్పాలకు జలాంజలి విడిచీ, నువ్వూ నీ అనుయాయులూ ఇలా పలాయనం చిత్తగిస్తే లోకం 'ఛూ' అంటుంది. ఇక సామంతుడన్నవాడెవడూ దగ్గిర చేరడు ఇవాళ దెబ్బలు తిని పరిగెత్తిన వాడివి రేపు ఏనుగెక్కి ఎలా వూరేగుతావు? ముస్తాబై సింహాసన మెలా ఎక్కుతావు? చందనకర్పూరాలు రాసుకుని ఎలా కులుకుతావు? అమ్మాయిలతో వైభోగం ఎలా అనుభవిస్తావు? ఛీ, ఛీ, నామాటవిను. నిలబడు. తనువెన్నాళ్ళని! యుద్ధంలో చచ్చి పరమన్నా అనుభవించు. మాయజూదానికి మాత్రం మరి అవకాశం లేదిక్కడ" అన్నాడు.

ములుకులకంటే చురుకైనపలుకులు! తొకతొక్కిన త్రాచులా తిరగబడ్డాడు దుర్యోధనుడు. తన బలగాన్ని విడిచి అర్జునుడి మీదికి

పరిగెత్తాడు. అదిచూసి భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ మొదలైన మహా రథులూ వెనక్కి మళ్ళారు. అర్జునుడి భయంతో వెనక చూస్తూ పరిగెడుతూన్న తదితర సైనికులూ ఇది చూసి నిలబడ్డారు. రాజు పుర కడమూ, నాయకులు తలపడడమూ చూసి తెగించి వాళ్ళూ కలియ బడ్డారు. ఇంతమందీ ఒక్క పెట్టున ఎవరికి దొరికిన ఆయుధాలతో వారు వుప్పెనలా వచ్చిపడ్డారు. అందరినీ నిలవరించాడు అర్జునుడు. తనమీద గాని, తన సారథిమీద గాని, గుర్రాలమీద కాని, రథంమీద కాని, తుదకి జెండామీద కాని ఈగన్నా వాలకండా అడ్డుకున్నాడు. అతని హస్తకౌశలానికి శత్రువులే చకితులయారు

చావగా మిగిలి కాందిశీకులయి, పారిపోతూ తిరిగి తిరగబడ్డ ఈ కౌరవబలగాన్ని – ముఖ్యంగా, దుర్యోధనుడి ప్రాణాన్ని స్వాహా చెయ్యడానికి నాలుక చాస్తోంది గాండీవం. ఇంతలో తపసోవరుల ప్రతిజ్ఞ జ్ఞాపకం వచ్చింది అర్జునుడికి. దుర్యోధనుణ్ణి చంపడం తన పని కాదనుకున్నాడు పశ్చాత్పరుడయాడు సపరివారంగా రాజువతో సహా అతణ్ణి భంగపరిచాలని కుతూహలం కలిగింది. వెంటనే ఇంద్ర దైవత్యమున్నా, అన్నింతపని చేసేదిన్నీ, శత్రుసైన్యం ఇట్టే జయిం చేదిన్నీ ఐన సమ్మోహనాస్త్రం ప్రయోగించాడు. దాంతో ఎక్కడి వాళ్ళక్కడ ఆయుధాలు జారవిడిచారు కౌరవులు. మెడలు తేలవే శారు. పక్కలికి వొరిగిపోయారు. నిషా తలకెక్కినట్టు, మత్తుమందు తిన్నట్టు, భంగు తాగినట్టు, ఘోరనిద్రలో మునిగినట్టు కౌరవసైన్య మంతా అచేతనమై పడిపోయింది.

బొమ్మపొత్తిళ్లు

బొమ్మపొత్తిళ్లు తెమ్మన్న ఉత్తరకుమారి మాటలు జ్ఞాపకానికి వచ్చాయి అర్జునుడికి. "వీళ్లకి తెలివిరాకముందే చప్పున వెళ్లు, చెల్లి చెప్పింది కదా! బొమ్మపొత్తిళ్లకోసం. దుర్యోధన, అశ్వత్థామల తల

పాగాలు నల్లనివి. కర్ణుడిది ఆకుపచ్చది. ద్రోణ, కృపాచార్యులవి తెల్లనివి. వీటిని తీసుకురా సమ్మోహనాస్త్రానికి విరుగుడు తెలిసినవాడు పితామహుడు. మేలుకునే వుంటాడాయన. ఆయన దగ్గిరికి వెళ్లకు. వెళ్లు'' అన్నాడు ఉత్తరుడితో. చెప్పిందే తడువుగా పగ్గాలు నొగలకు ముడివేసి పరిగెత్తాడు ఉత్తరుడు. చెప్పినప్రకారం తలపాగాలు తీసుకు వచ్చి రథమెక్కాడు.

''ఈ రథాల ఇరకాటంలోంచి బయట పడదాం'' అన్నాడు అర్జునుడు. రథం కదిలింది. కదిలిందో లేదో బాణాలు టపీటపీ మనిపించాడు భీష్ముడు. మళ్లీ గాండీవం ఎత్తాడు అర్జునుడు. భీష్ముడి గుర్రాల్నీ, సారథినీ కొట్టాడు. చురుకైన బాణాలతో తాతగారిని చురచుర మనిపించాడు. వెనక్కి తగ్గిపోయాడు భీష్ముడు. రాహుగ్రాసంనుండి బయటపడ్డ సూర్యబింబంలా మూకలోంచి బైటికివచ్చి దర్పంతో ప్రకాశించాడు అర్జునుడు.

ఇంతలో కౌరవసైన్యం తెలువుకుంది దుర్యోధనుడూ కళ్లు విప్పాడు. అర్జునుణ్ణి చూశాడు ఉరకబోయాడు. నవ్వుతూ, ''ఆగవోయ్'' అన్నాడు భీష్ముడు. ''సేన సేనంతా వొంటిమీద తెలివన్నా లేకండా పడిపోయింది. తలగుడ్డలు పట్టుకుపోయిందీ కానలేదు మీరు. తన ధర్మమూ అని అర్జునుడు తెగించలేదు, కాని కాకపోతే మనవారిపని కడతేరి వుండేది. మెడ తేలవేసి, ధనుస్సు జారవిడిచి, నిన్ను నువ్వెరగకండా పడివున్న నిన్ను చూసిన్నీ వూరుకున్నాడు అర్జునుడు. అతని కనికరాన్ని ఎంతన్నా పొగడాలి అతడు మన ప్రాణాలమీదికి రాకపోబట్టి బతికిపోయాం మనం. చాలు. ఇంతతో మనం వీరత్వం కట్టిపెట్టడం మంచిది. నెత్తిమీదపాగాలు పట్టుకుపోతున్నా, తెలుసుకోలేకపోయిన ఈ మహాబలాలతో మళ్లీ తెలివితక్కువగా అతగాడిమీదికి సాహసించామా, ఈసారి తన బాణాగ్నికి

పూర్ణాహుతి పట్టేసి 'స్వాహా' అనేస్తాడు మనల్ని. కాబట్టి బుద్ధి మంతులవలె మన దేశంతోవ మనం పడదాం. ఆవులతోనూ వాటి తోనూ అతడు ఉపప్లావ్యానికి పోనీ" అన్నాడు.

అభిమానం వుడుకెత్తిస్తూ వుంది కోపం దహించేస్తూ వుంది. అయినా చేసేది లేక బుసకొడుతూ, నిట్టూరుస్తూ వూరుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. తక్కినవాళ్లూ ఎప్పుడెప్పుడా అని చూస్తున్నారు. భీష్ముడి సలహా ప్రకారం రాజుతో కూడా అందరూ వచ్చినదారిపట్టారు వెనక నుండి మరొక్కసారి దేవదత్తం పూరించాడు అర్జునుడు ధనుష్టంకారం చేశాడు. కొంతదూరం వెంటతరిమాడు.

"మళ్లా వెంటబడ్డాడ్రా బాబూ" అనుకున్నారు కౌరవులు. బిరుదులతో కూడా జెండాలూ, గొడుగులూ పరాజయచిహ్నాంగా పడేశారు. అంతతో శాంతించాడు అర్జునుడు. అందరికీ వినబడేటట్టు "వెళ్లివస్తానండోయ్" అని కేక వేశాడు, భీష్మ, ద్రోణ, కృపాచార్యులికి నమస్కారబాణాలు వేసి సెలవు తీసుకున్నాడు. మొనలు తేరిన బాణాలతో కిరీటంమణులు వొలిచి దుర్యోధనుణ్ణి పరామర్శించాడు. నడినెత్తి సూర్యబింబంలా ప్రకాశిస్తోన్న కిరీటిని తేరిచూడలేక వెర్రి పరుగులు పెట్టారు సైనికులు. జనాన్ని తరిమి నిలబడ్డ మదగజంలాగ కౌరవుల్ని తరిమి నిలబడ్డాడు అర్జునుడు. "అల్లుడూ, మన ఆవులు మనకి దక్కాయి. శత్రుసైన్యం పిరికిపెంట లైంది. మొనగాళ్ల పాగాలు లాక్కున్నాం. సిగ్గు విడిచి బిరుదుని శాసీలు కిందపడేశారు వాళ్లు. మరి మనకు కావలసిందేముంది? ఇక ఇంటికి పోదాం. మీ అమ్మా, మీ వాళ్లూ ప్రాణాలు బిగబట్టుకుని నీకోసం ఎదురు చూస్తూంటారు. రథం తిప్పు. వేగం వెళదాం" అన్నాడు.

రథం మళ్లించాడు ఉత్తరుడు. యుద్ధంలో పరిగెత్తి పారిపోలేక వెనకపడి నడుస్తూన్నవాళ్లు అర్జునుణ్ణి చూసి ప్రాణభిక్ష పెట్టమని

సాగిలబడ్డారు. వాళ్లందరికీ అభయహస్తమిస్తూ బయలుదేరారు అర్జునుడు ఉత్తరుడితో మళ్ళీ ఇలా అన్నాడు. "అల్లుడూ, కౌరవుల్ని గెలవడం, గోవుల్ని మళ్ళించడం – ఇదంతా నువ్వుచేసిన ప్రతాపమే అని చెప్పాలి బాబయ్యగారితో నువ్వు తక్కిన సంగతు లేవీ చెప్పకూడదు. తెలిసిందా!"

ఉత్తరుడు అమ్మయ్యో, ఇదంతా నాప్రతాపమే అంటే ఎవరు నమ్ముతారు? నాపస బాబయ్యగారికిమాత్రం తెలీదూ! ఇంతకీ, నిన్ను కాదని దాచడం ఎలాగంటాను! నే నేమిటి, ఈ కౌరవ సేనేమిటి! ఈ యుద్ధ మేమిటి! అయితే, అవసరం వచ్చిందాకా మాత్రం చెప్పను. సరేనా!

అర్జునుడు సరే, అలా గే కానీ.

ఇంతలో శమీవృక్షం సమీపించింది రథం నిలిబెట్టారు. గాండీవం, తూణీరం మొదలైనవి యథాప్రకారం ఆయుధాల మోపులో కట్టి పెట్టారు అర్జునుడు వినయంగా ప్రార్థించడంతోనే కపిధ్వజం, దేవదత్తం, కిరీటం అంతర్ధాన మయాయి ఉత్తరుడి సింహపతాకం తిరిగి తగిలించారు రథానికి. తన ఆయుధాలతో రథికుడుగా కూచున్నాడు ఉత్తరకుమారుడు చీరకట్టుకుని, ముసుగు సవరించుకుని నొగలెక్కి కూచున్నాడు బృహన్నల.

ఇదంతా చూస్తున్న దేవేంద్రుడూ, దేవతలూ, మునులూ, సిద్ధులూ, గంధర్వులూ, పాండురాజూ మొదలైనవారంతా ఆశ్చర్యంతోనూ, సంతోషంతోనూ యుద్ధంకబుర్లు చెప్పుకుంటూ ఎవళ్ళనివేశాలకి వాళ్ళువెళ్లారు.

"నీ విజయవార్త పట్నంలో చాటించడానికి ముందు వార్త పంపించు" అన్నాడు బృహన్నల. ఆ పరిసరాల్లో వున్న సొమ్ముల కాపర్లని పిలిచి పరిగెత్తించాడు ఉత్తరుడు. వెనకని బయల్దేరిందిరథం.

అంతకిముందే విజయోత్సవంతో పట్టణంలో ప్రవేశించాడు విరాట రాజు. కంకభట్టూ, వలలుడూ, దామగ్రంథీ, తంత్రీపాలుడూ, రాజ బంధువులూ, సామంతులూ, తక్కిన పరివారమూ అందరితోనూ కోటలో ప్రవేశించాడు బ్రాహ్మలూ, పుణ్యస్త్రీలూ, మంగళాక్షతలు చల్లుతూ వుండగా సింహాసన మధిష్ఠించాడు. తనవిజయం అభినందించడానికి వచ్చిన పౌరజనాన్ని యథోచితంగా సన్మానించాడు. కొంతసేపయాక సభంతా కలయజూచి "ఉత్తరుడెక్కడ" అన్నాడు.

"దుర్యోధనుడు రాణువతో ఉత్తరంగా వచ్చి ఆవులు పట్టుకు పోతూంటే విడిపించడానికి బృహన్నల సారథిగా వేసుకు వెళ్ళారు" అని అంతఃపుర పరిచారకులు తెలియచేశారు.

వినీవినడంతో ప్రపంచమే కూలిపోయినట్టయింది విరాటుడికి. సంతోషమంతా అంతలో విషాదంగా మారిపోయింది. తెలతెలపోతూ మంత్రుల్ని చూశాడు. "ముక్కుపచ్చలారని పాపడు. కిందూమీదూ కానకండా పశువులకోసం పరిగెత్తాడు. కౌరవసేనెక్కడ, వీడెక్కడ! కళవళపడుతోంది మనస్సు. వెంటనే తగిన సైన్యాలు పరుగెత్తించండి" అన్నాడు.

"అక్కడ సుశర్మ ఓడిపోయాడు. అంచేత ఇక్కడా మనవాళ్లే గెలుస్తారు. మీకాసందేహం అక్కరలేదు. ఉత్తరుడు ఒంటరి అని భయపడకు. బృహన్నల సారథిగా వున్నాడు గనక దేవతలనైనా అతడు పీగ్గోడతాడు. కౌరవులొక లెక్కేమిటి?" అన్నాడు కంకభట్టు.

అంతమాత్రంచేత కుదుటపడలేదు విరాటరాజు. "త్రిగర్త సైన్యంవల్ల దెబ్బతిన్నవాళ్లు తప్ప తక్కిన యోధులంతా బయలు దేరాలి. గెలవడంమాట దేవుడెరుగును. చిరంజీవి ఏమయాడో అతడిక్షేమం ముందు తెలుసుకోవాలి. ఇంతకీ, అదృష్టం దేవుడైనా తప్పించలేడు కదా!" అన్నాడు.

అతడి నోట్లోమాట నోట్లోనే ఉంది, ఉత్తరుడు పంపిన సామ్ముల కాపరులు సభలో ప్రవేశించారు. "కౌరవబలాన్ని ఓడించి, ఆలమందలు మళ్ళించుకుని, సారథితోకూడా ఉత్తరకుమారులు సురక్షితంగా దయచేస్తున్నారు మహారాజా! వారి రథానికిగాని, గుర్రాలికి గాని, తుదకి బావుటాకిగాని తుప్పయినా రాలలేదు. మమల్ని పిల్చి, ఏలినవారికి ముందుగా కబురు చెప్పమంటే పరిగెత్తుకు వచ్చాం" అని విన్నవించారు.

విరాటుడి సంతోషసముద్రం గట్టుతెగినట్టయింది. గట్టొరిసిన నిండుచెరువు రెండుకొమ్ములనుండీ పారినట్టు రెండుకళ్లనుండీ ఆనందాశ్రువులు ధారలుకట్టాయి. శరీరమంతా పులకలెత్తింది. "ఏమిటేమిటీ, మళ్ళీ చెప్పండీ!" అంటూ పదినార్లు సామ్ములకాపర్లని ప్రశ్నించాడు. సగర్వంగా మంత్రులదిక్కు పరికించాడు "మదపుటేనుగుమీద గంటలు పెట్టించిమరీ ఊళ్లో ప్రతీవీధీ ప్రకటించండి అబ్బాయి విజయవార్త. బ్రాహ్మల్నీ, పుణ్యస్త్రీలనీ ఎదురుగుండా పంపెంచండి. రథాలూ ఏనుగులూ ఢంకానగారాలతోనూ, బాకాలతోనూపంపండి. ఉత్తరతో సహా ఉత్తమకన్యాజనం గంధమాల్యాదులతో ఎదుర్కొనేట్టు చెయ్యండి. అన్నివిధాలా అబ్బాయి విజయోత్సవం అపూర్వంగా ఉండేట్టు చూడండి" అని ఆదేశించాడు. శుభవార్త తెచ్చిన సామ్ముల కాపర్లని కొత్తబట్టలిచ్చి బహూకరించాడు. దక్షిణవిజయోత్సవ లో పాల్గొన్న వారంతా ఉత్తరవిజయోత్సవానికి బయలుదేరారు.

ఉత్సాహం పట్టలేకండా ఉన్నాడు విరాటుడు. కంకభట్టుని చూసి "చిన్న ఆట వేద్దాం?" అన్నాడు.

"నువ్వు గెలుపువిషాలో వున్నావు. ఈ వేళ నీతో ఆడి గెలవడం కష్టం" అన్నాడు భట్టు.

విరాటుడు మందహాసం చేశాడు. ఆపక్కనే తారాడుతూన్న సైరంధ్రిని చూసి పాచికలు తెమ్మన్నాడు. ఆటపలక ముందుకి లాక్కున్నాడు. కంకభట్టుని దగ్గిరికి రమ్మన్నాడు.

"జూదమంత సుఖం మరొకటి లేదు!" అని, ఆటకి ఉపక్రమిస్తూ "జూదమాడి ధర్మరాజు రాజ్యం పోగొట్టుకున్నాడు. తమ్ముల్నీ భార్యనీ పీగిపోయాడు. తుదకి అడవులపాలయాడు. జూదంవల్ల కడకి లభించేది కీడుమాత్రమే" అన్నాడు కంకభట్టు.

పాచికలు వేస్తూ! సంతోషంతో అందుకున్నాడు విరాటుడు. "కంకభట్టూ! అంత పెద్ద కౌరవసైన్యాన్ని గెల్చి ఆలమందలు మళ్లించాడు. నిజానికి అబ్బాయి జగదేకవీరుడు. ఇంతటి పరాక్రమశాలి ప్రపంచంలో మరొకడుంటాడంటే నమ్మను. 'నభూతో నభవిష్యతి' అంటాను. ఇలాంటి కులదీపకుడు ఒక్కడుంటే చాలదూ?" అన్నాడు.

చిన్న మందహాసం చేశాడు భట్టు. "రాజా! భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, కృపుడూ, కర్ణుడూ దుర్యోధనుడూ – ఇంతలేసివాళ్ళని ఎదిరించి ఉత్తరుడు గెల్చుకువచ్చాడంటే ఇంతకంటే ఆశ్చర్యం మరొకటి వుండదు. నువ్వన్నట్టు అతడు జగదేకవీరు డేమిటి, ముల్లోకవీరుడే అయిపోతాడు" అన్నాడు.

భట్టుమాటలు కటువుగా వినిపించాయి విరాటుడికి. "అయితే నువ్వు సందేహిస్తున్నావన్నమాట. భట్టూ, నువ్వుగనక ఇంతవరకూ సహించాను. ఇకముందిలా వదరకు" అన్నాడు అతడిపెదవు లదిరాయి. కళ్ళకొనలు ఎర్రపడ్డాయి. దురుసుగా వేశాడు పాచికలు.

పిసరంత చలించలేదు కంకభట్టు. "సమయం దొరికిందంటూ రథమెక్కి బృహన్నల యుద్ధానికి సిద్ధపడితే, కురుబలమే అన్నమాటేమిటి? దేవతలనే గెలుస్తాడు ఉత్తరకుమారుడు" అన్నాడు.

క్రోధం ముంచుకువచ్చింది విరాటుడికి. వికృతంగా నవ్వాడు. ఇలాంటి చిత్రం ఇన్నాళ్ళకి నీనోటవిన్నాం. లక్షమందిని చూశాను కాని సారథిగాళ్ళు యుద్ధం చెయ్యడం చూడలేదు. అందులో బృహన్నల గాడు పేడికూడాను. నాకొడుకు వీరత్వం నీ కెందుకు కళ్ళు కుడుతోందో నాకర్థం కావడం లేదు. ఈ బాపనమూర్ఖత్వం కట్టిపెట్టు '' అన్నాడు.

కొంచెం కవ్వించిన ట్టనిపించింది కంకభట్టుకి. నిర్లక్ష్యంగా మళ్లీ మందహాసం చేశాడు. ''నువ్వన్నట్టు సారధి యుద్ధం చేసే ఉండడు. ఐతే ఇక్కడ సారథి ఎవరంటావు? ఉత్తరుడే సారధి. బృహన్నల రధి. అతడికి రణోత్సాహం కలిగిఉంటుంది. ఉత్తరుణ్ణి సారధిగా పెట్టుకుని కౌరవుల్ని నురుమాడి వుంటాడు. ఆవులూ తానేమళ్లించి వుంటాడు. తప్పదు. నామాటలో పిసరంత అబద్ధం వుండదు. వాళ్లు రానీ, నువ్వే విందువుగాని. అంచేత పట్నంలో బృహన్నల విజయంచాటించు, నామాట విను '' అన్నాడు.

దాంతో ముందూ వెనకా కనిపించలేదు విరాటరాజుకి. పడగెత్తిన తాచులా బుస్సుమన్నాడు. కళ్ళల్లో చింతనిప్పులు రాలాయి.

'' పేడిగాణ్ణి పొగడడం మానమంటే అదే వాగుతున్నావు '' అంటూ పాచికలు విసిరికొట్టాడు భట్టు మొహంమీద. దెబ్బ తినీ కోపం తెచ్చుకోలేదు భట్టు నెత్తురు చిమ్ముకు వస్తోంది రక్తం కింద పడకండా చప్పున వచ్చి చీరచెంగు అడ్డు పెట్టింది సైరంధ్రి. పక్కని వున్న స్వర్ణకలశంనుంచి నీటితో గాయాన్ని తడిఒత్తింది.

'' ఏం, అడ్డుకున్నావేం? '' అని ప్రశ్నించాడు విరాటుడు.

'' పుణ్యపురుషు డీయన. ఈయన నెత్తురు ఎన్ని చుక్కలు కింద పడుతుందో అన్ని సంవత్సరాలు ఆ పడ్డచోట అనావృష్టి కలుగుతుంది. పాండవాంతఃపురంలో వున్నప్పుడు నే నిసంగతి ఎరుగుదును. అంచేత మీకు హానిరాకండా అడ్డుకున్నాను '' అంది సైరంధ్రి.

ఇంతలో ఊళ్లో వాళ్లంతా ఉత్తరకుమారుణ్ణి తోడితేవడంకోసం బిరగబడ్డారు. ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, మంగళవాద్యాలూ మార్గమధ్యానికి ఎదురు వెళ్లాయి. నగరద్వారం ప్రవేశించడంతోనే ఆణిముత్యాల అక్షతలు చల్లారు పుణ్యస్త్రీలు వేదఘోషతో ఆశీర్వాదాలు చేశారు పండితులు. పురవీథులలో పూలవాన కురిపించారు పౌరజనం. రాజమందిరం సింహద్వారందగ్గిర వేయిమంది కన్యలతో బృహన్నలకీ, ఉత్తరుడికీ హారతిపట్టింది ఉత్తర. పూలవానకురిపించింది. పన్నీటి జల్లుతో కర్పూరచందనం చిలకరించింది విజయతిలకాలు పెట్టింది. నవరత్నాలతో కలిపిన స్వర్ణపుష్పాలు చల్లింది. ఆమె ఆనందానికి మేర కనిపించడంలేదు.

పెద్దలు ఆశీస్సులు వర్షించారు. శతానీకుడు మొదలైన బంధువులు కౌగిలించుకున్నారు. ప్రజలు జేజేలు పెట్టారు. ఉత్తరకుమారుడి ప్రతాపం వేనోళ్ళ కీర్తించారు. అదంతా దుర్భరంగావుంది ఉత్తరుడికి.

"ఈయనవల్లనే బృహన్నలభుజబలం కాని నా ప్రయోజకత్వమేమీ లేదు. నమ్మండి. నేనే అన్నమాట ఏమిటి! ఈయన సహాయసంపత్తులు లభిస్తే ఎవరైనా జయిస్తారు. ఈయనే లేకపోతే నాబతుకేమయ్యేదో మీకేం తెలుసు?" అన్నాడు. ఇలా కడదాకా బృహన్నలని ప్రశంసిస్తూ కోటలో ప్రవేశించాడు.

వెంటనే ద్వారపాలకులు వచ్చి, రాజుతో విన్నవించారు. "అబ్బాయినీ, సారథిని తక్షణం ఇక్కడికే ప్రవేశపెట్టండి" అని ఆదేశించాడు రాజు.

తన నెత్తురు బృహన్నలకంట బడితే విరాటుడి కొంప మునుగుతుందని తెలుసు కంకభట్టుకి. అదంతా శుభ్రపరిచిందాకా బృహన్నల రాకూడదు. "ముందు ఉత్తరకుమారుల్ని ప్రవేశపెట్టండి.

కొంచెంసేపయాక బృహన్నలని రమ్మనండి" అన్నాడు ద్వారపాలకులతో ఆనందపరవశుడై వున్న విరాటుడు 'అదే' మని అడగలేదు.

ఉత్తరుడు వచ్చి తండ్రికి ప్రణామం చేశాడు కౌగిలించుకుని ఆనందబాష్పాలు రాల్చాడు విరాటుడు అనంతరం కంకభట్టుకి తల వంచి ప్రణామం చేశాడు ఉత్తరుడు అతడి మొహంమీద గంటు చూచి "ఇదేమిటి!" అన్నాడు.

"నీ విజయం నేను ప్రశంసిస్తూవుంటే కాదని పేడివాణ్ణి పొగిడాడీయన. దాంతో కోపంవచ్చి పాచికలు విసిరాను. అవి తగిలి గంటు పడింది" అన్నాడు విరాటుడు.

తత్తరపడి ఆపాదమస్తకం కంపించిపోయాడు ఉత్తరుడు. "బాబయ్యా, ఎంత తప్పు చేశారు! వీరేమన్నా మనం శిరసా వహించాలి కాని, 'ఔనూ, కాదూ' అనవచ్చా? క్షమించమని ప్రార్థించండి. మహాత్ముల్ని అవమానం చెయ్యడం కులక్షయం కాదా? వీరికి కోపకారణం మనకు సర్వనాశనం అన్నమాట" అన్నాడు.

కుమారుడు చెప్పింది న్యాయసంగతం కావడమూ, అప్పటికే తన హృదయం కలతపడుతూ వుండడమూ కారణంగా, వెంటనే కంకభట్టు చేతులు పట్టుకున్నాడు విరాటుడు. భయభక్తులతో క్షమాపణ వేడుకున్నాడు.

"నాకు కోపమే కలగలేదు. నన్ను కొట్టాలని కొట్టలేదీయన. వేళావిశేషంగా జరిగిపోయింది. దీని కింత చెప్పడమెందుకూ" అన్నాడు భట్టు.

ఇంతలో బృహన్నలా వచ్చాడు. అతణ్ణీ ఆదరించాడు విరాటుడు. బృహన్నలని చూసి ఉత్తరీయంతో గాయం కప్పుకున్నాడు కంకభట్టు.

యుద్ధవిశేషాలు చెప్పమన్నాడు కుమారుణ్ణి విరాటరాజు. "ద్రోణుడూ, భీష్ముడూ, కృపుడూ, అశ్వత్థామా, కర్ణుడూ—వీళ్లంతా అలమందల కాసపడి, దుర్యోధనుడి ఎదట ఘోరాస్త్రాలతో నీమీాదికి తిరగబడ్డప్పుడు ఎలా ఎదిరించావు? మరో సహాయమూ లేదు. ఒకరి మీాద ఒకరు త్రొక్కిస లాడుకుంటూ నీమీాద పడి వుంటారు. ఒక దళాన్ని కొడితే మరొకటి వచ్చి వుంటుంది. ఒంటరితనం కనిపెట్టి మరీ మరీ ముట్టడించి వుంటారు. ఇదంతా ఎలా నిగ్రహించావు? పోనీ, వాళ్ళు సామాన్యులా అంటే అదీ కాదాయె. పరశురాముణ్ణి ఓడించినవా డొక మహానుభావుడు. ధనుర్విద్యామహాచార్యు డింకొకడు, ఈశ్వర వరప్రసాదంవల్ల పుట్టిన పరాక్రమవంతుడు మరొకడు. మిగిలినవాళ్లు మాత్రం తక్కువవాళ్లా? ధృతరాష్ట్రసంతానంలో ఏఒకణ్ణి తీసినా, ప్రపంచమంతటినీ గెలుచుకువస్తారు. అలాంటి వాళ్ళందర్నీ ఎలా పడ గొట్టావు? అంత సైన్యంలో నుండిన్నీ ఆలమందలు ఎలా లాక్కు న్నావు? మహాభిమాని దుర్యోధనుడు ఇదంతా చూస్తూ ఎలా సహించాడు? మానాభిమానాలు విడిచి ఎలాపయనం చేశాడు? ఊహించ డానికే భయంగా వుంది నాకు" అన్నాడు.

"బాబయ్యా, ఆ కౌరవసేనేమిటి, నేనేమిటి? ఆవులు మళ్లించిందీ నేనుకాదు. కౌరవుల్ని గెలిచిందీ నేనుకాదు. మన అదృష్టంవల్ల దేవాంశసంభూతు డైన ఒక మహాపురుషుడు కాపాడాడు నన్ను. ఆయనే కౌరవుల్ని వోడించాడు. పశువుల్నీ మళ్లించాడు. అదంతా చెపుతాను వినండి. ఆకాశమంత యెత్తున ధూళిరేగుతూ, నేల అణ గారిపోయినట్టు నడుస్తూన్న ఆ సైన్యాన్ని చూసి ఒణుకు పట్టుకుంది నాకు. రథం దూకి వెనక్కి పరుగెత్తాను. అంతలో ఆ మహానుభావుడు 'నిలు, నిలు' మని వచ్చి నన్ను పట్టుకున్నాడు. బలవంతంగా రథం మీాదికి తీసికెళ్లాడు. అతడి ఆజ్ఞ కాదనలేకపోయాను నేను. అతడు

చెప్పినట్టు సారథ్యం చేశాను. ఆవులు తోలుకు పోతూన్న సైన్యాన్ని వెంటాడి, అక్కడ రారాజు కనపడకపోగానే, పక్కనుంచి రథం పోని చ్చాడు అడ్డంగా పోనిచ్చి పశువుల్ని వూళ్ళోకి మళ్ళించాడు. అడ్డు పడ్డ సైన్యాన్ని చిందరవందర చేశాడు. బెదరకండా ఆవులు కొంత దూరం తోలి, రారాజుమీదికి పరిగెత్తాడు. అంతలో సేనంతా తిరగ బడింది. రారాజూ సేనాసమేతంగా కలియబడ్డాడు ఘోరమైన యుద్ధం జరిగింది. రథాలు ముక్కలు ముక్కలయాయి. గుర్రాలు పిండిపిం డయాయి. ఏనుగులు పీనుగు లయాయి. శాపం పడ్డట్టు వేలకువేలు తెగి పడ్డారు భటులు. ఆ దివ్యపురుషుడు కురిపించిన బాణవర్షం నే నెలా వర్ణించేది! శత్రుభయంకరులైన రాజకుమారుళ్ళూ, పేరెక్కినమహాయో ధులూ అతడి బాణాగ్నిలో మిడతలవలె కూలిపోయారు. కర్ణుడి తమ్ముడు ఒక్క బాణంతో చచ్చాడు. మహా పటాటోపంతో కలియ బడ్డాడు కర్ణుడు. రావడంతోనే గుర్రాల్ని కొట్టాడు దివ్యపురుషుడు. సారథినీ కొట్టాడు. కర్ణుడి శరీరంనిండా బాణాలు గుప్పించాడు. బాధ భరించలేక పారిపోయాడు కర్ణుడు. ద్రోణాచార్యులూ వచ్చాడు. దెబ్బలుతిని కదల్లేక పోయాడు. అశ్వత్థామకీ, కృపాచార్యులుకీ-అంద రికి అదేగతి పట్టింది. భీష్ముడూ కలియబడ్డాడు పెద్దపెద్ద బాణాలు వేశాడు. కళ్ళమొయ్యా కోపం వచ్చింది దివ్యపురుషుడికి. నిమిషంలో భీష్ముడి విల్లు రెండుముక్క లయింది. రథంమీద పడిపోయాడు భీష్ముడు. వెంటనే సారథి రథాన్ని తప్పించుకుపోయి అతణ్ణి రక్షించాడు.

‘‘ఇలా వచ్చినవాడికల్లా శృంగభంగ మైంది. ఇంత చేసినా తనివి తీరలే దా మహానుభావుడికి. తమ్ములతోకూడా దృఢమైన వ్యూహం పన్నుకుని వున్న రారాజుమీద కలియబడ్డాడు. ధార్త రాష్ట్రులమీద వాడిబాణాలు వేసి పారదోలాడు. వికర్ణు డెక్కివచ్చిన మదపుటేనుగు హస్తినను ఒక్క బాణంతో పడగొట్టాడు. దుర్యోధ

నుడి గుండెలు పగిలేటట్టు కొట్టాడు. రాజు దెబ్బతినడంతోనే సైన్య మంతా పరిగెత్తింది. రాజుకూడా పారిపోయాడు. అలా పారిపోతూన్న కౌరవుల్ని అడవులదాకా వెంటతరిమాడా మహాపురుషుడు. అంచేత ఇదంతా నాప్రజ్ఞ అనుకోకండి'' అని వివరించాడు ఉత్తరకుమారుడు.

విని ఆశ్చర్యపోయాడు విరాటరాజు. ''అయితే నాయనా, ఎవరా దివ్యపురుషుడు! ఆయనకి వినయంగా అర్ఘ్యమూ, పాద్యమూ అర్పించి, పూజించాలి. ఆయన వునికెక్కడ? ఇక్కడి కెందుకు రాలేదు? '' అన్నాడు.

''అక్కడే అంతర్ధాన మైపోయాడు, బాబయ్యాగారూ! రేపో నేడో మనకి దర్శన మిస్తాడు. నిజంగా ఆయన దేవకుమారుడే అంటే నమ్మండి. మన ఆవులు మళ్ళించడమే కాదు. నే నంటే ప్రాణం పెడతాడు—అంత వాత్సల్యం నామీద. మనవంశాన్నే ఉద్ధరిస్తానని చెప్పాడు'' అని తండ్రికి ఆశ్చర్యానందాలు కలిగించాడు ఉత్తరుడు.

ఇంత వినీ, ఆ దివ్యపురుషుడు బృహన్నలే అని తెలుసుకోలేకపోయాడు విరాటుడు. ''ఇక నువ్వు వెళ్ళవచ్చు'' అన్నా డతణ్ణి.

''మంచి చాతుర్యం చూపెట్టావు. ఇలాగే చెప్పాలి. కంక భట్టుతోనూ ఇంతకు మించి చెప్పకు'' అని మెల్లిగా ఉత్తరుడితో చెప్పి అక్కడినుండి వెళ్లిపోయాడు బృహన్నల.

ఇంతసేపూ ఉత్తరీయంతో గాయాన్ని కప్పుకొని బృహన్నల దిక్కు సరిగా చూడకండా కూర్చున్నాడు కంకభట్టు. ''ఇక బసకు వెళ్ళు'' అని రాజు చెప్పడంతోనే లేచిపోయాడు.

ఉచితపరివారంతో ఉత్తరకుమారుణ్ణి వెంటబెట్టుకుని, అంతఃపురానికి బయలుదేరాడు విరాటరాజు. సుధేష్ణ ఎదురు వచ్చి కుమారుణ్ణి కౌగిలించుకుంది. సముచితంగా రాజుని సమ్మానించింది. ఇష్టా

లాపంగా కూర్చుని, తాను త్రిగర్తసైన్యంతో చేసిన యుద్ధవిశేషాలు చెప్పడం మొదలుపెట్టాడు రాజు.

నర్తనశాలలో బృహన్నలకోసం ఎదురుచూస్తోంది చెలికత్తెలతోసహా ఉత్తరకుమారి రాజసభనుండి తిన్నగా అక్కడికే వెళ్ళాడు బృహన్నల యుద్ధంలో తెచ్చిన కౌరవయోధుల ఉత్తరీయాల మూట ఎదట పెట్టాడు. "బొమ్మపొత్తికలు తెమ్మన్నారు కదా, ఇవిగో! పుచ్చుకోండి" అన్నాడు ప్రేమతో.

ఇలా, అన్నివిధాలా కృతకృత్యుడై, ఎప్పటిమల్లేనే స్నానం, భోజనం, అన్నీ నిర్వర్తించుకున్నాడు బృహన్నల అనంతరం కంక భట్టుబసలో అన్నదమ్ము లయిదుగురూ సైరంధ్రితోసహా రహస్యంగా సమావేశమయ్యేట్టు ఏర్పాటు చేశాడు. ఆ ప్రకారం ఆరుగురూ ఏకాంతంగా సమావేశమయారు గోగ్రహణ వృత్తాంతమూ, యుద్ధసమాచారాలూ పరస్పరం చెప్పుకున్న తరవాత వలలుడితో ఇలా అన్నాడు బృహన్నల. "ఎంచేతో, ఇవాళసభలో నన్ను తిన్నగా చూడడానికి మొహం చెల్లలేదు అన్నయ్యకి. ఎంత ఆలోచించినా కారణం గోచరం కాదు నాకు. అప్పటినుండీ మనస్సు మనస్సులో లేకుండావుంది."

"అబ్బే, ఏమీలేదు. విరాటుడు ఉత్తరుణ్ణి అదేపనిగా పూరికే పొగుడుతూ వుంటే, బృహన్నల వున్నాడు గనక అతనాడు జయించాడన్నాను నేను. దాంతో తెలివితక్కువగా కోపం తెచ్చుకున్నాడు పాపం! 'పేడిని పొగుడుతావా' అని పాచికలు విసిరాడు మీదికి చిన్న దెబ్బ తగిలిందిక్కడ. నువ్వు చూస్తే మించివస్తుందని ఉత్తరీయం కప్పుకుని పెడమొహం పెట్టుకున్నాను. అంతే" అని మొహం మీది గంటు చూపించాడు కంకభట్టు.

చూసీ చూడ్డంతోనే కోపంతో శరీరం పొంగిందది వలలుడికి. "ఆ దుర్మార్గుణ్ణి, వాడి కొడుకునీ, సబాంధవంగా చంపుతాను"

అని నిలబడ్డాడు. బృహన్నలకూ కళ్ళెర్రపడ్డాయి. "తన తాహతేమో తానేమో తెలుసుకోలేకండా వున్నాడు. ఈ అధముణ్ణీ వెంటనే పని పట్టించాలి వీణ్ణి చంపి వీడి రాజ్యానికి పట్టంకడతాను నిన్ను" అని చక్రరుమన్నాడు.

"అయ్యో, మీరు తొందర పడుతున్నారు. ఇంతవరకూ అతడు మనల్ని ఎరగనన్నా ఎరుగడు కదా! ఇతడి చాటున ఇవాళ దాకా వుండి మన శపథం నెరవేర్చుకున్నాం. ఇపుడు తీరా కీడెంచడం ధర్మం కాదు. మనం ఫలానా అని తెలిసిన తరువాత అతడు అవకతవకగా ప్రవర్తిస్తే అప్పుడు ఆలోచిద్దాం" అని తమ్ముల్ని శాంత పరిచాడు కంకభట్టు. తక్కినవాళ్ళూ "ఇది సమంజసమే" అన్నారు.

అజ్ఞాతవాసం గడిచిపోయింది. ఇక మేం ఫలానా అని వెల్లడించుకోవాలి. ఏవిధంగా బయటపడడం అన్న విషయం చర్చకువచ్చింది. ఎంతోసేపు ఆలోచన సాగించారు. తుదకి, విరాటరాజు కొలువు కూటంలో కొలువు తీర్చి బయటపడదామని తీర్మానించుకున్నారు.

ఆత్మ ప్రకాశం

ఆరాత్రి గడిచింది. తెల్లవారకముందే లేచారు పాండవులు. ప్రాతః స్నానాలు చేశారు. సుగంధద్రవ్యాలు పూసుకున్నారు. తెల్లమడతలు కట్టుకున్నారు. పూలహారాలు వేసుకున్నారు. రాజకుమాళ్ళకి తగిన ఉజ్జ్వలవేషాలు ధరించారు. ఐదుగురూ విరాటరాజు కొలువుకూటం ప్రవేశించారు. తిన్నగా వెళ్ళి సింహాసనం మీద కూర్చున్నాడు కంకభట్టు. తక్కిన నలుగురూ వాళ్ళకి తగిన ఉన్నతాసనాలు అలంకరించారు. తీర్చిపెట్టిన పంచాగ్నులవలె విరాటరాజు సభలో ఆ అయిదుగురూ ప్రకాశించారు.

ఇంతలో విరాటుడు రత్నభూషణాలు అలంకరించుకున్నాడు. కుమారుడు ఉత్తరుణ్ణి వెంటపెట్టుకున్నాడు. కొలువుతీర్చే ఉత్సా

హంతో రాజసభకి వచ్చేశాడు. వచ్చి, చూసీచూడ్డంతోనే తనకళ్ళనే తాను నమ్మలేక పోయాడు విరాటరాజు. చులకనగా ఈసడిస్తూ అన్నాడు. "ఏం భట్టూ, శ్రుతిమించి రాగాన పడినట్టు వొళ్లు పొగ రెక్కిందా ఏం! జంకన్నా లేకండా నాసింహాసనం మీదికే ఎగ బడ్డావూ! తీరా నన్ను చూసీ కూడా దిగవేం? ఎంత అహంకారం!" అన్నాడు.

మధురంగా చిన్న మందహాసం చేస్తూ లేచాడు బృహన్నల. రాజా, ఈయన ఎవరనుకుంటున్నావు? మణికిరీటాలు తలమీద వెలుగు తూన్న మహారాజుల్ని తన కోటకిదివ్వెలుగా చేశాడు. దండయాత్రలు సాధించినట్టు, ప్రపంచం నాలుగుమూలలూ చిన్నమాటమాత్రంచేతనే లోబరుచుకున్నాడు. తన్ను అర్థిస్తూ వచ్చిన జనానికి మహాదానాలు చేసి, వాళ్ళని తన త్యాగపతాకాలుగా దేశదేశాలా నింపాడు తన యశః ప్రకాశంతో దిక్కుదిక్కులా వెలిపూత పూశాడు. రాజ సూయం చేశాడు. దిగ్విజయం సాధించాడు. విద్వాంసుడు విఖ్యాత చరిత్రుడు. అజాతశత్రువు సత్యవ్రతుడు. కౌరవకులదీపకుడు పాండు మహారాజుపుత్రుడు. ధర్మరాజు. ఇంద్రుడి సింహాసనానికయినా అర్హుడైన ఈ మహాత్ముడు నీచిన్న సింహాసనానికే తగడో!"అన్నాడు.

'ఏమిటీ!' అన్న ఆశ్చర్య మొకవంకా, 'నిజమేనా' అన్న సందేహ మొకవంకా ఉరూతలూపాయి విరాటరాజుని. "ఆఁ, ఐతే భీమార్జునులూ, నకుల సహదేవులూ ఏరీ?" అన్నాడు అప్రయత్నంగా.

"వంటపుట్టిగావచ్చి, నీకు వేడుక పుట్టినప్పుడల్లా పులుల తోనూ, ఏనుగులతోనూ, సింహాలతోనూ, వస్తాదులతోనూ కుస్తీలు పడుతూన్నాడే ఈవలలుడు – ఈయనే భీముడు" అన్నాడు బృహ న్నల. "బకాసురుణ్ణి చంపి బ్రాహ్మల్ని రక్షించాడు కిమ్మీరుణ్ణి హతమార్చి కామ్యకవనం నిష్కంటకం చేశాడు. హిడింబుణ్ణి కడ తేర్చి హిడింబిని వరించాడు.

"ఇదిగో, నీ అశ్వపాలకుడుగా వున్నాడే ఈ దామగ్రంథి- మిత్రులికి అమృతం లాంటివాడు శత్రువులికి మాత్రం కాలకూటం- ఇతడే నకులుడు నీ ఆలమందలు తామరతంపరగా చేస్తూ, గోపాధ్య క్షుడుగా వుంటున్నాడే తంత్రీపాలుడు, కుంతీదేవిబహిఃప్రాణం, తేజ శ్శాలి-ఇతడే సహదేవుడు

"సుదేష్ణాదేవిదగ్గిర సైరంధ్రిగావుంటే మాలిని, ఆమే ద్రౌపదీ దేవి. ఆమెకోసమేకదూ కీచకు లందరినీ గంధర్వు లన్న నెపంతో రహస్యంగా కడతేర్చాడు భీముడు" అన్నాడు తనమాట మాత్రం ఎత్తుకోకండా వూరుకున్నాడు.

వెంటనే అందుకున్నాడు భీముడు. "ఇదిగో రాజా, పేడి రూపంతో వచ్చి ఉత్తరికి నాట్యం నేర్పుతూన్న ఈ బృహన్నలే మాతమ్ముడు అర్జునుడు. ఇంద్రుణ్ణి గెలిచి ఖాండవం దహించాడు. ఒక్కడే కాలకేయుల్నీ, నివాతకవచుల్నీ సంహరించాడు. గంధర్వ రాజుని వోడించి దుర్యోధనుణ్ణి విడిపించాడు ఊర్వశి శాపంవల్ల పేడి రూపం ధరించాడు. ఇలా మారువేషాలతో నీ నీడని అజ్ఞాతవాసం గడుపుకొన్నాం మేం" అన్నాడు.

ఇదంతా ఇంద్రజాలంలా వుంది విరాటరాజుకి. ఆశ్చర్యంలో మునిగిపోయాడు. కల కాదు కదా? ధర్మరాజుకి నమస్కరించా లనీ తోచడంలేదు. మంత్రించిన బొమ్మలా నిలబడిపోయాడు. అంతలో అర్జునుణ్ణి తండ్రికి చూపిస్తూ ఇలాచెప్పాడు ఉత్తరుడు "బాబయ్య గారూ, ఈయన వద్దనడం వల్ల ఇంతవరకూ చెప్పలేదు నేను. నిన్న చెప్పనే ఆ దివ్యపురుషు డీయనే. ఈయనే అదంతా నిర్వహించాడు. ఏకమాత్రసహాయుడే ఉయ్యాండిన్నీ, భయంతో పారిపోవస్తూన్న నాకు ధైర్యం చెప్పి, నిర్భయంగా అంత మహారాణువమీదికీ తిరగబడ్డాడు. అదంతా ఈయనకే చెల్లింది. తాను ఫలానా అనీ ధర్మరాజాదులు

ఫలానా ఫలానా అనీ విడమర్చి, నయాన్నా భయాన్నా నాకు ధైర్యం కలిగించినప్పుడు మామూలు యుద్ధంకదా అనుకొన్నాను సారథ్యానికి సమ్మతించాను. అమ్మబాబూ, అది యుద్ధమేమిటి, మహాప్రళయం! అశక్తుణ్ణయి అనేకసార్లు వెనకాడాను ఒక్కపిసరు వెనక్కి తగ్గడీయన. యుద్ధం చేసినకొద్దీ బల పరాక్రమాలు హెచ్చుడమే కాని తగ్గడమంటూ లేదు. దుర్యోధనుడు పారిపోతూవున్నా కూడా వెంటపడ్డాడు. 'జూదమాడ్డం అనుకున్నావేమో వెనక్కి తిరుగు!' అని సింహనాదం చేశాడు."

మరింత పరవశం కలిగింది విరాటుడికి సాక్షాత్తూ దివ్యపురుషుడిలాగ అనిపించాడు అర్జునుడు. అమాంతంగా వెళ్లి గాఢంగా కౌగిలించుకున్నాడు సగౌరవంగా రెండుచేతులూ పట్టుకున్నాడు వినయంగా ధర్మరాజుపాదాలమీద నెన్నుదురు మోపి సాగిలపడ్డాడు. రెండుచేతులా లేవనెత్తి అతణ్ణి కౌగిలించుకున్నాడు ధర్మరాజు. భీముణ్ణీ, నకుల సహదేవుల్నీ ప్రేమతో ఆలింగనం చేసుకున్నాడు విరాటుడు. శరీర మంతా పులక లెత్తిపోతూవుంది. అంజలిబంధం శిరస్సున నిలించి ధర్మరాజుకి పదేపదే ప్రణామంచేశాడు. అదేసమయంలో లేచి ఉత్తరుణ్ణి తన సహోదరులతో పరిచయం చేశాడు అర్జునుడు.

ధర్మరాజు అనుమతిని, ఒక ఉన్నతాసనంమీద కూర్చున్నాడు విరాటరాజు. వెంటనే బంధువుల్నీ, సహోదరుల్నీ, మంత్రుల్నీ, సామంతుల్నీ, పురప్రముఖుల్నీ, రాజోద్యోగుల్నీ, భటుటుల్నీ-అందర్నీ పిలిపించాడు. విషయ మంతా అంతఃపురానికి వర్తమానంచేశాడు. ద్రౌపదీదేవిని సముచితంగా గౌరవించమని సుధేష్ణకు కబురు పంపించాడు.

"పాండవులు బయటపడ్డారు" అన్న వార్త పట్నంలో గుప్పుమంది. జనం అదేప్రవాహంగా విరగబడ్డారు. రాజసభ పిటపిట లాడిపోతూవుంది.

"మీ గర్భవాసంలో తలదాచుకుని దుస్తరమైన ఈ అజ్ఞాత వాసం నిర్భయంగా గడపగలిగాము. కష్టమన్న మాట లేకండా చుట్టాలవలె గడిచింది మాకు. దీనికి మీ కెంతన్నా కృతజ్ఞులం మేం" అన్నాడు అర్జునుడు.

"నేనుమాత్రం మీకు పరాయివాణ్ణా?" అన్నాడు విరాటుడు. "అరణ్యాలలో అన్ని కష్టాలూపడి, మీ శపథమూ నెరవేర్చుకుని, తుదకి నన్ను అనుగ్రహించా రంటే నిజంగా ఇది నా జన్మజన్మాల సుకృతంగా భావించుకుంటున్నాను. నా ఆలమందలూ, రథాలూ, గుర్రాలూ, ఏనుగులూ, సైన్యమూ, మంత్రులూ ఈ పట్టణమూ, దేశమూ – అన్నీ మీకు సమర్పించుకుంటున్నాను. మత్స్యదేశానికి ధర్మరాజే రాజు నేను సబాంధవంగా మిమ్మల్ని సేవిస్తాను" అన్నాడు.

ఇంతలో అందుకున్నాడు ఉత్తరుడు. "మనకొక రాజ్యమంటూ ఎక్కడ వుంది ఇంకా? నన్నూ నిన్నూ శత్రువులనుండి నిన్నా మొన్నా రక్షించి వీరు పెట్టిన భిక్షేతప్ప? అంచేత మనం వేరే అర్పించనే అక్కర లేదు. ఇదంతా అక్షరాలా వారిదే. సందేహంలేదు. ముఖ్యంగా ఇంకో సంగతి. నివురుగప్పిన నిప్పులా మరుగుపడి వుండడం చేత ఇన్నాళ్ళూ వీరిని సేవించకండా మనం చేసిన అపరాధం క్షమించమనాలి ముందు. అంతేకాక మన సర్వసంపదా వీరి ప్రసాద మే కావడం చేత వీటినే ఇచ్చి సంతోషపెట్టలేము వీరిని. నూతనమైన ఒక కానుక సమర్పించడం భావ్యం. కనక ఉత్తరకోసం కబురు పంపండి" అన్నాడు.

కొడుకు చెప్పింది సమంజసం అనిపించింది విరాటుడికి. "వెంటనే ఉత్తరని అలంకరించి తీసుకురండి" అని మంత్రుల్ని నియోగించాడు.

సుధేష్ణ ఈ వార్త విని పరమానందభరితురా లయింది. అంతఃపుర పరిజనం నవనవాలంకరణాలతో ముస్తాబు చేశారు రాజు

కుమారిని. సానపట్టిన మన్మథబాణంలా వుంది ఉత్తరకుమారి. ముత్యాలగొడుగులు పట్టించి ఆమెని సభాప్రవేశం చేశారు మంత్రులు. మేఘంపక్క ముచ్చట గొలుపుతూన్న వర్షలక్ష్మిలా వస్తూన్న కుమారిని ఎదురులేచి తోడితెచ్చాడు విరాడరాజు ధర్మరాజు సింహాసనంపక్క ఆమెని నిలబెట్టి సపరివారంగా అతడికి ప్రణామం చేశాడు.

''అజ్ఞానంవల్ల మీ మహనీయత్వం తెలుసుకోలేకపోయాను. అపరాధిని. నావల్ల కలిగిన తప్పులన్నీ క్షమించి దయచూడండి. వేడుకుంటున్నాను. నేనూ, నావాళ్లూ, అంతా మీ దాసులం. అమ్మాయిని అర్జునుడికి సమర్పించుకుంటున్నాను. నాబంధువులూ, ప్రజలూ ఇదే అభిప్రాయంతో వున్నారు ఇకముందు మీ భుజచ్ఛాయలలో జీవితం వెళ్లబుచ్చుతాను'' అన్నాడు.

అర్జునుడిమొహం చూశాడు ధర్మరాజు. ''ఈమె నాకు శిష్యురాలు. పుత్రికవంటిది. ఈసంవత్సరమంతా నాదగ్గిర మసిలింది. ఇప్పుడీమెని పరిగ్రహిస్తే లోకం నన్ను విషయలోలుడని నిందిస్తుంది. అంచేత ఈమెని కోడలిగా స్వీకరిస్తాను శ్రీకృష్ణుడిమేనల్లుడు, సుభద్రకొడుకు. విక్రమంలో నా అంతవాడు, బుద్ధిమంతుడు, రూపవంతుడు—అమ్మాయికి తగిన వరుడున్నా—అభిమన్యుడు'' అన్నాడు అర్జునుడు.

''అర్జునుడితో వియ్యమందడంకంటె నాకింక కావలిసిందేమిటి? అయితే నిశ్చయంచేయవలిసింది ధర్మరాజు. ఆయనఆజ్ఞ మన కందరికీ శిరోధార్యం'' అన్నాడు విరాటరాజు.

''అర్జునుడు సరిగానే చెప్పాడు. తన అభిమతమే నాఅభిమతమున్నా. బంధుజనానికి వర్తమానాలు పంపించి శుభకార్యం శీఘ్రం నెరవేర్చడం మంచిది'' అన్నాడు ధర్మరాజు.

''పాండవుల బాంధవ్యంతో మత్స్యవంశం పావనమయింది'' అన్నాడు విరాటరాజు. ధర్మరాజుకీ, భీముడుకీ, అర్జునుడికీ, నకులసహా

దేవులికీ ఉత్తరకుమారిచేత నమస్కారం చేయించాడు. వారు ఆశీర్వదించిన అనంతరం సిగ్గుతో తలవంచుకుంటూ అంతఃపురానికి వెళ్ళిపోయింది ఉత్తరకుమారి.

జ్యోతిష్కుల్ని పిలిపించాడు విరాటరాజు. లగ్నపరీక్షణం చేయించాడు యాదవ పాంచాలాది బంధువర్గానికి ఉభయపక్షాల పెళ్ళివారూ శుభలేఖలు పంపించారు.

"ఈ సంవత్సరమంతా నీ ఉదారగుణంవల్లనే అజ్ఞాతవాసం సుఖంగా గడిపాము. నిజానికి శ్రీకృష్ణుడి తరవాత నీఅంత బంధువు లేడు మాకు" అని విరాటుణ్ణి ప్రశంసించాడు ధర్మరాజు. వినయంతో చేతులు దోయిలించి నిలుచున్న అతణ్ణి మాటిమాటికీ ఆదరించి కౌగిలించుకున్నాడు. పరివారంతోసహా రకరకాల ఉపకరణాలతో అనేక విధాల ఉపచారాలు చేశాడు విరాటరాజు. మహారాజోచితమైన మజ్జన భోజనాదులు నిర్వర్తించాడు వారికి.

ఇక్కడ ఇలావుంది. ఇకఅక్కడ–దుర్యోధనుడు ససైన్యంగా హస్తినానగరానికి వెళ్ళిపోతూ మార్గమధ్యంలో మజిలీ వేశాడు. మజిలీలో ఏకాంతంగా కర్ణుడూ, శకునీ, దుశ్శాసనులతో కూచుని మంతనం సాగించాడు. పాండవుల అజ్ఞాతవాసం ముగిసిందా, లేదా అన్న దేవాళ్ళ చర్చనీయాంశం. సాంగంగా చర్చించిన తరవాత భీష్ముడు చేసినతీర్పుతప్పనీ, అజ్ఞాతవాసం గడువుతీరలేదనీ, నలుగురూఏకగ్రీవంగా ఒక అభిప్రాయానికి వచ్చారు. "గడువుకి ముందే అర్జునుడు బయట పడ్డాడు. కాబట్టి పాండవులు మళ్ళీ పన్నెండేళ్ళు వనవాసమూ, పదమూడోయేఁట అజ్ఞాతవాసమూ చేయవలిసిందే" అని తీర్మానించారు. "అసత్యమంటే ధర్మరాజుకి భయం అంచేత పందెంప్రకారం మళ్ళీ అరణ్యవాసానికే అంగీకరిస్తాడు" అని నిశ్చయించి, భీష్మాదులకు

తెలియకుండా రహస్యంగా ఒక దూతని ధర్మరాజు దగ్గిరికి పంపించాడు దుర్యోధనమహారాజు.

దూతవచ్చి మళ్ళీఅరణ్యవాసం చెయ్యాలనిసూచిస్తూ దుర్యోధనుడి మాటలుగా ధర్మరాజుతో నివేదించాడు "అజ్ఞాతవాసం పూర్తికాకుండానే అర్జునుడు బయటపడి, శపథం తప్పాడు అంచేత దీనికి తగిన ప్రతీకారం ఆలోచించవలిసింది" అన్నాడు ఈ మాటలు విని నవ్వుకున్నాడు ధర్మరాజు "మా పంచాంగం ప్రకారం పదమూడేళ్ళు నిన్నటిదినానికి నిండిపోయాయి వెళ్ళు. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ విన్నేట్టు 'మామా నికి నిండాయి' అని మీరాజుతో చెప్పు" అన్నాడు.

తిరిగి వచ్చి ఆ ప్రకారం దుర్యోధనుడితో ఈ వైనం వినిపించాడు దూత. అంతతో అయినా మౌఢ్యం వదలక ఆ రాత్రి కొలువులో భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, కృపుడూ, కర్ణుడూ, తన తమ్ములూ—అందరూ వుండగా, దూతని పంపినవిషయంమాత్రం గుప్తంగా వుంచి ఇలా ఆరంభించాడు దుర్యోధనుడు. "అనవసరంగా అర్జునుడితో యుద్ధం చేశాం. మోసపోయాం. నిజానికి అజ్ఞాతవాసం ముగియకుండానే అతడు బయటపడ్డాడు. ముందు దీని నిజానిజాలు తేల్చుకోవలిసింది మనం" అన్నాడు.

"ఏం మాటలివి? ఎవరన్నా వింటే నవ్వుతారు. అర్జునుడు వచ్చినప్పుడే నేను చెప్పానుకదా? మళ్ళీ ఈ తతంగం అంతా దేనికి? సందేహం అక్కరలేదు. గడువు పూర్తిగా తీరిపోయింది" అన్నాడు భీష్ముడు. దానికి అందరూ సమ్మతించారు. "అవును, అర్జునుడు అంతవెర్రివాడా మరి!" అన్నారు. దాంతో నిరుపాయుడయ్యాడు రారాజు. మర్నాడు వేకువనే హస్తినాపురం బయలుదేరిపోయాడు.

ఇక్కడ పాండవులు—శమీవృక్షందగ్గిరికి వెళ్ళి పూజాపూర్వకంగా తమ ఆయుధాలు తెచ్చుకున్నారు. దినదినం విరాటరాజు

చేస్తూన్న సత్కారాలు స్వీకరిస్తున్నారు. పట్టణంప్రజలూ, గ్రామాల వాళ్లూ తెచ్చి అర్పిస్తున్న రకరకాల ఉపహారాలు గ్రహిస్తున్నారు.

ఉ త్త ర పె ళ్లి

సుఖంగా దినాలు గడిచిపోతున్నాయి. ఇంతలో బంధువులికి శుభలేఖలు చేరాయి. ద్వారకాపట్టణంనుండి కృష్ణుడూ, బలరాముడూ సాత్యకీ సుభద్రనీ, అభిమన్యుణ్ణి తోడ్కొని వచ్చారు. వెంట కృత వర్మా, ప్రద్యుమ్నుడూ, సాంబుడూ, యుయుధానుడూ, రుక్మిడూ, అక్రూరుడూ వచ్చారు. ఏనుగులమీందా, గుర్రాలమీందా, రథాల మీందా అనేకమంది యాదవకుమాళ్ళు వచ్చారు. ఇంద్రసేనుడూ మొదలైన పాండవులసారథులు రథాలతోకూడా వచ్చారు.

ఇలా వీరంతా మహా వైభవంతో ఉపప్లావ్యం ప్రవేశించారు. వార్త తెలిసి సగందారికి వచ్చారు పాండవులూ, విరాటరాజూను. చిరకాలానికి కలుసుకోడంవల్ల అందరికీ ఆనందబాష్పాలు వచ్చాయి. అంతటా సంతోషమే సంతోషం తాండవించింది. బలరాముడూ మొదలైన ప్రముఖులికి ఎవరికి తగిన విడుదులు వారికి ఏర్పాటు చేశారు. సుభద్రని, అభిమన్యుణ్ణి ద్రౌపదిబసకి పంపించాడు కృష్ణుడు. స్వర్ణభూషణాలూ, చీనిచీనాంబరాలూ పాండవులికీ ద్రౌపదికీ పంపిం చాడు. గుర్రాలూ, ఏనుగులూ, రథాలూ, దాసదాసీజనం విడివిడిగా అయిదుగురికీ ఇచ్చాడు. పదేపదే పరస్పరం కుశలప్రశ్నలు చేసుకుంటూ అజ్ఞాతవాసం విశేషాలు చెప్పుకుంటూ సంతోషంగా కాలక్షేపం చెయ్యడం మొదలుపెట్టారు పాండవులూ కృష్ణబలరాములున్నూ.

అనంతరం కాంపిల్యనగరంనుండి పాంచాలప్రభువు ద్రుపదుడు కుమాళ్ళతోనూ, చతురంగబలాలతోనూ వచ్చాడు. కాశీనుండి

కాశీదేశాధిపతి శైబ్యుడు సైన్యసమేతంగా వచ్చాడు. ఇంకా దేశ దేశాలనుండి బంధువులూ, సామంతులూ వచ్చారు అందరికీ ధర్మ రాజూ, విరాటరాజూ ఎవరికి తగిన విడుదులు వారికి ఏర్పరుస్తూ, రవంతా లోపం లేకండా సత్కారాలు చేశారు.

ఇలా ఉభయపక్షాలవారి బంధుకోటితో ఉపప్లావ్యనగరం ఇసక వేస్తే రాలనట్టుంది. పట్టణం సింగారించడంకోసం చాటించాడు విరాట రాజు. వీధివీధీ చలవపందిళ్లు వేశారు. అరటిచెట్లూ, పోకచెట్లూ, నాటారు. పువ్వులతో కలిపి పచ్చతోరణాలు కట్టారు. కుంకంతో అలికి, కర్పూరంతో ముగ్గులు తీర్చారు. ఉపప్లావ్యనగరమంతా కన్నుల పండువుగా వుంది ఇక రాజమందిరం చెప్పనే అక్కరలేదు ఎక్కడ చూస్తే అక్కడ రత్నదీపాలికి మెరుగుపెట్టేవాళ్లూ, మణిస్తంభాలికి కొత్తజిగిపెట్టేవాళ్లూ, ముత్యాలకుచ్చులు వేలాడగట్టేవాళ్లూ, మంగళ తోరణాలు తీర్చేవాళ్లూ—ఓ, కలియుగవైకుంఠంగా ఉంది. పెళ్లిపీట చందనంతో అలికారు పుణ్యస్త్రీలు. ఆణిముత్యాలతో ముగ్గులు పెట్టారు. వైదికంగానూ, లౌకికంగానూ, అవసరమైన వస్తుసంభార మంతా — పూతికపుల్ల వారా లేకండా అమిర్చి పెట్టారు పురోహితులు.

నెరజాణలవంటి చెలికత్తెలు వచ్చి, పెళ్లికూతుర్ని ముద్దులు వొలికేట్టు ముచ్చటగా ముస్తాబుచేశారు. రాజదంపతులూ, కుమాళ్లూ తమ్ములూ, బంధువులూ—అందరూ చందనచూర్ణాద్యాదులు ధరించారు. రత్నభూషణాలు అలంకరించుకున్నారు. వచ్చినజనానికి యథోచిత మయిన సత్కారాలు జరిపించారు.

ఇంతలో ధర్మరాజూ, భీమార్జునులూ, నకులసహదేవులూవారి యావత్తుబంధువులూ విలువైన ఆభరణాలతో మనోజ్ఞంగా అలంక రించుకున్నారు. పెళ్ళికుమారుణ్ణి వైభవోపేతంగా ముస్తాబుచేశారు. పట్టపుఏనుగుమీద ఎక్కించిఇందరూవెనకబయలుదేరారు ఏనుగులూ

గుర్రాలూ, రత్నజవాహిరీ, చీనిచీనాంబరాలూ, పసుపుకుంకాలూ, పుష్పాలూ, ఫలాలూ - ఇలా, ఎంతో వస్తుసంభారం వెంటనడిచింది. బ్రాహ్మణోత్తములు ఆశీర్వాదాలు చేస్తున్నారు. వందిమాగధులు కైవారాలు చేస్తున్నారు మంగళవాద్యాలూ, తూర్యారవాలూ దిక్కులు పిక్కటిల్లజేస్తున్నాయి మహావైభవంగా తర్లివచ్చారు మగ పెళ్ళివారు. శ్రీకృష్ణుడితోసహా విరాటరాజమందిర ప్రవేశించారు. శంఖాలూ, జేగంటలూ, మంగళవాద్యాలూ మోగుతూవుండగా ఆడ పెళ్ళివారు ఎదురువచ్చారు. వేదోక్తంగా పూజావిధులు నిర్వర్తించి పెళ్ళికుమారుణ్ణి పీటమీదికి తీసుకువెళ్ళాడు విరాటరాజు. తెర వెనక పెళ్లి కూతుర్ని కూర్చోబెట్టారు కృష్ణుడూ, బలరాముడూ, ధర్మరాజూ, అర్జునుడూ, మొదలైన పెద్దలు ఎవరికితగ్గస్థానాలు వారు అలంకరించారు. వేదోక్తంగా నడుస్తూవుంది వివాహమహోత్సవం. వృద్ధ బ్రాహ్మణులు మంత్రపూర్వకంగా ఆశీస్సులు వర్షించారు. మంగళ వాద్యాలు మిన్నుముట్టుతున్నాయి. జ్యోతిష్కులు నిర్ణయించిన సుముహూర్తంలో తెరఎత్తారు.

అదివరకే ఒకళ్లసౌందర్యం ఒకళ్లు వింటూవున్నారు వధూవరులు. ఎప్పుడెప్పుడని పరస్పరం చూసుకోడంకోసం ఉవ్విళ్ళూరుతూనూ వున్నారు. తెర ఎత్తడంతోనే ఒక్కసారిగా చూసుకున్నారు. మొదటిచూపులతోనే వారికి ప్రేమాంకురమయింది. వధువుముఖం మీది లేతకాంతులు పానంచేశాయి వరుడి చూపులు. వరుడి పాదాల మీద వాలాయి వధువు కొనచూపులు. వధువు దేహలతమీద మాటిమాటికీ సంచారం చేశాయి వరుడి చూపులు. మెల్లిమెల్లిగా వరుడి మొహంవరకూ వెళ్ళి, చప్పున తిరిగివచ్చాయి వధువు క్రీగంటి చూపులు. ఉభయుల శరీరాలమీద పొటమరిస్తున్న చిరుచెమటలలో తడిసి, బరువెక్కి వాలిపోతున్నట్టున్నాయి ఉభయులచూపులు నూన్నా.

కల్పలతా, కల్పవృక్షమూ ఒకదానిమీద వొకటి పువ్వులు కురిసినట్టు వధూవరులు దోసిళ్లతో ఒకళ్ళమీద ఒకళ్లు తలంబ్రాలు చల్లుకున్నారు. మొదట సిగ్గుతో ముందూ వెనక లవుతున్న చూపులు తలబ్రాలప్పుడు విచ్చలవిడిగా సౌందర్యపానం చేశాయి. హృదయంలోఉన్న గాఢానురాగం చేతుల్లోచూపిస్తున్నట్టు ఎర్రగావున్న ఉత్తరకుమారి మృదుపాణిని, చిగురాకు అందుకునే ఏనుగుగున్నవలె మెలపుగా గ్రహించాడు అభిమన్యుడు

ఇలా పాణిగ్రహణంచేసి, ఒకేకుదురులో పెట్టిన మామిడి విరజాజి మొక్కలవలె ఏకాసనాసీనులయారు ఉత్తరాఅభిమన్యులు. ఉభయులకోర్కెలూ జతలుకట్టి, కొనలుసాగి, హృదయాల్లో చివుళ్లు పెడుతున్నాయి పులకాంకురాలు తలముక్కలై ఇద్దరిశరీరాలూ నవ నవలాడుతున్నాయి. సమయం కనిపెట్టి ఇద్దరిచూపులూ కలుసుకుంటు న్నాయి, వెంటనే తిరుగుముఖం పడుతున్నాయి, వలపు బయలు పెడుతున్నాయి. ఉభయుల చెమటలూ ఘుమఘుమలాడి, కలిసి, కొత్తసౌరభం వెదచల్లుతున్నాయి. హోమసమయంలో నిర్వహించిన మంగళకృత్యాలవల్ల పరస్పరం గాఢమైన స్పర్శసుఖాన్ని అనుభవిస్తూ ఆనందసముద్రంలో తేలిఆడారు ఉత్తరాభిమన్యులు.

వివాహమహోత్సవం వైభవోపేతంగానూ, నిర్విఘ్నంగానూ నిర్వహించాడు విరాటరాజు. కృష్ణ, బలరామ, ధర్మరాజ, భీమార్జున నకులసహదేవులికీ, పురోహిత జనానికీ తక్కినపెద్దలికీ కర్పూర చందన తాంబూలాది సత్కారాలు చేశాడు. మణిభూషణాలూ, రుచిరాంబరాలూ బంగారు పళ్ళేలతో సమర్పించాడు. ద్రౌపదికీ, సుభద్రకీ అనురూపమైన ఆభరణాలూ, పట్టుచీరెలూ అంతఃపుర పరి జనంచేత పంపించాడు. అల్లుడికి ఏడువందల మదపు టేనుగులూ, మంచి మంచివి పదివేల గుర్రాలూ, కామధేనువుల్లాంటి ఐదులక్షల ఆవులూ

రెండువేల రథాలూ, లక్ష దాసదాసీజనం—ఇంకా ఎంతో వస్తు సామగ్రీ అరణంగా ఇచ్చాడు.

వివాహమహోత్సవంతో కనీవినీ ఎరగనంత కళ్ళవేడుకగా వుంది ఉపప్లావ్యనగరం. ఎక్కడచూస్తే అక్కడ మంగళకార్యాలలో తీరికలేని పుణ్యస్త్రీలూ, నృత్యగీతాలలో మైమరిచిన నాట్యాంగనలూ కొత్తకొత్త రత్నాభరణాలు ధరించి, చతురపరిహాసాలతో విలాసంగా తిరుగుతూన్న నవయువకులూ, రథాలమీదా, ఏనుగులమీదా, గుర్రాలమీదా ఠీవిగా సంచారంచేస్తున్న యాదవ, పాంచాల, కేకయాది రాజకుమారుళ్ళూ—భూలోకస్వర్గంలా వుంది విరాట రాజమందిరం.

వ్యావహారికాంధ్ర మహాభారతంలో

విరాటపర్వం

సంపూర్ణం.

ఉద్యోగపర్వం

ఉద్యోగపర్వం

మొదటి ఆశ్వాసం

ఉద్యోగం

ఈవిధంగా అభిమన్యుకుమారుడి వివాహం మహావైభవంగా జరిగింది. పాండవుల బాంధవ్యంతో మత్స్యవంశం పావన మైనట్ట యింది. పెళ్ళినాలుగుదినాలూ వేడుకలతో గడిచిపోయింది.

నాగవిల్లి మర్నాడు—విరాటరాజు కొలువుకూటం కలకల్లా డుతూ వుంది. పెళ్లికి వచ్చిన యావన్మంది బంధువులూ రాజులూ సమావేశమై వున్నారు. శ్రీకృష్ణుడూ, బలరాముడూ, ద్రుపదమహా రాజూ, విరాటరాజూ ఉన్నతమయిన ఆసనాల్లో కూర్చున్నారు. వారి వారి సోదర్లూ, కుమాళ్ళూ ఎవళ్ళకితగిన ఆసనాల్లో వాళ్లున్నారు. తమ్ముళ్లతోనూ కుమాళ్ళతోనూ వచ్చి ఓ ఉత్తమాసనంలో కూచు న్నాడు ధర్మరాజు. ఇష్టాలాపాలతో జరిగిపోయింది కొంతసేపు.

ఇకముందు పాండవులు ఏం చెయ్యాలీ అన్నది వేధిస్తూవుంది కృష్ణుణ్ణి. ప్రసంగం మార్చి ఇలా ఆరంభించాడతడు గంభీరంగా ''శకుని కల్పించిన కపటజూదంలో తమ రాజ్యం పోగొట్టుకున్నారు పాండవులు. శక్తి కలిగి వుండిన్నీ సత్యానికి కట్టుపడి క్రోధపరవశులు కాలేదు. ప్రతిజ్ఞ ప్రకారం తుచ తప్పకండా అరణ్యవాసమూ, అజ్ఞాతవాసమూ నిర్వహించారు. పాపం, పన్నెండు సంవత్సరాలు క్రూర మృగాలతోనూ, రాక్షసులతోనూ మహారణ్యాలలో దినాలు గడిపారు. అందులోనూ దుస్తరమైన ఈ పదమూడోఏడు ఎంత దుర్భరం! తమనిమరొకరు తెలుసుకోకండా ఎన్ని ఆపదలైనా సహిం చుకున్నారు.

"ధర్మరాజు ప్రవర్తన మీ అందరికీ తెలిసిందే కదా! ఇంద్ర పదవైనా సరే, అధర్మంగా వస్తే మాత్రం అంగీకరించడు. న్యాయంగా ఏంలభిస్తే అదే పదివేలంటాడు. అంచేత, ధర్మమార్గం తప్పకండా కౌరవులకీ వీరికీ హితమయ్యేటట్టు ఒక విధానం విచారించండి.

"పాండవుల పైతృకమైన రాజ్యం కపటద్యూతంలో దుర్యోధనుడు అపహరించడం, అది వీరు దిగ్విజయం చేసి స్వాధీనపరచుకున్నదీ అయివుండడం, ధర్మరాజు మహానుభావత్వం విచారించక దుర్యోధనాదులు పరాభవించినా, తెగించి వారికీయన కీడు తలపెట్టక పోవడం రాజ్యం ఉభయులూ పంచుకుతినదగినవారు కావడం – ఇవన్నీ బాగా ఆలోచించి, ఇపుడు చేయవలసిన కర్తవ్యం నిర్ణయించి, 'ఇది ఇలా చేయాలి' అని చెప్పడానికి తగినవారు మీరంతా.

"ఐతే, నాకుతోచిందిమట్టుకు నేనుచెపుతాను వినండి. పాండవులు ఇంతవరకూ శాంతంగా శపథం పూర్తి చేశారు. ఇక తమ పరాక్రమం ప్రకటించాలె నన్న ఆవేశంతో వున్నారిపుడు వీరి ఉద్దేశం ఆచోకీ కట్టాడంటే చాలు, తన మిత్రమండలినంతా సమకూర్చుకుంటాడు దుర్యోధనుడు తక్కువబలగంతో వుంటే వీరిని కడతేర్చడం సులభమని వెంటనే జల్దుకుంటాడు. తానే బాధపడతాడు. సందేహం లేదు బలగం లేకండా ఎంత పరాక్రమవంతులకైనా అనంతమైన సహాయసంపత్తులుగల శత్రుసైన్యాల్ని గెలవడం సాధ్యం కాదు కదా! అంచేత పాండవుల పక్షం వచ్చే రాజులు కూడా ఇక్కడ సమావేశమౌతారు. ఇలా వాళ్ళూ వీళ్లూ దేవాసురుల లాగు తెగబడతారు యుద్ధానికి. తప్పదు.

"ఇక్కడి పరిస్థితి ఇది. ఇక అక్కడ వాళ్ళ చిత్తవృత్తి ఎలా వుందో మనకి తెలియదు. ఎదటివాళ్ళ అభిప్రాయం సరిగా తెలియకుండా ఏం చెయ్యాలో నిశ్చయించడం కష్టం. అంచేత, ఈ పరిస్థితిలో

తగిన రాయబారిని అక్కడికి పంపడం మంచిది. దుర్యోధనుడు వీరికి రాజ్యంలో వంతిస్తే సంతోషమే లేదంటే అప్పటి పరిస్థితిని బట్టి ఏం చెయ్యాలో ఆలోచిద్దాం'' అన్నాడు.

తమ్ముణ్ణి బలపరుస్తూ అంటున్నాడు బలరాముడు. ''కృష్ణుడు చెప్పింది విన్నారు కదా! పిల్లకీ వాళ్ళకీ హితంగానూ న్యాయంగానూ వుందిది ఈవిధంగా ఉభయులకున్న సఖ్యపరచడం సాధ్యమవుతే తోస్తున్నది నాకు వీళ్ళు పోగొట్టుకున్న రాజ్యం వీళ్ళు కావాలంటున్నారు అల్లరి లేకుండా వీరిభాగం వీరికి ఇచ్చివేసి తమభాగంతో తాము సంతోషించడమే కౌరవులికి న్యాయం. దానివల్ల అపాయం తప్పుతుంది. వీళ్ళు కూడా కోపం విడిచిపెట్టి బంధుత్వంతో కలిసిమెలిసి వుంటారు ప్రపంచమూ సంతోషిస్తుంది. అందుచేత ఈ కార్యం చక్కబెట్టుకు రావడానికి ఒకర్ని పంపడమే మంచిది ఆ వెళ్ళవలసిన మనిషి మాట పొందిక తెలిసినవాడై వుండాలి. కౌరవాధిపతి చిత్తవృత్తికి అనుకూలంగా వినయ విధేయతలతో ప్రార్థించి అడగాలి. లేకపోతే కార్యసాఫల్యం కాదు. ఏమంటారా! దుర్యోధనుడి బిరుసుదనాన్ని సంకోచిస్తూ మెలకువతో మసలుకుంటూనే జూదంలోపడి మోసపోయాడు ధర్మరాజు. తుదకి చిక్కుల్లో పడ్డాడు.

''అంతేకాదు, తనకి పాచికల్లో నేర్పులేక పోడంచేతా, బంధువులు వారించడం చేతా, తాను ఆడడం మాని శకునిని నియమించాడు దుర్యోధనుడు. జూదంలో పండిపోయిన సిద్ధహస్తుడు శకుని. అందుచేత ధర్మరాజు ఒడ్డిన పందెమంతా గెలుచుకుంటూ వచ్చాడు. కాబట్టి దుర్యోధనుడిదోషంకూడా ఇందులో ఏమీ లేదు అందువల్ల వాళ్ళని అధర్మపరులని నిందించడం న్యాయంకాదు. కనకనే వీళ్ళపంపే రాయబారి వినయంతోనే చక్కబెట్టుకు రావాలంటూను'' అన్నాడు.

బలరాముడి మాటలువిని చ్రరుమని లేచాడు సాత్యకి. ''ఇలాంటి మాటలు చెప్పడం నీకే చెల్లింది. నిన్నేమనాలో తెలీకండా వుంది. నిన్ను కాదు, నీమాటలికి తలలూపుతూ వింటూన్నవాళ్ళ ననాలి. తనకు తానై వేడుకపుట్టి జూదమాడాడా ధర్మరాజు? వాళ్లందరూ కలిసి గూడుపురాణీ చేసి పిలుచుకువెళ్ళి బలవంతాన మెడలు విరిచారు. కపటంచేసి గెలుచుకున్నారు. ఏం న్యాయమిది!

''నిజానికిచూస్తే, ధర్మరాజుకంటే ధార్మికు మరెవడున్నాడు? ఆయనమీద నేరంమోపినవాడు సభలో అవమానంపొందడం తప్పదు. అన్నంతమాటా అక్షరాలా నెరవేర్చుకువచ్చారు పాండవులు. పైతృకమైన రాజ్యభాగంకోసం బలమూ, చలమూ ప్రయోగించడానికి సిద్ధంగా వున్న వీళ్ళు ఒకళ్ళని బతిమాలడానికి ఎందుకు వెళతారు? మెత్తగావుంటే మెచ్చుకుంటారా శత్రువులు! రణంలో రాజ్యలక్ష్మిని చేపట్టడంకంటె మరో రాజధర్మ మేముందంటాను! దుర్యోధనుడు తగినమాటలతో దారికి రాకపోతే, నా బాణాలతో బుద్ధిచెప్పిమరీ పాండవులికి రాజ్య మిప్పిస్తాను. భీమార్జునులతో యుద్ధంలో నిలవగల మగవా డెవడున్నాడు? వీళ్ళూ, నేనూ సైన్యంతో చెలరేగితే ఎదిరించి ఏరాజు బతికిపోతాడో చూస్తాను. నకులసహదేవులూ, ఉపపాండవులూ, పాంచాలవర్గమూ, వృష్ణివీరులూ—ఇంతమందీ బయల్దేరితే క్షణంలో ధృతరాష్ట్రసంతానం వందమందినీ నిశ్శేషంచెయ్యరూ! ఈ మత్స్యరాజు సహాయముంటే మనం తీర్చలేని పనే వుండదంటాను. సామ దాన భేద దండోపాయాలు నాలుగూ తెలిసినవాడున్నూ, మహాబలవంతుడున్నూ అయిన విరాటరాజు సామాన్యుడా మరి!

''ముమ్మాటికీ యుద్ధంచేయడమే నా అభిప్రాయం. కాదని ఈలోగా సామోపాయంతో కార్యంచేసి చూడాలంటారా, ఐతే,

దైన్యం మాట మాని 'పాండురాజుభాగం ధర్మరాజు కోరుతు న్నాడు' అని మన దూతచేత చెప్పిద్దాం. మర్యాదగా లోకసంప్ర దాయం ప్రకారం ఇస్తే పుచ్చుకుందాం. కాదూ పోదూ అని వ్యతి రేకంగా జవాబు చెపుతాడూ, సరే. దాని ఫలం అతడే అనుభ విస్తాడు తరవాత" అన్నాడు.

"అవును, అదిబాగుంది," అని అందుకున్నాడు ద్రుపదుడు. "బలదేవుడు చెప్పింది సమంజసంగా లేదు. బలవంతుడూ, సహాయ సంపన్నుడూ, దుష్టాత్ముడూ ఐన దుర్యోధనుడు ప్రియవచనాలతో రాజ్యభాగం ఇస్తాడనుకోడంమాత్రం వెర్రి యుద్ధంతోగాని అతడు దారికి రాడు. దురభిమానుల మనస్సు మంచిమాటలతో కరగడం కల్ల. మన మంచిచూసి చులకనచేసి మరింత కొండెక్కి కూచుంటారు వాళ్లు.

"అదీకాక, కూటికోసం ఆశపడి దుర్యోధనుడికే తాళం వేస్తారు భీష్మద్రోణులు. కొడుకంటే ప్రపంచమే కనపడదు ధృత రాష్ట్రుడికి. రాజు ఆడిందేఆట పాడిందేపాట అంటారు కర్ణుడూ మొద లైన నీచులు, కాబట్టి దుర్వినీతుడుగానే వుంటాడు దుర్యోధనుడు అంచేత, ఎలా చూసినా యుద్ధంమాత్రం తప్పదు.

"ఈ పరిస్థితిలో మనం పిలవవలిసినరాజుల్ని పిలిపించి, తగిన సైన్యాలు సమకూర్చుకోక తీరదు. దుర్యోధనుడూ సహాయంకోసం ఆశ పడి వర్తమానాలు చేస్తాడు నీతిపరులైనరాజులు మొదటకోరిన వాళ్ళకే సహాయపడతారు. చప్పున చురుకైన బేగీరావుల్ని పంపించి శల్యుడికీ, కేకయుడికీ, దుష్టకేతుడికీ, జరాసంధుడికుమారుడూ మొద లైన రాజులికీ వారి బంధువులికీ, స్నేహితులికీ వార్తలు పంపించడం మంచిది ఇది నాకు తోచిన విషయం

"ఇక, ఇదిగో ఈయన మా అగ్రపురోహితుడు. ఇతడికి చెప్ప వలిసినవన్నీ చెప్పి, ధృతరాష్ట్రుడి దగ్గిరికి పంపిద్దాం. అతడి ఎదటా,

దుర్యోధనుడి ఎదటా, భీష్మద్రోణుల ఎదటా—ఎవరితో ఎలా చెప్పాలో, ఎక్కడ పంచతంత్రం ప్రయోగించాలో వివరించి చెప్పి పంపిస్తే, మర్యాదా, స్నేహమూ, లాభమూ అన్నీ జతపడతాయి'' అన్నాడు.

"అవును, ద్రుపదమహారాజు చెప్పిందే సమంజసంగా వుంది. ఇలాగే చెయ్యాలి" అని అందుకన్నాడు కృష్ణుడు. "కౌరవులెంతో పాండవులూ అంతే నాకు. అంచేత, ఈ ఉభయులూ హాయిగా రాజ్యపరిపాలన చేస్తూ సుఖపడాలనే చూస్తాను నేను. పెళ్ళికని పిలిస్తే వచ్చాం. ఈ నాలుగు దినాలూ వేడుకలన్నీ కళ్ళవేడుకగా చూశాం. ఇక ఆలస్యం చెయ్యడానికి వీలు లేదు. వెళ్ళిరావాలి.

"ద్రుపదమహారాజా, మా అందరిలోకీ గురుస్థానం మీది మీ మాటఅంటే ధృతరాష్ట్రుడు మన్నిస్తాడు. మీరంటే భీష్ముడికి ఎంతో గౌరవం. ద్రోణుడూ, కృపుడూ మీ స్నేహకోటిలోనివారే. అంచేత, పాండవులకోసం రాయబారిని పంపవలిసినభారం మీమీదే వుంది. మీమాటే మా అందరి మాటాన్నూ. మీరు కార్యం చక్కబెట్టేటపుడు కాదని ఎవళ్ళు తొందరపడితే వాళ్ళే చెడతారు

"ఉభయులికీ స్నేహం కుదిరిందా మంచిమాటే. అలాకాక, బెడిసిపోయి యుద్ధమే నిశ్చయమైందా, రాజులందరినీ ముందు రావించి తరవాత సావకాశంగా మాకూ కబురు పంపండి. మీ మాటప్రకారం వీళ్ళకు రాజ్యభాగం ఇవ్వకపోతే, వాళ్ళను అర్జునుడి కోపాగ్ని ఎలాగూ ముంచెత్తుతుంది" అని ప్రయాణోన్ముఖుడయాడు. ద్రుపదుడూ, ధర్మరాజూ, భీమార్జున నకులసహదేవులూ, విరాటరాజూ సగౌరవంగా అంపకం చేశారు. ఇలా బలరాముడు మొదలైన యాదవబృందంతో కూడా వైభవంగా ద్వారకాపట్నానికి వెళ్ళిపోయాడు శ్రీకృష్ణుడు.

పెళ్ళికని వచ్చిన తక్కిన రాజులుయావన్మందీ సమరసన్నాహాల కోసం తమతమ నగరాలికి బయలుదేరారు విరాటరాజూ ద్రుపదుడూ

కూడా సన్నద్ధులు కావడం మొదలుపెట్టారు ఈవిధంగా పాండవులు యుద్ధప్రయత్నాలలో నిమగ్నులై తమతో కలిసివచ్చే రాజుల దగ్గిరికి సత్వరం దూతల్ని పంపారు.

అక్కడ దుర్యోధనుడూ ఇదంతా చారులవల్ల విని, తన బంధు మిత్రులు యావన్మందికీ వార్తలు పంపించాడు. ఇలా ఉభయపక్షాల వార్తలూ చేరడంతోనే పెద్దపెద్దసైన్యాలు వేసుకుని భూగోళం దద్దరిల్లేటట్టునాలుగుదిక్కులనుంచీ మహాపటాటోపంతో–అటు హస్తినా నగరానికీ, ఇటు ఉపప్లావ్యానికీ రావడం మొదలుపెట్టారు రాజులు.

రా య బా ర ం

ఇంతలో, అనుకున్న ప్రకారం ధృతరాష్ట్రుడి దగ్గిరికి పంపడం కోసం వయోవృద్ధుడూ, జ్ఞానవృద్ధుడూ అయిన తన పురోహితుణ్ణి పిలిచాడు ద్రుపదమహారాజు. "బుద్ధిమంతుడివి, చతురతకలవాడివి, సమయజ్ఞుడివి, ఇంగితవేదివి, ఇన్నటికీ మించి నాకు నెచ్చెలివి. నాకు కర్తవ్యమైన కార్యం నిర్వహించడం నీకు ధర్మం. అంచేత, పాండవుల కార్యార్థం ధృతరాష్ట్రుడికి దగ్గిరికి వెళ్లాలి నువ్వు. నీనేర్పంతా వినియోగించి ఈ కార్యం సాధించుకురావాలి.

"కొడుక్కి పట్టిన వెర్రి అతణ్ణీ పట్టుకుని పాండవుల రాజ్యం కాస్తా కాజేస్తున్న కుటిలుడు ధృతరాష్ట్రుడు. అతడిసంగతీ, ధర్మరాజు సౌశీల్యమూ రెండూ నీకు తెలుసుకదా! ధర్మసమ్మతంగా ధృతరాష్ట్రుడికి నువ్వు నచ్చజెప్పినపుడు అక్కడవుండే ముఖ్యుల మనస్సులూ మనకు అనుకూల పడకపోవు. భీష్ముడూ ద్రోణుడూ యుద్ధానికి విముఖులైనట్లయితే, వాళ్లని ఒప్పించడానికి దుర్యోధనుడు పడరాని పాట్లూ పడతాడు దాంతో వారిసైన్యాలూ నిచ్చెరపోయి నిరుత్సాహపడతాయి. పాండవులు పడ్డపాట్లు బంధువులదగ్గిరా వర్ణించి చెప్పాలి. పండితులూ, వృద్ధులూ, సజ్జనులూ–అందరిదగ్గిరికీ వెళ్లి 'ఇది కులమర్యాదకి విరుద్ధం'

అని సహేతుకంగా నిరూపిస్తూ, 'వంతు పంచిపెట్టడమే న్యాయం, మరోమార్గం కూడదు' అని వాళ్ళంతా భావించేటట్టు చేయాలి. ఎవళ్ళతో ఎలా చెప్పాలో అలా నెమ్మదిగా చెప్పి, అక్కడివాళ్ళ హృదయాలు ఇక్కడ వాలేటట్టు చేయవలిసిన ఉపాయాలన్నీ చేయాలి.

"ఇక్కడ శ్రీకృష్ణుడూ మొదలయినవారు చేసిన ప్రసంగాలు మనం వినసే విన్నాం కదా! దానికి అనురూపంగా మాట్లాడి పాండవుల ఆధిక్యం తగ్గిపోకండా చూడాలి. హస్తినాపురంలో కొన్నాళ్ళుండి ధృతరాష్ట్ర భీష్మ, విదుర, ద్రోణ, కృప, దుర్యోధనాదుల దగ్గిరికి వెళుతూ, రోజురోజూ వారివారి అభిప్రాయాలు తెలుసుకుంటూ ప్రవర్తించాలి. దేవుడి దయవల్ల నువ్వాడ్డిన సూత్రాలికి దుర్యోధనుడు వొడబడ్డమే జరిగిందంటే, అది సకలజన సమ్మతమైన పనే అవుతుంది. ధర్మరాజూ తృప్తిపడతాడు. వెళ్ళిరా" అని చెప్పాడు.

వినవలిసిన వన్నీ విని బయలుదేరాడు ద్రుపదపురోహితుడు. ముందు ద్రుపదుడిదగ్గిర సెలవుతీసుకున్నాడు. తరువాత ధర్మరాజ, భీమ, అర్జున, నకుల, సహదేవుళ్ని దర్శించాడు. వారి అనుమతీ తీసుకున్నాడు. అందరూ అతణ్ణి మన్నించి గౌరవంగా సాగనంపారు.

ఇంతలో అక్కడ దుర్యోధనుడు—రాజులందరినీ రమ్మనట్టే శ్రీకృష్ణుణ్ణి సామాన్యమైన దూతనిపంపి రమ్మనడం భావ్యం కాదని నిశ్చయించుకున్నాడు. తానే స్వయంగా బయల్దేరాడు. కొద్దిపరివారం వెంటబెట్టుకుని, త్వరితగమనంగల గుర్రాలు వేసుకుని హుటాహుటిని వచ్చి ద్వారకాపట్టణం చేరాడు. వచ్చీ రావడంతోనే శ్రీకృష్ణుడి మందిరం ప్రవేశించాడు. ఆసమయానికి నిద్రపోతున్నాడు కృష్ణుడు. తిన్నగావెళ్ళి ఆయన తలదిక్కు సోఫాలోకూచున్నాడు దుర్యోధనుడు.

దైవికంగా ఆదినమే అదేవేళకి కృష్ణుడికోసం అర్జునుడూ వచ్చాడు. వచ్చి కృష్ణుడి కాళ్ళకాడిదిక్కు వినయంగా నుంచున్నాడు.

కొంతసేపటికి కళ్లువిప్పి ముందు అర్జునిణ్ణి, తరవాత దుర్యోధనుణ్ణి చూశాడు కృష్ణుడు. ఇద్దరినీ ఆదరంగా కుశలప్రశ్న లడిగాడు. ఇద్దరినీ గౌరవించి 'వచ్చినపని ఏమి' టని అడిగాడు.

దుర్యోధనుడు యుద్ధంలో మీ సహాయంకోరడంకోసం వచ్చాం. మేమున్నా వీళ్ళున్నా నీకు వొక్కటేకదా! ఉభయులమూ నీకు ఒక్కలాంటి బంధువులమే. ఇవాళ నీ దర్శనంకోసం నేను ముందు వచ్చాను. సజ్జనులైనవాళ్లు ముందువచ్చినవాళ్ళనే ఆదరిస్తారు. సకల ధర్మాలూ సాకల్యంగా తెలిసినవాడివి నువ్వు. అందుచేత లోకధర్మం విచారించి మాకు సహాయం రావలిసిందని కోరుతున్నాను.

నేను కావాలా? సైన్యం కావాలా?

కృష్ణుడు అవును, నువ్వు ముందురావడం నిజమే కాని, అర్జునుణ్ణే ముందు చూశాను నేను. అందుచేత, మీ ఇద్దరికీ సహాయపడడమే న్యాయం నాకు. దీన్ని అతిక్రమించకండా ఓ మార్గం చెపుతాను. మీకు నచ్చినట్టు మీ ఇద్దరూ కోరుకోవచ్చు. నాతో సమానమైన వాళ్లు నారాయణులనేపేరుగల యాదవులు పదివేలమంది వున్నారు. యుద్ధవిద్యలో ఉమరావులలాంటివాళ్లు. వాళ్లు యుద్ధంచేస్తారు. నేను నిరాయుధుణ్ణయి కేవలం ఆప్తుడిగామాత్రం వుంటాను. ఆ పదివేలమందీ ఒకదిక్కు, నేనొక్కణ్ణీ ఒకదిక్కు. ఈ రెండింటిలో ఎవ్వరికి ఏది ఇష్టమో ఎంచుకోండి. అయితే, మొదట చిన్నవాళ్ళు కోరడం ధర్మం. అర్జునా, నువ్వు మీ ఇద్దరిలోకీ చిన్నవాడివి. కనక నువ్వు ముందు కోరుకోవడం న్యాయం.

ఇలాచెప్పడంతోనే శ్రీకృష్ణుణ్ణే కోరుకున్నాడు అర్జునుడు. అర్జునుడు మోసపోయాడనుకుంటూ పరమానంద భరితుడయ్యాడు దుర్యోధనుడు. పదివేలమంది నారాయణయాదవుల్నీ పుచ్చుకొని ఉత్సా

హంతో అక్కడనుంచి బయలుదేరి, బలరాముడి దగ్గిరికి వెళ్ళాడు వచ్చిన కార్యం తెలియచేశాడు.

ఆదరంగా అంతావిన్నాడు బలరాముడు. ''అభిమన్యుడి వివాహ సందర్భంలో రాజులందరూ ఉపప్లావ్యంలో సమావేశమైన విషయం హస్తినాపురంలో పొక్కే వుంటుంది. ఆసభలో నేను నీపక్షంగా మాట్లాడాను. దానికి కొందరు అసహ్యపడి పాండవపక్షంగా ఏమేమో ఆడిపోశారు నన్ను. మాకృష్ణమూర్తికీ అది శ్రవణానందం కలిగించింది. కృష్ణుణ్ణి విడిచి నేనోక్షణమైనా వుండలేను కదా! అంచేత విరసంగా మరేమీ మాట్లాడకండా వూరుకున్నాను. అవాళనుంచీ వొక నిశ్చయానికి వచ్చాను. మీరూ వాళ్ళూ పోట్లాడుకుని, ఏది ఎలాపోయినా సరే, నేనుమాత్రం మాట్లాడకండా వూరుకుంటాను. ఎవ్వరికీ సహాయం రాను. ఈనిశ్చయానికి మరి తిరుగులేదు'' అన్నాడు.

చేసేదిలేక దానికి సమ్మతించి, సవినయంగా అతడి దగ్గిరా, తరవాత కృష్ణుడిదగ్గిరా సెలవుతీసుకుని కృతవర్మదగ్గిరికి వెళ్లాడు దుర్యోధనుడు. ఒక అక్షౌణి సైన్యంతో వచ్చి తనపక్షాన్ని యుద్ధం చేస్తానని చెప్పాడు కృతవర్మ. దాంతో సంతృప్తిపడి హస్తినాపురానికి వెళ్ళిపోయాడు దుర్యోధనుడు.

అనంతరం అర్జునుణ్ణి ఇలా ప్రశ్నించాడు కృష్ణుడు. ''అర్జునా, పరాక్రమవంతులైన నారాయణయాదవుల్ని పుచ్చుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. యుద్ధమన్నా చెయ్యని నన్ను కోరుకున్నావు నువ్వు. దీనివల్ల ఏమిటిప్రయోజనం మీకు?

వినయంగా చిన్ననవ్వు నవ్వుతూ, ఇలాసమాధానం చెప్పాడు అర్జునుడు. ''సుప్రసిద్ధుడవైన నువ్వు యుద్ధం చేస్తే ఆగెలిచినపేరు నీకే వస్తుంది. కాబట్టి యుద్ధంలో నీసహాయం కోరను నేను. ఇక, శత్రుపక్షంలో నువ్వుంటే నిన్నెదిరించి గెలవడమూ సాధ్యమైనపని కాదాయె.

అంచేత, విజయానికి మూలకందమైన నీసహాయమూ కావాలి. దానితోపాటు నువ్వు యుద్ధం చేయకుండానూ వుండాలి. కనకనే నిన్ను కోరుకున్నాను నేను. అయితే, నాదొక్క ప్రార్థనమాత్ర ముంది. మన్నించాలి. ఈమహాయుద్ధంలో నాకు సారథ్యంచెయ్య డానికి అనుగ్రహించాలి నువ్వు. చిరకాలంనుండీ వున్న నాఈకోర్కె చెల్లించి కరుణించాలి నన్ను'' అంటూ చేతులు జోడించాడు.

''నీకోర్కె తీర్చడమే నావ్రతం'' అన్నాడు కృష్ణుడు, ''అనుప మానమైన నీ యుద్ధక్రీడలో తప్పకండా నీకు సారథ్యం చేస్తాను నేను'' అని బుజ్జగించాడు. అనంతరం కార్యాలోచనతత్పరులై ఉభయులూ ఉపప్లావ్యానికి, ధర్మరాజుదగ్గిరికి వెంటనే బయలు దేరారు.

శల్యుడు

పాండవులు పంపిన దూతలు కొందరు శాకల్యపురం వెళ్లి శల్యుడితో చెప్పవలిసిన వన్నీ చెప్పి యుద్ధంలో సహాయం రమ్మని అర్థించారు. ఆహ్వానం సంతోషంగా స్వీకరించాడు శల్యుడు. పుత్ర మిత్ర సమేతంగా, పెద్ద చతురంగబలంతో నిత్యప్రయాణాలు చేస్తూ ఉపప్లావ్యానికి బయల్దేరాడతడు.

ఈవార్త విన్నాడు దుర్యోధనుడు వెంటనే సమర్థులైన వాళ్లని కొందర్ని వెంటపెట్టుకుని శల్యుడు ప్రయాణం చేస్తున్న మార్గంలో, అతడు మజిలీవేసే ప్రతీచోటా అందమైన చలవపందిళ్లు వేయించాడు. నిర్మలమైన మంచినీటి నడబావులు తవ్వించాడు ముప్పంచల ఏనుగు శాలలూ, గుర్రపుకొట్టాలూ, విశాలమైన ఆస్థానమంటపాలూ కట్టించాడు బియ్యం, పప్పూ, నెయ్యీ, పెరుగూ, కూరకాయలూ, వంట కట్టెలూ—గడ్డి మొదలైన పశుగ్రాసాలూ—ఇలా సకలసంభారాలూ ఏర్పాటుచేశాడు తానుకూడా గుప్తంగా తన పరివారంతో కలిసి నడవడం మొదలు పెట్టాడు

ఈవిధంగా ప్రయాణంలో రవంత లోపం లేకండా మహావైభవంగా జరుగుతూన్న అన్ని ఏర్పాట్లూ చూసి సంతోషం పట్టలేకపోయాడు శల్యుడు. తన పరివారాన్ని చూసి "ఇంత చాకచక్యంగా మనకి కావలిసినవన్నీ సమకూరుస్తున్న పాండవుల మంత్రు లెవ్వరు? వారిని గౌరవించడం మన ధర్మం" అన్నాడు అంతకుముందే తన పరివారంతో మారువేషంలో వుండి పనులు చేయిస్తూన్న దుర్యోధనుడు "ఇదేసమయ" మని శల్యుడి ఎదటికి వచ్చి సవినయంగా తన్ను తా నెరిగించుకున్నాడు ససంభ్రమంగా గాఢాలింగనం చేసుకున్నాడు శల్యుడు బంగారం ఆసన మిచ్చి గౌరవించాడు "ఇదంతా ఈ మహాత్ముడి ప్రయత్నంవల్లే జరిగింది కాబోలు" అని ఆశ్చర్య పోయాడు. "నీ అభీష్టమేమిటో చెప్పు. తప్పకండా నెరవేరుస్తాను" అన్నాడు.

సంతోషంతో వుప్పొంగిపోయాడు దుర్యోధనుడు "సత్యసరస్వతులై అన్నమాట నిలబెట్టాలి మీరు మీకు తెలియని ఔచిత్యాలు లేవు మీదర్శనం చేసుకున్నాను నేను అంచేత అనుగ్రహించి మంత్రులై నాసైన్యాలు నడిపించాలి మీరు పాండవు లొకటీ కౌరవు లొకటీ కాదు మీకు భక్తితో వేడుకుంటున్నాను పరిగ్రహించాలి నన్ను" అన్నాడు

"అవును నామనస్సులో రవంతభేదంలేదు. పాండవులెంతో మీరూ అంతే నాకు. కాబట్టి నీ కోరిక నిజంగా సబబుగానే వుంది. నువ్వే ముందు నన్ను కలుసుకున్నావు. కనక నువ్వు కోరినట్టే చేస్తాను. సందేహించకు. ఇదే కాకండా ఇంకేమైనా వుంటేకూడా చెప్పు. తప్పకండా చేస్తాను" అన్నాడు శల్యుడు.

దుర్యోధనుడి ఆనందానికి మేరలేదు "నా అమాత్య పదవి స్వీకరించి నన్ను మన్నించడం కంటె నాకు కావలిసింది మరొకటేముంటుంది! ధన్యుణ్ణయాను" అన్నాడు.

కులాసాగా అతడి వీపుతట్టాడు శల్యుడు. "హస్తినాపురానికి వెళ్ళిపో నువ్వు నేనువెళ్ళి పాండవుల్ని చూసి వచ్చేస్తాను వాళ్ళను చూడకతీరదు" అన్నాడు "మంచిది. వెళ్ళి వేగం తిరిగిరండి. వరం మాత్రం మరిచిపోకండి. మీ భరోసామీద వుంటానుమరి. దయ వుంచండి" అన్నాడు దుర్యోధనుడు మందహాసం చేసి ఆలింగనం చేసుకున్నాడు శల్యుడు "సందేహించకు వెళ్లు" అన్నాడు. దాంతో సెలవు తీసుకుని ఇంటిముఖం పట్టాడు దుర్యోధనుడు

తరవాత ఉపప్లావ్యం వచ్చాడు శల్యుడు. శిబిరంలో ప్రవేశించి, ధర్మరాజు మందిరానికి వెళ్లాడు తమ్ములూ, ద్రౌపదీ, సుభద్రా అభిమన్యు ప్రభృతికుమారుళ్ళూ-అందరితో కలిసి ఎదురువచ్చి ప్రణామ పూర్వకంగా తీసుకువెళ్ళాడు ధర్మరాజు బంగారం ఆసనం వేసి, అర్ఘ్యపాద్యాదు లిచ్చి కుశలప్రశ్న చేశాడు అందరినీ యథాపూర్వ కంగా అభినందించి ధర్మరాజును మళ్ళీమళ్ళీ ఆలింగనం చేసుకున్నాడు శల్యుడు

"మేమంతా కుశలంగానే వున్నాం నిర్జనమైన ఘోరారణ్యాల్లో తమ్ములతోనూ, ద్రౌపదితోనూ ఇంతకాలం పాపం, ఎన్నికష్టాలు అనుభవించావో నువ్వు! అందులోనూ ఇలాంటి ప్రకాశవంతమైన శరీరాలతో మీరు నిర్విఘ్నంగా సంవత్సరకాలం అజ్ఞాతవాసం చేశారంటే అది మీ సత్యనిష్ఠవల్ల సాధ్యమైంది కాని మరోటి కాదు నీదుఃఖానికి ఈప్రపంచమంతా దుఃఖించింది ఇన్నాళ్లికైనా ఈకష్టాలలోంచి బైటపడ్డందుకు పరమానందంగా వుంది" అన్నాడు. ఇలా కుశల ప్రశ్నలు జరిగాక దారిలో దుర్యోధనుడు కలుసుకోవడమూ, తన్ను అమాత్యుడిగా వుండమని ప్రార్థించడమూ, దానికి తాను సమ్మతించడమూ వివరించి చెప్పాడు శల్యుడు. అంతా విని "మీరు చేసింది మంచిపనే" అన్నాడు ధర్మరాజు "ఒకరు చేసిన మంచిపనికి మెచ్చుకుని వారి కోర్కె తీర్చడం ఉత్తముల లక్షణం. ఇది నాకుకూడా

సంతోషంగానే వుంది. ఐతే, నాది ఒక్క ప్రార్థన మాత్ర ముంది, వినండి అర్జునుడికి సారథ్యం చేయడానికి సమ్మతించాడు శ్రీకృష్ణుడు. అర్జునుడంటే పాములా పగపట్టినవాడు కర్ణుడు. వీళ్లిద్దరికీ యుద్ధ మైనపుడు కృష్ణుడితో ప్రతిసారథ్యం చెయ్యదగ్గ వారు మీరుతప్ప మరొకరు లేరు వాళ్లక. అంచేత, కర్ణసారథిగా వుండడం మీకు తప్పనిసరి అయి తీరుతుంది. ఆసమయంలో నిరుత్సాహకరమైన మాటలాడి కర్ణుడి మనస్సు కలతపెట్టి అర్జునుణ్ణి రక్షించాలి మీరు. అకృత్యమని అనుమానించక నా ప్రార్థన ఈ మాత్రం మన్నించాలి" అన్నాడు.

"అవును, నువ్వన్నది సంభవమే" అన్నాడు శల్యుడు, దుర్యోధనుడు చెపితే కాదనడానికి వీలుండదు. అలా కర్ణుడి సారథిని కావడమే తటస్థిస్తే తప్పకుండా అర్జునుణ్ణి కాపాడతాను దుర్ణయ శీలుడైన కర్ణుణ్ణి కర్ణకఠోరంగా మాటాడి కలతపెడతాను. వాడి గర్వానికి తగ్గపని వాడికి చేస్తాను శరసంధానానికి చేతులాడకుండా నిరుత్సాహ పరుస్తాను. ఆలాంటి అవకాశం అంకించుకొని కిరీటిశర పరంపర కబళిస్తుంది వాణ్ణి.

"ఇదే అన్నమాటేమిటి, నువ్వేది కోరితే అదే చేస్తాను. అవాళ సభలో కర్ణుడు మిమ్మల్ని అన్నమాటలు విన్నప్పటినుంచీ మా హృదయాలు కుతకుత లాడుతూనే వున్నాయి. మాఅందరి మనస్సులూ నాటినుండి మీపక్షంగానే వున్నాయి. అదీకాక, మీరు పడ్డ పాట్లు ఎవర్ని కరిగించవని! 'ఇలా బాధలపాలయా' వనిమాత్రం కష్ట పడకు నువ్వు. ఇకముందు నీ మనోవాంఛ లన్నీ ఫలవంత మై తీరు తాయి. మానవులమైన మన మే అన్న మాటేమిటి, దేవతలే ఒక్కొక్కప్పుడు ఆపదల పాలుకావడం కద్దు. దేవేంద్రు డంతవాడు ఒకప్పుడు భార్యాసమేతంగా నానాఅవస్థలూ పడ్డాడు. ఇంద్రుడి సంపద కంటే మీ సంపద అధికం కాదుకదా!

‘‘ఇంద్రుడు కష్టాలపాలయిన ఉదంతం పురాతనమయిన ఇతిహాసగాథ. ఈసమయంలో మీరు తప్పకుండా వినవలసింది. దండయాత్ర ప్రారంభించేముందు ఈగాథ వినడం విజయకారణం కూడాను. చెపుతాను విను.

నహుష చరిత్ర

‘‘పూర్వం త్వష్ట అనే ఆయన దేవతల్లో మాన్యుడిగా వుండేవాడు. ఆయన ఒకసారి దేవేంద్రుడిమీద కక్షకట్టాడు. ఆ కక్ష తీర్చుకోడంకోసం మూడుతలలవాణ్ణి ఒకణ్ణి సృష్టించాడు. వాడికి విశ్వరూపుడని పేరు పెట్టాడు విశ్వరూపుడు ఇంద్రపదవికోసం ఘోరమైన తపస్సు ప్రారంభించాడు. అదిచూసి ఇంద్రుడు భయపడ్డాడు. అతడి తపస్సు భంగపరచడంకోసం అప్సరస్త్రీలని పంపాడు. వారి విలాసాలికీ, విహారాలికీ, విలోకనాలికీ, వికారాలికీ విశ్వరూపుడు చలించలేదు. దాంతో సిగ్గుపడిపోయాడు ఇంద్రుడు. విచారించి విచారించి తుదకి తెగవేశాడు విశ్వరూపుణ్ణి. ఇలా తపోనిష్ఠుడైన ముని హత్యాక పాల్పడి, ధర్మరహితుడయిన్నీ, ఎవ్వరికీ తెలియకుండా ఓసంవత్సరకాలం గడిపాడు. ఈ విషయం తెలిసి భూతగణాలు ఆక్రోశించడం ప్రారంభించాయి. తన దుష్కర్మ బయటపడడానికి భయపడి ఒక విషమవ్రతం చేసి, మునిహత్యాదోషం సముద్రాలికీ, వృక్షాలికీ, స్త్రీజనానికీ, భూమికీ పంచిపెట్టి తనకల్మషం వొదిలించుకున్నాడు దేవేంద్రుడు. ఎప్పటిమల్లేనే ఉల్లాసంగా వుండడం మొదలుపెట్టాడు.

‘‘అదిచూసి మరింత మండిపడ్డాడు త్వష్ట. ‘తపస్సులో వున్నవాణ్ణి, ఏ అపరాధమూ తెలీనివాణ్ణి హత్యచేసిన ఈపాపాత్ముణ్ణి అమాంతంగా మింగేసే మహాకాయుణ్ణి ఈ క్షణంలో పుట్టిస్తాను. చూడండి’ అని మహానిష్ఠతో అగ్నిగుండం వెలిగించి ఒక యజ్ఞపుత్రుణ్ణి పుట్టించాడు లోకవిఖ్యాతిగా వాడికి ‘వృత్రుడు’ అని పేరుపెట్టాడు.

నా తపోబలంచేత మహాతేజశ్శాలివై దేవేంద్రుణ్ణి జయించు'' అని దీవించాడు. ఇంద్రుడి మీదికి విడిచిపెట్టాడు.

''విడవడమే తడువుగా జబ్బలు చరుచుకుంటూ ఇంద్రుడి మీదికి పరిగెత్తాడు వృత్రాసురుడు. ఇంద్రుడూ ఎదిరించి యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డాడు. వాళ్ళిద్దరికీ ఘోరమైన యుద్ధంజరిగింది. ఆయుద్ధంలో ఉగ్రుడై అమాంతంగా ఇంద్రుణ్ణి మింగేశాడు వృత్రుడు.

''దాంతో దేవతలు భయపడిపోయారు. వృత్రాసురుడికి ఆవలింత వచ్చేటట్టు బద్ధకం కలిగించారు. ఒళ్లు విరుచుకుంటూ బద్ధకిస్తూ పెద్దగా ఆవలించాడు వృత్రుడు అది కనిపెట్టి చప్పున సూక్ష్మశరీరంతో వృత్రుడి గర్భంలోంచి వురికి, పైకి చక్కావచ్చాడు దేవేంద్రుడు. అలావచ్చి మళ్ళీయుద్ధానికి సిద్ధపడ్డాడు. తండ్రి త్వష్టప్రజాపతి తపోబలంచేత అంతకంతకీ వృత్రుడి బాహుబలం అధికమవుతూ వచ్చింది. వృత్రుడి ప్రతాపం భరించలేకపోయాడు ఇంద్రుడు. కాళ్ళకు బుద్ధిచెప్పి మందరపర్వతశిఖరంమీద దాగున్నాడు. దేవతలభయానికి మేర లేకపోయింది. వెదక్కుంటూ వెళ్ళి ఇంద్రుణ్ణి కలుసుకున్నారు అందరూ కలిసి వృత్రాసురుణ్ణి ఎలాచంపడమా అని ఆలోచించారు.

''మన మెంత విచారించినా లాభంలేదు. అందరం కలిసి విష్ణుమూర్తి దగ్గిరికి వెళ్లి మొరపెట్టుకుంటే, అత డేదన్నా ఉపాయం చెబుతాడు బదికిపోతాం'' అన్నాడు ఇంద్రుడు. 'అవును, ఇదే బావుంది' అని దేవతలూ, మునీశ్వరులూ అందరూ కలిసి దేవేంద్రుణ్ణి వెంటపెట్టుకుని విష్ణుమూర్తి దగ్గిరికి వెళ్లారు. వృత్రాసురుడి సంగతంతా చెప్పి 'దేవా, రాక్షససంహారం చేసి ఇంద్రపదవిని రక్షిస్తూ వుండడం నీకు సహజం కదా! ఈ వృత్రాసురుణ్ణి సంహరించి లోకాలికి ప్రమోదం చేకూర్చవలిసింది' అని ప్రార్థించారు.

"దానికి 'ఓ ఉపాయం చెబుతాను వినండి' అన్నాడు విష్ణుమూర్తి. 'వృత్రుడికీ ఇంద్రుడికీ స్నేహం కలపండి. సమయం కనిపెట్టి నేను మెల్లిగా వజ్రాయుధంలో ప్రవేశిస్తాను. నా తేజోవిశేషంవల్ల ఇంద్రుడికి నూతనోత్సాహం కలుగుతుంది. దాంతో అనాయాసంగా శత్రుసంహారం చేస్తాడు' అని వాళ్లందరినీ ఓదార్చి పంపాడు.

"సంతోషంతో దేవతలంతా తిరిగివచ్చి వృత్రుడిదగ్గిరికి మునీశ్వరుల్ని పంపారు వాళ్లు సగౌరవంగా అతణ్ణి కలుసుకుని 'ఇదిగో, భుజపరాక్రమాల్లో దేవేంద్రుణ్ణి ఎవ్వరూ జయించలేరు నువ్వూ అంతటి వాడివే మరి. మీ ఉభయులూ ఎన్నాళ్లు యుద్ధంచేసినా ఒకళ్ళ నొకళ్ళు జయించడం జరగదు. వ్యర్థంగా ఇలా పరస్పరం యుద్ధంచేసి లోకాన్ని బాధించడం దేనికి? ఎంతయినా స్నేహంతో శత్రుత్వం సాటిరాదు కదా! అంచేత, దేవేంద్రుడితో నేస్తంకట్టి మహావైభవాలు అనుభవించడం మంచిది నీకు. ఉభయులికీ ఇది క్షేమం కూడాను' అన్నారు

"అదివిని 'ఆధిపత్యంకోసం ఆసపడుతూన్న మా ఇద్దరికీ స్నేహ మెలా కుదురుతుంది? మీ వెర్రిగాని!' అన్నాడు వృత్రుడు

"'సత్పురుషుల సాంగత్యం సంభవించినప్పుడు కాదనడం నీతిమంతుల లక్షణం కాదు సమస్తలోకికీ సమ్మతమైన సద్భావం కలవాడు దేవేంద్రుడు అతడితో నేస్తంకట్టడం సర్వవిధాల క్షేమం నీకు' అని నచ్చచెప్పారు మునులు చివరి కెలాగో ఒడబడ్డాడు వృత్రుడు. కాని ఓవరతుమాత్రం కోరాడు 'నే నొకటి చెబుతాను వినండి కాదనకండా అది మీరు చేసిపెట్టి, తరవాత మా ఇద్దరికీ స్నేహం కుదర్చండి. అది ఏమిటంటారా, తడిగావున్న దానితోగాని, పొడిగావున్న దానితోగాని చావకూడదు నేను. కర్రతోగాని, పాషాణంతోగాని, శస్త్రాస్త్రాలు వేటితోగాని, పగలుగాని, రాత్రిగాని చావుండకూడదు నాకు. ఈవరంమాత్రం కావాలి నాకు' అన్నాడు.

"'సరే' అని అంగీకరించారు మునీశ్వరులు. అతడు కోరిన వర మిచ్చారు. ఇంద్రవృత్రులికి నేస్తం కలిపి తమ నివాసాలికి వెళ్ళి పోయారు.

"ఇలా, ఉపద్రవంనుండిమాత్రం విముక్తి పొందాడు దేవేంద్రుడు. సుఖంగా ఎంతోకాలం గడిపాడు అయినా, మనస్సులో శత్రుత్వం కుములుతూనే వుంది విష్ణుమూర్తి చెప్పినమాటలు గుణించుకుంటూ మునులుచేసిన సంధి తలుచుకుంటూ, వృత్రసంహారంకోసం రంధ్రాన్వేషణ చేయడం మొదలు పెట్టాడు ఓనాడు సాయంకాలం సముద్ర తీరంలో వృత్రుణ్ణి చూశాడు 'ఇది రాత్రీ కాదు, పగలూ కాదు. బావుంది. ఈసమయంలో వీణ్ణి నా వజ్రాయుధంతో కాజేస్తాను. అయితే వీడు ఆయుధాలతో చావడు. చంపడానికి ఏదోఒక సాధనం కావాలికదా!' అని ఆలోచించాడు. ఇంతలో సముద్రంనురుగు తన కంటపడింది 'ఇది తడిదీకాదు, పొడిదీకాదు' అని నిశ్చయించి ఆ నురుగుతీసి వజ్రాయుధానికి తగిలించాడు. ఉత్తరక్షణంలో వృత్రుడి మీదవేసి కొట్టాడు. ఆక్షణంలో విష్ణువు కూడా సముద్రంనురుగుతో వజ్రాయుధంలో ప్రవేశించి వృత్రాసురుణ్ణి సంహరించాడు. వృత్ర వధతో లోకాలన్నీ కుదుటపడి మహోజ్జ్వలమైన ఆనందం అనుభ వించాయి బహ్మానందంపొంది మనసా విష్ణుమూర్తిని పూజించాడు దేవేంద్రుడు

"'దేవేంద్రుడిలా బ్రహ్మహత్య చెయ్యడం అన్యాయం' అని భూతసంఘాలు నిందాఘోష చేశాయి దాంతో ఇంద్రుడి సిరీ, సంపదా, ప్రభుత్వమూ అన్నీ నాశనమయ్యాయి. ఈ సంభవించిన నీచదశ సహించలేక నిషధపర్వతంమీద అజ్ఞాతవాసానికి వెళ్ళిపో యాడు దేవేంద్రుడు. అమరావతిలో అరాచకం వచ్చిపడింది. అంతః కలహాలతో ఒకళ్ళనొకళ్లు పీడిస్తారని భయపడ్డారు దేవతలు. తమకు ఏలికగా స్వర్గాధిపత్యం వహించడానికి అన్నివిధాలా తగినవాడు నహుషుడని నిర్ణయించారు. మునీశ్వరులతో కలిసి అంతమూ నహుషుడి

దగ్గిరికి వెళ్ళారు. ఇంద్రుడి వైనం తెలియచేసి 'మీరు వచ్చి దేవేంద్రపదవి స్వీకరించాలి. మమ్మల్ని పాలించాలి' అని కోరారు. అంతా విని, 'మానవుణ్ణి దేవేంద్రపదవికి తగిన మాహాత్మ్యం నాలో లేదు. నన్నెందుకు బాధపెడతారు?' అన్నాడు నహుషుడు అంతమాత్రాన వూరుకోలేదు దేవతలు యముడూ, వరుణుడూ, మొదలైన దేవతలంతా తమ శక్తిప్రభావాలు మహామునుల ఎదట నహుషమహారాజుకి పంచియిచ్చారు ఇలా అతన్ని మహాతేజోవంతుణ్ణి చేసి, సగౌరవంగా తోడుకువెళ్ళి స్వర్గరాజ్యానికి అభిషేకంచేశారు. ధర్మపరుడై, గరుడ, గంధర్వ, కిన్నర, కింపురుష, సిద్ధ, సాధ్య, విద్యాధరాది సమస్త దేవయోనులనుంచిన్నీ తేజోభాగాలుగా పుచ్చుకున్నాడు నహుషమహారాజు మహానుభావుడై, మరో మానవుడికి లభ్యంకాని దేవేంద్రపదవి స్వీకరించాడు

"తుంబురుడూ, నారదుడూ మొదలైన మునుల వినోదాలిక సంతోషిస్తూ, రంభా, ఊర్వసీ మొదలయిన అప్సరస్త్రీలతో అభిమతమయిన భోగాలు అనుభవిస్తూ క్రమంగా మదం సొచ్చాయి, తుదకి కామాధీనుడయి పోయాడు నహుషుడు ఓనాడు శచీదేవి అతడికంట పడింది అంత అందకత్తెని అతడెప్పుడూ చూడలేదు ఆమెని చూడడంతోనే మనస్సు పట్టుతప్పిపోయింది అతగాడికి కామాంధకారం కన్నులుకప్పింది

"స్వర్గాధిపతినైన ఇంద్రుణ్ణికదా నేను శచీదేవి ఇంద్రాణి కదా మరి స్వర్గరాజ్యలక్ష్మితోపాటు ఈమెకూడా నన్ను పొందడానికి రాదేం?" అని భావించుకుని ఆమెని రమ్మన్నాడు

"దాంతో భయపడి బృహస్పతి ఇంటికి పారిపోయిందామె తన సతీత్వం కాపాడమని బతిమిలాడిందతణ్ణి ఆదరించి వోదార్చాడు బృహస్పతి 'భయపడకు నీకే ప్రమాదమూ రాకండాచూస్తాను తిరగీ మన దేవేంద్రుడు మనకువచ్చేటట్టుకూడా ప్రయత్నిస్తాను' అన్నాడు

"ఇదంతా తెలుసుకుని మండిపడ్డాడు నహుషుడు. 'నేను పిలిచిన స్త్రీని తనఇంట్లో వుంచుకోడం న్యాయమేనా బృహస్పతికి?' అన్నాడు. అదివిని దేవతలూ మునులూ నహుషుణ్ణి వారించారు 'నీఅంతటి మహనీయుడికి పరస్త్రీమీద వాంఛకలగడం ధర్మంకాదు' అన్నారు

"'ఓహో, అహల్య గౌతముడి పెళ్లాన్ని చెరపట్టినపుడు ఇంద్రుడితో ఈ నీతులు ఏకరువుపెట్టలేకపోయారా!' అని అగ్గిమీద గుగ్గిలంలా భగ్గుమన్నాడు నహుషుడు కోపంతో వాళ్ళంతా హడిలిపోయి శచీదేవిని తెచ్చి అతడికి అప్పగించాలని బృహస్పతి ఇంటికి వెళ్ళారు 'నహుషమహారాజు ఇప్పుడు దేవేంద్రపదవిలో వున్నాడు అందుచేత ఇంద్రాణి శచీదేవి లోకధర్మప్రకారం అతణ్ణి వరించడం న్యాయం. కనక ఈమెని తీసుకువెళ్ళి అతడికి సమర్పించు" అన్నారు.

"ఈమాటలు విని దుఃఖిస్తూ బృహస్పతివెనకని చేరింది శచి 'నన్ను నహుషుడి వశం చెయ్యడం న్యాయం కాదు 'శచి' అంటే 'శుచి' అనే మీ మాట అనృతం కాకుండా కాపాడండి' అంది. వచ్చిన దేవతల్నీ మునుల్నీ చూసి హేళనగా చిన్న మందహాసం చేశాడు బృహస్పతి 'అవును, పంపించినవాడూ, నహుషమహారాజుగారాయె! వచ్చినవాళ్ళూ, లోకధర్మం తెలిసిన సర్వజ్ఞులాయె! కార్యమూ, లోకహితంకోసమే ఆయె! మనకమాత్రం ఇది శిరోధార్యం కాకపోతే ఎలామరి!' అన్నాడు. 'ఐతే, ఇపుడు కర్తవ్యమేమిటో నువ్వేచెప్పు' అన్నారు దేవతలు. 'ఏమీ అక్కర్లేదు ఆమే స్వయంగా నహుషుడి దగ్గిరికి వెళ్లి సాకుచెప్పి వస్తుంది, తరవాత దేవేంద్రుడికోసం మనమంతా ఏం చెయ్యాలో విచారిద్దాం' అన్నాడు బృహస్పతి అని సమ్మతించి వచ్చిన దారినే వెళ్ళిపోయారు వాళ్ళు.

"బృహస్పతి చెప్పినప్రకారం నహుషుడిదగ్గిరికి వెళ్ళింది శచీదేవి. ఆమెనిచూసి కామాతురుడైపోయాడు నహుషుడు విలాసంగా చూస్తూ

మొదలుపెట్టాడు. ఆసక్తికనబరుస్తూ నెమ్మదిగా చెప్పడం ప్రారంభించింది శచీదేవి 'ఇదిగో, ఇంద్రుడు నిజంగా ఎక్కడన్నా వున్నదీ లేనిదీ సరిగ్గా తెలుసుకుని ఒక నిశ్చయానికి రావడం మంచిది. అంతేకాని, ఓపిక్కు నా మనస్సు సంకోచపడుతూండగా నువ్విలా తొందరపడితే ఎలా? నీకు తెలియనిదంటూ ఏముంది గనక! కనక నాకు కొంతకాలం గడువివ్వడం న్యాయం నీకు' అని నచ్చ చెప్పింది ఎలాగో వాడబరిచి తిరిగివచ్చేసింది.

"తరవాత దేవతలూ ఋషులూ కలిసి రహస్యంగా విష్ణుమూర్తి దగ్గిరికి వెళ్ళారు. ఇంద్రుణ్ణి పాపవిముక్తుణ్ణి చేసే మార్గం చెప్పమని కోరారు 'అశ్వమేధయాగం చేస్తే ఇంద్రుడికి పునర్యోవనయుడవుతుంది' అని చెప్పాడు విష్ణుమూర్తి. వెంటనే వాళ్ళందరూ దేవేంద్రుడి దగ్గిరికి వెళ్ళారు అతడిచేత అశ్వమేధయాగం చేయించారు. ఇంద్రుడు పాప విముక్తుడయ్యాడు. తక్షణం అమరావతికి వచ్చాడు. నహుషుణ్ణి చూసి అతడి తేజస్సుకి గడగడలాడిపోయాడు. ఋషిని చంపిన పాపం నుండి విముక్తి పొందినా నహుషుడంత బలం తనకి లేకపోడంచేత భయపడి మళ్ళీ ఎక్కడికో పారిపోయాడు.

"భర్త మళ్ళీ కనపడకపోడంతో శచీ ఏడుస్తూ కూర్చుంది శచీదేవి. ఆ రాత్రి ఉపశ్రుతిని ఆరాధించింది. ఉపశ్రుతి ప్రత్యక్షమైంది. చూసి 'ఎవరు నువ్వు' అని ప్రశ్నించింది శచీదేవి. 'నీ పాతివ్రత్యానికీ, నీ భక్తికీ మెచ్చి నీకు ప్రత్యక్షమయ్యాను. నేనే ఉపశ్రుతిని. నీ భర్తని చూపిస్తాను, నాతో రా' అంది ఉపశ్రుతి. ఆమెని వెంటబెట్టుకుని బయల్దేరింది. హిమాలయానికి ఉత్తరంగా ముంజవంతం అనే పర్వతానికి తీసుకువెళ్ళింది. అక్కడ నూరు యోజనాల విస్తీర్ణమైన ఒక సరోవరంలో ప్రవేశించింది. అందులో పరిమళాలతో కలకలలాడుతూ వున్న మంచి మంచి పద్మపుష్పాలు చూసింది. ఒక పద్మనాళం లోంచి

బయలుదేరింది. శచీదేవికూడా ఆమె వెంట అలాగే వెళ్ళి ఆ కమల నాళంమధ్య సూక్ష్మరూపంతో వున్న దేవేంద్రుణ్ణి చూసింది. అంతతో ఉపశ్రుతి అంతర్ధానమైంది.

" ఇంత గహనప్రదేశంలోవున్న భర్తని చూడగలిగినందుకు తన పూర్వసుకృతాన్ని పొగుడుకుంటూ నిలుచుంది శచీదేవి. చూసి ఆశ్చర్యంతోనూ, ఆదరంతోనూ చేరదీశాడు ఇంద్రుడు. ' ఇక్కడ వున్నానని ఎలా తెలుసుకున్నావు? ఇంతకూ, ఇలారావడంలో కారణం? ' అని అడిగాడు. నహుషుడు తనని చూసి కామాతురుడు కావడం, తాను బృహస్పతిపంచని చేరడం సాకుచెప్పి తప్పించుకోడం, ఉపశ్రుతి ప్రత్యక్షమై అక్కడికి తీసుకురావడం – అంతా వివరించి చెప్పింది శచి. ' నువ్విక బయటికివచ్చి, నహుషుణ్ణి వెళ్ళగొట్టి నన్ను రక్షించకపోతే ప్రమాదం తప్పదు ' అనీన్నీ చెప్పింది.

' నహుషుడి తేజోబలం అఖండంగా వుందిపుడు. అంచేత తగిన సమయంకోసం కనిపెట్టుకు వున్నాను నేను. సమయం దొరికేవరకూ శత్రువుప్రభావం సహించుకోవాలి అదే నీతిమార్గం ఐతే, నేను చెప్పినట్టు ఒకపని చెయ్యి. తిన్నగా వాడిదగ్గిరికి వెళ్లు 'నన్నెలాఅయినా పొందాలనివుంటే, లక్షణం మునీశ్వర్లని వాహనంగా చేసుకుని నా దగ్గిరికిరా ' అని చెప్పు దాంతో అన్నీ చక్కబడతాయి ' అన్నాడు.

' సరే ' అని నహుషుడిదగ్గిరికి వచ్చింది శచి ఆమెనిచూసి రెండు చేతులూ చాచి కౌగిలించుకోబోయాడు నహుషుడు. ' ఆగు ' అంది నవ్వుతూ శచి. 'మన మేర్పరుచుకున్న గడువు మరికొద్దికాల మే వుంది. ఆకాస్తా తీరిపోగానే నిన్ను వరిస్తాను ఐతే, నా దొక సరదావుంది. నువ్వు మునీశ్వరుల్ని వాహనంగా చేసుకుని నాదగ్గిరికిరావాలి. ఇంకొకరికి సాధ్యంకాని ఋషివాహనం ఎంతో ముచ్చటగా వుంటుంది నీకు ' అంది.

''సంతోషంతో కిందూమీదూ కనపడలేదు నహుషుడికి. 'నేను కాకపోతే మరెవ్వ డెక్కడగలడు ఋషివాహనం! ఇదెంతలోమాట? పల్లకీఎక్కి సప్తర్షులతో మోయించుకుని, వూరేగుతూ నీ ఇంటికి వస్తాను చూస్తూవుండు. వెళ్లు' అన్నాడు. వెంటనే మునీశ్వరుల్ని పిలిపించాడు. పల్లకీ ఎక్కి వాళ్లచేత మోయించుకుంటూ అమరావతి పురవీథుల్లో వూరేగడం మొదలు పెట్టాడు.

''ఇంతలో బృహస్పతి దగ్గిరికి వచ్చింది శచీదేవి. 'నహుషుడికి పెట్టిన గడువు గడిచిపోయింది నా భర్తని దయతో అనుగ్రహించండి శరణాగతురాల్ని, నన్ను రక్షించండి' అంది 'నహుషుడివల్ల రావలిసిన ప్రమాదమేదో రానీ, భయపడకు. వాడి పతనంకోసం యాగం చేస్తాను. దానివల్లా, ముని వాహనంవల్లా అధఃపతనం కలుగుతుంది. వాడికి. నీ భర్త వునికికూడా ఇంతలో కనుక్కుంటాను' అని వోదార్చాడు. వెంటనే అగ్నిహోత్రుణ్ణి అర్చించి, ఇంద్రుడి సంగతంతా చెప్పి అతణ్ణి వెదకడానికి పంపాడు.

''ఆడవేషం వేసుకుని బయల్దేరాడు అగ్ని. మనోవేగం కలవాడు కావడంచేత క్షణాలమీద ప్రపంచమంతా వెదికాడు. ఎక్కడాఇంద్రుడి జాడకనపడలేదు తిరిగి బృహస్పతిదగ్గిరికివచ్చి వెదివివిరిచాడు 'లోకమంతా గాలించాను ఎక్కడా కనిపించలేదు. నేను ప్రవేశించరాదు కాబట్టి ఒక్క నీళ్ళలోమాత్రం వెదకలేదు. రాళ్ళలోంచి లోహాలూ, నీళ్ళలోంచి అగ్నినైన నేనూ ఉద్భవించాము. మా ప్రతాపం అన్నిచోట్లా చెల్లుతుంది కాని, మా జన్మస్థలాల్లో మాత్రం నశిస్తుంది. నీరు నాకు నాశనహేతువన్నది జగమెరగిన రహస్యంకదా!' అన్నాడు.

''అగ్నిమాటలు సగౌరవంగావిని మందహాసంచేశాడుబృహస్పతి. 'పావకా, నీ సాన్నిధ్యమాత్రంచేతనే జంగమస్థావరాలు సమస్తమూ కలకలలాడతాయి. క్రతువులూ, వేదాలూ-అన్నీ నువ్వేకదా! నీళ్ళూ

నీవల్లనే పుట్టాయి.విశ్వవ్యాప్తుడివి నువ్వు. అలాంటి నీకు వెళ్ళరానిస్థల మంటూ ఒకటెలా వుంటుంది? బాగా ఆలోచించు. నిస్సం దేహంగా నీళ్ళలోకీ వెళ్ళి ఇంద్రుణ్ణి వెదుకు. వెళ్ళు నేనిక్కడ మంత్రాలతో బలం కలిగిస్తూవుంటాను నీకు' అన్నాడు.

''మళ్ళీ బయల్దేరాడు అగ్ని. నదీనదాలూ, చెరువులూ, సముద్రాలూ, సరస్సులూ—అన్నీ గాలించి గాలించి, తుదకి దేవేంద్రుడున్న సరోవరం ప్రవేశించాడు. ఐదురంగుల పద్మాలు పరికించాడు. అందులో ఒక పద్మనాళంలోవున్న ఇంద్రుణ్ణి కనుక్కున్నాడు. వెంటనే బృహస్పతి దగ్గిరికి వచ్చి తెలియజేశాడు విని సంతోషంతో బయలుదేరాడు బృహస్పతి. దేవతల్నీ, మునుల్నీ వెంటపెట్టుకుని ఇంద్రుడిదగ్గిరికి వెళ్ళాడు. స్తోత్రాలతో అతడికి ఆనందం కలిగించాడు. 'సురపతీ, మహనీయమైన మహేంద్రపదవి స్వీకరించవేం? ఏలోపం వచ్చిందని నీకు! వృత్రవధవల్ల అసలు పాపమే అంటదు నిన్ను. ఏమంటావా, సముద్రం నురుగులో ప్రవేశించి, వాణ్ణి చంపింది విష్ణుమూర్తి కదా! దానివల్ల నీకు జయం కలిగిందే అనుకో, అంతమాత్రంచేత నీకు పాప మెలా వస్తుంది. ఆలోచించు' అన్నాడు.

''దేవగురువంతవాడు చేసిన నిర్వచనంతో దోషవిముక్తుడై స్వదేహంతో నుంచున్నాడు దేవేంద్రుడు. బృహస్పతిని పూజించాడు, కర్తవ్యం నిరూపించమన్నాడు

'''అంతా ఇతగాడికి తెలిసే వుంటుంది.ఐనా విస్పష్టంచేస్తాను' అని ఇలా ప్రారంభించాడు బృహస్పతి.

'''నువ్వు రాజ్యం విడిచిపెట్టి మరుగుపడ్డావు స్వర్గం రక్షించే మొనగాడు లేకపోయాడు మాకు దేవతలూ, మునులూ సమావేశమై 'ఏం దారి' అని వివరించారు. అఖండమైన బలవీర్యాలు వుంటేనే గాని ఇంద్రపదవి సాధ్యమా మరి! దేవతల్లో ఏవొక్కడూ సాహసించి

ముందుకు రాలేదు. ఇహ చేసేదిలేక మానవుడన్న సంకోచమూ మాని నహుషుణ్ణి ప్రార్థించారు. 'అశక్తు' ణ్ణని మొదట సంకోచించాడు నహుషుడు. దేవత లందరూ తమతమ తేజస్సు నుంచి కొంతకొంత ఇచ్చి శక్తిమంతుణ్ణి చేశారువాణ్ణి. తుదకి స్వర్గాభిషేకమూ చేశారు.

" 'మహేంద్రపదవితో పాటు మదమూ హెచ్చింది నహుషుడికి. ధర్మాధర్మ విచక్షణా పోయింది. మహామునుల్ని పల్లకీ మొయ్యమన్నా డిపుడు ఇంతేనా, వాడి దుర్వినయాలు చెప్పాలంటే ఏళ్ళూ పూళ్ళూ పట్టవు. వాణ్ణిపడగొట్టడా నికి మంచి అనుకూలం చిక్కిం దిపుడు. అవాళ విష్ణుమూర్తి చెప్పిన ప్రకారం అశ్వమేధం చేసి నువ్వు పుణ్యవంతుడ వయావే గాని, నహుషుడు మాత్రం తేజోహీనుడు కాలేదు అంచేతే వాణ్ణి ఆక్రమించలేకపోయావు ఋషుల మీద సవారీచేసి భ్రష్టయి కూచున్నా డిపుడు. కనక సునాయాసంగా తోసేస్తావు నువ్వు ఇదంతా అశ్వమేధఫలమే. ఇహ ఉత్సాహంగా మనం బయల్దేరడమే తరవాయి ' అన్నాడు.

" ఇంతలో సోమరసం పట్టుకుని యముడూ, కుబేరుడూ, వరుణుడూ వచ్చేశారక్కడికి. అంగరూ కలిసి 'నహుషుణ్ణెలా గెలవడమూ?' అని ఆలోచిస్తున్నారు ఆసమయానికే 'దేవేంద్రా, నహుషుడి పని అయిపోయింది. లే స్వారాజ్యానికి బయల్దేరు' అంటూ పరిగెత్తుకు వచ్చాడు అగస్త్యముని. వినయంగా నమస్కరించి, అర్ఘ్యమూ, పాద్యమూ ఇచ్చాడు ఇంద్రుడు. 'అంత శక్తివంతుడే నహుషుడు! ఏం వచ్చిందట మరి?' అని ప్రశ్నించాడు.

" 'మా మీద సవారీ అయి అమరావతి వీధుల్లో వూరేగాడుగా వాడు. ఏం చెప్పమన్నావు?' అన్నాడు అగస్త్యుడు, 'మేమంతా వాణ్ణి మోసిస్నీ, మోయలేకాన్నూ ఆపసోపాలు పడిపోయాం. మూడు, బుజా లెలా వాచాయోను! అలా వాడి పల్లకీ మోస్తూ, అలిసిపోతూ

ఆమాటా ఈమాటా వాడితో వేశారు మునులు. 'గోప్రోక్షణంలో చెప్పిన బ్రాహ్మణ మంత్రాలు నువ్వు అంగీకరిస్తావటనా!' అని అడిగాను నేను. 'ఛట్, గోవుని వధించే వేదవమంత్రాలవి, నేనంగీకరించను' అన్నాడు వాడు. దాంతో విమర్శకి పూనుకున్నాను నేను, 'పూర్వాచార్యులు ప్రమాణములని సిద్ధాంతంచేసిన మహామంత్రాలు నిందించడం అవివేకం' అని ఖండించాను ఇంకేముంది! అసలేకోతి, పై పెచ్చుకల్లుతాగింది ఒళ్ళు తెలీకండా తీసి పెట్టి నా నెత్తిమీదతన్నాడు. తిరిగి చూతునుకదా వాణ్ణి, ఓనిమిషంకింగ వున్న తేజస్సు లేదు వాళ్ళో 'ఋషుల్ని పల్లకీబోయీలుగా చేశావు. వాళ్ళమంత్రాల్ని దూషించావు. నన్నిలా అవమానించావు. అంచేత స్వర్గభ్రష్టుడివి కా. భూలోకంలో పామై శాశ్వతంగాపడివుండు' అని శపించాను. శపించానే కాని వెంటనే కనికారమూ కలిగింది 'హో, పదివేలసంవత్సరాలతరవాత ధర్మరాజనే మహాపురుషుడి దర్శనం కలుగుతుంది నీకు. దాంతో శాపవిముక్తి పొందుతావు పుణ్యలోకాలూ లభిస్తాయి' అని శాపవిమోచనమూ చెప్పాను పామై భూలోకంలో పడ్డాడువాడు అలా వాడికి స్వర్భంగమైంది. ఇక మనం బయల్దేరడమే తరవాయి' అన్నాడు.

"ఓ, దేవేంద్రపరివారంలో ఆనందకోలాహలాలికి అంతం లేనట్టయింది. రంభా, మేనకా, తిలోత్తమా ఇత్యాది దేవవేశ్యలూ వచ్చి నాట్యం చేశారు అగ్నిహోత్రుడూ మొదలైన దిక్పాలకులూ – సిద్ధులూ, సాధ్యులూ, కిన్నరులూ, కింపురుషులూ–బృహస్పతీ మొదలైన మునీశ్వర్లూ జయధ్వానాలుచేశారు. ఐరావతమెక్కి–దేదీప్యమానంగా అమరావతికి వచ్చేశాడు ఇంద్రుడు. శచీదేవితో కూడా యథాపూర్వంగా స్వర్గాధిపత్యం వహించాడు.

"విన్నావూ, మహేంద్రుడంతవాడు సమయం మించివచ్చి, నానా దుఃఖాలపాలై అజ్ఞాతవాసం అనుభవించాడంటే, ఇక మనమేమాత్రం!

కనకనే మీరుపడ్డ వనవాస క్లేశానికీ, సేవకులై చేసిన అజ్ఞాతవాసా నికీ విచారించనే వద్దంటాను'' అని చెప్పి, సభాసదుల్ని చూసి ఇంకా ఇలా అన్నాడు శల్యుడు

''నహుషుడిలాగే నశిస్తాడు దుర్యోధనుడు ఇంద్రుడిలాగే జయశ్రీ వరిస్తాడు ధర్మరాజు సముద్ర మేఖలా మనోహరమైన భూదే విని పరిగ్రహించి సహోదర సమేతంగా సమస్త సౌఖ్యాలూ అనుభ విస్తాడు'' అన్నాడు.

''మీ ఉపదేశం వల్ల ఎంతో తేలిక పడింది హృదయం. ధన్యుణ్ణి'' అన్నాడు ధర్మరాజు మజ్జనభోజనాదులు చేయించి సత్క-రించాడు. అనంతరం హస్తినాపురానికి ప్రయాణమయ్యాడు శల్యుడు. కొంత దూరం సమాదరంగా సాగనంపాడు ధర్మరాజు. ''దయమాత్ర ముంచండి, కర్ణుడి మాట మరిచిపోకండి'' అన్నాడు. ''నీకా సందేహ మక్కరలేదు'' అని సాంత్వనంగా చెప్పి ఆలింగనం చేసుకుని, సైన్యా లతో హస్తిన మార్గం పట్టాడు శల్యుడు.

శల్యుణ్ణి సాగనంపి ధర్మరాజు తిరిగివచ్చాక, ఒక అక్షౌహిణి సైన్యాన్ని వెంటవేసుకుని సమారోహంగావచ్చి చేరాడు సాత్యకి. చేది దేశాధిపతి ధృష్టకేతూ, జరాసంధుడి కొడుకు సహదేవుడూ, చెరో అక్షౌహిణి సైన్యంతో వచ్చారు. కేకయదేశాధిపతులైన అయి దుగు రన్నదమ్ములూ ఓ అక్షౌహిణిసేనతో వచ్చారు. కుమాళ్లతోనూ, జ్ఞాతులతోనూ పెద్ద గుర్రపుదళాన్ని వేసుకొని ఒక అక్షౌహిణిసైన్యంతో వచ్చిపడ్డాడు ద్రుపదుడు. తమ్ములతోనూ, కొడుకులతోనూ, కొండ రాజులతోనూ ఓ అక్షౌహిణీ రాణువతో కలిశాడు విరాటరాజు. పాండ్య దేశం మొదలైన పలుచోట్లనుండి మలయధ్వజుడూ మొదలయిన రాజులు ఒక అక్షౌహిణిదండుతో వచ్చారు. ఇలా మొత్తం ఏడు అక్షౌ

ణీల సైన్యం పాండవుల పక్షంగావచ్చి సమావేశమై యుద్ధానికి వుర కలు వేయడం మొదలు పెట్టింది.

ఇక అక్కడ-దుర్యోధనుడికి సహాయంగా కిరాతసైన్యం కూర్చుకుని ప్రాగ్జ్యోతిషంనుంచి ఒక అక్షౌహిణి సైన్యంతో వచ్చాడు భగదత్తుడు. బాహ్లీక దేశంనుంచి భూరిశ్రవుడూ, ఉపప్లావ్యనుంచి తిరిగి వెళ్లి శల్యుడూ ఒక అక్షౌహిణితో కలిశారు. కాంభోజ దేశాధిపతి అయిన సుదక్షిణుడనే యవనరాజూ, సింధు సౌవీరదేశాధిపులైన జయద్రథ ప్రభృతులూ రెండు అక్షౌహిణీలతో వచ్చారు. మాహిష్మతీపురంనుంచి హైహయదేశాధిపతి నీలుడూ, ద్వారకనుండి కృతవర్మా, ఉజ్జయినినుంచి అవంతిరాజులు విందానువిందులూ చెరో అక్షౌహిణి వేసుకు వచ్చారు. నానా దేశాలనుంచి ఎంతోమంది మరో మూడు అక్షౌహిణీల రాజులతో వచ్చి కలిశారు.

ఇలా కౌరవులపక్షాన్ని పదకొండు అక్షౌహిణీల సైన్యం చేరింది. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ-రకరకాల వాహనాలతో, పదాతులతో మహాడంబరంగా వచ్చిపడుతూన్న ఈరాజులంతా నిలవడానికి స్థలమన్నా చాలడంలేదు హస్తినాపురం చుట్టుపక్కల ముఖ్యులతోనే ఎక్కడచూస్తే అక్కడ కిటకిటలాడుతోంది. అదంతా చూసి సంతోషం పట్టలేకండా వున్నాడు దుర్యోధనుడు. కురుజాంగలంలో, రోహితకారణ్యంలో, మరుదేశంలో, అహిచ్ఛత్రంలో, కాలకూటంలో, గంగాతీరంలో, వారణావతంలో, వటస్థానంలో - ఇలా అనేకచోట్ల విచ్చలవిడిగా సైన్యాలు విడిసేటట్టు ఏర్పాటు చేశాడు ధనధాన్యాలలోపం లేకపోడంచేత ఎవరికకావలిసిన వస్తుసామగ్రి వారికి కుక్కమురికిగా అందజేశాడు.

ఇలా వుండగా ద్రుపదుడు పంపిన పురోహితుడు తగిన విధంగా హస్తినాపురం ప్రవేశించాడు. ధృతరాష్ట్రుణ్ణి ముందు చూసి, తరవాత

భీష్మ, ద్రోణ, విదుర, కృపాచార్యుల మందిరాలికి వెళ్లాడు. ఎవరికి తగినట్లు వారితో చెప్పవలిసినవన్నీ చెప్పి అనుకూలపరుచుకున్నాడు. దుర్యోధనుణ్ణికూడా ప్రత్యేకంగా చూశాడు, ప్రతిదినమూ వెళ్లి మప్పితంగా ధృతరాష్ట్రుణ్ణి మెత్తబరిచి సుముఖుణ్ణి చేసుకున్నాడు.

ఓనాడు ధృతరాష్ట్రుడు నిండుకొలువులో వున్నాడు. మంత్రులూ, సామంతులూ, సేనానాయకులూ – అంతా కికకిక లాడుతున్నారు. సమయం కనిపెట్టి లంకించుకున్నాడు ద్రుపదపురోహితుడు

"ధృతరాష్ట్ర మహారాజూ, పాండురాజూ అన్నదమ్ములు కావడం చేత, వాళ్ల సంతానం తండ్రుల ఆస్తికి హక్కుదార్లన్న మాట అందరికీ సమ్మతమేగదా! అదలావుండగా, గతచరిత్రసహా మీఅందరికీ విశదమే మరి. ప్రాణాంతకమైన ఘోరకృత్యాలతో పాండవుల్ని వీళ్లు కాజెయ్యాలని ప్రయత్నించారు ఐతే వాళ్ల పుణ్యాబలంవల్లా, బాహుబలంవల్లా అవన్నీ తప్పించుకుని బైటపడ్డారు. ఎలాగో వాళ్ళ జన్మహక్కయిన స్వరాజ్యం వాళ్ళు అనుభవిస్తూ వుంటే, మోసంచేసి రాజ్యంలాక్కున్న సంగతి మీఅందరికీ తెలుసు. దీనంతటికీ ఈ వృద్ధమహారాజు తల వూపుతున్నాడంటే, ఈయన్నేమనాలో మరి మహాఇల్లాలు ద్రౌపదీ దేవి. ఆమెని నిండుసభలోకి ఈడ్చుకవచ్చి, భర్తలకళ్ళముందు బట్టలు విప్పించడం, తమ సర్వసంపదా దోచుకోడం, అడవులికి పొమ్మనడం– ఇన్నీ సహించుకున్నారు పాపం, పాండవులు. అలాంటి వాళ్ళతో ఇప్పుడయినా సంధిచేసుకోడం న్యాయమేనంటరా, కాదా? వీళ్ళ వ్యవహారం పాండవుల ప్రవర్తనా వలపక్షంలేకండా విచారించి ధృతరాష్ట్రమహారాజుని మంచిదార్లో పెట్టవలసిన బాధ్యత ఈకొలువులో వున్న మీఅందరిమీగా వుంది ప్రజానాశనానికి భయపడుతున్నారు పాండవులు అసలు కౌరవులతో క హించడానికే ఇష్టంలేదు వాళ్ళకి ఇహ, 'వాళ్ళు అల్పసంఖ్యాకులేమో' అనీ భావించకండి మీరు. ధర్మ

బలం వారిపక్షాన్నే వుంది. అక్కడ ఏడు అక్షౌహిణీలు కూడాయనీ, ఇక్కడేమో పదకొండు అక్షౌహిణీలు వున్నాయనీ అనుకుంటున్నారేమో! వినండి, మహాబలుడు భీముడూ, సాహసంలో రసికుడు సాత్యకీ యుద్ధంలో నుంచుంటే పదకొండుకాదు, పదకొండువందల అక్షౌహిణీలతో సమానమన్నమాట మీకు తెలియంది కాదు గాండీవం పట్టుకుని కన్నెర్రచేస్తే అర్జునుణ్ణి ఇంకొకడు ఎదిస్తాడనుకోడం కొండతో పొట్టేలు డీకొంటుందనుకోడమే కదా! పైపెచ్చు ఎన్నో ఉపాయాలు తెలిసిన వాడూ, యుద్ధరహస్యాలెరిగిన వాడూ, కళాప్రవీణుడూ, మంత్రం, తంత్రం, ధైర్యం, వివేకం – ఒకటేమిటి, సర్వవిద్యలూ కరతలామలకం చేసుకున్న వాడూ అయిన శ్రీకృష్ణుడు ఆదిక్కే వున్నాడు. ఇహ, అసాధ్యమంటూ ఏముంటుంది పాండవులికి? ఆలోచించండి. మించిరాకండానే వాళ్లని పిలిపించండి. సహృదయంగా కొంతరాజ్యం, ఎంతోకొంత వాళ్లకపంచిఇవ్వండి. ఐకమత్యంతో కలిసి వుండడమే మీకూ, వాళ్ళకీ, సమస్తభారతదేశానికీ క్షేమం'' అన్నాడు.

అంతలో భీష్ముడిలా అందుకున్నాడు. ''బ్రాహ్మడివి. బ్రాహ్మణ సహజమైన నీపరుషవాక్యాలు శ్రుతికటువుగా వున్నప్పటికీ న్యాయ సంగతంగా వున్నాయి అవును, పాండవుల కో ఆపదంటూ వుండకండా, వీళ్ళు నష్టపోకండా ఐకమత్యంతో కలిసిమెలిసి వుండడం కళ్ళ వేడుక మావంటివాళ్ళకి ఇంతమందిబంధువులూ, శ్రీకృష్ణుడివంటి చుట్టాలూ వీళ్ళంతా కలిసి సంతోషంతో కలకలలాడుతూవుంటే – అంతకంటే కావలిసిందేముంటుంది? నువ్వన్నదానిలో ఈ సభ్యులికి అసమ్మతమైంది వొకటీలేదు.

''పాండవులు ప్రతిజ్ఞకి బద్ధులై, శక్తిలేనివాళ్ళలాగ అవమానం సహించి, తలవంచుకు వెళ్ళిపోయిన అనాటి దైన్యస్థితీ, అడవుల్లో అనుభవించిన బాధలూ, నీచమయిన సేవకావృత్తిచేసి విరాటునగ

రంలో పడ్డ అగచాట్లూ—ఇవన్నీ తెలీనివాళ్ళెవరు? ఏపాపం ఎరగని వాళ్ళని బాధించడమంటే ఎవడు హర్షిస్తాడు? వాళ్ళ తండ్రిఆస్తి వాళ్ళకి పంచిపెట్టి, తనబిడ్డలూ, తమ్ముడిబిడ్డలూ అన్న పక్షపాతం లేకండా చూడడం కనీసధర్మం ధృతరాష్ట్రుడికి. అవునూ కాదూ అన లేక జూదంలో కూచున్నాడు ధర్మరాజు. సత్యభంగానికి జడిసీ, అధ ర్మానికి భయపడి రాజ్యంపోయినా సహించుకన్నాడు ఆలిని మాన భంగం చేసినా ఓర్చుకున్నాడు. అన్నగారి మొహంచూసి ఆగి పోబట్టిగాని, అర్జునుడే అవాళ తిరగబడివుంటే ఏమైపోయేది!" అన్నాడు

"అందరికీ తెలిసేవున్న ఈవిషయాన్ని పదేపదే చర్వితచర్వణం చేయడం దేనికో అర్థంకాదు నాకు" అని కస్సుమన్నాడు కర్ణుడు. "జూదంలో రారాజుకోసమని రాజ్యం గెలుచుకున్నాడు శకుని. ధర్మ రాజు వీగిపోయాడు. ఇందులో తప్పేముంది? ఆమాటకివస్తే, అడివికి వెళ్ళినవాడు, పందెంప్రకారం గడువునిండకండా నే బైటికివచ్చి, 'తండ్రి వంతు, తండ్రి వంతు' అని అరవడం తప్పుగాని! వియ్యంకుడూ, మామగారూ వున్నారుకదా అని సాహసించి బలవంత పెడితేమాత్రం భయపడి పోయి రాజ్యం ధారపోస్తాడా రారాజు? ఎందుకీ తలాతోకా లేనిమాటలు!" అన్నాడు.

కొట్టినంత నొచ్చుకున్నాడు భీష్ముడు "ఓః, బలే వీరుడివి! పెద్దపెద్దకబుర్లు వాగుతున్నావు! విన్నవాళ్లు నవ్వగలరు. నిన్నగాక మొన్నేకదా, ఒక్కడే మన ఆరుగుర్నీ వీప్పగలగొట్టాడు అర్జునుడు. అప్పుడే మరిచిపోయావో మరి! ఇక్కడమాత్రం మాటలు కోటలు దాటిపోతున్నాయి! 'గడువుతీరలేదు, గడువుతీరలే'దని ఇంకా పాత పాటే పాడుతున్నావు అవాళే దుర్యోధను డడిగితే, విడమరిచి మరీ చెప్పాను ద్రోణుడూ, కృపుడూ, అశ్వత్థామా, నువ్వూ స్పష్టంగా విన్నారు. మళ్ళీ గడువేమిటి? గడవు!" అని ముదలకించాడు.

ప్రసంగం ముదరకండా భీష్మృణ్ణి వినయంగానూ, కర్ణుణ్ణి గదమాయించీన్నీ సర్దుబాటు చేశాడు ధృతరాష్ట్రుడు. తరవాత ద్రుపదపురోహితుడిదిక్కు తిరిగి నెమ్మదిగా అన్నాడు. "పిల్లలంతా కలిసివుండడమే నాఅభిమతం. ముందు నువ్వు వెళ్ళు మావాళ్ళందరితోనూ ఆలోచించి, అందరికీ నచ్చిన పద్ధతిమీద పాండవుల దగ్గిరికి మంచివాళ్ళొకర్ని పంపిస్తాను" ఇలా చెప్పి సగౌరవంగా అతణ్ణి పంపేశాడు. ధృతరాష్ట్రుడిచ్చిన బహుమానాలు పుచ్చుకుని సుఖంగా తిరిగివచ్చేశాడు పురోహితుడు. హస్తినలో తాను చాకచక్యంతో నడిపించిన కథంతా పాండవులికి వినిపించాడు.

సంజయరాయబారం

ఇక ధృతరాష్ట్రుడు — కుమాళ్ళనీ, బంధువుల్నీ, పెద్దల్నీ, మంత్రుల్నీ కొలువులో సమావేశపరచి సంజయుణ్ణి పిలిపించాడు. "పాండవులు ఉపప్లావ్యంలో వున్నారు. శ్రీకృష్ణుడూ అక్కడే వున్నాడు. నువ్వు వెళ్ళి ఆయనతోసహా వాళ్ళని చూసి మాటాడి రావాలి. ఏలాఅయితే వాళ్ళ విచారం పోతుందో, ఎలాఅయితే వాళ్ళ మనస్సు కుదుటపడుతుందో, అలా చెప్పిరావాలి కష్టాలనుండిగట్టెక్కి క్షేమంగా బైట పడ్డారన్న శుభవార్త విని పరమానందంపొంది మీ అయ్య పంపించాడని చెప్పాలి ముందు" అన్నాడు. సభవేపు తిరిగి ఇంకా ఇలా అన్నాడు "మంచీ చెడ్డా తెలీనివాడు మాదుర్యోధనుడు. అంచేతే ఇంతమట్టుకు వచ్చింది. పాపం, పాండవులు బుద్ధిమంతులు. ఆవగింజంత దోషంలేదు వాళ్ళది. పాలూనీళ్ళూలాగ వాళ్ళూమనం కలిసి బదకడం మంచిది. పితృభాగానికి వీళ్ళెంత హక్కుదార్లో, వాళ్ళూ అంతే హక్కుదార్లు కాగా వీళ్ళుసుఖపడడ మేమిటి? వాళ్ళు కష్టపడడ మేమిటి? తీరా ఇంతా అయాక ఇక మనల్ని నమ్మరు వాళ్ళు స్వార్థపరులమనీ, మోసగాళ్ళమనీ, మనతో కలవడానికి సమ్మతించరు.

ఐనా, ధర్మరాజంటూ వున్నాడు గనక ఫరవాలేదు. తమ్ముల్ని వొప్పి స్తాడన్న ధైర్యం నాకుంది ఇంతకీ, వాళ్ళవంతు వాళ్ళకి ఇవ్వకండా మనకిమాత్రం ఎలా వీలవుతుంది? కాదని దబాయించామే అనుకోండి, వూరుకుంటారా వాళ్ళు! మండిపడి గాండీవం ఎక్కు పెడతాడు అర్జు నుడు. పార్థసారథిగా కూచుంటాడు శ్రీకృష్ణుడు. ఇంకేముంది, ఇటున్న లోకం అటు తిరగబడుతుంది. గదవేసుకుని ధూమకేతువులాగ కౌరవ కుమాళ్ళ మీాదికి ఎగపడతాడు భీముడు నా నూరుగురు కొడుకుల్నీ నురుమాడతాడు. అది తలుచుకుంటేనే వొళ్ళు గరిపొడుస్తుంది నాకు. నిజానికి వాడిముందు నుంచునే వాడెవడు? కవలవాళ్ళుమాత్రం అన్న లికి తీసిపోతారా మరి! ద్రుపదుడూ అతడికొడుకులూ సామాన్యులా! విరటుడుమాత్రం! అతడి కొడుకులూ తమ్ములూ వొకణ్ణిమించినవా డొకడు సాత్యకితో సాపత్యమే లేదు. వృష్ణికుమాళ్ళూ, పాండ్యుడూ, కేకయపతులూ—వీళ్ళంతా యుద్ధంలో వూరికేపోతారా! పోనీ, వీళ్ళందరినీ నిభాయించామే అనుకోండి, బ్రహ్మరుద్రు డయినా భరిం చలేని ధర్మరాజు కోపాగ్ని నిగ్రహించడ మెలాగ?

"సంజయా, నువ్వు ధర్మరాజు దగ్గిరికి వెళ్ళు. కొలువులో వుండడం చూసి కలుసుకో అతణ్ణి తనకీ తన బంధువులికీ, తమ్ములికీ నచ్చినట్టు మప్పితంగా చెప్పవలసినవన్నీ చెప్పు వాళ్ళ హృదయంలో కోపం వుండకండా, యుద్ధం అనేమాట ధర్మరాజు మనస్సులోకి రాకండా చూడు శాంతిమార్గంమీాద సామోపాయంతో కార్యం నడిపించు వాళ్ళూ మనమూ ఐకమత్యంతో బతికేట్టు సంధానం చెయ్యి లే త్వరగా వెళ్ళే రధం తీసుకో. కార్యం చక్క జేసుకు రా."

ధృతరాష్ట్రుడి ఆజ్ఞప్రకారం బయలుదేరి ఉపప్లావ్యం చేరుకున్నాడు సంజయుడు. తిన్నగా కృష్ణుడి మందిరానికి వెళ్ళాడు లోపలిగొగిళ్ళలో అర్జునుడితో వినోదాల్లో వున్నాడు కృష్ణుడు కబురుచేసి లోపలికి

వెళ్ళాడు సంజయుడు. భయభక్తులతో కృష్ణార్జునుల్ని దర్శించాడు. వాళ్ళిద్దరూ సమ్మానపూర్వకంగా చేసిన ఆదరసత్కారాలికి సంతోషించాడు. ఆదినం సుఖంగా గడిచిపోయింది

మర్నాడు ధర్మరాజు కొలువుతీరినసమయం కనిపెట్టి అతడి దర్శనం చేశాడు సంజయుడు. చేతులుజోడించి దండప్రణామం చేశాడు. గుచ్చి కావలించుకున్నాడు ధర్మరాజు. ఆదరించి కూచోపెట్టుకున్నాడు.

"నా భాగ్యంవల్ల మీ దర్శనమైంది. ధన్యోస్మి" అన్నాడు సంజయుడు. "మీ రిక్కడ వున్నారని విని, మీ క్షేమం విచారించి రమ్మని ప్రేమపూర్వకంగా నన్ను పంపించారు బాబయ్యగారు నిన్నూ తమ్ముల్నీ, ద్రౌపదీదేవినీ, కుమాళ్ళనీ పరామర్శించారు" అన్నాడు.

"బాబయ్యగారి దయవల్ల సుఖంగానే వున్నాం" అన్నాడు ధర్మరాజు. "నిన్నిలా పంపించినందుకు పరమానందంగా వుంది. బాబయ్యగారికి క్షేమమే కదా! కుమాళ్ళు సుఖంగా వున్నారా? మన వాలు ఆనందంగా పెరుగుతున్నారా? పట్నాలూ పల్లెలూ సురక్షితంగా వున్నాయా? ఆచార్యులు ద్రోణుడూ, ఆయనకుమారుడూ, కృపాచార్యులూ సుఖమేనా? తాతగారు కుశలమేనా? ఆయనపెద్దరికం నిలబెట్టి నడుచుకుంటున్నారా మనవాళ్ళు? పెద్దల్ని మన్నిస్తున్నారా? మే మేర్పరిచివచ్చిన మాన్యాలు నడుస్తున్నాయనే అనుకుంటాను! పైవాళ్ళవల్ల ఉపద్రవాలు లేవుకదా! శత్రువు లెపుడయినా దండెత్తి వచ్చినపుడు అర్జునుడి గాండీవం, భీముడి గదాదండం ప్రజలు తలంచడం కద్దా! నకుల సహదేవుల ప్రశంస వస్తూవుంటుందా? ఒక్కనాడా, ఒక్క పర్యాయమా—ఎన్నోసార్లు తమ కళ్లముందు అంతలేసి యుద్ధాలు గెలుచుకువచ్చిన పాండవుల్ని ఇంతలోనే మరిచిపోతారా? ఏదిమరిచినా రారాజు గొల్లపల్లెలు చూడవచ్చినప్పుడు గంధర్వులతో జరిగిన సంగతి మాత్రం మరిచిపోలేరు లే!

"సంజయా, విను, మనం మధ్యస్థులుగావుండే మాట్లాడదాం– ఇంతవరకూ అర్జునుణ్ణి ఎదిరించినవాడు ఎవడయినా బదికిపోయాడో ఏమో చెప్పు? ఇంతకీ దుర్యోధనుడి ఇంట్లో కార్యానికీ, ఖడ్గానికీ తానే అన్నట్టు కర్ణులవారి పెద్దరికం చెల్లుతోనే వుందటనా!" అని అడిగాడు.

అన్నిటికీ చేతులు జోడించే జవాబు చెప్పాడు సంజయుడు. "మహారాజుదగ్గిర మంచివాడూ, చెడ్డవాడూ అనకండా అన్నిరకాల వాళ్ళూ వున్నారు. వాళ్ళల్లో ఒకళ్ళమాట ఒకళ్ళకి పడదు. వాళ్ళ నంత అనవలిసిందీ లేదు ఇంతకీ, నా దొక్క మనవి, చిత్తగించు. కౌరవుల క్షేమం నీచేతుల్లోనేవుంది ఇన్నాళ్ళదాకా వాళ్ళు క్షేమం గావున్నా లేకపోయినా, నువ్వు చల్లగా చూస్తే చాలు. ఇవాళ నుంచీ క్షేమానికి కొదవేవుండదు.

"వార్ధక్యంవల్ల బుద్ధి అదుపులో వుండలేమ ధృతరాష్ట్రమహారాజుకి అంచేత కొడుకుల తొందరపాటు వారించలేకపోయాడప్పుడు. తరవాత ఎంతో బాధపడ్డాడు. ఇపుడిపుడే కుదటపడుతున్నాడు. ఇవన్నీ సహించడం పుణ్యమూర్తివైన నీకే చెల్లింది. నీ అజాతశత్రుత్వం విశ్వవిశ్రుతంకదా! 'మేమిచ్చి వచ్చిన మాన్యాలు నడుస్తున్నాయా?' అని అడిగావు. ఎందుకు నడవవు? రాజా, ఎంత చెడ్డవాళ్లయినా మాన్యాలు మారుస్తారా మరి! కురుదేశస్థులే కాదు, పాండవుల్ని తలంచని ప్రజలంటూ ఏ ప్రపంచంలో అయినా ఎలా వుంటారు? శత్రువులు సందడి చేసినపుడల్లా, 'భీముడో, అర్జునుడో నకులసహదేవులో వుంటే ఎంత బావుండేది?' అని, 'కోపంవచ్చినా ధర్మం తప్పరు పాండవులు. బలవంతు లయిన్నీ శాంతమూర్తులు' అనిన్నీ మీకోసం ప్రతీవాడూ పలవరిస్తూనే వున్నాడు, ఎప్పుడూకూడా.

"ధర్మరాజా, నువ్వూ, నీ తమ్ముళ్లూ మీ ఆప్తులూ, శ్రీకృష్ణుడూ——అంతా వినేట్టు నీతో చెప్పమని మహారాజు చెప్పిన మాటలు మనవి చేస్తాను, అవధరించాలి" అన్నాడు.

"ఇదిగో వీళ్ళే నా తమ్ముళ్లు. వీళ్లు ఆప్తులు. ఈయన శ్రీకృష్ణుడు. వీళ్లు సభికులు——వీళ్లంతా వింటూనే వున్నారు. ఏం సెలవిచ్చాడో రాజు. తప్పకండా చెప్పు" అన్నాడు ధర్మరాజు.

కరుకుగా వున్న ఆమాటలికి వులికిపడ్డాడు సంజయుడు. కృష్ణుణ్ణి భక్తితో పరికించాడు. భీమార్జునుల్నీ, నకులసహదేవుల్నీ, ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణీ వినయంగా వీక్షించాడు. ద్రుపదుణ్ణి విరాటరాజునీ స్నేహ దృష్టులతో చూశాడు. ధర్మరాజు వేపు చేతులు జోడించాడు. "సావధానంగా వినండి" అని నెమ్మది నెమ్మదిగా ఆరంభించాడు. "మాయామర్మంలేని మనస్సుతో నన్ను పంపించాడు మహారాజు. నారథంకోసం స్వయంగా తానే వచ్చి ఆజ్ఞాపించాడు దీన్నిబట్టి మీకోసం ఆయన ఎంత ఆరాటపడుతున్నదీ వేరే చెప్పనక్కరలేదు ఈ అదును పోనివ్వకండా తెలుసుకోడం మంచిదికదా! సర్వధర్మాలూ తెలిసిన మీవంటి పెద్దలు తేలికపనికి తెగించకూడదని నామనవి. మడీ బట్టకి మసితాకినట్టు దుర్యోధనుడివల్ల పాలవంటి మీ కులం కళంకిత మయింది. కార్యదక్షుడివైన నీవల్లగాని ఈకళంకం తుడుచుకుపోదు.

"ఇక యుద్ధమంటూరా, యుద్ధం అనర్థహేతువు. జననాశనం సర్వనాశనకారణం. గెలిచినా వోడినా సుఖమన్నది సున్న. పిల్లలనక, వృద్ధులనక, సఖులనక, బంధువులనక, పిన్నలనక, పెద్దలనక యావన్మందినీ చంపినతరవాత మరినోల్లుకునే దేముంటుంది? ఈసమస్తభోగాలూ దేనికోసమింక? కనకనే యుద్ధమంటే వద్దంటారు ఉత్తములు.

"నిజమే, పెట్టనికోట నీకు శ్రీకృష్ణుడు. భీముడూ, అర్జునుడూ యుద్ధంలో కార్చిచ్చులు. సాత్యకీ, విరాటుడూ సానపెట్టిన వజ్రాయు

ధాలు, మేరుపర్వతంవంటి చుట్టం ద్రుపదుడు. యుద్ధమంటే ఇష్టపడవు గాని, నిన్ను తేరిచూసేవా డెవడు?

"ఇక అక్కడో, భీష్ములవారూ, ద్రోణులూ, కృపుడూ, అశ్వత్థామా, కర్ణుడూ, శల్యుడూ తమ ప్రాణాలు దుర్యోధనుడివే అంటారు. తమ్ములు వందమందీ అక్షీణమైన పరాక్రమవంతులు. కొడుకులూ అజేయులు. బాహ్లీక సోమదత్తులు బ్రహ్మదేవుణ్ణి లక్ష్యపెట్టరు. వీరందరినీ నిగ్రహించడమంటే మాటలతో అయేపనికాదు. ఇలాంటి మీ ఉభయులికీ అన్యోన్యకలహం అభిలషించదగింది కా దనే నాఅభిప్రాయం. నిష్పక్షపాతంగా ఉభయపక్షాల హితం కోరేవాళ్లని ఎవళ్ళనైనా అడగండి, ఇదే చెబుతారు

"ఇదిగో కృష్ణులికి నమస్కరిస్తున్నాను. అర్జునుడికి జోహారు చేస్తున్నాను. తక్కిన స్నేహితులికీ, బంధువులికీ, హితులికీ, ప్రియులికీ, మంత్రులికీ, వినయంగా మనవిచేస్తున్నాను. కావేషీవిడిచిపెట్టి సెల వియ్యవలిసిందని ప్రార్థిస్తున్నాను ఆగ్రహించవద్దని అంజలిబంధం చేసి నిన్ను శరణు వేడుతున్నాను. ధర్మరాజా, శాంతించు. దీనికి పితామహుడూ సంతోషిస్తాడు. అతడికి నచ్చిన విషయం సర్వలోకానికీ ఆదర్శమవుతుంది" అన్నాడు.

శాంతంగా విన్నాడు ధర్మరాజు. "సంజయా, యుద్ధం యుద్ధం అంటున్నావు. స్నేహం తప్ప ఇంతవరకూ యుద్ధమన్నమాటన్నా నానోట విన్నావా నువ్వు?" అనిఅడిగాడు గంభీరంగా. "ఐకమత్యం మాకుమాత్రం మంచిదికాదా? కయ్యంలేకండా అర్థసిద్ధి కలుగుతూ వుంటే కాదన్న వెర్రివా డెవడన్నా వుంటాడా? జగత్కల్యాణమైనవీ, అందరూ హర్షించేవీ అయిన జనమంచిపనులకోసం ప్రాణంపెట్టేవాళ్ళు భీమార్జునులంటే, వీళ్లా దుష్కర్మాలికి తొంగిచూసేవాళ్ళు? ఆశపోతులూ, స్వార్థసుఖాలికని చచ్చిపడే మూర్ఖులూమాత్రం దుర్మార్గానికి

ఉత్సాహిస్తారు. అంతేకాని ఇది ఉచితం ఇది అనుచితం అనే జ్ఞానంగల బుద్ధిమంతులెందుకు పూనుకుంటారు?

"ఇక భోగాలమాట—మంచి గుడ్డకీ, మంచి కూటికీ వెలిపడి మేం దరిద్రం అనుభవిస్తూంటే, మా అయ్యకి మాల్యవస్త్రాలూ, మాల్య సుగంధాలూ, నృత్యగీతాలూ, ఎలా రుచిస్తున్నాయీ అంటాను తన కొడుకుల్ని నీడపట్టుని చేరదీసి, మమ్మల్నెందుకు అడవులికి వెడలగొట్టాడూ అని అడుగుతున్నాను. అవాళ తన కొడుకులవిషయంలో ఈ నీతులూ గీతులూ అవసరం రాలేదు. ఇవాళ మమ్మల్ని మాత్రం 'మంచిగా నడవండి' అని బుద్ధులు చెబుతున్నాడు మా అయ్య! ఏం? తన లాగే ఎదటి వాళ్ళనీ భావిస్తే బావుంటుంది. అంతేకాని 'మాకు రొట్టే మీకు ముక్కా' అంటే మనస్సు లెలా కలుస్తాయి?

"నిజమే, ఏసంపదా లేకండా కొరమాలినట్టున్నాం మేం. ఇలాంటి మమ్మల్ని వూరికేపిలిచి పూజించడానికి అంతవెర్రివాడా మా అయ్య? అవాళ అంతచెప్పినా విననివాడు ఇవాళ ఎలామారి పోతాడు? అడిఆశలు పెట్టుకువచ్చి నువ్వు మమ్మల్ని బాధించిమాత్రం ఏంలాభం? మాకు కొత్తా, నీకు కొత్తా మనవాడిసంగతి?

"విషంమింగినా తనకొడుకు సర్వసమర్థుడనేనమ్ముతాడు ముసిలాయన. అలాంటివాడు సబువుకి కట్టుబడతాడనడం సర్వాబద్ధం ఆనాడు కర్ణుడిమాటలే కర్ణపేయమనిపించాయి తనకి. 'జూదపుసొమ్ము కోసం ఆశపడకూడదు' అన్న విదురుడిఉపదేశమే చెవికెక్కివుంటే ఈచిక్కంతా ఎందుకువచ్చేది? ముందుముందూ తన కొడుకులూ, కర్ణుడూ, శకునీ ఎలానడిపిస్తే అలాగే నడుస్తాడతడు. అంతే, మరోదారికి రాడు ఉన్న రహస్యమిది.

"నువ్వేమో మంచిబుద్ధులమీద ఉపన్యాసాలిస్తున్నావు. దుర్యోధనుడి దుర్బుద్ధి మార్చ్రాంధని తెలీకన్నాపోవాలి, లేదా వెర్రన్నా

అయివుండాలి నీకు కృష్ణుడంటే తూష్ణీభావంతో చూస్తాడు. అర్జునుడి మీదిక కర్ణుణ్ణి వుసిగొలుపుతాడు. రారాజుగా రాజ్య మేలాలను కుంటున్నాడు దుర్యోధనుడు!''

చెబుతూచెబుతూ అంతలో కొంచెం కోపమూ వచ్చింది ధర్మ రాజుకి ''భీష్మద్రోణులికీ, కృపఅశ్వత్థామలికీ, కర్ణదుర్యోధనులికీ మాతో యుద్ధమంటేఏమిటో తెలియదనా? తెలుసు. ఐతే, దురాశ కాలపాశంలా లాగుతూవుంటే వాళ్ళుమాత్రం ఏంచేస్తారట! తెలిసీ తెలిసీ మృత్యుముఖాన్నే వచ్చిపడతారు. విన్నావూ, యుద్ధమెలాగూ తప్పదు. కపిధ్వజం తన కాంతులతో వాళ్లని గుడ్డివాళ్లని చెయ్య కనూపోదు.

''సంజయా, ముందు మమ్మల్ని పొగిడినట్టే పొగిడావు. ఆ వెంటనే 'వాళ్ళని నిగ్రహించడమంటే మాటలా?' అని డెకారించనూ డెకారించావు. ఏమయినా పక్షపాతంమాత్రం వదలలేకపోయావు మంచిది. గాండీవం గర్జిస్తూ సివమెత్తినప్పుడుకాని, గదాదండంతో భీముడి బాహుదండం విజృంభించినప్పుడుగాని, కవల కత్తులు నల్ల తాచుల్లా నాట్యమాడినప్పుడగాని-ఈ గుండుగొమ్ముల అనుమానం తీరదు నీకు. నువ్వేచూతువుగాని అదలావుండనీ-బుద్ధిమంతుడివి, నువ్వువచ్చి కావేపీకూడదని చెప్పావు గనక నువ్వు చెప్పినప్రకారమే తప్పకండా సహించుకుంటాం. పరాభవంపొందినా ఎన్నిసార్లు వారి దుర్గుణాలు సహించలేదు! కొంతకాకపోతే కొంతన్నా నీకూ తెలుసు కదా! ఇపుడూ అలాగే సహిస్తాము. సందేహించకు. మేమై ఒకకీడు తలపెట్టం. ఐతే, మా అయ్యకి నిజంగా మామీద విచారమేవుంటే, ఆ ప్రేమేదో వ్యక్తమయేట్టు మమ్మల్ని దగ్గిరికి చేరదియ్యడం, వంతిచ్చి తీరాలని కొడుకులికి చీవాట్లు వెయ్యడం, ఇంద్రప్రస్థమో, ఇంకేదో ఓపట్టణం మాకిచ్చి ఆదరించడం తనకి ధర్మంకదా మరి!'' అన్నాడు.

దానికి మళ్ళీ ఇలా అందుకున్నాడు సంజయుడు. "ఎంతటితప్పు లయినా క్షమించే శాంతమూర్తివినువ్వు. మచ్చలేనిమనుగడా, నొప్పి లేని అహింసా ఇవే చాలు నీవైభవానికి. మీావంతు మీాకివ్వక దుర్మార్గులై కౌరవులు చెడదలుచుకున్నారే అనుకో, ఐతే మీావంటి సాత్వికమూర్తులికి యుద్ధంలో గెలుచుకున్న నెత్తుటికూడుకంటె తుదకి భిక్షాన్నమైనా మేలే అంటాను. అదెలా అంటావా! మనవిచేస్తాను. అంతటి రాజసూయమహాయజ్ఞం చేశావు. సకలభూతాల్నీ సంతృప్తి పరిచావు. శాంతికీ, దాంతికీ ప్రపంచంయావత్తూ జేజేలు పెట్టేట్టు బదికిన పుణ్యమూర్తివి. ఇలాంటి అకలంకమైన నీ చరిత్ర ఇవాళ హింసాకళంకితం కావడం ఏమంత గొప్ప? నీది అహింసావ్రతమే కాకపోతే, కలుషాత్ములై కపటద్యూతం పుట్టించి, ఇంతచేసినవాళ్లని ఉపేక్షించడంలో అర్థమేమిటి? రాజ్యంవిడిచి అరణ్యంలో అష్టకష్టాలూ అనుభవించడం దేనికి? ఇంతాచేసి తుదకిక్రౌర్యానికి పూనుకోడమా? గురుజనాన్నీ, బంధువర్గాన్నీ వధించి నింద్యమూా, అస్థిరమూా అయిన సౌఖ్యం పొందిమాత్రం ప్రయోజనమేముంది?

"సామాన్యులు మింగడానికి చేదైనహాలాహలంవంటి కోపం దిగమింగడంలో శివుడితరవాత నిన్నేచెప్పాలి. నువ్వే ఇపుడు శాంతించకపోతే ఇక రక్షణేలేదుమరి" అన్నాడు.

దానికి మళ్ళీ ఇలాఅన్నాడు ధర్మరాజు "నువ్వు చెప్పిందంతా నిజమే. ఐతే, కొన్నిపనులు ధర్మయుక్తంగానే వున్నట్టుండి, తీరా పరిశీలించబోతే అధర్మాలై వూరుకుంటాయి. కొన్ని పైకిఅధర్మంగా కనిపించినా విడమరిస్తే ధర్మసంగతాలనే తేలుతుంది. అంచేత నన్ను నిందించాలంటే నేనుచేసేది ధర్మమో, అధర్మమో సరిగా ముందు నిర్ధారించి తరువాతమరీ నిందించు,

"కోపంకూడదు. అహింసే పరమధర్మం. నిజమే, కాని వంశ నాశకులూ, లోకకంటకులూ అయిన పాపాత్ముల్ని సమూలంగా నాశనం చెయ్యడం ధర్మమనే పెద్దలన్నారుకదా! పోనీ, అదలావుండనీ, రాజన్నవాడికి యుద్ధంచెయ్యడం ధర్మమో అధర్మమో నువ్వేచెప్పుమరి!

"ఇంతెందుకూ, – ఇదికర్తవ్యం, ఇదిఅకర్తవ్యం అని శాసించడానికి శ్రీకృష్ణుడు వుండనేవున్నాడు. మన కీవితర్కమెందుకు? ఈయన ధర్మాధర్మవిదులికి గురువు. కార్యాకార్య నిరూపకులికి శిక్షకుడు. ఉచితానుచితజ్ఞులికి ప్రదర్శకుడు ఈయన ఉపదేశంవల్లనే యాదవ, భోజ, అంధక, వృష్ణి, సృంజయ, కేకయప్రభృతి రాజలోకాలు ఉత్తమ మార్గంలో నడుచుకుంటున్నాయి. విశేషించి ఈయనబుద్ధే, ఈయన ఆదేశమే సమస్తపురుషార్థాలికీ మూలం మాకు. అంచేత ఈయన్నే అడుగుదాం. ఈయన ఏదిచెబితే అదే వేదవాక్యంగా భావిస్తాను."

ధర్మరాజు ఇలా అనడంతోనే అందుకున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు "నేనెపుడూ పాండవులక్షేమం కోరేవాణ్ణి. కడివెడుకొడుకులతోనూ, మనవలతోనూవున్న ధృతరాష్ట్రుడికీ ఏ కకీడు రాకూడదనేవాణ్ణి అంచేతనే, ఈనాటికైనా తెలివితెచ్చుకుని నిండుమనస్సుతో నిన్ను పంపాడు కదా అని సంతోషించాను వీళ్లకి శాంతికలిగేటట్టు స్నేహం, ధర్మం చూపి, సవినయంగా, సముచితంగా నువ్వు చెప్పడమూ చూస్తే మహానందంగా వుందినాకు. అంతా పైకి సవ్యంగానేవుంది. ఐతే, ధర్మరాజు మాటల్లో సత్యంవిచారిస్తే, సంధిమాత్రం సమకూడేట్టుకనిపించదు. ఇది సహజమేమరి! ఏమంటే, ఉభయత్రా సమధర్మం ఏర్పడితేనేగాని సంధి ఎలాకుదురుతుంది? దుర్యోధనుడా పొగరుబోతాయె. ధృతరాష్ట్రుడి సంగతిమాత్రం మనకి తెలీందేముంది? వీళ్ళంటే అతగాడికి స్నేహమనీ, ప్రేమనీ తీపికబుర్లు చెబుతున్నావు నువ్వు. కాని, తమవంతు తమకు రాందే పై మెరుగులతో ఎలాతృప్తిపడతారు వీళ్లు? నువ్వేచెప్పుమరి!

"నిజమే, గతాన్ని తవ్వి లాభం లేదు. ఎలాగోవోలాగ వొడబడి కౌరవులతో కలిసి బతకడమే పాండవులికి భావ్యం. కానైతే, వంశాచారం ప్రకారం వాళ్ళ తండ్రి భాగం వాళ్ళకివ్వనప్పుడు, మరో దారి వీళ్ళకేముందో చెప్పమంటాను? అన్ని ప్రయత్నాలూ అయిపోయి తుదకి తప్పనిసరిగా యుద్ధానికి వీళ్ళు తెగించారంటే, అందులో అన్యాయం గాని, అసహజంగాని ఏముంటుంది? నన్నడిగితే, ఇలా వోపక్క అవమానంమీద అవమానంతో కుసిల్లిపోతూ, ఓపక్క మంచివాళ్ళనిపించుకోడంకంటె యుద్ధానికి వురకడమే మంచిదంటాను. 'రాజన్నవాడికి యుద్ధం చెయ్యడం ధర్మమో అధర్మమో చెప్పు?' అని ధర్మరాజు నిన్నడిగాడు కదా! వర్ణాశ్రమధర్మాలు అన్నీ సక్రమంగా నడిచేట్టు చూడవలసినవాళ్ళు రాజులు. అలాంటపుడు స్వధర్మాన్నే వాళ్ళు విడిచిపెడితే ఇక చెప్పవలిసిందేమిటి? క్షత్రియుడిక క్షాత్రమే స్వధర్మం, పై చేయిగా ఇవ్వవలిసినవారే కాని కిందిచెయ్యిగా పుచ్చుకోవలిసినవారు కారు రాజులు. అంతే కాదు, న్యాయార్జితమయిన మనసొమ్ము మనం తింటూ మంచిగా బదుకుతున్నప్పుడు పై వాళ్ళు అక్రమంగా మనల్ని బాధించారనుకో. అప్పుడేం చెయ్యాలి? ఇలాంటి విషమస్థితిని ఎదుర్కోడంకోసమే కదా ఈ శస్త్రాస్త్రధర్మాలు నియమించారు మన పెద్దలు. కానప్పుడు వీటి ప్రయోజనమే మృగ్యమవుతుంది. ఇంతకీ నువ్వు వీళ్ళకి చెపుతూన్న ధర్మసూత్రాలు కౌరవులికి మాత్రం చెప్పవద్దా మరి! అసలు వాళ్ళే కదా పెడదార్లుపట్టి అనర్థాలు చేస్తూన్నది!

"ముఖ్యంగా వొకటి విచారించు. ప్రపంచంలో వీళ్ళైనా మరెవళ్ళయినా జూదం ఆడుతున్నారంటావా! అంతమాత్రంచేత ఈ ఐదు గురికట్టెదుటా తుంటరితనంగా ద్రౌపదిని అలా చేశారంటే ఎంతదుర్మార్గులై వుంటారు వాళ్ళు!"

ఈమాట కృష్ణుడు ఎత్తేసరికి వులిక్కిపడ్డట్టు అయ్యాడు సంజయుడు.

"ప్రభూ, ఇది మనస్సుకి తెచ్చుకుని మాట్లాడితే కార్యం చక్కబడుతుందా!" అన్నాడు.

కృష్ణుడు ఆగలేదు. "ముసలిరాజుమనసులోని మాట తెలీక భీష్ముడూ మొదలయిన వృద్ధులు నోరుమెదపకండా వూరుకొన్నారు. కొడుకుల్ని కోప్పడలేకపోయాడో! కూడదని వారించేవుంటే, నేనే కాదు ఛప్పన్న దేశాలూ సంతోషించేవి. నోటికివచ్చిన దుర్భాష లాడుతూ వెళ్ళి దుశ్శాసనుడు ఈమెని జుత్తుపట్టుకుని గొరగొరా అంత మందిలోకీ ఈడ్చుకు వస్తూవుంటే, మామగారుకదా ఆపెద్దమనిషి-బెల్లంకొట్టిన రాయిలా ఎలావూరుకో గలిగాడా అంటాను. మొర్రో అని ఏడుస్తూంటే ఎలాభరించాడు? ఇవాళ తిరిగీ తగుదునమ్మాఅని కుశలమడిగి రమ్మన్నాడా నిన్ను! తగదనిచెప్పి అడ్డుపడేవాళ్ళులేక, సభ సభంతా తెల్లమొహం వేసినపుడు, ఈఇల్లాలు తన్నుతాను రక్షించుకోబట్టి, ఆ అవమానంనుంచి బతికిపోయారు పాండవులు. కాకపోతే రాచవాడన్నవాడికి భరించుకోదగ్గదేనా అది!

"ఏం, సభంతటికీ కర్ణశూలాలనిపించిన కర్ణుడి కారుకూతలు నువ్వుమాత్రం వినలేదా? 'మొగుళ్ళెవళ్ళూ ఇక్కడులేరు' అన్నాడు. 'వీళ్ళు జూదంలో వీగిపోయి నిన్నువదిలేశారు' అన్నాడు. 'నిమీాద వలపున్న మరోమొగుణ్ణి చూసుకో' అన్నాడు ఐదుగురికీ, ముఖ్యంగా అర్జునుడికి ఆ పలుకులు ములుకులై మరణవేదన కలిగిస్తున్నాయి. దీనికి ఏంప్రతీకారం చేశాడు ముసిలాయన?

"అంతేనా, 'వీళ్ళందరూ గొడ్డుపోయారు, పుంస్త్వం ఎవడి కుంది వీళ్ళల్లో!' అన్నాడు దుశ్శాసనుడు. అవును, అతడన్నట్లు ఎంతోకాలం గొడ్డేపోయారు వీళ్ళు. మరివీరివల్ల వాళ్ళకేవీ ఫలించనే లేదుగా! ఇలా చెప్పాలంటే ఆనాటిమాట లెన్నోవున్నాయి అవన్నీ ఇప్పుడు చెప్పదగ్గవి కావుకూడా. అంచేత ఈసంధికార్యం నిజంగా

దుర్ఘటమైంది. దీన్ని సాధించడం అసాధ్యమనే నా అభిప్రాయం. ఐనా, ఇక్కడ వీళ్ళని ఎలాగో వొప్పించి, నేనే అక్కడికి రావాలనుకుంటున్నాను. వాళ్ళకి బుద్ధిచెప్పి వీళ్ళజనకభాగం వీళ్ళకి ఇప్పించగలిగితే మృత్యుపాశాలు తప్పుతాయి వాళ్ళకి ఈభారం నామీదపడడం నాకు సంతోషమే. నేనంటే వాళ్ళూ మన్నించవచ్చు కనక న్యాయానికి వొడబడతారనే నమ్ముతాను లేదూ, పెడదారే పడతారూ, పాండవుల బాణాగ్ని వరకూ అక్కర్లేదు, వాళ్ళలోభమే వాళ్ళని కార్చిచ్చులా కాల్చి భస్మం చేస్తుంది

"సంజయా, రోషం మూర్తీభవించిన విషవృక్షం దుర్యోధనుడు. దానికి స్కంధం కర్ణుడు. కొమ్మ శకుని. పువ్వులూ పళ్ళూ దుస్ససేనుడు. మొదలు ధృతరాష్ట్రుడు.

"ధర్మరాజు ధర్మవృక్షం,అర్జునుడు స్కంధం, భీముడు కొమ్మ, నకులసహదేవులు ఫలపుష్పాలు. నేను మొదలు. ఈ రెంటిని తెలుసుకుని ఇది సారమైందీ, ఇది అసారమైందీ, అని ఏరుకోవాలి. అది కాదంటావూ, ఐతే తగువే మానిపోయెను ధృతరాష్ట్రుడూ అతడి కొడుకులూ ఒక అరణ్యం అనుకో, పాండవులు సింహాలు, సింహాలు లేని అడవిని ప్రజలు నాశనం చేస్తారు అరణ్యం లేకపోతే సింహాలికి ఆశ్రయమే లేదు అంచేత అరణ్యానికి సింహాలూ, సింహాలికి అరణ్యం పరస్పరం రక్షణ. దేన్ని ఏది విడిచినా ఉభయత్రా నాశనం తప్పదు.

"తనకుమాళ్ళతో సమానంగా చేరదీస్తే నమ్మినబంట్లుగా రాజుని సేవిస్తారు పాండవులు. శత్రువు లెత్తివచ్చినప్పుడు పెట్టని కోటలా పనికి వస్తారు అలా ఉభయుల్నీ ఏలుకోవడమే ధృతరాష్ట్రుడికి ధర్మంకదా! సరే, ఈపనికోసం నేనే ఎలాగో హస్తినాపురం వస్తాను ఒప్పుగా వూహిస్తాడో మరి తప్పుగా తలుస్తాడో మీామహా

రాజు! దాన్నిబట్టే మేమూ నడుచుకుంటాం. ఐతే మా అభిప్రాయం ముందుగామాత్రం ఆయనతో చెప్పిపెట్టు" అన్నాడు.

"నువ్వు రావడమే ఐతే బదికిపోయాం" అన్నాడు సంజయుడు, "నేను వచ్చినకార్యం సఫలమైందన్నమాట. ఇక సెలవు తీసుకుంటాను. మీ అందరి అనుజ్ఞతీసుకుంటున్నాను. వెళ్ళివస్తాను. నామాటల్లో పొరపాట్లేమీ లేవుకదా!"

దానికి ధర్మరాజు "సంజయా, ఇందరిలోనూ వున్నది వున్నట్టు చెప్పావునువ్వు, తగనిమాట వొక్కటీ దొర్లలేదునీమాటల్లో. పైపెచ్చు పొరపాటుకూడానా! ఎదటివాళ్ళగురించి చెప్పేటప్పుడు మొగమాటమన్నది లేదునీకు. దురుసైందికాని, చులకనయిందికాని, పొల్లయింది కాని వొక్క పలుకు నీనాలికమీదికి రాదు. నువ్వూ, తప్పితే విదురుడూ, మీ ఇద్దర్నీ మినహాయిస్తే ఇలా రాయబారానికి రావడానికి మరొకడు లేడు హస్తినాపురంలో. ఈవినయమూ, ఈనేర్పూ ఇంకెవరికుంది?

"వెళ్ళివస్తావా, మంచిది. వెళ్ళగానే అక్కడిపెద్దలందర్నీ చూసి, క్షేమం విచారించానని చెప్పు. గురుదేవుడు ద్రోణుడూ, పితామహుడు భీష్ముడూ, ఎంతో వాత్సల్యంతో చూస్తారునన్ను. వారికి భక్తిపూర్వకమైన నానమస్కారాలు విన్నవించు. మా తండ్రికి ప్రేమతో దండప్రణామాలు చెప్పు. దుష్టబుద్ధిదుర్యోధనుణ్ణి క్షేమం విచారించానను. అతడికి తగినతమ్ముడు దుస్ససేనుడు. అతణ్ణి కుశలమడిగానను. తక్కినకౌరవకుమారుల్నీ, మహిళాజనాన్నీ యథోచితంగా అడిగానని చెప్పు. విదురుడితోనూ, మేనమామ శల్యుడితోనూ మావినయం మనవిచెయ్యి. అశ్వత్థామకి నాగాఢాలింగనం తెలియచెయ్యి, బాహ్లీక, సోమదత్త, భూరిశ్రవసులకూ యథోచితంగా నాశుభేప్సితాలు చెప్పు. మరిన్నీ, వంశానికి మూలపురుషులవంటి

పైగా వృద్ధభూపతుల్నీ, కృతవర్మా, కర్ణుడూ శకునీ, సైంధవుడూ మొదలయిన వారినీ, తక్కినరాజుల్నీ యుద్ధానికి తోడువచ్చిన వివిధ దేశాధిపతుల్నీ ఎవరికితగినట్టు వారికి ప్రణామం, వినయం బాంధవ్యం, స్నేహం, వాత్సల్యం—ఇత్యాది వాక్యాలతో నామాటలుగా చెప్పు. 'స్నేహితుల సహాయంతో అచిరకాలంలోనే విజయంసాధించి మిమ్మల్ని ఆదరిస్తాను' అని దాసదాసీజనం యావన్మందికీ తెలియ చెయ్యి. నువ్వు వెళ్ళడంతోనే చెయ్యవలసిన పనులివి

“తరువాత మా అయ్య నిండుకొలువులో వున్నప్పుడు, అందరూ వినేట్టు ఆతడితో నామాటలుగా ఇలా చెప్పాలి 'మహారాజా, నీఆసరా వల్లనే ఏ ఆపదా లేకండా తమ ఆప్తబంధువులతో సహా సుఖంగా వున్నారు పాండవులు. శైశవంలోనే వాళ్ళతండ్రి రాజ్యం వాళ్ళకిచ్చి ఆదరించావు. ఇప్పుడు దరిద్రంతో బాధపడుతూంటే కనికరించకండా ఉపేక్షించడం న్యాయమా! ఇల్లలకగానే పండగకాదు ఆశకి అంత మంటూవుండాలి మీరంతా కలిసేవుంటే కన్నెత్తిచూసేవాడు వుండడు' అని మొగమోటంలేకండా చెప్పు.

“ మా తాత భీష్ముడితో ఇలాఅను 'శంతనమహారాజువంశం లోపించిపోకండా నిలబెట్టావు ఇప్పుడూ నువ్వే వంశనాశనంకాకండా అడ్డుపడాలి. మాలోమాకు సఖ్యతకుదిర్చి, నీమనమల్ని అధర్మంనుంచీ, చావునుంచీ రక్షించినట్టయితే ఛప్పన్న దేశాలూ జేజేలుపెడతాయి నీకు' అంతేకాదు, 'ఇంతయినప్పటికీ శాంతపరుడయినధర్మరాజుకి మాత్రం యుద్ధమంటే ఇష్టంలేదుసుమా!' అనిన్నీ చెప్పు.

“సభవాళ్ళందరిముందూ దుర్యోధనుడితో ఇలా అను. 'బలవంతుల్ని బలహీనులికిమల్లే వెళ్ళగొట్టిన వెర్రితనమూ, అడవుల్లో వాళ్ళని అష్టకష్టాలూ పెట్టిన కఠినతనమూ, నిండుసభలో పాంచాలిని జుత్తుపట్టి ఈడ్చిన తులువతనమూ—ఇన్నీసహించాడు ధర్మరాజు. నిష్కారణంగా కౌరవకుమాళ్ళని యుద్ధంలోమింగుకోకు, పరాయి

సామ్యానికి పేరాస కూడదు. వాళ్ళవంతు వాళ్ళకిచ్చి ఐకమత్యంతో జీవించు.'

"'వేము కయ్యానికి దిగకండా సంధికోరడం తనకేక్షేమం. దురాశనుంచి తనని మళ్ళించడానికి మరొకరు పూనుకోకపోడంచేత నేనే బుద్ధిచెప్పవలసి వస్తున్నది. తనదగ్గిర ఎక్కడాలేనంత మహా వీరులు వున్నారని విర్రవీగుతున్నాడేమో! అన్నిటికీ మించిన ధర్మ బలం మాపక్కనే వుందని చెప్పు. అంతేనా, లోకారాధ్యుడయిన కృష్ణుడే మాకు ఆసరాగా వున్నప్పుడు మమ్మల్ని గెలవగలనని కలలో అన్నా అనుకోవద్దను. అదలావుండనీ, భీమార్జునులకే కాకండా తనకీ కూడా నేనె పెద్దవాణ్ణి అంచేత, వీళ్ళూవాళ్ళూ నాప్రార్థన మన్నించి, నన్ను అలజడిపాలు చెయ్యకండా, కలహానికి స్వస్తిచెప్పి, ఎవరి భాగం వాళ్ళు అనుభవిస్తూ సుఖంగా వుండడం ఉత్తమమార్గం కదా?

"పోనీ, అంత అధికంగా ఇవ్వడానికి మనస్కరించకపోతే—కుశస్థలం, వృకస్థలం, వాసంతి, వారణావతం, మరేదయినా వొక గ్రామం—ఇలా సోదరులయిదుగురికీ అయిదూళ్ళిచ్చి నిలవ నీడకలిగిస్తే చాలు. దాంతో అంతా చక్కబడుతుంది ఇక్కడా అక్కడా సహాయానికి వచ్చిన బంధువులూ మిత్రులూ యావన్మందీ నవ్వుతూ తేరుతూ కలుసుకోడం మనఅందరికీ కళ్ళవేడుకగా వుంటుంది. కురు, పాంచాల, యాదవ, మాత్స్యులు—అందరూ పరస్పరం స్నేహంగా జీవించడమే నాఅభిలాష ఇదంతా ఆమహానుభావుడికి బోధించు" అన్నాడు

అంతావిని చేతులుజోడించాడు సంజయుడు. "దేవా, నీఆజ్ఞ ప్రకారం చేస్తాను. నీకూ, నీతమ్ములకీ, కృష్ణుడికీ మాతండ్రి సుముఖుడ య్యేట్టు చెపుతాను" అన్నాడు.

అంతలో అర్జును డిలా అందుకున్నాడు. "సంజయా, బాల్య స్నేహితుడివి నువ్వు. చిన్నప్పటినుంచీ నీమంచితనం మాకూ, మా

చెడ్డతనం నీకూ కొత్త కాదు. మదపుటేనుగు వంటి భీమసేనన్నీ ఇవాళా అంకుశంలా అడ్డుకున్నాడు ధర్మరాజు, ఇవాళా అడ్డుపెట్టడానికి ఈ అజాత శత్రువుఅనుగ్రహం వుండనే వుంది. అంచేత మంచీచెడ్డా ఆలోచనతో కౌరవులు తల చించుకోవలిసిన అగత్యమేముంది!'' అన్నాడు.

అనంతరం అన్నగారి ఆజ్ఞప్రకారం సపరివారంగా సంజయుడికి మజ్జనభోజనాదులు చేయించాడు అర్జునుడు మాల్యానులేపనాలతో ఉపచారాలూ చేయించాడు మణిభూషణాలూ చిత్రాంబరాలూ ఇచ్చి సత్కరించాడు.

పాండవులదగ్గిరా, శ్రీకృష్ణుడిదగ్గిరా సగౌరవంగా సెలవుతీసుకుని హస్తినాపురానికి బయలుదేరాడు సంజయుడు.

ఉద్యోగపర్వం

రెండో ఆశ్వాసం

అలాబయల్దేరి గాలిపరుగులతో ఆఘమేఘాలమీద గుర్రాల్నీ రథాన్నీ పరుగెత్తించి పొద్దుగూకేసరికి హస్తినాపురంచేరుకున్నాడు సంజయుడు. వెంటనే కోటలో ప్రవేశించాడు అంతఃపురానికి కబురు చేసి ధృతరాష్ట్రుడిదగ్గిరికి వెళ్ళాడు, పాదాభివందనం చేశాడు. ఆదరంగా లేవనెత్తి దగ్గిర కూచోబెట్టుకున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

సంజయుడు మహారాజా, ధర్మరాజుని చూసివచ్చాను నిజానికి సుగుణాలపుట్ట ఆమహానుభావుడు. నన్నెంతో సత్కరించాడు నీకు దండప్రణామాలు విన్నవించాడు. ఇచ్చటిబంధువుల్నీ అందర్నీ కుశల ప్రశ్న చేశాడు. నీ కుశలం, కుమాళ్ళక్షేమం అన్నీ ప్రసన్న చిత్తంతో ప్రశ్నించాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు ఆఁ, ధర్మరాజు క్షేమంగావున్నాడూ? తమ్ములందరికీ కులాసాఏనా? బంధువులూ, సఖులూ, మంత్రులూ—అక్కడి వాళ్ళంతా ఆనందంగా వున్నారుకదా!

సంజయుడు వాళ్ళంతా నీప్రాపువల్ల సౌఖ్యంగా వున్నామని చెపుతున్నారు నిజానికి అది సత్యమేకదా మరి! ధర్మరాజుకి ధర్మంమీదవున్న అభిలాష భోగాలమీద లేదు అందులోనూ అహింస అంటే ప్రాణంపెడతాడతడు మానుషశక్తిని నమ్మడు. దైవంమీదే ఆధారపడతాడు. పాపపుణ్యాలభారమంతా నీమీదేపెట్టాడు. ఐతే, నువ్వు నీకొడుకులు చెప్పిందేకాని ఇంకోటి ఆలోచించవు శకుని-కర్ణుల చేతిలోవుంది చుక్కాని. అసలు నీమాటేసాగదు మొత్తానికి ఆలూ, బిడ్డాలేని కొయ్యలాంటి దేశదిమ్మరితప్ప, పదిమందికుటుంబంతో

వున్నావా డెవ్వడూ ఇలా పొగరుబోతుపనులు చూస్తూవూరుకోడు. ప్రపంచంలో రాజులులేరా? కొడుకుల్ని కనడంలేదా? కొడుకులు పెడదారిపడితే ఇలాగే ఉపేక్షిస్తున్నారా తండ్రులు? లోకమంతా నిన్ను దుమ్మెత్తిపోస్తూంటే వినలేక చెవులు చీములుకడుతున్నాయి.

దుశ్శాసనుడూ, శకునీ ఆడిస్తూంటే కీలుబొమ్మల్లా గెంతుతున్నారు దుర్యోధనుడూ నువ్వూను మించివస్తే పిల్లివంటిది పీకపట్టుకుంటుంది. సహించి, సహించి తుదకతిరగబడ్డారా మీచలమూ, బలమూ, కులమూ – అన్నీ చిటికెలో దుసెల్లిపోతాయి. 'మనం పోట్లాడడానికి వీళ్ళుతగరు' అని వదిలిపెట్టిపోతే 'పీగిపోయి వెళ్ళిపోయారు' అన్నట్టు ధర్మరాజు శాంతాన్ని పిరికితనమంటారు మనవాళ్ళు. అవాళ ఏమీచేయనీయకండా తమ్ముల్లికి అడ్డుపడడం నువ్వూ మెచ్చుకున్నావుకదా అతణ్ణి కాని సాదు రేగిందంటే తలపాలాన్నే కాని నిలవదుమరి.

జూదంనాడే అనర్థంపుట్టింది. దానికితోడు నీఉపేక్ష మరింత చిచ్చయి రాజుకుంది. మనోనిగ్రహంకలవాడు ధర్మరాజు మెత్తని పులి లోకమంతా తప్పు నీమీద స్థిరపరిచేవరకూ మాటాడడు. ఆతరవాత ఆపడమంటే నీతరమూ కాదు నాతరమూ కాదు

హుటాహుటిప్రయాణం చేసిరావడంచేత శరీరమంతా పచ్చిపుండులావుంది. మనస్సూస్వాధీనంలో లేకండావుంది. పొద్దుపోయిందికూడా. రేపు కొలువుకివస్తాను. క్షమాళ్ళూ, బంధువులూ, ఆప్తులూ — అందరూవుంటారు. అన్నీ సవిస్తరంగా మనవిచేస్తాను. ఇవాళక సెలవు తీసుకుంటాను.

విదురనీతి

ఇలాచెప్పి, సంజయుడు వెళ్ళినతరవాత తిల్లో జ్వరులుపాకడం ప్రారంభించాయి ధృతరాష్ట్రుడికి. ఎంతోసేపు గడిచింది. నిద్ర రావడం

లేదు. అంతఃపురం పారావాణ్ణి పిలిచి విదురుణ్ణి పిలుచుకురమ్మన్నాడు. పరిగెత్తుకువెళ్ళి విదురుణ్ణి ప్రవేశపెట్టాడు పారాజవాను. అతణ్ణి ఆదరంగా పక్కని కూచోపెట్టుకున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

ధృతరాష్ట్రుడు పాండవుల దగ్గిరికి వెళ్ళి ఇపుడే వచ్చాడు సంజయుడు. నన్ను నానా చీవాట్లూ పెట్టాడు. అక్కడ జరిగిందంతా రేపువచ్చి చెబుతానన్నాడు. అప్పటినుంచీ మనస్సు పరిపరివిధాల పోతోంది నాకు. శరీరమంతా నిప్పులు చెరిగి నట్టయి, కన్ను పొడుచుకున్నా నిద్ర రావడంలేదు.

విదురుడు మహారాజా, బలవంతుడుపై బడ్డ బలహీనుడూ, సంపద పోయినవాడూ, దొంగతనంకోసం కనిపెట్టుకు వున్నవాడూ, కామం నెత్తికెక్కినవాడూ నిద్రలేకండా బాధపడతారు వీటిల్లో ఏదీ నిన్ను బాధించడంలేదుకదా! ఏదన్నా పరాయిసొమ్ముకోసం ఆసపడ్డావో మరి? కాకపోతే నిద్రరాకపోడానికి కారణమేముంటుందిగనక!

ధృతరాష్ట్రుడు ధర్మరాజు ఏమన్నాడో తెలీక బాధపడుతున్నాను. కర్తవ్యంచెప్పి నావిచారం తొలిగించడానికి నువ్వుతప్ప మరొకడు సమర్థుడులేడు.

విదురుడు పాపం, నిజానికి బంధువూ, భటుడూ, చెలికాడూ, మంత్రీ, గురువూ కదా నీకు ధర్మరాజు. ధర్మాత్ముడు, శాంతమూర్తి, వినయశీలుడు, వివేకవంతుడు – అతడెపుడయినా ఒకఅనర్థం తలపెడతాడని ఎలా అనుకుంటున్నావు? నువ్వూ, నీకొడుకూ వాళ్ళ నింతవరకూ అన్యాయంగా అష్టకష్టాలూ పెట్టారు. ఇది చాలు. ఇకనైనా వాళ్ళవంతు వాళ్ళకిచ్చెయ్యండి. మాంసం కరిచిపట్టిన పిల్లిలా వదలకండా కూచుంటే ఎలా సాగుతుంది.

రాజ్యంముగుదాళ్లు కర్ణ, శకుని, దుశ్శాసనులచేతుల్లో పెట్టారు మీరు. సవ్యంగా నడవమంటే ఎలానడుస్తుందిమరి! ఏమంటావా,

తనస్థితి తాను తెలుసుకోడం, తొందరపడకపోడం, అవసరాన్నిబట్టి తాలిమీ, విడుపూ ప్రయోగించడం – ఇవిలేని ప్రభుత్వం ఎక్కడన్నా వుందా? ఈ గుణాలున్న పెద్దమనిషి ఈ ముగ్గురిలోనూ వొక్కడన్నా వున్నాడా?

నువ్వు నిజమైనతండ్రివని, న్యాయానికి నిన్నే నమ్ముకుని చాల వరకు సహిస్తున్నాడు ధర్మరాజు. ఈమాట నువ్వు ఎరుగుదువు.

ధృతరాష్ట్రుడు సంజయుడు రేపు చెప్పింది విని ఏంచెయ్యాలో అది చేయించునువ్వు. నామనస్సు మనస్సులోలేదు. కలతకలతగావుంది. ఏవోనాలుగు మంచిమాటలు చెప్పు. ధర్మాధర్మాలూ, న్యాయాన్యాయాలూ, నీతులూ నేర్చిన పండితుడివికదా! నిద్రరాకండా బాధ పడుతున్నాను. ఏవేనా రెండునీతులుచెప్పి శ్రవణానందం కలిగించు.

విదురుడు పదిమందీ ప్రశంసించేటట్టు ప్రవర్తించినవాడే మనిషి. దేన్ని లోకం నిందిస్తుందో దానిజోలికి పోకూడదు. ఇతర్లకలిమి చూసి ఈర్ష్యపడకూడదు. జనమంచిగా నడుచుకున్నవాడే జగత్తుని జయిస్తాడు. కోపం, పొంగూ, గర్వం, అసంతృప్తీ, దురభిమానం, నిర్వ్యాపారత్వం ఇవి కాపురుషలక్షణాలు. ఆలినీ, అధికారినీ, బంధువుల్నీ, భగవంతుణ్ణీ సద్గుణాలచేత సంతోషపెట్టలేనివాడు వ్యర్థజీవి. ప్రేమించినవాణ్ణి విడిచిపెట్టడం, వొల్లనివాణ్ణి వెంబడించడం, తెలిసితెలిసీ పులిమీసాలు పట్టుకోడం. ఇవి మూర్ఖుడిగుణాలు. ధనమూ, విద్యా, వంశం——ఇవి మంచివాడికి మంచీ, చెడ్డవాడికి చెడ్డా తెచ్చిపెడతాయి. మంచి విలుకాడిబాణం ఒకటుందంటే అది ఒకడికి తగలావచ్చు, తప్పిపోనూవచ్చు. కాని తెలివైనవాడి మతిమాత్రం శత్రురాజునే కాదు అతడిరాజ్యాన్నీ దూసుకుపోతుంది.

ఎవడైతే ఒకటి వశంచేసుకొని దాంతో రెంటిని చేరుస్తాడో, మూటిని నాలుగింటితో స్వాధీనపరుచుకుటాడో, ఐదింటిని గెలిచి

ఆరింటిని తెలుసుకుంటాడో, ఏడింటిని విడిచిపెట్టి నడుచుకుంటాడో వాడే వివేకవంతుడు. *

ఒంటరిగా మధురాహారాలు తినకూడదు. పదిమందీ నిద్రపోతూ వుంటే వొంటరిగా మేలుకుని వుండకూడదు. ఒంటరిగా కార్యాలోచన చెయ్యకూడదు. ఒంటరిగా దారినడవకూడదు.

నడవడిఅనే మహాసముద్రాన్ని వోడలాదాటిస్తుంది సత్యం. అంచేత సత్యాన్నిమించిన సద్గుణం మరొకటిలేదు.

క్షమించేవాణ్ణి చేతకానివాడంటారు మూర్ఖులు. ఐతే, క్షమనే అలంకారంగా ధరిస్తారు సత్పురుషులు.

ఒకటి – పరుషవాక్యాలు పలకకండావుండడం. రెండు – పాప కార్యాలు చేయకండా వుండడం. ఈ రెండిటివల్లా ఉత్తము డనిపించు కుంటాడు మానవుడు.

శక్తికలిగివుండిన్నీ సహించేవాడూ, పేదరికంలో వుండీకూడా అడిగే వాళ్ళకి కలిగినదాంట్లో ఇచ్చేవాడూ పుణ్యపురుషుడు.

న్యాయార్జితమైనవిత్తంతో అపాత్రదానంచేస్తే ఎంతపాపమో సత్పాత్రదానం చెయ్యకపోయినా అంతేపాపం.

---

* (అ) ఒకటి ప్రభుత్వం రెండు మంత్రం, ఉత్సాహం. మూడు శత్రులు మిత్రులు, తటస్థులు. నాలుగు, సామం, దానం భేదం, దండం. చతురోపాయాలు. ఐదు త్వక్కు, చక్షువు, శ్రోత్ర, జిహ్వ, ఘ్రాణం. [త్వగింద్రియాలు] ఆరు సంధి, విగ్రహం, యానం, ఆసనం, ద్వైధీభావాలు. ఏడు సప్తవ్యసనాలు.

(ఆ) ఒకటి మనస్సు. రెండు వాక్కు, క్రియ మూడు ధర్మం, అర్థం, కామం. నాలుగు బ్రహ్మచర్యం, గార్హస్థ్యం, వానప్రస్థం, సన్యాసం. ఐదు వాక్కు, పాణి, పాదం, వాయువు, ఉపస్థ [కర్మేంద్రియాలు] ఆరు యజనం, యాజనం, అధ్యయనం, అధ్యాపనం, దానం, ప్రతిగ్రహం. ఏడు. పంచభూతకృతులూ, బుద్ధి, అహంకారం [ఆవరణాలు]

ఆడదీ, జూదం, తాగడం, వేటా, కఠినవాక్యం, కఠినదండనా, నిష్ప్రయోజనధనవ్యయం, ఇవి సప్తవ్యసనాలు. సప్తసముద్రాల్లో మునిగినా తేలవచ్చు. సప్తవ్యసనాల్లో పడ్డవాడుమాత్రంచచ్చినాపైకి తేలడు.

తలకిమించిన వేషం తగువులికి హేతువు, తన్ను తాను పొగుడుకోడం, తన్ను తాను తన్నుకోడం వొకటే. కీడెంచినా మేలెంచిన వాడు మహాత్ముడు. ఇచ్చి విచారించిన వాడికంటె ఇవ్వనివాడే గొప్పవాడు. దరిద్రుడైనా ధర్మంతప్పనివాడు ధన్యుడు.

శత్రుత్వమైనా మిత్రత్వమైనా సమానమైన వాళ్లతోనే చెయ్యాలి. అధికులతో ఐతే ఆపద, హీనులతోఐతే మానహాని.

కొంచెమైనా పంచుకుతినడం మంచిది. పనిలోకష్టమైనా మనసులో కష్టపడకూడదు. స్వల్పసుఖంతోనే సంతుష్టిపడాలి. శత్రువయినా 'దేహీ' అంటే 'నహీ' అనకూడదు. పొగిడితే పొంగిపోయే వాడు బుద్ధిహీనుడు. మంచివాణ్ణిపొగిడినా తెగడినా మంచేచేస్తాడు, చెడ్డ చేరనివ్వడు.

మహారాజా, ఈధర్మగుణాలన్నీ వున్న వాడు ధర్మరాజు. పాండవుల్ని పెంచింది నువ్వు. పెద్దచేసిందినువ్వు. మేలెంచినవాడివే ఇపుడు కీడెంచుతున్నావు. రక్షించినవాడివే ఇపుడు ఉపేక్షిస్తున్నావు. వాళ్ళని వెలిపెట్టి వూరుకోడం తగదు. పిలిపించు, వాళ్ళవంతు వాళ్ళకిచ్చెయ్యి. నీకొడుకులతో సమానంగా తిప్పుకో. ఇదేన్యాయం, ఇదేధర్మం, ఇదే నీతి.

ధృతరాష్ట్రుడు నాకేదిహితమో, ఏదికర్తవ్యమోనీకు తెలుసు. ధర్మరాజుసంగతీ తెలుసు నీకు. కనక ఏది ఎలాచెయ్యాలో విడమార్చి చెప్పు. నామనస్తాపం మానేట్టు చూడు.

విదురుడు అంత ఇదిగాఅడుగుతున్నప్పుడు, వున్నదున్నట్టు చెప్పాలి నేను. సావధానంగా విను. చేతిలోచిక్కిందికదా అని తమ్ముణ్ణడి

రాజ్యం కాజెయ్యడానికి చూస్తున్నావు కానైతే, అన్యాయంసొమ్ము అరుగుబాటు కాదు. ఎర్రపిల్లకోసం గాలంమింగిన చేపలావుంది నీసంగతి. గుడినీ గుళ్ళోలింగాన్నీ మింగేద్దామంటున్నాడు నీకొడుకు. నిజం చెబుతున్నాను. నమ్ము ఇవేవీ సాగేవిమాత్రం కావు.

చివరిమాటకి చివుక్కుమన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. నిద్రలేక కళ్లు మండుతున్నాయి. శరీరం స్వాధీనంలో వున్నట్టులేదు. కొంతసేపయాక మళ్ళీకదిపాడు విదురుణ్ణి.

ధృతరాష్ట్రుడు ఇందాక నువ్వుచెప్పిననీతులు ఎంతో తేలిక పరిచాయి హృదయాన్ని. అలాంటివే మరికొన్ని వినిపించు. శ్రమ అనుకోకు.

విదురుడు పండందే కోయడంవల్ల రుచేకాదు పండుబీజంకూడా పాడవుతుంది. బాగా పండిందే అయితేనో, రుచీ, బీజమూ రెండూ దక్కుతాయి. కార్యసిద్ధికీ ఇదేసూత్రం.

మాలాకారుడు పువ్వులుకోసినట్టు, తేనెటీగలు పూదేనెతీసి నట్టు ఎదటివాళ్ళని నొప్పించకండా కార్యంసాధించినవాడు ఘనుడు. బొగ్గులకోసమని మొదలునరకడం మూర్ఖత్వం.

పరులపలుకుబడీ, బలమూ, విద్యా, ధనమూ చూసి మచ్చర పడేమానవుడు తెగులులేని బాధతో కుసిల్లిపోతాడు.

మధురంగా మాటాడగలిగితేనే మాటాడాలి. కానప్పుడు మౌనమే భూషణం మరి.

తలవిలువ నోరు తెలుపుతుంది. స్నేహమన్నా, విరోధమన్నా, గౌరవమన్నా, అగౌరవమన్నా, పాపమన్నా, పుణ్యమన్నా నోరే తెస్తుంది. మాటపొందిక మానవలక్షణం. మాను గొడ్డలితో తెగినా మళ్ళీ చిగురిస్తుంది. మాటలతో తెగిన పనిమాత్రం మరి అతకదు.

శరీరంలో విరిగిన బాణాలయినా ఉపాయంతో వూడదియ్యవచ్చు. మనస్సులో గుచ్చుకున్న మాటలు ప్రాణంపోయినా పైకిపెరకలేం.

ధర్మరాజు నోట ధర్మంతప్పినమాట ఒకనాడూ వినలేదు మనం. నీకొడుకులుమాత్రం వొకణ్ణిమించి వొకడు నోటికివచ్చినట్టు పేలుతూ వుంటారు. మాట్టాడకండా అవన్నీ వింటూవుంటావునువ్వు. నీఅంతటి మహారాజుకి తగిందేనా ఇది!

ధృతరాష్ట్రుడు విదురా, విన్నకొద్దీ వినాలనేవుంది నీనీతులు. తనివితీరడంలేదు. అవే మరికొన్ని చెప్పు.

విదురుడు పుణ్యకార్యాలన్నీ ఓయెత్తు, ధర్మం తప్పకండా వుండడం ఓయెత్తు. ఈరెంటితారతమ్యాలూనిర్ణయించవలిసివస్తేధర్మ వర్తనదే ప్రధమతాంబూలం. ధర్మంవల్ల ఇహమూపరమూమాత్రమే కాదు, కీర్తికూడా లభిస్తుంది. ఇక్కడ కీర్తి ఎంతకాలముంటేఅక్కడ పుణ్యలోకం అంతకాలముంటుందంటారు పెద్దలు. పూర్వం ప్రహ్లాదుడు రాక్షసజాతిలో పుట్టినా ధర్మం తప్పలేదు. తనకొడుకు విరోచనుడూ, అంగిరసుడనే బ్రాహ్మడికొడుకు సుధన్వుడూ ఒక ధర్మసందేహం కోసం వివాదపడ్డారు. ఎవడు వోడితే వాడు తన ప్రాణాలు అర్పించాలని పందెంవేసుకుని తగువుతీర్చమని ప్రహ్లాదుడిదగ్గిరికి వచ్చారు. వీడు తన వాడూ, వీడు పరాయివాడూ అనుకోకండా న్యాయమే చెప్పాడు ప్రహ్లాదుడు. సుధన్వుణ్ణి గెలిపించాడు. తరవాత కొడుకుప్రాణాలు సుధన్వుడి దగ్గిర దానంగా గ్రహించి విరోచనుణ్ణి బతికించుకున్నాడు. అలాగే నువ్వూ ధర్మం విడిచిపెట్టకండా పుత్రులమీద పక్షపాతం విడిచిపెట్ట మంటాను. పాండవులతో సంధిచేసుకోమంటాను. వీళ్ళూవాళ్ళూ ఆపద లేకండా బతుకుతారు. నీకీ విచారం లేకండావుంటుంది.

చేయాలనిచేస్తున్నకొద్దీ పాపాలూ ఇంపుగానేవుంటాయి. విడిచి పెట్టాలని విడిచిపెట్టినకొద్దీ పుణ్యకార్యాలు అయిష్టం కలిగిస్తాయి.

పండితులులేని సభ ఒకసభ కాదు, ధర్మంచెప్పని పండితుడు ఒకపండితుడూ కాడు. సత్యాన్నివిడిచినధర్మం ఒకధర్మంకాదు, సాకుచెప్పినసత్యం ఒకసత్యమూకాదు.

నైతికజీవనమే ఉత్తమజీవనం. శౌర్యంమీదబతకడం మధ్యమ జీవనం. నైచ్యతగాగడిపే భారవహజీవనం కనిష్ఠజీవనం. నీచజీవనం రోత.

నీకొడుకులెప్పుడూ కయ్యానికి కాలుదువ్వుతారు. కర్ణుడూ మొదలైన మంత్రులు దానికి ముందేబహుదూర్లు. నీతిమార్గానికిపూనుకోనేపూనుకోవు నువ్వు. పాండవులు దౌర్జన్యానికి దిగరు. నీతి విడవకండా కార్యంసాధిస్తారు. ఎదుటివాళ్ళే మొదటపూదాలి. దాంతో భగ్గుమంటారు. ఆమంటని ఆర్పడంమాత్రం బ్రహ్మతరంకాదు. కన్న తండ్రికిమల్లేనే భక్తితో చూసుకుంటున్నారు నిన్ను. సజ్జనులు మెచ్చుకునేట్టు నడుచుకుంటున్నారు అరమరికలేకండా నువ్వూ ఆదరించాలి వాళ్ళని. కన్నకొడుకులమల్లేనే చూసుకోవాలి. అదేధర్మం. అదేనీతి. తండ్రితరువాత తండ్రంతవాడివి నువ్వు వుండిన్నీ, పరోపకారపరులైన పరాయివాళ్ళే ఆశ్రయమయారు వాళ్ళకి.

ఉపకారంచేసినవాడికే అపకారంచేసినవాణ్ణి – వాడిపీనుగుని నహా–కుక్కలైనాముట్టవు. చేసినమేలు మరవడం కృతఘ్నత. పాండురాజు నీకు పరమభక్తుడుగావుండి ఏంచెయ్యలేదని! అతడిసంతానాన్ని నువ్వు అనాదరణచెయ్యడం ద్రోహం.

చావూ బ్రతుకూ, నిందా స్తుతీ, ఇవ్వడం పుచ్చుకోడం, సుఖం దుఃఖం–ఇలా ఒకటివెంట ఒకటి వస్తూపోతూ వుంటాయి. వీటిని విచారించడం వ్యర్థం. మనోవ్యాధికి మందులేదు. సంతాపం సర్వనాశహేతువు బలమూ తరుగుతుంది, రూపమూ నశిస్తుంది, మతీ తప్పుతుంది, తెగులూ పడుతుంది. శత్రువులూ సంతోషిస్తారు. అందుకేత రాజా, సంతాపం విడిచిపెట్టు.

ధృతరాష్ట్రుడు ధర్మాత్ముడైన ధర్మరాజుని కల్లబోదాప్పుతో కలతపెట్టాను. దురాత్ములైన నాకొడుకులు యుద్ధంలో చావునోట పడతారు. సంతాపంతప్ప ఇంకేముందినాకు! విదురా, ఈవిచారం నుంచి బయటపడేమార్గ మేదో ఉపదేశించు. శాంతి ఎలాలభిస్తుంది నాకు?

విదురుడు తపమూ, ఇంద్రియనిగ్రహమూ, విద్యా – ఇవి శాంతిసాధనాలు. అన్నిటికంటే ముఖ్యమైంది లోభంవిడిచిపెట్టడం.

జ్ఞాతులపోరాటం, ఆవుల అపహరణ, ఆడవాళ్ళఅవమానం, బ్రాహ్మలప్రభుత్వం అంగీకరించేవాడి అధికారం నిలవదు. జ్ఞాతులన్న వాళ్ళు పరస్పరం ప్రేమా, అనురాగాలతో పద్మవనంలాగ కలిసివున్నప్పుడే సిరీసంపదా తులతూగుతాయి. ఒంటరిగావున్న చెట్టుని ఏనుగో, గుర్రమో, గాలో–ఏదో ఒకటి తాకిపడగొడుతుంది. అదే అనేకమైన చెట్లు గుంపుగా వొకచోటవుంటే, వాటికి చెక్కు చెదరదుకదా! అలాగే అన్నదమ్ములందరూ ఐకమత్యంతో వొకటిగావుంటే హరి బ్రహ్మాదులైనా వాళ్ళని తేరిచూడలేరు. కాదని వేర్లయితే పొరుగువాడే సొద్దుపెడతాడు. కౌరవులూ పాండవులూ కలిసివుంటే కౌరవరాజ్యాన్ని కన్నెత్తిచూసేవాడెవడు? శత్రువులబాధలేని సామ్రాజ్యం స్వర్గంకంటే గొప్పది.

అడవుల్లోతిరిగీ, అజ్ఞాతవాసంచేసీ అలసిపోయారు పాండవులు. వెంటనే పిలిపించు. వాళ్ళవంతు వాళ్ళకివ్వడమంటే, నీకొడుకుల్ని నువ్వు కాపాడుకోడ మన్నమాట.

పొక్కులుచిక్కి మెప్పించేవాళ్ళు ప్రతీచోటావుంటారు నిష్ఠూరమని, నిజంచెప్పేవాళ్లుదొరకరు. జూదంనాడేసూచించాను. నిష్ఠూరానికి వెనకాడక నిజంచెప్పాను. పైత్యరోగికి పంచదారలాగ అది రుచించలేదు నీకు. ఇప్పుడూ అదేచెబుతున్నాను. కాకుల్ని కావలించుకుని నెమళ్ళని వెళ్ళగొడుతున్నావునువ్వు. పిల్లుల్ని చేరదీసిసింహాల్ని చెదరగొడుతున్నావు. దుర్యోధనాదుల్ని దగ్గిరతీసి, పాండవుల్ని పారదోలు

తున్నావు తీరా కార్యంమించి వచ్చేసరికి— నెత్తిమీద నిప్పుపడ్డప్పుడు తల్లడిల్లుతున్నావు. వంశాన్ని రక్షించుకోవాలంటే దుర్మార్గుడైన వాణ్ణి తొలిగించడమేనీతి. నువ్వుచెప్పింది వినక, దుర్నయానికి నెట్టు కున్నప్పుడు దుర్యోధనుణ్ణి తొలిగిస్తేమాత్రం దోష మేమిటంటాను. అదలావుండనీ—సంపద సహాయాన్ని అపేక్షించి వుంటుంది. సహాయమూ సంపద ననుసరించి వుంటుంది. ఇలా ఇని వొకదాన్ని వొకటి పొందితేనే గాని సిద్ధించవు. కనక నీసంపద పాండవులికీ, పాండవులసహాయం నీసంపదకీ చేకూరేటట్టు పరస్పరం కలియడం అవసరం. అలాకాక మనబలాన్ని మనమే వెలిచేయడం అవివేకం.

కురువంశవిస్తారులైన భీష్ముడూ, ధర్మరాజూ, అవక్రవిక్రము లైన కర్ణుడూఅర్జునుడూ ప్రతాపవంతులైన భీముడూదుర్యోధనుడూ, శస్త్రాస్త్రపారగులైన అభిమన్యుడూ, లక్ష్మణుడూ మొదలయిన కుమాళ్లూ, నిగ్రహానుగ్రహాసమర్థులు ద్రోణుడూ ద్రుపదుడూ, వీరి బంధుమిత్రులూ- యావన్మందీ ఏకముఖంగా నీఅడుగులికి మడుగు లొత్తుతూవుంటే ఎంత దేదీప్యమానంగావుంటుందో ఆలోచించు.

ఇంకోమాట, పోనీఅని పాండవులు పోరాటం సాగించక పోయినా, నేడోరేపో కౌరవరాజ్యం గంగలో కలిసిపోతుంది. ఏమంటావా, నీకొడుకులచేతిలో రాజ్యంనిలవడం కల్ల.

ధృతరాష్ట్రుడు విదురా, నువ్వుచెప్పినమాటలన్నీ నిష్కల్మష మైనవి,సజ్జనసమ్మతాలైనవి,రాజనీతిబోధకాలైనవీని.నిజమే,కానైతే చూస్తూచూస్తూ కన్నకొడుకునిమాత్రం వదులుకోలేను. 'ఏకర్రని అగ్గివుంటే ఆకర్రేకాలిపోతుంది' అని వూరుకుంటాను.

విదురుడు గుణంలేనివాణ్ణే వొదలలేనంటున్నావు. మంచిదే. ఐతే గుణవంతులైనపాండవుల్ని, అందులోనూ నీఅనుగ్రహం అపేక్షి స్తున్నవాళ్ళని ఎలావొదులుకుంటావు ? నీకుహితంకోరేవాణ్ణి కదా నేను.

నామాటవిను. దుర్యోధనుణ్ణివొప్పించు. వాళ్ళభృతికి సరిపడ్డట్టు చిన్న పల్లెలయినా కొన్ని ఏర్పాటుచెయ్యి సంధిచేసుకో దుర్యోధనుణ్ణి వెళ్ళగొట్టమన్నానంటే ఎంతదూరంఆలోచించి చెప్పానో ఊహించు. యుద్ధంవల్ల దుఃఖంతప్పదు. దానికపుడు ప్రతీకారమే వుండదు. కనక సంధి సర్వోత్కృష్టమైందనినమ్ము. చావాలంటే వంతులకోసం కొమ్ము లాడుకునే చావనక్కరలేదు. వ్యథా, వ్యాధీ, వార్ధక్యాలతో కూడు కున్నది శరీరం. చావుకూడాజన్మహక్కే శరీరధారికి. సంపదలూ, భోగాలూ, ఏలుబళ్లూ, దిగ్విజయాలూ ఇన్నీ అనుభవించినచక్రవర్తులూ కూడా వెళ్ళిపోయారేకాని వుండిపోలేదు. చెవికిచేదయినా నామాట మన్నిస్తే ఇహమూ పరమూ దక్కుతాయి నీకు. పైపెచ్చు కీర్తి వంతుడ వనిపించుకుంటావు. బాగా ఆలోచించు ధర్మరాజుని వొదులు కోకు. మనస్సు దిట్టంచేసుకో. కొడుకులికీ, మంత్రులికీ నచ్చజెప్పు.

ధృతరాష్ట్రుడు నీఉపదేశంవల్ల మనస్సు చల్లపడింది. బుద్ధి తెలువుకున్నట్టయింది. నువ్వుచెప్పినట్టే చేస్తాను. అవును. యశస్సుకీ, ఫలితానికీ, ధర్మానికీ ఇదే కర్తవ్యం.

విదురుడు అమ్మయ్య, ఎలాఅయితేనేం కర్తవ్యం తట్టు తిరిగింది నీమనస్సు. మళ్ళీ దుర్యోధనుడివేపు వాలిపోకండా దృఢంగా నిలబడితే చాలు, బతికిపోతాం.

'ఇలాచేస్తాను,' 'ఇలాచెయ్యాను' అని భీష్మించి చెప్పడం భగవంతుడికేమోగాని మానవమాత్రుడికి సాధ్యంకాదు. పరిమితశక్తి కలదిమాత్రమే పౌరుషం.

ధృతరాష్ట్రుడు ధర్మతత్త్వమూ, నీతితత్త్వమూ చల్లనిమాట లతో బోధించావు. పరమార్థదృష్టి కలిగేటట్టు అధ్యాత్మతత్త్వం కొంత బోధించు.

విదురుడు ఏవో తెలిసినమట్టుకు చెప్పాను. అధ్యాత్మికవిష యాలు అతినిగూఢమైనవి. అవిచెప్పేందుకి సర్వవిధాలా సమర్థుడైన వాడు సనత్సుజాతుడు. బహుపురాతనుడయిన్నీ చిరకుమారు డాయన.

ధృతరాష్ట్రుడు ఆమహాత్ముడెక్కడ, నేనెక్కడ? అందునుంచి అవీ నువ్వేచెప్పాలి మరి.

విదురుడు దానికి అర్హతచాలదునాకు, వేదాంతవేద్యములైన రహస్యాలు నాబోంట్లకు అగోచరాలు. ఆ మహాత్ముడి సంగతి నేనెరుగుదును దేవతలకన్నా తెలియనిరహస్యాలు తెలుసాయనకి.

ధృతరాష్ట్రుడు కానైతే, ఆమహానుభావుడుమనకెలా లభిస్తాడు?

స న త్సు జా తీ య ం

ధృతరాష్ట్రుడికుతూహలం కాదనలేకపోయాడువిదురుడు, దివ్య జ్ఞానప్రభావుడైన సనత్సుజాతుణ్ణి మనసా ధ్యానించాడు. ధ్యాన మాత్రంతో ప్రత్యక్షమయాడు సనత్సుజాతుడు. ధృతరాష్ట్రుడూ విదురుడూ దండప్రణామం చేశారు. అర్ఘపాద్యాదులిచ్చిపూజించారు. ధృతరాష్ట్రుణ్ణిచూపి ప్రార్థించాడు విదురుడు "దేవా, ఈమహారాజు మీకృపవల్ల అధ్యాత్మతత్వం వినగోరుతున్నాడు. అంచేత మిమ్మల్ని ప్రార్థించాను. మీరు అనుగ్రహించారు. గురువులనాశ్రయించినవాళ్ళు దేనివల్ల సుఖదుఃఖాలూ, లాభనష్టాలూ, రాగద్వేషాలూ, ఇత్యాది ద్వంద్వాల్లో చిక్కుకోకండా బదుకుతారో అట్టి పరమార్థం ఉపదే శించి కృతార్థుణ్ణి చెయ్యండీయన్ని" అన్నాడు.

'అనుగ్రహించవలిసింది' అని ధృతరాష్ట్రుడూ వేడుకున్నాడు,

దాంతో ప్రసన్నుడయ్యాడు సనత్సుజాతుడు. అధ్యాత్మరహ స్యాలు వొకదానితరువాత వొకటి సూక్ష్మాతిసూక్ష్మమైన వివరా లతో విడమర్చిచూపాడు. ప్రజ్ఞాచక్షుడైన ధృతరాష్ట్రుడు ప్రశ్నించిన ప్రతీదానికీపరతత్వం ప్రసాదించే నిగూఢార్థం వివరిస్తూ ఇలాచెప్పాడు.

"రాజా, ముఖ్యంగా మృత్యువుగురించి ప్రశ్నించావు నువ్వు. మనస్సులో ఒక కోరికఅంటూ లేకుండా పనిచేసుకుపోయేవాడికి మృత్యుభయం లేదంటారు కొందరు. అసలు మృత్యువు అనేది ఒకటి లేనేలేదన్నారు కొందరు. మృత్యువు వున్నదనీ, లేదనీ, ఇలా ఈ రెండు వాదాలూ మొదటినుంచీ వస్తున్నాయి. నిజం విచారిస్తే అజ్ఞానంవల్ల కలిగే స్వాభిమానమే మృత్యువు. అంతేకాని మృత్యువుకి ఒక ఆకారం లేదు. పెద్దపులిగానే మరో ప్రాణిమీదపడి చంపుకుతిన్నట్టు మృత్యువు వచ్చి జీవుల్ని చంపి భక్షించడం ఎవరూ చూడలేదు.

"స్వాభిమానమే అహంకారం. అహంకారంవల్ల అంధులైన మానవులు 'నేను బ్రాహ్మ' ణ్ణనీ, 'క్షత్రియు' ణ్ణనీ, ఆరోపించు కుంటారు. సత్యం గోచరించదు వాళ్ళకి. మాటిమాటికి చావడం పుట్టడం ఇదేవాళ్ళగతి. అహంకారంనుంచి బయటపడడమే ప్రమాదమునుంచి బయటపడడం. ప్రమాదంనుంచి బయటపడడమే మృత్యువు నుజయించడం. మృత్యువును జయించడమే మోక్షం.

" ఫలాపేక్ష లేకుండా పనిచేసేవాడే శుద్ధచిత్తుడు చివరికి స్వర్గం మీదకూడా వాంఛపెట్టుకో కూడదు. అలాంటివాడే ఆధ్యాత్మికం, ఆధిదైవికం, ఆదిభౌతికం అనే అనే తాపత్రయానికీ, సత్వం, రజస్సూ, తమస్సూఅనే గుణత్రయానికి, జాగ్రత్త, స్వప్నం, సుషుప్తిఅనేఅవస్థా త్రయానికి అందని ఆనందస్వరూపం చూస్తాడు. మృత్యువన్నదే అతడికి వుండదు. మాయఅన్నది అతడిచుట్టుపక్కలికి రాదు. అలాంటివాడే బ్రాహ్మడు. శుద్ధస్వరూపమయిన బ్రహ్మపదార్థానికి సృష్టికర్తృత్వం ఆరోపించడం మాయ. మాయలోపడి దానికి రూపకల్పన చేసేవాడు బ్రాహ్మడుకాడు.అలాంటివాణ్ణి ఆత్మవంచనచేసుకునే దొంగఅనాలి.

"పైవాళ్ళధనానికి ఆశపడేవాడూ, మంచిలో చెడ్డవెదికేవాడూ, ఎదటివాడిపచ్చ చూడలేనివాడూ, స్వల్పలాభంతో సంతోషించని

వాడూ, భార్యతో పోట్లాడేవాడూ, కటువుగామాట్లాడేవాడూ, అబద్ధాలికి జంకనివాడూ, ఇచ్ఛకాలాడేవాడూ, పైవాళ్ళమీద పోటీలుచెప్పేవాడూ, వినయంలేనివాడూ, పరనిందచేసేవాడూ - ఇలాంటి వాళ్ళని మృత్యువు ప్రతీక్షణమూ కబళిస్తూనే వుంటుంది. బ్రహ్మవిద్య సాధించి అమృతత్వంపొందిన మహానుభావులికి మాత్రం మృత్యువులేదు'' అన్నాడు.

ఇంతలో తెల్లవారవచ్చింది ''వెళ్ళివస్తాను'' అని చెప్పి అంతర్ధానమయాడు సనత్సుజాతుడు. ఇలా రాత్రంతా జాగరంలా గడిచింది ధృతరాష్ట్రుడికి.

వినకుండాలైన ధృతరాష్ట్రుకువాళ్ళు వూరికే అన్నదమ్ములతో కలహిస్తున్నందుకు దుఃఖపడి పాలిపోయినట్టు వెలవెలపోయాడు చంద్రుడు తెల్లకలువలతో కలిసి కలకలలాడుతూ ఇంతవరకూవుండి కలవల పైభవం కాస్తా ముసిపోయేసరికి,ఇక తమకీవుండడం తగదన్నట్టు అదృశ్యమైపోయాయి నక్షత్రాలు. రాత్రంతా వియోగంలోవున్న చక్రవాకదంపతులు సంతోషంతో మెడలు పైకెత్తాయి. మొహాలు చాచాయి. వెదుక్కొని వెదుక్కొని వొకదాన్నొకటికలుసుకున్నాయి. ప్రేమగా చూసుకున్నాయి. సంయోగసౌఖ్యంలో కరిగిపోయాయి. ముకుళించుకున్న పద్మాలు మెల్లి మెల్లిగా పెదవులువిప్పాయి. గుప్పుమని పరిమళం గుబాళించింది రాత్రి పుష్పగర్భంలోవుండిపోయిన తుమ్మెదలు సంకెళ్ళువిడ్డట్టు ఉల్లాసంగాపైకివచ్చాయి. క్రమంగా పద్మాల రేకులు బింకమెక్కాయి. కేసరాలు అందగించాయి తేనెలూనిండుకుని తొణికిసలాడాయి. కొద్దికొద్దిగా నిద్రపోయి కళ్ళువిప్పిన విరహుల మీద దాడితియ్యడంకోసం, తమలోతాము పిల్చుకుంటూన్న మన్మథ సైన్యం కలకలంలావుంది, వనాల్లో అక్కడక్కడ వినపడుతూన్న చిలకలపలుకులూ, కోయిలలకూతలూ, తుమ్మెదలమోతలూ కలిసి.. కలధ్వని.అరుణోదయకాంతికి అందంఅతిశయించేట్టు పద్మపరాగం

విరజిమ్మాయి వేకువపిల్లగాలులు. చుక్కల్లేని ఆకాశంలా వృక్షాలు కనపడేట్టు పరువంతప్పిన పువ్వుల్ని కిందరాల్చాయి. మేల్కొన్న విటుల మధ్య సువాసనలు సుళ్ళుతిరిగేట్టు విడుతూవిడుతూవున్న పువ్వులపరిమళాలం విసిరికొట్టాయి. కిటికీలలోంచి దూరి గదుల్లో తెల్లమొహం వేస్తున్న దీపాల్ని ఘనంచేశాయి.

ఉదయశైలమనే అశోకవనంలో అందంగా, ఉజ్జ్వలంగా వికసించిన మొట్టమొదటిపూగుత్తిలా పొడుచుకువచ్చింది సూర్యబింబం. కొండల జేగురు చరియలు మరింత మెరుగుపెట్టినట్టయాయి. చెట్టుచెట్టుకీ పొదపొదకీ చివుళ్ళు మరింత ఎరుపుపూసినట్టయింది. ఎర్రతామర్ల అంతర్దళాలు మరింత జిగిపెట్టినట్టయాయి. చక్రవాకదంపతుల రెక్కల కెంజాయలకి మరింత తళుకుపులిమినట్టయింది. ప్రపంచమంతా ప్రసన్నచిత్తంతో పల్లవించి కలకల్లాడింది.

కౌరవసభలో కలకలం

కాలకృత్యాలు తీర్చుకున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. తగినవిధంగా అలంకరించుకున్నాడు. ఆస్థానమండపానికి వచ్చి కొలువుతీరి కూచున్నాడు. ద్రోణుడూ, కృపుడూ, కృతవర్మా, అశ్వత్థామా, కర్ణుడూ మొదలైన దొరలూ, భీష్ముడూ, విదురుడూ, బాహ్లీకుడూ, సోమదత్తుడూ, భూరిశ్రవుడూ మొదలైన బంధువులూ, దుర్యోధనుడూ, దుశ్శాసనుడూ మొదలైన కుమారుళ్ళూ - సమస్తపరిజనంతోనూ వచ్చి ఎవరిస్థానాల్లో వాళ్ళు కూచున్నారు.

ఇంతలో సంజయుడువచ్చి దేవిడీదగ్గిరనుంచుని ద్వారపాలకుల చేత కబురుచేశాడు. లోపలికివచ్చి తగినస్థలంలో కూచున్నాడు. తహతహపడుతూవుంది కొలువు. అందరినీ వోసారి కలయచూసి ఆరంభించాడు సంజయుడు. "మహారాజు పంపినప్రకారం పాండవులదగ్గిరికి వెళ్ళివచ్చాను. ధర్మరాజుని చూశాను. స్నేహంగా కౌరవులనందరినీ

పేరుపేర కుశలప్రశ్న చేశాడాయన. పిన్నలికి దీవనలూ, పెద్దలికి నమస్కారాలూ తెలియజేశాడు. నేనూ మహారాజు చెప్పినప్రకారం బంధుత్వానికి అవసరమైనమాట లాడాను. తరవాత, వెళ్ళినకార్యం ప్రసంగించాను. నేను చెప్పిన ప్రతీదానికీ ఎంతో ఔదార్యంతో మాట్లాడా డాయన'' అన్నాడు.

తాను ధర్మరాజుతో చెప్పినమాటలూ, దానికి అతడు చెప్పిన జవాబులూ వివరించాడు. ధృతరాష్ట్రుడికీ, దుర్యోధనుడికీ, భీష్ముడికీ, చెప్పవలిసిందని ధర్మరాజు చెప్పినవన్నీ తెలియజేశాడు. ఇంకా ఇలా చెప్పాడు

''ఉపప్లావ్యం చేరడంతోనే మొదట కృష్ణార్జునుల్ని చూశాను. పౌరుషం సడలకండా, నీతివిడవకండామాట్లాడారువారు సావధానంగా అంతా వినండి.

''కుమారుల్కైనా వెళ్ళరానిచోటది. మహిళాజనం సేవిస్తూ వుండగా కృష్ణుడూ, సత్యభామా, ద్రౌపదీ, అర్జునుడూకలిసి రహస్య గోష్ఠిలో వున్నారు నేనువెళ్ళేసరికి అక్కడికేరమ్మన్నాడు నన్ను శ్రీకృష్ణుడు. మహారాజా, దీన్నిబట్టే తెలుస్తుంది నీమీద ఆయన కెంతఅభిమానమో మరి. ద్వారపాలకులవల్ల నాకీవిషయం ముందే తెలుసు. అంగీవేసుకున్నాను. తలపాగా చుట్టుకున్నాను. ఇలావినయూ చితమైన వేషం వేసుకువెళ్ళాను. అనేక మణిమయభూషణాలతో కృష్ణార్జును లిద్దరూ వొక్క'య్యమీదే వున్నారు. పాదాలుచాచుకుని పవ్వళించివున్నాడు కృష్ణుడు. కృష్ణుడిపాదాలు తొడలమీద పెట్టుకుకూచున్నాడు అర్జునుడు. సత్యభామా ద్రౌపదీ సోఫాలమీద కూచుని వున్నారు. సవినయంగా దండప్రణామంచేశాను నేను. నన్నాదరించి అర్జునుడికి చేసన్నచేశాడు కృష్ణుడు రత్నాలుచెక్కిన బంగారంపాదపీఠంనుండి తాను వేలాడవేసుకున్న పాదాలు తీసి అటు చూపడంతోనే, యువతులిద్దరు తెచ్చి నాకోసం వేశారు దాన్ని. నేనది చేత్తోతాకి నేలమీదకూచుని అంజలిబంధం నుదుటగిలించాను.

"కృష్ణార్జునులిద్దరూ ఏనుగు జతలా కనిపించారు ఇద్దరూ నీలవర్ణులు. ఇద్దరూ సమానమైన బలవంతులు. చూసి ఆనందాశ్రువులు ప్రవహించాయినాకు. శరీరం పులకలెత్తింది భయమూ వేసింది. చెప్పిన పనిచెయ్యడానికి ఈఇద్దరూ సిద్ధంగావుంటే, సిద్ధించని కోర్కెలంటూ ఏముంటాయి ధర్మరాజుకి! అతణ్ణి ఎదిరించడమంటే యముడి నెత్తిమీద కొట్టడమన్నమాటే అనుకున్నాను. ఆమహానుభావులిద్దరూ నన్ను సన్మానించారు తాము కట్టదగ్గ వస్త్రాలూ, తాము తొడిగే భూషణాలూ నాకిచ్చి ఆదరించారు.

"నేనువెళ్ళినకార్యంవిన్నవించాను. అనేకవిధాలజవాబు చెప్పడానికి ప్రారంభించాడు అర్జునుడు. అతణ్ణివారించి తానేచెప్పాడుకృష్ణుడు 'సంజయా, ధృతరాష్ట్రమహారాజు నిండుదివాణంలో అతనూ, అతని కుమార్లూ, ద్రోణుడూ, కృపుడూ, భీష్ముడూ - అందరూవింటుండగా ఇలాచెప్పు' అన్నాడు. 'ధర్మరాజుకి కోపంవచ్చిందంటే నీళ్ళలో అగ్గి పుట్టిం దన్నమాట. దాన్ని ఆర్పడం అసంభవం. ఇకజాగ్రత్తగాలన్నీ పూర్తిచేసుకోవాలి మీరు. అ వేమిటంటారా, వినండి. మీకు వున్న డబ్బూదసకమూ తగినవాళ్ళనిచూసి దానంచెయ్యండి. చుట్టాల్నీ, పక్కాల్నీ, వున్నవాళ్ళనీ లేనివాళ్ళనీ పిలిచి సంతోషంగా సత్కరించండి ఇచ్ఛానుసారంగా ఇంద్రియసౌఖ్యాలు అనుభవించెయ్యండి. తుదిచూపులుచూసుకుని ఆలుబిడ్డల్ని కావలించుకోండి. మనస్సుల్లోని కోర్కెలేవీ మిగలకండా సాకల్యంగా పూర్తిచేసుకోండి ప్రాణాలు అరిచేతుల్లోపెట్టుకునిమాత్రం పెందరాళే యుద్ధానికినడవండి, అని చెప్పు. ఏమంటావా, ఎక్కడా, ఎవ్వరూ, ఏనాడూ అనుభవించని అవస్థలోపడి 'కృష్ణా, రక్షించు' అని ద్రౌపదిచేసిన ఆర్తనాదం తీర్చలేనిఅప్పు అయి హృదయమశల్యంగా వుండనాకు. ఇలాంటినేను రథం నడుపుతాను. గాండీవం ఎక్కుపెట్టి, జంటమూణీరంలో రణస్థలానికి

రానేవస్తాడు అర్జునుడు. ఎన్ని చెరువులనీళ్ళు తాగుతారు కౌరవులు !' అని చెప్పాడు.

"ఇలా వారిసంకల్పమూ, నీకొడుకు మొండిపట్టుపట్టి కూచోడమూ తలుచుకుంటే భయంవేసింది నాకు వాళ్లంటేఏమిటో తెలీడం లేదు దుర్యోధనుడికి. భీష్మద్రోణుల దన్నూ, కర్ణుడిగర్వమూ గెలిపిస్తుందని కలగంటున్నాడు" అన్నాడు.

అదివిని "ఐతే, అర్జును డేమన్నాడు?" అని అడిగాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

"కళ్లమొయ్యా కోపంవచ్చీకూడా గాంభీర్యంవహించాడు అర్జునుడు" అన్నాడు సంజయుడు, "అసలే ఎర్రతామరరేకుల్లావున్న నేత్రాలు రెండూ కెంపుల్లామెరిశాయి. 'సంజయా, దుర్యోధనుడూ, అతగాడిసహాయంకోసం వచ్చిన రాజులూ అందరూ వినేట్టు నేనిలా అన్నానని చెప్పు. ధర్మరాజుఅడిగినా దుర్యోధనుడు వంతుఇవ్వక పోయాడో, మంచిమాటేఅది. తానింతకుముందు చేసిన దుర్నయాలన్నిటికీ మకుటంపెట్టిన ట్లవుతుంది. భీముడూ నేనూ కోరుతున్నదే అది. వాళ్ళు మాఇద్దరినీ రేపెట్టడమే ధర్మరాజుకార్యం సిద్ధించడమన్న మాట. ఇది సంతోషించవలసిందేకదా! రణభూమిలో అంపశయ్యమీద దుర్యోధనుడు పొర్లాడితేనేకాని, వనవాసంలో ధర్మరాజు కటికినేలశయనించిన ఆయాసం తీరదు మాకు. సత్యాన్నినమ్ముకుని, కష్టాలు గణించక హృదయంలో అదుచుకున్న ఆయనకోపాగ్ని ఎండినఅడివిమీదపడ్డ దావానలంలాగ వాళ్ళని కబళిస్తేనేకాని ఆయనంటే లక్ష్యపెట్టరు కౌరవులు. గదసారించి కాలయముడిలా భీముడు మత్తగజాల్నీ, రథాల్నీ, గుర్రాల్నీ గుండపిండిచేసి కూలవేస్తేనేగాని మారాజ్యం మాకివ్వడు రారాజు పెద్దపులి లేళ్ళమీదికురికినట్టు, పెనుగాలి మేఘాలమీదపడ్డట్టు, ప్రాణులమీదికి మాపెమసగినట్టు, ప్రళయరుద్రుడు త్రిలో

కాలిమీదికి తిరగబడ్డట్టు నకులుడూ, సహదేవుడూ, సాత్యకీ, అభిమన్యుడూ, వాళ్ళ పదకొండుఅక్షౌహిణీలసైన్యాన్నీ చెదరగొట్టి, చావగొట్టి, పడగొట్టినపుడుకాని కౌరవులు సంధికిరారు. సింహకిశోరాలు ఏకమై మదగజాలమీదికి వురికినట్టు ద్రౌపదికుమారుళ్ళుఐదుగురూవాళ్ళమీదపడి నెత్తురుకాలవలు పారించినప్పుడుకాని మీరాజుకోపంవొదలిపోదు. ప్రాణాలులెక్క చెయ్యకుండా వెంటవచ్చిన బంధువులతో ద్రుపదుడూ విరాటుడూ ఘోరంగా ముట్టడిస్తేనేగాని కొండమీంచిదిగరు గాంధారికొడుకులు. ఏకలక్ష్యంతో శిఖండిరథం భీష్ముడిమీదికి వురకలు వేసినప్పుడు, ధృష్టద్యుమ్నుడు ద్రోణుడిమీదికి పరుగెత్తినప్పుడు,యుద్ధమంటే తెలిసివస్తుంది మీకు.

'' 'గాండీవం క్రమవిజృంభణంతో శరపరంపరవర్షించినప్పుడు, తన చతురంగబలాలు జర్జరితమై ఇది కాలూ ఇది చెయ్యీ అని నిరూపించడానికి వీలులేకండా తుత్తునియలయివులతూ వున్నప్పుడు, నెత్తురూ, మూలుగులూ, దుమ్ములూ, మాంసమూ కుప్పలు కుప్పలై కూలిపడ్డప్పుడు, దేవదత్తం, కపిధ్వజం, తెల్లగుర్రాలు నొగలమీద కృష్ణమూర్తి కళ్ళపడ్డప్పుడు కళ్ళువిప్పుతాడు దుర్యోధనుడు.

'' 'అవతారమూర్తి కృష్ణుడంటేనే నిరాలక్ష్యం మీరాజుకి. మేమంటే వుప్పాపత్రా! అదిమాకు తెలీదనికాదు. ఐనా తప్పంటే తెలీనివాడు దుర్యోధనుడు, కడిగిపెట్టినసాలగ్రామం, ఒకరిలక్ష్యం తనకెందుకు?

'' 'పితామహుడికి, గురుదేవుడికి, కృపాచార్యులికీ పాదాభివందనం చేసి స్వరాజ్యంకోసం యుద్ధంచేస్తాంమేం ధర్మపక్షంమాది. మాతో ఎదిరించినవాళ్ళఆయుధాలు ధర్మాలు నాశనంచేస్తుంట. ఇదే మానమ్మకం.పన్నెండేళ్ళు అడవుల్లో పడరానిపాట్లుపడ్డాం.పదమూడో ఏడుఅజ్ఞాతవాసఆయాసమూఅనుభవించాం.మా 'జనకరాజ్యం పిత్రాజన్మ

హక్కు. న్యాయమయిన ఈ పోరాటంలో కౌరవులే గెల్చుకున్నారంటే ఇవాళనుండీ ధర్మంకంటే అధర్మమే గొప్పదంటాం. అంచేత జయం మాకు నిశ్చయం శ్రీకృష్ణుడే మాకు సూత్రధారుడు కర్ణుడితో సహా గాంధారికుమాళ్ళని కడతేర్చి కౌరవరాజ్యం కాజేస్తాం

" 'ఎక్కుపెట్టకండానే గాండీవం చుట్టుకుంటున్నది. తమంతట తామే బాణాలు తూణీరాలనుండి పైకివస్తున్నాయి. పొరవదిలిననాగు పాంలా వొరనుండి కరవాలం అప్రయత్నంగానే బైటికినస్తోంది. అంచేత యుద్ధం అవశ్యంభావి. సందేహంలేదు కౌరవజనక్షయం, పాండవపట్టాభిషేకం తప్పదు సంజయా, నువ్వు చలించకండా ఇదంతా చెప్పాలి వాళ్ళకు. బాహ్లికుడూ భీష్ముడూ అనుభవంకల శతవృద్ధులు. ద్రోణాచార్యులు వాళ్ళకీమాకూ గురుదేవుడు. కృపాచార్యులు శిక్షకుడు. అశ్వత్థామ గురుపుత్రుడు. విదురుడు విజ్ఞాని శల్యుడు ధర్మాచరణ శీలుడు నేనుచెప్పిందంతావిని వీరందరూ ఏదినిశ్చయిస్తే అదేజరుగుతుంది. అన్నిటికీ మేం సిద్ధంగానేవున్నాం. దుర్యోధనుడు చిరంజీవి కావాలనే మాకోరికకూడాన్ను ' అని చెప్పాడు."

సంజయుడు ముగించాక భీష్ముడిలాఅందుకున్నాడు "దుర్యోధనా, కృష్ణార్జునులంటే నువ్వనుకుంటూన్నట్టు సామాన్యులు కారు. విను ఓనాడు బ్రహ్మలోకంలో బ్రహ్మదేవుడి దర్బారుజరుగుతూవుంది. దేవేంద్రుడూ మొదలయిన దేవతలూ, ఋషులూ—అంతా పిటపిటలాడుతూ వున్నారు. అలాంటిసమయంలో వో ఇద్దరు ఆసభలోంచి రాసుకుంటూ, చెట్టాపట్టాపట్టుకుని వెళ్ళిపోయారు. వాళ్ళ తేజస్సుతో సభంతా జిగేలుమనిపోయింది 'ఎవళ్లు వీళ్లు, మిమ్మల్ని లక్ష్యపెట్టకండా, ఇటుచూడనన్నా చూడకండా ఇలా వెళుతున్నారు ?' అని అడిగాడు బృహస్పతి బ్రహ్మదేవుణ్ణి.

" 'నరనారాయణులు వీరు. అపారమైన తపోబలంకలవాళ్లు. లోకహితార్థం యుగాలతరబడి అవతరించే మహామునులు. దుష్టశిక్షణా శిష్టరక్షణా వీళ్ళవ్రతం. అధర్మయుద్ధం కలిగినచోట్ల ధర్మపక్షం వహిస్తారు. దేవాసురయుద్ధంలో వీరిసహాయమే అర్థించాడు ఇంద్రుడు. పౌలోమ, కాలకేయాది రాక్షసుల్ని చంపి ఇంద్రుణ్ణి గెలిపించారువీరు. ఒక్కటేతేజస్సు ఇలా రెండుపాయలై వెలుగుతోంది' అని చెప్పాడు బ్రహ్మదేవుడు. ఆ నరనారాయణులే ఈ కృష్ణార్జునులు. వినోదార్థం ఇలా జన్మించారు. కనకనే సముద్రతీరంలోని హిరణ్యపురం ముట్టడించాడు అర్జునుడు. అరవై వేల నివాతకవచుల్ని హతమార్చాడు. మహేంద్రుణ్ణి మెప్పించాడు. కంసుణ్ణీ, నరకాసురుణ్ణీ కడతేర్చాడు కృష్ణుడు. ఇక, వాళ్ళిద్దరూ ఏకమైతే మరిచెప్పేదేముంది? ఒకకృష్ణుడు రథీ, ఒకకృష్ణుడు సారథీ——కృష్ణద్వయంతో వాకేరథం సంహారక్రీడకి పరిగెత్తుకువస్తూంటే ——నిజమే, అపుడుగాని నీకు బోధపడదు.

"నామాటంటే అసలే నిరాలక్ష్యం నీకు. చెయ్యరానిపనులంటే చెవికోసుకుంటావు. గర్వానికా అంతూపొంతూ కనపడదు కౌరవులికి కాలంముంచుకొస్తోంది. కాకపోతే ఇదంతాఏమిటి మరి? ఇవాళ నామాటలు రుచించవు, ' వాళ్ళొచ్చారూ, వీళ్ళొచ్చారూ 'అని మొర్రోమొర్రోమందువుగానిఅప్పుడు. శకునీ, కర్ణుడూ ,దుశ్శాసనుడూ తాళంవేస్తారు. ఈదుష్టత్రయం నూరిపోసిందేకాని మరొకటి నచ్చదు నీకు. అందులో కర్ణుడంటే కన్నూమిన్నూ కనపడదు మరి. ని స్నేహ నాలో అర్థం కాదు నాకు" అన్నాడు.

" ఏమన్నమాటలివి ?" అని కస్సుమన్నాడు కర్ణుడు, "తిరిగి తిరిగి ముక్తాయింపు నామీది కెందుకూ మధ్యని! నే నేంచేశానని! మహారాజుకీ,రాకుమాళ్ళకీ. మనవంలకీనచ్చినట్టు నడుచుకుంటున్నాను. అదీ తప్పేనా ? ఎవళ్ళవుప్పు తింటే వాళ్ళమాట చెప్పవద్దా! నావిశ్వా

సంచూసే నన్నింతవాణ్ణిచేశాడు రాజరాజు. దానికింత కన్నుకుట్టడ మెందుకు? ఇలా నోరు పారవేసుకోడం దేనికి?'' అన్నాడు.

ధృతరాష్ట్రుడిదిక్కు తిరిగి ఇంకా ఇలా అన్నాడు భీష్ముడు ''వాళ్ళలో ఏవొక్కడితోనూ సాపత్యంలేదువీడికి. పాండవుల్ని గెలుస్తా నని పెద్దకబుర్లు చెపుతాడు. వీడివూకదంపులు విని భళీఅంటే భళీ అంటారు మీఅబ్బాయిలు. వీణ్ణినమ్ముకుని దేవుళ్లాంటిధర్మరాజుని అవమానించి విరోధంపెట్టుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. వాళ్ళల్లో ప్రతీ ఒక్కడూ పెద్దపెద్దయుద్ధాల్లో గెలుచుకువచ్చినవాడే. వీడింతవరకూ సాధించిన ఘనకార్యంవొక్కటైనావుందా? ఘోషయాత్రలో గంధ ర్వులు మీవాణ్ణి పట్టుకుపోతూంటే వెర్రిమొహంవేశాడు. అర్జును డొక్కడేవచ్చి పశువులుతోలుకుపోతూంటే వెనక్కిపరుగుచ్చు కున్నాడు. తనకళ్ళముందే తమ్ముణ్ణి తెగవేస్తే వీడేంచేశాడో కనుక్కో మరి! నోటిరంకుమాత్రం జాస్తీ. అదే మీచెవులికి అమృతపేయంగా వుంటుంది. కానీయండి.''

భీష్ముణ్ణి సమర్థించాడు ద్రోణుడు. ''కౌరవసంతతికంతటికీ కావ లిసినవాడు భీష్ముడు. ఈయన చెప్పినదాంట్లో పిసరంత అతిశయోక్తి లేదు. ధర్మరాజుతో మంచిగావుండడమే మంచిది యుద్ధమంటే వేలాంవెర్రిలావుంది మనవాళ్ళకి. కూడదు. సంజయుడితో అర్జునుడు అన్నాడంటే అన్నంతా చేసితీరతాడు. దూరంవెళ్ళనక్కర్లేదు, ఖాం డవదహనమే దానికిసాక్షి. ప్రపంచంలో ఎంతమంది యుద్ధంచెయ్యడం లేదు! ఎంతమంది విజయంసాధించడంలేదు. ఐతేనేంగాక, 'విజయుడు' అన్న రూఢిపదం అర్జునుడికేచెల్లింది. అతడితో సరివచ్చే విలుకాడు ఇక్కడేకాదు, ఎక్కడా ఎప్పుడూ లేదు. ముందుకూడా వుండబోడు. అతణ్ణి కవ్వించడమంటే కొరివితో తలగోక్కోడమే.''

భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ ఇంతా గొంతుచించుకుంటే, పలుకూ వులుకూలేకండా వూరుకున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. కొంతసేపయాక

మళ్ళీ సంజయుణ్ణే ప్రశ్నించాడు. "ఐతే, అసలు ధర్మరాజు లోపలి అభిప్రాయ మేమిటంటావు? మన పదకొండు అక్షౌహిణీలసంగతీ విన్నా డంటావా? ఇంతకీ, ఎవర్ని వెంటవేసుకుని ఇంతమనసైన్యాన్ని నిగ్రహించగల ననుకుంటున్నాడు?"

ఈ ప్రశ్నతో నిశ్చేరపోయాడు సంజయుడు. "వైరికుదిరింది తనకి రోకలిచుట్టమన్నాట్ట. ఎవర్ని వెంటవేసుకుని వస్తాడని అడుగుతు న్నాడు. ఇక, ఏంజెపితే ఏంలాభం? ఈయనసంగతే ఇలావుంటే, కుర్రాళ్ళసంగతి చెప్పేదేముంది" అని తనలోతాను నిట్టూర్పు విడి చాడు. తుదకిలా ప్రారంభించాడు.

"ధర్మరాజు ముఖ్యంగా సంధే కావాలంటున్నాడు. మీామీాద పిసరంత వ్యతిరేకభావంలేదు. తమతండ్రివంతుమాత్రం తమకి కావా లంటున్నాడు. కాదూపోదూ యుద్ధానికేరమ్మంటే దానికీ సిద్ధమే అన్నాడు. యుద్ధమో, సంధో నిర్ణయించవలిసినవాడివి నువ్వే అంటున్నాడు.

"ఎవర్ని వెంటవేసుకు వస్తాడని అడుగుతున్నావు! నెత్తికి ఆకాశం తగిలేవాడి ఎత్తెంత అంటున్నావు. ఐనా విను, బకాసురుణ్ణీ, జటాసు రుణ్ణీ, హిడింబుణ్ణీ, కీచకుణ్ణీ చంపినవాణ్ణి-భీముణ్ణి వెంటవేసుకువస్తాడు. ముక్కంటిని మూడుచెరువులూ తిప్పినవాణ్ణి – అర్జునుణ్ణి వెంటవేసుకు వస్తాడు. సింహాలుపట్టుకుని మృగాలవేటకి వచ్చినట్టు నకులసహ దేవుల్నీ, ఉపపాండవుల్నీ, అభిమన్యుణ్ణీ వెంటవేసుకువస్తాడు సాత్య కినీ, ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణీ, ద్రుపదుణ్ణీ, విరాటుణ్ణీ, కేకయుల్నీ, జరా సంధుడి కుమారుడు సహదేవుణ్ణీ, జయత్సేనుణ్ణీ, దుష్టకేతు చేకితానుల్నీ శైబ్యుణ్ణీ వెంటవేసుకువస్తాడు. తండ్రినిమించినకొడుకు ఘటోత్కచుణ్ణి, అగ్గయినా పిడికిలిపడతా మంటూన్న తూర్పుఉత్తరాదిరాజుల్నీ వెంట వేసుకు వస్తాడు. పాండవుల కష్టాలువిని పగతీర్చుకుందామని ఉవ్వ్క

రోషంతోవున్న వుక్కుతునకలు వీళ్ళంతా. మీా సైన్యాలు వెన్నిచ్చ్ కండా నిలబడాలి, అంతే.

''తూర్పుతో పడమరని, దక్షిణంతో ఉత్తరాన్ని ముడిపెట్ట గల ధీశాలి కృష్ణుడు వాళ్ళకి సూత్రధారుడు. ఆయనబుద్ధిబల మొక్కటే చాలు మీాపదకొండు అక్షౌహిణీలనీ తుడిచివేయడానికి'' అన్నాడు.

ఓ పెద్దనిట్టూర్పు విడిచిపెట్టాడు ధృతరాష్ట్రుడు. ''అవును. నువ్వన్నట్టు వొకణ్ణిమించినొకడు వుద్దండులే వాళ్ళంతా. కానై తే, అంతావొక యెత్తూ, మరి భీముడొక్కడూ వొక యెత్తు. ఉద్దోలమైన బలం వాడిది వాణ్ణితలుచుకుంటేనే దడ నాకు. రాత్రిళ్ళునిద్రసహా పట్టదు. వాణ్ణి నెట్టుకుపోయేవాడు మనవాళ్ళలో వొకడూ లేడు. గుడ్డెర్ర చేసి వాడు గద ఎత్తాడో, అది కాలదండమే, తిరుగులేదు. చి న్నప్పుడూకూడా నామాటంటే మెడ్డేసేవాడు. చీటికీమాటికీ పగపట్టి వాడిమీాదికి ఎగబడేవాళ్ళు వీళ్ళు. చిత్తుగా దెబ్బలూతినేవాళ్ళు ఐనా మర్నాడు మళ్ళీసిద్ధం. ఇంత రోషంకీ అదే కారణమైంది. దేవత లేవిఁటి, దానవులేవిఁటి, ఎవణ్నీ లెక్కచెయ్యడు వాడు. అంత జరాసం ధుణ్ణీ చిటికెలో చీల్చిపారేశాడు. తక్కినవాళ్ళు ఉప్పొపట్లా! ఉఁహూఁ, తప్పదు. నానూరుమంది కొడుకులూ వాడిచేతుల్లో చచ్చి వూరుకుంటారు. కనుబొమలు ముడిపెట్టుకుని భయంకరంగా వాడు పైనపడుతూన్నట్టూ, భయపడి కౌరవసైన్యం పారిపోతూన్నట్టూ— ఆ దారుణమైనదృశ్యం కళ్ళముందు కట్టినట్టే వుంటుందినాకు. గదా, కత్తీ వాడిచేతిలో లేకపోయినాసరే, బ్రహ్మాస్త్రంతో అయినా పడ గొట్టలేం వాణ్ణి నిజమే, విధి వక్రించడంవల్ల చావూ బతుకూ తెలీ కంపావుంది మావాడికే భీముడన్న మహాసముద్రంలోనే మునిగి పోతారు వీళ్ళు. ఉప్పెనకి తుఫాను తోడయినట్టు భీముడికి అర్జునుడు తోడై వస్తాడు. ద్రోణుడన్నట్టు అర్జునుడంతవిలుకాడు ఎప్పుడూ, ఎక్కడా పుట్టలేదు. ముందు పుట్టబోడు. అన్నంతపని చేస్తాడు.

అందులో అబద్ధమేమీ లేదు అర్జునుడే అనుకుంటే అతడికి సారథి శ్రీకృష్ణుడు! అన్ని శక్తులూ ఒక్కదగ్గిరే కేంద్రీకృతమయాయి. ఇన్నిటిని ఎలా భరించడం? అసంభవం.

"భీమార్జునులసత్తా భీష్మద్రోణులకంటే తెలిసినవాళ్ళెవరు? తెలిసీకూడా మానుమంకోసం దండుమొగని నుంచుంటారు కీర్తిమాత్రంమిగిల్చి ప్రాణాలువొదుల్తారు. ఇంతే, ఇంతకంటేచేసేదివుండదు. వాళ్ళూ వీళ్ళూ శిష్యులూ మనవలూను వీరికి. అంచేత ఉభయులూ సమానమే. కేవలం మనదగ్గిరవున్న తప్పుకని, మనకోసం బలిఅయిపోతారు. నేను నా బిడ్డల్ని వొత్తిచెప్పనూలేను, మళ్ళించనూలేను. ఇది నాఖర్మం. మొదట విదురుడు చెప్పినంతా అయిందిప్పుడు. జూదంనాడే కౌరవజాతికి కాలం దాపురించింది. ఇంతా దురాత్ముడు దుర్యోధనుడే తెచ్చిపెట్టాడు. ఏంచేసేది? ఏందారి? ఎక్కడికిపోయేది? ఎవరు దిక్కు?

"పోనీ, భీమార్జునులు ఇద్దరితోనే తీరిపోయిందా? తమ్ములూ అలాంటివాళ్ళే. ద్రుపదుడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ—ఎవరింటులో తక్కువతిన్నవాళ్లు? వినయంగా, వివేకంతో చుట్టాల్నీ పక్కాల్నీ వశంచేసుకుని ప్రభుత్వంసాగించే వొడుపులు తెలిసినవాడు ధర్మరాజు సత్యవ్రతుడు, శుచిమంతుడు, ధర్మాత్ముడు, దయాపరుడు. అతగాడిమీదికి దండెత్తడమంటే, మిడతలు పోయి మంటలో పడడమన్నమాట కురుపాండవయుద్ధంతో కౌరవవంశం నశించిపోడం నిశ్చయం అంచేత సౌమ్యమైన సంధివొక్కటే ఇప్పుడు శరణ్యం. మనవాళ్ళకిది నచ్చినట్టయితే దీనికి తగినప్రయత్నం చేస్తాను" అన్నాడు.

"దివ్యమైనసంకల్పం" అన్నాడు సంజయుడు, "అప్పుడే ఉపేక్షించావు. ఇంత రాకనేపోయేది. ఇక నీతోనే వుంటారు పాండవులు. నీకొడుకులమీద ఈగవాలనివ్వరు. దిగ్విజయంలో గెల్చిన రాజ్యమంతా మీకే ఇచ్చివెళ్ళారు. అడివిలో బాధపడుతూనూ

గంధర్వులనుంచి దుర్యోధనుణ్ణి విడిపించారు అప్పుడైనా వాళ్ళని పిలి పించివుంటే ఎంత బావుండేది! నీమాట కాదనేవాళ్లా వాళ్లు? అయిం దేదో అయింది. ఇప్పుడయినా మించిపోయిందిలేదు. వెంటనే పిలిపించు వాళ్ళని ఓ ఇంటివాళ్ళనిచేసి చల్లని నీడపట్టుకలిగించు" అన్నాడు.

కార్యం చెయిజారిపోయినట్టు తుళ్ళిపడ్డాడు దుర్యోధనుడు. "అడవులంటూ, కొండలంటూ అదీయిదీ కతుకుతూ ఏదో బతుకు తూన్నవాళ్ళని ఇవాళ చేరదీశాడు వాళ్ళబావ కృష్ణుడు. నాకాయ నూకియల్ని నలుగుర్ని కూడబెట్టినంతమాత్రాన వాళ్లూవీళ్లూకలిసి వూడపొడిచేదేమిటో అర్థంకాదునాకు. ఎందుకింత అడిలిపోడం? వాళ్ళంత మొనగాళ్ళయితే మేమేనా వోట్టిచేతకానిచవటలం? ఎలా. చూచినామనూ మాటికీమేమే గెలుస్తాం ఇందులోసందేహమేలేదునాకు.

"పరశురాముణ్ణి గెలిచిన పరాక్రమశాలి భీష్ముడు. ఈయన పేరంటే గడగడలాడుతుందిలోకం. నిజంగా ఈయనే కళ్ళెర్రచేస్తే పాండవులూ, గీండవులూపత్తాకనిపించరు. అయోనిజులైన ద్రోణుడూ, కృపుడూ అమితబలవంతులు. వీళ్ళు తెరిచూస్తే శివుడన్నా తోకముడు స్తాడు వరప్రసాదంవల్లపుట్టినవాడూ, సూర్యుడంత తేజశ్శాలిన్ని అశ్వ త్థామ. ఈయనవుంటూండగా భయం దేనికి మనకి! సహజకుండలధారి, గండరగండడు కర్ణుడునవాడు అర్జునుడి పంచప్రాణాలూ ఈయన బాణాలికి బలికాకతప్పదు. బాహ్లీకుడూ, సోమదత్తూ, భూరిశ్రవుడూ, శల్యుడూ, జయద్రథుడూ, శకునీ—ఇంతమందిలో ఎవరుతక్కువవాళ్లు? సహాయార్థంవచ్చిన ఈ దేశ దేశాలరాజులు నేనంటే ప్రాణంపెడతారు. అగ్గిలోదూకమంటే దూకుతారు. సముద్రంలో వురకమంటే వురుకు తారు. వాళ్ళకంటే నాయిగుఅక్షౌహిణీలసైన్యం మావి అధికం అంచేత, మమ్మల్ని తేరిచూడటానికేనాధ్యంకాదు పాండవులికి, బాబయ్యా, అనుమానించకండి

''పోనీ, అలా కాదేఅనుకోండి, మాకెవ్వరూ లేరేఅనుకోండి. ఈబంధువులూ, స్నేహితులూ మమ్మల్ని వొదిలేశారే అనుకోండి. మాకుసహాయానికి వచ్చినవాళ్ళంతా మానుండివిడిపోయి వాళ్ళపక్షం చేరిపోయారేఅనుకోండి — అప్పుడు అది మాగ్రహచారమే అనుకుంటాం, అతేకాని ధర్మరాజు అడుగులికిమాత్రం మడుగులొత్తలేం మేం. భయపడి పారిపోనూలేం. ఏదిఏమయినాసరే యుద్ధంచేస్తాం. జయాపజయాలు దైవాధీనాలు. నాఉద్దేశమన్నా నెరవేరుతుంది. కృష్ణుడి ఉద్దేశమన్నా నెరవేరుతుంది. ఈరెంటిలో ఏది ఎలాఅయినా మంచిదే. ఈ నిశ్చయానికిమాత్రం తిరుగన్నదిలేదు'' అన్నాడు.

ఇంకా ఇలా అన్నాడు. ''కులంలో తలవంపులైనకూడు తినమంటున్నావు నువ్వు. వాళ్ళేదండెత్తివస్తున్నారు. 'మాకు చేతకాదు మొర్రో'అంటే మనపరువుపోడంతప్ప స్నేహమెలాకుదురుతుంది? వ్రతం చెడుతుంది కాని ఫలందక్కదు కొడుకులచావుకి భయపడి, లబోలబోమంటే నిన్నుచూసి అసహ్యించుకుంటారు ప్రజలు. గోరంతలు కొండంతలుచేసిపొగుడుతున్నావు భీముణ్ణి. వాడికళేబరం తలచుకుభయపడుతున్నావు. గదాయుద్ధంలో వాడు నాకిందదిగదుడుపు అన్నసంగతి మరిచిపోతున్నావు. నాతో గదపట్టుకున్నవాణ్ణి మూడులోకాల్లోనూ చూళ్ళేదు నేను. భీముడేవస్తే వజ్రాయుధంతోకొట్టిన పర్వతంలా పడగొడతాను ఎన్నోదినాలకోర్కె నాదిది. గదాయుద్ధం ఇన్నాళ్ళకి వచ్చింది. నాగదకి వాడు బలికావడం నిశ్చయం. వాడుచచ్చాడా, ఆశాస్వాంతం అయిపోతుంది పాండవులికి. ఇది తెలిసినవాడుకాబట్టే 'ఐదూళ్లయినా సంధ్యే' అంటున్నాడు ధర్మరాజు.

''అర్జునుడు అర్జునుడు 'అని వొకటే అరుస్తున్నారు అందరూను. కర్ణుడిశక్తిముందు అర్జునుడూ, గిర్జునుడూ పులిముందు పిల్లిపిల్లలు. భీష్ముడి బాణాలనుండి బతికిబైటపడ్డప్పుడు కదా అసలు కర్ణుడిదాకా

అయినా రావడానికి! నీకేమా ళ్లు దుస్ససేనుడూ, దుష్ప్రహుడూ, దుర్ముఖుడూ, వివింశతీ, వికర్ణుడూ, చిత్రసేనుడూ—వీళ్ళంతా వొక్కొక్కడే వొక్కొక్క ప్రపంచాన్ని జయిస్తారు. అలాంటిది అందరూ వొక్క మొగిని నిలపడితే వొక అర్జునుణ్ణేకాదు పదివేలపాండవుల్ని హతమారుస్తారు. మాసేన పదకొండు అక్షౌహిణీలు. వాళ్ళది ఏడు. మాది సారవంతమైంది. వాళ్ళది నిస్సారం. ఈసందర్భాల్లో వాళ్ళని మేం గెలుస్తామా? మమ్మల్ని వాళ్ళు గెలుస్తారా? ఈతరతమాలు ఆలోచించవద్దా? పిరికిమందుపుచ్చుకుని వూరికే మొత్తుకోడమేనా? నిజంచెప్పుతున్నాను, మేమేదయినా చెయ్యగలం, కాని నిన్ను ఏడవకండా మాత్రం చెయ్య లేకపోతున్నాం.

"సంజయా. ఉక్కురోషంతో దేశదేశాలమొనగాళ్ళని కూడబెట్టాడుకదా ధర్మరాజు. ఏమంటాడు? యుద్ధానికి సిద్ధమేనామరి!"

సంజయుడు యుద్ధమంటే బారెడుసాగుతున్నాడతడు. పెళ్ళికి పడ్డంత సందడిపడుతున్నారు తమ్ములు, అక్కడిఉత్సాహం చూడవలిసిందే, చెప్పలేం. చేతులుతీటతీరడం ఎప్పుడంటే ఎప్పుడంటున్నారు నాయకులదగ్గిరనుండి సామాన్యసైనికులవరకూను. అర్జునుడిగాండీవం, భీముడిగదాదండం నమ్ముకుని కేరింతలుకొడుతున్నాయిసైన్యాలు

దుర్యోధనుడు అవును, పాండవుల్ని భట్రాజులా పొగడడం ఆనవాయితి నీకు. మంచిదేకాని మామీదికి నడిపించుకురావడానికి వాళ్ళకున్న సాధనసామగ్రి ఏమిటో కొంచెం చెప్పూ విందాం.

సంజయుడు యువరాజా, పొరపడుతున్నావు. సాధనసామగ్రి కొరతలేదు పాండవులికి అర్జునుడి దివ్యరథం, గాండీవం దేవదత్తం, కపిధ్వజం ఏమైపోయాయని! ధర్మరాజు తోమరం, వృషభలాంఛితమైన చాపం, చంద్రధ్వజం, భీముడిగదా, వానరలాంఛితమైనవిల్లూ, సింహధ్వజం, నకులసహదేవుల కత్తులూ, డాళ్ళూ, మత్స్యమయూరచిహ్నితములైన ధనస్సులూ, శరభధ్వజం, గజధ్వజం వుండనేవున్నాయి,

పైపెచ్చు విరాటుడూ, ద్రుపదుడూ, సకలసంబారాలూ కొరతలేకండా సమకూరుస్తూనేవున్నారు.

ధృతరాష్ట్రుడు ఇక్కడ ఇంతమంది మహారథులూ అతిరథులూ వున్నారుకదా, వీరిలో ఎవరితో ఎవరు పోట్లాడుతారు వాళ్లు? గెలవడానికి వాళ్ళు వేసుకున్న ప్రణాళిక ఏమిటో కొంచెం చెప్పూ

సంజయుడు భీష్ముడికి శిఖండివంతు, అతడికితోడు విరాటరాజు బలగం. ద్రోణుడు ధృష్టద్యుమ్నుడివంతు. అతడికిదన్ను ద్రౌపది కుమాళ్లు. దుర్యోధనుడూ, అతడితమ్ములూ భీముడివంతు. సీమనవంశంతా అభిమన్యుడివంతు. అశ్వత్థామా, సైంధవుడూ, కర్ణుడూ, అర్జునుడివంతు. కృతవర్మ సాత్యకివంతు సోమదత్తు చేకితానుడివంతు. శకునీ, అతని కొడుకు ఉలూకుడూ, సారస్వతులూ, శ్రుతాయువూ, కాళింగులూ నకులసహదేవులవంతు. శల్యుడు ధర్మరాజువంతు.

శల్యుడివిషయం వచ్చినప్పుడు 'శల్యుడు' ధర్మరాజుకి సమవుజ్జీ కాదని వాదించారు కొందరు. 'కాదు శల్యుడంటే వేళ్ళమీద చెప్పవలిసిన భారత యోధుల్లో వొకడు' అని తానేప్రశంసించాడు ధర్మరాజు. మనసుకువచ్చిన కేకయులు వాళ్ళదిక్కు వెళ్ళిన కేకయులవంతు ఇలా ఎవళ్ళతో ఎవళ్ళుకలబడాలో ఎవళ్ళని ఎవళ్ళుజయించాలో ప్రణాళికలు వేసుకుని ముందే తీర్మానించుకున్నారు వాళ్ళు ఇక నీకూ నీకొడుక్కీ ఏదితసంగమని తోస్తే, ఏది కర్తవ్యమనిపిస్తే అదేచేయండిమీరు.

ధృతరాష్ట్రుడు నాకూ, నాకొడుకులికీ ఇంకెక్కడికర్తవ్యం? ఇంకెక్కడి బతుకు? వీళ్ళందరినీ తేలికగా ఎలాకొట్టిపారెయ్యడం? ఏమిటిసాధనం? ధర్మరాజు రాజట! కృష్ణుడు పెట్టనికోటట! భీమార్జున నకులసహదేవులు పగిలించరాని బురుజులట! దుర్భేద్యమైన ఈ పాండవ సైన్యాన్ని గడ్డిపోచలాచూస్తున్నాడు మావాడు. బతుకుబతుకల్లా నేనుదుఃఖపడడానికివచ్చిందిఇదంతా. ఇక్కడిఇంతమందికీ ఒక్క

సారే అంతకాలం దాపురిస్తే వృంటే అడ్డుకోడానికి నేనెవణ్ణి? అంచేత సంజయా, ఇకనెందుకీ కంఠశోష? వూరుకో.

దుర్యోధనుడు నాన్నా, పాండవులూ మేమూ ఒకే కురుకులంలో పుట్టాం. ఒక్కతిండే తిన్నాం ఒక్కదగ్గిరే పెరిగాం. ఒక్కచోటే శిక్షణా పొందాం. అలాంటప్పుడు శక్తిసామర్థ్యాలన్నీ వాళ్ళకే అబ్బాయినీ, వాళ్ళే గెలుస్తారనీ పట్టా రాసుందేమో తెలీడంలేదు. వాళ్ళనీ, వాళ్ళ వాళ్ళనీ ఆకాశాని కెత్తేస్తున్నారు, మేం నజరే అనడంలేదు. మంచిదే. ఐతే, పాండవులు పైకినడవాలనీ, కౌరవసామ్రాజ్యంకౌరవులకే అనీ రాసిపెట్టాడు బ్రహ్మ ఇదిమారదనీ, మార్చేవాడు పుట్టలేదనీ, ఇకముందు పుట్టబోడనీ ఘంటాపథంగా చెపుతున్నాను నేను. అంచేత నిజమే, ఎందుకీ కంఠశోష? ఊరుకోండి.

ధృతరాష్ట్రుడు సంజయా, మా వాడికి మతిపోయింది. అవాకులూ చెవాకులూ పేలుతున్నాడు. వ్యర్థప్రలాపాలతో పాండవుల్ని గెలవడం వుత్తమాట. ధర్మమూ వాళ్ళపక్షమేవుంది సర్వసమర్థులైన వాళ్ళకన్నా సరే యుద్ధంవల్ల కీడేగాని మేలుండదు అదలావుండనీ— ఓమాటఅడుగుతాను చెప్పు. అక్కడవున్నవాళ్ళల్లో మేమంటే పల్లవిరుపమాటలు చెప్పి వాళ్ళని వుసికొలుపుతున్నవాళ్ళెవ్వరు?

సంజయుడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. పాండవులకోపాగ్నికి ఆజ్యధారగావుంటాయి అతగాడిమాటలు. 'భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ మొదలైన మహావీరులు క్రూరమైనజలజంతువులు, ఏనుగుమందలు కొండలు గుర్రపుదళాలు కెరటాలు. ఇలా ఘోరంగావున్న కౌరవసేనామహాసముద్రానికి నేనొకచెలియలికట్టనై నిలబడతాను' అంటాడతడు ధర్మరాజుతో 'అందుకు సందేహమేమిటి? అంతవాడివే నువ్వు. కాబట్టే వొగట్టు చేరుస్తావని నమ్ముకున్నాం నిన్ను' అంటాడు ధర్మరాజు. నాతోనూ చెప్పాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. 'సంజయా, మీవాళ్ళం

దరికీ చెప్పు. మహాదేవుణ్ణి గెలిచినవాడికి మానవులొక లెక్కా జహూ? ఒక్క అర్జునుడేచాలు మీ ప్రాణాలికి మాబోట్లు నిమిత్త మాత్రమే అనుకో. మీరేమిటి గెలవడమేమిటి? నక్కెక్కడ దేవలోక మెక్కడ? అంచేత, సపరివారంగా ధర్మరాజు కాళ్ళమీద పడమను మీరాజుని. బతికుంటే బలుసాకుతినిబతకవచ్చు. ధర్మరాజు శాంత మూర్తి. క్షమాశీలుడు. అంతలేసితప్పూలే క్షమించాడు. ఇప్పుడు మాత్రం క్షమించడని భయపడకండి. తప్పక క్షమిస్తాడు' అన్నాడు

ధృతరాష్ట్రుడు బాబూ, దుర్యోధనా, నీకోసం, నీపరివారం కోసం రాజ్యంలో సగంతీసుకోవోయ్. తక్కినసగం న్యాయంగా ధర్మ రాజుకిచ్చెయ్యి. ఏబెఱదా లేకండా సుఖంగా కాలక్షేపంచెయ్యి యుద్ధం నాకేకాదు, మనపెద్దలకెవ్వరికీ ఇష్టంలేదు. అన్యాయం కాబట్టి గురుదేవుడూ మొదలైన ఆప్తబంధువులూ, మిత్రులూ ఎవ్వరూ చొరవచేసుకోరు. ధర్మానికి అపరావతారం ధర్మరాజు. అతడితో ఐకమత్యంగావుండడమే కౌరవజాతికి క్షేమం.

కర్ణుడు రేపెడుతూవుంటే, దుశ్శాసనుడూ, శకునీ తాళంవేస్తూ న్నారు. వాళ్ళసామ్మేంపోయింది? నష్టపడేవాళ్ళం మనం. కన్నతండ్రి మాట ఈమాత్రం మన్నించు. కాదనకు.

దుర్యోధనుడు యుద్ధమంటే కిట్టని ఈపెద్దల్నే వెంటవేసుకుని పాండవుల్ని సాధించదలచుకున్నానో నేను! కర్ణుడూ, దుశ్శాసనుడూ పక్కనుంటే చాలు. ఇంకొకడువచ్చినామంచిదే, రాకపోయినా మంచిదే ఊరికే నన్నెందుకు బాధపెడతావు? ఆఖరిమాట చెబుతు న్నాను, విను. చిన్న సూదిమొనమోపినంత భూమికూడా ఇవ్వను పాండవులికి.

ధృతరాష్ట్రుడు నీకోసం దుఃఖపడడంలేదు నేను. నిన్ననుసరించే వాళ్ళకోసం మొత్తుకుంటున్నాను. నామాట విను. యుద్ధం విడిచిపెట్టు. ఇప్పుడురుచించవు నీకు. ఉభయబలాలూ ఓహోఅన్నట్టు రభసంగా

భీముడు గదసారించి నీఏనుగులకుంభస్థలాలు పగలగొడుతూంటే, రక్తాలు కారుతూ, జేగురురంగుపళ్ళతో పడివున్న కొండల్లా అవి మందలుమందలుగా కూలుతూవున్నప్పుడు జ్ఞాపకంవస్తాయి నా మాటలు. ఉద్రేకించి అర్జునుడు వొక్కసారి మారణాస్త్రాలు ప్రయోగించి, మొదలునరికిన మహారణ్యంలాగ నీసైన్యాలు పడగొట్టినప్పుడు తలుచుకుంటావు నన్ను.

మాటాడవేం? 'ఏమో, నువ్వు గెలవగలవేమో' అన్న ఆశ నాకుమాత్రం లేదంటావా? లాభంలేదు. విడివిడిగా విడమర్చి విన్నాంకదా వాళ్ళసంగతి. వాళ్ళశక్తి దైవికం. మనది మానుషం. అర్జునుడు అగ్నిదేవుణ్ణి మెప్పించి వరాలుపుచ్చుకున్నాడు, కపిధ్వజం మొదలైన యుద్ధపరికరాలు ప్రసాదించాడు అగ్ని. అదేకాదు, పాండురాజెంతో యముడూ, వాయుదేవుడూ, దేవేంద్రుడూ, అశ్వనిదేవతలూ అంతే కదా వాళ్ళకి. వాళ్ళమీద ధూళిపడనివ్వరు వాళ్ళు. భీష్మద్రోణుల సంగతి జగమెరిగిన రహస్యం. పాండవుల ప్రాణంమీదికి ఎప్పుడూ రానివ్వరువీరు.

దేవతలవరకూ ఎందుకూ? అర్జునుడుమాత్రం దేవతలంతటివాడు కాడా! దేవతలేచంపలేని రాక్షసుల్ని తాను చంపి చక్కావచ్చాడు. నువ్వూ, నీవాళ్ళూ అతణ్ణెరగరు గనకనా! కౌరవులికి వచ్చిపడ్డ ఈమహావిపత్తుకి ప్రతీకారం శాంతంతోకూడిన సంధిగాని మరోటి కాదు. ఎన్నివిధాల ఆలోచించినా యుద్ధంమానడమే కర్తవ్యమనిపిస్తోంది. బాబూ, ఉపశమించు. దీర్ఘవైరం కూడదు.

దుర్యోధనుడు దేవతలేమో అర్జునుణ్ణి వెనకవేసుకువస్తారనడం అసందర్భం. ఏమంటే, రాగద్వేషాలికి అతీతంగావుంటేనే దేవత్వం. దేవతలు వొకళ్ళవాళ్ళయి ఎప్పుడూవుండరు. కాదూపోదూ అని పక్షపాతం వహిస్తే అది దేవత్వమేకాదు. అలాంటిదేవత్వంవల్ల అర్జునుడూ సురక్షితుడుకాదు. మనకి మునిగిపోయిందీలేదు.

ఇహ నాచింత నువ్వేమీ పెట్టుకో అక్ఖర్లేదు. కార్చిచ్చు ఆర్పెయ్యడం, రాళ్ళవాన నిలిపెయ్యడం, పెనుగాలి కట్టెయ్యడం, నీళ్ళని గడ్డకట్టించి వాటిమీద గుర్రాలూ, ఏనుగులూ నడిపించడం, సైన్యాలికి కావలిసినచోట మంచినీళ్ళుపుట్టించడం, సింహ, శరభ, శార్దూల, భూతభేతాళాది క్రూరసత్వాల్ని స్తంభింపచెయ్యడం— ఇలాంటి సిద్ధులన్నీ మంత్రం, ధ్యానం ఆచరణతో సహా తెలుసునాకు. మిత్రత్వానికీ, శత్రుత్వానికీ, శుభానికీ, అశుభానికీ కావలిసినవన్నీ చెయ్యగలను. నువ్వు చెప్పిన అగ్నిమొదలైన దేవతల్ని నేనూ ప్రసన్నుల్ని చేసుకొనే వున్నాను. జలస్తంభనంలో నాఅంతవాడు ఎవడున్నాడు? నిజంగా నావంటి సామర్థ్యమే వాళ్ళకివుంటే పదమూడేళ్ళా ఇలా నానాగడ్డీ ఎందుకుతింటారు? అంచేత, చెవతాను విను. నేను కళ్ళెర్రచేస్తే దేవతలన్నా రక్షించలేరు. దేవతలుకోపించిన వాణ్ణయినా రక్షిస్తాను నేను. ఈ మానవమాత్రులు లెక్కేమిటి నాకు.

ఇవన్నీ ఏదో గర్రాగా అంటున్నాననుకోవద్దు ఇందులో వీసమంతపొల్లులేదు ఆత్మస్తుతి పౌరుషంకాదని నాకూతెలుసు. నన్ను నేను పొగుడుకునేవాణ్ణికాను నేను పాండవులూ, పాంచాలులూ, మాత్స్యులూ, యాదవులూ, కేకయులూ, పాండ్యులూ, మాగధులూ, చైద్యులూ వీళ్ళంతా నా బారిపడి, సముద్రంలో చొచ్చిన నదీనదాలవలె రూపుమాసిపోతారు. నువ్వేవిందువుగాని, వీళ్ళంతా కలిసినా, తేజస్సు, ధైర్యం, పరాక్రమం, ఉపాయం, వివేకం—ఎందులో సాటివస్తారంటాను నాతో? భీష్మ, ద్రోణ, కృప, అశ్వత్థామలకి తెలిసినంత అస్త్రవిద్య నాకూ తెలుసు. వాళ్ళకి చేతనయిందంతా నాకూ చేతనవును.

కిర్ణుడు రాజరాజా, గురువుకోపంవల్ల నాలో అస్త్రస్ఫురణ పోయిందంటారు వీళ్ళు. సర్వాబద్ధమది. ఆయన్ని తిరిగీ ప్రసన్నుణ్ణి చేసుకున్నాను. పోయినశక్తి మళ్ళీసంపాదించాను. అఖండమైన అస్త్ర

సంపదతో వున్నా నిపుడు. హరిబ్రహ్మాదులు తేరిచూడలేరు నన్ను. నేనంటూవుంటే అర్జునుడూ గిర్జునుడా మన రాజ్యంమీదికి వచ్చే వాళ్ళు? నువ్వూ, మనవాళ్ళూ యావన్మందీ 'ఒహో' అంటే 'ఒహో' అన్నట్టు పాండవుల్నీ గిండవుల్నీ హతవార్చి వొదుల్తాను. నీదగ్గర నుంచుని భీష్ముడూ మొదలైనవాళ్ళు వేడుక చూస్తూనే వుంటారు. మన సేనమీద గాలైనా సోకనివ్వను నాధనుస్సు కాలపృష్ఠం సారించి పాండవుల్ని బాణవర్షంతో ముంచెత్తుతాను. ఘోరంగా వీరవిహారం చేస్తాను.

భీష్ముడు కర్ణా, యమధర్మరాజు పిలుస్తున్నాడు నిన్ను. అందుకే ఇలా పేల్తున్నావు. నిన్నూ వొక మొనగాడనుకోమంటావు మమ్మల్ని ఆకాశం పొడిచేస్తావు. చాలు. ఇంతతో కట్టిపెట్టు. పాండవుల్ని నువ్వా హతవారుస్తావు?

రణరంగంలో మేమంతా వొకళ్లితరువాత వొకళ్లం హరీ అనేస్తాం. క్రమంగా సేనలన్నీ కూలిపోతాయి. అనంతరం కౌరవులూ కళ్ళు మూస్తారు. అంతే తప్పదు వూరికే నోరు చెరుచుకుంటూ వెందుకు? దేవేంద్రుడిచ్చిన శక్తివుందికదా, అర్జునుణ్ణి కొడదా మనుకుంటున్నావేమో! అది కృష్ణుడిచేత ముక్కలై వూరుకుంటుంది. తెలుసా? సర్పబాణంతో కొడదా మనుకుంటున్నా వేమో! అదేకాదు, ఏది వేసినా అర్జునుడికోసం అమాంతంగా కాజేస్తాడు కృష్ణుడు.

ధృతరాష్ట్రమహారాజా, జ్ఞాతులు ఐకమత్యంగావుంటేనే ఆనందం, సుఖమూను. కలహిస్తేమాత్రం కొరివిలా చివరంటా కాలి వూరుకుంటారు. విరోధ మెప్పుడూ కూడదు. స్నేహసంభాషణా, సహపంక్తి భోజనమూ, సత్కారమూ వీటివల్ల జ్ఞాతులప్రేమ సంపాదించినవాడు ఇహమూ పరమూ సాధిస్తాడు.

నేనొక పనిమీద పూర్వమొక పర్వతానికి వెళ్లాను. అక్కడ వెళ్ళడానికి అసాధ్యంగా వున్నచోట వొక తేనెపట్టు కనిపించింది.

ఆ తేనె తాగినవాళ్ళకి రోగం, ముసలితనం, చావూ, దప్పీ ఏవీ వుండవన్నారు నా వెంటవచ్చిన పండితులు. ఇక ఏముందీ, అందరూ ఆ తేనెకోసం వురికి బండరాతిమీదపడి ప్రాణాలువిడిచారు అదేవిధంగా నీకొడుకులూ ఆశపోతులై, రాజ్యమంతా మింగేద్దామని వురుకుతున్నారు. ముందువచ్చేది కానలేకపోతున్నారు. పులిగోకడం అయ్యో బతకడం వుండనట్టు అర్జునుడి మూదుపడడం వీళ్ళుబతికి రావడం వుండదు. పోనీ, సరిసమానమైన బలం కలవాళ్ళయితే, 'వీళ్ళు గెలుస్తారు, వాళ్ళు గెలుస్తారు' అనవచ్చు ఒకటికొండా వొకటిపొట్టేలు ఒకటి ఏనుగూ వొకటిదోమ. అంచేత, మరోఆలోచనవద్దు. ధర్మరాజుని వెంటనే పిలిపించు.

బాహ్లికుడు దుర్యోధనా, 'ఇలావెడితే ప్రమాదం, ఇలా వెడితే ప్రమాదంలేదు' అని క్షేమంకోరి తెలిసినవాళ్ళు చెవితే వినిపించుకోని గుడ్డివాడిలా, మంచిచెవితే వినిపించుకోవేం?

ధృతరాష్ట్రుడు బాబూ, నేనెంతో బాహ్లికుడూ అంతేనికు. భీష్ముడికీ నువ్వంటేవాత్సల్యం వీరిమాటలువినుకో. మేం ముగ్గురం పెద్దవాళ్ళం. నిన్ను బతిమాలుకుంటున్నాను నేను. ధర్మరాజుని వొదులుకోడం క్షేమంకాదు. వాళ్ళవంతు వాళ్ళకివిడిచిపెట్టు— పలకవేం?— ఏమిటీ నీమూర్ఖం! యుద్ధాలు చూస్తున్నామూ లేదా? వీగిపోయినవాడెవడైనా మళ్ళీవెడతాడా? గోగ్రహణమప్పుడు నీసైన్యాలు వీగిపోయి పారిపోరాలేదా? నువ్వూ, నీకర్ణుడూ ఏమయారప్పుడు?

కర్ణా, అవాళ అర్జునుడు ఒక్కడే. ఇవాళ నొగలమీద కృష్ణుడు. పక్కని భీముడు. వెంటతమ్ములూ. కుమాళ్ళూనూ, కట్టికేగలేనమ్మ స్వర్గానికి వెళుతుందా? ఒక్కణ్నే గెలవలేని మీరు, ఇంత మందిని ఎలాగెలుస్తారు? నీసాహసం. శూరత్వం మెచ్చదగ్గదే చచ్చి మాటనిలుపుకున్నాడంటారు నిన్ను. నమ్మినబంటు అనిపించుకుంటావు.

క్షేమయినమాట. కానైతే, దానివల్ల ప్రయోజనమేమిటి, దుర్యోధనుడి చావుకి దారిచూపడం తప్ప ?

స హా య ని రా క ర ణ ం

కర్ణుడు ఇదంతా బాగానేవుంది. మంచిదే. కాని నన్నుతూలనాడినందుకు తగిన ప్రతిఫలం అనుభవించాలి భీష్ముడు. ఇదిగో, ఈయుద్ధంలో అతడితో సహాయనిరాకరణంచేస్తున్నాను నేను. అతడు చచ్చిందాకా యుద్ధంలో అడుగుపెట్టను. అందాకా నాఆయుధాలు విడిచిపెడుతున్నాను. అస్త్రసన్యాసం చేస్తున్నాను. అతడు చచ్చాకే కర్ణుడంటే ఏమిటో గ్రహిస్తుంది లోకం.

ఇలాచెప్పి కత్తీకటారీ ధనుస్సు కాలపృష్ఠంతోసహా అక్కడ పడేసి ధభ్రున సభనుండి వెళ్ళిపోయాడు కర్ణుడు.

''కర్ణుడు అంతవాడే ఔనుమరి !'' అన్నాడు నవ్వుతూ భీష్ముడు, మాటలంటే మరి తిరగడు. బొంకన్నది వొంటా ఇంటాలేదు వీడికి ! ఇంతటివాడూ అలిగాడంటే బతకగలరా పాండవులు ! దుర్యోధనా, వీడి మంత్రం తగిలి ఎలాగూ నువ్వు యుద్ధంమానవు. ఐతే, నేనూ చేస్తానుయుద్ధం, వీడూచేస్తాడు. మాఇద్దరి తారతమ్యాలు మాత్రం సరిగాకనిపెట్టు. అప్పుడైనా అర్థమవుతుంది నీకు. బాహ్లీకుడూ, ద్రోణుడూ – అంతాచూడనే చూస్తారు'' అన్నాడు.

కర్ణుడు లేచిపోడమూ భీష్ముడి హేళనా తట్టుకోలేకపోయాడు దుర్యోధనుడు. తటపటాయించిన్నీ అనవలిసిన నాలుగుమాటలూ అనీ వేశాడు. ''కౌరవుల కూడుతిని పాండవులపాటపాడ్డం పరిపాటే అయిపోయింది మీకు. నిన్నూ, బాహ్లీకుణ్ణీ, ద్రోణుణ్ణీ నమ్ముకున్నందుకు మంచిశాస్తే చేస్తున్నారు, చాలు ఒక్కకర్ణుడూ దుస్ససేనుడూ వుంటే

పదివేల పాండవుల పనిపట్టిస్తాను. లక్షపిల్లులతో ఏపని! ఒక్కపులిపిల్ల చాలు. పీకకపీకా ముడిపడ్డాక ఈశ్రీరంగనీతు లేమిటి? ఈవిశాల భారత భూమికి మేమే ప్రభువులం. చిన్నసూదిమొన మోపినంతభూమి కూడా ఇంకొకడిది లేదిక్కడ. ఈయుద్ధంలో ఇదేఇంకోసార నిరూపిస్తాం. నువ్వే చూద్దుగాని" అన్నాడు, దురుసుగా.

కొడుకుమాటలికి తలతిరిగినట్టయింది ధృతరాష్ట్రుడికి. తన అశక్తతా తనకి బోధపడుతున్నది. అవునూకాదనడానికీ నోటమాట రాలేదు. పక్కనేవున్న విదురుడిమీద జాలిగా చెయ్యివేశాడు. "విదురా, కర్ణుడితో కలిసి మావాడూ మృత్యుపాశాల్లో పడిపోయాడు. అన్ని ప్రయత్నాలూ అడుగంటిపోయాయి. ఇక నాశనం వొక్కటే తరవాయి, ఏమిటిసాధనం!" అన్నాడు.

"అసలే మనపక్షం దుర్బలంగావుంది. దీనికితోడు ఈమనోమాలిన్యాలూ, అంతఃకలహాలూనూ. అపజయం అడిగితెచ్చుకో అక్కర్లేదు. పాండవులో, ఒక్కమాటమీద ఒక్కసూత్రంమీద నడుస్తున్నారు. క్రమశిక్షణకి వాళ్లనిచూసి సిగ్గుపడాలి మనం. అంచేత ఈ రాద్ధాంతసిద్ధాంతాలతో ఏం పని వెంటనే పాండవుల్ని పిలిపించు. సంధి తప్ప మరోసాధనంలేదు" అన్నాడు విదురుడు.

దాగట్లోపడ్డ వెలక్కాయలావుంది ధృతరాష్ట్రుడిపని. సంజయుడి దిక్కుతిరిగాడు మళ్లీ. "ఐతే సంజయా, ఇందాకసగంలో ఆగిపోయావు. నిన్ను సాగనంపుతూ, తుదిమాటగా ఏమన్నాడో అర్జునుడు?" అని అడిగాడు.

సంజయుడు 'మాజనకరాజ్యం మాజన్మహక్కు. ఇంకొకడి ప్రమేయం లేదిందులో. ఇవాళ మీచేతిలో వుందని ఇచ్చెయ్యండనీ సౌమ్యంగా అడుగుతున్నాడు మాఅన్నయ్య. మంచిగా ఇచ్చారో బతికిపోతారు. లేదన్నారో, ధృతరాష్ట్రసంతానంలో తిలోదకాలకన్నా వొకణ్ణిమిగల్చను' అన్నాడు. దాంతో సెలవుతీసుకుని వచ్చేశాను నేను.

సంజయుడు చెబుతూవుంటే పెడమొహం పెట్టుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. నిలువునా నీరైపోయి తలవంచుకున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. ఒకరినోటా మాటరాలేదు. ఒకరి మొహానా నెత్తురుచుక్క లేదు. ఇలా ఎంతసేపు గడిచిపోయింది. తలవంచుకుని నిశ్శబ్దంగా వాళ్ళొక్కొక్కరూ వెళ్ళిపోయారు సభాసదులు. చివరికి అంత సభామందిరంలోనూ ధృతరాష్ట్రుడూ, దుర్యోధనుడూ, సంజయుడూ మాత్రం మిగిలిపోయారు.

ఉద్యోగపర్వం

మూడో ఆశ్వాసం

శ్రీకృష్ణ రాయబారం

సంజయుడు వెళ్ళిపోయినమర్నాడు, సరిగా అక్కడ కౌరవ సభలో రాద్ధాంతసిద్ధాంతాలు జరుగుతూన్న సమయానికే, ఇక్కడ తమ్ముళ్ళనీ, కుమాళ్ళనీ, ముఖ్యులైన ఇష్టపరివారాన్నీ, సేనానాయకుల్నీ పిలిచి సమావేశపరిచాడు ధర్మరాజు.

"అందరంకలిసి కృష్ణుడిదగ్గిరికి వెళదాం ప్రార్థించి, ఆయన్ని కౌరవసభకి పంపించడం మంచిదని తోస్తున్నదినాకు. ఆయన రాయబారిగా వెళ్ళడంవల్ల బంధువులతోనూ, గురుజనంతోనూ యుద్ధం చేయడం తప్పుతుంది. ఆనుకూల్యమూ ఏర్పడుతుంది" అన్నాడు.

అందరినీ వెంటవేసుకుని కృష్ణుడి మందిరానికివెళ్ళాడు. సత్కార పూర్వకంగా అతణ్ణి ఆహ్వానించాడు కృష్ణుడు. అందరూ యథోచిత మైన స్థానాల్లోకూచున్నారు. ఒకవంక పరివారంతో వచ్చి ద్రౌపదీ కూర్చున్నది. అంతా సుఖాసీనులయాక ఇలా ఉపక్రమించాడు ధర్మరాజు.

"కృష్ణా, ఆపదల్లోంచి మమ్మల్ని ఆదుకోడానికని ఈతనువుకి నిన్నేమాకు చూపించిపోయాడు పాండురాజు. మిత్రకార్యం చేసిపెట్ట వలిసినసమయం వచ్చిపడిందిపుడు. నీమూలంగా అవినీతిపరుడయిన దుర్యోధనుడితో యుద్ధంచేయడం తప్పుతుంది మాకు. మారాజ్య భాగ్యమూ మేం అనుభవిస్తాం. ప్రద్యుమ్నుడూ మొదలైన నువూళ్ళు వాకటీ మేం ఒకటీ కాదునీకు. మమ్మల్ని కంటికిరెప్పలా కాపాడ వలిసినభారం నీమీాదవుంది" అన్నాడు.

"నువ్వేంచెయ్యమంటే అది చేస్తాను. ఏంచెయ్యాలో చెప్పు" అన్నాడు కృష్ణుడు.

"హస్తినాపురం వెళ్ళాలి. కౌరవులతో చెప్పవలిసిన విధంగా చెప్పి వాళ్ళకీమాకూ సంధిచేసిపెట్టాలి. ఇదే నాప్రార్థన" అన్నాడు ధర్మరాజు, "సంజయుడు చెప్పినదాన్నిబట్టి మాపెదనాన్న అభిప్రాయం, ఆయనకుమారుడివైఖరీ బోధపడేవుంటుందినీకు. వంతూ గింతూ ముట్టజెప్పకండానే, అవాకులూ చెవాకులూచెప్పి, మసిపూసి మారడకాయచెయ్యాలని చూస్తున్నారు మమ్మల్ని. పన్నెండేళ్ళు వనవాసంచేశాం. సంవత్సరం అజ్ఞాతవాసమూ చేశాం. పడరానిపన్ని పడి అంత దుష్కరమైనప్రతిజ్ఞా నిర్వహించుకువచ్చాం. కులధర్మమైనా యోచించడంలేదు ముసలాయన. చెడదలచుకున్నాసరే, తనకొడుకే తనకికావాలి. అతణ్ణి మళ్ళించనూలేడు. పైపెచ్చు అతణ్ణే అనుసరిస్తాడు. ఇంతకిమించినఆపద ఇంకేముంటుంది మాకు. పదిమాసాలూ మోసి కన్నది మాఅమ్మ. ఆమెనా సుఖపెట్టలేకపోయాం. బంధువులినా సంతోషపరచలేకపోయాం. అందరం హాయిగాకలిసివుండే ఉపాయమూ తెలిసిరాలేదుమాకు. ఇలా హీనంగాబతకడం మాకుమాత్రం ఏంపౌరుషమని. తుదకి 'ఐదువూళ్ళయినా యిస్తేచాలు' అన్నాను. నువ్వూ ఇక్కడిస్నేహితులూ నామాటకి ముక్కుమీద వేలుపెట్టుకున్నారు. కేవలం ఏదోఅనాలని అన్నమాటకాదది. సంతోషంతో ఇస్తే నిజంగా ఆమాత్రంతోనే తృప్తిపడతాను నేను. ఐతే, ఆమాత్రమైనా అంగీకరిస్తాడో లేదో దుర్యోధనుడు! అప్పుడు మేమేంచెయ్యాలి? అలాఅని యుద్ధానికీ మనస్కరించడంలేదు మనస్సు. యుద్ధం ఘోరం. పోనీ, సిరీ సంపదా నాకెందుకని వూరుకుండేదా అంటే, గడవద్దా మరి? నన్ను కనిపెట్టుకున్న ఈబంధువులసంగతేమిటి? వీళ్ళకి తినడానికింతకూడూ, కట్టడానికింతగుడ్డా ఎలావస్తాయి? నీవన్ని ఆలోచించి చూస్తే వాళ్ళూ మేమూ కలిసివుండడమే శ్రేయస్సనిపిస్తోంది.

దాయాదులైతేనేం, శత్రువులైతేనేం, ఎవర్నయినా చంపాలనే ఎందుకుకోరాలి? మరోమార్గామే లేదా? దాన్ననుసరించవచ్చుకదా! కౌరవపక్షంలో ఎంతోమంది మనబంధువులూ వున్నారు, స్నేహితులూ వున్నారు. ఈ అనుబంధాలన్నీ ఇవాళ కాదని ఎలాతుడిచెయ్యడం? రాజ్యంకోసమని వాళ్ళ నెలా భరించడం? అబ్బ, క్షత్రియ ధర్మ మెంతకష్టం! ఎంతనిష్ఠురం!

''ఐతే, రాచవాడికి మరోధర్మం కూడదన్నారు పెద్దలు. కనక, కత్తిపట్టుకు బతకడమే కర్తవ్యం. కానైతే, వంశనాశనం ఘోరం కాదా? యుద్ధంవల్ల రాజ్యం వస్తుంది. నిజమే. కాని యుద్ధం ప్రాణహాని కూడా తెస్తుంది. పదిమంది వొకడికి వోడిపోయి పరిగెత్తడం, బలవంతుడైనవాడు వొకసామాన్యుడిచేత దెబ్బతినడం – యుద్ధంలో సామాన్యంగా జరిగేపని. తప్పకండా గెలుస్తామనికాని వోడిపోతామనికాని వొకనిశ్చయంలేదు వోడిపోడం మాత్రం నిజానికి చావు కంటే దుర్భరం. యుద్ధంకాకండా, ఉపాయంతో శత్రువుల్ని సాధించినవాడు ధన్యుడు అతడే గుండెలమీాద చెయిపెట్టుకుని హాయిగా నిద్రపోతాడు. పగగలిగి బతకడం పామున్న ఇంట్లో బతకడం వొకట్టే స్వప్నంలోనహా శాంతి వుండదు. పగలేని బతుకేబతుకు. పగవల్ల పగనశించదు. ఐతే, ఎదటివాడు పగపూని పైనిపడుతూ వుంటే ఆత్మరక్షణకి పూనుకోవద్దా! హింసలేకండా అది ఎలా సాధ్యపడుతుంది? ఎలాచూసినా పగవల్ల వగపుతప్పదు. అంచేత శాంతమే సర్వార్థ సాధనం.

''ఇటురాజ్యంకావాలంటున్నాం. అటుయుద్ధం వుండకూడదంటున్నాం. మారాజ్యానికి భంగంలేకండా వుండాలి. అటు కులక్షయం కాకండా వుండాలి. ఈరెండూ సాధించే ఉపాయమేవుంటే బతికిపోదుం,

"మామీద పక్షపాతం వహించవద్దు నువ్వు ధర్మమూ, నీతీ తప్పవద్దు. ఉభయపక్షాలికీ క్షేమమయ్యేట్టు చూడు. ఉభయుల్లో ఎవరిగౌరవానికీ భంగం రాకూడదు. విదురుడూ ఇత్యాది ఉత్తముల మనస్సుకి నచ్చినట్టు మాట్లాడు. మాటల్లో ఎక్కడా మెత్తదనం చూపెట్టకు మార్దవమూ చెడనివ్వకు. సహాయానికివచ్చిన దేశ దేశాల రాజులు సభలో వుంటారు. వాళ్ళందరికీ కనువిప్పు కలిగించు. న్యాయానికి రాక పిచ్చిపిచ్చిగా మాట్లాడాడే అనుకో దుర్యోధనుడు, మనం మాత్రం వోర్పువిడిచిపెట్టకూడదు. పెద్దలమాట వినలేదన్న అపవాదు అతగాడి నెత్తినే పడాలి. మనంమాత్రం ముసిలిరాజుని మన్నిస్తే, జనవాక్యం మనపక్షమే వుంటుంది.

"బహుశా ముసిలాయన కొడుకునే వెనకవేసుకు రావచ్చు. మనప్రార్థన నిరాకరించవచ్చు. కావొచ్చు, పాండో తేల్చకుండా ముభావం వహించవచ్చు లాభంలేదని తొందరపడి వచ్చెయ్యకు. చివరంటా ప్రయత్నించు కాదూపోదూ, యుద్ధమే తప్పనిసరి అయి నప్పుడు మనదే ధర్మపక్షమని లోకం గ్రహించాలి. మన నిర్దోషిత్వం నిర్ధారణ కావాలి" అన్నాడు. కొంచెంసేపు మౌనంగా తలవంచుకుని మళ్ళీ ఇలా అన్నాడు.

"నువ్వు వెళ్ళకూడదని కూడా వొకఆలోచన తట్టుతున్నాది. దుర్యోధనుడూ, అతడి మంత్రులూ పొగరుబోతులు. మంచిమాటలు వాళ్ళ తలకెక్కవు. కుటిలమతులూ, క్రూరకర్ములూ అయిన ఆనీచుల దగ్గిరికి నిన్ను పంపలేను. నీకు బాధకలిగించే దేవేంద్రపదవి ఐనాసరే అక్కరలేదు నాకు. ఉంహూం, వొంటరిగా అక్కడికి వెళ్ళనేవద్దు నువ్వు."

దుర్యోధనుడే అన్న మాటేమిటి, ధృతరాష్ట్రుడూ అలాంటి వాడే" అన్నాడు కృష్ణుడు, "నువ్వన్నదాంట్లో రవంత అబద్ధంలేదు. నీమనోగతం నాకర్థమైంది. సందేహం మక్కర్లేదు. ఐనా, మాట

వచ్చిందిగనక చెపుతున్నాను. నిజానికి నేనే ఎర్రగాచూస్తే అక్కడ నిలబడే మగవాడంటూ ఎవడున్నాడు? ఫరవాలేదు. తప్పకండా వెళతాను. నేను వెళ్ళడం అన్నివిధాలా మనకిమంచేకాని మరొకటి కాదు. సిద్ధించిందా మనప్రయోజనం సిద్ధించనేసిద్ధిస్తుంది. లేదా మన దోషం లేదని లోకానికి వెల్లడన్నా అవుతుంది'' అన్నాడు.

ధర్మరాజు ఐతే మంచిదే.నీకునచ్చిందంటే తప్పకండా వెళ్ళు. వాళ్ళూమేమూ అనురాగంతో కలిసివుండేట్టు సంధికుదుర్చుకురా. అదేకదా మనకి కావలిసింది! మమ్మల్నెరుగుదువు. వాళ్ళనీ ఎరుగుదువు. మాఅభీష్టమూ ఎరుగుదువు. దాన్ని సాధించే విధానమూ ఎరుగుదవు. ఇన్నీ తెలిసిననీకు మేం బుద్ధి చెప్పడమేమిటి? వెళ్ళిరా.

కృష్ణుడు సంజయుడి మాటలూవిన్నాను. నీమాటలూవిన్నాను. ధర్మపరిపూర్ణమైవుంది నీమనస్సు. వాళ్ళు విరోధంవిడిచిపెడతారన్నది నమ్మరానిమాట. భీష్మద్రోణులు వాళ్ళపక్షం వున్నారన్న ధీమా బాగావుంది వాళ్ళకి. రాజన్నవాడు అడకువగా బతకడం ఎక్కడోకాని వుండదు. కడుపులోచల్ల కదలకండా కాళ్ళదగ్గరికి వచ్చింది వాళ్ళకి రాజ్యం. తేరగా తినమరిగినవాళ్ళు అంత మీదమీదగా వంతిస్తారోనీకు, వెర్రికాని! అపవాదుకీ, అధర్మానికీ భయపడేవాళ్ళుకారు కౌరవులు. అంచేత నువ్వు మెత్తబడకూడదు. యుద్ధానికే సిద్ధపడాలి. యుద్ధంలో జయిస్తేనే ఇహమూ, పరమూ దక్కుతాయి. కీర్తిప్రతిష్ఠలూ నిలబడతాయి.

ఈభీష్మద్రోణుల కళ్ళఎదటే వెళ్ళగొట్టారు మిమ్మల్ని. ద్రౌపదిని మానభంగమూ చేశారు. ఇంతచేసిన్నీ పశ్చాత్తాపమన్నా కలగలేదువాళ్ళకి ఇలాంటి ముష్కరులతో వ్యవహరించినపుడు దయాదాక్షిణ్యాల ప్రయోజనమేమిటి? వాళ్ళ గర్వమూ, క్రౌర్యమూ చూస్తే ఎంతశాంతం కలవాడైనా తిరగబడతాడు. మాయజూదంలో

గీదరచేసి గెల్చుకున్నారు. అది మిమ్మల్ని దేశంనుండి వెళ్ళగొట్టారు. మీరు దీనంగా వెళ్ళిపోతూవుంటే దుర్యోధనుడూ, దుశ్శాసనుడూ, శకునీ, కర్ణుడూ—ఈదుష్టచతుష్టయం విరగబడినవ్వారు. నోట పట్ట రాని దుర్భాషలూ ఆడారు. అవి విన్నవాళ్ళలో ధృతరాష్ట్రుణ్ణి దూయబట్టని వాళ్ళులేరు. సమర్థులైవుండీన్నీ సత్యానికి కట్టుబడ్డారు మీరు. పల్లెత్తుమాట అనకండా తలవంచుకున్నారు. చూసిన ప్రతీ వాడూ కంట తడి పెట్టుకున్నాడు. పదిమందీ 'ఛీ' అన్నవాణ్ణి భగ వంతుడే పడగొడతాడు. ధర్మంతప్పినవాళ్ళని గెలవడం తేలిక. దైవో పహతులై ముందే నాశినమై వుంటారువాళ్ళు. చంపదగ్గవాళ్ళని నువ్వే ఏమిటి, ఎవళ్ళయినా చంపవచ్చు. కౌరవులు పాపాత్ములు. పాములవంటి విషస్వభావులు. వాళ్ళని చంపడంలో పాపంలేదు. పైపెచ్చు ధర్మంకూడాన్ను.

మీతండ్రికీ, తాతకీ హృదయపూర్వకమైన భక్తిచూపడం మనధర్మం.వినయంగా నువ్వు ప్రణామంచేశావని చెపుతానువాళ్ళతో. కౌరవసభలో మనస్నేహితులూ, దేశదేశాలరాజులూ అనేకమంది వున్నారు. నీనిష్కళంకమైన పుణ్యాచరిత్రం వాళ్ళందరికీ చాటి చెపు తాను. ధర్మమార్గాన్నే తలపోస్తూ నువ్వు పడుతూన్న ఆవేదనంతా నివేదిస్తాను.

దుర్యోధనుడు దారికివస్తాడని ఏకోశానా లేదు నాకు. మరీ పేట్రేగి పోయి నోటికి వచ్చిందల్లా కూస్తాడు. సంధి పొసగనివ్వడు. కుమారుణ్ణి మందలించలేడు సరికదా, ఉపేక్షకూడా చూపిస్తాడుతండ్రి. ఈనాటకమంతా యావన్మందికీ బట్టబయలవుతుంది. అంతా వాళ్ళకే గడ్డిపెడతారు. ఇంతకంటె మనకి కావలసిందేముంది! నేనుమాత్రం నాచేపినంతవరకూ పని చేస్తాను. అన్నివిధాలా సంధికోసమే ప్రయత్ని స్తాను. నాప్రయత్నం ఫలించిందా పరమసంతోషం. అలాకానప్పుడూ నా ప్రయాణం వ్యర్థంకానీను. అక్కడ వాళ్ళప్రయత్నాలూ, వాళ్ళ రాకడలూ కనిపెడతాను. కథానాయకులైనవాళ్ళ ఎత్తుగడలూ,

వాళ్ళ బలాబలాలూ, గుట్టుమట్టులూ తెలుసుకుంటాను నీకు జయం కలిగే రాజకీయాలన్నీ చక్కబెట్టుకు వస్తాను

బొందిలో ప్రాణమున్నంతవరకూ దుర్యోధనుడు రాజ్యమిస్తాడన్నమాట సర్వాబద్ధం. యుద్ధంతప్పదు ఎన్నో యుద్ధంశకునాలు చూశాను నేను. నువ్వు చతురంగ బలాలు సంసిద్ధం చేస్తానే వుండు. సైనికుల్లో ఉత్సాహం తగ్గనివ్వకు. నాయకుల్ని హెచ్చరిక చెయ్యి. నిర్విరామంగా సమరసన్నాహం సాగించు.

భీముడు యుద్ధం యుద్ధం అని బెదిరించకు మమ్మల్ని. వెళ్ళు. దుర్యోధనుణ్ణి సత్యహరిశ్చంద్రుణ్ణి చేసుకురా ముందు. కొరకరాని కొయ్య. నీమాటకి మెత్తబడితే ఇక కావలిసిందేముంది! హాలాహలం అమృతమైందన్నమాట! అభిమానం, గర్వం, కోపం, మూర్ఖం ఎందులో తక్కువ మహానుభావుడు! అతణ్ణి కాదన్నవాడూ వొక్కడు లేడక్కడ. "ఏమంటే ఏమొస్తుందో మనకెందుకీరొష్టు" అనేవాడే ప్రతీవాడున్నూ. వెళ్ళు అంధదేశంలో అద్దాలవ్యాపారమవుతుంది నీరాయబారం.

పులీపందీవారడ మాఇద్దరిదీన్నీ నాపేరంటేనే విషంవాడికి. నా నీడపడితే మండిపడతాడు. ఎక్కడ అడుగుపెడితే అక్కడ చంపాలని చూస్తాడు నన్ను. ఇలాంటి సుగుణాలమూటతో అరమరలేకండా బతకాలి నేను. అన్నగారూ, అర్జునుడూ కురువంశనాశనం కూడదంటున్నారుగామరి! ఎలాతప్పుతుంది. కౌరవులూ పాండవులూ క్షీరనీరన్యాయంగా కలిసీమెలిసీ వుంటూవుంటే ఈ దుర్యోధనుడే ఇంతా చేశాడు. దుర్మార్గుడు వీడొక్కడే కులక్షయానికి కారణం. వీడి వొక్కడి మూలంగానే కౌరవకులం కడముట్టానశిస్తుంది. తప్పదు. ఐతేను ఛంపలకమంటే తుమ్మినట్టు, ఓం ప్రథమంలో మనమే ఎందుకనాలి! ప్రయత్నం పురుషలక్షణంకదా! మన ప్రయత్నం మనంచేద్దాం అఘటనఘటనా సమర్థుడివినువ్వు. నీసర్వశక్తులూ వినియోగించి ఆఫీనిగని దారికి తీసు

కురా. నువ్వన్నట్టు చస్తే కాని గర్వం, కపటం వొదలడువాడు మెచ్చు లేని ఈభరతవంశం ఈవిధంగా కళంకితమవుతుందనికూడా కానడు.

మా తండ్రిరాజ్యం మాకు న్యాయంగా రావలిసింది రాలేదు. పోనీ, ప్రాధేయపడ్డా వస్తుందేమో! కానియ్యండి. వాళ్ళకూ మాకూ పితామహుడు భీష్ముడు. ఆయనకూడా వినేట్టే దుర్యోధనుడితో చెప్పు. 'నువ్వూ మేమూ అన్నదమ్ములం. మనలోమనం కాట్లాడు కుంటే పై వాళ్ళు చప్పట్లు కొడతారు. ఇదేమంత మంచిపని! మీరూ మనం మనపెద్దలు చెప్పినట్టు వినుకుందాం. మనరాజ్యం మనం పంచు కుందాం' అని నామాటలుగా చెప్పు. మేమూ వాళ్ళూ కలిసివుంటేనే ప్రపంచానికి కళ్యాణం నయాన్నో, భయాన్నో ఎలాగో సంధి మాత్రం కుదుర్చుకురా.

భీము డిలా అనగానే పకాల్న నవ్వాడు కృష్ణుడు. ఆరితేరిన విలుకాడు ఏవొక్క బాణమూ మొద్దుబారనివ్వడు. ఎల్లప్పుడూ పదును పెడుతూనే వుంటాడు, భీముడు మెత్తబడుతూన్నట్టు పసికట్టి, కొంచెం పురిపెడదామనే అనుకున్నాడు కృష్ణుడు.

కృష్ణుడు ఎన్నడూలేని వింతమాటలు విన్నాం భీమసేనుడినోట. అగ్గిచల్లబడడం, మహాపర్వతం తేలికవడం, భీముడు మెత్తబడడం — చిత్రం! ఈయనగారే ఇలావుంటే మిగిలిన అన్నదమ్ముల్ని అడగడ మెందుకు? అన్నదమ్ములు యుద్ధంలో ఆయాసపడతారనో, పెత్తండ్రి కొడుకుల్ని చంపడం మన్నించకనో, ఎంచేతనో ఈమార్దవం!

యుద్ధమంటే ఆవేశం, శత్రువు ఎంతఉద్దండుడైతే అంత ఉద్రేకం, దుర్యోధనుడి అధిపత్యమంటే అసహ్యం, అన్నగారికి రాజ్యా భిషేకం చెయ్యాలనే ప్రతిజ్ఞా — ఇన్నీమరిచిపోయి భీమన్నా, ఎంత సౌమ్యంగామారిపోయావోవ్! భయమంటే ఏమిటో ఎరగనివాడివి ఈ పిరికి మందెక్కడ పుచ్చుకున్నావయ్యా!

ఇలా అంటూ మళ్ళీ పకపకానవ్వాడు. కృష్ణుడిమాటా, మాటలోని ఎత్తిపొడుపూ అతడినవ్వూ, నవ్వులోని ఎగతాళీ వుక్కిరి బిక్కిరి చేశాయి భీముణ్ణి. తానూనవ్వేశాడు. కాని ఆనవ్వునిండా రోషం రుసరుస లాడుతూనేవుంది.

"ఈవీరాలాపాలు ఇంకెక్కడైనా చెప్పండి, భీముడి దగ్గిర మాత్రంవద్దు" అని అందుకన్నాడు దభీమని, "'పాండురాజు వంశంమాకు వస్తేచాలు' అంటూన్న అన్నయ్యమాటకి అడ్డుచెప్ప కూడదన్న సంగతి నీకుతెలుసుకదా! ఇంతెందుకు, యుద్ధంలో దుర్యోధనుడి శవం చూపించిమరీ ముదలకిస్తాను నిన్ను, 'అవాళ ఏమన్నావయ్యా' అని, అంతవరకూ వోపికపట్టు. నాశక్తి ఎరిగివుండీకూడా ఇలాకమ్మలు కడితే ఏమనేది నేను! భూమీ ఆకాశం ఇటుండి అటుతిరగబడుతూవుంటే, ఈముంజేతుతో అడ్డుకుని తిప్పేస్తాను. ఏమనుకుంటున్నావో మరి!" అన్నాడు.

"నవ్వుతాల కన్నంత మాత్రాన ఇంత పట్టించుకోవాలా' బావా!"అన్నాడు కృష్ణుడు ముసిముసినవ్వునవ్వుతూనే,"అన్నంతపనీ చెయ్యగలవు. నాకుమాత్రం తెలియదనా! సామాన్యయోధుడవని ఎవడనగలడునిన్ను! కౌరవుల ఘోరాలు మరిచిపోయి మెత్తబడ్డట్టు కనబడ్డావ్ని, నీవంటివాడికది తగదని అన్నానేకాని నువ్వు సాధించిన వీరకృత్యాలు నేనెరగననా! నన్నుసారథిగా వుండాలన్నాడు మీతమ్ముడు. నేనూ సంతోషంతో సమ్మతించాను. ఇలాసిద్ధపడుతూన్న మేము నిన్ను ఆశించడం తప్పా! విజయంవల్లకాక యశోలక్ష్మీ రాజ్యలక్ష్మీ సమకూరవుకదా" అన్నాడు.

"అంహాం, అలాగా?" అన్నాడు కనుబొమను కొంచెం పైకెత్తుతూ భీముడు. "అర్జునుడూ నువ్వూ మొనగాళ్ళయి భారత యుద్ధమంతాపంచేసుకుంటే, మేంమాత్రం మిర్రులెక్కి నోళ్ళువెళ్ళబెట్టు

కునివ్వారికేచూస్తాంలే. ఈతడవమాత్రం వెళ్ళిరా. భీముడు వ్రాకదంపు కబుర్లికి వుడుక్కుంటాడనుకోకు. 'యుద్ధం రావాలి. ఏనుగుల కుంభ స్థలాలు పగలగొడుతూ, గుర్రాలు పచ్చడిచేస్తూ, రథాలు గుండ కొడుతూ అలసటన్నది లేకండా నేను గదకి పండువుచేస్తూంటే, చూసి తెల్లపోయి మాకృష్ణుడు నన్ను భళీఅనాలి' అని ఉవ్విళ్ళూరు తుంటాను నేను. నాకా యుద్ధమంటేపిరికి! పిడుగికా బిడియం!'' అన్నాడు.

''సందేహమేమిటి? అంతకంటే అధికమేచేస్తావు నువ్వు అస హాయశూరుడివి. నిన్ను చుక్కానిగా పెట్టుకుని అనేకసార్లు విపత్స ముద్రాలు ఈదుకువెళ్ళాము. ఈసారికూడా ఈఆపద నువ్వేగట్టెక్కించాలి. నేను వెళుతున్నాను. కౌరవులుదారికి వచ్చేట్టునూరిపోస్తాను. సర్వవిధాలా సంధికోసమే ప్రయత్నిస్తాను. కాని చివరికి నువ్వేఆధార మన్నమాట నిశ్చయం'' అన్నాడు కృష్ణుడు.

''చెప్పవలిసిన నాలుగుమాటలూ ధర్మరాజు చెప్పనేచెప్పాడు'' అని అంతలో అందుకున్నాడు అర్జునుడు, ''ఆయన అభిప్రాయం నీకు అవగతమైందికదా! అంతకుమించి మేము చెప్పవలిసిందేముంటుంది? ఐనా, నాకు తోచినరెండు ముక్కలూ నేను చెబుతాను. ధృతరా ష్ట్రుడు ఎంగిలిచేత్తో కాకినికొట్టడు. తండ్రికంటే మరోపదాకులు హెచ్చుచదివాడు కుమారరత్నం. అంచేత 'సంధికావడం సర్వాబద్ధం' అన్ననమ్మకం నిలో దృఢపడిపోయింది. ఐతే గాండీవానికి పనిచెప్ప కండా మా కష్టాలుగట్టెక్కడం అసాధ్యమనే అంటావా? నువ్వుతల పెట్టినపనిలో అనష్టమంటూవుండదు. మొదట కావన్నట్టే వున్న కార్యాలు తుదిని సఫలీకృతం అవుతాయి. కనక ప్రయత్నించడమే పురుష లక్షణం. ఆపైన ఫలాఫలాలు దైవాధీనాలు. నిజానికి రెండూ నీవిలాసాలేకదా! 'ధర్మరాజుతో విరోధించి ఆయన్ని పరాభవించిన ద్రోహుల్ని చంపితీరాలి' అనినువ్వంటే కాదని ఎవడంటాడు? ఇలా

అంటున్నావూ అంటే వాళ్ళు మమ్మల్ని ఇన్నివిధాలా హింసగా హా చేశారన్న కోపం చేతనేకదా! ఐనా నాదొక్క మనవి. నిండుసభలో ద్రౌపదిని అలా చేసినప్పటికీ అది సహించడమే మంచిదనుకున్నాం. అంతదైన్యానికీ ఓర్చాం. అడవుల పాలయ్యాం. ఇంతటిలో నీకు తెలీని విషయ మేముందిగనక! అంచేత నువ్వా ఓర్పేవహించు. నీనే ర్వంతా వినియోగించు మా రెండు కోవలూ ఒకటిగా చెయ్యి. ఇంతకీ, తమతాహత్తేమో తెలుసుకోలేని ధృతరాష్ట్రుడి కుమారుళ్ళు వాళ్ళు పెట్టినపాట్లు చవిటినేలలో నాటినవిత్తనాల్లాగ మా మనస్సుల్లో కొర గాకండా పోయాయి? ఇపుడు తప్పుకుని మాత్రం ఏంలాభం! వెళ్ళు, ఎలాఐనా వాళ్ళని ఒప్పించు. మారాజ్యం సగాకు పంచి ఇవ్వమను. ఉభయులికీ అదే గౌరవం, క్షేమం అని నచ్చజెప్పు. సంధి సర్వార్థ సాధనం అని బోధించు. లేదూ, ఇదినీకు నచ్చలేదంటావూ సరే, 'ఇదిగో, అబ్బాయిలూ, ఈదారి నేనుచూపుతున్నాను ఇలానడవండి' అని శాసించు. 'మహాప్రసాదం' అంటాం. నికనుసన్నల్లో మసులు కుంటాం. అవును. 'ఇది మాకుమంచిది, ధర్మ మిలావుంటుంది' అని నీకా మేం చెప్పేపాటివాళ్ళం? మంచన్నా నువ్వే విచారించాలి. న్యాయమన్నా నువ్వే విచారించాలి. నీ ఆదేశం శిరసా వహించడ మన్నది ఈ నాటిమాట కాదుకదా మాకు'' అన్నాడు.

కృష్ణుడు నూరువిధాల సాగుచేసినా అనునికి చినుకులు పడక పోతే పంటపండదు. అలాగే ఎన్నిప్రయత్నాలు చేసినా కాలం అనుకూ లిస్తేగాని పురుషప్రయత్నం ఫలించదు పురుషయత్నం ఎంతకావాలో అంతా చేస్తానునేను. అదృష్టం ఎలావుంటుందో చెప్పలేను. ఏమంటే సవ్యంగా వంతిచ్చేవాడేఅయితే బాల్యంనుంచీ ఇంత లేనిఘోరాలు చేస్తా డా దుర్యోధనుడు? పోనీ, అదలావుండనీ, గోగహణముప్పుడు 'వచ్చే వాడు అసాధ్యుడు, మనమే గెలుస్తామని చెప్పలేం. పెనగులాడే రెండు బలలూ గెలవడం జరగదుకదా! జయాపజయాలికి సమ్మతించే యుద్ధానికి

దిగాలి. ఈపరిస్థితిలో సంధిచేసుకోడమే సరైనమార్గం' అని భీష్ముడంటే ఏమన్నాడీపెద్దమనిషి! 'సంధి ఎలా కుదురుతుంది? నేను రాజ్యంలో పిసరంత వంతివ్వను. వంతివ్వకపోతే సంధికేరారు వాళ్ళు యుద్ధంతప్ప మరోమార్గంలేదు' అన్నాడు. అదంతా ఆతరవాత మనం విన్నామా లేదా! అందుకుతగ్గఫలం అప్పుడే అనుభవించాడు. ఐనా బుద్ధిరాలేదు దుర్మార్గుడికి. కానీ, అతడి మంచిచెడ్డలతో నాకు ప్రమేయమేముంది? ధర్మరాజు చెప్పింది చెయ్యడం నావిధి. అంచేత సంధికుదర్చడంకోసం వెళతాను. అక్కడి గుట్టుమట్టులూ సంగ్రహించుకువస్తాను.

"మా అన్నయ్యలు ముగ్గురూ చెప్పినదాంట్లో అబద్ధమేమీ లేదు" అంటూ కలుగజేసుకున్నాడు నకులుడు, "అరణ్యావాసంలోనూ, అజ్ఞాతవాసంలోనూ మా హృదయాలు కుతకుతలాడుతూ వుండేవి. కాని ఆ ఉద్ధృతం ఇప్పుడులేదు. మెల్లిగా చల్లబడిపోయినట్టున్నాయి. నిజమే, వొకరు గోవునికొడితే, మరొకరుదూడని చంపడమెందుకు? ఆక్రౌర్యమేదో కౌరవులదగ్గిరే వుండనీ. మనం మంచిగానే వుంటేసరి.

"గోగ్రహణం నాటిదెబ్బతో కొంచెం గుణపాఠం నేర్చుకొనే వుంటారు వాళ్ళు నీదయవల్ల ఇక్కడకూడిన ఏడక్షౌహిణీసంగతీ తెలిసే వుంటుంది. పాంచాల, యాదవ, పాండ్య, కేకయ, మాత్స్యరాజుల చేతిచేవా కొత్తకాదు వాళ్ళకి. భీమార్జునుల పరాక్రమాలూ, లోకోత్తరమైన నీసహాయమూ చెప్పేఅక్కర్లేదు. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, కృపుడూ, బాహ్లీకుడూ కొంతగడ్డిపెట్టే వుంటారు. క్షేత్రం మనమనుకున్నంత ఊషరంగా వుండదు. నువ్వువెళ్ళాక విదురుడూ నీకు సహాయంగా కేవలం నిరాశ చేసుకోవలసిన అగత్యం నాకేమీ కనపడదు. అదీకాక నువ్వే స్వయంగా వెళుతూంటే కాదుపొమ్మనడానికి వాళ్ళది గుండా నల్లచెరువా! వెళ్ళు. కార్యంసాధించుకునే వస్తావు" అన్నాడు

"ఆకుకీ పోకకీ చెందని మాటలే అంటున్నారు మహారాజా, అన్నయ్యలూనూ" అని చివాల్న లేచి అందుకున్నాడు సహదేవుడు "అన్నిటికీ ఊం అంటే ఊం అంటున్నావు నువ్వు. ఇహ కావలిసిందే, ఘుంది ? 'దేహీ' అని వెళ్ళి చెయిచాస్తా వన్నమాట ! వెర్రి. దుర్యోధనుడేమిటి, వంతివ్వడమేమిటి? ఇంతలేసి యోధానయోధులు మీరు. ఇంత దైన్యానికి పాల్పడడంలో ఆంతర్యం అవగాహన కావడంలేదు. నాకు. ఇదివింటే ఏబంధువు హర్షిస్తాడు ! ఏచుట్టం తిట్టకండా వుంటాడు ? పరాయి రాజులుమాత్రం ప్రశంసిస్తారా ? ఏమిటీ లేకితనం ! ధర్మరాజంతటివాడు 'దేహీ' అనడం ! ఇంతభిక్ష పెట్టండనడానికి శ్రీకృష్ణుడంతవాడు పయనంకావడం ! ససేమిరా అని దుర్యోధనాదులు విసిరికొట్టి పిడికిలెత్తడం ! ఏమిటీ ఇదంతాను ! కూడంటే ఇంత తీపా మాకు! మావాళ్లు ధర్మపన్నాలు ఏకరువు పెట్టారే అనుకో, దానికి వాళ్ళూ తల వూపారే అనుకో, ఐనా అలాంటిసంధి ఎందుకొచ్చిందంటాను ! ఇదిగో కృష్ణా, డొంకతిరుగుళ్లు చేతకాదు నాకు. యుద్ధంతప్ప మరోగత్యంతరం లేదు. కౌరవసభలో ఈమాటే నూటికిగా బల్లగుద్ది చెప్పు. 'ఓనాడా రెన్నాళ్లా, పదమూడేళ్లు అరణ్యవాసం చేసివచ్చాం. తీరావచ్చాక మారాజ్యం మాకివ్వకపోడమేమిటి ? 'మావంతు మాకిచ్చి, నీవంతు నువ్వుపుచ్చుకో'. అదికాదంటావా, నడుంబిగించి రంగంలోకి దిగబడు. మాయపాచికలు పారే దినాలు మళ్ళీరావు'అని ఖచ్చితంగా దుర్యోధనుడి గుండెలు దూసుకుపోయేట్టు ఎత్తిపొడిచి మరీచెప్పు" అన్నాడు.

"వినండి. వినండి. లక్షలు విలువచేసినమాట. వున్నదున్నట్టు చెప్పాడు సహదేవుడు" అన్నాడు సంతోషం పట్టలేకపోతూను సాత్యకి, "నిజమే, దుర్మార్గుడైన దుర్యోధనుడికి బోధపర్చడంవల్ల ప్రయోజనమూ వుండదు, మర్యాదా దక్కదు. ఘన ఏడక్షోణీల

సైన్యాలూ మహోత్సాహంతో వున్నాయి. వీళ్లందరూ యుద్ధమే కావాలంటున్నారు. యుద్ధం-యుద్ధం తప్పమరోటి పనికిరాదు'' అన్నాడు.

''అవును, యుద్ధంతప్ప మరోటిపనికిరాదు'' అంటూ వొక్కసారి గొల్లుమన్నారు సభలోనివీరులు, ''సాత్యకిమాటలు అక్షరాలా సత్యం.'' ''సహదేవుడే సరైనవాడు.'' ''దెబ్బకిదెబ్బ తియ్యాలి.'' ''బాబూ నాయనా అనడం లేకితనం.'' ఇలా వీరాలాపాలతో సభంతా గగ్గోలుపడిపోయింది.

భర్తల మాటలన్నీ వొళ్లంతా చెవులు చేసుకు వింటున్నది ద్రౌపది. తలకొట్టేసినట్టుందామెకి. ముఖ్యంగా ధర్మరాజు మాటలికి దుఃఖం కంఠాగ్రమైంది. కోపంతో కళ్లూ కందినట్టయాయి. పెదవు లదురుతున్నాయి. దీనంగా చూస్తోంది కృష్ణుణ్ణి.

''అన్ని అవస్థలూ పెట్టి అప్పుడలా వెళ్లగొట్టారు.ఇప్పుడు సంజయుణ్ణిపంపి కన్నీళ్లుతుడుస్తున్నారు'' అంది గద్గదకంఠంతో, ''దీంతో పెన్నిధి వొళ్లోపడ్డట్టయింది మావారికి. అంతమాత్రాన ఐదుగురికీ ఐదూళ్లు అభిషేకిస్తాడో దుర్యోధనమహారాజు! అవును, ఎందుకు చెయ్యడూ! అంత జాలికలప్రభువు అన్నదమ్ముల అగచాట్లు చూస్తూ వూరుకుంటాడా! తమ్ముడిమీది ప్రేమచేత ఇన్నితిప్పలూ మరిచిపోతారు మామహారాజు. అదీ మంచిమాటే, బావుంది, కాని రాజ్యం వంతులేకండా సంధికి సమ్మతిస్తే వైరివాళ్ళనీ, చేతకానివాళ్ళనీ, సిగ్గయినాలేకపోయిందనీ లోకం చెరిగిపొయ్యదా! గౌరవహీనమైన దిప్పిక్కి ఇంత కక్కుర్తి దేనికో!

''ఆమాటకివస్తే ఈసంధి వాళ్ళకే మెరుగు. ఇంతికూ వీళ్ళు నిగ్రహించనే లేరనుకోనా! దండెత్తాలంటే సందేహించవలిసిన సమయమా ఇది! పోసి, ఏమిచేసినా సయించడానికి వాళ్ళేమిబ్రాహ్మలా! మొహమాటమున్నది ఏకోశానాలేదు దుర్యోధనుడికి. నీమాట పిసరంత మన్నిస్తాడా? దురభిమానంతో మరింత బిరుసెక్కుతాడు. తీరా యుద్ధానికే కౌరవసభలో తీర్మానం జరిగింగనుకో అప్పుడయినా నడుం

కడతారో, కాక అడివికే పయనమౌతారో మావారు! నేనిలా అన్నానని అనుకోకండి. ఇంకా సావకాశంగా ఆలోచించండి. మీ మంచితనం నిలుపుకోడమే కాదు, కార్యం చెడకుండా కూడా చూడండి. బాగా ఆలోచించిన మీదట, మీకు నచ్చిన పద్ధతిలో మెళుకువగా సంధి చేసుకోండి.

"పడరాని పాట్లుపడ్డాం. పదిమంది నోళ్ళల్లోనూపడి అల్లరి పాలూ అయాం. ఐనా, నోరుమెదపలేకపోడం చూసి, ఆడజన్మ గనక మనసుపట్టలేక, వదురుతున్నాను. పిచ్చిదానిలా పేలుతున్నాను. కడుపుమంటనించి మంచీ చెడ్డా తెలీడంలేదు. బుద్ధిపూరిమేసిన మనిషికి వివేక మెలావస్తుంది?

"దేవతల అనుగ్రహంతో పుట్టాను భరతవంశలో అడుగు పెట్టాను. పాండుమహారాజు కోడల్నయాను. దిగ్గంతుల్లాంటి వాళ్ల పాణిగ్రహణం చేశాను. సింహంకొదమల్లాంటి కుమాళ్లని కన్నాను. తోడబుట్టువుల ప్రాపూ సంపాదించాను. ఎందులో లోపమని నాకు! అంతేనా,అన్నా, సుభద్రకన్నా అధికంగా ఆదరించిమన్నిస్తావు నువ్వు. అలాంటినన్ను, రాజసూయ మంగళస్నానంతో పవిత్రమైన ఈజడపట్టి, ఓ నీచుడు, ఈ అయిదుగురికళ్లఎదటే నిండుసభలోకి ఈడ్చుకు వచ్చాడు. కులస్త్రీని చేయవలిసిందేనా ఇది! ఏకవస్త్రని, అలా ఈడ్చుకువచ్చి అవమానపరుస్తాంటే, ఆదుశ్శాసనుణ్ణి కొయ్యబొమ్మల్లాచూస్తూ, నాఆశే వొదులుకున్నారు నాభర్తలు. చచ్చిన చావయిపోయింది నాకు.'అన్నా' అని నిన్నే తలుచుకున్నాను.

"కోడలుఅనైనా ఆలోచించాడుకాడు, దాసీగా చేసుకున్నాడు అంధమహారాజు,ఆమహానుభావుడిదగ్గిరకే మళ్లీ మావాళ్లు బయల్దేరితే, వీళ్లతోసహా నేనూ వెళ్లి అతగాడికి కోడరికం చేయమంటావా, కాక దాసీపనిచేయమంటావానన్ను?ఏంచెయ్యాలోనువ్వేచెప్పుమరి"అంది.

అంటూ ఉన్నకొద్దీ ఆవే శమూ, ఆ వేగాన్ని మించిన ఆవేదనా హెచ్చయి వూగిపోతూవుంది ద్రౌపది.

"ఇదిగో, దుశ్శాసనుడి వేళ్ళలో తెగిపోగా మిగిలినసగం ఇది" అంటూ గభాల్న సిగముడి విప్పింది. నల్లని మహాసర్పంలా వేలాడు తూన్న ఆవేణీభరం ఎడమచేత్తో పట్టుకునిలబడింది. వెళ్ళి కృష్ణుడి ముందు పెట్టింది. "చూడు, కౌరవసభలో సంధిమాట వచ్చేటపుడు, దీన్ని మాత్రం మరిచిపోవద్దంటూ. ఈజుత్తుపట్టి ఈడ్చాడేవాడు, ఆ ఈ డ్చిన చెయ్యి యుద్ధంలో తెగి కిందపడాలి. వాడికట్టెతోకూడా అది ఇంతింత తునకలై బుగ్గిలో కలిసిపోవాలి. మాసిపోవాలి. అది కళ్లతో చూసినప్పుడు – అప్పుడుకాని నాలోని వుడుకు చల్లారదు. అన్నా, సామాన్యంగాచల్లారే చిచ్చేనా ఇది! ఇంతకీ కారణం, వాడున్నాడే, ఆదుర్యోధనుడు – వాడిపీనిగ నాకాళ్ళముందు కళ్ళారా చూడకనే పోతే – భూతమంత గద మోసుకుతిరుగుతూన్న భీముడి బాహుబలం, తాటిపట్టంత గాండీవం వేసుకుబైద్దేరిన అర్జునుడి పరాక్రమం ఎందుకు. తగలెయ్యనా అంటూ. ఎన్నాళ్ళని, ఎన్నాళ్ళని – చిచ్చు వొళ్ళో పెట్టుకున్నట్టు ఈక్రోధం భరించనూ! దుష్టసంహారంచేసి ప్రపంచరక్ష ణకి పూనుకున్న నీ అంత తోబుట్టువ్వూ, మహాపరాక్రమవంతులైన మగవారూ వుండిన్నీ ఇది చల్లారేదారి కనపడదు నాకు!" అంది, రోజుకుంటూ.

ఆమె దుఃఖానికి గట్లు తెగినట్టయింది. వెక్కి వెక్కి, ఎలుగెత్తి ఏడవడం మొదలు పెట్టింది. ఆమె అవస్థచూసి, సభసభంతా నీరై పోయినట్టయింది. గుడ్లనీరుతిరిగింది శ్రీకృష్ణుడికి.

"నేనంటూవుండగా ఎందుకమ్మా, నీకీవిచారం" అంటూ సంజ్ఞ చేసి పరిచారికలచేత ఆమె కన్నీళ్లు వొత్తించాడు. జుత్తూముడిపించాడు. "చెల్లీ, నువ్వన్నంతపనీ జరుగుతుంది. ధర్మరాజు పంపడమే తడవు, భీముణ్ణీ, అర్జునుణ్ణీ వెంటవేసుకుని నీశత్రువన్నవాడు కలికాని కన్నా

లేకండా కడతేరుస్తాను. నమ్ము, మరోలాగ జరగనే జరగదు. కౌరవులు క్రూరులు. ఐదూళ్ళేకాదు, ఐదుమళ్ళుకూడా ఇవ్వరు. నిజం, విచారించకు. ఇవాళ నీఏడుపు సామాన్యమే అనుకో. ఇంతకంటె వందరెట్లు, వెయ్యిరెట్లు కౌరవుల భార్యాబిడ్డలు ఏడ్చేదినాలు వస్తున్నాయి. చెవులారా విందువుగాని, నవ్వుదువుగాని. యముడి మహిషంమెడలోని ఇనపగంటలు వినడానికే ఉవ్విళ్ళూరుతున్నారు వాళ్ళు. సంధిమాటలూ, శాంతివచనాలూ ఎలా రుచిస్తాయి వాళ్ళకి? అసలు గ్రహపాటే ఇలా వుందన్నారు పెద్దలు. తప్పించడానికి మనమెవళ్ళం? అటున్నమేరువు ఇటుతిరిగినా భారతయుద్ధం జరగకతీరదు. పాండవులు శత్రుసంహారం చెయ్యడం తప్పదు. నువ్వు భారతసామ్రాజ్ఞివి కావడమూ తప్పదు. ఇంకెంతో కాలంలేదు'' అని ఓదార్చాడు. శాంతించి నట్టయి కన్నీళ్లు తుడుచుకుంది ద్రౌపది.

''బావా, మేమెంతో వాళ్ళూ అంతే నీకు''అని ఈసారిమళ్ళా అందుకున్నాడు అర్జునుడు, ''అంచేత ముందూ వెనకా ఆలోచించు. సంధి ఉభయతారకంగా వుండేట్టుచూడు. ధర్మార్థ సంగతమైంది ధర్మరాజు సందేశం. వాళ్లు వినుకున్నారో, చిక్కేలేదు. అలాకానప్పుడు ఆపైమాటకి నువ్వే వున్నావిక'' అన్నాడు.

''అవును, ఉభయులికీ క్షేమదాయకమైన హితసాధనమే మీఅన్నయ అభిమతం. ఆ లక్ష్యసాధనకోసమే నాప్రయాణమూను'' అన్నాడు కృష్ణుడు.

''అవును'' అని తలవూపాడు ధర్మరాజు, ''నీనక్షత్రంరోహిణి కదా! రేపు రేవతి. సాధనతార. తారాబలం, చంద్రబలం దివ్యంగా వున్నాయి. పొద్దుగాలే ప్రయాణం మంచిది'' అన్నాడు. ఓసారి కొలువంతటినీ చూసి ''ఇప్పటికి ఇదే మన నిశ్చయం'' అనీ చెప్పాడు. అంతతో అవాళటి సమావేశం ముగిసింది.

మర్నాడు అరుణోదయమయేసరికి కాలకృత్యాలు నిర్వర్తించుకున్నాడు కృష్ణుడు. సూర్యోపాసన చేసుకున్నాడు. అగ్నిసమారాధనా ముగించాడు. ప్రణామపూర్వకంగా ఉత్తములైన బ్రాహ్మలకి ప్రయాణసమయంలో చెయ్యవలసిన దానాలు చేసి సంతోషపరిచాడు. ఆశీర్వాదాలతో వాళ్లిచ్చిన మంత్రాక్షతలూ, దర్భాంకురాలూ స్వీకరించాడు. ఈతంతంతా సక్రమంగా పూర్తి చేసి సాత్యకిని పిలిచాడు.

"చూడూ తమ్ముడూ, మనవారిలో హస్తినాపురానికి బయల్దేరవలిసిన వాళ్ళని పగడబందీగా – వాహనాలతోనూ, కత్తీకటార్లతోనూ – బయల్దేరించు నువ్వుకూడా నాతో బయల్దేరు. దుర్యోధనుడు దుష్టు అతడిచుట్టూ చేరినవాళ్ళూ అదేజట్టు ఏమంటావు? చక్రం, గదా ఇత్యాది ఆయుధాలూ రథంమీద పెట్టించు" అన్నాడు. "ఏంసెలవు?" అన్నట్టు ఎదురుగా చేతులు జోడించి నిలుచున్న సారథి దారుకుణ్ణిచూసి "రథం సిద్ధం చెయ్యి" అన్నాడు. ఆదేశించడమే తడువుగా నవరత్నాలతో జిగేలు మనిపోతూవున్న రథం తెచ్చి వాకిట్లో నిలబెట్టాడు దారుకుడు. శైబ్య, సుగ్రీవ, మేఘపుష్ప, వలాహకములనే గుర్రాలు పూశాడు. గరుడధ్వజం తగిలించాడు. ఇంతలో ప్రయాణసమయోచితంగా అలంకరించుకుని వచ్చాడు కృష్ణుడు. చూసేవాళ్ళకి కళ్ళ వేడుకగా వుందా వేషం. మంగళతూర్యాలు మోగుతున్నాయి రెండుపక్కలా చామరాలు వీస్తున్నారు. వైభవంగా రథమెక్కాడు శ్రీకృష్ణుడు. సరిగ్గా ఆసమయానికే సపరివారంగా వచ్చిన సాత్యకినీ తనరథమెక్కించుకున్నాడు. అన్నదమ్ములిద్దరికీ శుభసూచకంగా కుడికన్నూ, కుడిభుజమూ అదిరాయి. పూర్ణకలశం, వృషభమూ ఎదురయాయి. పునిస్త్రీపడుచులు సేసలు చల్లారు. ఇలా ప్రసన్నవాతావరణంతో ప్రయాణం ఆరంభమైంది.

పంచపాండవులూ, యాదవులూ, కేకయులూ, మాత్స్యులూ, పాండ్యులూ, పాంచాలులూ, — ఇత్యాది రాజవర్గం యావత్తూ భద్ర గజాలమీదా, రథాలమీదా, గుర్రాలమీదా వచ్చి చుట్టూ చేరారు. ఎవరికి తగినట్టు వారిని సంబోధించి ప్రసంగించాడు కృష్ణుడు. మందగమనంతోనూ, మహావైభవంగానూ నడవడం మొదలుపెట్టింది రథం. విడిదిగృహాల మైదానం దాటేసరికి వందమార్లయినా శుభ శకునాలు ఎదురై వుంటాయి. ఉపప్లావ్యంలోని జనమంతా అక్కడే వున్నట్టున్నారు. ఆసమ్మర్దాన్ని తప్పించుకుంటూ కృష్ణుడిరథానికి జోడింపుగా తనరథం పోనిచ్చాడు ధర్మరాజు.

''కృష్ణా, 'కృష్ణుడు వచ్చాడు' అన్నమాట వినడంతోనే పంచ ప్రాణాలూ లేచివస్తాయి మాఅమ్మ కుంతీదేవికి'' అన్నాడు, ''మా ఐదుగురి పక్షానా నమస్కారాలుచెప్పు. కౌగిలింతలు విన్నవించు. బాధతో కుమిలిపోతూవున్న ఆవిణ్ణి నువ్వే సేదదేర్చాలి. మేం అడివికి వెళ్ళినప్పుడు ఏడుస్తూ, ఏడుస్తూ, ఎంతోదూరం వెంటపడింది. దీనంగా కన్నీళ్లు కారుస్తూవుంటే, ఆమె మొహంచూసి కడుపు చెరువైపోతూ వుండేది మాకు. విధిలేక విడిచిపెట్టి వెళ్ళిపోయాం. పాపం, పాతల్లో బల్లిలా కొనవూపిరితో వుంటుంది మా అమ్మ. లక్క ఇల్లు తగలబడ్డది మొదలు మాకోసం దిగులుపెట్టుకుంది, పడరాని పాట్లుపడింది. 'అమ్మా, కష్టాలు గట్టెక్కేనకాలం వచ్చింది' అని మామాటగా చెప్పు 'మా కృష్ణుడున్నాడు, నాకేంలోపం?' అని ఎప్పుడూ అంటూనేవుంటుంది మీ మేనత్త. ఆవిణ్ణి వోదార్చమని నీకు నేను చెప్పడమేమిటి ?

''ఇక మా తాత భీష్ముడూ, ముత్తాత బాహ్లీకుడూ - ఇత్యాది కురువృద్ధులూ, ద్రోణుడూ, కృపుడూ మొదలైన ఆచార్యులూ బంధు వర్గమూ, స్నేహబృందమూ, తక్కిన రాజలోకమూ యావన్మందీ సం తోషించేట్టు నమస్కారాదికాలు తెలియచెయ్యి. ముఖ్యంగా విదురుడు-

సమబుద్ధికల సహృదయుడు ఆమహానుభావుడు. గాఢమయిన నా ప్రేమాలింగనాలూ, ఆదరసత్కారాలూ ఆయనకి అందించు'' అన్నాడు.

''బావా,'' అంటూ ముందుకివచ్చాడు అర్జునుడు, ''మా రాజ్యం మాకు కావాలి'' అంటున్నాడు ధర్మరాజు. ఇంతులో మూతముప్పు డేమీ లేదు. లోకమంతటికీ తెలుసీమాట. దుర్యోధనుడూ, అతడి తమ్ములూ దీనికి అంగీకరించారా, మంచిమాట. మేమూ దానికి సమ్మతిస్తాం. కాదూ పోదని గునిశారో, పుత్రమిత్ర సహితంగా గొయ్యితీసి పాతేస్తాను వాళ్ళని. తప్పదు'' అన్నాడు.

''చబాష్, అదీమాట'' అని అరిచాడుభీముడు. సంతోషంతో ప్రతీ అవయవమూ రెండింతలై పుష్పాంగిందతడికి. అంతమందిలోనూ ఘీంకారం చేస్తూన్న మదగజంలా కనిపించా డతడు.

''అవును, అంతే'' అన్నారు నకులసహదేవులు, ''కుదిరితే సంధి కుదరకపోతే యుద్ధం. ఏదో వొకటి తుదినిశ్చయం చేసుకు వెంటనే వచ్చేయి'' అన్నారు.

ఇలా చెప్పవలసిన నాలుగుమాటలూ చెప్పి కౌగిలించుకుని సాగనంపారు పాండవులు. సెలవుతీసుకుని ప్రదక్షిణంచేసితిరిగి వచ్చారు. తక్కినవాళ్ళూ నమస్కరించి సెలవుతీసుకున్నారు. రథం వెళుతూ గరుడధ్వజం కనపడుతూన్నంతసేపూ కళ్ళప్పగించి,తరవాత వూళ్ళోకి మళ్ళి పోయారు ప్రజలు.

అవసరమయిన ప్రయాణసంభారాలన్నిటితో నడుస్తూన్న నిర్వాహకుల్ని చూసి ఉల్లాసం కలిగేట్టు హెచ్చరించాడు కృష్ణుడు. హస్తినాపురానికిపోయే రాజబాటని పరిగెత్తింది రథం. దారుకుడి చతురత్వానికి గుర్రాలపటుత్వం తోడైంది. సుఖప్రదంగానూ, మనోల్లాసంగానూ వుంది ప్రయాణం.

మార్గమధ్యంలో వోచోట నారదుడూ, జమదగ్ని, కణ్వుడూ మొదలయిన కొందరు మహామునులు ఎదురయారు. చూసి రథం దిగాడు కృష్ణుడు. నమస్కారం చేశాడు. ''మీరిలా సాక్షాత్కరించ డంలో ఏమిటి కారణం? నేను చెయ్యవలిసిందేమైనా వుంటే సెలవి య్యండి'' అన్నాడు.

''దేవా, పుణ్యమూర్తివి నువ్వు నీదర్శనం చేసుకోడానికి వో కారణమంటూ వుండాలా?'' అన్నాడు నారదుడు, ''నీరాయ బారం చూడాలని కుతూహలంతో వచ్చారు వీరంతా. కౌరవసభలో నువ్వు చేసే ఉపన్యాసం, విదుర భీష్మాదులికీ నీకూ జరిగే ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలూ వినాలనీ వేడుకపడుతున్నారు'' అన్నాడు.

''సంతోషం. తప్పకండా దయచెయ్యండి'' అన్నాడు కృష్ణుడు.

''మంచిది. నువ్వుపద. మేమాసమయానికే అక్కడికి వస్తాము'' అని దీవించారు మునులు. అక్కడినుంచి ఇంకా కొంతదూరం పోయింది రథం. అక్కడ వొక పుణ్యాశ్రమం దగ్గిర పెద్దవొద్దిచెట్టు నీడని విడిది వేశాడు కృష్ణుడు. భోజనాలూ అవీ ముగిశాక మళ్ళీ బయల్దేరాడు. ఇదిగో అదిగో పొద్దుగూకుతోందనగా, కుశస్థలం ప్రవేశించాడు. కృష్ణుడు వచ్చాడనడంతోనే అక్కడి జనమంతా విరగబడ్డారు. ప్రము ఖులైన బ్రాహ్మలు కొందరువచ్చి తమఇళ్ళకు ఆహ్వానించారు. సమ్మర్దం కూడదని వారించాడు కృష్ణుడు. విశాలమైన వోమంచి మైదానంలో డేరాలు వేయించాడు. తగుపాటి జనంతో ముఖ్యులైన వాళ్ళ ఇళ్ళకు వెళ్ళాడు. వాళ్ళిచ్చిన అభ్యాగతపూజలు స్వీకరించాడు. వాళ్ళని సంభావించి, విడిదికి తిరిగివచ్చి కాల్యకృత్యాలలో మగ్ను డయాడు.

ఇక్కడ ఇలా వుండగా, అక్కడ హస్తినాపురంలో ఈవార్త గుప్పుమంది. వినీ వినడంతోనే భీష్మద్రోణుల్నీ, విదుర సంజయుల్నీ, దుర్యోధనుణ్ణీ, శకుని కర్ణ సైంధవుల్నీ పిలిపించాడు ధృతరాష్ట్ర మహా రాజు. కొడుకుని దగ్గిరికిపిలిచి ''ఇదిగో, శ్రీకృష్ణుడు పాండవకార్యార్థం

మనదగ్గిరికి వస్తున్నాడు. ఇవాళ కుశస్థలంలో వున్నాడు. రేపిక్కడికి వస్తాడని వింటున్నాను. లోకాలన్నీ ఎవణ్ణయితే కీర్తిస్తున్నాయో, ఆమహానుభావుడు మనదగ్గిరికి దయచేస్తున్నాడు. ఇంతకంటె ఆశ్చర్య మేముంది! ఆయన ఎవర్ని అనుగ్రహిస్తాడో, వాళ్ళకి సర్వశుభాలూ సమకూడతాయి. అతడు అనాదరం చేసిన వాళ్లకి అశుభాలు తప్పవు. అందుసుంచి ఆయన్ని పూజించడానికి సకలసంబారాలూ సమా యత్తం చేయించు. పురవీధులు ముస్తాబు చేయించు. ప్రతీఇల్లూ మంగళ ద్రవ్యాలతో శోభాయమాన మయ్యేట్టుచూడు. నీవైభవానికి తగినట్టు, ఆయనమనస్సుకి నచ్చినట్టు సమస్తమూ సమకూర్చు" అన్నాడు.

ధృతరాష్ట్రుడి సంకల్పానికి భీష్మద్రోణులు సంతోషించారు. "దివ్యమైన ఏర్పాటు" అన్నారు.

"సరే, అలాగే చేస్తాను" అన్నాడు దుర్యోధనుడు. తగిన పరివారజనాన్ని వెంటనే పిలిపించాడు. "పట్టణమంతా కస్తూరితో అల కండి. కర్పూరంతో ముగ్గులు పెట్టండి. గోడలికి కుంకంపూయండి. సభామండపంనిండా రత్న తోరణాలు కట్టండి. నగళ్ళన్నీ అలంకారా లతో కలకల్లాడేట్టు చేయండి. మీచతురత్వమంతా వినియోగించి మనలోగిలీ, దుశ్శాసనుడిభవనం ప్రత్యేకమైన శిల్పాలతో అపూ ర్వంగా అలంకరించండి. కృష్ణుడి విడిదికి అన్నివిధాలా తగినచోటు వృకస్థలం. అక్కడ పందిళ్ళు వేయండి. మంటపాలు నిర్మించండి. ఆయన రేపు తెల్లవారేసరికి వస్తారు. అంతకిపూర్వమే ఇదంతాపూర్తి కావాలి" అని ఆదేశించాడు. పట్నంలో పండగ చేయండని చాటించమన్నాడు ఘుమఘుమలాడే పూలమాలలు కూర్చడానికీ, మణిభూషణాలూ, చిత్రాంబరాలూ సిద్ధం చేయడానికీ తగిన నైపుణ్యం కలవాళ్ళని నియోగించాడు, పిసరంత వెల్తిరాకండా అన్ని ఏర్పాట్లూ చేయించాడు.

"విదురా" అన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు సాలోచనంగా, "మంచి మంచి బహుమానాలతో ముంచెత్తాలి కృష్ణుణ్ణి. రకరకాల రత్నాల రథాలూ, జవనాశ్వాలూ, భద్రగజాలూ, మణిమయాలంకారాలూ, దాసదాసీజనం అసంఖ్యాంగా సమర్పిస్తాను. మనభవనంలోనూ, దుర్యోధనుడి లోగిళ్ళలోనూ, దుశ్శాసనుడి హవేలీలోనూ ఆయనకంటికి నచ్చినదల్లా కానుకగా అర్పించాలాయనికి. ఏమంటావు?" అని అడిగాడు.

"శ్రీకృష్ణుణ్ణి సంతోషపరచడంకంటే కావలిసిం దింకేముంది!" అని అర్థవంతంగానే అందుకున్నాడు విదురుడు, "మంచిమాటే, కాని న్యాయంగా పాండవులికి ఐదూళ్ళయినా ఇవ్వడానిక మనసొప్పని నువ్వు ఇంతత్యాగానికి ఎలా తెగిస్తున్నావో అని ఆశ్చర్యంగా వుంది నాకు. అవును, నీఅభిప్రాయమేదో అవగాహన అవుతూనే వుందినాకు. ఒడుపుగా డబ్బూ దసకమూ లంచమిచ్చి, కృష్ణుణ్ణి వల్లో వేసుకుని కథఅడ్డం తిప్పాలని చూస్తున్నావు. 'ముద్దమాతికట్టు' అన్నమంత్రం అన్ని చోట్లా పారుతుం దనుకుంటున్నావు. ఇంతవెర్రివాణ్ణి నిన్నే చూశాం. మేరువంతధనం పోసినా అర్జునుణ్ణి విడిచిపెడతాడా కృష్ణుడు? అర్జునుడి భక్తీ, కృష్ణుడి ప్రేమా నీకుమాత్రం తెలియనివి గనకనా! అర్జునుడంటే ఆరోప్రాణం కృష్ణుడికి. జలపూర్ణమైన మంగళకలశమూ, పాద్యమూ, కుశలప్రశ్నతప్ప ఇంకోదానితో మెప్పించలేం ఆమహానీయుణ్ణి. ఏపనిమీద ఆయనవస్తున్నాడో, అది మనసా మనం ఆచరించడమే ఆయన్ని సంతోషపరచడం. అవీ ఇవీ పదివేలయినా నిష్ప్రయోజనం" అన్నాడు.

దురాలోచన

"అవును, విదురుడు చెప్పినదాంట్లో రవంతా సందేహంలేదు" అని సాగదీశాడు దుర్యోధనుడు, "కృష్ణుడు పాండవులతో ఎప్పుడూ వేరుకాడు. కానుకలు చెల్లించేకాలం కూడా కాదిది. ఈసమయంలో ఇచ్చామే అనుకో, ప్రయోజనంలేదు సరికదా, భయపడి బహుమానా

లిచ్చామంటుందిలోకం. అందులో ఏదన్నా కొరతవచ్చిందా, నవ్వుల పాలూ అవుతాం అంతే. కృష్ణుడు పూజనీయుడన్న సంగతి నాకూ తెలుసు. ఐతే, కానుకలు పెట్టడంవల్ల మన చేతకానితనమే బైటపడు తుంది. పై పెచ్చు శత్రువులు కొమ్ములెక్కి కూచుంటారు. లంచాలవల్ల కంచాలపొత్తు కలుస్తుందా ?'' అన్నాడు.

''నువ్వూ,నీకొడుకూ ఏమన్నా యిస్తే వొకటీ, ఇవ్వకుంటే వొక టీనా కృష్ణుడికి ! పొరపాటు. ఆయన సంకల్పించిన కార్యం అచంచల మైంది. పాండవులు శాంతించేట్టు చేయడమే ఆయన పూనిక. ఇంత కంటె క్షేమమయినమార్గం ఇంకోటి వుండదు. ఆయనేదిచెబితే అది, కిక్కురుమనకండా చెయ్యడమే నీకు క్షేమం. ధర్మనిర్వచనంచేసే చెబుతాడాయన. ఆయన చెప్పిందల్లా అక్షరాలా అంగీకరించండి. దాంతో అన్నీ చక్కబడతాయి'' అన్నాడు భీష్ముడు.

''అదేమన్నమాట !'' అని అడ్డంవచ్చాడు దుర్యోధనుడు, ''పాండవులికి రాజ్యంలో వంతిమ్మాంటాడు కృష్ణుడు. నేనివ్వను గాక ఇవ్వను. అదలావుండనీ—ఇంకోఆలోచన తడుతూవుంది నాకు. విను. పాండవుల పంచప్రాణాలూ ఈకృష్ణుడు, ఇతణ్ణిపట్టి బంధిస్తే చాలు, రెక్కలువిరిగిన పక్షులైపోతారు వాళ్ళు. నాకు విధేయులై వుంటారు. పాంచాలులూ, యాదవులూ మొదలైన వాళ్లె ఆ ప్తవర్గ మంతా కుక్కిన పేళ్ళలా మనమాట వినుకుంటారు. భప్పన్న దేశాలూ నేనే ఏకైక చక్రవర్తినై ఏలుకుంటాను. దీనికితగిన పన్నుగడఅంతా ఇపుడే సిద్ధంచేస్తాను. ఏమంటావు ?'' అన్నాడు.

ఇది వినడంతోటే గతుక్కుమనిపోయాడు ధృతరాష్ట్రుడు. భీష్ముడు మొదలైన వాళ్ళంతా ముక్కుమీద వేలుంచుకుని నాలికలు కరుచుకున్నారు.

“అయ్యో, ఇది జగద్ద్రోహం” అని గుండెలమీద చేతులు వేసుకున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు, “ఈతలంపే నీమనస్సులోకి రాకూడదు. పాపాత్ముడా, దూతగావచ్చినవాణ్ణి, మహాత్ముణ్ణి కలవాణ్ణి, ధర్మాత్ముణ్ణి దండించడం ధర్మవిరుద్ధం. ఆయనేం సామాన్యుడా! లోకైకవంద్యుడు. పూజనీయుడని నువ్వేవొప్పుకుంటివే ఇప్పుడు! ఆయన రాకవల్ల కురువంశానికి ఏం అపకారంజరిగిందని! ఏచేశాడని నీకీ పాపచింత!” అని కొడుకుని గదమాయించాడు.

“నీకొడుకు ప్రాణాంతకమైన ఘోరానికి నెట్టుకుంటున్నాడు. కృష్ణుడిమీదికే ఇంతద్రోహం తలపెడితే మంత్రులతోసహా సర్వనాశనం అయిపోతాడు. పుట్టుగతులుండకండా పోతాడు. అంతే, తప్పదు. ఇంక ఇది చేస్తేనేం, చెయ్యకపోతేనేం, ఆమహాత్ముడి విషయంలో ఇంత అపచారం తలపెట్టిన దుష్టాత్ములు ఎంతకన్నా తగుదురు. ఇలాంటిది వినలేను నేను” అంటూ దిగ్గునలేచి, పెడమొహం పెట్టుకుని చరచరా పైకి వెళ్ళిపోయాడు భీష్ముడు.

“ఇంతలేసి ఘోరాలు మనస్సులో పెట్టుకున్న నువ్వు, చెయ్యడానికి మాత్రం సందేహిస్తావంటే ఎలానమ్మడం? నిజం చెపుతున్నాను, దీనివల్ల సమూలంగా నశించి పోతావు. కూడదు. నామాట విను. ఇలాంటి దురాలోచన కట్టిపెట్టు” అని బోధించి సాగనంపాడు కుమారుణ్ణి ముసలిరాజు.

మర్నాడు కుశస్థలంలో పెందరాళే లేచాడు కృష్ణుడు, కాల్యకృత్యాలు నిర్వర్తించుకున్నాడు. ప్రయాణానికి సిద్ధమయాడు. తెల్లవారేసరికి కుశస్థలవాసులంతా సాగనంపడానికి సమావేశమయారు. అందరితోనూ మందహాసం చేస్తూ మాట్లాడాడు కృష్ణుడు. బయల్దేరేముందు రకరకాల ఫలహారాలూ, పిండివంటలూ, పళ్ళూ, గంధ

మాల్యాదులూ పట్టుకుని హస్తినానగరంనుండివచ్చి హాజరయ్యారు దుర్యోధనుడి సేవకులు. అన్నీ ఆదరంగా అందున్నాడు కృష్ణుడు. ఉపయోగించినట్టే నటించాడు. కాని వొక్కటీ ముట్టుకోలేదు. ప్రజలందరినీ "ఇకనిలవం" డని చెప్పి అక్కడనుండి బయల్దేరాడు.

ఇంతలో, వొక్కదుర్యోధనుణ్ణి తప్ప తక్కినబంధు వర్గాన్నంతటినీ, మంత్రుల్నీ, సామంతుల్నీ కృష్ణుడికి ఎదురుకోలుగా స్వాగతం చెపుతూ పంపించాడు ధృతరాష్ట్రుడు. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ బాహ్లీకుడూ మొదలైన పెద్దలతోకూడాకలిసి వీరంతా మంగళవాద్యాలతోసహా మహావైభవంగా ఎదురువెళ్ళారు.

అందరినీ అన్ని విధాలా సంభావించాడు కృష్ణుడు. కృతవర్మ తనవాడే కావడంచేత విశేషస్నేహంతో చేరదీశాడతణ్ణి. సమస్త జనమూ పరివేష్టించి వెంటనడుస్తూవుండగా దేవేంద్రవైభవంతో పురప్రవేశం చేశాడు. తనకోసమని దివ్యసుందరంగా అలంకరించుకుని వుంది హస్తినానగరం, ఇసకవేస్తే రాలడంలేదు జనం. రాజవీధిని నడిచి వస్తూంది రథం జయజయధ్వానాలు చేస్తున్నారు బారులు తీరిన ప్రజలు. రెండుపక్కలా మేడలమీద,కిటికీలలోంచి, బాల్కనీలమీంచి విరగబడి విలాసంగా చూస్తున్నారు పురస్త్రీలు. పూలవాన కురిపిస్తున్నారు అత్తరూ, పన్నీరుజల్లులూ ముంచెత్తుతున్నారు, ఆణిముత్యాలతో మంగళాక్షతలు చల్లుతున్నారు, అంజలిబంధాలు పైకెత్తి అదే మొక్కుతున్నారు.

"ఈయనేనే, పూతన ప్రాణాలు చనుబాలతో సహా చప్పరించేశాడు, ప్రౌఢ బాలుడు."-"ఈయనేనమ్మా, చాణూరమల్లుణ్ణి చిటికిలో చిత్తుచేశాడు, జగజ్జెట్టి" "ఈయనేనే అక్కయ్యా, కంసుణ్ణి కడతేర్చి అతడి తండ్రిని రాజుచేశాడు, మహాప్రభువు." "ఈయనేనో, సత్యభామా దేవికి పారిజాతం తెచ్చి పెరట్లోనాటాడు, రసిక శిఖామణి." "ఈయనేనే అమ్మో, వెన్నముద్దలూ గోపికాస్త్రీల

మనస్సులూ పొంగిలించాడు, చిన్నికృష్ణమ్మ.'' ఈయనేనో వోవిడ, పగవాళ్ళ తలమీద పాదాలుపెట్టి, పద్మపరిమళంతో పరిమళింప చేస్తూన్నాడు, చతురమూర్తి.'' ఇలాముచ్చటమీద ముచ్చట చెప్పు కుంటూ తన్మయులూ అవుతున్నారు అమ్మలక్కలు, యువకులని కాదు, వృద్ధులనికాదు, పేదలనికాదు, అమీర్లనికాదు, హరిజనులని కాదు, బ్రాహ్మలనికాదు—దర్శనకుతూహలంతో అదే తొక్కిస లాడిపోతున్నారు జనం. ఎదటివాళ్ళని తోసుకుంటూ ముందుకు పోతు న్నారు. వేళ్ళమీద నిలబడి ఎదటికి చూస్తూన్నారు. రథాన్ని ముట్టడి వేస్తున్నారు. సిపాయిలు సమ్మర్దం సర్దుబాటు చేస్తున్నారు చోపు దార్లు బెత్తాలతో అదలిస్తున్నారు. వద్దని వాళ్ళని వారిస్తూ, ఆ ప్రజా సముద్రంలోంచి మందస్మితంతో, మందగమనంతో రథం పోనిస్తూ న్నాడు శ్రీకృష్ణుడు.

రాజవీథులు గడిచాయి. మణితోరణాలతో మహోజ్జ్వలంగా వున్న కోటదేవిడీ దాటింది. కక్ష్యాంతరాలూ గడిచాయి. ఇలా వెళ్ళి వెళ్ళి ఏనుగు మొగసాలదగ్గిర ఆగింది రథం. రథందిగి మందగమనంతో లోపల ప్రవేశించాడు కృష్ణుడు.

ఇంతలో భీష్ముడూ ద్రోణుడూ మొదలయిన వారంతా ముందుగా వెళ్ళి ధృతరాష్ట్రుడిదగ్గిర నుంచున్నారు. సంభ్రమంతో లేచాడు ధృతరాష్ట్రుడు. విదురుడితోనూ సంజయుడితోనూ కలిసి ఎదుర్కొన్నాడు కృష్ణుణ్ణి. మహాదరంతో పొదివి కౌగిలించుకున్నాడు కృష్ణుడు. విదురుణ్ణీ, తదితర సత్పురుషుల్నీ సమాదరదృష్టితో పరికించాడు. ఎత్తికౌగిలించుకున్నాడు. కుశలప్రశ్న చేశాడు. అదే విధంగా అందరితోనూ తగిన మర్యాదలు నిర్వహించవలిసిందని సాత్యకికి సంజ్ఞ చేశాడు.

ముందే ఉన్నతమైన కనకాసనం సిద్ధంగావుంది. దానిమీద కృష్ణుణ్ణికూచోపెట్టాడుధృతరాష్ట్రుడు. అతడు ఆదేశించడమే తడువుగా

అర్ఘ్యమూ, పాద్యమూ, మధుపర్కాలూ ఇచ్చి కృష్ణుణ్ణి పూజించారు రాజపురోహితులు. అర్హపీఠంవేసి సాత్యకినీ అర్చించారు. వృద్ధ మహారాజూ తక్కినదొరలూ ఎవళ్ళ ఆసనాల్లో వాళ్ళు కూర్చున్నారు. కొలువు కొలువంతా సూర్యోదయసమయంలో వికసించిన సరోవరంలా కలకలలాడుతూ కనువిందుగా వుంది.

ముందుగా ధృతరాష్ట్రుడికీ, భీష్మ, బాహ్లీక, ద్రోణప్రముఖులికీ ధర్మరాజు విన్నవించిన ప్రకారం ప్రమాణాలూ అవీ నివేదించాడు కృష్ణుడు తరవాత కులాసాగా కబుర్లలోకి దిగాడు. రాజు మనస్సుకి నచ్చినట్టు ఎంతో మర్యాదగా మాట్లాడాడు. బంధువులూ, పరిచితులూ స్నేహితులూ సంతోషించేటట్టు స్నేహాలాపాలు చేశాడు. పరిహాసవచనాలతో యువకుల్ని ఉల్లాసపరిచాడు. ఇలా కొంతసేపు గడిచాక "విదురుడి ఇంటికి వెళతాను. ఇంకా వెళ్ళవలిసిన చోట్లకి కూడా వెళ్ళివస్తాను" అంటూ లేచాడు. ధృతరాష్ట్రుడిచేత "సరే" అనిపించుకుని బయలుదేరాడు.

సంభ్రమంగావచ్చి స్వాగతమిచ్చాడు విదురుడు. భక్తివినయాలతో మంగళోపచారాలు చేశాడు. దేవతలికి చేయవలిసినంత మహోపచారాలు చేసి పూజించాడు. పాండవుల వొక్కొక్కరి క్షేమమూ పేరపేర, పదేపదే అడిగాడు. వినయంగా చేతులుజోడించి "మీకోసం భోజనమిక్కడే ఏర్పాటు చేస్తాను" అన్నాడు. "మంచిది" అన్నాడు కృష్ణుడు.

తల్లి కడుపు

అక్కడినుండి కుంతీదేవిదగ్గిరికి వెళ్ళాడు కృష్ణుడు. అతణ్ణిచూడ్డంతోనే కుమాళ్ళు కళ్ళఎదట కట్టినట్టయింది కుంతికి. బావురుమని రెండు చేతులతో కృష్ణుడిమెడ పెనవేసుకుని ఏడవడం మొదలుపెట్టింది. ఎంతో కష్టంమీద ఆమెని వోదార్చి సముదాయించాడు కృష్ణుడు.

ఎలాగో ఆపుకుందామె చివరికి. ఆసనం వేయించి కూచోపెట్టింది కృష్ణుణ్ణి ఉపచారాలు చేయించి పక్కనే కూచుంది.

"నీ చెప్పుచేతల్లో పెరిగి నీతిమంతులూ, శక్తిమంతులూ అయ్యారు నాకుమాళ్ళు" అంటూ ఆరంభించింది. ఆమె కంఠం గద్గదికపోతూవుంది. "ఎండకన్నెరగరు. ఇటుపదిమందీ, అటుపదిమందీ సేవ చేస్తూ వుంటే, అరిచేతినిమ్మపళ్ళలా హాయిగా బదికిన వాళ్ళు ఇలాంటి నా నాయనలు పిట్టమనిషి లేని అడవుల్లో ఎలా వెళ్ళబుచ్చారు! నన్నూ- నాబొందినీ మాత్రం ఇక్కడ వొదిలి, నాపంచప్రాణాలూ వాళ్ళతో తీసుకుపోయారు. నాచేత్తో పడ్డిస్తే తినేవాళ్ళు, హంసతూలికా తల్పాలమీద నిద్రపోయేవాళ్ళు వైతాళికుల మధురగీతాలతోనూ, భద్రగజాల ఘీంకారాలతోనూ, తెలువుకునేవాళ్ళు నాతండ్రులు. దుంపాదుట్రా తిని, పొదలనకా పుట్టలనకా పడుకుని పులుగులూ మృగాలూ అరిస్తే ఉలికులికిపడి లేస్తూ బతికారుకదూ! తండ్రిలేని బిడ్డలు. కన్నతల్లినసహా విడిచి ఇలా దుఃఖాలపాలయారు. అడవులే అనుకుంటే అజ్ఞాతవాసం! అన్నితిప్పలు పడ్డారు నా బాబులు!

"కల్లోసహా ధర్మంతప్పరు మా పెదబాబు ధర్మరాజు. ఎలా వున్నాడు? సింహావిక్రముడు భీమన్న క్షేమమేనా? విల్లూ బాణంపట్టు కుంటే ముల్లోకాలూ తలలొగ్గుతాయి నాకన్నతండ్రికి – అర్జునుడు సుఖంగావున్నాడు కదా! వినయానికి పెట్టిందిపేరు నా చిట్టితండ్రులు కవలవాళ్ళు బావున్నారా? కులసతి, నా ఇంటిదీపం, మా పాంచాలి, మాఅమ్మ, ఎలావుంది? కొడుకులకంటే కోడలంటే ప్రాణంనాకు. వాళ్ళ కంటే కోటిమడుగులు నేనంటే ప్రాణంపెడుతుంది నాచిట్టితల్లి. మగనాలు, ముద్దరాలు, పుణ్యచరిత్ర, పతివ్రత – అలాంటి నా కన్నతల్లి, నిండుసభలో అందరి ఎదటా పడ్డపాట్లు తలచుకున్నప్పుడల్లా, గుండె చెక్కలై పోతుంది నాకు. దానికష్టాలు చూసిన్నీ సహించుకున్న

రాతిగుండె దాన్ని. నేను సహించలేనిదంటూ ఇంకేముంటుంది! ఈనర లోకంమీద ఇంతలేసికష్టాలు ఎవరికన్నావుంటాయా చెప్పూ!

"అంతసభలోనూ వొక్క విదురుడు తప్ప 'ఇది అధర్మం, కూడదు' అని వొక్కరైనా నోరెత్తరుకదా! ప్రపంచమింకా నిలబడి వుందంటే విదురుడివంటి ధర్మాత్ములవల్లే అంటాను.

"అల్లుడూ, ఇంతా వొకయెత్తూ ఈపడమూడేళ్ళూ బావకొడుకు దెప్పిపొడుస్తూ పోస్తున్న ఎత్తుబత్తె మొకఎత్తూ ఐపోయింది నాకు. ఎవళ్ళతో మొత్తుకోను! బాబూ, ప్రమాణపూర్తిగా చెపుతున్నాను నాకొడుకు లొకటీ, దుర్యోధనుడూ, అతడితమ్ములూ వొకటీ అన్న భేదం ఏకోశానాలేదు నాకు. ఇందులో ఏమాత్రం అసత్యం వున్నా నాబిడ్డల మొహాలు చూడకండా పోవాలి నేను. నిజమైతేనే నువ్వూ, నా కూనలూ పదికాలాలపాటు చల్లగా వుంటారు.

"బావ మంచివాడు కాడని ఆడిపొయ్యడం దేనికి! అతడి కొడుకుల్నిమాత్రం నిందించడ మెందుకు? బాహ్లీకుణ్ణి తిట్టడంతో ఏంపని? భీష్ముడిమీద వాదువెయ్యడమెందుకు?–ఇంతకీ ఇలాంటి కటికి వాళ్ళయింట నన్ను పడవేసిన మనవాళ్ళ ననాలిగాని! – ఐనా, అని మాత్రం ప్రయోజన మేముందిగనక!

"అర్జునుడు పుట్టినపుడు, 'వీడు లోకాలు జయిస్తాడు. భూమ్యాకాశాలు నిండుకుంటుంది వీడికీర్తి. యుద్ధంలో కౌరవుల్ని జయిస్తాడు. అన్నదమ్ములతోసహా సామ్రాజ్యాధిపతుల గౌరవాలనుభవిస్తాడు' అంది ఆకాశవాణి. అంటే ఆకాశవాణినే అనాలి. ధర్మమే నిజమైతే ఆకాశవాణి నిజమతుంది. అన్నిటికీ సూత్రధారుడవంటూ వుండనే వున్నావు నువ్వూ.

"నువ్వు మన్నించే నీనేస్తులు నాతండ్రులు. నువ్వు వస్తున్నావని విన్నప్పటినుంచీ ఆలోచిస్తున్నాను. నువ్వు వెళ్ళగానే వాళ్ళతో ఈమాట చెప్పాలి. ధర్మరాజుతో ఇలా అను. " దేహీ అని చెయిచాచి

సంపాయించిన మూష్టిసంపద, ఎందుకువచ్చిందది! రాచబిడ్డడన్నవాడు శౌర్యం వొదలడం నిప్పులు చల్లారిపోవడమన్నమాట. అలాంటి వాళ్ళని ఎవరు లక్ష్యపెడతారు?

"భీమార్జునులతో ఇలాచెప్పు 'రాచకూతురు దేనికోసమైతే కొడుకుల్ని కంటుందో, దానికి తగినసమయం వచ్చిందిపుడు. ఆలస్యానికి అవకాశంలేదు. మీకర్తవ్యం మీరు మరిచిపోతే, మిమ్మల్ని పురుషుల కింద జమకట్టదు లోకం.

"నకులసహదేవులతోనూ ఇలా అన్నాననను, 'భుజబలంతో జీవించడమే స్వధర్మం. మెప్పించబడడమంత నీచం మరొకటిలేదు.''

"ఏంచెయ్యాలీ అన్నది ద్రౌపదిని అడిగి తెలుసుకోండి' అని అందరితోనూ చెప్పు. కళ్ళెర్రచేస్తేచాలు భీమార్జునులకు అడ్డమంటూ వుండదు. ఇంత తెలిసి, అవమానాలు అనుభవించిన్నీ ప్రతీకారం చెయ్యవద్దా! ఎంతకయినా సమర్థులే నాబిడ్డలు! నువ్విలా చెబితే అలా చేస్తారు వాళ్ళు. నువ్వనుగ్రహిస్తేచాలు చల్లారుతుంది నాకడుపుమంట'' అంది. ఇలా గుక్క తిప్పకండా, తెరలు తెరలుగా వుప్పొంగుతూన్న దుఃఖం నివేదించుకుంది కుంతీదేవి.

"ఎందుకీ అధైర్యం అత్తా'' అంటూ మెల్లిమెల్లిగా వోదార్చడం మొదలు పెట్టాడు కృష్ణుడు, "ధీరురాలివి, పుట్టినిల్లూ మెట్టినిల్లూ ప్రఖ్యాతి చెందినట్టు నడుచుకున్న ధన్యచరిత్రవి. నువ్వే కష్టాలు భరించలేకపోతే లోకంలో సామాన్యులసంగతి చెప్పేదేముంది? విచారించకు. అన్నివిచారాలూ స్వస్తిచెప్పడానికి కార్యభారం నామీద వేసుకున్నానుగా! విను. కొడుకులూ, కోడలూ కులాసాగా వున్నారు. భక్తిపూర్వకంగా దండప్రణామాలూ ఆలింగనాలూ మరీమరీ నివేదించమన్నారు. వీరధర్మం తప్ప మరోధర్మం ఆశించడమే లేదు వాళ్ళు. సీకడుపునపుట్టిన సింహాలు వాళ్ళు. నైచ్యానికి వొడబడతారా! వాళ్ళేమి

అల్పబుద్ధులు గనకనా ఏమన్నానా? ఎంతో కాలం లేదింక. మహో త్సాహంతో శత్రుసంహారం చేస్తారు. అఖండవైభవంతో సాగర మేఖలమైన సామ్రాజ్య మేలుకుంటారు? కళ్ళవేడుకగా, చల్లగా చూస్తావు నువ్వు" అన్నాడు.

"అవును నాయనా, అవును వాళ్ళకి తండ్రన్నా, గురువన్నా, దైవమన్నా — అన్నీ నువ్వేమరి" అంది, క్రమక్రమంగా వికసిస్తూన్న మొహంతో ఆమె, "ఇదిన్యాయం, ఇదిఅన్యాయం, ఇదిమంచీ, ఇది చెడ్డా అవి నువ్వేది ఆదేశిస్తే అదే ఆచరిస్తారు వాళ్ళు. నీఆశ్రయ మంటూవున్న వాళ్ళకి ఆపదలెందుకుంటాయి? మాబాబులికే అన్న మాటేమిటి, కౌరవులికీ, ఈసమస్త ప్రపంచానికీ నువ్వే ఆధారం. నీపలుకే జగత్తుకి వేదవాక్కు" అంది.

"నువ్వలాగే అంటావత్తా, ఎప్పుడూను" అంటూ మందహాసం చేశాడు కృష్ణుడు, "మళ్ళీవస్తాను. దుర్యోధనుడి దగ్గిరికి వెళ్ళనేలే దింకా" అంటూ లేచాడు. ఆమెసెలవుతీసుకుని దుర్యోధనుడి మంది రానికి వెళ్ళాడు. సాత్యకి కృతవర్మలు వెంటనే వున్నారు.

తనకోసం ఎదురుచూస్తూ, ప్రత్యేకించి అలంకరించుకుని వుంది దుర్యోధన మహారాజు భవనం. కృష్ణుణ్ణి అల్లంతదూరంలో చూసి పడుతూలేస్తూ లోపలికి పరిగెత్తారు ద్వారపాలకులు. వెళ్ళడం, రారాజు ఆదేశంపొంది తిరిగిరావడం, క్షణాలమీద జరిగింది. ఎదురు వచ్చి సగౌరవంగా, సవినయంగా స్వాగతంవిన్నవిస్తూ, సమ్మర్దం సర్దుతూ, కక్ష్యాంతరాలగుండా తోడ్కొని వెళ్ళారు సపరివారంగా కృష్ణుణ్ణి. కైలాసపర్వతంవంటి మహాసౌధంలో సభతీర్చి, సింహాసనం మీద ప్రతీక్షిస్తున్నాడు దుర్యోధనుడు. బాహ్లీక, భీష్మ, ద్రోణ ప్రభృ తులైన పెద్దలూ, కర్ణుడూ, శకునీ ఇత్యాదిమంత్రులూ, సైంధవుడూ మొదలైన దొరలూ, దుశ్శాసనుడూ, దుర్ముఖుడూ, వికర్ణుడూ,

మొదలయిన కౌరవ కుమారుల్సూ, దేశదేశాల రాజులూ పరివేష్టించి వున్నారు. సభసభంతా పిటపిటలాడుతూ వుంది.

కృష్ణుణ్ణి చూడ్డంతోనే సపరివారంగా లేచి రాజలాంఛనాలతో ఎదురువచ్చాడు దుర్యోధనుడు. అతణ్ణీ తదితర ప్రముఖుల్నీ కౌగిలించు కున్నారు కృష్ణుడూ సాత్యకిన్నీ. మహోజ్జ్వలమూ, మహోన్నతమూ అయిన బంగారం పట్టుసోఫామీద కూచోపెట్టి కృష్ణుణ్ని అర్చించాడు రారాజు. సాత్యకిని సముచితంగా పూజించాడు. అనంతరం కృష్ణుడు చెప్పడంతోనే ఎవళ్ళ ఆసనాల్లో వాళ్ళు కూచున్నారు. అందరి దృష్టులూ కృష్ణుడిమీదే వున్నాయి. కుశలప్రశ్నలతో ఆరంభించి, మధురసంభాషణలలోకి దిగాడు కృష్ణుడు. అందరినీ అపూర్వమైన ఉల్లాసంలో వోలలాడించాడు.

మాటలసందర్భంలో అంకించుకుని "మీకేమేం కూరలు వండిం చేది? మీకు ఇష్టమైనపదార్థాలేవో సెలవిస్తే——" అన్నాడు దుర్యోధనుడు.

"మీరేమీ శ్రమతీసుకోవద్దు. నాకోసం వేరేఏర్పాటుజరిగింది" అన్నాడు కృష్ణుడు.

కర్ణుడి దిక్కు సాకూతంగా చూశాడు దుర్యోధనుడు. "విన్నావా ఈయనరాకడ! ఇక్కడ ఎంచేత తినడో అడుగుదాం. దాంతో ఈపెద్దమనిషి బండారం బైటపడుతుంది" అన్నాడు చాటుగా. మళ్ళీ కృష్ణుడిదిక్కు తిరిగాడు. "మీకోసం సంబరపడి ఎన్నోరకాల పదార్థాలు సంసిద్ధపరిచి నిరీక్షిస్తున్నాంమేం. కాదనిఇంకో చోటికి వెళ్ళడం మనబంధుత్వానికీ నీతికీ విరుద్ధమైనపని. పాండవులెంతో కౌరవులూ అంతేకదా నీకు! నువ్వంటె మానాయనగారికీ ఎంతోఇష్టం. ఇదేమన్నా న్యాయంగావుందా? నీకుమాత్రం తెలీందేముంది!" అన్నాడు.

"నేను కాదన్నానా? కానైతే, నేను రాయ బారినికదా! కార్యం సానుకూలం కాందే రాయబారులు ఎదిరింట భోజనం చెయ్య కూడదు. బహుమానాలు స్వీకరించకూడదు. వచ్చినపని ముందు ముగించండి. ఆతరవాత అన్ని వేడుకలూ జరుపుకుందాం ఇపుడు మించి పోయిందేముంది?" అన్నాడు కృష్ణుడు.

"వచ్చినపనికోసం ఇంత తొందరెందుకు? కార్యం సానుకూల మవుతుంది, కాకపోతుంది, దానిసమయం వచ్చినపు డది ఆలోచిద్దాం ముందే ముకుతాటికీ మోకాలికీ ముడిపెట్టడం ఏంసబబు! మాదగ్గిరికి వచ్చినవాడివి మాయింట భోజనంచేసి, కులాసాగాకూచుని, వచ్చిన వ్యవహారం చక్కబెట్టుకోవాలి. అంతేగాని 'ఇ క్క డ తి న ను' అనడం ఏం న్యాయమో అర్థంకాదు నాకు. ఆలోచించకండా అంటున్నావు. అంతే" అన్నాడు దుర్యోధనుడు.

చిన్న చిరునవ్వునవ్వి సభవేపు వోసారికళ్ళు తిప్పాడుకృష్ణుడు. దుర్యోధనుడి చేతిలో చేయికలిపి విలాసంగా కదిలిస్తూ "నీకు తెలీనట్టు నాచేత చెప్పించాలని చూస్తున్నావు" అని ఎత్తుకున్నాడు, "ఐతేవిను. ప్రేమతోపిలిచి పెట్టినభోజనమే ఉత్తమభోజనం. ఆపదలో, మంచీ చెడ్డా అని నిర్ణయించడానికి వీలుకాని సమయంలో లభించిన కూడైనా క్కొంకకఫరవాలేదు, అది మధ్యమం. ఇక్కడ ఈరెండింటిలో ఏదీ పొసగడం లేదు. ఏమంటావా, నువ్వా మామీద ప్రేమకలవాడివి కావు. పోనీ మేమేదైనా ఆపదలో వున్నామా అంటే అదీలేదాయె. అంతే కాదు, పగవాళ్ళ ఇంటతిన్న అమృతమైనా అనుమానానికి కారణమవు తుంది. పగవాళ్ళకి పెట్టడమూ మీకంతమంచిదికాదు. ఏమీ జరగ లేదేఅనుకో, ఐనా శరీరంమీద నమ్మిక యేముంది? ఎప్పుడేదన్నా రావచ్చు దాంతో లేనిపోని సంశయాలు సంభవిస్తాయి. 'నేను పగ వాణ్ణా?' అని అనవచ్చునువ్వు. అవును పగవాడివే, ఏమంటావా?

పాండవులంటే వల్లమాలిన పగనీకు. వాళ్ళంటే ప్రాణంనాకు. ప్రాణాలమీద పగపట్టినవాడు పగవాడు కావడంలో సందేహమేముంది?

"పూజనీయులైన తోబుట్టువులు మీకు పాండవులు. ఐనా బాల్యంనుండీ పగపట్టి కీడే తలపెట్టారు మీరు. అంచేత మీ అందరి అన్నమూ దుష్టాన్నమేనాకు ఒక్క విదురుడింట భోజనం మాత్రం ఉత్తమమైందని నిశ్చయించాను. అక్కడికే వెళుతున్నాను" అన్నాడు.

"సరే, నీఇష్టం అలాగేకానీ" అన్నాడు రారాజు. "మీ సన్మానంకోసం మేమందరం మాఇళ్ళల్లో సకల సంబారాలూ సమాయత్తంచేసుకుని నిరీక్షిస్తున్నాము. అనుగ్రహించాలి" అంటూ లేచేముందు ఆహ్వానించారు బాహ్లీకుడూ, భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ మొదలైన పెద్దలు.

"మీఅందరి సన్మానాలూ స్వీకరించినట్టే సంతోషిస్తున్నాను అందరిఇళ్ళకూ వచ్చినట్టేభావించండి. సెలవియ్యండి" అని అందరినీ వారించి విదురుడి గృహానికి వెళ్ళాడు కృష్ణుడు.

ఆదరస్నేహాలతోనూ, చంచలమైన భక్తివినయాలతోనూ, ఆహ్వానించాడు విదురుడు. పరిమళద్రవ్యాలతో పవిత్రస్నానం చేయించాడు. రకరకాలవంటలు సిద్ధంచేశాడు. విశాలమైన వాకమంచి ప్రదేశంలో భోజనాలు ఏర్పాటుచేశాడు. మధ్యమధ్య మధుర సంభాషణలతో విదురుణ్ణి సంతోషపెడుతూ, షడ్రసోపేతమైన చతుర్విధ సరసాన్నాలూ సుష్టుగా ఆరగించాడు శ్రీకృష్ణుడు.

"ప్రభూ, ఈపుడతాభక్తి మన్నించాలి, ఇదే నాకు పరమ భాగ్యం. ఇంకోలాగ నిన్ను ఆరాధించడమంటే ఎవరికిసాధ్యం?" అంటూ చేతులు జోడించాడు విదురుడు.

భోజనభాజనాలయాక చందనతాంబూలాలు సేవిస్తూ కూచున్నాడు కృష్ణుడు, అంతవరకూ సమయంకనిపెట్టుకు కూచున్నారు,

పట్నంలోని కవులూ, గాయకులూ వేదపారకులూ, వైణికులూ, వేణుగానప్రవీణులూ, జ్యోతిష్కులూ మొదలైనవాళ్ళు, వాళ్ళంతా వచ్చి వాళ్ళవాళ్ళ విద్యలతో కాలక్షేపం చేసి బహూకృతులై వెళ్ళారు. ఇలా దినమంతా సందడిగా గడిచిపోయింది.

రాత్రి అభ్యంతర మందిరంలో హంసతూలికాతల్పం మీద శరీరం వాల్చాడు కృష్ణుడు. పక్కనే వొక ఉచితాసనంలో కూచుని ఏకాంతంగా ప్రసంగించాడు విదురుడు.

"ప్రభూ, ఇదో ఘనకార్యంగా ఇక్కడికి దయచెయ్యవచ్చా నువ్వు?" అంటూ అందుకున్నాడు, "దుర్యోధనుడు దుష్టబుద్ధి నీచుడు. దురభిమాని నీమాట వినకూడదనే నమ్ముకున్నావా? పద కొండు అక్షౌహిణుల సైన్యం తనకి చేరిందని కిందామీదా చూడకుండా వున్నాడు భీష్మద్రోణుల ఆసరా చూసుకుని మరీ ధీమాగా వున్నాడు. కర్ణుడొక్కడే తనకి విజయాభిషేకం చేస్తాడని నమ్ముకుంటున్నాడు.

"నువ్వువస్తావని తెలియడంతోనే ధృతరాష్ట్రుడి కుమాళ్లంతా రహస్యంగా సమావేశమయారు. 'కృష్ణుడిమాట తోసెయ్యాలి,' 'పాండవులికి పుచ్చిన వక్కన్నా యివ్వకూడదు,' 'రాజ్యమంతా మనమే పాలించాలి' అని కూడబలుక్కున్నారు. వాళ్ళతో ఇప్పుడు చేరిన రాజులంతా దిగ్విజయంనాడు పాండవులచేత దెబ్బతిన్నవాళ్ళే. ఆవుక్కురోషం వాళ్ళగుండెల్లో మెలుగుతోంది. అందునుంచి 'కర్ణ డితోపాటు గెలుపో చావో తప్ప ఇంకోటి పనికిరాదు మాకు' అంటూ భీష్మించుకు కూచున్నారు. ఈకారణాలవల్ల మరీ మిడిసిపడుతున్నారు కౌరవులు. ఎంతమాత్రం సంధి జరగదు. వినాశకాలం నెత్తిమీద తాండవమాడుతోంది వాళ్ళకి. వస్తేమాత్రం ఎలావినుకుంటారు?

"తమతాహతూ, ఎదటివాళ్ళతాహతూ తెలీని దుర్మార్గులు, వాళ్ళమధ్యవెళ్ళి నువ్వుకూచోడం ఆ మూర్ఖులు వేసే పిచ్చిపిచ్చి

నవాళ్ళకి జవాబుచెప్పడం—నాకేమో నచ్చలేదు. తిక్క తలకెక్కి-నవ్వుబూసందర్భం తెలీదు వాళ్ళకు. మోటువాళ్ళుకావడంచేత ప్రతాపాలకీ లోపముండదు, నిలువెల్లావిషంతప్ప ఇంకోటిలేదు. మహనీయమైన నీస్వభావమూ, బుద్ధీ, పౌరుషం నాకు తెలీవనికాదు. ఐనా పాండవులమీది స్నేహంచేతా, నీమీది భక్తిచేతా చెవుతున్నాను. కౌరవసభకు వెళ్ళవద్దు'' అన్నాడు.

''తల్లితండ్రులమల్లే హితోపదేశం చేశావు నువ్వు'' అన్నాడు కృష్ణుడు, ''నీ వివేకానికీ, స్నేహానికీ నిజంగా సంతోషంగావుంది. నేను రావడానికి కారణం చెబుతాను. ముందువిని, తరవాత చెప్పవలిసింది చెప్పు. నువ్వేంచెబితే అదే చేస్తాను.

''దుర్యోధనుడి తలతిక్క ఎరగనని కాదు. అతడితో కూడు పురాణీచేస్తున్న రాజులపగా కొత్తకాదు. సంధిపొసగదన్న సంగతీ స్పష్టంగా తెలుసు. ఐతే ఈశ్రమఅంతా ఎందుకయ్యా, అంటావు. భూలోకం తల్లకిందయేటంత రాణువతో మృత్యుముఖానికి పరిగెడుతూన్న మూర్ఖత్వాన్ని మాన్పించడం పుణ్యహేతువేకదా! నిరంతరం పాపపుణ్యాల్లోపడి కొట్టుకుంటూ వుంటాడు మానవుడు. వీటినుండి క్షణం ఎడమైనా సత్పరిణామమే వుంటుందంటారు బంధువర్గంలో అంతఃకలహం పుట్టినప్పుడు, నిష్ఠూరంపడి అయినా సరే అడ్డపడి అది మాన్పించడానికి యత్నించని వాణ్ణి క్రూరకర్ముడన్నారు కర్మకాండ తెలిసిన పెద్దలు. అంచేత, ఈ భరతజాతి అంతఃకలహాలతో చిదికిపోకండా మనకి తోచిన ప్రయత్నం మనం చేద్దామని నాసంకల్పం. ధర్మసంగతంగా చెప్పవలిసిన నాలుగుమాటలూ చెబుతాను. మంత్రులతోసహా దుర్యోధనుణ్ణి సంధికి ఒప్పించడానికే ప్రయత్నిస్తాను. అతగాడికీ, పాండవులికీ, సమస్తలోకానికీ హితమైనట్టు వంచన లేకండా మాట్లాడతాను. నన్ను పాండవపక్షపాతి అని శంకించి, నామాట

తోసివేశాడే అనుకో, మంచిమాటే. దానిఫలం అతడే అనుభవిస్తాడు ఇలా నేను ప్రయత్నించకపోయినా, 'అన్నదమ్ములు తమలోతాము కుమ్ములాడుకుంటూంటే, కాదనకుండా ఉపేక్షించి వూరుకున్నాడు కృష్ణుడు. తనచేత అమాత్రం కాకపోయిందా' అంటుంది తెలియని లోకం, అన్నివిధాలా చెప్పిచూస్తాను బదికిబాగుపడే యోగముంటేనే నామాట వినుకుంటారు వీళ్ళు. కాదని నువ్వు భావించినట్టు నామీదికీ కత్తికట్టారే అను, వీళ్లంతా వొకవైనా నాముందు నంచోగలరా మరి! ఏమంటావు?'' అన్నాడు.

అంతావిని సమంజసంగానే వుందని సమ్మతించాడు విదురుడు. సెలవుతీసుకుని తనపడకగదికి వెళ్ళిపోయాడు. ''వేళ్లమీద లెక్కపెట్ట వలిసిన వ్యక్తి. ఈలోకంలో ఇలాంటి వాళ్లెంతమంది!'' అంటూ విదురుణ్ణీ, అతడిమాటలపొందికనీ తలుచుకుంటూ, పాలసముద్రం మీది తెల్లకెరటంలావున్న ఆతల్పం మీద వొళ్లుమరిచి సుఖంగా నిద్ర పోయాడు శ్రీకృష్ణుడు.

తెలతెలవారుతూండగా వైతాళికుల మంగళగానాలతో మేలు కున్నాడు కృష్ణుడు. కాలకృత్యాలు తీర్చుకుని సిద్ధపడేసరికి సాత్యకీ, కృతవర్మావచ్చి కలుసుకున్నారు. వాళ్ల వెంబడినే ఇష్టజనమంతా వచ్చారు.

ఇంతలో కర్ణుణ్ణీ, శకుని దుశ్శాసనుల్నీ వెంటవేసుకుని దుర్యోధనుడూ వచ్చాడు. ఆనలుగురూ ఎన్నో మంచిమాటలాడి కృష్ణుణ్ణి పొగడడం లంకించుకున్నారు. అతడు కులాసాగా కబుర్లు చెప్పాక, ''ధృతరాష్ట్రమహారాజు బంధుమిత్రులతోనూ, సమస్త సామంత పరిజనంతోనూ కొలువుతీరి మీకోసం ప్రతీక్షిస్తున్నాడు'' అని ఆహ్వానించారు. ''మంచిది'' అంటూ సర్వసన్నాహాలతో సంసిద్ధంగావున్న రథమెక్కాడు శ్రీకృష్ణుడు. శంఖాలూ, భేరీలూ, చామరాలూ మొదలైన భద్రచిహ్నాలతో బయలుదేరింది రథం,

గరుడధ్వజం గగనచుంబితంగా ఎగురుతోంది. సాత్యకీ కృతవర్మా చెరొక రథంమీదా, దుర్యోధనుడూ దుశ్శాసనుడూ శకునీ కర్ణుడూ ఓరథంమీదా రెండుపక్కలా వెంటవచ్చారు. పౌరజనం విరగబడి కన్నులపండువుగా బారులుతీరి పరికిస్తున్నారు.

కౌరవసభలో శ్రీకృష్ణుడు

రాజమందిరద్వారం చేరాయి రథాలు. ధ్వనివిని సభసభంతా ఉత్సుకత్వంతో ఎదురుచూస్తున్నది. రథం దిగాడు కృష్ణుడు, ఎదురు వచ్చి విదురుడు అందిచ్చినచేయి వొకహస్తంతోనూ, సాత్యకిచేయి రెండోహస్తంతోనూ పట్టుకుని మందగమనంతో నడిచాడతడు. సమ్మర్దాన్ని సర్ది దారిచేస్తూ ముందునడిచారు కర్ణదుర్యోధనులు. కృతవర్మ మొదలైన యాదవులూ, అభ్యంతరప్రవేశంకల అనేక మంది తగుమనుషులూ వెనకనడిచారు. కృష్ణుడిముందు కౌరవులంతా సూర్యుడిముందు గ్రహతారకల్లా కనిపించారు. మహోజ్జ్వలమూర్తిగా ఇలా అతడు సభలో ప్రవేశించడంతోనే ధృతరాష్ట్రమహారాజూ, మంత్రులూ, సామంతులూ – సభాజనం యావత్తూలేచి స్వాగత మిచ్చారు. మహారాజుతోసహా అందరినీ అభినందిస్తూ, తనకని ప్రత్యే కించిన కనకమణిమయోజ్జ్వలమైన మహాసనం అలంకరిచాడు కృష్ణుడు.

సరిగ్గా ఆదేసమయానికి అంతరిక్షమార్గంలో ప్రకాశిస్తూ నారదాది మహామునులు కనిపించారు.

"మనల్ని చూసే కుతూహలంతో వచ్చారీ మునీశ్వర్లు" అంటూ వాళ్లని భీష్ముడికి చూపించాడు కృష్ణుడు, "అర్ఘ్యమూ, పాద్యమూ, ఆసనాలూ సత్వరం సమకూర్చండి. ఈ మహాత్ములు కూచుంటేనేకాని మనం కూచోకూడదు" అన్నాడు. సభవాళ్ళంతా సంభ్రమాశ్చర్యాలతో చూడ్డం మొదలుపెట్టారు. వెంటనే తగిన

వాళ్ళని నియోగించి బంగారుమణిపీఠాలు తెప్పించి వేయించాడు భీష్ముడు. మ సీశ్వర్లని ఆహ్వానించి, ఆసనాలూ, అర్ఘ్యపాద్యాదులూ ఇచ్చి, పూజలు చేయించాడు. కృష్ణుడు కూర్చున్న అనంతరం, ధృతరాష్ట్రుడూ, తక్కినవాళ్ళూ మునులికి అభివందనాలర్పించి, ఎవరి ఆసనాల్లో వారు కూచున్నారు.

దుశ్శాసనుడూ, వివింశతీ తెచ్చి వేసినగద్దెలమీద కృష్ణుడి రెండు పక్కలా సాత్యకీ కృతవర్మలు కూచున్నారు. కర్ణుడూ దుర్యోధనుడూ ఇద్దరూ కలిసి దగ్గరగా వొకేగద్దెమీద కూచున్నారు. విదురుడు వొక మణిపీఠంమీద కృష్ణుడి వెనకపక్క మరీదగ్గరగా అంటిపెట్టి కూచున్నాడు. కొడుకులతో సహా వొపక్క తనకితగ్గ పీఠంమీద కూచున్నాడు శకుని. తక్కినవాళ్ళూ ఎవళ్ళకితగ్గ స్థలాల్లో వాళ్ళు కూచున్నారు.

చల్లని మేఘంవంటి శరీరంతోనూ, పద్మపత్రాలవంటి నేత్రాలతోనూ, మనోజ్ఞమైన పీతాంబరాలతోనూ, కళ్ళవేడుకగా వున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు. రెప్పవేయకండా చూస్తూవున్న సభాజనానికి కళ్ళతో అమృతపానం చేస్తున్నట్టు మహానందంగావుంది. కొలువంతా చివురు పెట్టిన వింధ్యపర్వతంలా ఆనంద పారవశ్యంతో నిశ్చలంగా వుంది. చీమ చిటుకంటే వినబడేటంత నిశ్శబ్దంగా వుంది. అతడేం చెబుతాడో విందామని వొళ్ళంతా చెవులుచేసుకుని సావధానంగా వున్నారు జనం.

"మహారాజా," అంటూ జలదగంభీరమైన కంఠస్వరంతో ధృతరాష్ట్రుణ్ణి సంబోధించాడు కృష్ణుడు, "మహారాజా నీకు తెలీని సంగతులంటూలేవు. ఐనా, మీరు నావాళ్ళు కావడంచేతా, భరత వంశానికి మేలుకలిగేట్టు హితంచెప్పి తగువుతీర్చడం నాధర్మం కావడంచేతా ఇలా వచ్చాను నేను. పాండవులూ మీరూ పాలూ నీళ్ళవలె కలిసిమెలిసి జీవించడం క్షేమం అది చెయ్యవలిసినవాడివి నువ్వు. వాళ్ళొకటి వీళ్ళొకటీ కాదుకదా నీకు!

ధర్మానికీ దయకీ, సత్యానికీ, ఐకమత్యానికీ, ప్రతిభకీ మొదటి నుంచీ పెట్టిందిపేరు భరతవంశం. అందులోనూ నువ్వూ నీతమ్ముడూ ఆదర్శపురుషులు మీ కుమాళ్లు గుణవంతులు. యశోధురంధరులు. ఐనప్పుడు, పారంపర్యమైన ఆవంశమర్యాద ఇప్పుడుమాత్రం తప్పడం దేనికి! ఈవంశాని కంతటికీ నువ్వే మూలవిరాట్టు విపుడు. ఇందులో ఎవరిస్థితి ఏమయినా, ఆమంచీ చెడ్డా నీతలనే చుట్టుకుంటుంది అంచేత సద్భావంతో విచారించి, లోపాత్తూ బయటినడవడీ పదిమందీ బావుందనేట్టు చెయ్యవలిసిన కీలకం నీచేతిలోనే వుంది.

''దుర్యోధనుడూ అతడి అనుయాయులూ ధర్మంగా నడవడం లేదు. హితాహితాలు చూడ్డంలేదు. దీనివల్ల అర్థసిద్ధి నశిస్తుందనీ భావించడంలేదు ఇది వంశమర్యాద కాదనే ఊహేలేదు వీళ్ళకి. మూర్ఖత్వానికి వొడిగట్టుకుని అసందర్భంగా ప్రవర్తిస్తున్నారు. బంధువర్గం బాధపడుతుందని సహా సంకోచించడంలేదు. ఇది జరగనివ్వకూడదు నువ్వు. పాండవులతో సంధిచేసుకుని, వాళ్ళూ మీరూ ప్రశాంతగా బతికండి. అదే నీకూనాకూ, మన కులానికీ, ఈ రాజులందరికీ క్షేమం. ఇలాకాక యుద్ధమే పొసిగిందా, ఇంతమందికీ సంకటం తప్పదు. మహారాజా, దూరమాలోచించు సంధికని చేతులు చాస్తున్నారు పాండవులు. నిరాకరించకు. నీకుమాళ్ళని దారికితేవడం నీచేతిలోపని నువ్వు తలుచుకుంటే కురుదేశంలోనే, కాదు, సమగ్ర భారతంలోనే అసాధ్యమైంది లేదునీకు.

''అక్కడ చూడు, భీమార్జునుల్ని మించినవా ళ్ళెందరో వున్నారు. ఇక్కడా భీష్మద్రోణుల్ని మించినవా ళ్ళున్నారు. యుద్ధంలో కొట్టుకు చావడం కంటె, వీళ్ళందరూ కలిసి నీచేతికింది సేనగా వుంటే ఎంతమేలో ఆలోచించు. భూప్రపంచంలోని రాజులంతా నీపాదాలికి పావళ్ళు పడతారు. సముద్రమధ్యస్థమైన భూభాగమంతా నీశాసనం

కిందికి వస్తుంది. నువ్వే ఉపేక్షిస్తే వొక్క కౌరవులికే కాదు, ప్రపంచ ప్రజలందరికీ దుర్దశ సంప్రాప్తిస్తుంది. తుదకి సర్వనాశనమే మిగులుతుంది.

''పాండవులూ కౌరవులూ — ఇద్దరూ రెండు నేత్రాలు నీకు. ఇందులో ఎవరిచావు మేలు నీకు? ఎవరిబాధ సంతోషం? విచారించు. ఉభయుల్లో ఎవరుచచ్చినా, ఎవరునొచ్చినా దుఃఖపడేవాడివి నువ్వే. దెబ్బేమో నీకే తగులుతుంది. ఉభయుల్లో ఎవళ్ళు తక్కువ? ఎవళ్ళు హెచ్చు? ఉభయులూ విద్యావంతులే, ఉభయులూ బలశాలులే, విక్రమవంతులే. ఇలాంటివీళ్ళు అకారణంగా అక్రమంగా అంతఃకలహాల్లో పడి కొట్టుకు చస్తూవుంటే చూస్తూ వూరుకోవలసిందేనా? నవనవ లాడుతూన్న అందమైన వీరిశరీరాలు మారణాయుధాలకు బలిఅయిపోతూ, తునకలై తూలిపోతూవుంటే ఎలా సహించడం? దుర్భరం కాదా! అలా జరగనివ్వకు. శాంతప్రదమైన సంధి చేసుకో. నిన్నూ నీప్రభుత్వాన్నీ లోకం హర్షించేట్టు ప్రవర్తించు. సంతానాన్ని కాపాడుకో.

''పాండవులు తండ్రిలేని బిడ్డలు. బాల్యంనుంచీ వాళ్ళని చేరదీసి కాపాడావు నిష్కారణంగా ఇపుడు నట్టేటవిడిచిపెట్టడం న్యాయం కాదు ఆదరించు. ఒకవొద్దుచేర్చి రక్షించు. వాళ్ళయిదుగురూ భక్తితో ప్రణామం చేసి వొక్కమాటగా నీతో విన్నవించుకున్న మాటలువిను, 'తాను పొమ్మంటే పోయి పన్నెండేళ్ళు అడవులలో తిరిగాం. పదమూడో ఏడు అజ్ఞాతవాసమూ చేశాం. మాతండ్రి నియమం పాలించి, మాకురావలసిన అర్ధరాజ్యం మేమెలాగూ పొందగలంకదా అన్న నమ్మకంతో ఇన్ని అవస్థలూ పడ్డాం. తల్లన్నా, తండ్రన్నా, బంధువన్నా, ప్రభువన్నా, ఏడుగడఅన్నా — అన్నీ తానేమాకు. మావల్ల ఏమయినా పొరపాట్లుంటే, మమ్మల్ని పిలిచి, చీవాట్లుపెట్టి, 'అలాకాదు ఇలాగి' అని సరిదిద్దవచ్చు తాను చల్లగా కాచుకున్నంత కాలం వెయ్యేళ్ళపాటు — తన్నేతప్ప ఇంకొకరిని ఎరగం మేం.

మేమెలాంటి వాళ్ళమైనా, మమ్మల్నిగాని, దుర్యోధనాదుల్నిగాని గణించదు లోకం. మేమెంత కొరగాని వాళ్ళమయినా సరే, తాను మాత్రం న్యాయం తప్పకండా వుంటేచాలు. వంశప్రతిష్ఠ భంగపడదు 'అన్నారు.

" 'అధర్మంచేత ధర్మానికి దెబ్బతగులుతూవున్నప్పుడు, అసత్యంచేత సత్యానికి హాని కలుగుతూవున్నప్పుడు చూస్తూ ఉపేక్ష చేస్తే, అలా ఉపేక్షించినవారికీ చేటు తప్పదు చివరికి ధర్మమేజయిస్తుంది, సత్యమే ప్రకాశిస్తుంది. అదెప్పుడూ ధ్రువమే. కాని ఉపేక్షచేసిన వారికి నిందమాత్రం మిగులుతుంది' అని ఈ సభలోని సభ్యులతో చెప్పమన్నారు. దీనికి నువ్వూ, నీ సభాజనమూ ఏమంటారో చెప్పండి. ధర్మమొహం చూసి, నీతిని ఎదట పెట్టుకుని మనస్సులో వొకటీ బైటకి వొకటీ కాకండా నగ్నమైన సత్యాన్నే వివరించాను నేను. క్రోధం, మత్సరం విడిచిపెట్టండి పాండవులికిఅర్ధరాజ్యం పంచిపెట్టండి ముమ్మాటికీ మీకు మేలైన పద్ధతి ఇది. నామాట వినండి. ఇదే మీకు కర్తవ్యం. మంచీ చెడ్డా తెలిసినవాళ్లు, న్యాయాన్యాయాలు గుర్తించిన వాళ్లు ముందుకిరండి. ఇదికాక చెప్పవలిసిందింకేమయినావుంటే చెప్పండి.

" మహారాజా, పాండురాజు భాగం పాండవులకిచ్చి నీభాగం నువ్వు పుత్రపౌత్రాభివృద్ధిగా అనుభవించు, ఉభయులూ ఇలా సుఖంగా జీవించండి. బంధువులూ, మిత్రులూ, హితులూ 'భళీ' అనే మార్గమిది. ధర్మరాజు ధర్మనిష్ఠా, సౌశీల్యమూ సత్యసంధతా నీకు తెలియంది వా! మీదగ్గిర ఎలా ప్రవర్తించాడో నేను చెప్పనక్కరలేదుకదా! అతడిచేవ మాత్రం కొత్తాసేకు! ఎరుగని విషయం ఏదీలేదు. ఐనా చెప్తున్నాను విను. ఇంద్రప్రస్థంలో వుండికూడా నీసామ్రాజ్యం సమృద్ధం చెయ్యాలనే సంకల్పించాడతడు. భూమండలంలోని రాజులందరూ నీఅడుగులికి మడుగులొత్తేటట్టు చేయాలనే ఉద్యమించాడు. దిగ్విజయం చేసి, సకల సంపదలతో తులతూగుతూ ప్రశాంత జీవితం గడుపుతూన్న

వాళ్ళని చూడలేకపోయారు మీవాళ్ళు నీకొడుకూ అతడి మంత్రులూ మత్సరంతో మంత్రాంగాలు పన్నారు. శకునితో కలిసి మాయజూదంలో పడవేశారు. వాళ్ళ సర్వసంపదలూ కాజేశారు. అంతతో పూరుకున్నారా? నిండుసభలో ద్రౌపదిని మానభంగం చేసి కసి తీర్చుకున్నారు ఇదంతా నీకళ్ళెదుటే జరిగింది. కిమ్మనకండా సమ్మతించావు నువ్వు. పాపం ధర్మరాజు ధర్మానికి కట్టుబడి తమ్ములతో సహా తల వొంచుకుని, పెడచేతులతో కళ్ళనీళ్ళు తుడుచుకుంటూ వెళ్ళిపోయాడు. ఘోరారణ్యాల్లో దుఃఖిస్తూ దైన్యం అనుభవించాడు ఇంతయాక కూడా, అన్నీ మరిచిపోయి మీతో కలిసివుంటానంటున్నాడిపుడు అజాతశత్రుడతడు. అతడి కతడేసాటి. అతణ్ణి పొగడాలంటే నేనెంత వాణ్ణి! అతడిశాంతం, అతడివినయం, అతడిగౌరవం నిజంగా ఏమహారాజులకున్నాయి?

"నీబిడ్డల ఉభయపక్షాల హితంకోరి ఇంతవరకూ చెప్పాను. అతిలోభంతో కలుషితమైన నీకొడుకు మనస్సు మార్పించు. పాండవుల్ని పిలిచి తీసుకురా. శాంతిశూరులు వాళ్ళు. నీపాదసేవకోసం సిద్ధంగా వున్నారు. కాదు, ఇదినీకు నచ్చదంటావో, ఇంకోమార్గం లేదు వాళ్ళకి. యుద్ధానికి సిద్ధపడతారు. విన్నావూ, ఈరెండింటిలో ఏది నీకు ఉత్తమమైందని తోస్తే అదే నిశ్చయించు" అన్నాడు.

కృష్ణుడి ఉపన్యాసం కౌరవసభలో మంత్రదండలా పని చేసింది. సభాజనమంతా ముగ్ధులై పులకించారు. 'ఎంతగొప్పగా చెప్పాడో!' 'మళ్ళీ నోరెత్తే మగాడెవడున్నాడిక్కడ!' అంటూ బొమ్మల్లాగ నిశ్చేష్టితులై పూరుకున్నారు.

దంభోద్భవుడు

అపుడు, జామదగ్న్యమహాముని లేచి దుర్యోధనుడితో ఇలా

అన్నాడు "రాజా, పూర్వం దంభోద్భవుడనే ఒకరాజు వుండేవాడు. తనకు ఎదురెవ్వడూ లేడని మహామిడిసిపడేవాడు. అతడు ఓనాడు గంధ మాదనపర్వతానికి వెళ్ళాడు. అక్కడ నరుడూ నారాయణుడూ తపస్సు చేసుకుంటున్నారు చూడ్డమే తడువుగా వాళ్ళ మీదికి కత్తి పట్టి వాళ్ళని యుద్ధానికి రమ్మన్నాడు దంభోద్భవుడు. వద్దయ్యా, అని ఎన్నోవిధాల చెప్పారు వాళ్ళు. వినుపించుకోలేదు. దాంతో పిడికెడు దర్భలుతీసి బాణవర్షంకురిపించాడు నరుడు. ఇంకేముంది, రాజు సైన్యమంతా నిముషంలో నాశనమైంది. దంభోద్భవుడు త్రాహి త్రాహి అన్నాడు. విన్నావు, ఆనరుడే ఇపుడు అర్జునుడుగానూ, నారాయణుడే కృష్ణుడుగానూ లీలాజన్ములై అవతరించారు. అంచేత, దంభోద్భవుడిలా గర్వించడం, కృష్ణార్జునులితో విరోధం పెట్టుకోడం క్షేమం కాదు నీకు."

గరుడగర్వభంగం

"అవును, తనేమిటో, ఎదటివాడేమిటో, తెలీకండా విర్రవీగడం కూడదు" అంటూ అందుకున్నాడు కణ్వముని, "గరుత్మంతుడంత వాడికి అహంకారం తలవంపులు తెచ్చిపెట్టింది. దుర్యోధన మహారాజా, ఆవృత్తాంతం వివరిస్తాను విను. ఇంద్రుడి సారథి మాతలికి గుణకేసి అనే కూతురుండేది. ఆమెకోసం వరుణ్ణి వెదికివెదికి ఆర్యకుడనే నాగరాజు మనవండైన చిరకుడనే వాడి కుమారుణ్ణి సుముఖుడనే వాణ్ణి తుదకి నిశ్చయించాడు మాతలి. ఈవిషయం తెలియచేయడంతోనే దుఃఖిస్తూ ఆర్యకుడు అయ్యా, గరుత్మంతుడు పగపట్టి వీడి తండ్రిని చంపి వీణ్ణీ చంపడానికి సిద్ధంగా వున్నాడు. అంచేత వీడికి పెళ్లేమిటి! ఎలా సమ్మతించమంటావు?" అన్నాడు.

"దేవేంద్రుణ్ణి ప్రార్థించి ఆయువుపోయిస్తాను సుముఖుడికి. నా వెంట రండి' అని వాళ్లని అమరావతికి వెంట వేసుకువెళ్లాడు మాతలి. వాళ్ల భాగ్యవశాత్తూ అప్పుడు ఇంద్రుడి దగ్గిరే వున్నాడు విష్ణుమూర్తి. తన

అదృష్టానికి ఆనందిస్తూ విషయమంతా విన్నవించాడు మాతలి. అంతా విని జాలిపడ్డాడు దేవేంద్రుడు. విష్ణువున్నాడన్న భరోసా కూడా కలిగింది. వెంటనే సుముఖుడికి చిరాయువు ప్రసాదించాడు సుముఖుణ్ణి పాణిగ్రహణానికి సిద్ధపడ మన్నాడు మాతలి.

"ఇంతలో ఇదంతా తెలిసి మహాకోపంతో మండిపడుతూ వచ్చాడు గరుత్మంతుడు విష్ణువు దగ్గరవున్నాడన్నైనా సంకోచించకండా చెడామడా తిట్టాడు ఇంద్రుణ్ణి. 'నువ్వు అదితికొడుకువి నేను వినత కుమారుణ్ణి. ఐనా, మనఇద్దరికీ తండ్రిమాత్రం వొక్కడే, కశ్యపుడు మనఇద్దరిపనీ రాక్షసవిధ్వంసమే. ఐనప్పుడు, నీకంటేనేను ఏమంత తీసిపోయానని, నామేరకు అడ్డం వస్తున్నావు?' అన్నాడు.

"'ఈమహనీయత్వానికంతా మూలకారణం మహావిష్ణువు గాని మరొకటి కాదుగదా! ఎందుకింత అహంకారం!' అన్నాడు దేవేంద్రుడు. ఈమాట బల్లెంపెట్టి పొడిచినట్టయింది గరుత్మంతుడికి

"'తమ్ముడూ, నాబలమంటే ఏమిటో తెలీక నీచంగా మాట్లాడు తున్నావు. అదితి సంతానమైన ఈ దేవతాలోకమంతటినీ నాచిన్న ఈకముక్కతో ఎత్తిపారేస్తాను. తెలుసా! నన్ను చులకనగా చూస్తు న్నావో!' అని గుడ్లింతచేసి నిప్పులు కురుస్తూ హుంకరించాడు. ఈవైఖరంతా చూస్తే చివ్వుమంది విష్ణుమూర్తికి. వెలికిగా చిన్న మందహాసం చేశాడు. 'అత వాడివానువ్వు! నాఆసరాతో నిన్ను నడుపుతూవుంటే ఇంతగర్వం ఎప్పుడు బలిసిందీ అంటా! తులువా!' అంటూ తన ముంజేతిని గరుత్మంతుడి వీపుమీద ఇట్టేమోపాడు. దాంతో రెక్కలుకొట్టుకుంటూ, చుంచువెళ్లబెట్టి, విలవిలా తన్ను కుని కుయ్యో మొర్రో మన్నాడు అంతగరుత్మంతుడూను. అదిచూసి జాలికలిగింది విష్ణుమూర్తికి. 'భయపడకు, అని అభయహస్తం చూపి రెక్కలుదువ్వి లేవనెత్తాడు. ఇకముందెప్పుడూ ఇలాంటి వెర్రివేషాలు

వేయకు. బుద్ధికలిగి మసులు, వెళ్లు' అన్నాడు 'మహాప్రసాదం' అని వచ్చినదారినే వెళ్ళిపోయాడు గర్వభంగమైన గరుత్మంతుడు అంచేత గర్వమెంతమాత్రంపనికిరాదు. ఇదంతా నారదులవారికి బాగా తెలుసు మాతలికన్యవివాహానికి స్వయంగా వెళ్ళారీయన. అంతేకాదు మహా విష్ణువు మహాత్మ్యమంతా కరతలామలక మీాయనికి. ఆమహావిష్ణువు అపరావతారమే ఈకృష్ణుడు. ఈయన ప్రాపుగల పాండవులతో వైరంకూడదు. స్నేహంగా వుండడమే క్షేమం నీకు'' అన్నాడు

తరవాత నారదుడూ అందుకున్నాడు ''ఎంతబలవంతులయినా తమకంటే అధికశక్తివంతులముందు నిగ్రహించలేరు కదా'' అంటూ, ''ఎవరికైనా గర్వం సర్వనాశనకారి. వినయమార్గంలా అది కార్య కారి కానేకాదు. చెప్పినమాటవినక, 'ససేమిరా నేను పట్టిన కుందే టికి మూడేకాళ్లు' అని కూచున్నవాడికి కష్టాలు కొనితేనక్కర లేదు. దీనికి గాలవుడే సాక్షిమనకి. అతడి చరిత్ర చెపుతాను, విను.

గా ల వు డూ న ల్ల చె వు ల తె ల్ల గు ర్రా లూ

పూర్వం విశ్వామిత్రుడి దగ్గిర గాలవుడనే మునికుమారుడు విద్యాభ్యాసం చేశాడు. విద్యపూర్తిఅయాక 'గురుదక్షిణ ఏమిటి చెల్లించుకోమన్నారు?' అన్నాడు. 'ఏమీా అక్కరలేదు వెళ్ళు'అన్నాడు గురువు. 'అబ్బే, అదేమన్నమాట, గురుదక్షిణ మీారుపుచ్చుకోవాలి' అన్నాడు శిష్యుడు. ఎంత చెప్పినా 'ససేమిరా' వినను అన్నాడు. 'అయితే, అచ్చంగా తెల్లగావుండి, వొక్క చెవిమాత్రం నల్లగా వున్న ఉత్తమజాతి గుర్రాలు ఎనిమిదివందలు తెచ్చి గురుదక్షిణగా సమర్పించు' అన్నాడు విశ్వామిత్రుడు. 'సరే' అని బైలుదేరాడు గాల వుడు. నల్లచెవితెల్లగుర్రాలు ఎక్కడ దొరుకుతాయి? దేశదేశాలు తిరిగాడు. పల్లెపల్లెలు గాలించాడు. ఎక్కడా లభించలేదు. విచా రంతో నిద్రాహారాలు మానేశాడు తుదకి ప్రాణహత్య చేసుకుంటూ

నని నిశ్చయించి అదేపనిగా తిరగడం ప్రారంభించాడు. ఇలా తిరగ్గా తిరగ్గా ఒకచోట తన బాల్యసఖుడయిన గరుత్మంతుడు కనిపించాడు. ''ఏమిటిలా తిరుగుతున్నావు?'' అన్నాడు. దీనంగా వృత్తాంతమంతా వినిపించాడు గాలవుడు. విని జాలిపడ్డాడు గరుత్మంతుడు. 'అయ్యో నేస్తం, దేవతలుగాని ఇలాంటివి సాధించడం కష్టం. ఐనా, ప్రయత్నిద్దాం. దిక్కులన్నిటిలో తూర్పుదిక్కు దేవేంద్రుడిది. ఎందరో దేవతలు ఈ దిక్కే నివసిస్తారు. ఇటువెళ్ళి చూద్దాంపద' అని చెప్పి గాలవుణ్ణి తన మెడమీద కూచోబెట్టుకుని గగనమార్గంగుండా తూర్పు దిక్కు బయల్దేరాడు. ఇలా బయల్దేరి సముద్రం మీంచి వెళుతూ వున్నాడు. అతడి సర్వావయవాలూ వశం తప్పినట్లయాయి అంగుళం మేరయినా ముందుకు పోలేక కిందికి వాంగిపోయాడు. ఎలాగో వోపర్వతశిఖరంమీద గాలవుణ్ణి దించాడు. ఇంతలో శాండిలి అనే ముని పూర్వం పెట్టిన శాపంవల్ల రెండురెక్కలూ తెగి పడిపోయాయి గరుత్మంతుడికి. ఐతే, ఆ ముని అనుగ్రహం వల్లనే వెంటనే మళ్ళీ కొత్తరెక్కలు మొలిచాయి. దుఃఖమూ ఆవెంటనే సంతోషమూ రెండూ అనుభవించాడు గరుత్మంతుడు. దాంతో మరిముందుకు వెళ్ళడం కట్టిపెట్టి గాలవుణ్ణి వెనక్కి తీసుకువచ్చేశాడు.

ఇలా వచ్చి ప్రతిష్ఠానపురం రాజయిన యయాతి తన స్నేహితుడు కావడంచేత అతడి దగ్గిరికి గాలవుణ్ణి తీసుకువెళ్లాడు. గాలవుడి చరిత్రంతా విని తనదగ్గిర అలాంటి గుర్రాలు లేవన్నాడు యయాతి. 'ఐనా, నేనొక సహాయం చేస్తాను. నా కుమార్తె మాధవి త్రిలోకసుందరి. ఆమెని మీకిస్తాను. తీసుకువెళ్ళండి. ఈమెనిస్తే ఏరాజయినా మీ కా గుర్రాలివ్వవచ్చు' అన్నాడు.

''మాధవిని పుచ్చుకుని అక్కడినుండి బైల్దేరారు గాలవ గరుత్మంతులు తిరిగి తిరిగి అయోధ్యాపట్టణం వచ్చి ఇక్ష్వాకువంశస్థ

డయిన హర్యశ్వమహారాజు దగ్గిరికి వెళ్ళారు. తన దగ్గిర అలాంటి గుర్రాలు రెండువందలు మాత్రమే వున్నాయి అన్నాడాయన ఏమిటి సాధనం? అప్పుడు మాధవి వొక ఉపాయం చెప్పింది. 'కొడుకుల్ని కనీకూడా నేను కన్నెగా వుండేటట్టు ఒక మహానుభావుడు వర మిచ్చాడు నాకు. చిరకన్యాత్వం నాది. ఈరాజుకి సంతానంలేదు. ఒక షరతుమీద నన్ను ఇతడికిచ్చి రెండువందల గుర్రాలూ పుచ్చుకోండి. పుత్రుడు కలిగేవరకూ భార్యగా నన్నువుంచుకుని తరవాత మీకు ఇచ్చేసే షరతు పెట్టండి' అంది. గాలవ గరుత్మంతులు 'ఇది బాగానే వుంది' అని హర్యశ్వుడికి తెలియజేశారు. సంతానం లేనివాడు కావ డంచేత ఈ పద్ధతికి సమ్మతించాడు హర్యశ్వుడు. గుర్రాలిచ్చి మాధ విని భార్యగా స్వీకరించాడు. సకాలంలో వసుమనస్సుడు అనే కుమా రుణ్ణి కన్నది మాధవి. దాంతో షరతు ప్రకారం ఆమెని గాలవుడికి అప్పగించాడు హర్యశ్వుడు. 'ఇలాగే మరికొన్ని చోట్లకూడా తక్కిన గుర్రాలు సంపాదించు' అని చెప్పి వెళ్ళిపోయాడు గరుత్మంతుడు.

''గాలవుడు మాధవిని తీసుకుని కాశీరాజయిన దివోదాసు దగ్గి రికి వెళ్ళాడు. అతడి దగ్గిరా రెండువందలగుర్రాలే వున్నాయి. హర్య శ్వుడితో ఏర్పరిచిన షరతే ఇక్కడా ఏర్పరిచి, మాధవిని ఇచ్చి ఆ రెండువందల గుర్రాలూపుచ్చుకున్నాడు. దివోదాసుడి భార్యగా వుండి ప్రవర్ధనుడు అనే కుమారుణ్ణి కన్నది మాధవి. అక్కడినుండి భోజ నగరంరాజు ఉశీనరుడి దగ్గిరికి వెళ్ళాడు గాలవుడు ఉశీనరమహారాజు దగ్గిరా రెండువందలగుర్రాలే వున్నాయి. అక్కడా పూర్వంలాగే షరతుపెట్టి మాధవిని ఇచ్చి ఆరెండువందల గుర్రాలూ పుచ్చు కున్నాడు. ఉశీనరుడికి శిబిఅనే కుమారుణ్ణి కన్నది మాధవి. ఇలా మొత్తం ఆరువందలగుర్రాలే అయాయి ఇంకా రెండువందలు కావాలి. మాధవీ కన్యని వెంటవేసుకుని దేశదేశాలు గాలించాడు గాలవుడు.

కాని ఇంకెక్కడా నల్లచెవి తెల్లగుర్రాలు లభించలేదు. ఏమిటి దారి! ఇలా ఎంతోకాలం తిరగ్గాతిరగ్గా మళ్ళీకనిపించాడు గరుత్మంతుడు 'నేస్తం, నువ్వెంత తిరిగినా లాభం లేదుమరి. ఒకవిశేషకారణంవల్ల ఈముగ్గురికీ మాత్రం ఈగుర్రాలు లభించాయి.

'పూర్వం కన్యాకుబ్జం రాజయిన గాధిరాజు కూతుర్ని సత్యవతిని రుచీకుడు అనేముని వరించి భార్యగా తనకి ఇమ్మని కోరాడు. 'ఒక చెవి నల్లగానూ శరీరమంతా తెల్లగానూ వుండే గుర్రాలువెయ్యిఇస్తే కుమార్తెని ఇచ్చి పెళ్ళిచేస్తాను' అన్నాడు గాధిరాజు. 'సరే' అని వెళ్ళి వరుణదేవుణ్ణి ప్రార్థించాడు రుచీకుడు. వరుణుడి అనుగ్రహంవల్ల అశ్వ తీర్థంలో నల్లచెవుల తెల్లగుర్రాలు వెయ్యి లభించాయి అవి గాధి రాజుకి ఇచ్చి సత్యవతిని పెళ్ళిచేసుకున్నాడు రుచీకుడు. తరవాత గాధి రాజు పుండరీకం అనేయజ్ఞం చేసి ఆవెయ్యిగుర్రాలూ బ్రాహ్మలికి దానం చేశాడు వాళ్ళదగ్గిర హర్యశ్వుడూ, దివోదాసుడూ, ఉశీ నరుడూ చెరి రెండేసివందలూ కొన్నారు. మిగిలినవి ఎక్కడో పత్తా లేకండా అయిపోయాయి. అంతే. మరెక్కడా లభించవు. నేనో ఉపాయం చెపుతాను విను. ఈ ఆరువందల గుర్రాలు గురువుకి సమ ర్పించు. పైముగ్గురు రాజులతో పెట్టిన షరతే పెట్టి, ఎలా అయినా ప్రార్థించి మిగిలిన గుర్రాలకోసం మాధవిని ఆయనికి అర్పించు' అన్నాడు, తానుకూడా వెంటవెళ్ళి విశ్వామిత్రుడికి నమస్కరించాడు. విషయమంతా వివరించాడు. 'గాలవుడు బాలుడు. నువ్వు దయాళు డివి. ఇతణ్ణి అనుగ్రహించాలి' అని ప్రార్థించాడు. ఆయన అంగీకరిం చిన తరవాత గాలవుణ్ణి కౌగిలించుకుని 'పోయివస్తాను' అని వచ్చే శాడు గరుత్మంతుడు. విశ్వామిత్రుడు మాధవిని భార్యగా చేసుకుని అష్టకుడు అనే కుమారుణ్ణి కన్నాడు. తరవాత షరతు ప్రకారం ఆమెని

గాలవుడికి ఇచ్చివేశాడు. ఇలా నలుగురిదగ్గిరా నలుగురు కొడుకుల్ని కని కన్యాత్వం నష్టపడకుండా తపస్సుకి వెళ్ళిపోయింది మాధవి.

"చెప్పినమాట వినకపోడంచేత ఇన్ని అవస్థలు పడ్డాడు గాలవుడు. కాబట్టి హటించి కూచోడం తగదు. దురభిమానం దుర్దశకి దారితీస్తుంది. యయాతి మహారాజు దురభిమానం వల్లనే స్వర్గ భ్రష్టుడయాడు ఇపుడు చెప్పిన మాధవి కుమాళ్ళు, వసుమనస్సుడూ మొదలయిన అతని మనవలు నలుగురూ లేకపోతే ఊర్ధ్వలోకాలే మరివుండక పోయేవతడికి. దుర్యోధనా, దుర్మానమూ, మూర్ఖప్పట్టూ, దుర్మార్గులికేగాని నీవంటి రాజరాజుకి రాణించవు. మేము ఇంతమందిమి చెపుతున్నాము. సంధివల్ల అన్నీ చక్కబడతాయి. కృష్ణుడు చెప్పిన ప్రకారం చేసి కౌరవకులాన్ని కాపాడు" అన్నాడు.

ఈవిధంగా ముగ్గురు మునులూ చేసిన హితోపదేశానికి మూతి ముడుచుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. కర్ణుడి మొహం చూసి, చెయ్యి చరిచి "పిచ్చెత్తినట్టుంది వీళ్ళకి" అని గొణుగుకుంటూ మునుల దిక్కు తిరిగాడు. "అయ్యా, ఎలాజరగాలని నాజాతకంలో వుందో అలా జరక్క మానదు. ఆపాటిదానికి మీరంతా ఎందుకింత శ్రమపడ తారు? మీమాట వొకటీ నచ్చడంలేదు నాకు" అన్నాడు.

కుమారుడిలా అనడంతోనే చటుక్కున అందుకున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. "మీఉపదేశం శిరసావహించి ఆచరించేపుణ్యానికి నోచుకోలేదు నేను. విషయం నాచేతిలో లేదు ఏంచెయ్యనూ! నోరాడకండావుంది" అన్నాడు. కృష్ణుడి దిక్కుతిరిగి, "మహాత్మా, ఇహాపర సాధనమైన విధానం సెలవిచ్చావు నువ్వు. అశక్తుణ్ణి. చూస్తూనే వున్నావు. నీఆదేశం అనుసరించే తాహతు నాలోలేదు. క్షమించు. కొడుకా మంచబుద్ధి, నువ్వా కావనడానికి వీల్లేం చుట్టాంవి. ఏం చేసేది!

మహానుభావుడివి, దయార్ద్రచిత్తుడివి. నువ్వే నచ్చచెప్పి ఎలా అయినా వీణ్ణి దారికి తీసుకు రావాలి'' అన్నాడు.

ధృతరాష్ట్రు డిలా అనగానే దుర్యోధనుడి దిక్కు తిరిగాడు కృష్ణుడు. ''దుర్యోధనా, పవిత్రమయిన భరతవంశంలో పుట్టావు సర్వ గుణ సంపన్నుడివి నీఅంతవాడికి దురాగ్రహం కూడదు. ఎవరో నీచులు తప్ప నీవంటి ప్రభువు ఇలాంటి దుర్నయానికి పూనుకోవచ్చా! కుమారుల్నూ, తమ్ముళ్లూ, స్నేహితులూ, చెడుదారిని పడిపోకుండా చూడవలసిన వాడివి నువ్వు. పెద్దలూ, బంధువులూ, కన్నతండ్రీ సంతో షించే పనిచెయ్యి అల్పబుద్ధుల దుర్బుద్ధులకి చెవియొగ్గకు. దానివల్ల హానీ ఆపదా తప్ప ఇంకో లాభంలేదు. పాండవులా బుద్ధిమంతులు, ప్రతాపవంతులు వాళ్ళతో కలిసి జీవించడానికే బాహ్లీకుడూ, భీష్ముడూ, మీఅయ్యా అభిలషిస్తున్నారు. వాళ్ళమాట కాదనకు. పేరాసవల్ల రాజ్యాలు బలపడవు. ఆకలని ముసిడిపళ్ళు తింటే బలు పెక్కడు. కర్ణ, శకుని, దుశ్శాసనుల మంత్రాలోచనలతో కార్యాలు గట్టెక్కవు. తోబుట్టువులైన భీమార్జునుల బాహుబలం పనికి రాలేదా నీకు! పనికిమాలిన పరాయివాళ్ళని నమ్ముకుని వెంటబడుతున్నావు. నువ్వే పాండవుల్ని బాధిస్తున్నావు నువ్వెన్ని బాధలు పెట్టినా పల్లెత్తు మాటాడరు నిన్నువాళ్ళు. సత్యం విస్మరించరు. ధర్మం మరిచి పోరు. ఇలాంటి బంధుత్వం రుచించకపోడ మేమిటి నీకు! వాళ్ళూ మీరూ కలిసి వుంటే సమస్త రాజలోకమూ మీకనుసన్నలలో మసులుకుంటుంది, సేవకావృత్తి చేస్తుంది. అష్టయిశ్వర్యాలతో భరతవంశం నిత్యకల్యాణం పచ్చతోరణంగా ఎంతముచ్చటగా వుంటుంది!

''నీలో ఈర్ష్యాభావం రెచ్చగొట్టి, కార్యం చెడగొడుతూన్న నీసలహాదార్లు నిజంగా యుద్ధమేవస్తే నిభాయించలేరు, నమ్ము. వీళ్ళే కాదు, సురాసురులు యావన్మందీ ఏమయినా పాండవులకు ఎదురు పడ్డ

రారు. ఇక్కడవున్న రాజులందరూ భీముడి ఒక్కపిడికిలికి సరిపోరు. అతగాడు తేరిచూస్తే కాలయముడన్నా గడగడ లాడతాడు. అంచేత వాళ్ళతో కయ్యానికి కాలుదువ్వకు. సర్వశుభంగా సంధిచేసుకో. పోనీ ఒకమాట చెపుతాను బాగాఆలోచించు. మీపదకొండు అక్షౌణీల రాణువలోనూ అర్జునుణ్ణి ఎదిరించగల మొనగాడంటూ ఒక్కడన్నా వున్నాడేమో చూపించు. ఉంటే యుద్ధానికి దిగవలిసిందే. కాదనను. అంతేగాని వూరికే జనక్షయం దేనికి? అవాళ అంతమంది ఆవుల్ని తోలుకు వస్తూంటే వచ్చింది వొక్క అర్జునుడేకదా! ఏంజరిగిందో అందరికీ తెలుసుకదు! వెనకాముందూ లేనప్పుడే అర్జునుడి ప్రతాప మలాంటిది. విన్నావూ, ఇక నేనుకూడా పక్కనేవుంటే చెప్పేదేముంది! వద్దు, నువ్వు గెలుస్తావని కల్లోనహా అనుకోవద్దు. పాపం, నిష్కారణంగా నీ వొక్కడికోసమని కొడుకులూ, తమ్ములూ, బంధువులూ యావన్మందీ సర్వనాశనమైపోతారు మధ్యని. రాజన్నవాడికి కులపాంసను డన్న వాడు రావడం ఘోరం.

"రాజ్యభారమంతా మీతండ్రి చేతుల్లోపెట్టు. నువ్వు యువరాజ్యపట్టం కట్టుకో. మీతండ్రి మనస్సుకినచ్చినట్టు సేవచేస్తూ సుఖంగా వుండడమే సామ్రాజ్య విభూతిగా భావించుకుంటారు పాండవులు. వెర్రివాడివి. పాండవులు నీతో స్నేహంగా వుంటామంటే వద్దంటున్నావు. సిరివస్తే మోకాలు వొడ్డినట్టుంది నీసంగతి" అన్నాడు.

భీష్ముడు భక్తవత్సలుడైన కృష్ణుడు మనదగ్గిరికి వచ్చాడు. మనవంశం పావనమైంది. ఆయనవచ్చి చెప్పడమూ, మన మాయన మాట వినకపోడమూ మన అధఃపతనానికి కారణ మవుతుంది. ఈయనా, మీఅయ్యా చెప్పినమాటలు మన్నించు. వాళ్ళు చెప్పినట్టు చెయ్యి. ధృతరాష్ట్రుడి కంఠంలో ప్రాణముంటూండగా, ఆయన కష్టె పుటే బంధు నాశనం, రాజ్యశ్రీ నాశనం, యశోనాశనం ఎందుకు తల

పెడతావు! కృష్ణార్జునులతో విరోధం మనబంధులోకానికే కాదు, సమస్త లోకానికీ కంటగింపుగానేవుంది. బతికిన రెన్నాళ్ళూ ఇహానికీ, పరానికీ భంగం లేకండా ఐకమత్యంతో బతకడం మంచిది.

ద్రోణుడు పితృ, పితామహ, గురువులం ఐన మేము నీక్షేమం కోరిచెపుతున్నాం. మాహితోపదేశం మన్నించు. దుష్టుల మంత్రాంగానికి తలవూపకు. బంధువుల్ని కూడగట్టుకుని సుఖపడు. కృష్ణుడు చెప్పింది రాజమార్గం. అలా నడచుకుంటే ఆయువూ, ఐశ్వర్యమూ అన్నీ అలవడతాయి. నువ్వూ కలకాలం చల్లగావుంటేనే మాకు కళ్ళ వేడుక. విననంటావా, నీఇష్టం. ఇంతకంటె నిన్ను నిందుకోలువులో ఏమనగలం గనక!

ధృతరాష్ట్రుడు బాబూ, కృపామయుడు కృష్ణమూర్తి. ఈయన్ని ఆశ్రయించు. అజాతశత్రుడు, పుణ్యమూర్తి మీ అన్న ధర్మరాజు. వెళ్ళు, అతణ్ణి తీసుకురా. దాంతో మన సర్వకార్యాలూ చక్కబడతాయి. కృష్ణుణ్ణి మనం నిరాకరించామూ, పైపెచ్చు మనకు విపత్తు తప్పదు.

భీష్మద్రోణులు అగ్గిదేవుడికి గాలిదేవుడు తోడైనట్టు అర్జున గాండీవానికి కృష్ణసారధ్యం జతకూడకముందే మేలుకో. కురువంశ నాశనం కాకండా సంధికి సమ్మతించు.

ధర్మరాజు పాదాలమీద నువ్వుపడి, అతడు నిన్నెత్తిగుచ్చి కౌగిలించుకునీ—భీముడూ నువ్వూ నవ్వుతూ గుండెకు గుండె తగిలించుకుని గాఢాలింగనం చేసుకునీ — అర్జునుడూ, నకులసహదేవులూ నీకు నమస్కరించీ, నువ్వు చేందీసి ఆలింగనం చేసుకునీ—ఇలా వాళ్ళూ మీరూ అవినాభావంతో కలిసిమెలిసి, కులమంతా తామరతంపరై చుట్టాలతో, స్నేహితులతో కలకలలాడుతూవుంటే చూడడానికి ఎంత సొంపుగా వుంటుంది! యుద్ధానికి వచ్చిన ఉభయపక్షాల రాజులూ కులాసాగా వాళ్ళవాళ్ళ దేశాలకు తిరిగి వెళితే, వాళ్ళప్రజలు ఎన్నెన్ని ఉత్సవాలు చేస్తారో! దుర్యోధనా, మీ ఉభయులూ మీమీరాజ్య

భాగాలు మీరు పంచుకుని సుఖంగా వుంటే ప్రపంచం పరమానందం పొందుతుంది. నీమీద ఆశీస్సులు వర్షిస్తుంది. ఏమంటావు?

సూదిమొన మోపినంత నేలకూడా ఇవ్వను

ఇంతసేపూ ఇన్నీ తలవొంచుకు విన్నాడు దుర్యోధనుడు. చివరికి లేచి కృష్ణుడికేసి తిరిగాడు. మెల్లి మెల్లిగా ఇలా ఆరంభించాడు.

"మా అయ్యా, మా తాతా గురువూ ఎప్పుడూ నన్ను తిడుతూనే వుంటారు. వాళ్ళతో కలిసి నువ్వూ తిట్లకే అంకించుకున్నావు అంతే కాని అసలు సంగతి విచారించావు కావు 'మా ఆవిణ్ణి మానభంగం చేశారు, మేం అడవులపాలయిపోయాం' అంటూ గోలచేస్తూనే, మొనగాళ్ళయి చంపడానికీ, చెరపడానికీ నిష్కారణంగా మామీదికి కత్తి కడుతున్నారు పాండవులు. నిజం విచారిస్తే చింతాకంత తప్పు లేదు నాది. ధర్మరాజు జూదం నిషాలో పడి శకునికి రాజ్యం పీగిపోయాడు. ఓసారి పోనీ అని తిరిగి ఇచ్చేశాం. మొండికెత్తి మళ్ళీ వొడ్డాడు. పాచికల్లో పయిచేయి కావడంచేత శకునే గెల్చుకున్నాడు. ఏదిఎలా అయినా ధర్మరాజు తెలిసి తెలిసి చేసుకున్న స్వయంకృతాపరాధమే అది. అంతే. దీనికి నేనెలా బాధ్యుణ్ణయాను? మామగార్నీ, వియ్యంకుణ్ణీ వెనక వేసుకుని వాళ్ళే కయ్యానికి కాలుదువ్వుతున్నారు. కాని, మేమింత ఘోరానికి పూనుకున్నామా మరి! యుద్ధంలో చచ్చి వీరస్వర్గమన్నా చూరగొంటాం కాని చచ్చుదద్దమ్మల్లాగ, దేవేంద్రుడికయినా సరే చేతులు జోడించేరకం కాదు మాది.

"చిన్నతనంలో మంచీ చెడ్డా తెలీక ఏదో జరిగిపోయిందంటే వూరుకున్నాను. ఇప్పుడు మళ్ళీ నన్ను లెక్కచెయ్యకండా మా తండ్రీ తాతా సంధిపేరు చెప్పి రాజ్యంలో ఎవ్వరికైనా వంతు ధారపోస్తే చేతులుకట్టుకుని కూచోవాలా నేను! మొదట రుచిమరిగి ఇప్పుడూ మళ్ళీ రాజ్యం రాజ్యం అని ఎగబడుతున్నారు వాళ్ళు. అంతమాత్రానికి

రాజ్యంలో సగం వొదులుకుంటానా నేను? అనాటి ఆటలూ, దోచు కోడాలూ అబ్బే, మళ్ళీసాగడం వట్టిమాట.

"మేమూ వాళ్ళూ పంచుకోవడమన్నది కల్లోకూడా జరగదు. చిన్న సూది మొన మోపినంత నేలకూడా ఇవ్వను నేను. ఎవరైనా సరే, యుద్ధంలో గెల్చుకొని రాజ్యమేలవలిసిందే. నాకు పదిసార్లు చెప్ప నక్కర లేదు. మరెన్నాటికీ ఇదే నానిశ్చయం" అన్నాడు స్పష్టంగా.

దుర్యోధనుడి ఈపిడివాదం చురచురమంది కృష్ణుడికి. కోపంతో మొలకెత్తిన చిరునవ్వు ఒదో అందంగావుంది ఆయన మొహానికి. తెల్లపద్మాలవంటి నేత్రాలు ఎర్రకలువలవలె కెంపుదేరుకున్నాయి.

"మంచిది, నువ్వన్నట్టు యుద్ధంలో పడి వీరస్వర్గమే చూర గొందువుగాని. ఎంతో ఆలస్యంలేదు. నువ్వూ, నీజట్టుదార్లూ మొనగా ళ్ళయి నిలబడండి. ఇదిగో రేపే వస్తుంది యుద్ధం. విచారమక్కర లేదు" అన్నాడతడు. ఇంకా ఇలా అన్నాడు.

"నిజమే. నీవల్ల తప్పే లేదంటున్నావు. తప్పు వొకనాడు చేసి వొకనాడు చెయ్యలేదా నువు! నువ్వుపుట్టిన మర్నాటినుండీ ద్రోహాలే చేశావు పాండవులికి. విషం పెట్టావు. పాములతో కరిపించావు. కట్ట కట్టి నీళ్ళలో తోశావు. లక్కఇల్లు కాల్పించావు. చంపాలని ఎన్నో ఎత్తులు వేశావు. ధర్మం రక్షించింది వాళ్ళని. వాళ్ళరాచసిరి కన్ను కుట్టింది నీకు. నీగుండెలమీద జెర్రులు పాకాయి. తుదకి మాయ జూదం వొకటి కల్పించావు. ఇంతచేటూ దానివల్లనే పుట్టుకొచ్చింది. అన్నదమ్ములు జూదమాడారే కట్టూ, భార్యల సిగలుపట్టి సభలకి ఈడ్చుకువస్తారా! బట్టలూ విప్పి మానభంగం చేస్తారా! ఈభూగోళం మీద ఎక్కడున్నా వుంటారా ఇలాంటివాళ్ళు నువ్వొక్కడివితప్ప! అప్పుడు సభలో నువ్వూ కర్ణుడూ అన్నమాటలు నోటపట్టవలసినవేనా! కులకాంతని, పతివ్రతని చేసిన మానభంగం అవాళ కళ్లారా చూసిన

ఈ జనంముందే ఇవాళ 'నా వల్ల తప్పేలేదు' అనడం నీకే చెల్లింది. మొగుణ్ణి కొట్టి మొగశాల ఎక్కినట్టు, దండెత్తి వస్తున్నారని పైపెచ్చు తప్పంతా పాండవుల మీదే మోపుతున్నావు. గురువూ, తాతా తండ్రీ చెప్పేమాటలన్నా చెవి కెక్కడంలేదు. నీకు రుచించదని తెలిసి తెలిసీ కూడా శాంతి మార్గం నీకూ పాండవులికీ క్షేమదాయకం అని ఇంతవరకూ చెప్పాను."

ఇలా చెడామడా కృష్ణుడు చెణకడం దుస్సహామనిపించింది దుశ్శాసనుడికి. దుర్యోధనుణ్ణి తట్టి "అన్నయ్యా! అయ్యా, భీష్మ ద్రోణులూ నీకోసం ఆప్తులై ఆదుకునేస్థితిలో లేరు. తమమాటప్రకారం సంధికి సమ్మతించకపోతే కృష్ణుడికి అప్పగిస్తారు నిన్ను. ఇందులో పిసరంత సందేహంలేదు. ఇంక క్షణంకూడా ఇక్కడవుండడం క్షేమం కాదు నీకు" అని వూదాడు.

దుశ్శాసనుడు వూదడమే తడువు దుమదుమ లాడుతూ లేచి పోయాడు దుర్యోధనుడు. బాహ్లికాది వృద్ధుల్నీ, తండ్రినీ, కృష్ణుణ్ణీ - ఎవరినీ లక్ష్యపెట్టకండా రాజసంతో సభవిడిచి వెళ్ళిపోయాడు. అతడి వెంట కర్ణుడూ, దుశ్శాసనాది తమ్ముళ్ళూ, శకునీ, వాళ్ళ అనుయాయులైన రాజులూ వెళ్ళిపోయారు. వెళ్ళి అల్లంతదూరంలో అందరూ గుంపు కట్టి కోపంతో రోజుకుంటూ నిలబడ్డారు. దాంతో కొలువంతా వొక్కసారి సంచలించిపోయింది.

ఇదంతాచూసి మతిపోయినట్టయింది భీష్ముడికి. "మహారాజునని మదమెక్కి మతిపోయింది వీడికి. లోభమూ, మోహమూ, మదమూ, మాత్సర్యమూ పూర్తిగా నెత్తికెక్కాయి. వృధాభిమానంతో అసందర్భంగా లేచిపోతున్నాడు. ఈరాజులూ వీడను కుంటున్నారో, వీడితోనే లేచిపోయారు! వీళ్ళలో కొందరు మరీపెద్ద మనుషులాయె. ఇపుడేం చేయాలి?" అంటూ కృష్ణుణ్ణి చూసి "వీళ్ళందరికీ అంతికాలం దాపురించింది" అన్నాడు.

ఉన్న పెద్దల నొకసారి తేరిపారచూశాడు కృష్ణుడు. ''ఇంత గర్వపోతా ఈ దుర్యోధనుడు!'' అన్నాడు. '' ఈ పెద్దమనుష్యులందరికీ తలవంపులని అయినా తట్టలేదు ఈ తగుమనిషికి! భేదభావమిక పోనే పోదా ఈజాతికి! దీనికి ప్రతీకారమంటూ లేనే లేదామరి! పవిత్రవంత మయిన భరతవంశం నిష్కళంకంగా వుంచడానికి దురభిమానిని వొకణ్ణి పరిత్యజించకూడదా! కంసుడూ ఇలాగే తండ్రిమీదికి కత్తి కట్టాడు. ధర్మవిధ్వంసం చేశాడు. కులంవాళ్ళంతా నాదగ్గిర మొత్తుకున్నారు. శరీరంనుండి కుళ్ళినమాంసం కోసిపారేసినట్టు వాణ్ణిసంహరించి ఉగ్రసేనుణ్ణి కులపెద్దగా పట్టంకట్టాను. అలాగే మీరెందుకు చెయ్యరని అడుగుతున్నాను. అదొక్కటే సరైన మందవుతుంది. కులానికా గొప్పవస్తుంది. కౌరవులికీ పాండవులికీ ఐకమత్యమూ నెలకొంటుంది ఏమంటారు? ఆలోచన కేముంది ఇందులో?'' అంటూ ముదలకించి అడిగాడు.

ఇంకేముంది? పిడుగుపడ్డట్టయింది ధృతరాష్ట్రుడికి. అదిరిపడి విదురుణ్ణి పిలిచాడు ''వెళ్ళు, నిలుచున్న పాటుని గాంధారిని పిలుచుకురా. బుద్ధిమంతురాలు, బెదిరించి బుద్ధి చెపుతుంది కొడుక్కి'' అన్నాడు.

వెంటనే గాంధారిని తీసుకువచ్చాడు విదురుడు ''తల బిరుసెక్కి సభనుండి లేచిపోయాడు నీకుమారరత్నం. నువ్వన్నా కొంచెం చీవాట్లు వేసి వాణ్ణి దారికి తీసుకువస్తే బతుకుతాం. మహానుభావుడు శ్రీకృష్ణుడి మాట వినుకున్నామన్న గౌరవం దక్కుతుంది మనకి'' అన్నాడు ఆమెతో ధృతరాష్ట్రుడు.

''కొడుకు గుణాలమాట అని తెలిసి తెలిసి వాడి వెనకే ఎందుకు పరిగెత్తాలి నువ్వు! వంతే అన్నమాటేమిటి, రాజ్యమంతా నువ్వు పాండవుల కిచ్చేసినా నిన్ను అడిగేవాళ్ళెవరంటాను!'' అంది

గాంధారి, ఉభయులూ కలిసి దుర్యోధనుణ్ణి పిలుచుకు రమ్మని విదురుణ్ణి పంపారు. విదురుడు విశేషించి చెప్పిన మీదట, తనతో లేచి పోయిన వాళ్ళందరినీ అక్కడే వుంచి, వొక్కడే మొహం జేవురించు కుంటూ వచ్చి కూచున్నాడు దుర్యోధనుడు. అతడి వైఖరి చూసి తల్లికి వొళ్ళు మండుకు వచ్చింది. తన శాయశక్తులా ధర్మాలూ నీతులూ నూరిపోసిందామె. చుట్టరికం చూడమంది. బతుకు తెరువు విచారించ మంది. స్వబలమూ, వచ్చిన సహాయమూ కొరగానివని నిరూపించింది. బంధువుల అయిష్టం వ్యక్తపరిచింది పాండవుల బలపరాక్రమాలు విప్పిచెప్పింది. బుజ్జగించింది. గదమాయించింది. బాబూ అంది. ఎన్ని చెప్పినా ఆమె ప్రయత్నమంతా బూడిదపోసిన పన్నీరైంది. ఛర్రున మళ్ళీ లేచిపోయాడు దుర్యోధనుడు. చూట్లాడకండా బయటికి వెళ్ళి పోయాడు. తన గుంపుతో చేరి కుంభకోణం మొదలెట్టాడు.

''కృష్ణుడి ఎత్తు సాగనివ్వకూడదు. భీష్ముణ్ణీ, ద్రోణుణ్ణీ వల్లో వేసుకుని మనపని పట్టించాలని చూస్తున్నాడు తాను కంసుణ్ణి కడ తేర్చిన కథ సూచిస్తూ వుసికొలుపుతున్నాడు. ఇంకా ఆలోచించడం దేనికి! తనకంటె ముందు మనమే అతణ్ణి పట్టుకుందాం తీసిన అడుగు వెనక్కి వేయకూడదు మనం. ఇతణ్ణికట్టి ఖైదులో వేస్తేచాలు, రోగం కుదురుతుంది పాండవులికి. అంతకీ దగడెత్తి వచ్చారా, సునాయా సంగా కాజెయ్యవచ్చు వాళ్ళని. కోరలుతీసిన పాములు ఏంజేస్తాయి?'' అని ప్రస్తావించాడు. కర్ణుడూ శకుని దీనిని బలపరిచారు. దుశ్శాసనుడూ భేష్ అన్నాడు. ఇలా ఈదుష్టచతుష్టయమూ, తక్కిన వెనక పాటగాళ్ళూ అందరూ ఏకగ్రీవంగా తీర్మానించుకున్నారు. ఇక కృష్ణుడి మీద అమాంతంగా చెయిచేసుకోడమే తరవాయి.

ముందే గూఢచారుల్ని పెట్టి ఈ తతంగమంతా ఒక కంటితో కనిపెడుతూనే వున్నాడు సాత్యకి. మించిపోకండా జల్దుసన్నాడు.

కృతవర్మని గోకాడు. "అన్నయ్య మీదికి దౌర్జన్యానికి నెట్టుకున్నారీ మొనగాళ్లు. పున బలాన్ని వేసుకుని వాకిట్లో నువ్వు నిలబడు. లోపల నేను సర్దుకుంటాను" అని అతణ్ణి బైటికిపంపి బందోబస్తు చేశాడు. వెంటనేవచ్చి కృష్ణుడితో చెప్పాడు అతడి అనుమతితో ధృతరాష్ట్ర, బాహ్లిక, భీష్మ, విదురులతో ఇలా అన్నాడు "ఇదిగో దుర్యోధనాదులు అశక్తదుర్జనత్వానికి నెట్టుకున్నారు ఇది వాళ్ళ తలకుమించిన పని అని తెలియడంలేదు వాళ్ళకి కృష్ణుణ్ణి కట్టబోడమంటే అగ్గిని బట్టలో మూటకట్టడమన్నమాట విశ్వవిజయి శ్రీకృష్ణుడు. ఏమనుకుంటున్నారో వీళ్లు! ఇదంతా వూరికే పోతుందా ఇపుడు!"

భూమి గిర్రున తిరిగినట్టయింది విదురుడికి "మహారాజా, అంతికాలం దాపురించింది నీకొడుకులికి సమితీ బేహద్దీ! అగణ్యపరాక్రమవంతుడయిన కృష్ణుణ్ణి కేవలం మానవమాత్రు డనుకుంటున్నారు. పట్టడం వరకూ ఎందుకు, అతణ్ణి అంటితేనే చాలు, మంటలో మిడతలవలె మలమల మాడిపోతారు ఏంవారి?" అన్నాడు.

కంగారుపడిపోయాడు వృద్ధమహారాజు. విదురుణ్ణి పరిగెత్తమన్నాడు. "ఆదుర్మార్గుణ్ణీ, తక్కినదుష్టులందరిని వెంటనే ప్రవేశపెట్టు" అని కేకవేశాడు. అందనీ పిలుచుకు వచ్చాడు విదురుడు. దుర్యోధనుణ్ణి చెడామడా తిట్టడం లంకించుకున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

"మీరేమిటో, మీతాహతేమిటో తెలియకండా నువ్వూ ఈనీచులూ ఎంతపనికి తెగిస్తున్నారు! ఓరి దుర్మార్గులు! గాలిని పట్టుకోడం! కొండని కదల్చడం! కార్చిచ్చుని కౌగిలించడం! ఏం సాహసం! నాశనం తప్పదు మీకు. ఏంచేసేది నేను!" అని మొత్తుకున్నాడు.

"బాల్యం నుంచీ ఈయన ఎప్పుడెప్పుడు ఎవరెవర్ని ఏమేమి చేసిందీ వింటూనే వున్నావు అమానుషవిగ్రహుడు శ్రీకృష్ణుడు. తెలిసి తెలిసీ వృథాగా ఎందుకు చెడతావు" అన్నాడు విదురుడు.

వి శ్వ రూ ప ం

తన కళ్ళెదుట నిలబడ్డ దుర్యోధనుణ్ణి నఖశిఖపర్యంతమూ తేరి పార చూశాడు కృష్ణుడు. "ఏం. నన్ను వొంటరిగాడనుకుని పట్టు కుందా మనుకుంటున్నావు కదూ!' అంటూ వొక మందహాసం చేశాడు. చూస్తూవుండగనే అతడి ఫాలప్రదేశమునుంచి బ్రహ్మ, వక్షుస్థలంనుంచి మహేశ్వరుడూ, మొహంనుంచి అగ్నిహోత్రుడూ, పక్కలనుంచి ఇంద్రుడూ, యముడూ, వరుణుడూ, కుబేరుడూ, సూర్యుడూ, వాయువూ, అశ్వనీదేవతలూ ఉద్భవించారు. రెండు భుజాలనుంచి నాగలి భుజంమీద వేసుకుని బలరాముడూ, గాండీవం చేతపట్టుకుని అర్జునుడూ, వీపునుంచి నాయుధ హస్తాలతో ధర్మరాజూ, భీమ, నకుల, సహదేవులూ ప్రభవించారు. తొడలనుంచి వివిధశస్త్రాస్త్రాలతో యదు, వృష్ణి, భోజ, అంధక మహావీరులు పుట్టుకు వచ్చారు, కృష్ణుడు నవ్వుతూనే వున్నాడు. శంఖం, చక్రం, గదా' ఖడ్గం, శక్తీ, శార్ఙ్గం మొదలయిన ఆయుధాలతో వేలాది చేతులు మొలుచుకు వచ్చాయి. చెవుల్లోంచి, కళ్ళల్లోంచి, ముకుపుటాల్లోంచి పొగలతో మంటలు లేచుకు వచ్చాయి. రోమకూపాల్లోంచి సూర్యకిరణాలవంటి తీక్ష్ణప్రభలు ప్రకాశించడం మొదలు పెట్టాయి. ఇలా శక్యంకాని శ్రీకృష్ణుడి తేజోరూపం చూడలేక సభాజనం యావత్తూ ఆశ్చర్యంతో, భయంతో కొయ్యబొమ్మల్లా నిశ్చేష్టులై పోయారు. కళ్ళు మూసుకున్నారు. నారదాది మహామునులకూ, భీష్మద్రోణులకూ విదుర సంజయులకూ మాత్రం దయా హృదయంతో దివ్యదృష్టి ప్రసాదించాడు కృష్ణుడు. మహానందంలో వోలలాడారు వారంతా.

దేవదుందుభులు మోగాయి. కల్పవృక్షం ధారాపాయంగా పూలవాన కురిసింది. సిద్ధులూ, సాధ్యులూ, విద్యాధరులూ భక్తి పరవశులై మిన్నుపగిలేటట్లు జయధ్వానాలు చేశారు. ఈ మహా సంకులమంతా విని ఇది శ్రీకృష్ణుడి విశ్వరూప విజృంభణమని ఊహించాడు ప్రజ్ఞాచక్షుడయిన ధృతరాష్ట్రుడు. అంజలిబంధం నడినెత్తిని జోడించాడు.

"ప్రభూ, నా అజ్ఞానం మన్నించు. కరుణించు. నీపవిత్ర పాద పద్మాల దర్శనం ప్రసాదించు" అని ప్రార్థించాడు అనుగ్రహించాడు కృష్ణుడు. అంధమహారాజుకి దివ్యదృష్టి ప్రసాదించాడు. విశ్వరూప సందర్శనంతో బ్రహ్మానందం అనుభవించాడు ధృతరాష్ట్రుడు ఆశ్చర్యంతో, ఆనందంతో నిలువు నిలువల్లా పులకలెత్తిం దతడికి భక్తితో దండప్రణామం చేశాడు

"మహాప్రభూ, నిన్ను చూశాను. కృతార్థుణ్ణయాను. నిన్ను చూసిన ఈకళ్లతో మానవమాత్రుణ్ణి చూడను. ఈదయచేసిన దృష్టి తిరిగి తీసుకో. యథాపూర్వంగా అంధుణ్ణి చెయ్యి" అని వేడుకున్నాడు.

ఈమాటలు విన్న జనమంతా ధృతరాష్ట్రుడి విశాల నేత్రాలు స్పష్టంగా చూసి నిచ్చెరపోయారు. తన అభిమతం ప్రకారం ఎప్పటి మల్లేనే అంధత్వం వచ్చింది ధృతరాష్ట్రుడికి విశ్వరూపం ఉపసంహరించాడు శ్రీకృష్ణుడు. మహామునులు అంతర్ధానం కావడానికి అనుమతించాడు. అంతటితో లేచి ముందే తనపక్క సిద్ధంగావున్న సాత్యకి కృతవర్మల చేతులు పట్టుకుని మాట్లాడకండా బైటికి వచ్చేశాడు.

ఉద్యోగపర్వం

నాలుగో ఆశ్వాసం

ఇలా శ్రీకృష్ణుడు పెడమొహం పెట్టుకుని లోగిళ్లు దాటివచ్చే సరికి రథం తీసుకుని నొగలమీద సిద్ధంగా వున్నాడు దారుకుడు. అంత వరకూ బంధు, మిత్ర, సహాయులతో సహా వెంట నడిచి వచ్చారు కౌరవులు. గాంధారిమాత్రం నిచ్చెరపోతూ అంతఃపురానికి వెళ్ళిపోయింది వాళ్ళందరినీ చూసి "మీరంతా ఇక నిలవండి, నేను వెళ్ళివస్తాను" అన్నాడు కృష్ణుడు.

అపుడు ధృతరాష్ట్రుడు దగ్గరగావచ్చి మళ్ళీ ఇలా అన్నాడు "కృష్ణా, పాండవులతో విరోధం పెట్టుకోవద్దనీ, మన కులాచారం ప్రకారం వాళ్ళవంతు వాళ్ళకి ఇవ్వండనీ నీ ఎదటనే వీళ్ళకి చీవాట్లు వేశానుకదా! కౌరవజాతికి కష్టాలు తప్పనట్టే వున్నాయి. ఏంచేసేది? నావల్ల ఏపాపమూ లేదని నీకు రూఢిపడితే చాలు. భూప్రపంచం సమస్తానికీ రూఢిపడినట్లే. నానిర్దోషిత్వం నువ్వు తెలుసుకున్నావు కదా! అంతేచాలు నాకు."

అదివిని, బాహ్లీకుడూ, భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, కృపాచార్యులూ మొదలయిన ముఖ్యులందరినీ మళ్ళీవోసారి చూశాడు కృష్ణుడు. "ఇప్పుడు సభలో జరిగిందంతా మీకు తెలిసేవుంది. తాను దేనికీ బాధ్యుణ్ణి కాననీ, తనతప్పు ఏమాత్రం లేదనీ చెప్పి తప్పుకుంటున్నాడు ఈ వృద్ధమహారాజు. అయితే, నాకక్కడ వుండవలిసిన పనేముంది? వెళ్ళివస్తాను. ఇదంతా ధర్మరాజుకి తెలియజెయ్యాలి కదామరి!" అని రథమెక్కాడతడు. అక్కడినుంచి తిన్నగా కుంతీదేవి మందిరానికి

బయల్దేరాడు ద్వారం దగ్గిర రథందిగి లోపలికి వెళ్ళాడు. ధృత రాష్ట్రుడూ మొదలయినవాళ్ళుకూడా తనవెంట లోపలికి వచ్చారు.

కుంతీదేవికి నమస్కరించి కౌరవసభలో జరిగినవృత్తాంతమంతా— ధర్మసమ్మతంగా తానుచేసిన కార్యవాదమూ, కౌరవులు చేసిన ఖడ్గ వాదమూ, తుదకి దుర్యోధనుడు తిలపెట్టిన అశక్తదుర్జనత్వమూ— అన్నీ క్లుప్తంగా తెలియజేశాడు. "అత్తా, కౌరవులు తేరగా తిని కూచుని కొవ్వెక్కి వున్నారు. కిందా మీదా తెలీడంలేదు వీళ్ళకి. మంచిదే, మాదేం పోయింది! నాలికలుచాస్తూ అర్జునాగ్ని చుట్టు ముట్టి వాళ్ళొక్కక్కణ్ణీ ఎరవేసుకున్నపుడు కాని కనువిప్పు కలగదు వీళ్ళకి. ఇక నీకొడుకుల దగ్గిరకి వెళ్ళాలి నేను. వాళ్ళకు ఏం చెపు తావో చెప్పు. వెళ్ళి వస్తానుమరి" అన్నాడు.

కుం తీ సం దే శం

"ఏంచెప్పేది తండ్రీ, ఏం చెప్పమంటావు? క్షాత్రమే జీవనంగా పెట్టుకు బదికిన ముచికుందుడూ, సృంజయుడూ మొదలయినవాళ్ళ చరిత్రలు ధర్మరాజుకి మాత్రం తెలీవనా!" అంది కుంతి.

"రాజులికి పరాక్రమమే జీవనవృత్తి. ఇతరవృత్తులు నిషేధ మన్నారు పెద్దలు. ఉత్తమసత్త్వులైనవాళ్ళు వంశధర్మం చెడకండా నిలబెడతారు. బుద్ధిహీనులయితేమాత్రం నీచమైన కూటికి సమ్మ తించి హీనంగా బతుకుతారు. విన్నావూ, నీబావలు సంధికని తల వూపారే కాని, వీళ్ళతోకలిసి వుండడం మాత్రం కష్టం. నీకా అను మానం అక్కరలేదు. వెళ్ళు. సంధిచెడడమే సర్వవిధాలా మంచి దైంది. వంశోచితమైన వీరత్వానికి ముందడుగువేసే అర్జునుడు సంధికి సమ్మతించడమేమిటి! ఉక్కుగుండు భీమన్నకి మాత్రం సంధి నచ్చిం దంటే నమ్మలేను నేను. ఇంతికీ, సర్వ జగన్మాన్యుడవైన నువ్వు ఇక్కడికి రావడమేమిటి, ఖర్మం కాకపోతే!

"సభలో ఇల్లాలిని చీరెలువిప్పి చేసిన మానభంగం మరిచే పోయారా నాకొడుకులు! ధర్మానికి భయపడి అవాళ తలవొగ్గడం సరే కాని, చిరకాలం ఇలా కీర్తిప్రతిష్ఠలు మంటగలపడం న్యాయమేనా!

"నేను సుఖంగానే వున్నానని చెప్పు. 'భుజబలంమీద బతికిన బతుకే బతుకు' అని మీఅమ్మ చెప్పిందను" అంటూ కౌగిలించుకుంది. కృష్ణుడు నమస్కరించాడు. దీవించిందామె. "వెళ్లిర"మ్మంది.

ఆమె సెలవు తీసుకుని సింహాగమనంతో అక్కడినుంచి బయల్దేరాడు కృష్ణుడు. తనవెనక ఇంకావస్తూన్న ధృతరాష్ట్రుడు మొదలయిన వాళ్ళని "ఇక నిలవండి" అని వారించాడు. కర్ణుణ్ణి చూసి "అల్లంత దూరం నన్ను దిగబెట్టి వత్తుగాని, రా" అన్నాడు. చేత్తో రెక్కపట్టుకుని రథం మీదికి ఎక్కించుకున్నాడు. తన్ను సాగనంప వచ్చిన కృతవర్మని "ఇకవుండు, వస్తాను" అన్నాడు స్నేహంగా. నమస్కరించి సెలవు తీసుకున్నాడతడు. రథం రాజవీధిని బైలుదేరింది. ఇంకోవాహనం మీద పక్కని నడుస్తున్నాడు సాత్యకి. దారికి రెండు పక్కలా పిటపిట లాడుతున్నారు జనం.

"ఎంతమాట! కృష్ణుడి మాట విన్నారుకారు వీళ్ళు. మూర్ఖులు. యుద్ధంలో ఉభయపక్షాలేనా, ప్రపంచమంతా నాశనమవుతుంది. ఆమాత్రం బుర్ర లేదు వీళ్ళకి! దుర్యోధనుడంత ద్రోహి భూలోకంలో ఎక్కడా వుండడు" అనుకుంటూ కలవర పడుతున్నారు పౌరులు. బారులు తీసి, మూకలు మూకలుగా పరికిస్తున్నారు. ఆ జనసము ద్రాన్ని పాయలు చేసుకుంటూ హస్తినాపురం విడిచి ఉపప్లావ్యం దారిపట్టి సాగిపోయింది శ్రీకృష్ణుడి రథం.

ఇక్కడ ధృతరాష్ట్రుడు అందరితోనూ తిరిగివచ్చి మళ్ళీకొలువులో కూచున్నాడు. కృష్ణరాయబారంవిషయాలే ప్రసంగించడం మొదలు పెట్టాడు. ఇంతలో భీష్మద్రోణులు దుర్యోధనుడితో ఇలాఅందుకున్నారు.

"అమ్మో! ఎలామాట్లాడిందో కుంతి! నిశ్చేష్టులమై పోయాం. గుండెలు తీసిన మాటలవి శాంతికావాలన్న కార్యవాదులు కుంతీ, కృష్ణుడున్నూ. వీళ్ళే ఇలా తెగవేసి చెపుతూవుంటే, ఇక మరేముంది! ధర్మరాజనే మహాసముద్రానికి గట్టు తెగిందన్నమాట! మనమేం చెయ్యాలో పాలుపోకండా వుంది.

"ఒక్కటే ఉపాయం తోస్తున్నది మాకు. దుర్యోధనా, మాట్లాడకండా ధర్మరాజు దగ్గిరికి బైల్దేరు. ఈకౌరవబలాన్నంతా కాపాడుకో. ఆభిజాత్యం విడిచిపెట్టు. తరవాత విచారిస్తావు. లే. కృష్ణుడితోనే కలిసివెళ్ళు" అన్నారు.

ఈమాటలువిని మొహం ముడుచుకుని చురచురా చూస్తూ వూరుకున్నాడు దుర్యోధనుడు.

దాంతో ఛఱున లేచిపోయారు భీష్ముడూ ద్రోణుడున్నూ. "దుర్యోధనా, ఇదిగో, సంసారం కడముట్టా చూసినవాళ్ళం మేం. యుద్ధమంటే బెదురుతున్నా మనుకోకు. పదేళ్ళు బతకవలసిన వాడివి నువ్వు. నీకోసం ఇంతవరకూ పెనగు లాడున్నాం. సరే, కావలిసిన పని గంధర్వులే తీరుస్తారు" అని సభనుండి వెళ్ళిపోయారు. ధృతరాష్ట్రుడూ లోపలి లోగిలికి లేచిపోయాడు. కొలువు ముగిసిందని చెప్పి బహిఃపరివారానికి సెలవిచ్చి, కొద్దిమందిని వెంటవేసుకుని తన ప్రాసాదానికి వెళ్ళిపోయాడు దుర్యోధనుడు.

జ న్మ ర హ స్య ం

అక్కడ, అలా వెళుతూ వెళుతూ కర్ణుణ్ణి బుజం దువ్వాడు కృష్ణుడు. స్నేహంతోనూ ఆదరంతోనూ అతడిమొహం చూస్తూ ఎవ్వరూ వినకండా ఇలా ఆరంభించాడు.

"కర్ణా, పెద్దలంటే ఎంతో మర్యాద నీకు. నీకు తెలీని ధర్మమంటూ లేదు నీకోరహస్యం చెపదామని ఇలా రమ్మన్నాను, విను.

"కుంతీదేవి కుమారుడివి నువ్వు మీఅమ్మ కన్యగా వున్నప్పుడు, మంత్రబలంచేత సూర్యుణ్ణి రావించి కంది నిన్ను. పాండవుల్లో మొదటి వాడివి. ధర్మరాజూ మొదలయిన ఐదుగురూ నీతమ్ముళ్లు. ధర్మసంగతమైన విషయమిది వింటున్నావా! వాళ్ళకీ ఈమాట చెపుతాను. బంధుమిత్ర సహితంగా, సకలసేనలతో కూడా నీ అడుగులికమడుగులొత్తేటట్టు చేస్తాను. ఈభారత మహాసామ్రాజ్యానికి అభిషిక్తుణ్ణి చేస్తాను నిన్ను. సర్వసామ్రాట్టువై ఒయలుదేరతావు. నీపట్టాభిషేక మహోత్సవంలో యువరాజై ధర్మరాజు నీ రథంమీద తెల్ల చామరాలు వీస్తాడు. తెల్లగొడుగు పడతాడు భీముడు. అర్జునుడు నొగలెక్కి సారథ్యం చేస్తాడు. నకులసహదేవులూ, యాదవ, పాండవ, పాంచాల, పాండ్య, మాత్స్యులూ మొదలైనరాజకుమాళ్లూ-మేము యావన్మందిమీ కలిసి వెంటనడుస్తాం ఇలా దేవేంద్రవైభవంతో సమగ్రభూగోళాన్ని పరిపాలిస్తావు. ఆరోభర్తగా ద్రౌపదికూడా నిన్ను వరిస్తుంది. ఆలోచించకండా నాతో వెళ్ళిపోయిరా. దీనివల్ల మీఅమ్మ కుంతీదేవితోపాటు బంధువూ, స్నేహితుడూ అన్నవాడల్లా సంతోషిస్తాడు" అన్నాడు.

"సూచా వాచా నేనూ ఈమాట వింటూనే వచ్చాను" అన్నాడు కర్ణుడు తలవంచుకుంటూ, "కని నదిలో పారేసింది కుంతి. కొడుకులు లేనివాడు కావడంచేత నన్నుచూసి పైకితీశాడు సూతుడు. కన్నకొడుకని చన్నుకుడిపింది రాధ. మలమూత్రాదులెత్తి ఇంతకాలం ప్రాణంపెట్టి పెద్దవాణ్ణి చేశారువాళ్ళు. ఇది తెలిసి ఇవాళ 'మీవాణ్ణి కాను పొం' డని వాళ్ళని తోసెయ్యడమూ! ఎంత దారుణాన్ని! అంత కఠుకువాణ్ణా నేను!

"పెద్దలంటే మర్యాదకలవాణ్ణి, నాకు తెలీనిధర్మాలు లేవని నువ్వేకదా అన్నావిప్పుడు! రాధా, అధిరథుడూ జాతకర్మాది సమస్త సంస్కారాలూ తమ కులాచారం ప్రకారం నడిపారు నాకు. అలాంటి

తల్లిదండ్రులికి పుత్రధర్మం నిర్వర్తించకుండా, వాళ్ళని విడిచిరావడం ధర్మమే అంటావా! బహుకుటుంబిని కూడా నేను. తమ్ముళ్లూ, చుట్టాలూ, స్నేహితులూ—వీళ్ళందరినీ కాదని నన్ను వచ్చెయ్యమనడం ఏమంత న్యాయం చెప్పు నీకు!

"అదీకాక, సూతుడి కొడుకని చులకన చేయకుండా, తన తమ్ముళ్లకంటే, కొడుకులకంటే కూడా నన్ను ప్రేమిస్తున్నాడు దుర్యోధనుడు. రోజురోజుకీ నాప్రతిష్ఠా, ప్రాభవం పెంపుచేస్తూ చివరికి తనంత వాణ్ణి చేశాడు. అలాంటి సహృదయుణ్ణి, ఆప్తుణ్ణి యుద్ధంముందు ఎలా విడిచిపెట్టేది? అర్జునుడికి సమవుజ్జీననీ నామీద కొండంత ఆసపెట్టు కున్నాడు. పాండవులతో కలిసిపోయి నమ్మకస్వామిద్రోహానికి ఎలా నెట్టుకునేది? అర్జునుడూ నేనూ పరస్పరం యుద్ధం చేయకపోతే లోకం నవ్వుతుంది మమ్మల్ని. పైపెచ్చు నేను వాళ్ళతో చేరడం అతగాడికే అపవాదు. ఇంక నామాట చెప్పదేముంది! కల్మషంలేనివాడివి కావడం చేత నామంచికని చెప్పావు సంతోషమే. కాని, నాకు మాత్రం మనస్కరించడంలేదు. క్షమించు.

"ఐతే, నాదొక ప్రార్థన—ఈరహస్యంమాత్రం రహస్యంగా నీకడుపులోనేవుంచు. తాను నాతమ్ముడని తెలిసిందంటే సామ్రాజ్యానికి సమ్మతించడు ధర్మరాజు, అతడి వంటి ధార్మికుడు ఈప్రపంచాన్ని కలకాలం పాలించవద్దో! కృష్ణా, భీమార్జునాది సోదరులు ఋత్విజులవు తారుపైగా నువ్వు ఉపద్రష్టవవుతావు కౌరవకుమాళ్ళని యజ్ఞపశువులుగా చేసి అసమానమైన రణయజ్ఞం నిర్వహిస్తాడు ధర్మరాజు. ధర్మక్షేత్ర మయిన కురుక్షేత్రంలో ఈయజ్ఞముఖాన్ని మావంటివాళ్ళ మంతా సద్గతిపొంది తరించిపోతాం" అన్నాడు.

"అభిమానంతో నేనన్నది రుచించడంచలేదు నీకు" అన్నాడు కృష్ణుడు. "గర్వమున్నది ఎప్పుడూ హితవు కాకపోదు చివరకు.

అర్జునుడితో మచ్చరిస్తున్నావు పరాజయమో, ప్రాణంపోడమో తప్ప గెలుపన్నది సుతరామూ లభించదు నీకు. నీకేకాదు మీఅందరికి ఇదేగతి పడుతుంది. అప్పుడు కాని శాంతించదు నీమనస్సు. గాండీవం, అక్షయమైన జంటతూణీరం, సరికొత్త దివ్యాస్త్రాలూ, నొగలమీద నేనూ, ఇంతమహాబలంతో విజృంభించే అర్జునమహారథి ముందు నిలవడం శక్యమేనా నీకు! చెప్తున్నాను విను. పాండవుల నిశ్చయం. సరే, నువ్వు వెళ్ళు వెంటనే మీరాజు దుర్యోధనుడికీ, భీష్మద్రోణులికీ, మీకు సహాయంవచ్చిన యావన్మందికీ చెప్పు ఈ మాసం సమ శీతోష్ణాలతో సౌమ్యంగావుంది. పూలతోనూ, పళ్ళతోనూ, ధాన్యం మొదలయిన నిండుపంటలతోనూ కలకలలాడుతోంది. ఏడెనిమిది దినాలుంది అమావాస్య. అది పుణ్యదినం. ఆవాళ ఆరంభంకావాలి భారతయుద్ధం'' అన్నాడు.

''ఆమాటనువ్వు చెప్పనక్కరలేదు'' అన్నాడు కర్ణుడు, ''కౌరవులికీ పాండవులికీ యుద్ధం జరుగుతుందని శకునాలూ, స్వప్నాలూ అనేకం చూశాను నేను. ధర్మరాజే గెలుస్తాడని తెలుసు నాకు. అంచేతనే నేను నీతో రానన్నాను అక్కడికి.

''శకునీ, దుశ్శాసనుడూ, నేనున్నూ దీనికిమూలం. కాబట్టి వీళ్ళిద్దరూ కాని పాండవుల్లోకలిస్తే అపుడు నేనూ కలుస్తాను. కర్ణుడు లేని భారతంలేదు. కృష్ణా, ఈ సముద్రంఈది బయటపడితే నీదర్శనం చేసుకుంటాను. లేదా పరలోకంలోనే మళ్ళీ నీదర్శనం. నన్నింక పల్లెత్తుమాట అనకు. సెలవు'' అని కృష్ణుణ్ణి కౌగిలించుకున్నాడు.

''సరే, నీఇష్టం. వెళ్లు'' అన్నాడు కృష్ణుడు రథందిగి, కూడా వస్తూన్న తన రథమెక్కి హాస్తినాపురానికి తిరిగిపోయాడు కర్ణుడు యథాప్రకారం సాత్యకిని తనరథ మెక్కించుకున్నాడు కృష్ణుడు దారుకుణ్ణి చూసి త్వరగా పోనియ్యమన్నాడు రథం.

ఇంక ఇక్కడ, విషాదంతో కుంతీదేవి దగ్గిరికివచ్చాడు విదు రుడు. "కౌరవవంశమహాసముద్రం ఇంకిపోయేదినాలు వచ్చాయి. కృష్ణుడి హితోపదేశానికి ఇందులో ఒక్కడూ మేలుకోలేదు. ఇంత మందీ ఒక్క అర్జునుడి బాణాగ్నిముందు మిడతలు. పాండవుల ప్రతాపం తెలిసీ పాడవుతున్నారు వీళ్ళు. అన్ని అవస్థలూ పడినీన్న బంధు క్షయానికి మనసొప్పక సంధికని చేతులుచాచారు నీకొడుకులు పాపం, ఈ పాపులతో పుట్టఒట్టి ఇన్నిపాట్లూ వచ్చాయి పాండవు లికి!" అన్నాడు. "చివరికి యుద్ధం చెయ్యవలిసినకష్టమూ వచ్చింది" అని కంట తడిపెట్టుకున్నాడు.

విదురుడి మాటలు కుంతీహృదయంలో ఎన్నెన్నో భావాలు రేపాయి. అతడు వెళ్ళినతరవాత తనలోతాను వితర్కించుకుంటూ కూచుంది. "రాజ్యంకోసమని తనవాళ్ళని చేతులారా చంపుకోవడం ధర్మమేనా! యుద్ధమంటే అంత మీాదమీాదనా! ద్రోణుడూ, భీష్ముడూ, కృపుడూ, కర్ణుడూ – వీళ్ళను ఎదిరించి నిలవరించడం మాటలతో అయేదేనా! అందులోనూ అర్జునుడంటే నాగుపాం పగ కర్ణుడికి. యుద్ధమంటే వీడంతసందడిలేదు తక్కినవాళ్ళకి."

ఇలా గంటలతరబడి ఆలోచించి ఆలోచించి తుదకో నిశ్చ యానికి వచ్చిందామె. "కర్ణుడికి అతడి జన్మరహస్యం చెబుతాను. పాండవుల మీాద సోదరస్నేహం పుట్టిస్తాను ఇలా అయినా ఒకవేళ వంశక్షయాన్ని నిలిపిన దాన్నవుతాను" అని స్థిరపరుచుకుంది. తగిన సమయం నిరీక్షించి, అతడు జపం చేసుకుందికి గంగాతీరానికి వెళ్ళడం విని ఏకాంతంగా అక్కడికి బైలుదేరిందామె.

తల్లీ కొడుకులు

తదేకధ్యానంతో జపంలో వున్నాడు కర్ణుడు. జపం తీరేవరకూ అతడి వెనక కూచుంది కుంతి. కొంతసేపటికి జపం ముగించి వెనక్కి

తిరిగిచూశాడు కర్ణుడు. తడబడుతూ, సవినయంగా ఆమెదగ్గిరికి వచ్చాడు. చేతులుజోడించి "సూతపుత్రుడైన రాధకొడుకు కర్ణుడు నమస్కరిస్తున్నాడు" అంటూ ప్రణామం చేశాడు. "తల్లీ, ఇలా ఇక్కడికి కెందుకు వచ్చావు? నావల్ల కావలిసినపని ఏదన్నావుంటే సెలవియ్యి" అన్నాడు తలవంచుకుని.

"బాబూ, రాధకొడుకువి కావోయి నువ్వు, కుంతీపుత్రుడివి" అంది కుంతి, "మాతండ్రి కుంతిభోజుడింట నేను కన్యగావున్నప్పుడు దూర్వాసముని అనుగ్రహించిన మంత్రబలంతో సూర్యుణ్ణి పిలిచాను. ఆయన ప్రసాదంవల్ల నాగర్భంలో జన్మించావు నువ్వు. పదిమాసాలూ మోసి కడుపారా కన్నానుతండ్రీ, నిన్ను. అంచేత సూతపుత్రుడివి కావు. న్యాయంగా పాండురాజు పుత్రుడివి నాయనా, ఇదే చెప్ప డానికి వచ్చాను. అటు ధర్మరాజు మొదలైన తమ్ముళ్ళకీ, ఇటు దుర్యోధన దుశ్శాసనాదులికీ నువ్వే పెద్దవాడివి. నువ్వే రాజు కాదగ్గ వాడివి. నాతండ్రీ, రాధకొడుకన్న ఖర్మమేం వచ్చిందోయి, నీకు?" అంది. కుంతి ఇలా చెపుతూ వుంటే "అవును, ఇది నిజం, ఇలా చెయ్యి" అన్నమాటలు సూర్యబింబంలోంచి వినిపించాయి కర్ణుడికి. తల్లి చెప్పిన వాక్యాలూ, సూర్యబింబంలోంచి వినిపించిన మాటలూ విని కూడా రవంతా చలించలేదు కర్ణుడు.

"నీమాట నిజమే అనుకో, ఐనా నేనొక్కమాట చెపుతాను, విను. పుట్టినప్పుడే నన్ను ఏట్లో తోశావు. క్షత్రియసంస్కారాలికి అర్హత లేకండా చేశావు తీరా ఇవాళ నీబిడ్డలకోసమని ఈ మాట చెప్పవచ్చావు. ఇది సాధ్యమైన మాటేనా?

"సరే, సూర్యానుగ్రహంవల్ల నాపుట్టుక నింద్యంకాదే అనుకో, ఐనా, లోకానికి తెలీని రహస్యంగానే వుందికదా! ఈరహస్యం ఇపుడు బయటవేసినంత మాత్రాన నీకుగాని, నాకుగాని వచ్చేలాభమంటూ

లేకా, పై పెచ్చు అనర్థంకూడా. అర్జునుడంటే అద్వితీయుడని లోకం కోడై కూస్తోంగి అలాంటప్పుడు 'నేనూ కుంతీకుమారుణ్ణే' అంటూ పాండవుల పంచకి వెళితే, అతడికి భయపడి ఈ ఎత్తు వేశానంటారు ప్రజలు. అంతేకాదు, ముఖ్యంగా నన్నే తెప్పచేసుకుని ఈ యుద్ధ సముద్రం ఈదాలనుకుంటున్నాడు దుర్యోధనుడు. తీరా నడిసముద్రంలో అతణ్ణి పడవెయ్యడం సబబేనాకు! కర్ణుడి అస్తిత్వం ఏమన్నా వుంటే అది దుర్యోధనుడి అనుగ్రహం వల్లనేకదా! విశ్వాసఘాతకుణ్ణయి, యుద్ధారంభంలో అతణ్ణి తోసిరాజని వెళ్ళిపోతే రాజన్నవాడల్లా వుమ్మిపోడా! కౌరవుల వుప్పుతిని పెరిగిందీశరీరం కౌరవుల కోసమే వినియోగపడుతుంది. కౌరవుల కూడుతిన్న ప్రతీవాడూ చెయ్యవలిసిన పనేఇది. అంచేత కౌరవులతోనేవుండి నీకొడుకులతో యుద్ధం చేస్తాను నేను నువ్వు లక్ష చెప్పు, కర్ణుడు వెనకాడేఘటం మాత్రం కాదు.

''ఐతే, ఇదేపని పెట్టుకుని, గంపంత ఆసతో వచ్చావు నువ్వు. ఊరికే పొమ్మనలేను నిన్ను. ఒక్కటిమాత్రం ఖరారుచేసి చెపుతున్నాను. నమ్ము. పాండవుల్లో అర్జునుణ్ణితప్ప తక్కినవాళ్లు యుద్ధంలో చేతచిక్కినా చంపకండా వదిలేస్తాను. అర్జునుడొక్కడే నాకు ఆజన్మ శత్రువు అతణ్ణి చంపడమో, అతడిచేత చావడమో తప్పదు నాకు. అతణ్ణి చంపినాకీర్తే, అతడిచేత చచ్చినాకీర్తే. విను, అర్జునుడు చస్తే కర్ణుణ్ణి కలుపుకుని ఐదుగురు. కర్ణుడు చస్తే అర్జునుణ్ణి కలుపుకుని ఐదుగురు. అంతే. ఆరుగురు కొడుకులన్నమాట అబద్ధంనీకు'' అన్నాడు.

''పోనీ, అంతమాత్రం భరోసా ఇచ్చావు, అదెంతకాదు'' అంది కంటినీరొత్తుకుంటూ కుంతి. ''కిందటిజన్మలో ఏం పాపం చేసుకున్నానో మరి, ఎలా తప్పుతుంది! అన్నంతిమాటా మరిచిపోకు నాయనా, నీతమ్ములు నలుగురిమీదా గంటు పడనివ్వకు'' అని అతణ్ణి కౌగిలించు

కుంది. "ఆడినమాట తప్పను. సెలవు" అని తలవంచుకు నమస్క రించాడు కర్ణుడు అనంతరం ఎవళ్ళ ఇంటికి వాళ్ళు వెళ్ళిపోయారు మౌనంగా.

ఇక అక్కడ, అలా వాయువేగ మనోవేగాలతో ప్రయాణం సాగించి సురక్షితంగా ఉపప్లావ్యం చేరాడు కృష్ణుడు. సరాసరి ధర్మ రాజు కొలువుకి వెళ్ళాడు. ఎదురు వచ్చి పూజించాడతడు. భీమార్జు నులూ, విరాటుడూ, ద్రుపదుడూ మొదలైనవాళ్ళు కౌగిలించుకుని సంభావించారు. ఎవళ్ళకి తగినట్లు వాళ్ళని అభినందించి, కొలువులో కూచున్నాడు కృష్ణుడు. ఏమయిందో వినాలని వాళ్ళంతా చెవులు చేసుకుని కూచున్నారు కొలువులోని జనం.

"కౌరవులు కేవలం ఉన్మత్తులు. మంచిమాటలు నెత్తికెక్కవు వాళ్ళకి. సంధికెలా సమ్మతిస్తారు? అంత బుద్ధిమంతులే ఐతే, అంతలేసి పనులకెందుకు దిగబడతారు?" అంటూ ధర్మరాజుతో ఆరంభించాడు కృష్ణుడు. అందరూ వినేటట్లు తాను వెళ్ళివచ్చిన వృత్తాంతం సంగ్ర హంగా వివరించి చెప్పాడు. పర్యవసానం సంధి కుదరడం లేదని చెప్పి, ప్రయాణం బడలికగా వుందనీ చెప్పి విడిదికి వెళ్ళిపోయాడు.

ఆరాత్రి తమ్ములతో వో ప్రత్యేక ప్రదేశంలో కొలువుతీర్చి కృష్ణుణ్ణి పిలిపించాడు ధర్మరాజు. "నువ్వు దుర్యోధనుడితో ఏమిటి చెప్పావు? అతడెలా జవాబుచెప్పాడు?" అని ప్రశ్నించాడు.

కృష్ణుడు ఎలా అయితే యుద్ధంకాకండా వుంటుందో, ఎలా అయితే ఐకమత్యం, స్నేహం నెలకొంటుందో – అలాచెప్పాను. ఉభ యులికీ ఏది సుఖమో, ఏదిన్యాయమో, ఏదిసత్యమో అదల్లా వివరించాను.

"మిడుతూమిడుతూ చూస్తూ నేను చెప్పిందంతా పెడచెవిని పెట్టి, అడ్డదిడ్డంగా జవాబులు చెప్పాడు దుర్యోధనుడు. అసహ్యంగా అవాకులూ చెవాకులూ మాట్లాడాడు.

ధర్మరాజు బాబయ్యా మాటాడలేదా? పితామహుడూ, ద్రోణుడూ, విదురుడూ చూస్తూవూరుకున్నారా?

కృష్ణుడు ఎన్నోవిధాల చెప్పాడు ధృతరాష్ట్రుడు. మొత్తుకున్నాడు. గడ్డిపెట్టాడు. ఏం లాభం! భల్లూకప్పట్టు దుర్యోధనుడిది. పిడివాదం శంతనుడి పుణ్యవంశం పలవలువేయడం, ధృతరాష్ట్రుడు పుట్టుగుడ్డిగా మూలకూచోడం, పాండురాజు కుడిభుజమై పాటుపడడం, మీరంతా దిగ్విజయంచేసి రాజ్యం విస్తీర్ణం చెయ్యడం, వాళ్ళు మిమ్మల్ని వంచించడం, సత్యంతప్పకండా మీరు ప్రతిజ్ఞ పాలించడం– ఇన్నీ చెప్పి మీతండ్రివంతు మీకు ఇవ్వడం న్యాయసమ్మతమనీ, ధర్మం తప్పితే కౌరవులు హతవారిపోతారనీ అక్కడున్న పెద్దలంతా చీవాట్లువేశారు. మొగమాటంలేకండా చెప్పవలసినవన్నీ చెప్పారు. దాంతో రుసరుసలాడుతూ సభనుండి లేచిపోయాడా పెద్దమనిషి. తనజట్టుని వెంటవేసుకుని బైటికి వెళ్ళిపోయాడు.

దానాదీనా బెంబేరుపడ్డాడు ముసిలిరాజు. గాంధారిని పిలిచి కొడుక్కి బుద్ధిచెప్పమన్నాడు. విదురుడిచేత కొడుకునిపిలిచి నయానా భయానా చెప్పిచూసిందా ఇల్లాలు. లాలించింది. బతిమిలాడింది. కళ్ళెర్ర చేసింది. భయపెట్టింది సంధిచేసుకోమని నూరిపోసింది. ఏంలాభం? కొరకరానికొయ్య దుర్యోధనుడు. దాకంతమొహం చేసి మళ్ళీ లేచిపోయాడు తనవాళ్ళనందరినీ కురుక్షేత్రానికి నడవమన్నాడు. భీష్ముణ్ణి సేనానాయకుణ్ణి చేసుకుని దండయాత్ర ప్రారంభిస్తాడు.

నేను మొదట చెప్పవలసిందంతా సౌమ్యంగానే చెప్పాను. సామవాదమేఉపయోగించాను. నారదాదిమునులచేతకూడా చెప్పించి చూశాను. ఊహూ, ప్రయోజనం లేకపోయింది. కోపం తెచ్చుకుని జంకించీ, భంగించీ, ధిక్కరించీ, డెకారించీ చూశాను. కార్యం చెడకండా మళ్లీ శాంతంగా మాట్లాడాను. ఉక్కురోషం నిగ్రహించుకోలేక

నామీద చెయ్యి చేసుకోవాలని కుట్రపన్నాడు. అమానుషాలయిన మాయలుపన్ని, చూపవలిసిన రాగ్గ్గాలన్నీ చూపించాను. ఎలా అయినా సంధి జరగాలన్న సంకల్పంతో ఎన్ని విధాల పెనగులాడాలో అన్ని విధాలా పెనగులాడాను. అంతా గుడ్డివాడిచేతి అద్దమై వూరుకుంది. 'చిన్నసూదిమొన మోపినంత భూమన్నా ఇవ్వను పో' మ్మన్నాడు. తన దురభిమానంతో దుంపనాశనమయినా యుద్ధానికి బైలుదేరుతాడు కాని వొంతివ్వడు. 'దండం దశగుణం భవే' త్తని దండోపాయం తప్ప మరోసాధనం లేదువాడికి. ఉన్నమాట ఇది. తరవాత మీ ఇష్టం''

కృష్ణుడిలా ఖచ్చితంగా చివరిమాట చెప్పగానే తమ్ములు నలుగురిదిక్కూ చూశాడు ధర్మరాజు ''విషయమంతా విన్నారుకదా! ఇక సందేహంలేదు. రణదుందుభులు మోయించండి. బైల్దేరండి కురుక్షేత్రానికి'' అన్నాడు.

ఈమాట అన్నాడేకాని గుండెలమీద ఏదోకొట్టినట్టయింది ధర్మరాజుకి. మనస్సు కలుక్కుమంది. ''కృష్ణా, కౌరవవంశాన్ని నాశనం చెయ్యడానికి చేతులు రావడంలేదు. కళవిళపడిపోతూవుంది మనస్సు. సంధికి దారే లేకండాపోయిందికదూ! నామనస్సేమో తెలుసు నీకు. నాతమ్ముల బాధలూ ఎరుగుదువు. దుర్యోధనుడి వైఖరీ, భీష్మ, ద్రోణ, విదురుల హృదయాలు తెలుసుకు వచ్చావు. నీకు తెలియనిదంటూ లేదిపుడు. ధర్మచ్యుతి కాకండా మేమెలా చెయ్యాలో ఆదేశించు'' అన్నాడు.

''యుద్ధం. యుద్ధం తప్ప చెయ్యవలిసింది మరొక్కటి లేనేలేదు'' అన్నాడు కృష్ణుడు, ''చెప్పినమాట వినకపోవడమే కాదు, చెప్పవచ్చిన వాణ్ణి నన్ను కట్టి ఖైదులో పెట్టబోయాడు దుర్యోధనుడు. అలాంటిపొగరుబోతుతో ఇంకాసంధేమిటి? వెర్రి కాకపోతే!'' అన్నాడు.

అనంతరం, ఆవాళ విదురుడు ఏకాంతంగా చెప్పిన మాటలూ, భీష్ముడూ, బాహ్లీకుడూ, మొదలైన పెద్దలికి దుర్యోధనుడి మీద

కలిగిన మనఃక్షోభమూ, కౌరవుల ప్రైదుటే కుంతీదేవి చెప్పిన సందేశమూ విసిపించాడు కృష్ణుడు. ఇం లో ధర్మరాజు పాపం ఆవంతైనా లేదని నిరూపించి విడిచాడు. అవశ్య కర్తవ్యమైంది కేవలం యుద్ధమే అని తీర్మానించాడు.

అంతావిని సాభిప్రాయంగా తన మొహం చూస్తూ వూరుకున్న తమ్ముల్ని తేరిపారచూశాడు ధర్మరాజు "కౌరవులు మనల్ని పెట్టిన హింసలికి మనస్సా క్షోభించి యుద్ధమన్న ఘోరానికి సమ్మతించింది అమ్మ. నాకు మాత్రం ంధువధకి వెనకాడుతూనేవుంది బుద్ధి. ధర్మమేదో అధర్మమేదో, హితమేదో అహితమేదో నిర్ధారణ చెయ్యండి మీరు" అన్నాడు.

"హితమేదో, ధర్మమేదో - ఇది ఇలా వుంటుందని నిర్ణయించి చెప్పడానికి, మనకేం తెలుసునని!" అన్నాడు అర్జునుడు, "వుండనే వున్నాడు, సమస్తధర్మపరిశోధకుడయిన శ్రీకృష్ణుడు అమ్మా, విదురుడూ చెప్పినమాటలతో వున్న సందేహాలన్నీ వూడేపోయాయి. 'యుద్ధం చెయ్యండి' అని కృష్ణుడు ఆదేశిస్తూనే వున్నాడు. ఇంకా సందేహం దేనికి?" అన్నాడు.

పాండవ సేనానాయకులు

దాంతో తుదినిశ్చయానికి వచ్చాడు ధర్మరాజు. "అవును, సర్వజ్ఞుడైన శ్రీకృష్ణుడి ఆదేశమయాక సందేహమేముంది! సిద్ధపడండి యుద్ధానికి" అని ఆదేశించాడు. ఇంకా ఇలా అన్నాడు "సరి, ఇక సేనాధిపతిని ఎంచుకోవాలి మనం. చెప్పండి. ఎదిరిపక్షంలో భీష్ముడు సేనాపతికదా! అతడికి సరైన వృద్ధుడు కావాలి మనకి వివిధ వ్యూహాలు నిర్మించగలిగి వుండాలి. అంత జల రాక్రమశాలీ అయివుండాలి. ఇన్నీ కలిగి ఈ ఏడు అక్షౌహిణీల సైన్యాన్ని నడపగలవారు మనలో ఎవరో విచారించండి. ఆయనికి సర్వసైన్యాధిపత్యం ఇచ్చి అభిషేకించాలి మనం"

సహదేవుడు కొడుకులూ, మనవలూ, సహోదరులూ, అధికంగా వున్నవాడు, అశేషమైన బలపరాక్రమాలు కలవాడు, విశేషించి మనకు ఆశ్రయదాత – విరాటురాజు సేనానాయకుడైతే బావుంటుంది.

నకులుడు ద్రుపదమహారాజైతేనో? బలగమూ అశేషం. పరాక్రమమూ అమోఘం. బాహుబలమూ అసమానం. చతురోపాయాల్లోనా సర్వజ్ఞుడు, ముఖ్యంగా భీష్మద్రోణులంటే బ్రహ్మాండమైన కోపం ఆయనకి. ఆలోచించండి

అర్జునుడు ద్రోణాచార్యుల్ని స్వాహాచేయడంకోసం అగ్నిగుండంలో అవతరించాడు రథం, గుర్రాలూ, ధనుర్బాణాలూ, కత్తీ, కవచం తనతోనే పుట్టాయి. అగ్నిశిఖలాంటి వాడు, మహావిక్రమశాలి, ధృష్టద్యుమ్నుడు. నాఆలోచనకి ఈయనైతే బావుంటుంది. లేదంటారా, ధైర్యానికి పెట్టనికోటవంటివాడు, ఉగ్రమూర్తి, మహాబలుడు, భీష్ముడికి మృత్యువై జన్మించినవాడు శిఖండి అతణ్ణి చేయండి.

ధర్మరాజు అలాకాదు, సకలచరాచరాల తారతమ్యాలూ తెలిసినవాడు శ్రీకృష్ణుడు. ఈయనమాటే మనకి విజయకారణం, ఈయన ఎవర్నంటే వారిని సర్వసేనానిగా ఎంచుకుందాం.

కృష్ణుడు ఈపదవికి ధృష్టద్యుమ్నుడు సర్వసమర్థుడు. ఈఅక్షోణీలన్నింటిమీదా సర్వసైన్యాధిపతిగా అభిషేకించండి అతణ్ణి. దేవ, గంధర్వ, ఖచర, కింపురుషాది సమస్త దివ్యభూతాల మహావ్యూహాలూ తెలిసినవాడాయన. నీదగ్గిరవున్న రాజులందరూ మహారథులే. విక్రమవంతులే. ఐనా, ధృష్టద్యుమ్నుడే ఈ పదవికి తగినవాడు.

ధర్మరాజు బావుంది. అక్షౌహిణీనాయకుల్ని కూడా నువ్వే నిర్దేశించు మరి.

కృష్ణుడు సైన్యం వున్నవారూ, లేనివారూ అనకండా తగినవాళ్లనే ఎంచి చెపుతాను, వాళ్ళనే ఈ ఏడు అక్షోణీలు నడపడానికి అభి

షేకించు. ద్రుపదుడూ, విరాటుడూ, సాత్యకీ, జరాసంధుడి కొడుకు సహదేవుడూ చేకితానుడూ, శిశుపాలుడి కొడుకు ధృష్టకేతుడూ, శిఖండీ – వీళ్ళని ఏడుగురినీ అక్షౌహిణీ నాయకులుగా అభిషేకించు. కౌరవ సైన్యం సంఖ్యాబలమే కాని సారవంతమైందికాదు. మన సైన్యాలా దృఢమైనవి అరమరపెట్టుకోకుండా బయద్దేరు భగవంతుడే నీకు సేనాధిపతి దేవతలనైనా గెలుచుకోవస్తారు నీతమ్ములు. ధృతరాష్ట్రసంతాన మేపాటి? పిలపించండి వీళ్లకి లే రణభేరీమోగించు.

ఇలా సకల నిర్ణయాలూ జరిగిన అనంతరం నిద్రకని తన విడిదికి లేచాడు కృష్ణుడు. అంతతో సమావేశం ముగించారు పాండవులు. సంతోషంగా ఆరాత్రి సుఖనిద్రచేశారు.

మర్నాడు ఉదయాన్నే మంత్రి, సామంత, సోదర సహితంగా శ్రీకృష్ణుడితోసహా కలిసి బ్రహ్మాండమైన కొలువుతీర్చాడు ధర్మరాజు.

''సంధిజరగ లేదు. యుద్ధమే నిశ్చయమైంది'' అని పరివారం యావన్మందికీ తెలియజేశాడు. ఒక్కక్షణకాలం ఉద్రేకోత్సాహాల కోలాహలంతో కొలువు కొలువంతా గగ్గోలుపడిపోయింది ప్రముఖుల కొందరు సముచితమైన ప్రసంగాలు చేశారు అనంతరం కృష్ణుడు చెప్పిన అక్షౌహిణీపతుల్ని మహనీయంగా అభిషేకించాడు ధర్మరాజు. తరవాత, శ్వేతజాతుడై శ్వేతుడని ప్రఖ్యాతిపొందిన ధృష్టద్యుమ్నుడికి మహోత్కృష్టంగా సర్వసేనాధిపత్యానికి పట్టంకట్టాడు ఆ ఎన మండుగుర్నీ తక్కిన రాజులికి చూపిస్తూ ప్రసంగించాడు. ''కౌరవులతో యుద్ధానికి మనమందరం కురుక్షేత్రానికి ప్రయాణం కావాలి సిద్ధంకండి'' అన్నాడు.

అనంతరం వాళ్లందరినీ అర్జునుడికి చూపిస్తూ ''అనుక్షణం కంటికి రెప్పలాగు ఇందరినీ కనిపెట్టుకు తిరగాలినువ్వు. ఎవళ్లకి ఎప్పుడు ఏది కావాలో విచారిస్తూ, గురువులా ఉపదేశిస్తూ, ఎవళ్లని నొప్పించ

కండా పనిచెయ్యాలి. నీకు రక్షగా సర్వశుభాలూ సమకూరుస్తాడు శ్రీకృష్ణుడు'' అన్నాడు.

ప్రస్థానభేరీ

గాంభీర్యం చెడకండా, మాధుర్యం సడలకండా అక్కడి ప్రముఖులైన రాజులహృదయాలకు ప్రసన్నత కలిగించి మహోత్సాహంతో ప్రస్థానభేరీ వేయించాడు ధర్మరాజు.

ఆ ప్రయాణభేరీ మహాధ్వానానికి ఎండకి బీటలిచ్చిన పచ్చిగోడల్లా పగుళ్లుపట్టాయి దిక్కులు. ఎసరుకాగినట్టు పొంగి పొర్లిపడ్డాయి సముద్రాలు. గాలికొట్టిన ఓడతెరచాపలా బూరటిల్లిపోయింది ఆకాశం. పిడుగులభయంతో గావుకేకలు వేసినట్టు ప్రతిధ్వనించాయి కులపర్వతాలు. కుమ్మరిసారెలా గిరగిరాతిరిగింది భూగోళం. చిత్రప్రతిమలా నిశ్చేష్టితమైపోయింది విశ్వం.

ఇలా ప్రస్థానభేరీ మోగుతూవుంటే సకలసైన్యాలూ సంకులంగా సన్నాహం కావడం మొదలుపెట్టాయి. అలా ఆ దినమంతా గడిచింది.

మర్నాడు మహావైభవంతో పెళ్ళికి బయల్దేరినట్టు పాండవులూ వారికుమాళ్లూ, శ్రీకృష్ణుడూ, సాత్యకీ మహోజ్జ్వలంగా, మనోజ్ఞంగా సింగారించుకున్నారు. వీరోల్లాసంతోనూ, సంభ్రమోత్సాహాలతోనూ అందరూ ద్రౌపదిదగ్గిరికి వెళ్ళారు. ఆమె అనుజ్ఞ తీసుకున్నారు. ఆమే, తక్కిన పుణ్యస్త్రీలూ ఇచ్చిన మంగళాక్షతలు స్వీకరించారు.

బ్రాహ్మలు చేస్తున్న ఆశీర్వాదాలు అందుకుంటూ, భద్రపాఠకులు చదువుతూన్న శ్లోకాలు వింటూ రకరకాల మంగళద్రవ్యాలు పరికిస్తూ, శారీరకమయిన శుభశకునాలు సందర్శిస్తూ బయలు దేరారు పాండవులు. బయల్దేరేముందు ధర్మరాజు దగ్గిర శంఖాలూ, కాహళాలూ మొదలయిన మంగళతూర్యాలు జయసూచకంగా మార్మోగాయి. మనవంటి విజయయాత్ర అను మోదించడానికి

చంద్రుడు పయనం కట్టుకు వచ్చాడా అన్నట్టు అతడి పక్క ముత్యాల తెల్లగొడుగు వికసించింది. వింజామరలు వీస్తూవుండగా వందిమాగధులు కీర్తిగీతాలు పాడుతూవుండగా, చంద్రధ్వజంతోనూ రమ్యంగా వున్న రథ మెక్కాడు గొప్పగా ధర్మరాజు. అనంతరం నవ్వు మొహంతో రథంమీద వచ్చాడు అర్జునుడు. తెల్లగుర్రాల పగ్గాలు పట్టుకుని, వనమాలతో నొగలమీద కూర్చున్నాడు. పార్థ సారథి శ్రీకృష్ణుడు. హనుమత్పతాకం మెరుస్తూవుంది. కిరీటకాంతులు భూనభోంతరాళాలు నిండి జిగేలు మంటున్నాయి. గాండీవం, జమిలి తూణీరం ముందు వెనకలకి నవాభరణాలుగా వున్నాయి. ఇలావచ్చి అంజలి బంధంచేసి అన్నగారికి నమస్కరించాడు అర్జునుడు. దేవదత్తం పూరించాడు. ఉత్తరక్షణంలోనే పాంచజన్యం పూరించాడు శ్రీకృష్ణుడు.

ఆవెనక నల్లచారల దుప్పిరంగు గుర్రాల రథంమీద సింహ ధ్వజంతో భీముడూ, చిలకరంగు గుర్రాల రథంమీద శరభధ్వజంతో నకులుడూ, మేఘవర్ణంగుర్రాల రథంమీద గజధ్వజంతో సహ దేవుడూ, తమ తమ రథాలమీద అభిమన్యుడూ మొదలయిన కుమారుల్లూ అస్త్రశస్త్రాలతో తయారై వచ్చారు. వీరంతా ధర్మరాజుకి నమస్కరించి శంఖం మీద శంఖం పూరిస్తూ అగ్రభాగాన్ని అలంకరిం చారు. అనంత విజయం పూరించాడు ధర్మరాజు పౌండ్రకం పూరిం చాడు భీముడు. మణిపుష్పకాలు పూరించారు నకులసహదేవులు.

తక్కిన రాజులూ, యోధులూ వీరవేషాలతో ముచ్చటగా ముస్తాబులై రథాలమీదా, ఏనుగులమీదా, గుర్రాలమీదా వచ్చి నమస్కరించి ధర్మరాజు చుట్టూచేరారు.

ఇంతలో మహోన్నతమైన రథంమీద ఎదురుగుండా వచ్చాడు సర్వసైన్యాధిపతి ధృష్టద్యుమ్నుడు వచ్చి ధర్మరాజుకి ప్రణామంచేసి సేనాతటికి ఎదురునిలిచాడు, మూర్తీభవించిన సమరోత్సాహంలా.

మనోహరంగానూ, భయంకరంగానూ వున్న సన్నాహంతో శుభశకునాలికి సంతోషిస్తూ బయల్దేరాడు ధర్మరాజు. పరిచారకులూ, బళ్ళూ, గుడారాలూ మొదలయిన సమస్తసాధన సామగ్రీ వెంటవేసుకుని బయల్దేరిన ఈదండంతా ఏకమై కదిలిపోతూవుంటే, ఏదోసముద్రం లేచిపోయి వలసపోతూన్నట్టు కనపడింది. ఇలా తర్లి వెళుతూ మార్గంలో ఋష్యాశ్రమాలకీ, దేవాలయాలకీ అలజడి కలగనివ్వకండా వారిస్తూ ప్రయాణించి కురుక్షేత్రం ప్రవేశించారు పాండవులు. ప్రవేశించి, హిరణ్వతీనదీతీరాన్ని తృణ, కాష్ఠ, జలసమృద్ధమైన సమస్థలంలో దండువిడిశారు. మకాం వేస్తున్నాం అన్నదానికి సూచనగా పాంచజన్యంపూరించాడు శ్రీకృష్ణుడు. వెంటనే ధర్మరాజూ, అర్జునుడూ మొదలయిన యావన్మందీ తమతమ వీరశంఖాలు పూరించి ఆకాశం అదిరిపోయేట్టు చేశారు.

ఓ అందమైనచోట రాజమందిరం ఏర్పాటుచేశారు. సేనానాయకులికీ, పెద్దపెద్ద దొరలికీ, యోధులికీ, తక్కిన యావన్మందికీ ఎవరికి తగినట్టువారికి గుడారాలువేసి చక్కని నివాసాలు నిర్మించారు ఏనుగు శాలలు, గుర్రాలశాలలు రథాలశాలలు బారులు బారులుగా, వరస వరసలుగా తీర్చి కట్టారు. నిన్నటిదాకా నిర్మానుష్యంగావున్న ఆమహా మైదానమంతా సమృద్ధమైన సంబారాలతో ఏర్పడ్డ పాండవ శిబిరంతో మహాపట్నంలా తయారైంది. సర్వసేనాధిపతి ఓసారి శిబిరం చుట్టూ తిరిగి కట్టుదిట్టంచేసి వచ్చాడు. రాజులయావత్తూ ఎవరిగుడారంలో వారు ఉత్సాహంతో విశ్రమించారు

ఇక హస్తినాపురంలో—చారులవల్ల అంతా విన్నాడు దుర్యోధనుడు. తోణకలేదు పైకి. వెంటనే తన మంత్రివర్గాన్ని సమావేశపరిచాడు, కొలువు తీర్చాడు. గర్వంతో వుట్టిపడుతోంది అతడికంఠం,

"తాను చెప్పినట్టు చెయ్యలేదన్న కోపంతో వున్నవీ లేనివీ చెప్పి పాండవుల్ని బాగా రెచ్చగొట్టి వుంటాడు కృష్ణుడు. అసలే మనమీద ఏడుపుగావుంది వాళ్ళకి దీంతో అగ్గిమీద గుగ్గిలం పడ్డట్టవుతుంది. కత్తీ కటార్లూ పట్టుకు తిరగబడతారు మనమీదకి. యుద్ధం అవశ్యంభావి. తప్పదు. అంచేత మనయావత్తు సైన్యాలూ కురుక్షేత్రానికి నడిపించాలి రేపే ప్రయాణం. ఊళ్ళో చాటించండి. రాజులందరినీ హెచ్చరించండి తమ్ముడూ దుశ్శాసనా! నువ్వూ, కర్ణుడూ, శకునీ-మీముగ్గురూ ఇదంతా సిద్ధం చెయ్యాలి" అన్నాడు.

ఉత్తరక్షణంలో ఊరంతా గుప్పుమంది ఈవార్త దండులో మూలమూలలా చాటింపు జరిగింది. రాజులంతా సైన్యసమేతంగా జల్దుకున్నారు. ఎక్కడ చూసినా ప్రయాణసన్నాహాలే. ఎక్కడ చూసినా ఏనుగులూ, రథాలూ, గుర్రాలూ సిద్ధపరిచేవాళ్ళే. ఎక్కడ చూసినా సంబారాలు చక్కబెట్టేవాళ్ళే ఎక్కడచూసినా ఆయుధాలు సవరించేవాళ్ళే తీరిక లేనివాళ్ళే. ఓ, ఎక్కడ చూసినా సందడే సందడి.

కౌరవసేనానాయకులు

మర్నాడు వేకువనే కాలకృత్యాలు ముగించుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. తీర్చిదిద్దినట్టు ఉజ్జ్వలంగా అలంకరించుకున్నాడు, భళ్లున తెల్లవారేసరికి కొలువులో కూచున్నాడు. "ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ, అశ్వత్థామా, బాహ్లీకుడూ, శల్యుడూ, కృపుడూ జయద్రథుడూ, భూరిశ్రవుడూ, శకునీ, సుదక్షిణుడూ, కృతవర్మా ఈ పదకొండు మందినీ అక్షౌహిణీల నాయకులుగా చేస్తాను" అని నిశ్చయం చేసుకుని వాళ్ళకోసం కబురుపెట్టాడు వాళ్ళందరూ రాగానే యుద్ధం సంగతి ప్రసంగించాడు ఎంతో వినయంగా మాట్లాడాడు. "మీపదకొండుమందీ అక్షౌహిణీల నాయకులుగా అంగీకరించాలి" అని అర్థించాడు ఒక్కరూ 'అవుననీ, కాదనీ' అనకుండా అంగీకరించారు వారికి మహావైభవంగా అభిషేకోత్సవం జరిగించాడు చిరవాట

వాళ్ళనందరినీ వెంట వేసుకుని భీష్ముడిదగ్గిరికి బయల్దేరాడు. సవిన యంగా అతడికి సాష్టాంగ దండప్రణామం చేశాడు.

''వీళ్ళని మన పదకొండు అక్షౌహిణీల సేనకీ అధినాయకుల్ని చేశాను. ఇక ఈ సేనలన్నీ ఒక్క తాటిమీద నడిచేమార్గం చూసు కోవాలి'' అంటూ రెండుచేతులూ జోడించాడు. ''ఇందులో అనేక దేశాలవాళ్లున్నారు. అనేక జాతులవాళ్లున్నారు. ఇందరిమనసూనా వొక్కటై, ఇందరూ ఏకలక్ష్యంమీద యుద్ధం చెయ్యడమంటే మాట లతో అయేదికాదు. సర్వసమర్థుడూ, మెళుకువలు తెలిసిన నేర్పరీ అయిన మహానీయుడి నేతృత్వమూ, శిక్షణా వుండాలి దీనికి. దేవతల సేనవంటి దానికికూడా ఒక నాయకుడంటూ కుమారస్వామిని నియమి స్తేనే కాని సాగిరాలేదు మరి. మన ఇంతరాణువలోనూ నువ్వుతప్ప దీనికి సమర్థుడు మరొకడు లేడు. కౌరవులంతా చుక్కలైతే పూర్ణ చంద్రుడివి నువ్వు. నువ్వే ఈభారం వహించి ఒకగట్టుచేర్చాలి మమ్మల్ని. నువ్వు తప్ప సర్వసేనాధిపత్యానికి మరొక్కరంటూవుంటే నువ్వేచెప్పు. అంచేత నా ప్రార్థన మన్నించి ఈపట్టం స్వీకరించు. కౌరవ విజయధ్వజాన్ని కురుక్షేత్రరణరంగంలో అంబరచుంబింతంగా ప్రతిష్ఠించు'' అన్నాడు.

దానికి భీష్ముడు ''ఉన్నమాట చెప్పాలి. మీరెంతో పాండ వులూ అంతేనాకు. ఐతే, మీలో వొకణ్ణిగా వున్నానుకాబట్టి యుద్ధంలో మీతోనే వుండాలి నేను. మంచిది సేనాధిపత్యాన్ని స్వీక రిస్తాను. కాదనను. నాకునేను చెప్పుకోడం కాదు కాని నన్నెదిరించి బతికిపోయేవాడు ఈభూప్రపంచంలో లేడు. ఒక్కఅర్జునుణ్ణి మాత్రం గెలవలేను. నాకంటె బాణాలు అధికం తెలుసునతగాడికి. ఇంకో మాట, పైవాళ్లనెవళ్లనైనా వరసపెట్టినరికిపారేస్తాను. పాండురాజుబిడ్డ లంటేమాత్ర చెయ్యాడదు నాకు. ఏమంటావా, నామీదికీ అంతగా చెయిచేసుకోరువాళ్లు. సరే. అప్పటిసందర్భాన్ని బట్టి చూసుకోవచ్చది.

ఒక్కటి మాత్రం నేను చెబుతున్నాను, విను. ఈ యుద్ధంలో ముందు నన్ను యినా పంపు. లేదా కర్ణుణ్ణయినా పంపు అంతే. అలా అయితేనే సేనాధిపత్యం వహిస్తాను. లేదంటే, ఈబెడదే నాకెత్తిని పెట్టకు'' అన్నాడు.

''మళ్లీదీన్ని కొత్తగా మొదలకించడం దేనికి?'' అంటూ గర్జీమని అందుకున్నాడు కర్ణుడు, ''చెప్పవలిసిందేదో ఆనాడే చెప్పాను మరి భీష్ముడు కిందపడితేనేగాని యుద్ధంలో బాణం పట్టనని'' అన్నాడు. ''అవును, కావలిసిందే, అది'' అన్నాడు భీష్ముడు.

ఎలాఅయితేనేం, చివరికి కృతకృత్యుడయ్యాడు దుర్యోధనుడు. భీష్ముడు అంగీకరించగానే కొండ అందుకున్నట్టు అయిందతడికి. పట్టణమంతా పతాకోత్సవం చెయ్యండని పురమాయించాడు. భేరీమృదంగాలు, శంఖకాహళాలూ వాయించమని ఆదేశించాడు. వీధివీధినీ, సందుసందునా మంగళతోరణాలు కట్టించమన్నాడు. రత్నకుంభాలతో, బంగారం బిందెలతో, వెండికడవలతో తీర్థజలాలు తెప్పించాడు. నవరత్నాలూ, పుష్పాలూ, మారేడు జమ్మి మొదలైన మంగళవృక్షాల మహౌషధులూ—అవసరమయిన ప్రతిపదార్థం సమకూర్చాడు. ఋత్విక్పురోహిత సహితంగా, మంత్రతంత్రాలతో కావలిసిన సంస్కారమంతా తు చ తప్పకండా నిర్వహించాడు. ద్రోణుడూ, కృపుడూ మొదలయిన గురువులూ, బాహ్లీకుడూ మొదలైన కురువృద్ధులూ సంతోషించేట్టు యావత్సేన సమక్షాన అభిషేకంచేసి సర్వసేనాధిపతి పట్టం కట్టాడు భీష్మపితామహుడికి. అక్షౌహిణీ పతుల్ని ఒక్కొక్కణ్ణీ చూపి ''వీరికి ఈసమస్త సేనకూ నువ్వే నాయకుడివి'' అన్నాడు.

ఇవతల భీష్ముడి శిరస్సుమీద రత్నకలశాలు తీర్థజలాలు కురుస్తున్నాయి. అటు పట్టణమంతటా పాషాణాలూ, నెత్తురుధారలూ, ఎముకలూ వర్షిస్తున్నాయి. ఇక్కడ భేరీమృదంగాలు మ్రోగు

తున్నాయి పట్టణంలో మబ్బులేని పిడుగులు ప్రతిధ్వనిస్తున్నాయి. ఈ ఉత్పాతాలికి ఉలిక్కపడ్డారు ప్రజలు. నిరుత్సాహంతో మొహం వేలవేశారు సైనికులు. దానికి శాంతి విధానంగా దానాలూ, ధర్మాలూ చేశాడు దుర్యోధనుడు

ధర్మమే జయిస్తుంది

తన బుర్రవిప్పుట్టిన బుద్ధేమిటో, తానేమిటో, అంతే. ఇంత ఉద్యోగంలోనూ తల్లితోగాని, తండ్రితోగాని కసింతయినా సలహా చెయ్యలేదతగాడు. బెంగపెట్టుకుని, బెంబేలుపడిపోయి కరచరణాలూ ఆడక తెల్లపోయి మూలకూచున్నారు ముసిలిదంపతులు. అంతా అయాక చెప్పుల్లో కాలుపెట్టుకునేముందు వాళ్ళదగ్గరకి వెళ్ళాడు దుర్యోధనుడు. వాళ్ళ ఇష్టాయిష్టాలతో పనిలేకండా "వెళతాను" అని మాత్రం చెప్పాడు. తల్లినిచూసి "గెలవమని దీవించు" అన్నాడు. "ధర్మం ఎక్కడవుంటే గెలుపు అక్కడవుంటుంది" అందితల్లి గాంధారి.

అక్కడినుండి బయలుదేరి, తమ్ముళ్ళూ, మంత్రులూ, దళాధిపతులూ, దేశదేశాల మహారాజులూ – వీళ్ళందరితోనూ కలిసి పదకొండు అక్షౌణీల సైన్యాన్ని తర్లించుకుంటూ ప్రయాణం సాగించాడు రారాజు. సేనాముఖంలో సింహంలా నుంచున్నాడు సర్వసైన్యాధిపతి భీష్మపితామహుడు. ఈమహాసైన్యం కదిలిపోతూవుంటే భూమి అడగారిన ట్టయింది. దిక్కులు గజగజ లాడాయి.

ఇలా మహాసమారోహంగా వెళ్ళి కురుక్షేత్రం ప్రవేశించాడు దుర్యోధనుడు. ఒక రమణీయప్రదేశంలో డేరాలు వేయించాడు. కర్ణుడితో కలిసి ఎవరిగుడారం ఎక్కడ వెయ్యాలో – ఇదంతా ఏర్పాటు చేశాడు. మధ్య తనడేరాలు వేయించాడు హస్తినాపట్టణంలో ఎలా అయితే మంత్రులమందిరాలూ, సేనానాయకుల నివేశనాలూ వుండేవో అలా ఇక్కడా నిర్మించాడు. ఇల తృణాలమీద

కళ్ళవేదుకగా తయారైంది కౌరవశిబిరం. ఉభయశిబిరాలూ కురుక్షేత్రంలో కోలాహలంగా వుంటూ వచ్చాయి.

బ ల రా ము డు తా ట స్థ్యం

"సంధికని హస్తిన వెళ్లాడు కృష్ణుడు. సంధి కుదరలేదు కౌరవ పాండవుల పద్దెనిమిది అక్షౌహిణీల దండూ కురుక్షేత్రంలో డేరా వేసింది."

ఈ వార్త రెక్కలు కట్టుకుని ప్రపంచమంతా అల్లుకుపోయింది. ద్వారకలో బలరాముడూ విన్నాడు ఖేదపడ్డాడు. కొద్ది పరివారాన్ని వెంట వేసుకుని వెంటనే వచ్చాడు కురుక్షేత్రానికి. తిన్నగా పాండవ శిబిరానికి వెళ్ళాడు. కొలువులో వున్నాడు ధర్మరాజు. తక్షణం ససంభ్రమంగా లేచి అతణ్ణి కౌగిలించుకున్నాడు. అర్ఘ్యమూ, పాద్యమూ ఇచ్చి ఆరాధించాడు. కృష్ణుడూ, భీమార్జున నకులసహదేవులూ సాత్యకీ నమస్కరించారు. ద్రుపదుడూ, విరాటుడూ—ఈ మొదలయిన వారంతా సవినయంగా చేతులు జోడించారు. అందరినీ ఆదరించి అభినందించాడు బలరాముడు. కుశలప్రశ్నలయ్యాక అందరినీ వోసారి చూసి వోనిట్టూర్పు విడిచాడు. "పాండవులూ, కౌరవులూ తుదకి క్రూరత్వానికే దిగబడ్డారు. ఒక్క బంధుజనానికే అన్నమాటేమిటి, ప్రపంచ ప్రజలందరికీ పీకలమీదికి తెచ్చారు. ఎంతఘోరం! ఇంతా జరుగుతుందనే మొదటినుండీ మా కృష్ణుడితో పోరుతూవచ్చాను నేను. 'ఉభయుల్నీ చీవాట్లువేసి ఒక్కదగ్గిరకూడకట్టు' అని నాలో గూడు కట్టుకు పోరాను. ఊఁహూఁ, విన్నాడు కాదు చిలికి చిలికి గాలి వాన అయింది. ముక్కూ మొహం తెలీనివాళ్ళు కౌరవులు. బెదరించో, బెల్లించో దారికి తేవలిసింది వాళ్ళని. ఊరికే కోపం తెచ్చుకుని సంధి చెడగొట్టుకువచ్చాడు మావాడు. ఏ లెక్కని చూసినా వాళ్ళూ వీళ్ళూ వొక్కటేకదా తనకి! ఐతే, ఏం పెట్టుమందు పెట్టాడో అర్జునుడు! అతడంటే ప్రపంచం కనపడదు మావాడికి. అంచేత కంటికి రెప్పలా కనిపెడతాడు పాండవుల్ని. కాగా వీళ్ళకి

జయం తప్పదు. వాళ్ళకి చావూతప్పదు. చూస్తూ చూస్తూ ఎలా సయించడం దీన్ని!

"భీష్మణ్ణీ, దుర్యోధనుణ్ణీ, నాచేతులమీద నేర్పి ఇంతవాళ్ళని చేశాను. అలాంటివాళ్ళిద్దరూ ఇప్పుడు నాకళ్ళముందు ఒకళ్ళనొకళ్ళు చంపుకుంటూవుంటే, అబ్బ! ఎలాభరించడం! ఐతే, మావాడికి తెలీనిపుణ్యమూ, పురుషార్థమూ నాకుమాత్రం ఏం తెలుస్తుంది! ఐనా, ఈఘోరంమాత్రం చూడలేను నేను. సరస్వతీతీర్థానికి యాత్ర వెళ్ళిపోతాను. ఇదిమీకు చెప్పిమరీ పోదామని ఇలావచ్చాను" అన్నాడు. అనవలిసిన మూడుమాటలూ ముక్తసరిగా అనేసి కృష్ణుణ్ణీ, ధర్మరాజునీ వొప్పించి తీర్థయాత్ర వెళ్ళిపోయాడతడు

పిలవని పేరంటం

తరవాత కుండినగరంనుండి పెద్దసైన్యం వెంటవేసుకొని వచ్చాడు కృష్ణుడిబావ రుక్మి. శార్ఙ్గమూ, గాండీవమూ, విజయమూ అనే దివ్యధనుస్సులు మూడింటిలోనూ విజయం అనే ధనుస్సుకలవా డాయన. వచ్చి ధర్మరాజు కొలువులో ప్రవేశించాడు ముందు. సన్మానసత్కారాలుచేసి కూచోబెట్టాడు ధర్మరాజు పాండవుల పక్షాన్ని వచ్చిన వీరులంతా సభలో వున్నారు తనని పరాభవంచేసి తనచెల్లెల్ని ఎత్తుకుపోయిన కృష్ణుడూ ఎదురుగానే కూచున్నాడు. మాటామంతీ అయాక, ఇంతమందిలోనూ తొణుకూబెణుకూ లేకండా అర్జునుణ్ణి సంబోధించి ఆరంభించాడు రుక్మి "ఏమోయ్, యుద్ధానికి భయంగావుంటేమాత్రం నాతో చెప్పు. సంకోచించకు. ఈ ప్రపంచంలో నన్ను కాదని బతికిపోయే మగాడంటూలేడు. నేను అండగా వుండి, త్రినేత్రుణ్ణయినా తోసిరాజని గెలిపిస్తాను నిన్ను. ఏమంటావ్!" అన్నాడు.

విని పకాలుమని నవ్వేశాడు అర్జునుడు. నవ్వేసి, అనవలిసిన రెండుమాటలూ చటుక్కున అననూ అనేశాడు మొహంమీన్నాద.

''నిజం? ఇన్నాళ్లూ చెప్పావు కావుషా! గంధర్వసేనమీదికి వెళ్లినప్పుడూ, విరాటరాజు ఆవుల్ని మళ్ళించుకు వచ్చినప్పుడూ నీ ప్రయోజకత్వం తెలిసివుంటే పిలిచేవాణ్ణే! అయిందేదో అయింది. రుక్మీ, ఇవాళనుండీ నువ్వు పక్కనిలేకపోతే బైలేదేరను, సరా! విన్నావా, 'యుద్ధమంటే భయమేస్తోందా' అని నువ్వు అడిగితే నవ్వొస్తోందినాకు. ఇంతవరకూ నేను వొంటరిగొట్టునయి వెళ్ళినచోట్లల్లా ఎలాగో వోలాగ జరిగిందనుకో, ఇప్పుడు మీబావగారూ తోడున్నారునాకు. పద్నాలుగులోకాలు పైనపడ్డా భయం దేనికంటాను! భయపడుతున్నాను మొర్రో అన్నప్పుడు పరిగెత్తుకు వత్తువు గాని నువ్వు. అంతవరకూ వీరంతా వుండనేవున్నారు. ఈపాళాన దయచేసి మరెవ్వరికయినా సాయపడు. వెళ్ళు'' అన్నాడు.

మొహంమీద పేడనీళ్ళు కొట్టినట్టయింది రుక్మికి రుసరుసలాడుతూ లేచిపోయాడు. ఆ వెళ్ళడం వెళ్ళడం తిన్నగా దూసుకుంటూ దుర్యోధనుడిదగ్గిరికి వెళ్లాడు. అక్కడా ఇదేతంతు అయింది. బెట్టుసరిగా గుర్రమెక్కి మాట్లాడేసరికి నీ తోడూవద్దు గీడూవద్దు వేంచేయుమన్నాడు దుర్యోధనుడు. వచ్చిపోయిన ఆయాసం మాత్రం మిగిలింది రుక్మికి. మొహంవేలవేసుకుని తనరాజధాని దారిపట్టాడతడు.

ఇలా బలరాముడూ, రుక్మీయుద్ధంలోకిరాకండా తప్పిపోయారు తక్కినవాళ్ళలో ఏమాత్రం రాజన్నవాడున్నాసరే, ఈఉభపక్షాల్లో అటో, ఇటో చేరిపోయి యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డారు.

ఇక తెల్లవారితే యుద్ధమనగా ఆరాత్రి సంజయుణ్ణి పిలిపించాడు ధృతరాష్ట్రుడు. ''సంజయా, యుద్ధం అనర్థమని ఎరుగుదును. అవినీతివంతుడైన కుమారుణ్ణి అదిలించి అడ్డుపడదామని నాలికచివరిదాకా వచ్చింది. కాని, విధి బలీయమైంది. నోరు తిరగలేదు. సరే, దానికి నుగి విచారించి మాత్రం ఏంలాభం? కావలసిందెలాగూ కాకపోదు.

మన చేతిలో ఏముంది? రాజన్నవాడికి యుద్ధంలో కళ్ళుముయ్యడం కంటె కోరవలిసింది లేదు. ఏమంటావు? అదలావుండనీ. ఉభయపక్షాలూ కురుక్షేత్రంలో మకాం వేసిన తరవాత మరేమన్నా విశేషాలు పుట్టా యేమో వినిపించు" అన్నాడు.

"తప్పంతా కొడుకుమీదే వాలకపోస్తున్నావు" అని ఎత్తు కున్నాడు సంజయుడు. "నీలోపం మాత్రం నీకు కనపడకండానేవుంది. కోపగించుకుంటే చెప్పలేను, కాని నీకు తెలీకండానే ఇంతా చేశాడా పాండవుల్ని నీకొడుకు! ఎందుకీ రుద్రాక్షపిల్లితనం! అదలావుండనీ, వార్తలు వింటానంటున్నావుకదూ! విను.

ఉలూకసందేశం

"ఇవాళ శకుని, కర్ణ, దుశ్శాసనులతో ఆలోచించి ఘోరమైన కార్యం చేశాడు మీవాడు. శకుని కొడుకు లేడూ– ఉలూకుడు – వాణ్ణి పిలిచి ఓగంటసేపు వాడికి బాగా నూరిపోలి, అవన్నీ ధర్మరాజు కొలువులో కృష్ణుడూ, అందరూ వుండడం చూసుకుని చెప్పి రమ్మన్నాడు. ఆప్రకారం ఉలూకుడు పాండవ శిబిరానికి వేంచేశాడు. నిండుకొలువులో ధర్మరాజు వుండడంచూసి లోపల ప్రవేశించాడు.

"'మీరు కోపం తెచ్చుకోనంటే, దుర్యోధనమహారాజు చెప్పి పంపిన మాటలు కొన్ని మీకు వినిపిస్తాను. ఏమంటారు?' అన్నాడు.

"'భయపడకు, ఆబుద్ధిమంతుడు ఏం తుచ్ఛపుమాటలు చెప్ప మన్నాడో అన్నీ జంకకండా చెప్పు. అందరూవింటారు' అన్నాడు ధర్మ రాజు.

"'ఐతే, ..., 'కాసుకుని కాసుకుని తుదకి ధైర్యంగా వచ్చే శావన్నమాట యుద్ధానికి! సంజయుడితో అవాళ మహాపెద్దకబుర్లు కూశారు అన్నదమ్ములంతా. నోటికుందటి ముద్ద, రాజ్యం పోయిందనీ, పెళ్లానికి నలుగురిలోనూ హంగామా జరిగిందనీ బంటుతనానికి బయల్దే రావు రేపు యుద్ధంలో తోక ముడవకండా మాత్రం నుంచోవాలి

ఉన్నవాళ్లనీ, లేనివాళ్లనీ అందరినీ కట్టగట్టుకునే రంగానికిరా. వెనకా ముందూ చూసినంతమాత్రాన తప్పేదికాదిది. భీష్ముడిచేతిచేవా, ద్రోణుడి ములికీల పసా రుచే తగిల్తే తెలిసివస్తుంది కృష్ణుడిచేత పారం చెప్పించుకునే మరీరండి. వీళ్లిద్దరి బాణాలేచాలు మీాబతుక్కి. మీాకు మాత్రం తెలీదనా, భ్రమ వదలకండావుంది పాపం!' అని మీాతో చెప్పమన్నాడు.

" 'దుశ్శాసనుడి రక్తం తెగతాగేస్తానన్నావు. ఏదీ, చేతనైతే కానీమరి. ఆలస్యమెందుకూ! నూతిలో కప్పలాగ నీకదుపేమిటో, నువ్వేమిటో, అంతేసికు. కళ్ళు పొగరెక్కి ఎదటివాడు కనపడటంలేదు నీకు. ఈ యుద్ధంతోసరి. ఆపొట్టకాస్తా పగిలి వూరుకుంటుంది' అనమన్నాడు భీముణ్ణి."

"'"పెద్దకావిడిబద్దలాగ ఏదో గాండీవమంటూ వోవిల్లు మోసుకు తిరుగుతున్నావు కృష్ణమూర్తిగారి మద్దత్తూ వుందని తెలుసునూాకు. ఐతే, ఈ మేకపోతుగాంభీర్యానికి ఝడిసి రాజ్యాలిచ్చేవా ళ్ళెవళ్ళూ లేరిక్కడ.అవాళే పెళ్లాంగారిని జుత్తుపట్టుకుని గొరగొరా ఈడ్చుకు వచ్చినప్పుడు మీాఅన్నగారి గదా, నీ గాండీవంబద్దా ఏయేట్లో కలిసి పోయాయి? అప్పుడు లేకపోయిన కొమ్ములు ఇప్పుడెలావచ్చాయి? విరాటరాజు పంచని వలలుడని వంటపుట్టీలయి మీాఅన్నా, బృహన్నల పేరుతో సిగ్గూబిడియం లేకుండా ఆడారిసత్తెప్పవై నువ్వూ తినరానిగడ్డి తిన్నారు. కతకరాని గెంజీ కతికారు, రాజ్యం చపాయింతామన్న పేరాసవల్ల. ఇదంతా శౌర్యమా, బాహుబలమా అంటూ? మీాపాట్లన్నిటికీ నాప్రభావమే కారణమని తెలిసిరాలేదు మీాకు? మీాబావ కృష్ణమూర్తి పరిగెత్తుకు వచ్చాడు హాస్తినాపట్నానికి. మాయలూ, మహేంద్రజాలాలూ, టక్కుటమారా విద్యలూ చాలా చూపించాడు. ఇదిగో వెయ్యిమంది కాదు లక్షమంది అర్జునులూ, కృష్ణులూ వచ్చినా

గోచిపాతంత కాదు, చిన్న సూది మొనంత భూమన్నా పంపిణీ జరగదు. దురాశదుఃఖానికి చేటుమీరు' అని అర్జునుడితో అనమన్నాడు' అని చెప్పాడు ఉలూకుడు.

''ఉలూకుడు చెప్పిన ప్రతీమాటా కారంచల్లినట్టయి, ప్రతీశబ్దం ఉల్లికుట్టినట్టయి మొహాలు జేవురుపడ్డాయి భీముడికీ, అర్జునుడికీ, నకుల సహదేవులికిన్నీ ముకుపుటాలదిరాయి, కళ్లు ఎర్రపడ్డాయి. అంతా చూసి పకపకానవ్వాడు కృష్ణుడు. 'ఉలూకా, నువ్వు తెచ్చిన సందేశం బాగానేవుంది. సంతోషించాం. వెళ్లు అందరూ వినేట్టు మీరాజుతో కూడా ఇలాచెప్పు. 'యుద్ధం రేపే తెల్లవారిడమే తరవాయి. ధైర్యంగా చావుకి సిద్ధపడు. చావకండా బాగుందికి పోసగదు కృష్ణ సారథ్యంతో అర్జునుడి విజయరథం నువ్వువెళ్ళినచోటికల్లా వెంటతరుముతుంది. వొట్టివొట్టి కబుర్లా భీముడి ప్రతిజ్ఞ! దుశ్శాసనుడి గుండెనెత్తురు నీకళ్లెదుటే చీల్చి తాగుతాడు కళ్ళారా చూతువుగాని' అను అన్నాడు.

'' 'ఉలూకా, తలవిలువ నోరు తెలుపుతుంది. మాయజూదగాడి కొడుకువి, ఇంతకంటె మంచిమాట ఏలా మోసుకువస్తావు ?' అన్నాడు అర్జునుడు. 'మంచిదే, వాళ్ళున్నారరా, వీళ్ళున్నారు అని పూరికే కుయ్యేడమెందుకూ ? ఆ వున్నవాళ్ళెవరో, వాళ్ళనీ, మిమ్మల్నీ అందరినీ రేపు యుద్ధంలో చూస్తాగా! స్వంతబలంలేక ఎరువుబలంతో జోరు విరిస్తే అదో ప్రయోజకత్వమేనా అంట! కులానికంతా మూలపురుషుడూ, శతవృద్ధూ, ప్రతిదీక్షాపరుడూ, పూజ్యుడూ అయిన భీష్ముణ్ణి 'సేనల కంతటికీ నువ్వే నాథుడవని కూర్చబెట్టారు, ఉక్రోషంతో చంపుకోడానికి పూనుకున్నారు. దీంతో సాధించేదేముంది! వల్లమాలు. తాతని నమ్ముకుని చావు తప్పించుకుంటా మనుకుంటున్నాడు మీరాజు. వెర్రి. కొలిమున్నకింద కాకపోదాం ముసలాయన్ని, మరో యిద్దరు ద్రోణుడు. మరొకడు శకుని కర్ణమంత్రి. వాంతోనే కాళ్ళు చల్లబడిపోతాయి

దొంగగారికి. తమ్ముల మరణం, కొడుకుల చావూ చూసి మరీ భీముడి గదచేత కూలిపడ్డప్పుడు గానీ తన దుష్కార్యాలు తలుచుకోడు దుష్టు. వేగం వెళ్ళు. రేపు తూరుపు తెల్లవారే సరికి మీరాజుని రంగానికి రప్పించు. లే' అన్నాడు గదమాయిస్తూ.

"ధర్మరాజు మాత్రం ఉలూకుడికి తాంబూలం, విలువైన వస్త్రాలూ, ఆభరణాలూ ఇచ్చి వెళ్ళిరమ్మన్నాడు. అతడు వెళ్ళాక ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి చూసి 'రేపే యుద్ధం అని మనసైన్యాలికి తెలియ చెయ్యి. సర్వమూ సంసిద్ధంచెయ్యి' అని ఆదేశించి కొలువు చాలించాడు.

" 'ఈనాటికి ద్రోణుడిపనిపట్టించే వాడుపు కుదిరింది' అనుకుంటూ బయలుదేరాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. 'భీష్ముడిమీది పగ సొంతమవుతుంది. ఇన్నాళ్ళకి మిడతంభొట్లు చేతిలో చిక్కాడు' అనుకుంటూన్న శిఖండిని సహాయం తీసుకున్నాడు క్షణాలమీద స్కంధావారమంతా రాజశాసనం అమలుచేశాడు. యుద్ధానికి సంసిద్ధపరిచాడు.

"అక్కడ దుర్యోధనుడి కొలువులోకి ఉలూకుడు తిరిగివచ్చేశాడు. కృష్ణార్జునులు చెప్పినమాటలు పూతికపుల్లవాసి లేకండా వెళ్ళబోశాడు. విని కర్ణుడిమొహం చూశాడు రారాజు. 'వెళ్ళు, రేపు తెల్లవారితే యుద్ధమని మన సైన్యాలికి చెప్పు. సమస్త సన్నాహాలూ సిద్ధంచెయ్యి' అన్నాడు. ఇలా రెండూసైన్యాలూ రణసన్నాహాలలో తీరిక లేకండా నిమగ్నమయాయి."

సంజయుడు చెపుతూవుండగా చటుక్కున మధ్యని అందుకుని "సరే, సన్నాహాల మాటకేం, కృష్ణార్జునుల్ని ఎదుర్కొని భీష్ముడే ఏమవుతాడో పాపం! ఐతే, కొలువులో అంతమంది వున్నారుకదా, ఉలూకుడు చెప్పిన ఉల్లికుట్టు మాటలికి ఎవరూ ఏమీ అనలేదా మరి!" అని అడిగాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

"చెపుతా" అంటూ ఎత్తుకున్నాడు సంజయుడు. "ఉలూకుడు చెప్పిన వన్నీ విని 'నేనంటూ వుంటూవుండగా ఈ లేనిపోని మాటలు ఎందుకు తలకిపట్టించుకుంటావు? నీసేనమీద ఈగవాల కండా కవచంలా నుంచుంటాను నేను. భయపడకు' అని దుర్యోధనుడితో ధైర్యం చెప్పాడు భీష్ముడు.

"'నాకు భయమేమిటి? ఒంటరిగావున్నప్పుడే బ్రహ్మాదేవుడన్నా భయంలేదు నాకు. పాండవు లొక లెక్కా పత్రా? పైపెచ్చు ఇప్పుడు మహాస్త్రాల నిధులు నువ్వూ, ద్రోణుడూ వున్నారు నాకు. ఇంక నాకు భయం దేనికి? ఐతే, వొక్కటిమాత్రం తెలుసుకోవాలని సలిమల మైపోతూవుంది మనస్సు. ఏమంటావా, మనలోనూ, వాళ్ళలోనూ అనేకమంది యోధానయోధులున్నారు. వీళ్ళలో ఎవళ్ళ సత్తా ఎలాంటిదో తెలుసుకోవాలని వుంది నాకు. అంచేత వీళ్ళ తరతమాలు తూచినట్లు కొంచెం వివరిస్తే సంతోషిస్తాను' అన్నాడు మీ అబ్బాయిగారు.

రథులూ మహారథులూ

"'నువ్వు అడగడం, నేను కాదనడమూనా? ఉన్నదున్నట్టు నిష్పక్షపాతంగా చెపుతాను విను' అని ఆరంభించాడు భీష్ముడు.

'తన్నూ, సారథినీ, గుర్రాల్నీ కాపాడుకుంటూ పదకొండువేల విలుకాండ్రతో యుద్ధంచేసేవాణ్ణి మహారథుడంటాం. అలాగే అనేకమందితో పోట్లాడేవాణ్ణి అతిరథుడంటాం. సమవుజ్జీగా వొక్కడితో యుద్ధంచేసేవాణ్ణి సమరథుడంటాం. తనంతవాడితో వొక్కడితోనూ యుద్ధంచెయ్యలేనివాణ్ణి అర్ధరథుడంటాం. ఐతే, నువ్వు అతిరథుల కిందికి వస్తావు. నన్ను మీ అందరికీ తెలుసు. నన్ను నేను చెప్పుకోకూడదు. కృతవర్మ అతిరథుడు. ఎంతకయినా తగ్గవాడు. శల్యుడు అతిరథుడు. కృష్ణుడిమీద ఉక్కురోషంవల్ల మేనల్లుళ్ళని విడిచిపెట్టి కూడ నీపక్క వచ్చాడు. భూరిశ్రవుడు అతిరథుడ మడమతిప్పని యోధుడు. మీ బావ సైంధవుడు మహారథుడు. ద్రౌపది విషయంలో

తనకి జరిగిన పరాభవంతో కుసిల్లిపోతున్నాడు. ఎంతకయినా తెగిస్తాడు. కాంభోజరాజు సుదక్షిణుడు సమరధుడు. రథయుద్ధంలో మొనగాడు. మాహిష్మతీపురం రాజు నీలుడు అతిరధుడు. రాజసూయం కాలంనుండీ సహదేవుడి పేరుచెపితే కారాలూ మిరియాలూ నూరతాడు. అవంతిదేశం రాజులు విందాను విందులు అర్ధరధులు. పాండవుల పినతల్లి బిడ్డలయినా, పగబట్టి నీతో చేరారు. త్రిగర్త రాజులు సుశర్మా, సత్యకర్మా, సత్యరధుడూ మొదలయిన ఐదుగురూ మహారధులు. గోగ్రహణంనుండీ పాండవులంటే పాములాగ పెళ్ళకి నీ కుమారుడు లక్ష్మణుడూ, దుస్ససేనుడి కొడుకూ సమరధులు. అయోధ్యరాజు బృహద్బలుడు సమరధుడు. కృపుడు వొకటోరకం అతిరధుడు. చతురంగబలాలు నాలుగింటితోనూ దెబ్బలాడతాడు. మీ మామ శకుని సమరధుడు. అశ్వత్థామ మహారధుల్లో మొదటి వాడని చెప్పదగ్గవాడే. రణపెంకి. ఐతే, బ్రాహ్మణపిరికి సమయానికి ముందుకి పోలేడు ప్రాణభయం. ద్రోణాచార్యులు అతిరధుల్లో అగ్రేసరుడు. ఉభయసేనలకీ గురుదేవుడు వృద్ధుడనుకోరాదితణ్ణి యుద్ధంలో కొదమసింహం. అర్జునుడంటే మాత్రం కన్నకొడుకంత అనురాగం. అతణ్ణి నొప్పించడు. మా పినతండ్రి బాహ్లికుడు శతవృద్ధయినా అతిరధుడు. ఇతడి కుమారుడు సోమదత్తుడూ అతిరధుడే. రాక్షసరాజు హాలాయుధుడు సమరధుడు. ప్రాగ్జ్యోతిషం రాజు భగదత్తుడు మహారధుడు. నరకాసురుడి కుమారుడితగాడు. ఏనుగుయుద్ధంలో ఇతణ్ణే చెప్పి ఇంకోణ్ణి చెప్పాలి. శకుని సోదరులు వృషకుడూ, అచలుడూ సమరధులు

కర్ణుడు అర్ధరధుడు

‘‘ ‘పాండవుల మీదికి నిన్నెపుడూ వుసికొలుపుతూన్న నీమిత్రు కర్ణుడు అర్ధరధుడు. కవచకుండలాలు పోగొట్టుకోవడంచేత మొదటిపస లేదిప్పుడు. బుద్ధికి పెద్దన్న. జాలిగుండె. దానంపేర ఆస్తి కరాగ్రావుడు

చుట్టేశాడు. పరశురాముడి శాపంతో బాణం పస చెడింది. అంచేత అందరికీ తెలుసు. అర్జునుడిముందు మానం ప్రాణం దక్కించుకో లేడు.''

"'కర్ణుడు అర్ధరథుడు' అనేసరికి 'అవును, నిజమే' అని అందు కున్నాడు ద్రోణుడు. 'బడాయిలుకొడుతూ ముందుకు బయల్దేరడం, తీరా ఘడేల మనేసరికి పరిగెత్తడం పరిపాటే కర్ణుడికి. అంచేత అర్ధ రథుడే అతగాడు' అన్నాడు.

"కత్తిపెట్టి పొడిచినట్టయింది కర్ణుడికి. 'పడకపోతే, పడకపోయిన ట్టుండాలి. అవ్వాకులూ చెవ్వాకులూ కల్పించడ మేమిటి? నాదగ్గిర ఏం తక్కువ కనిపెట్టావని అర్ధరథుడని కూస్తున్నావు? చిత్తం వచ్చినట్టు నలుగురిలోనూ నోరుపారవేసుకోడం అలవాటయిపోయింది నీకు. పోని అని ఈరాజరాజు మొహం చూసి తుడుచుకు పోతున్నాను. ఆమాటకి వస్తే నువ్వే అతురాలా అర్ధరథుడివి' అని కొలువుదిక్కు చూసి, 'ఇదిగో వింటూనే వున్నారు మీరంతా. తేనెపూసినకత్తి ఈయనగారు రాజు మనసు చెడగొట్టడంకోసం ఉత్తములైన వాళ్ళకి తలవంపులుగా ఈయన తక్కువా, ఈయన ఎక్కువా అని చెపుతున్నాడు. ఇలాంటి వారిమాటలకే తండ్రీ, కొడుకూ చెవికోసుకుంటారు. మహారాజుల్ని ఏమనగలం మనం!

"'దుర్యోధనమహారాజా, శ్రుతిమించి రాగానపడ్డాడు మీతాత. ముసిలాయనకి మతిపోయింది. నీకట్టెదుటే ఇలా కారుకూతలు కూస్తూంటే, ఎందుకుసహించాలీ అని అడుగుతున్నాను నేను ఈయన అనగా ఎంత? ఈయన బలమనగా ఎంత? ఈయనవొక్కడూ లేకపోతే మాత్రం పుట్టిమునిగిందేమిటి? ఈరాజుల మనస్సు కలతపడితే వ్రూరికే పోతుందా? పాండవపక్షపాతి ఈపెద్దమనిషి. పంచమవాహిని లోని వాడు. యుద్ధంతిన్నగా చేస్తాడని నమ్మకు. అనుభవమున్న వాళ్ళూ, బుద్ధిమంతులూ అయిన వృద్ధులబుద్ధులు, నెత్తిమీద పెట్టుకోవలిసిందే. అంతేకాని, ముదిమి తలకెక్కి, మతిచెడిన్నీ, నోటికి వచ్చిన పిచ్చి

కూతలు కూస్తుంటే ఊరుకోడమేమిటి? పెద్దబుర్ర లేకుంటే ఎద్దుబుర్ర పెట్టినట్టయి ది. సేన ముందు ఈయన్ని పెట్టుకుంటే పిల్లిని చంక బెట్టుకున్నట్టే. ఎవడికావాలి యుద్ధం! ఇంత గర్వపోతనే ఈయనతో కలిసి రానన్నాను నేను' అని రుసరుసలాడుతూ రంజుకున్నాడు.

" 'ఈముసలాడి దెబ్బ మీ గురువు పరశురాముణ్ణడుగు చెపుతాడు. నాతో జట్టీకి సందడిపడ్డవాళ్ళందరికీ ఏమయిందీ ప్రపంచానికి తెలుసు. నాముసలితనం, నీకుర్రతనం అర్జునుడికి బాగా తెలుసు' అన్నాడు మీసం మెలివేస్తూ భీష్ముడు. 'అబ్బపేరూ, అమ్మపేరూ తెలీని నీతో నోరు చేసుకోబట్టి కాని, నాగురించి నేను అనకూడదు పదిమందిలో. కార్యానికీ, ఖడ్గానికీ నీ మంత్రాంగం తగలడంబట్టే కౌరవులికి ఈదశ పట్టింది. నిజమే, మా బోటివాళ్ళ కిది ఎలా చాతనవుతుంది? నీలాంటివాడు వూడపొడవాలి కాని. నేనుంటే రానని సాకుపెట్టుకుంటే వొదిలేవికావు అర్జునుడి బాణాలు. మంచివాళ్ళంతా హరీ అన్న తరవాత వొంటరిచావు ఎలాగూ తప్పదు నీకు. చావకుండా మిగిలివుండే తక్కిన వాళ్ళన్నా చూడకపోరు నీ శవంపాట్లు. రాజు నా నెత్తిని పెద్దబరువు మోపడంవల్ల తెగించకూడదు నేను. అందువల్ల బతికిపోయావు. అట్టే పేలకు మరి' అని పెడమొహం పెట్టుకున్నాడు.

"మించి వచ్చిందని మధ్యకి వచ్చి కలగజేసుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. 'నా బతుకూ, కార్యభారమూ విచారించు. నా మొహం చూసి మన్నించు కోపగించుకోకు' అని పితామహుణ్ణే, 'మనలో మనం మనస్సు విరుచుకునే సమయంకాదిది. మీఇద్దరూ ఏకమై నడిస్తేగాని గట్టెక్క దీ కార్యం. వినిపించుకోవాలి నన్ను' అని కర్ణుణ్ణీ మప్పితంగా శాంతపరిచాడు. తరవాత పాండవుల తారతమ్యాలూ వివాలవి కుతూహల పడ్డాడు. పితామహుణ్ణి మరీమరీ అడిగాడు.

"'వాళ్ళవిషయం చెప్పానంటే మళ్ళీ చిర్రూబుస్సూలాడతాడు మీమంత్రి. ఇక నీమనస్సూ ఎలావుంటుందో మరి! నాకే మకూ మధ్య ఈ తలబాధ!'' అని భీష్ముడెంత కాదన్నా వినిపించుకోలేదు అబ్బాయిగారు. తప్పని సరిగా మొదలుపెట్టాడు ముసిలాయన.

"'ధర్మరాజు అతిరధుడు భీముడు అతిరధుల్లో పైచేయి. నకుల సహదేవులు సమరధులు పరాభవాగ్నితో కుములుతూ వుంది వాళ్ళ హృదయం. వాళ్ళముందు మనసేనకి భంగపాటు తప్పదు. అర్జునుణ్ణి ఈమాత్రం వాడని తైపారు వెయ్యడం తలకుమించిన పని నాకు. అతణ్ణి కొలవడానికి కొలబద్దంటూ లేదు. అర్జునుడే అసలు పెద్దపులి. కృష్ణుడన్న సింహామూ తోడయింది అతగాడికి. ఇక చెప్పేదేముంది? తనసేనల్ని చెక్కుచెదర నివ్వడు నీసేనలో వొక్కణ్ణీ దక్కనివ్వడు. ఒక్కడే ఇంతపనీ సాధిస్తాడు, గాండీవమంటూ చేతిలో వుంటే చాలు. ఏనుగులు మింగిన ఎల్లమ్మకి పీనుగులు పిప్పళ్ళు' అన్నాడు.

"అర్జునుడి విషయం చెబుతూవుంటే అందరిగుండెలూ ఆర్చుకు పోయినట్టయింది. ఇంకా ఇలా అన్నాడాయన 'ద్రౌపది కొడుకులు ఉపపాండవులూ, ప్రతివిందుడూ, శ్రుతసోముడూ, శ్రుతకీర్తి, శతానీకుడూ, శ్రుతసేనుడూ ఐదుగురూ మహారధులు. అభిమన్యుడు మహారధుల్లో తలమానికం. కృష్ణార్జునులతో చెప్పదగినవాడు. తండ్రుల పరాభవానికి బదులుతీర్చుకోవాలని చూస్తుంటాడు రణాపెంకె ఉత్తరుడు మహారధుడు. సాత్యకి అతిరధుల్లో అందెవేసిన చేయి. ద్రుపదుడూ విరాటుడూ మహారధులు. పాండవుల దగ్గిరిచుట్టాలు వీరు. వాళ్ళకోసం హోరాహోరి పోరాడతారు శిఖండి మహారధుడు అతడి తమ్ముడు ధృష్టద్యుమ్నుడు అతిరధుడు. అతడి కొడుకు ధృతవర్మ చిన్నప్పుడు తిరుగుబోతై చెడకపోయేవుంటే అతిరధుడయ్యేవాడు భోజుడూ, అజుడూ శిశుపాలుడికొడుకు ధృష్టకేతూ, పాంచాల రాజకుమార్లు

ఉత్తమౌజుడూ, యుధామన్యుడూ, క్షత్రదేవుడూ, జయంతుడూ, విరాటుడూ, సత్యజిత్తూ మహారథులు. కేకయదేశాధిపతులు జయత్సేనాదులు ఐదుగురు అన్నదమ్ములూ మహారథులు. కుంతీదేవి చెల్లెలి కుమాళ్ళువీరు. రథయుద్ధంలో మొనగాళ్ళు. కాశీరాజు నీలుడూ, విరాటరాజు జ్ఞాతులు సూర్యదత్తూ, మదిరాక్షుడూ, శంఖుడూ మహారథులు. చిత్రాయుధుడూ, చేకితానుడూ, చంద్రదత్తూ వ్యాఘ్రదత్తూ కూడా మహారథులు. సేనాబిందుడు అతిరథుడు, భీముడంతవాడు. పాండ్యదేశంరాజు మలయధ్వజుడు అతిరథుడు. కాశ్యుడు సమరథుడు. కుంతి పెంపుడుతండ్రి కుంతిభోజుడు అతిరథుడు. రోచమానుడూ అతిరథుడు. అతిరథుల్లో అతిరథుడు ఘటోత్కచుడు. మాయాబలంలో మహిరావణు డంతవాడు. తోచిత వాళ్ళని చెప్పాను. అంతమాత్రంచేత బలమంతా ఇంతే అనుకో కూడదు. రెండుదిక్కులా ఇంకా ఎంతోమంది మహామహులున్నారు. పాండవుల్లో ఎంతముఖండీ లున్నా వాళ్ళెవళ్ళూ నన్నుమించి దాటిపోలేరు. ఐతే, ఒక్క శిఖండిమీద మాత్రం చెయిచేసుకోను నేను' అన్నాడు.

" 'శిఖండిని నువ్వు చంపక పోడంలో వున్నరహస్య మేమిటో? మేం వినరానిది కాదనుకుంటాను'' అన్నాడు దుర్యోధనుడు 'అదొక పెద్దరామాయణాం' అంటూ ఆరంభించాడు భీష్ముడు.

అంబ

" 'మాతండ్రి శంతనులు కాలంచేశాక సత్యవతీదేవి ఆజ్ఞప్రకారం చిత్రాంగదుడికి రాజ్యాభిషేకం చేశాను అల్పకాలంలో ఆయనా గతించారు అప్పుడు మాతాత విచిత్రవీర్యుణ్ణి రాజుచేశాను. ఆయనకు పెళ్ళికని ఆలోచిస్తూండగా, కాశీరాజు తనకూతుళ్ళకి స్వయంవరమని కబురంపాడు. బ్రాహ్మణుడని బయల్దేరి వెళ్ళాను. వెళ్ళడమేమిటి, అంబా, అంబికా, అంబాలికా అన్న ఆకన్యల్ని ముగ్గురినీ రథం ఎక్కించుకోడ

మేమిటి! ఇలాపట్టుకు వచ్చేస్తావుంటే స్వయంవరానికి వచ్చిన రాజులందరూ కత్తులూ కటార్లూ తీశారు నామీదికి. నాచేతిసత్తా కొంచెం చవిచూసేసరికి అంతా పరుగుచ్చుకున్నారు. అలాతీసుకువచ్చి ముగ్గురు కన్యల్నీ సత్యవతిముందు పెట్టాను. ముగ్గురినీ విచిత్రవీర్యుడికిచ్చి పెళ్ళిచేయాలని ప్రయత్నించిందావిడ. అంతలో ముగ్గిరిలోకీ పెద్దవయిన అంబ 'సౌంభపురం రాజైన సాళ్వుణ్ణి వరించాను నేను. ఆయనా నామీద అనురాగంతో వున్నాడు. నా ప్రేమకి అంతరాయం కలిగించడం న్యాయంకాదు నీకు' అంది నాతో. ఈ సంగతి సత్యవతికి చెప్పాను. ఆవిడా అంగీకరించింది. తగిన వృద్ధజనాన్ని వెంటనిచ్చి సాళ్వుడి దగ్గిరికి పంపేశాను అంబని. అంబికనీ అంబాలికనీ మాతాతకి పెళ్ళిచేశాము.

" 'అంబని సాళ్వుడు పరిగ్రహించలేదు. 'భీష్ముడు ఎత్తుకపోయిన దానివి. నీ కన్యాత్వం చెడింది. పో' మ్మన్నాడు. చంపినంత పనయింది అంబకి. 'భీష్ముడు బ్రహ్మచారి' అంది. 'తమ్ముడికోసం మమ్మల్ని తీసుకువెళ్ళా' డంది. 'నీమాట చెప్పగానే నన్ను పంపించేశా' డంది. 'మనసా వాచా నిన్నే నమ్ముకున్నా' నంది. 'తెలీక మాతండ్రి స్వయంవరం చేశా'డంది. 'లేకుంటే యింతపుట్టేదే కాదు, నమ్ము' అంది. వాదించింది, ఏడ్చింది, కాళ్ళావేళ్ళా పడింది. 'కాదుగాక కాదు పో' మ్మన్నాడు సాళ్వుడు. పైకి నెట్టితలుపు మూసుకున్నాడు. పాపం, రెంటికీ చెడ్డ రేవడయింది అంబ. నాదగ్గిరికీ రాలేదుమరి. 'సాళ్వుడికి కానప్పుడు ఈసంసారానికే చెడ్డా' ననుకుంది. 'ఇంత ముసలానికీమూలం భీష్ముడే కదా, అతణ్ణి సాధించాలి' అని కూర్చుంది. 'భీష్ముణ్ణి గెలిచేపాటి బలశాలి లేడని స్వయంవరంనాడే తేలిపోయింది, అంచేత తపోబలంచేత జయిస్తానతణ్ణి' అని మునులుండే తపోవనాలికి వెళ్ళింది. ఆమె వృత్తాంతమంతావిని 'స్త్రీవి, సుకుమారివి, కఠిన సాధ్యమైనతపోనిష్ఠకి తట్టుకోలేవు.

పుట్టింటికి వెళ్ళిపో' అన్నారు మునులు. 'వినను గాక వినను' అంది అంబ. అక్కడేవుండి 'ఏకాంతంగా తపస్సు చేసుకుంటా' నంది.

''ఇలా ఈమె చెబుతూ వుండగా, హోత్రవాహనుడనే రాజర్షి అక్కడికి వచ్చాడు. ఆయన కూతురుబిడ్డే ఈ అంబ. మునులు చేసిన అభ్యాగత పూజలు అందుకున్నాక 'ఈ చిన్నది ఎవ' రనీ, 'ఈమె విచారానికి హేతువేమి' టనీ అడిగాడు. పేరూ వూరూ విన్నాక తన మనుమరాలే అని తెలుసుకుని ఆప్యాయంగా దగ్గిరికి తీసుకున్నాడు. ఈ విషమసన్ని వేశానికి విచారపడ్డాడు. 'తపస్సెంత కష్టమెందుకు తల్లీ? పాపం, ఏపాపమూ తేలీనిదానివి. నీకో ఉపాయం చెబుతాను. ఆశ్రిత వత్సలుడు పరశురాముడు. మహేంద్రపర్వతం మీద నివాసమాయ నిది ఆయన్ని ఆశ్రయించు నీదుఃఖం నిమిషాలమీద తీరుస్తాడు నేనంటే ఎంతో గౌరవం. నా మనమరాలివంటే నిన్ను అరికాలు కింద పెట్ట నివ్వడు' అన్నాడు.

''ఇంతలోనే పరశురాముడి శిష్యుల్లో వొకడైన అకృతవ్రణు డనే మునీ వచ్చాడక్కడికి. వచ్చి హోత్రవాహనుణ్ణి చూసి 'రాజర్షీ' మీరు మా గురువుగారి నేస్తులని చెపుతూవుంటారాయన. మిమ్మల్ని చూడ్డంకోసం రేపే ఇక్కడికి శిష్యులతో కూడా వస్తున్నారు. అందుకే ముందు పంపించారు నన్ను' అన్నాడు.

''రాముడు వస్తున్నాడంటే తపోవనమంతా సంతోషించింది. అన్నట్టుగానే మర్నాడు ప్రత్యక్షమయాడు పరశురాముడు. మును లంతా భక్తివినయాలతో స్వాగతమిచ్చారు, అర్చించారు, హోత్ర వాహనుణ్ణి ఎత్తి కౌగిలించుకున్నాడు పరశురాముడు. కుశలప్రశ్న లయాక, అంబని చూపించాడు హోత్రవాహనుడు 'ఇది నా మనమ రాలు. దీని దుఃఖగాథ కొంచెం చెవిని పెట్టండి' అన్నాడు. కన్నీళ్ళతో పాదాలుకడిగి సాష్టాంగపడ్డది అంబ. ఆదరంగా లేవనెత్తి పక్కని

కూచోపెట్టాడు పరశురాముడు. 'మీ తాత వాహుటీ, నేనో హుటీ కాదు నీకు. నీ దుఃఖమెలాంటిదైనా తీరుస్తాను నేను. నాదగ్గిర చేరావు. నీకు వచ్చేభయమేమీలేదు. విచారించకు. చెప్పు, ఏమిటిసంగతి?' అని మప్పితంగా అడిగాడు. అంతాపూసగుచ్చినట్టు చెప్పింది అంబ.

'' 'నీపరాభవానికి ఇద్దరు కారకులయారు. ఒకడు భీష్ముడు, రెండోవాడు సాళ్వుడు. ఈ ఇద్దర్లో ఎవళ్ళమీదికి వెళదాం? నీ అభి ప్రాయమేదో అదేచేదాం' అన్నాడు రాముడు. 'సాళ్వుడెలాగూ చేరనివ్వడు నన్ను. అతడి ప్రమేయం మరివద్దు. దీనంతటికీ మూలం భీష్ముడు. అంచేత అతణ్ణి వధించడంకోసమే ఇలా తపస్సుకి వచ్చాను. నా పూర్వపుణ్యంవల్ల మీపాదాలు ఆశ్రయించాను' అంది అంబ.

భీష్ముడూ పరశురాముడూ

'' 'సరే నేనెలాచెబితే అలావినుకుంటాడు భీష్ముడు. లేదం టాడా పరసతో ఎగరగొడతాను తలకాయ. పద. పాపం, తపస్నేం వచ్చింది నీకు!' అని ఆమెని వెంటవేసుకుని పటాటోపంగా కురుక్షే త్రానికి వచ్చాడు పరశురాముడు. వచ్చి, సరస్వతీ తీరాన్ని మకాం వేసి కబురు చేశాడు నాకు. నేనూ ఋత్విక్కులూ, పురోహితులూ మొదలయిన విశిష్టజనంతో, పూజాద్రవ్యాలు తీసుకునివచ్చి ఆరాధిం చాను. నాభక్తిపపర్యలకి సంతోషించాడు రాముడు. ఎన్నోవిధాల అభినందించాడు. తుదకి అంబని నాముందు పెట్టి 'తీరా బలవంతాన తెచ్చి ఇలా విడిచి పెట్టేశావు. దీని గతి ఏంగానూ మరి! ఇప్పుడైనా నీతమ్ముడికి పెళ్ళి చెయ్యి దీన్ని' అన్నాడు.

'ఏం చెయ్యానూ, విషమసంధిలో పడిపోయాను నేన . 'అదేమన్న మాట స్వామీ, 'సాళ్వుడూ నేనూ ప్రేమించుకున్నాం అతడి దగ్గిరికి పంపెయ్యి నన్ను' అని అంటేనేకదా పంపేశాను నే. ? తిరిగీ మా తమ్ముడికి పెళ్ళిచెయ్యడం ఎలా కుదురుతుంది ?' అన్నాను నెమ్మదిగా.

'నాకదంతా పనికిరాదు. నేను చెప్పినట్టు మాట్లాడకుండా చేస్తావా మంచిమాట. కాదూ పోదూ అంటే నిన్నూ ని చుట్టాల్నీ, పక్కాల్నీ పరసతో బలి వేస్తాను' అన్నాడు రాముడు. నేను వినయంగా చెప్పిన కొద్దీ అగ్గయిపోడం మొదలుపెట్టాడు. 'గురువులై అస్త్రవిద్యాపాండిత్యం నేర్పారు. అకారణంగా కోపిస్తే ఏం చేసేది?' అన్నాను నేను.

" 'గురువని కనబడుతోందీ? గొప్పవాడి వైపోయావు కాదంటూనే నక్కవినయాలు వేస్తున్నావు. ఈ శషభిషలతో పనిలేదు. అంబని వెంటనే పెళ్ళిచెయ్యి. అప్పుడుగాని నా కోపాగ్ని చల్లారదు' అని మరీ ఎగిరిపడ్డా డాయన.

" 'కూడనిపని చేస్తావా చస్తావా అంటే ఏందారి? వద్దంటే పెళ్ళేమిటి? పై వాడిమీద మనసు పెట్టుకున్న పడుచుపిల్లని పెళ్ళాడాలని ఎవడి కుంటుంది? ఇలాంటి అధర్మానికి వొడిగట్టుకోడంకంటే నీచేత ఏమైతే అదే నయం. పూర్వం పెద్దలు చెప్పనే చెప్పారు–ఇది మంచీ, ఇది చెడ్డా అన్నకర్తవ్య జ్ఞానం లేకండా, లోకానికి విలకింటుగా నడిచేవారిని గురువులైనా సరే, దండించడం ధర్మమని' అని అనేశాను నేను.

"నోటిమాట నోట్లోనేవుంది, 'ఐతే, రా యుద్ధానికి. సైన్యాలు తెచ్చుకో' అని హుంకరించా డాయన. 'తపస్వికి కోపం కూడదు. గురువువి గదా అని ఇంతవరకూ సహాయించాను. యుద్ధమంటే అంత సందడిగా వుంటే అలాగే కానీ. ఎప్పుడో ఇక్ష్వాకులనాడు రాజుల మీదికి దండెత్తావటన! అప్పుడు ఈభీష్ముడు లేకపోడంవల్ల నువ్వు ఆడిందేఆటా, పాడిందేపాటా అయింది. సైన్యాలు తెచ్చుకో అన్నావు. సైన్యాలెందుకు? ఒంటరిగానే వస్తాను. నువ్వునేర్పిన శస్త్రాస్త్రాలే సైన్యాలు నాకు' అని నమస్కారం చేసి ఇంటికి వచ్చేశాను. సత్యవతీదేవికి యావద్వృత్తాంతమూ చెప్పాను. ఆమె అనుమతి తీసు

కన్నాను. సర్వసన్నాహంచేసిన రథమెక్కి వొక్కణ్ణేకురుక్షేత్రానికి బయల్దేరి వచ్చాను.

''ఇంతలో మాఅమ్మ గంగాదేవి ప్రత్యక్షమైంది. నేను ఫలానా అని చెప్పి నన్ను కోప్పడ్డది. రాముడి దగ్గరికీ వెళ్ళింది. 'నీ శిష్యుడు నిరపరాధి. నిష్కారణంగా ఎందుకీ మొండిపట్టు?' అని వొళ్ళించ బోయింది. 'తాబట్టిన కుందేటికి మూడే కాళ్ళన్నా' డాయన. మళ్ళీ నాదగ్గిరికి వచ్చింది. నేనూ మెత్తబడక పోడం చూసి పాపం, తల వొంచుకు అంతర్ధాన మైంది.

'' 'నేనువెళ్ళి రాముడిముందు రథందిగి నుంచున్నాను. 'గురువులు కింద నుంచున్నారు. రథంతో ఎలాయుద్ధం చేసేది నేను?' అన్నాను. స్మరణమాత్రంలో దివ్యరథం వచ్చిందాయనికి. దివ్యాస్త్రాలూ చేతికి వచ్చాయి. అకృతవ్రణుడు సారథిగా నొగలమీద కూచున్నాడు. చూసి నేనూ రథమెక్కాను. శంఖం పూరించి నాసారథిని హెచ్చరించాను. రాముడికి నమస్కరించి గుణం సారించాను. నామీద శరవర్షం కురిపించాడు గురువు. ఒక్కబాణమైనా నారథం చుట్టుపక్కలికి రానీయకండా ఆశ్చర్యం కలిగించాను నేను. ఒక్క దూకుని నన్నూ, సారథినీ గుర్రాల్నీ అరవై బాణాలతో కొట్టాడు. దాంతో పూని వొక్కబాణం ఫడీ మనిపించాను నవ్వుతూను. దెబ్బతో మూడుముక్కలై పడింది ఆయనధనుస్సు. నిలువునా మహాగ్నిహోత్రంలా మండిపోతూ మరోవిల్లు పుచ్చుకున్నా డాయన. గుణధ్వనిచేస్తూ వందలువందలు బాణాలు నారథంమీద గుప్పించాడు చూడవచ్చిన దేవతలంతా నిశ్చేగపోయి నుంచున్నారు. నా దేహమంతా మంటపుచ్చుకుంది. సానపెట్టిన బాణాలుతీసి ఆయన శరీరం తూంట్లుపడ్డట్టు కొట్టాను. దూసుకుపోయిన బాణాలతో వొళ్ళంతా రక్తంవరదలు కట్టిం దతడికి. ఎర్రగా చిగిర్చిన మామిడిగున్నలా కనిపించా డతడు. దాంతో స్పృహతప్పి రథంమీద పడిపోయాడు.

'' 'గురుదేవుడు పడిపోడంతోనే, నిష్ఠురమైన క్షత్రియవృత్తి 'ఛీ' అనిపించింది. నన్ను నేనే తిట్టుకున్నాను. ఇంతలో తెలువుకున్నాడాయన. కోపంతో ఆపాదమస్తకం కంపించిపోయాడు. జలప్రపాతంలాగ బాణాలవెంట బాణాలూ ప్రయోగించాడు. అన్నింటినీ సగంలోనే తెగవేసి వాయవ్యాస్త్రం ప్రయోగించాను. గుహ్యకాస్త్రంతో పడగొట్టాడు దాన్ని. అగ్నిబాణం వేశాను. వారుణాస్త్రంతో మళ్ళించాడాయన. ఆయనా దివ్యాస్త్రాలు విడిచిపెట్టాడు. అన్నీ పడగొట్టాను. దాంతో కాలయముడిలా గర్జిస్తూ ఘోరమైన వాకబాణంతో గుండెల మీద కొట్టాడు నన్ను. చచ్చాడంటే చచ్చాడని అరిచారు మునులూ అంబానన్నూ. అదేం బాణమో అర్థంకాలేదు నాకు. దెబ్బతో మూర్ఛపోయి రథంమీద వొరిగిపోయాను. సారథి పక్కకి తప్పించుకుపోయాడు రథం. తెలివివచ్చాక కోప్పడ్డాను సారథిని. తిరిగి రాముడిమీదికి వెళ్ళాను. బాణంపరంపరతో ముంచెత్తాను అతణ్ణి గబగబా.

'' 'ఉదయమయేసరికి ఆరంభించేవాళ్ళం. సాయంకాలానికి ముగిసేది యుద్ధం. ఇదేప్రకారంగా ఇరవై రెండుదినాలు గడిచాయి. ఆ మర్నాడు నేను పట్టపగ్గాలు లేకండా చెలరేగాను. దెబ్బలూ తిన్నాను. ఆయనగుర్రాల్ని కొట్టాను. విల్లు ముక్కలుచేశాను. సారథిని నరికాను. శరీరమంతా నెత్తురువరదలు చేశాను. ఓ శక్తి వేశాడాయన. దాన్లోనే నరికాను. పదిశక్తులు వేశాడు. అవీ ముక్కలు చేశాను. వందలూ, వేలూ వేశాడు. అన్నీ పిండిపిండిచేశాను. ఆయన నిచ్చెరపోతూంటే నేను నవ్వుతూ వేసేవాణ్ణి బాణాలు. తుదకి మూర్ఛపోయాడాయన. అంబా, మునులూ హాహాకారాలు చేశారు.

'తెలివిరావడమే తడువుగా బలమైన బాణాలు మళ్ళీవొదిలాడాయన. నన్ను మూర్ఛపోయేట్టు కొట్టాడు. నేను రథంమీద వొరగడంతోనే నాసారథితల నరికిపారేశాడు. అంతలో ఎనమండుగురు

బ్రాహ్మాలు నన్నెత్తి పట్టుకున్నారు. సేదతేర్చి రథంమీద కూచో బెట్టారు. ఎనమండుగురూ వొకేవయసులో వున్నారు. నేను మేలు కున్నాక ఆకాశమార్గాన్ని వెళ్ళిపోయారు. మాఅమ్మగంగాదేవి పగ్గాలు పట్టుకుని నొగలమీద కూచోడం చూశాను. నమస్కరిం చాను, దీవించి అంతర్ధానమైందామె. సారథిలేడుమరి. నేనే రథం నడుపుకుంటూ యుద్ధం చేశాను. సూర్యాస్తమయం వరకూ అలాగే పోరాడాను. సాయంకాలం శిబిరానికి వచ్చేశాను. ఆరాత్రి దర్భశయ్య వేసుకుని పడుకున్నాను. దేవతల్ని ధ్యానించి నమస్కరించాను' 'పర శురాముణ్ణి జయించేమార్గం అనుగ్రహించవలిసింది' అని ప్రార్థించి నిద్రపోయాను. తెల్లవారుఝామవుతుంది. పగలు కనిపించిన ఎనమం డుగురూ కల్లో కనిపించారు. నువ్వూ మేమూ వొక్కటే. భయ పడకు. ఇదిగో, ఇది మోహనాస్త్రం. పుచ్చుకో. పరశురాముణ్ణి జయించు' అని మాయమయ్యారు. వెంటనే లేచాను. మోహ నాస్త్రం మంత్రపూర్వకంగా ప్రయోగ ఉపసంహారాలతో మననం చేసుకున్నాను. మరో సారథిని కూర్చుకుని బయల్దేరాను.

''నన్ను చూడ్డంతోటే పెద్దపులిలా మీదికివచ్చాడు రాముడు. 'నిన్న సగం చచ్చావు. ఇవాళ ఆ వున్నసగమూ తీర్చేస్తాను, రా. నాసంగతి తెలీకండావుంది'అంటూ బాణాలు వొదిలాడు. నాశరీరమంతా మంటలుపుట్టేట్టు కొట్టాడు. కళ్ళనిండా కోపంవచ్చిందినాకు. అతడి నుదురు గుచ్చుకుపోయేట్టు వోబాణం వేశాను ఆ దెబ్బతో తూలి పోయి కిందపడవలిసిందే. చప్పున పొదివిపట్టుకున్నాడు అకృతవ్రణుడు. తేరుకుని కళ్ళల్లో నిప్పులుకక్కుతూచూశాడు రాముడు. బ్రహ్మాస్త్రం తీసి ప్రయోగించాడు. బ్రహ్మాస్త్రాన్ని బ్రహ్మాస్త్రంతోనే కొట్టాను. దాన్నదీ, దీన్నదీ ఢీకొన్నాయి. మిరుమిట్లుగొలిపే వెలుగు ఆకాశ

మంతా అల్లుకు పోయింది. సమస్తభూతాలూ సంక్షోభించాయి. ఇదే సమయమని చప్పున మోహనాస్త్రం తీశాను.

“ ‘వద్దూ, వద్దూ, అది ప్రయోగించకు. ఆగు’ అని కేకలు వేస్తూ పరిగెత్తుకు వచ్చాడు నారదుడు. గురుహత్యకే పూనుకున్నావు, కూడదు. అదిగో, పైకిచూడు. నీకు హితం చెప్పేందుకి వచ్చారు వసువులు’ అని నా కలలోని ఎనమండుగురినీ చూపించాడు. వాళ్ళూ నవ్వుతూ నాదగ్గిరికి వచ్చారు. ‘నారదముని త్రిలోకపూజ్యుడు. ఈయన వాక్యం వేదవాక్యం. ఈయన మాట కాదనకు. గురుహత్య పాతకం’ అన్నారు ఏమీ ఎరగనట్టు.

“ ‘మోహనాస్త్రం విరమించాను. ఇంతలో రాముడి తండ్రి జమదగ్ని, తక్కిన పితృవర్గమూ ప్రత్యక్షమయారు, అతణ్ణి బోధించడం మొదలుపెట్టారు. ‘భీష్ముడు వసువుల్లోవాడు. అతణ్ణి గెలవలేం. యుద్ధం చాలించు. నరనారాయణుల్లో నరుడుమాత్రం మరో జన్మలో ఇతణ్ణి నిలవరిస్తాడు. అంతే, మరొకడికి సాధ్యంకాదు’ అన్నారు. ‘ఛట్, వల్లకా’ దని కూచున్నాడాయన. అయినా వొదల్లేదు వాళ్ళు. మా అమ్మ గంగనీ తీసుకువెళ్ళి చెప్పించారు. నాదగ్గిరికీ వచ్చి చెప్పారు. మళ్ళీ ఆయనదగ్గిరికి వెళ్ళారు. ఇలా మాయిద్దరినీ శాంతింపజేశారు. తుదకి ఉభయులమూ ధనుస్సులు కిందపెట్టాము.

‘అందరూ కలిసి ‘బ్రహ్మజ్ఞాని, తేజశ్శాలి, పైపెచ్చు గురుదేవుడూ నీకు. వెళ్ళు, పాదాభివందనం చెయ్యి’ అని నాతో చెప్పి, నన్ను వెంటవేసుకుని రామసన్నిధికి తీసుకువెళ్ళారు. ‘నీ ప్రియశిష్యుడు. కరుణించు. కానిపనికి సాహసించలేకపోయాడు. అంతే. మరొకటి కాదు’ అని ఆయనకు నచ్చచెప్పారు. నేను సాష్టాంగప్రణామం చేశాను. పొదివి కౌగిలించుకుని దీవించాడు గురుదేవుడు ‘భీష్మా, నీభక్తీ, నీశక్తీ రెండూ సంతోషపరిచాయి నన్ను’ అని పిప్పులట్టాడు నన్ను.

అంబనిచూసి 'అమ్మాయీ, భీష్ముడు నన్ను గెల్చుకున్నాడు. ఇంతకంటె అధికమయ్యేది ఏదీలేదు నావల్ల. ఇక స్వప్రయత్నంచువ్వు చెయ్యి' అన్నాడు. 'మీచేత నయింది మీరుచేశారు. నాతలరాతకి ఎవరేం చేస్తారు? ఇకనాకు తపస్సు వొకటే శరణ్యం. భీష్మవధ తప్పదు. ఈజన్మలో కాకపోతే మళ్ళీజన్మలో ఐనా నాప్రతిజ్ఞ తీర్చు కుంటాను. మీరేవిందురు గాని' అని వెళ్ళిపోయింది అంబ. రాముడి పితృదేవతలూ, వసువులూ, మునులూ – అందరూ వెళ్ళివస్తామని అంతర్ధాన మయ్యారు. శిష్య బృందంతో గురుదేవుడు మహేంద్రగిరికి వేంచేశాడు. నేనూ రాజధానికి వచ్చి సత్యవతీదేవికి ప్రణామంచేసి ఇదంతా ఆమూలాగ్రంగా విన్నవించాను. ఆమె నన్ను అభివందించినా, అంబమాట తలచుకుని గుబులు బిగువుతూ వచ్చింది. ఆవాళనుండీ కదబడ్డ వాళ్ళతోఅల్లా ఆమె వృత్తాంతం కనుక్కుంటూ వుండేవా.

" 'ఒకనాడు వ్యాసులవారూ, నారదమహర్షీ వచ్చారు మన ఇంటికి. ఆమాటా ఈమాటా అయాక మామనోవిచారం వివరించి, అంబ సంగతి ఏమయిందని అడిగాం. జరగవలిసింది ఎలాగూ జరక్క మానదు. మానుషయత్నంతో వారించలేం మనం. అంచేత వ్యర్థంగా విచారం పెట్టుకోకండి. మనోవ్యాధికి మందు లేదు' అన్నారు వ్యాసులవారు.

" 'అంబసంగతికి ఆమద్ధాపడుతున్నారు కదూ, చెపుతావినండి' అని చెప్పాడు నారదుడు. 'అంబ కురుక్షేత్రం నుండి యమునాతీరానికి వెళ్ళింది. తరవాత కౌశికాశ్రమం మొదలయిన సిద్ధాశ్రమాలు తిరిగి ఉగ్రమైన వ్రతాలు చేసింది. ఓనాడు గంగాదేవికనబడి 'ఆడపుట్టుక పుట్టావు. నిష్ఠురమైన తపోవృత్తి దేనికనీకు!' అంది. 'భీష్ముడిచేత బతుకు బుగ్గయిపోయింది నాకు. మరోజన్మలో అయినా హతమార్చాలి అతణ్ణి. అందుకే ఈ తపస్సు' అంది అంబ. 'కుటిలత్వంతో ఇదంతా చేస్తున్నావు. అంచేత తనువు విడిచి, కుటిల గమనంతో

ప్రవహించే ఏరయి పారతావు. అంతే. అంతకమించి పూతికపుల్ల యినా విరగదు నీచేత' అంది గంగమ్మ.

" 'విని వెటకారంగా నవ్వింది అంబ. మత్స్యదేశానికి పోయి మరింత తీవ్రంగా తపస్సులో కూచుంది. గంగమ్మ మాటప్రకారం కొంతకాలానికి అంబ సగంశరీరం ఏరై పారింది. అదే యిపుడు మత్స్య దేశంలోని అంబానది. తపోబలంచేత తక్కిన సగం శరీరం నిలబెట్టు కుంది అంబ. గంగాప్రభావాన్నిసహా తపఃప్రభావంతో నిగ్రహించు కుంది. అక్కడనుండి అనేక పుణ్యాశ్రమాల్లో నివాసంచేస్తూ ఘోరాతి ఘోరంగా తపస్సు చేసింది. తుదకి వోనాడు శివుడు ప్రత్య క్షమై 'వరంకోరు' అన్నాడు. 'భీష్మణ్ణి చంపేట్టు వరమియ్యి' అంది అంబ. 'తథాస్తు' అన్నాడు శివుడు. 'అంటే, ఎలాపాసుగుతుందో సెలవియ్యి' అంది అంబ. 'ఈ శరీరం విడిచిపెడతావు నువ్వు ద్రుప దుడి ఇంట కూతురుగా పుడతావు మొదట. తరవాత మొగవాడి రూపం వస్తుంది. శిఖండి అన్నపేరుతో అఖండమైన ధనుర్విద్యా పాటవం గడిస్తావు. భీష్మణ్ణి సంహారిస్తావు' అని అంతర్థాన మయాడు శివుడు.

"వెంటనే సమిధలు కుప్పవేసింది అంబ. అగ్ని రగిలించింది. తన క్రోధాగ్ని మల్లేనే మండాయి సమిధలు. 'భీష్మణ్ణి చంపుతా' అంటూ అగ్నిలో ఉరికిందామె.

శి ఖ ం డి

" 'ఇక ద్రుపదమహారాజుకీ మీకూ బద్ధవైరంకదా! సంతానం కోసమని ఆయనభార్య విచారం పెట్టుకుంది. దీనా దానావెళ్ళి శివుణ్ణి ధ్యానిస్తూ అతగాడూ తపసులో కూచున్నాడు. శివుడు దర్శనమిచ్చి 'వరంకోర' మన్నాడు. 'భీష్మణ్ణిచంపే కుమారుడు కావాలి' అన్నాడు ద్రుపదుడు. 'కూతురే పుడుతుంది నీకు. తరవాత అదే కొడుకుగా మారుతుంది. వాడే భీష్మణ్ణి చంపుతాడు' అని మాయ

మియ్యాడు శివుడు. 'మహాప్రసాదం' అంటూ ఇంటికివచ్చి భార్యతో చెప్పాడు ద్రుపదుడు.

"'అంబ ఆత్మ ద్రుపదుడిభార్య గర్భంలో ప్రవేశించింది. పది మాసాలూ నిండాక కుమార్తె కలిగింది. కొడుకే పుట్టాడని పైకి చెప్పారు రాజదంపతులు. కుమారుడికి మల్లేనే జాతకర్మలూ అవీ చేయించారు. 'శిఖండి' అని నామకరణం చేశారు. రహస్యం బయట పడకండా పెంచుతూ వచ్చారు. వయసు వచ్చాక ఆమె కీరహస్య కారణం చెప్పి, చదువూ సంధ్యలూ చెప్పించారు. ద్రోణాచార్యుల దగ్గిర బాణవిద్యా నేర్పించారు.

"'ఇంతలో యవ్వనంవచ్చి నవనవలాడుతూ వుంది శిఖండి. రాజదంపతులికి గుండెలమీద కుంపటిలా అనిపిస్తోంది. ఉభయులూ ఆలోచించారు. వివాహం చెయ్యాలన్నారు. 'శివుడివరం సిద్ధించి నపుడే సిద్ధిస్తుంది మనప్రయత్నం మనం చెయ్యాలి' అన్నారు. ఐతే వరుణ్ణి తేవాలా, కన్యని తేవాలా?కన్యనే తేవాలన్నారు. దశార్ణదేశం రాజు హేమవర్మకుమార్తెని తెచ్చి శిఖండికి పెళ్ళిచేశారు. మంచి చాతుర్యం గల పిల్ల హేమవర్మకూతురు. వచ్చిన మొదట్లోనే కని పెట్టేసింది శిఖండి ఆడదని. ఐనా, గమ్మని తెలియనట్టు వూరుకుంది లోలోపల కుసిల్లిపోతూ. సమయం కనిపెట్టి వోనాడు తనదాసితో చెప్పి తండ్రికి కబురుపెట్టింది, తన మగడు పురుషుడుగాడు స్త్రీ అని. ఒకపక్క దుఃఖం - వొకపక్క కోపం - మహా ఇదయిపోయాడు హేమవర్మ. నుంచున్నపాటున దూతని పంపించాడు.

'దూతవచ్చి 'కొడుకని మభ్యపెట్టి కూతురికి వివాహం చెయ్యడం ఏమిటీ దారుణం? దీనివల్ల మీకూ మాకూ నగుబాట్లే కాక నువ్వు జుర్రుకున్నదేముంది? దీని 'నిజమెంతవరకో కనుక్కుండా

మని వచ్చావేం. హేమవర్మని హేళనచేసి నాగుబాముతో చెలగాట మాడావు. మగతనముంటే యుద్ధానికి దిగు' అన్నాడు

"'మా వియ్యంకుడికి పిచ్చిపట్టిందా ఏమిటి?' అని నవ్వుతూ అన్నాడు ద్రుపదుడు. 'ఏమిటీ మాటలు! ఎవరన్నా వింటే సిగ్గుసిగ్గు. ఎప్పుడన్నా, ఎక్కడన్నా వుంటుందా ఇలాంటిది! వెళ్ళువెళ్ళు' అని అవీ ఇవీ చెప్పి, పరీక్షకి అవకాశ మివ్వకుండా పంపేశాడు దూతని.

'సహించకలేకపోయాడు హేమవర్మ. వారీఎత్తుని సైన్యం తర్లించుకుని కాంపిల్యనగరం అగ్గత్త చుట్టూముట్టడించాడు. అమ్మకి చిక్కిన మేకలా అయాడు ద్రుపదుడు. ఈ సిగ్గుచేటుకి కిక్కురుమన కండా, భార్యతో విచారిస్తూ ఏమూల కూచున్నాడు. సేనానాయకులు మాత్రం యుద్ధంసరంజామా సిద్ధంచెయ్యడం మొదలుపెట్టారు ఇంతలో పొద్దుగూకింది. ఎలా తెల్లవారుతుందా, ఎలాయుద్ధంచేస్తామా అంటూ రాత్రంతా గడిపారు ఉభయపక్షాలవాళ్ళూను. ఈ కత్తెర బోనులో మరణంతప్ప మరోమార్గం కనపడలేదు శిఖండికి. అర్ధరాత్రి చడీచప్పుడూ లేకండా బయల్దేరింది. ఊరవతల అరణ్యంలోకి వెళ్ళ పోయింది. స్థూలకర్ణుడు అనే యక్షుడికి నివాసంగా వుండా అరణ్యం. అంచేత పిట్టమనిషి కనిపించ డందులో. అదంతా తెలుసు శిఖండికి. అందులో చొరబడి, మహనీయంగావున్న యక్షుడిమందిరం దగ్గిర ఆత్మ హత్యకి ప్రయత్నించింది. అది తెలిసి పరిగెత్తుకు వచ్చాడు స్థూల కర్ణుడు. 'అమ్మాయీ, నిండుప్రాణాలెందుకు తీసుకుంటావు? చెప్పు, నీమనోవ్యాధికి మందిస్తాను నేను' అన్నాడు. 'ఏంచెప్పనూ, శివుడు తప్ప నాచింత తీర్చేవాడులేడు ఈఆడజన్మపోయి మగజన్మ రావాలి నాకు. అప్పుడు గాని నా మనోవ్యాధి నయంకాదు' అని తన కథంతా చెప్పింది శిఖండి. విని కనికరంతో కరిగిపోయాడు యక్షుడు. 'ఇంతే కదా, వోపుకతుమీాద నేనిస్తాను మగతనం. నా మగతనం నువ్వు

పుచ్చుకో. వెళ్ళి మీ మామగారికి కనిపించు. దాంతో మీ ఆపద లన్నీ పోతాయి. అందాకా నీ స్త్రీత్వం నేను పుచ్చుకుంటాను. పది దినాల్లో తిరిగీ నామగతనం నాకిచ్చి, నీఆడతనం నువ్వుతీసుకువెళ్ళాలి. ఇదీ మనషరతు' అని తనపుంస్త్వం శిఖండి కిచ్చి ఆమె స్త్రీత్వం తాను పుచ్చుకున్నాడు.

" 'స్వర్గం చేతిలో పడ్డట్టయింది శిఖండికి. పురుషుడై ఇంటికి వచ్చేశాడు. తల్లిదండ్రులికి మొక్కి సంగతంతా చెప్పాడు. అద్భుతం కంటె ఆనందమే హెచ్చయింది రాజదంపతులికి. అమాంతంగా కౌగిలించు కున్నారు కుమారుణ్ణి. గండం గడిచి బైటపడ్డామని పొంగి పోయారు.

తెల్లవారాక కాల్యకృత్యాలు తీర్చుకుని, తగుమనుష్యుల్ని పంపి వియ్యంకుణ్ణి పిలిపించాడు ద్రుపదుడు. తొణుకూ బెణుకూ లేకండా శిఖండిని ఎదుటపెట్టాడు. మర్యాదగా శిఖండి పురుషత్వం స్థిరపరి చాడు. హేమవర్మని కాదనిపించాడు. తరవాత విందులూ కట్నాలూ జరిగించాడు. సిగ్గుపడిపోయాడు హేమవర్మ. తన్నుతాను నిందించు కుంటూ వచ్చినదారి పట్టాడు.

ఇంతలో క్రీడావిలాసంకోసం స్థూలకర్ణుడి మందిరానికి వచ్చాడు కుబేరుడు. వచ్చాక ఎంతసేపటికీ స్థూలకర్ణుడు కనిపించక పోడంతో కోపం తెచ్చుకున్నాడాయన. 'ఏమిటిది? ఇంతపొగరా వీడికి? మన మంటే ఇంత నిర్లక్ష్యం?' అని మొహం జేవురించుకున్నాడు. దగ్గరి వాళ్ళు చూచివచ్చి 'దేవా, సిగ్గుపడుతూంది స్థూలకర్ణుడు' అన్నారు. 'అదేమిటి? ఐనా, రమ్మనండి' అన్నాడు కుబేరుడు. తీరా వచ్చేక చూచి 'ఓ ఇదే బావుంది. శాశ్వతంగా ఇలాగేవుండు' అన్నాడు. కన్నీళ్ళతో కాళ్ళమీదపడింది స్థూలకర్ణుడు. దగ్గరివాళ్ళంతా కనిక రించమని చేతులు జోడించారు. 'సరే, మీరింత చెపుతున్నారు గనక

శిఖండి బతికివున్నంతకాలం స్థూలకర్ణుడు ఆడదిగానే వుండాలి. శిఖండి మరణించాక పూర్వరూపం వస్తుంది' అని అలకాపట్నానికి వెళ్ళిపోయాడు కుబేరుడు.

"' కుడిచికూర్చుని కొంపతీసుకున్నాను' అని దుఃఖపడ్డాడు యక్షుడు. అన్నప్రకారం పదోదినం ప్రత్యక్షమయాడు శిఖండి. "నీ వల్ల దోషంలేదు. దేవుడిచ్చిన మగజన్మనీది. కోరితెచ్చుకున్న ఆడరికం నాది. వెళ్ళు, సుఖంగా కాలంగడుపు' అని జరిగిందంతా చెప్పింది స్థూలకర్ణుడు. బ్రహ్మానందంతో తిరిగివచ్చాడు శిఖండి. తల్లికీ, తండ్రికీ చెప్పి నమస్కరించాడు. సంతోషంతో ఆకాశాన్నందుకున్నాడు ద్రుపదుడు. ఇప్పటికి ఇదీ అంబవృత్తాంతం' అనిచెప్పి మహర్షులిద్దరూ విజయంచేశారు. ఇదీ శిఖండి చరిత్ర.

"'ఆడవాళ్ళనీ, ఒకప్పుడు ఆడవాళ్ళుగా వున్నవాళ్ళనీ, ఆడ పేర్లు పెట్టుకున్నవాళ్ళనీ, ఆడవాళ్ళ ఆకారంగలవాళ్ళనీ చంపనని ప్రతిజ్ఞ నాది. అంచేత వొకప్పుడు ఆడదిగావున్న శిఖండిని-వాడెంత యుద్ధప్రవీణుడయినా - చంపడానికి చెయ్యెత్తను. ప్రాణభంగమైనా సహిస్తాను. కాని ప్రతిజ్ఞాభంగంచేసి నిందపాలు కాలేను' అని ముగించాడు భీష్ముడు.

"పితామహుడు చెప్పినదంతా విని పెద్దనిట్టూర్పు విడిచాడు నీకుమారుడు. చివరిమాటలు కొంచెం కంగారూ పెట్టాయి. కొంతసేపయాక ఆమాటా ఈమాటా ఆడుతూ తాతగార్ని మరోప్రశ్న వేశాడు. 'ఐతే, పాండవుల ఏడుఅక్షౌహిణీలసైన్యాన్ని చంపడానికి ఎన్నిదినాలు పడుతుందినీకు ? ద్రోణుడూ, కృపుడూ, అశ్వత్థామా, కర్ణుడూ- వీళ్ళకి ఎవరికి ఎన్నెన్నిదినాలు పడుతుంది ? ' అన్నాడు.

"'వేయవలిసినప్రశ్నే వేశావు' అన్నాడు భీష్ముడు, నాశక్తి నేను చెపుతాను. తక్కినవారు ఎవళ్ళసంగతివాళ్ళు చెప్పడం మంచిది.

ముందు నీకో ఖరారు చేస్తున్నాను, విను, తిరుగులేదు దానికి. మంచి బలమైన రాజరథికుల్ని రోజుకి వెయ్యిమంది చెప్పున తెగేస్తాను నేను. అర్జునుడి బాణాలు నన్ను హరీ అనిపించే వరకూ ప్రతీరోజూ నాకోటాకి తక్కువ వుండదు. ఈవిధంగా పదివేలమందికి తక్కువకాకండా చంపితేనేగాని బాణంవదలనని అనిపిస్తోందినాకు. ఎదిరిసేనని వేటాడుతూనే నీపదకొండుఅక్షోణీల సైన్యాన్ని గొడుగులా కాపాడుతూ నడిపిస్తాను. అయిందా, ఇక ఎన్నాళ్ళలో వాళ్ళని చంపగలనని అడిగావు. బాగా చూస్తే వో నెలపడుతుంది నాకు, ఏడక్షోణీలూ తుడిచిపెట్టడానికి' అన్నాడు. 'మీకెన్నాళ్లు పడుతుంది?' అని అడిగాడు ద్రోణుడూ మొదలైనవాళ్ళని దుర్యోధనుడు. 'వయోవృద్ధుణ్ణి నేను. ఏమయినా మీతాతకి పట్టినన్ని దినాలే పట్టవచ్చు నాకు,' అన్నాడు ద్రోణుడు.

"'రెండుమాసాలు పడుతుంది నాకు' అన్నాడు కృపుడు. 'పది రోజుల్లో సర్వనాశనం చేస్తాను నేను' అన్నాడు అశ్వత్థామ.

" 'పట్టమని ఐదుదినాలు పట్టదు నాకు' అన్నాడు కర్ణుడు.

" 'వెక్కిరించినట్టనిపించింది భీష్ముడికి. పకాలమని నవ్వాడు. 'చెప్పవచ్చు, నోటికి అడ్డేముంది. ఏమన్నా కాదనేవాళ్ళులేరు మన రారాజుదగ్గిర. కర్ణా, విను, అర్జునుడిగాండీవ ముందే, అది కళ్ళముందు చుక్కలు చూపిస్తుంది. గుణధ్వని చెవుల్లో మరణవాయిద్యాలు వాయిస్తుంది! అప్పుడు చెపుదువుగాని ఈడాబుకబుర్లు' అని అననూ అనేశాడు.

"ఇలా ఇక్కడ నీకొడులు కొలువులో జరిగిన విశేషాలు గూఢచారులవల్లవిన్నాడు ధర్మరాజు. తమ్ముల్ని నలుగుర్నీ సమావేశ పరిచాడు. 'మనచారులిప్పుడేవచ్చి చెప్పారు పాండవులసేనలన్నీ

ఎన్నిదినాల్లో చంపగల' రని ప్రశ్నించాడు దుర్యోధనుడు. 'ఓనెల్లో చంపుతానన్నాట్ట భీష్ముడు. 'నాకూ అన్నాళ్ళేపడుతుంది' అన్నాట్ట ద్రోణుడు. 'పదిదినాలు నాకుచాలు' అన్నాట్ట అశ్వత్థామ. అందర్లోకీ ఘనుడుగనక 'ఐదురోజుల్లోహతవారుస్తా' ననీ ప్రతిజ్ఞచేశాట్ట కర్ణుడు. విన్నారా! ఐతే కిరీటీ, నిజంచెప్పూ, వాళ్ళపదకొండు అక్షౌహిణీలని నువ్వయితే ఎన్నాళ్ళలో సంహారిస్తావు'? అని అడిగాడు.

''నన్నపాటి చిరునవ్వు ముసిముసిగా నాట్యమాడింది అర్జునుడి మీసాలకింద. 'అన్నయ్యా, ఎందుకా అనుమానం నీకు! నాబలం తూచాలనే వుంటే, వోమాట చెపుతాను. కర్ణుడు నాగలమీదేవుండి, గాండీవం చేతిలోవుంటే-గట్టిగా తలుచుకున్నానా,- కౌరవసేనే అన్న మాటేమిటి, గోష్పాదం-నుంచున్నపాళాన్ని నిమిషంలో మూడు లోకాలూ మసిచేసివిడిచిపెడతాను. ఎలాఅంటావా, అవాళ ఈశ్వరుడు ప్రసాదించిన పాశుపతం నాతూణీరంలోనే వుంది. దాంతో సాధ్యం కానిదంటూ ముల్లోకాల్లోనూ లేదు. ఈపాశుపతం సంగతి ఎరగడు భీష్ముడు. ద్రోణుడికీ, కృపుడికీ, అశ్వత్థామకీకూడా తెలియదు. ఇక కర్ణుడిక తెలియకపోడంలో వింతేముంది? ఐతే, అంత దారుణమైన మారణాస్త్రం ప్రయోగించి, సర్వసంహారం చెయ్యడం కూడనిపని తక్కిన ఆయుధాలతో యుద్ధంచేసి గెలవడమే పౌరుషం. అవసరాన్ని పట్టి అప్పటిమాట ఆలోచించవచ్చు. ఐనా, మనవాళ్ళు మాత్రం అక్కడి వాళ్ళకంటె తక్కువేం వచ్చారంటావు! భీముడూ, నకులసహదేవులూ, అభిమన్యుడూ, ద్రౌపది కొడుకులూ, సాత్యకీ, విరాటరాజూ, ద్రుపదమహారాజూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ, శిఖండీ, ఉత్తమౌజుడూ, యుధామన్యుడూ, ఘటోత్కచుడూ - ఇంతేనా, వందలు వేలు జెట్టాన జెట్టు యోధానయోధులు వున్నారు. వెయ్యి మందిని చెప్పడమెందుకు? ఏనుగులాగ నిబలం నీకు తెలీడంలేదు.

దేవతలన్నా గెలవలేరు నిన్ను. ముల్లోకాల్నీ మూడుచెరువులనీళ్ళు తాగించగలవు. కోపమంటూ నీకు రాదుకాని, నిజంగా కళ్ళెఱ్ఱచేస్తే నీముందు నుంచునేవా డెవడు? అంచేత, మనసైన్యాన్ని వేలెత్తి చూపే మొనగాడే లేడు. నమ్ము. ముమ్మాటికీ మనం జయిస్తాం' అన్నాడు అర్జునుడు.''

వ్యావహారికాంధ్ర మహాభారతం

ఉద్యోగపర్వం

సంపూర్ణం.

